

DIAGNOZA SYTUACJI SPOŁECZNO – GOSPODARCZEJ WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO

AKTUALIZACJA STRATEGII ROZWOJU WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO
NA LATA 2007-2013

Regionalne Obserwatorium Terytorialne

RZESZÓW 2013 R.

Opracowanie:

Regionalne Obserwatorium Terytorialne
Departament Strategii i Planowania Przestrzennego
Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego

Egzemplarz bezpłatny

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE - CELE I ZAKRES DIAGNOZY	7
I. CHARAKTERYSTYKA WOJEWÓDZTWA - SYNTeza	8
II. GOSPODARKA WOJEWÓDZTWA.....	11
1. Potencjał gospodarczy regionu na tle kraju i UE	11
1.1. Dynamika i struktura PKB regionu	11
1.2. Poziom innowacyjności gospodarki regionu	16
1.3. Atrakcyjność inwestycyjna Podkarpacia	24
1.4. Inwestycje zagraniczne w województwie	27
1.5. Eksport i import województwa.....	29
1.6. Poziom przedsiębiorczości w regionie	33
1.7. Klastry	40
1.8. Instytucje otoczenia biznesu (IOB)	43
2. Przemysł w województwie podkarpackim	46
2.1. Struktura gałęziowa przemysłu	46
2.2. Innowacyjność przemysłu	49
2.3. Zróżnicowanie przestrzenne przemysłu.....	51
3. Rolnictwo.....	53
3.1. Charakterystyka rolnictwa w Polsce	53
3.2. Struktura gospodarstw rolnych	54
3.3. Produkcja rolnicza województwa	56
3.4. Przetwórstwo i rynek rolny	58
3.5. Rolnictwo ekologiczne w województwie.....	60
4. Turystyka.....	61
4.1. Produkt turystyczny województwa podkarpackiego	61
4.2. Ruch turystyczny w województwie podkarpackim.....	66
III. KAPITAŁ LUDZKI I SPOŁECZNY	74
1. Potencjał demograficzny	74
2. Edukacja	83
2.1. Wychowanie przedszkolne	84
2.2. Szkolnictwo podstawowe i gimnazjalne	85
2.3. Szkolnictwo ponadgimnazjalne	86
2.4. Zdawalność egzaminów	87
2.5. Kształcenie ustawiczne.....	90
2.6. Baza edukacyjna	91
2.7. Szkolnictwo wyższe	92
3. Kultura i dziedzictwo kulturowe	94
3.1. Dziedzictwo kulturowe	94
3.2. Instytucje kultury	97
4. Rynek pracy	99
4.1. Struktura rynku pracy.....	99
4.2. Stopa bezrobocia	101
4.3. Wynagrodzenie za pracę	104

5. Włączenie społeczne	105
5.1. Zagrożenie ubóstwem i wykluczeniem społecznym	106
5.2. Pomoc społeczna	109
5.3. Formy aktywizacji zawodowej.....	116
6. Społeczeństwo obywatelskie	118
6.1. Frekwencja wyborcza	119
6.2. Organizacje pozarządowe	121
6.3. Udział podatników przekazujących 1% podatku na rzecz OPP.....	123
7. Zdrowie publiczne	123
7.1. Stan zdrowia ludności województwa podkarpackiego	125
7.2. Opieka zdrowotna na terenie województwa podkarpackiego	133
7.3. Sytuacja epidemiologiczna	136
7.4. Żłobki	84
7.5. Lecznictwo uzdrowiskowe.....	136
7.6. Kultura fizyczna i sport powszechny	138
8. Bezpieczeństwo publiczne	139
IV. INFRASTRUKTURA TECHNICZNA	142
1. Infrastruktura drogowa	142
1.1. Infrastruktura drogowa województwa podkarpackiego w układzie międzynarodowym i krajowym	142
1.2. Infrastruktura drogowa wewnątrz województwa	151
2. Infrastruktura kolejowa	155
2.1. Infrastruktura kolejowa województwa na tle Polski i UE	155
2.2. Infrastruktura kolejowa w województwie	162
3. Infrastruktura lotnicza.....	164
3.1. Port Lotniczy Rzeszów – Jasionka na tle infrastruktury lotniskowej w Polsce	164
3.2. Charakterystyka lotnisk i lądowisk regionalnych w województwie	167
4. Dostępność technologii informacyjnych	169
4.1. Dostępność do sieci internetowej w województwie na tle Europy i kraju	169
4.2. Zróżnicowanie wewnętrzne województwa w dostępie do infrastruktury teleinformatycznej.....	173
V. ŚRODOWISKO I ENERGETYKA.....	181
1. Ochrona środowiska	181
1.1. Ochrona przyrody w województwie podkarpackim	181
1.2. Stan zachowania i ochrona gruntów rolnych i leśnych.....	187
1.3. Stan powietrza	192
1.4. Stan wód i gospodarka wodno-ściekowa w województwie	205
1.5. Gospodarka odpadami	213
1.6. Hałas.....	218
1.7. Promieniowanie elektromagnetyczne w województwie.....	219
2. Zagrożenia naturalne i przemysłowe.....	219
2.1. Zagrożenie powodzią.....	220
2.2. Zagrożenie osuwiskami	223

2.3. Inne klęski żywiołowe	224
2.4. Zagrożenia spowodowane działalnością człowieka	225
3. Energetyka	226
3.1. Elektroenergetyka	226
3.2. Gazownictwo	231
3.3. Ciepłownictwo	234
3.4. Odnawialne źródła energii	237
4. Racjonalne wykorzystanie zasobów energetycznych	247
VI. SIEĆ OSADNICZA	253
1. System osadniczy i miasta w Polsce	253
1.1. System osadniczy województwa podkarpackiego.	257
1.2. Pozycja i funkcje Rzeszowa jako stolicy województwa	258
1.3. Ośrodki subregionalne województwa podkarpackiego – zgodnie z Konsepcją Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030	264
2. Funkcje obszarów wiejskich	299
2.1. Funkcja rolnicza	299
2.2. Funkcja osiedleńcza	302
2.3. Funkcja turystyczna i uzdrowiskowa	310
2. 4. Funkcja kulturowa	311
VII. ANALIZA SWOT	312

WPROWADZENIE - CELE I ZAKRES DIAGNOZY

Nowe wyzwania, jakie stoją przed regionem, wymagają aktualizacji obecnej Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 oraz wskazania nowych celów, i zadań rozwojowych w perspektywie do 2020 roku. W związku z tym przygotowano diagnozę obejmującą charakterystykę stanu rozwoju społeczno-gospodarczego województwa podkarpackiego, a także jego pozycję na tle kraju i Europy. Analiza informacji i danych zawartych w opracowaniu pozwala na identyfikację mocnych i słabych stron województwa, a w konsekwencji także na wypracowanie wniosków i rekomendacji dla części kierunkowej aktualizowanej strategii.

Dokument składa się z 7 części. W pierwszej dokonana została syntetyczna charakterystyka województwa podkarpackiego. W kolejnych pięciu, stanowiących zasadniczą część diagnozy, scharakteryzowany został potencjał gospodarczy i społeczny regionu oraz uwarunkowania przestrzenne jego rozwoju.

Podsumowaniem opracowania jest zamieszczona w ostatniej części dokumentu analiza SWOT najważniejszych dziedzin rozwoju województwa, stanowiąca syntetyczną bazę informacyjną dla opracowania części kierunkowej aktualizowanej Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020.

Przy opracowaniu Diagnozy wykorzystano informacje i dane pochodzące z Głównego Urzędu Statystycznego, z ekspertyz zewnętrznych zleconych na potrzeby aktualizacji Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020, Głównego Urzędu Statystycznego, a także wybrane informacje i dane którymi dysponują jednostki organizacyjne Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego. Wykorzystano również inne publikacje i ekspertyzy zlecane m.in. przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego na potrzeby aktualizacji Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej oraz Strategii Rozwoju Kraju 2020.

I. CHARAKTERYSTYKA WOJEWÓDZTWA - SYNTEZA

- Województwo podkarpackie obejmuje obszar o powierzchni 17 846 km², co stanowi 5,7% powierzchni Polski na który składa się 21 powiatów, 4 miasta na prawach powiatu oraz 159 gmin (16 miejskich, 114 wiejskich oraz 29 miejsko-wiejskich). Graniczy z Ukrainą, Słowacją oraz województwami: małopolskim, świętokrzyskim i lubelskim.
- Województwo podkarpackie cechuje jedna z najkorzystniejszych w Polsce, policentryczna struktura osadnicza. Miasta na obszarze województwa są rozmieszczone względnie równomiernie, z drugiej jednak strony województwo posiada najmniejszy w kraju wskaźnik urbanizacji (41,4%).
- W ramach województwa dominującą pozycję zajmuje liczący ponad 180 tys. mieszkańców Rzeszów, który jest największym ośrodkiem miejskim, stolicą regionu i siedzibą władz samorządowych. Spełnia wiele funkcji ponadregionalnych m.in.: jest centrum strefy węzłowej i obszaru wykształcającej się aglomeracji miejsko-przemysłowej przeobrażającej się w metropolię rzeszowską. Jednocześnie w dokumentach krajowych wskazywany jest jako ważny ośrodek rozwoju, w tym centrum i ośrodek przemysłowy z dominantą przemysłu elektromaszynowego i rolno-spożywczego z produkcją o znaczeniu krajowym, stanowiącym ponad 19% produkcji przemysłowej całego województwa podkarpackiego.
- W województwie można zidentyfikować 9 biegunów wzrostu: Rzeszów-Łańcut (biegun o znaczeniu krajowym), Krosno, Dębica-Ropczyce, Przemyśl, Mielec, Tarnobrzeg-Sandomierz, Jarosław-Przeworsk, Sanok-Lesko, Stalowa Wola. Rozmieszczenie biegunów wzrostu, w tym ośrodków subregionalnych na obszarze województwa oraz ich położenie względem ośrodka centralnego – Rzeszowa jest ogromnym potencjałem, stwarzającym możliwości równomiernego rozwoju województwa oraz zapewniającym wysoki stopień zintegrowania regionalnego systemu osadniczego.
- Województwo zlokalizowane jest na skrzyżowaniu ważnych szlaków komunikacyjnych. Na jego obszarze przecinają się korytarze transportowe o zasięgu transeuropejskim. Duże znaczenie dla transportu międzynarodowego i krajowego ma budowana autostrada A4, planowana droga ekspresowa S19 oraz sieć dróg krajowych a także międzynarodowa linia kolejowa E30. W komunikacji lotniczej województwa główną rolę odgrywa lotnisko krajowe Rzeszów – Jasionka, posiadające położenie strategiczne dla rozwoju ruchu lotniczego, zwłaszcza towarowego.
- Obszar województwa podkarpackiego należy do średnio zaludnionych regionów Polski. Pod koniec 2011 r. podkarpackie zamieszkiwało 2 128 687 mieszkańców, co stanowiło 5,5% ludności Polski. Znaczna część mieszkańców Podkarpacia zamieszkuje tereny wiejskie. Gęstość zaludnienia wynosi 118 osób na 1 km², co sytuuje je poniżej średniej krajowej.
- Do atutów województwa należą zasoby ludzkie. Podkarpacie charakteryzuje się relatywnie młodą społecznością, wysokim przyrostem naturalnym (choć w ostatnich latach systematycznie maleje) i korzystnym udziałem osób w wieku produkcyjnym w strukturze ludności. Niekorzystnym zjawiskiem jest natomiast ujemne saldo migracji zarówno wewnętrznych jak i zewnętrznych oraz stopa bezrobocia, która stanowi jeden z najgorszych wyników w kraju. Znacznie niższe od średniej krajowej są także przeciętne wynagrodzenia. Wysoki poziom bezrobocia oraz niskie zarobki mieszkańców przekładają się na szereg niekorzystnych zjawisk prowadzących m.in. do zwiększenia ryzyka zagrożenia ubóstwem. Województwo podkarpackie od lat cechuje jeden z wyższych w kraju wskaźników zagrożenia ubóstwem relatywnym, a tendencja ta od kilku lat się nasila.
- Podstawowym wskaźnikiem oceniającym aktywność gospodarczą regionu na tle kraju jest jego udział w tworzeniu produktu krajowego brutto. W województwie podkarpackim produkt krajowy brutto na jednego mieszkańca wynosi 68,5% średniej krajowej (wzrost od 2007 r. o 0,8%). Natomiast wartość dodana brutto na 1 pracującego w województwie wynosi 72,2% średniej krajowej (wzrost od 2007 r. o 1,9%). W

strukturze branżowej wartości dodanej brutto największy udział odnotowuje przemysł 26,6%, szeroko pojęty handel 25,3% oraz usługi 22,1.

- Struktura branżowa podmiotów gospodarczych w województwie podkarpackim ulega stopniowym przeobrażeniom. Rola rolnictwa, choć nadal istotna ze względu na duże obszary użytków rolnych w regionie, powoli zmniejsza się na rzecz innych dziedzin gospodarki, takich jak handel, usługi czy przemysł.
- Województwo charakteryzuje się wysoką atrakcyjnością inwestycyjną podregionu rzeszowskiego i tarnobrzeskiego dla działalności przemysłowej,
- Wyróżnia się również na tle Polski zdywersyfikowaną strukturą gałęziową przemysłu, (przemysł: lotniczy, elektromaszynowy, chemiczny i spożywczy, wytwarzają łącznie prawie 70% produkcji przemysłowej województwa), innowacyjnym przemysłem: m. in. lotniczym (Dolina Lotnicza) oraz informatycznym, (odsetek innowacyjnych przedsiębiorstw przemysłowych wynosi 20,7% - 1. miejsce w kraju), a także dużym udziałem prywatnego finansowania prac B+R (0,25% PKB, 3. miejsce w kraju), silną koncentracją badań na naukach technicznych, lecz niską liczbą pracowników naukowych (przedostatnie miejsce w Polsce),
- Duże znaczenie dla regionu ma obecność kooperujących firm przemysłu lotniczego w ramach Doliny Lotniczej. Klaster ten skupia zarówno firmy krajowe, założone w oparciu o przedsiębiorstwa państwowe (WSK PZL Mielec, Rzeszów, Krosno), dużych, zagranicznych inwestorów (np. Hispano-Suiza, UTC Aerospace Systems), jak i liczną grupę małych i średnich przedsiębiorców. Firmy te czynią Rzeszów największym ośrodkiem przemysłu lotniczego w Polsce. Swój sukces Dolina Lotnicza zawdzięcza tradycjom, obecności wykwalifikowanej kadry, a także szerokiej współpracy z instytucjami otoczenia biznesu oraz uczelniami wyższymi. Ponadto w województwie rozwinęły się także inne klastry. Dwa również operują w branży lotniczej (AVIA Splot, Klaster Lotnictwa Lekkiego), pozostałe zaś skupiają przedsiębiorców działających w branży IT (Podkarpacki Klaster IT) oraz odlewnictwie (Wschodni Klaster Odlewniczy). Pozycja technologii informacyjnych w regionie związana jest również z obecnością największej w Polsce firmy IT – Asseco. Na uwagę zasługują inicjatywy, które mogą wykształcić się w dojrzały klaster na bazie potencjału branż tworzyw sztucznych, spawalnictwa i OZE.
- Wśród atutów regionu wymienia się także działalność parków przemysłowo-technologicznych i Specjalnych Stref Ekonomicznych.
Podkarpacki Park Naukowo-Technologiczny Aeropolis (PPNT) jest pierwszym w Polsce branżowym parkiem. Jego założenie w 2003 r. podyktowane było chęcią podtrzymania tradycji przemysłu lotniczego w regionie, wykorzystania gruntownie wykształconych w tym kierunku kadr oraz przyciągnięcia innowacyjnych inwestorów zewnętrznych.
Szczególne znaczenie w przyciąganiu kapitału zagranicznego mają Specjalne Strefy Ekonomiczne: SSE Euro-Park Mielec i Tarnobrzaska SSE Euro-Park Wisłosan, których tereny zlokalizowane są w różnych miejscach województwa. Stwarzają one dogodne warunki do prowadzenia działalności gospodarczej dla firm europejskich i międzynarodowych, co sprawia, że Podkarpacie posiada atrakcyjne miejsca do lokowania kapitału.
- Województwo charakteryzuje się ponadto wyższym niż w kraju udziałem ludności kształcącej się na wszystkich poziomach edukacji (26%, wobec średniej dla Polski 23%), lecz niższym niż przeciętnie w Polsce udziale studentów w grupie wiekowej 20-24 lat,
Kształcenie na poziomie wyższym prowadzi 18 samodzielnych uczelni. Koncentruje się ono w Rzeszowie, gdzie naukę pobiera 75% studentów województwa. Akademicki potencjał województwa kształtują przede wszystkim trzy uczelnie: Politechnika Rzeszowska, Uniwersytet Rzeszowski oraz Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania. Województwo cechuje wyższy niż średnia krajowa wskaźnik popularności kierunków technicznych, z których największym uznaniem cieszą się specjalizacje lotnicze (np. unikatowa oferta kształcenia pilotów cywilnych).
- Na tle kraju województwo podkarpackie wyróżnia się również wysokim zaangażowaniem społecznym mieszkańców (zaangażowanie w działalność organizacji pozarządowych w 2008 r. - 6,8% mieszkańców, w Polsce tylko 5,4%).

- Pod względem stanu środowiska naturalnego województwo należy do grupy najmniej zanieczyszczonych. Znajdują się tu obszary chronionego krajobrazu, parki krajobrazowe, liczne rezerваты przyrody oraz znaczna ilość obiektów dziedzictwa kultury materialnej.
- Województwo podkarpackie posiada dobre warunki dla rozwoju turystyki, rekreacji i wypoczynku: walory przyrodniczo-krajobrazowe wraz z bogactwem flory i fauny, zabytki kultury i stosunkowo czyste środowisko. Dodatkowym walorem sprzyjającym rozwojowi tej funkcji są występujące źródła wód mineralnych, umożliwiające rozwój lecznictwa uzdrowiskowego. Umożliwiają one funkcjonowanie ośrodków sanatoryjnych.
- Na terenie województwa umiejscowione są ważne elementy krajowego systemu energetycznego m.in. elektrownie, elektroenergetyczne stacje redukcyjne o największych napięciach i liczne linie najwyższych napięć oraz dwa układy magistralne systemu gazu ziemnego wysokometanowego, zasilającego Polskę ze złóż krajowych i zagranicznych. Zlokalizowane są tu również obszary górnicze gazu ziemnego (pokrywające 12% potrzeb kraju) i obszary górnicze ropy naftowej.

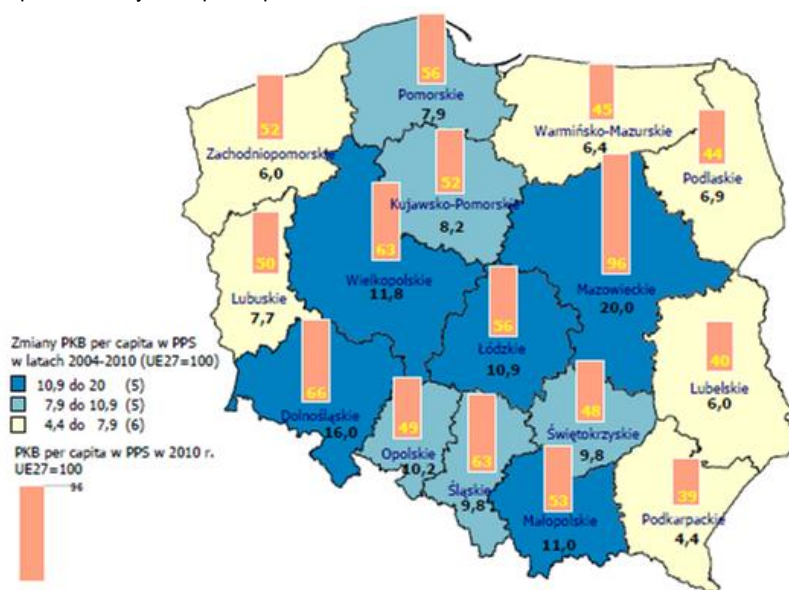
II. GOSPODARKA WOJEWÓDZTWA

1. Potencjał gospodarczy regionu na tle kraju i UE

1.1. Dynamika i struktura PKB regionu

Podkarpackie charakteryzuje się dynamicznym, ale relatywnie niskim poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego. PKB per capita wg parytetu siły nabywczej (PPS) w latach 2004 – 2010 wzrósł na Podkarpaciu o 4,4% w stosunku do średniej UE i osiągnął 39% tej wartości. Wartość regionalnego PKB oraz wysokość dochodu przypadająca do dyspozycji na jednego mieszkańca sytuują województwo na jednym z ostatnich miejsc w Unii, nie licząc regionów bułgarskich i rumuńskich.

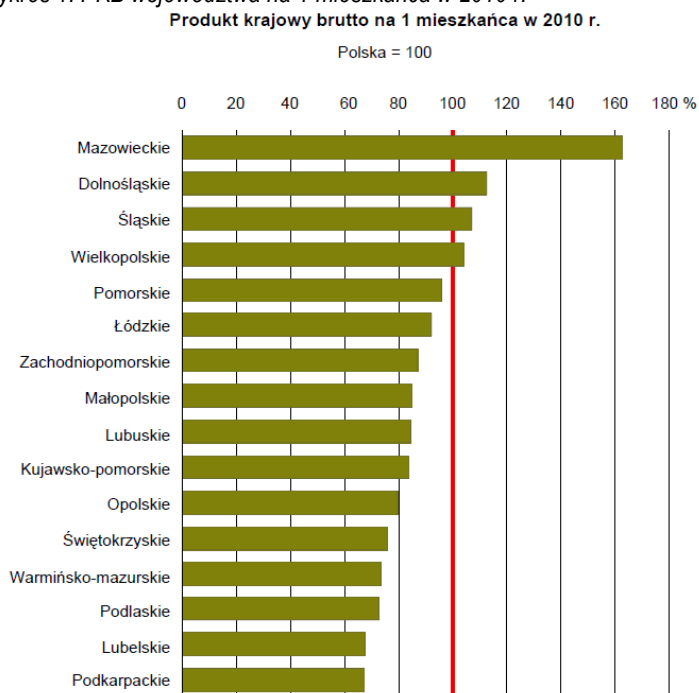
Mapa 1. Zmiany PKB per capita w PPS w latach 2004-2010.

Źródło: „Szacunek PKB per capita i bezpośrednich inwestycji zagranicznych w województwach oraz wskaźniki wyprzedzające koniunkturę”. Biuro Inwestycji i Cykli ekonomicznych, Warszawa 2011 r.

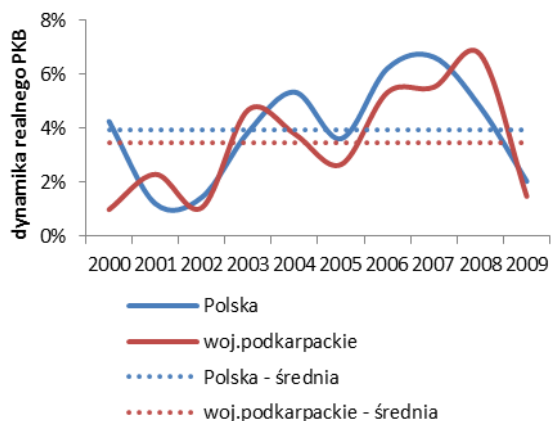
Niski poziom produktu krajowego brutto na 1 mieszkańca w latach 2005-2010 utrzymywał się w województwach: podkarpackim, lubelskim, podlaskim, warmińsko-mazurskim i świętokrzyskim – w kolejnych latach nieznacznie zmieniały się tylko ich lokaty. W latach 2000 – 2010 następowała stopniowa dywergencja - systematyczne oddalanie się regionalnego PKB per capita od średniej krajowej, co jest zjawiskiem bardzo negatywnym. Najniższy poziom produktu krajowego brutto na 1 mieszkańca w 2010 roku odnotowany w województwie podkarpackim stanowił 41,4% poziomu tego miernika najlepszego pod tym względem województwa mazowieckiego.

Wykres 1. PKB województwa na 1 mieszkańca w 2010 r.

Źródło: GUS, Raport Roczny – PKB Rachunki regionalne w 2010 r.

Wykres 2. Dynamika realnego PKB w województwie podkarpackim i Polsce w latach 2000-2009(%).

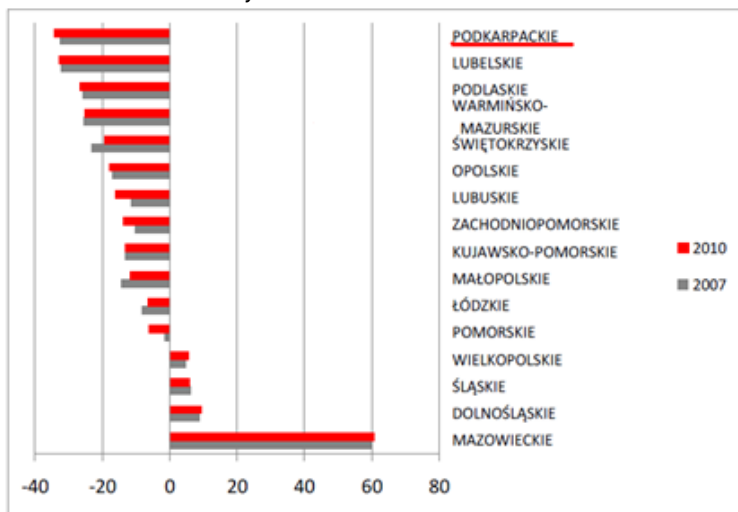

Źródło: „Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej”. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012 r.

Wspomniana dywergencja wynika z przeciętnie niższej dynamiki realnego PKB w analizowanym okresie niż średnio w kraju. O ile w latach 2000-2009 Polska rozwijała się w średnim tempie ponad 3,9%, to województwo podkarpackie – niespełna 3,5%. Analiza przebiegu zachodzących zmian wskazuje, że spowolnienia wzrostu były częstsze niż przeciętnie w kraju, a wzrosty mniej dynamiczne.

W latach 2007 – 2010 wzrosło ujemne odchylenie PKB per capita województwa podkarpackiego od średniej krajowej.

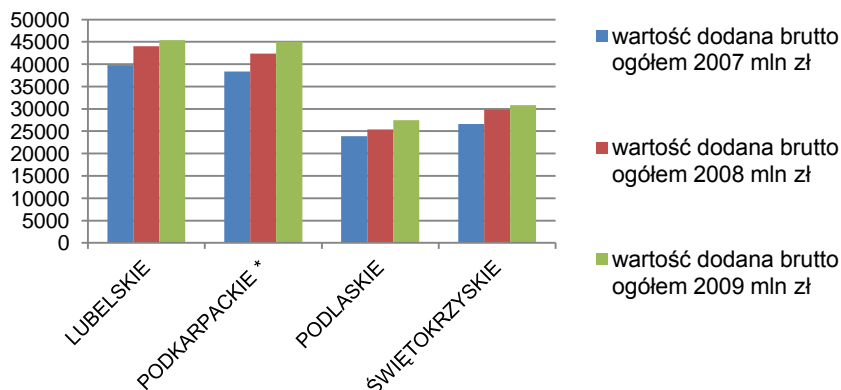
Wykres 3. Procentowe odchylenie wartości PKB na mieszkańca w stosunku do średniej krajowej w 2007 i 2010 roku.

Źródło: „Szacunek PKB per capita i bezpośrednich inwestycji zagranicznych w województwach oraz wskaźniki wyprzedzające koniunktury”. Biuro Inwestycji i Cykli ekonomicznych, Warszawa 2011 r.

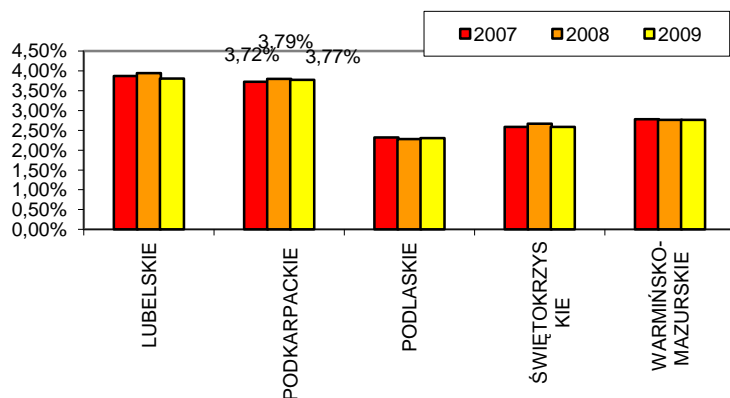
Udział województwa podkarpackiego w tworzeniu wartości dodanej brutto (WDB) kraju, w porównaniu do pozostałych województw Polski Wschodniej, wykazuje w latach 2007 – 2009 lekki wzrost. Potencjał ludnościowy Podkarpacia i Lubelszczyzny decyduje o wyższym udziale tych województw w tworzeniu WDB, lecz wpływa również na niski PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca w tych województwach. Produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca w województwie podkarpackim wyniósł w 2009 r. jedynie 68,5% średniej krajowej (od 2007 wzrost o 0,8%). Natomiast wartość dodana brutto na 1 pracującego w województwie wyniosła w 2009 r. 72,2% średniej krajowej (wzrost od 2007 r. o 1,9%)

Wykres 4. Wartość dodana brutto (ceny bieżące w mln zł) – (pkd 2007) w województwie podkarpackim

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

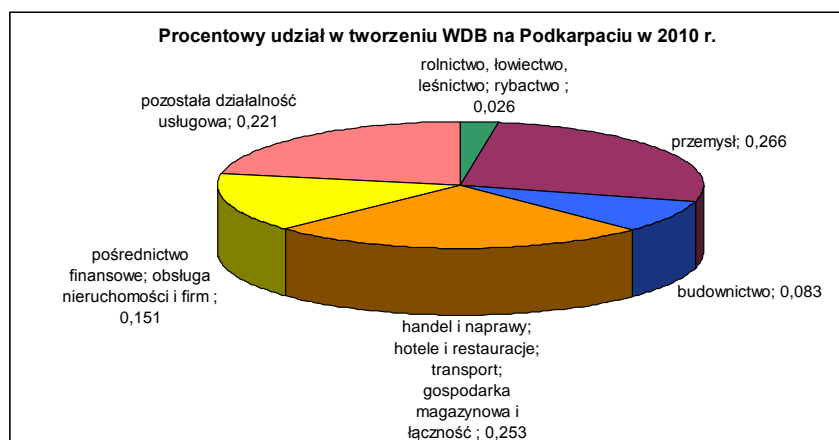
Wykres 5. Udział województw Polski Wschodniej w tworzeniu PKB w kraju w latach 2007-2009.

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

W strukturze branżowej WDB największy udział odnotowuje przemysł (26,6%) oraz szeroko pojęty handel (25,3%) oraz usługi (22,1%).

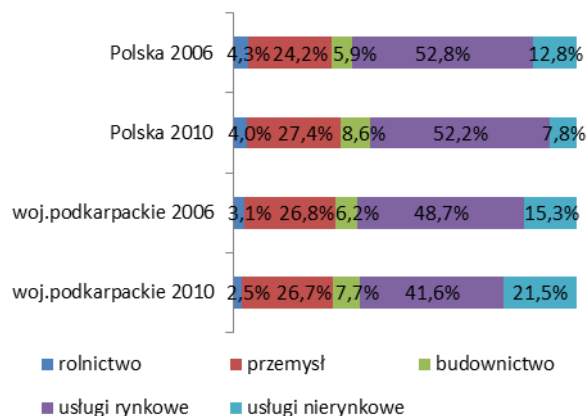
Wykres 6. Struktura branżowa tworzenia wartości dodanej brutto w województwie podkarpackim.

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Porównując strukturę sektorową regionalnej i krajowej gospodarki w województwie podkarpackim zauważalny jest wyraźnie większy odsetek wartości dodanej wygenerowanej w sektorze usług nierynkowych w stosunku do sektora usług rynkowych. Widać również, że w latach 2006-2010 w kraju udział ten malał natomiast w województwie podkarpackim znacznie się zwiększył. Udział przemysłu jest porównywalny z wartościami dla kraju i na przestrzeni ostatnich kilku lat właściwie nie uległ zmianie. Mniejszy jest udział rolnictwa, mimo relatywnie wysokiego zatrudnienia i znacznego udziału obszarów o wykorzystaniu rolniczym, co świadczy o niskiej produktywności tego sektora.

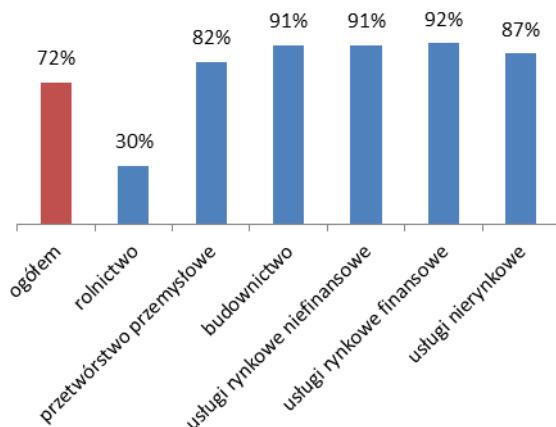
Wykres 7. Struktura sektorowa wartości dodanej brutto w województwie podkarpackim i w Polsce w latach 2006 i 2010

Źródło: „Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej”. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012r.

Produktywność sektorów gospodarki województwa podkarpackiego (mierzona wartością dodaną w przeliczeniu na pracującego) jest znacznie niższa niż w przypadku przeciętnej dla kraju. Różnica rzędu 28 pkt. proc. w dużej mierze wynika z nieproduktywnego rolnictwa (tylko 30% produktywności krajowej), jednak pozostałe sektory również oddziałują *in minus* na przeciętną produktywność w regionie. Co więcej, zmiany na przestrzeni ostatnich lat były nieznaczne (ok. 2%).

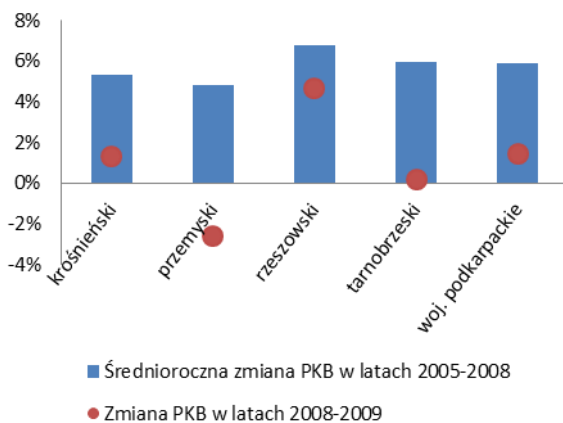
Wykres 8. Produktywność pracy w sektorach gospodarki województwa podkarpackiego w odniesieniu do średniej dla Polski, 2009 r.

Źródło: „Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej”. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012r.

Województwo podkarpackie cechuje się wyraźnym zróżnicowaniem wewnętrznym pod względem poziomu PKB per capita. W podregionach rzeszowskim oraz tarnobrzesckim średni poziom PKB per capita w roku 2009 wyniósł odpowiednio 28 239 i 25 438 zł wobec średniej obserwowanej w województwie równej 24 131 zł. Warto zauważyć, że zróżnicowanie regionalne pod tym względem od 2004 r. wyraźnie rośnie. Obserwowana jest również dywergencja pomiędzy obszarami województwa: w części wschodniej, do której należy podregion przemyski i krośnieński od roku 2006 widoczny jest spadek względnego poziomu PKB per capita, w części zachodniej zaś jego wzrost.

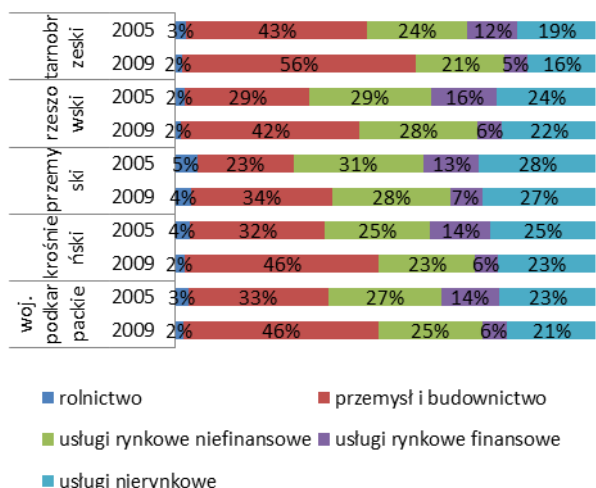
Wykres 9. Dynamika realnego PKB w podregionach województwa podkarpackiego.

Źródło: „Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej”. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012r

Wszystkie cztery podregiony województwa podkarpackiego w latach 2005-2008 odnotowywały wzrost PKB na poziomie ok. 5% rocznie. Wraz ze spowolnieniem gospodarczym z roku 2008, obserwowany wzrost PKB jednak wyraźnie spadł. Spowolnienie gospodarcze ma przy tym wymierne skutki przede wszystkim dla najuboższego regionu województwa podkarpackiego – podregionu przemyskiego, w którym w roku 2009 odnotowano ponad dwuprocentowy spadek PKB w odniesieniu do roku poprzedniego.

Wykres 10. Struktura sektorowa wartości dodanej w podregionach województwa podkarpackiego w 2005 i 2009 r.

Zróżnicowanie wewnętrzne pod względem struktury sektorowej województwa wskazuje na zbliżony rozkład wartości dodanej pomiędzy poszczególne sektory gospodarcze. We wszystkich podregionach województwa relatywnie mało środków wytwarzanych jest przez sektor rolniczy. Ponadto, we wszystkich podregionach obserwowana jest niekorzystna struktura sektorowa usług: udział usług nierynkowych w porównaniu z rynkowymi jest relatywnie wysoki. Zależność taka jest najmocniej zaznaczona w podregionie przemyskim, który należy obecnie do najwolniej rozwijających się obszarów województwa. Co więcej, w ostatnich latach obserwowany jest spadek udziału usług rynkowych na korzyść sektora budownictwa i przemysłu.

Źródło: „Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej”. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012r.

1.2 Poziom innowacyjności gospodarki regionu

Oceny stopnia innowacyjności gospodarki Podkarpacia na tle regionów UE można dokonać na bazie wskaźników udostępnianych przez EUROSTAT, które obejmują: wydatki w sektorze B+R jako % PKB, udział pracujących w sektorze B+R w ogólnej liczbie pracujących, odsetek zatrudnionych w nauce i technologii (kadry wysoko wykwalifikowane), udział pracujących w produkcji średnio i wysoko zaawansowanej technologicznie w ogólnej liczbie pracujących oraz ilości patentów przypadających na 1 milion mieszkańców.

Tabela 1. Wskaźniki i stopień innowacyjności gospodarki Podkarpacia na tle regionów Europy i Polski

Lp	Wskaźnik	Wartość	Pozycja wśród regionów UE	Regiony dla których dostępne są dane	Pozycja wśród regionów Polski
1.	Wydatki w sektorze B+R jako % PKB	0,30	237	269	8
2.	Udział pracujących w sektorze B+R w ogólnej liczbie pracujących	0,34	192	229	14
3.	Odsetek zatrudnionych w nauce i technologii (kadry wysoko wykwalifikowane) (HRSTO)	20,42	216	264	12
4.	Udział pracujących w produkcji średnio i wysoko zaawansowanej technologicznie w ogólnej liczbie pracujących	6,47	110	249	6
5.	Ilość patentów przypadających na 1 milion mieszkańców	1,49	246	258	12
6.	Stopień innowacyjności gospodarki	-1,06	181	204	11

Źródło: „Zintegrowana analiza ekonomiczna gospodarki województwa podkarpackiego” Piotr Klimczak, Paweł Czaplinski marzec 2011 r.

Poza wskaźnikiem czwartym wszystkie inne sytuują województwo podkarpackie wśród 20% najmniej innowacyjnych regionów Europy oraz wśród słabszej połowy polskich województw.

Nakłady na działalność B+R w województwie podkarpackim wyniosły w roku 2007 – 189 mln PLN (0,37% PKB) zł. Udział województwa podkarpackiego w krajowych nakładach ogółem na działalność B+R w 2009 r. wyniósł 1,8%. (10 miejsce w kraju). Natomiast już w roku 2010 nakłady ogółem na B+R wzrosły w województwie do 508,3 mln PLN co stanowiło 4,9% udziału w kraju (6 miejsce).

Pod względem wielkości nakładów na działalność B+R liczonych na 1 mieszkańca województwo podkarpackie w stosunku do innych regionów Polski zajęło w 2010 r., wysoką 3 pozycję, po woj. mazowieckim i małopolskim. W porównaniu z rokiem 2007 odnotowało znaczący wzrost w tym zakresie. Wartość nakładów na B+R w przeliczeniu na 1 zatrudnionego w działalności B+R wyniosła natomiast w 2010 r. 84,1 tys. PLN i była wyższa od średniej krajowej (80,3 tys. zł).

Pod względem relacji nakładów na B+R do PKB (w cenach bieżących) Podkarpacie wypada nieco słabiej na tle innych regionów (9 miejsce w kraju), ich wysokość jest nadal niska i wynosi 0,37% PKB.

Tabela 2. Relatywne nakłady na B+R

Jednostka terytorialna	na 1 mieszkańca		na 1 zatrudnionego w B + R		relacja do PKB (ceny bieżące)		nakłady ogółem na B+R	
	2007	2010	2007	2010	2007	2009	2007	2010
	zł	zł	tys. zł	tys. zł	-	-	mln zł	mln zł
Polska	175,1	272,8	54,9	80,3	0,57	0,68	6673	10416,2
Łódzkie	145,9	217,9	45,3	72,8	0,51	0,60	372,8	553,2
Mazowieckie	528,5	812,0	81,5	113,5	1,07	1,19	2742,3	4248,7
Małopolskie *	243,9	330,3	57,9	74,9	0,92	0,93	799,8	1091,4
Śląskie *	126,1	183,0	53,7	72,6	0,38	0,55	587,1	848,8
Lubelskie	113,6	168,1	35,6	50,7	0,54	0,58	246,1	362,2
Podkarpackie *	74,6	241,7	50,2	84,1	0,36	0,37	156,4	508,3
Podlaskie	46,5	87,3	24,0	42,6	0,20	0,21	55,4	103,9
Świętokrzyskie	27,9	132,4	26,3	111,4	0,12	0,42	35,6	167,9
Lubuskie	25,7	45,0	23,6	0,0	0,09	0,10	25,9	45,5
Wielkopolskie	166,5	227,8	44,5	57,8	0,52	0,66	563,7	777,8
Zachodnio-Pomorskie	65,5	102,6	28,9	0,0	0,24	0,22	111	173,8
Dolnośląskie	136,7	219,0	45,9	72,8	0,41	0,53	393,5	630
Opolskie	35,0	37,4	23,4	25,4	0,14	0,23	36,3	38,5
Kujawsko-pomorskie	53,0	98,7	23,6	48,9	0,20	0,56	109,5	204,2
Pomorskie	154,2	218,5	51,6	68,6	0,51	0,52	340,9	488,4
Warmińsko-mazurskie	67,6	121,7	41,7	76,8	0,29	0,31	96,6	173,8

Źródło: Główny Urząd Statystyczny

Struktura nakładów na B+R wg źródeł finansowania wskazuje na bardzo dużą dysproporcję w udziałach poszczególnych źródeł na poziomie krajowym i w województwie. Udział sektora przedsiębiorstw w województwie w finansowaniu B+R jest znacznie wyższy niż ogólnie w Polsce (70% do 31%), natomiast udział sektora rządowego zdecydowanie mniejszy (2% do 35%). Świadczyć to może, nie tyle pozytywnie o sektorze prywatnym, tylko o braku w województwie jednostek naukowo – badawczych prowadzących badania naukowe finansowane ze środków publicznych.

W strukturze nakładów na B+R zarówno na poziomie europejskim, krajowym jak i w województwie porównywalny udział zajmują wydatki ponoszone przez szkoły wyższe (28%).

W odniesieniu do struktury wydatków według rodzajów badań, środki przeznaczone na badania stosowane i prace rozwojowe osiągnęły 75% wszystkich wydatków na B+R. Pomimo, że środki na badania i rozwój ogółem pozostają dosyć niskie, jednak relatywnie wiele spośród nich pochodzi od przedsiębiorstw (0,25% PKB, 3. miejsce w kraju). W zakresie działalności innowacyjnej przedsiębiorstw, widoczna jest wyraźna dominacja sektora przemysłu nad sektorem usług.

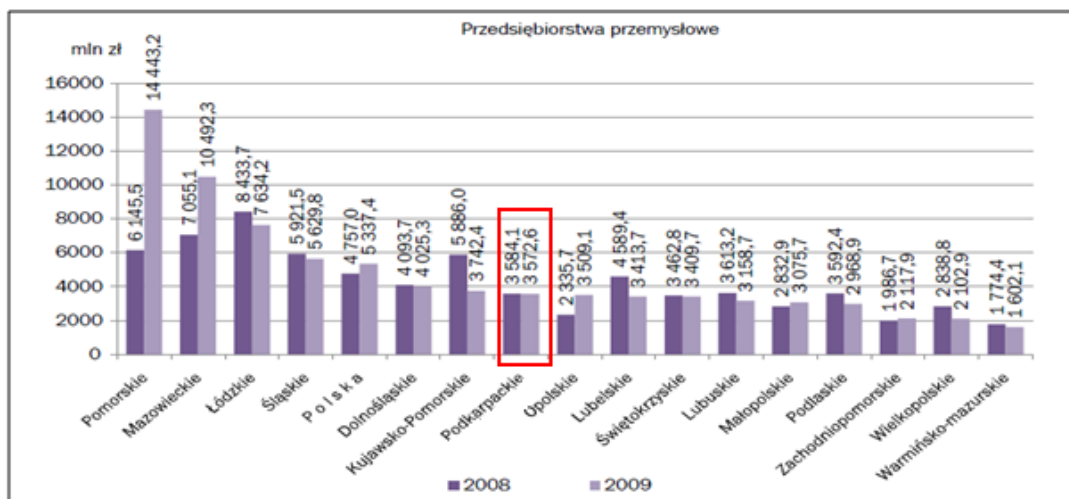
Pod względem udziału % przedsiębiorstw przemysłowych wdrażających innowacje, podkarpackie w latach 2006-2009 zajmowało 1. pozycję w rankingu województw, pod względem udziału firm wdrażających nowe produkty w skali rynku 3. pozycję, natomiast pod względem udziału przedsiębiorstw wdrażających innowacje procesowe 1. pozycję. Również stosunkowo wysokie pozycje województwa pod względem udziału wdrażających innowacje wystąpiły w sektorze usług - udział wdrażających jakiejkolwiek innowacje 2. pozycja; innowacje produktowe nowe dla rynku 10. pozycja, a innowacje procesowe 2. pozycja w Polsce.

Bardzo wysoko należy ocenić pozycję gospodarki województwa podkarpackiego ze względu na poziom współpracy przedsiębiorstw w zakresie działalności innowacyjnej - 2. pozycja w kraju w 2010 r. Mniejsze znaczenie współpraca miała dla małych przedsiębiorstw – 11. pozycja, a bardzo duży był udział współpracy średnich przedsiębiorstw (2. pozycja)

W 2009 r. w województwie podkarpackim nakłady na działalność innowacyjną poniosło 18,9 % przedsiębiorstw przemysłowych (w 2008 – 18,0%). W przypadku przedsiębiorstw z sektora usług nakłady na działalność

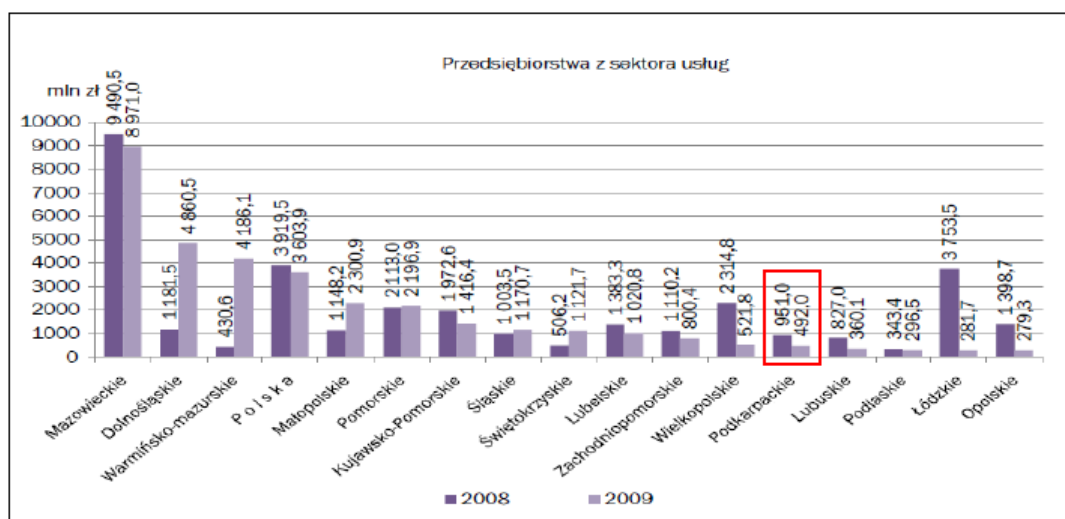
innowacyjną w roku 2009 ponosiło 10,7 % (w 2008 – 13,3 %) przedsiębiorstw. Wysokość ponoszonych przez przedsiębiorstwa wprowadzające innowacyjne kształtuje się na poziomie średniej krajowej, tj. ok. 3,5 tys PLN. Nakłady na działalność innowacyjną przedsiębiorstw przemysłowych w latach 2006 – 2009 wykazywały tendencje wzrostu do 2008 r. i na tym poziomie z niewielkim spadkiem utrzymują się. Nieco większe wahania występowały w nakładach na działalność innowacyjną w usługach (bardzo duży spadek w roku 2009).

Wykres 11. Nakłady na działalność innowacyjną przypadające na jedno przedsiębiorstwo prowadzące działalność innowacyjną według województw (w zł)- przedsiębiorstwa przemysłowe

Źródło: Działalność innowacyjna przedsiębiorstw w latach 2006-2009, GUS, Urząd Statystyczny w Szczecinie, Warszawa 2010r.

Wykres 12. Nakłady na działalność innowacyjną przypadające na jedno przedsiębiorstwo prowadzące działalność innowacyjną według województw (w zł)- przedsiębiorstwa z sektora usług

Źródło: Działalność innowacyjna przedsiębiorstw w latach 2006-2009, GUS, Urząd Statystyczny w Szczecinie, Warszawa 2010r.

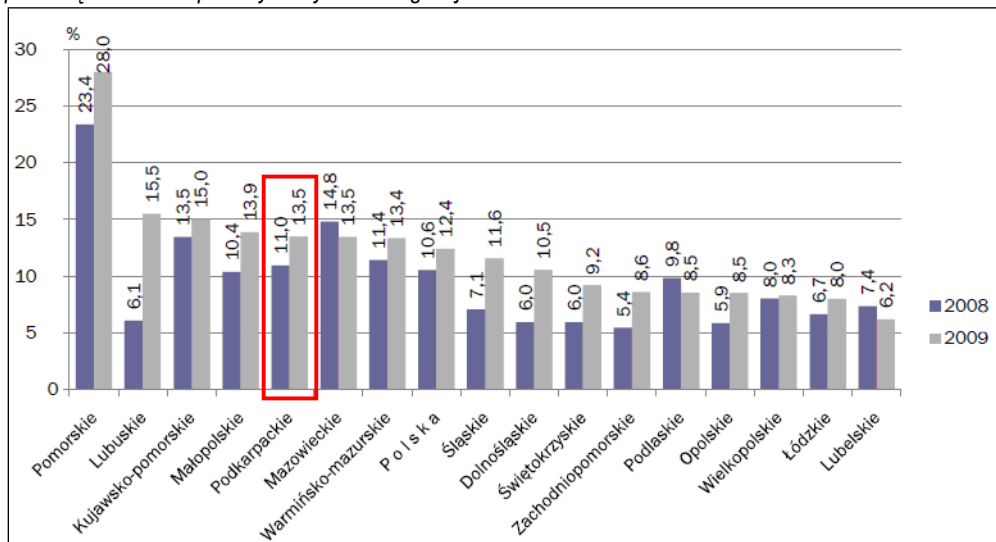
Struktura źródeł pochodzenia nakładów innowacyjnych w przemyśle jest zbliżona do średniej krajowej (nieco ponad 80% środków własnych przedsiębiorstw, większy niż średnio w kraju udział środków z budżetu państwa i nieco większy udział środków pozyskiwanych z zagranicy). W nakładach innowacyjnych w sektorze usług większe znaczenie niż średnio w kraju mają również środki pozyskiwane z zagranicy (aż 21% nakładów). Taka struktura źródeł pochodzenia nakładów innowacyjnych sugeruje otwartość, a właściwie internacjonalizację gospodarki województwa.

W strukturze kierunków wydatkowania środków dominują nakłady inwestycyjne na środki trwałe, głównie wydatki na maszyny i urządzenia. Zwraca jednak uwagę duży udział wydatków związanych z działalnością badawczo-rozwojową (w 2010 r. w przemyśle 22%, a w usługach około 8% przy dużych wahaniami w poprzednich latach) oraz stosunkowo duży udział wydatków na zakup wiedzy ze źródeł zewnętrznych (w przemyśle 2,6%, a w usługach 2,4%). Duży jest także udział wydatków na zakup oprogramowania, który w przemyśle sięgał 3,3% i

4,9% w usługach). Intensywność nakładów na innowacje jest również niska (7. pozycja w kraju na 16 województw), ale najwyższa wśród województw Polski Wschodniej.

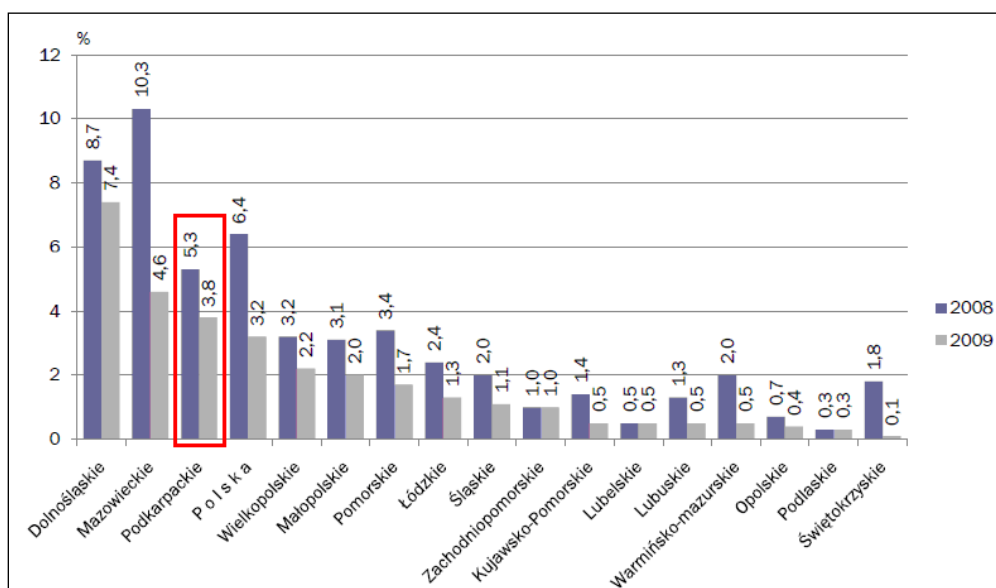
Przedsiębiorstwa przemysłowe oraz usługowe Podkarpacia wykazują wysoki udział sprzedaży produktów i usług nowych i istotnie ulepszonych w swojej sprzedaży ogółem (odpowiednio 5 i 3 miejsce w kraju), co świadczy o ciągłym doskonaleniu swojej oferty handlowej i wysokiej świadomości konieczności ciągłego podnoszenia jakości produktów i usług.

Wykres 13. Udział przychodów ze sprzedaży produktów nowych lub istotnie ulepszonych w przychodach ogółem w przedsiębiorstwach przemysłowych według województw.

Źródło: Działalność innowacyjna przedsiębiorstw w latach 2006-2009, Urząd Statystyczny w Szczecinie, Warszawa 2010.

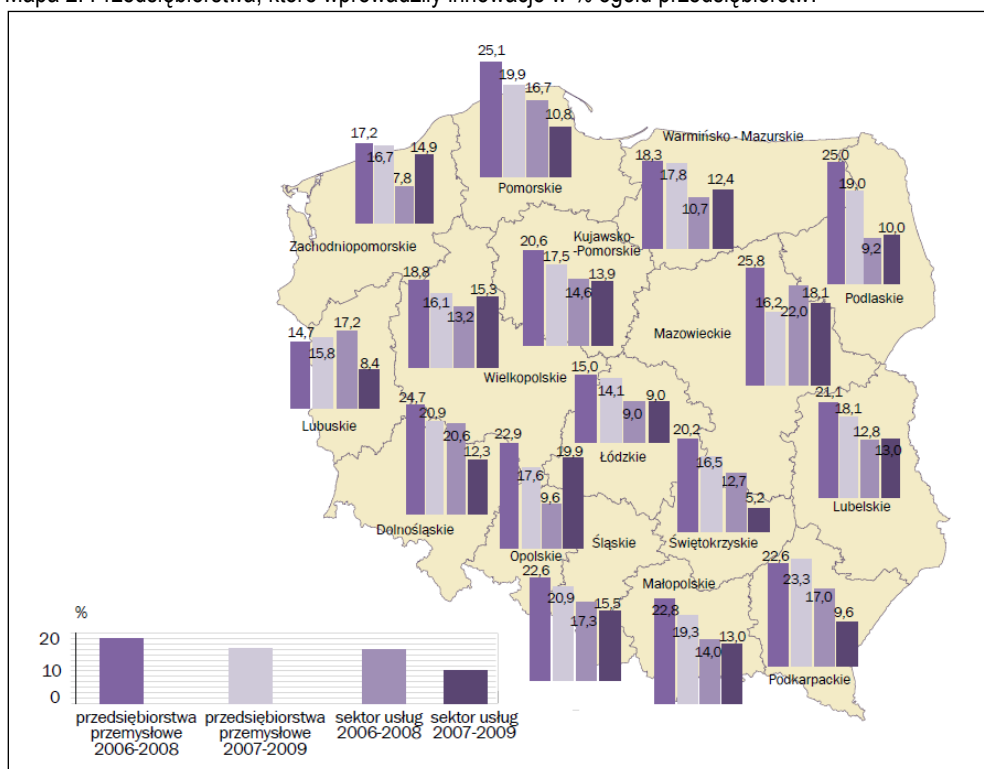
Wykres 14. Udział przychodów ze sprzedaży produktów nowych lub istotnie ulepszonych w przychodach przedsiębiorstw w sektorze usług według województw.

Źródło: Działalność innowacyjna przedsiębiorstw w latach 2006-2009, Urząd Statystyczny w Szczecinie, Warszawa 2010.

W latach 2007-2009 innowacje wprowadziło 23,3 % podkarpackich przedsiębiorstw działających w sektorze przemysłu, oznacza to wzrost o prawie 0,7 % w porównaniu do lat 2006-2008. Natomiast w sektorze usług w okresie 2007-2009 innowacje wprowadziło 9,6 % przedsiębiorstw, podczas gdy w latach 2006-2008 było to 17 %. Analizując wszystkie województwa, oraz porównując wszystkie lata 2006-2008 oraz 2007-2009 należy stwierdzić, że w żadnym województwie nie nastąpił wzrost liczby przedsiębiorstw, które wprowadziły innowacje zarówno w przemyśle jak i w sektorze usług.

Mapa 2. Przedsiębiorstwa, które wprowadziły innowacje w % ogółu przedsiębiorstw.

Źródło: Działalność innowacyjna przedsiębiorstw w latach 2006-2009, Urząd Statystyczny w Szczecinie, Warszawa 2010.

Pod względem nakładów wewnętrznych poniesionych bieżących na działalność B+R w przeliczeniu na podmiot gospodarczy województwo podkarpackie zajmowało w 2009 r. 11 pozycję na tle innych województw Polski, i było gorsze o 2 miejsce w stosunku do roku poprzedniego. Biorąc pod uwagę nakłady wewnętrzne faktycznie poniesione w przemyśle liczone na podmiot gospodarczy, Podkarpacie zajmuje 2 miejsce i jest słabsze tylko od województwa śląskiego (0,86 tys. PLN na podmiot gospodarczy). Niestety w przypadku nakładów wewnętrznych faktycznie poniesionych poza przemysłem województwo podkarpackie zajmuje jedno z ostatnich miejsc – miejsce 13. Potwierdza to, że przemysł województwa podkarpackiego jest relatywnie dobrze rozwinięty na tle kraju, znacznym problemem regionalnej gospodarki jest natomiast słaby rozwój sektora usług rynkowych.

Tabela 3. Nakłady wewnętrzne na działalność B+R [tys. PLN]

Nakłady faktycznie poniesione bieżące na podmiot gospodarczy			Nakłady faktycznie poniesione inwestycyjne na podmiot gospodarczy	
region	2009	2008	2009	2008
podkarpackie	0,99	0,81	0,31	0,42
pozycja	11	9	10	4
n	16	16	16	16

Nakłady faktycznie poniesione w przemyśle na podmiot gospodarczy			Nakłady faktycznie poniesione poza przemysłem na podmiot gospodarczy	
region	2009	2008	2009	2008
podkarpackie	0,75	0,80	0,56	0,43
pozycja	2	1	13	14
n	14	16	16	16

n (oznacza liczbę regionów dla których dostępne były dane)

Źródło: Opracowanie Departamentu Strategii i Planowania Przestrzennego na podstawie „Studia nad innowacyjnością woj. podkarpackiego. Diagnoza innowacyjności woj. podkarpackiego na tle regionów Polski i Unii Europejskiej”, mgr Małgorzata Janiec, dr Anna Lewandowska, dr Robert Pater. Rzeszów 2011 r.

W stosunku do pozostałych województw Polski pod względem nakładów na działalność B+R dokonywanych przez przedsiębiorstwa w relacji do PKB województwo podkarpackie zajmowało stosunkowo wysoką 3 pozycję w 2008 r., która pozostawała niezmienna od trzech lat. Wzrost z poziomu 0,20% w 2007 r. do 0,25% w 2008 r.

skutkował nie tylko poprawą miejsca na tle wszystkich województw, ale także najlepszą pozycją w regionie województw wschodnich Polski.

Tabela 4. Nakłady na działalność B+R w sektorze przedsiębiorstw do PKB [%].

Nakłady ogółem na podmiot gospodarczy		
region	2008	2007
podkarpackie	0,25 %	0,20 %
pozycja	3	3
n	16	16

n (oznacza liczbę regionów dla których dostępne były dane)

Źródło: Opracowanie Departamentu Strategii i Planowania Przestrzennego na podstawie „Studia nad innowacyjnością woj. podkarpackiego. Diagnoza innowacyjności woj. podkarpackiego na tle regionów Polski i Unii Europejskiej”, mgr Małgorzata Janiec, dr Anna Lewandowska, dr Robert Pater. Rzeszów 2011 r.

W porównaniu z innymi regionami znajdującymi się na podobnym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego, województwo podkarpackie wyróżnia się dużym udziałem prywatnego finansowania prac badawczo-rozwojowych oraz ich silną koncentracją na naukach technicznych. Liczba jednostek związanych z działalnością B+R w skali kraju w 2009 r. wynosiła 1298, natomiast w województwie podkarpackim liczba ta wynosiła 53, co plasuje to województwo na 8 pozycji w skali kraju. Pod względem liczby pracowników naukowych region zajmuje przedostatnie miejsce w Polsce. Szczególne znaczenie dla rozwoju regionu odgrywają badania stosowane prowadzone w laboratoriach uczelni wyższych regionu. Dotyczy to zwłaszcza Politechniki Rzeszowskiej, która dysponuje zespołem laboratoriów badawczych w takich dziedzinach jak lotnictwo, budowa maszyn, technologia tworzyw sztucznych, informatyka i automatyka oraz inne. Uniwersytet Rzeszowski wspiera innowacyjność regionu poprzez badania laboratoryjne z zakresu fizyki, biotechnologii, innowacji i wdrożeń w przemyśle spożywczym, przetwarzania biomasy i odpadów na energię, a wkrótce także mikroelektroniki i nanotechnologii. Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie uruchomiła m.in. laboratoria automatyki i robotyki, inteligentnych systemów informacyjnych oraz hodowli komórek i tkanek.

Profil badawczy uczelni wyższych jest powiązany z kierunkami prowadzonych studiów, zatrudnianą kadrą naukową oraz w odniesieniu do części nauk (np. technicznych, biologicznych, chemicznych) z infrastrukturą laboratoryjną. W ostatnich latach, dzięki realizacji Regionalnego Programu Operacyjnego wydatnej poprawie uległa baza laboratoryjna największych uczelni regionu.

Wśród wszystkich regionów woj. podkarpackie pod względem nakładów na B+R w sektorze szkolnictwa wyższego w przeliczeniu na aktywnego zawodowo zajmowało razem z województwem podlaskim 13 pozycję w kraju z poziomem 0,08 mln PLN na aktywnego zawodowo. Zdecydowanie lepsze pod tym względem były województwo kujawsko-pomorskie (0,31%) oraz małopolskie i dolnośląskie z nakładami na poziomie 0,3%. Najslabiej zaś wypadły województwa lubuskie i opolskie z nakładami na B+R na poziomie odpowiednio 0,04 i 0,06 mln PLN na aktywnego zawodowo. Równie niekorzystnie Podkarpacie wypada pod względem nakładów na B+R w szkolnictwie wyższym na pracującego z poziomem 0,09 mln PLN, wyprzedzając jedynie województwo opolskie (0,07 mln PLN). Podkarpacie nie może się również pochwalić wysokimi nakładami na B+R w sektorze szkolnictwa wyższego na 1 mieszkańca, z poziomem 0,36 mln PLN. Słabiej wypadają jedynie województwa: lubuskie i opolskie (odpowiednio 0,19 i 0,25 mln PLN). Liderem w tym zakresie było ponownie województwo małopolskie i mazowieckie (odpowiednio 1,29 i 1,2 mln PLN).

Tabela 5. Relatywne nakłady na B+R w sektorze szkolnictwa wyższego [mln PLN].

Region/Okres	na aktywnego zawodowo		na pracującego		na 1 mieszkańca	
	2009	2008	2009	2008	2009	2008
Łódzkie	0,20	0,17	0,22	0,18	1,08	0,93
Mazowieckie	0,24	0,22	0,25	0,24	1,20	1,13
Małopolskie	0,30	0,30	0,33	0,32	1,29	1,27
Śląskie	0,11	0,10	0,12	0,11	0,47	0,43
Lubelskie	0,12	0,09	0,14	0,10	0,62	0,43
Podkarpackie	0,08	0,05	0,09	0,06	0,36	0,24
Podlaskie	0,08	0,08	0,09	0,09	0,36	0,37
Świętokrzyskie	0,14	0,11	0,15	0,12	0,70	0,54
Lubuskie	0,04	0,03	0,05	0,04	0,19	0,15
Wielkopolskie	0,33	0,18	0,36	0,19	1,37	0,73
Zachodniopomorskie	0,15	0,17	0,16	0,19	0,58	0,64
Dolnośląskie	0,30	0,19	0,34	0,21	1,33	0,85
Opolskie	0,06	0,04	0,07	0,05	0,25	0,18
Kujawsko-Pomorskie	0,31	0,10	0,34	0,10	1,37	0,37
Pomorskie	0,15	0,16	0,16	0,17	0,56	0,62
Warmińsko - Mazurskie	0,11	0,08	0,12	0,08	0,48	0,33

*n oznacza liczbę regionów, dla których dostępne były dane

Źródło: „Studia nad innowacyjnością woj. podkarpackiego. Diagnoza innowacyjności woj. podkarpackiego na tle regionów Polski i Unii Europejskiej”, mgr Małgorzata Janiec, dr Anna Lewandowska, dr Robert Pater. Rzeszów 2011 r.

Województwo podkarpackie posiada najmniejszy udział pracowników z tytułem naukowym profesora i doktora habilitowanego w ogólnej liczbie ludzi wykształconych natomiast ich liczba w porównaniu z innymi województwami jest wyższa niż w województwie świętokrzyskim, opolskim i lubuskim.

Poza największymi uczelniami w regionie rolę ośrodków innowacyjności w zakresie organizacji działalności gospodarczej spełnia także 5 funkcjonujących inkubatorów przedsiębiorczości. Jednak poziom działalności tych ośrodków w sferze B+R podobnie jak ich liczba, jest nadal niewystarczający.

Własną działalność badawczo-rozwojową prowadzą także niektóre zakłady produkcyjne w województwie np. Zelmer, WSK PZL - Rzeszów SA, PZL Mielec Sp. z o.o., Huta Stalowa Wola S.A., ICN Polfa Rzeszów S.A., Zakłady Porcelany Elektrotechnicznej ZAPEL S.A. w Boguchwale, ELMAK Sp. z o.o. w Rzeszowie, Fabryka Śrub "SRUBEX" w Łańcucie, Rafineria Nafty Jedlicze S.A., Zakłady Metalowe DEZAMET S.A., GEYER&HOSAJA w Radomyślu Wielkim. Wśród wiodących podmiotów prowadzących własną działalność badawczo-rozwojową wymienić należy również Asseco Poland S.A., które zajmuje czołową pozycję w badaniach w sektorze informatycznym w skali kraju.

Ponadto badania w zakresie nauk historycznych są realizowane w niektórych placówkach muzealnych oraz w Oddziale Instytutu Pamięci Narodowej w Rzeszowie.

W działalności badawczo-rozwojowej zatrudnionych było w 2009 r. 3362 osób, co stanowiło 2,8 % ogółu zatrudnionych.

Tabela 6. Liczba osób zatrudnionych w działalności B+R według poziomu wykształcenia i województw - stan w dniu 31.12.2008 r.

WOJEWÓDZTWA	Ogółem	Z tego osoby				
		z tytułem naukowym profesora	ze stopniem naukowym		pozostałe z wykształceniem wyższym	z wykształceniem pozostałym
			dr hab.	dr		
Polska	119 682	9 726	12 141	44 471	38 661	14 683
Dolnośląskie	8 520	747	945	3 843	2 228	757
Kujawsko-pomorskie	4 099	333	532	1 631	1 219	384
Lubelskie	7 016	586	778	3 000	2 071	581
Lubuskie	1 062	63	169	476	289	65
Łódzkie	7 210	680	775	2 887	2 174	694
Małopolskie	13 512	1 372	1 551	5 627	4 032	930
Mazowieckie	33 416	2 604	2 869	9 912	12 511	5 520
Opolskie	1 451	128	193	652	375	103
Podkarpackie	3 362	162	226	1 021	1 480	473
Podlaskie	2 541	209	300	1 047	911	74
Pomorskie	6 562	460	732	2 488	2 374	508
Śląskie	11 152	723	1 032	4 573	3 386	1 438
Świętokrzyskie	1 565	96	205	659	521	84
Warmińsko-mazurskie	2 184	287	311	1 129	403	54
Wielkopolskie	12 692	949	1 106	3 929	4 055	2 653
Zachodniopomorskie	3 338	327	417	1 597	632	365

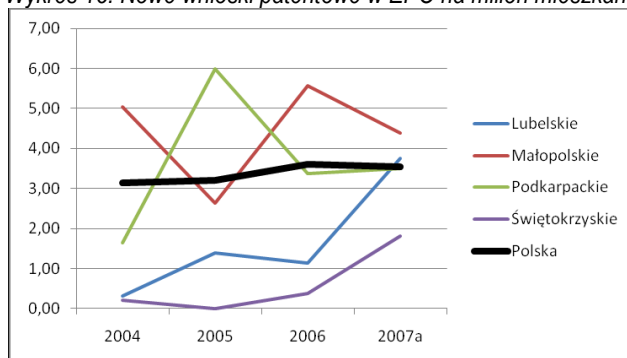
Źródło: „Nauka i technika w Polsce w 2008 r.”, Główny Urząd Statystyczny. Warszawa 2010 r.

Wysoki udział finansowania badań z kapitału prywatnego oraz duża liczba podmiotów zagranicznych mogą oznaczać, że większość *know-how* pochodzi raczej z transferów ze spółek matek – szczególnie w przypadku zaawansowanych technologii lotniczych, a tylko niewielka jej część ma charakter endogeniczny. Może to być wytłumaczeniem niewielkiej liczby patentów i publikacji w województwie. Dane dla 2007 r. pokazują, że pod względem *liczby wniosków patentowych złożonych do Europejskiego Urzędu Patentowego (EPO) w przeliczeniu na milion mieszkańców* na tle Polski województwo podkarpackie uplasowało się w 2007 r. na 7 miejscu, nie zmieniając swojej pozycji w stosunku do roku poprzedniego.

W 2007 r. na 100 tys. mieszkańców województwa podkarpackiego przypadało średnio 0,35 wniosku patentowego. To znacznie mniej niż w przypadku liderów, województw dolnośląskiego i mazowieckiego, w przypadku których wskaźnik ten wyniósł, odpowiednio 0,49 i 0,48. O jedno miejsce wyżej od Podkarpacia było województwo lubelskie, natomiast pozostałe regiony wschodniej Polski – świętokrzyskie i podlaskie charakteryzowały się najniższym w Polsce wskaźnikiem liczby patentów do EPO na 100 tys. mieszkańców, ok. dwukrotnie niższym od tego dla województwa podkarpackiego. W przypadku wskaźnika liczby wniosków patentowych do liczby osób aktywnych zawodowo Podkarpacie wypadło nieco lepiej, plasując się na 6 miejscu, bezpośrednio za województwem wielkopolskim i przed lubelskim, najwyżej spośród województw wschodniej Polski. Liczba nowych wniosków patentowych w przeliczeniu na milion mieszkańców w 2007 r. w woj. podkarpackim wynosiła 3,5 (w kraju 3,8).

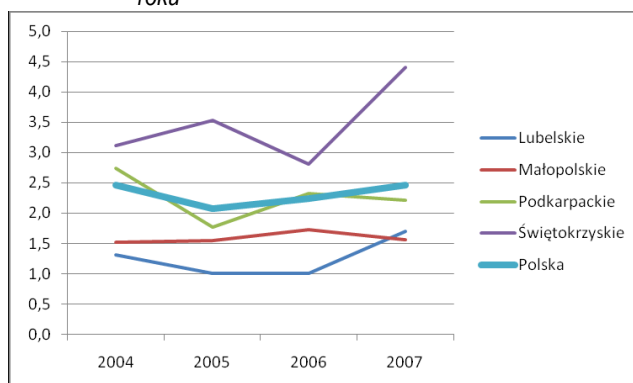
Wskaźnik dotyczący *nowych wniosków patentowych do EPO* w latach 2004 - 2007 w województwie podkarpackim kształtował się w granicach od 1,65 do 6,00, przy czym wartość najniższą zarejestrowano w roku 2004, zaś najwyższą w roku 2005. Wskaźnik dla Polski na koniec 2007 roku osiągnął wartość 3,54 i był niewiele wyższy niż w województwie podkarpackim (o 0,4%).

Wykres 15. Nowe wnioski patentowe w EPO na milion mieszkańców w latach 2004-2007

Źródło: A. Grzesik, L. Woźniak, M. Woźniak, „Podstawy innowacyjności sektora B+R oraz regionalny kapitał ludzki na tle kraju- analiza danych statystycznych”. Rzeszów 2011 r.

Wykres 16. Wynalazki w przeliczeniu na 100 pracowników naukowo-badawczych w województwie podkarpackim w 2007 roku

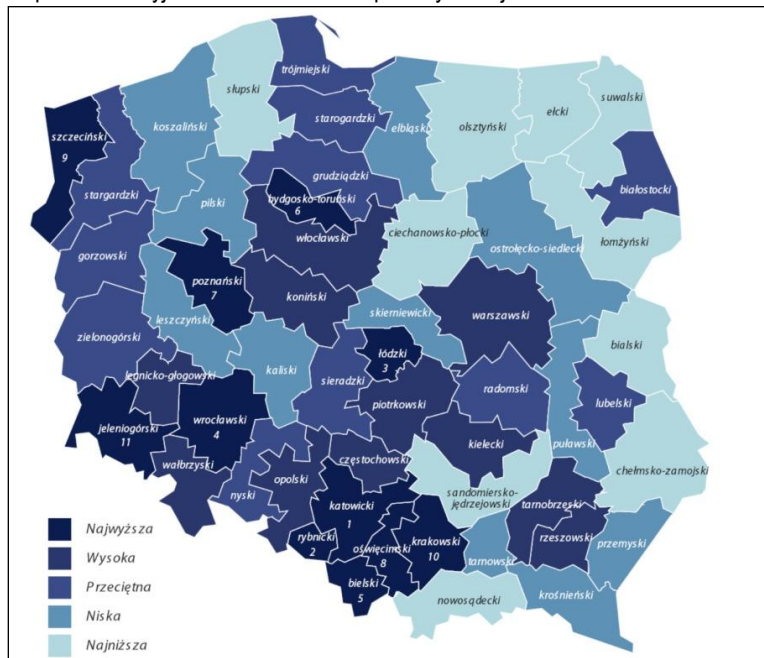
Źródło: A. Grzesik, L. Woźniak, M. Woźniak, „Podstawy innowacyjności sektora B+R oraz regionalny kapitał ludzki na tle kraju- analiza danych statystycznych”. Rzeszów 2011 r.

Liczba wynalazków w przeliczeniu na 100 pracowników naukowo-badawczych w województwie podkarpackim w 2007 roku wyniosła 2,2 (w kraju 2,5). Z takim wynikiem województwo podkarpackie uplasowało się na 10 pozycji w skali kraju. Pod tym względem Podkarpacie niewiele odbiega od średniej krajowej (2,5 w roku 2007) i wypada lepiej niż Małopolska (1,6).

1.3 Atrakcyjność inwestycyjna Podkarpacia

W rankingach atrakcyjności inwestycyjnej regionów województwo podkarpackie wypada przeciętnie, jednak lepiej niż pozostałe województwa Polski Wschodniej.

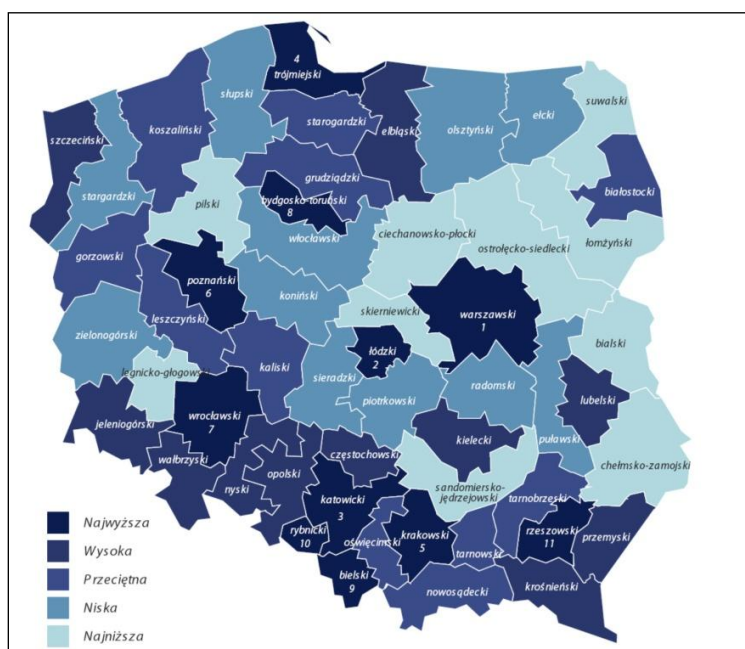
Mapa 3. Atrakcyjność dla działalności przemysłowej w roku 2011.

Źródło: „Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski”, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2011 r.

Pod względem atrakcyjności dla działalności przemysłowej, podregiony rzeszowski i tarnobrzeski zostały zakwalifikowane jako obszary o wysokiej atrakcyjności, zaś podregiony przemyski i krośnieński kwalifikują się jako podregiony o niskiej atrakcyjności.

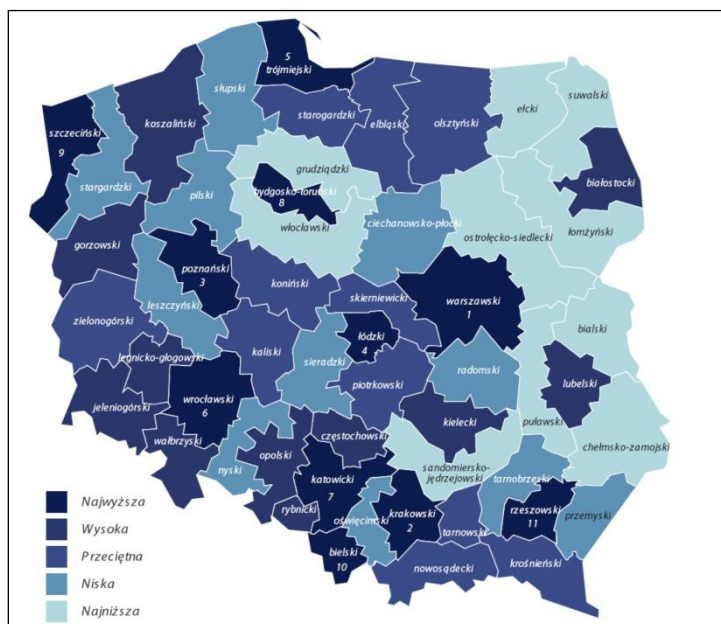
Mapa 4. Atrakcyjność podregionów dla działalności usługowej w 2011 r.

Źródło: „Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski”, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2011 r.

Podregion rzeszowski znalazł się w grupie 11 najbardziej atrakcyjnych podregionów w Polsce dla lokalizacji działalności usługowej. Do obszarów o wysokiej atrakcyjności dla działalności usługowej zakwalifikowane zostały podregiony krośnieński i przemyski. Podregion tarnobrzeski wskazywany został jako przeciętnie atrakcyjny.

Mapa 5. Atrakcyjność dla działalności zaawansowanej technologicznie w roku 2011

Źródło: „Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski”, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2011 r.

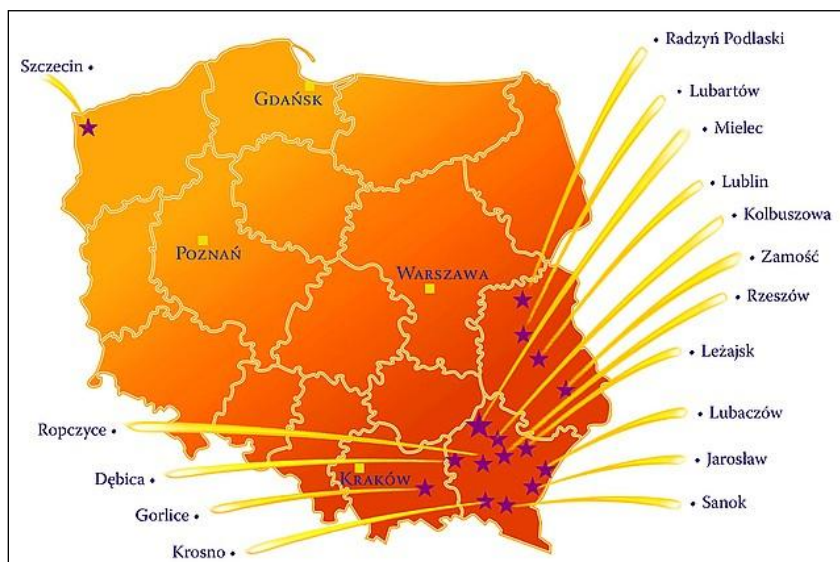
Dla procesów innowacyjnych duże znaczenie może mieć atrakcyjność obszarów dla lokalizacji działalności zaawansowanej technologicznie. Podregion rzeszowski został zakwalifikowany jako obszar o najwyższej atrakcyjności lokalizacyjnej dla tego typu działalności. Przeciętną pozycję pod tym względem zajmuje podregion krośnieński, zaś podregiony tarnobrzeski i przemyski określone zostały jako obszary o niskiej atrakcyjności do prowadzenia działalności zaawansowanej technologicznie.

Szczególne znaczenie w przyciąganiu kapitału zagranicznego mają dwie specjalne strefy ekonomiczne: SSE Euro-Park Mielec i Tarnobrzeska SSE Euro-Park Wisłosan, których tereny zlokalizowane są w różnych miejscach województwa. Stwarzają one dogodne warunki do prowadzenia działalności gospodarczej dla firm europejskich i międzynarodowych, co sprawia, że Podkarpacie posiada atrakcyjne miejsca do lokowania kapitału. Dzięki funkcjonowaniu SSE pozyskano dotychczas dla województwa inwestycje zagraniczne wartości 4,1 mld zł. (z 6,5 mld zł łącznych nakładów poniesionych przez inwestorów w strefach). Ze 110 tys. osób zatrudnionych w województwie podkarpackim, w przedsiębiorstwach zajmujących się przetwórstwem przemysłowym, 30 tys. osób to pracownicy firm zlokalizowanych na terenie SSE, z czego ponad połowa w firmach z udziałem kapitału zagranicznego.

Specjalna Strefa Ekonomiczna EURO-PARK MIELEC powstała jako pierwsza w Polsce w 1995 r. Dziś na mapie gospodarczej Polski zajmuje miejsce szczególne. Jej walory docenia wielu inwestorów zagranicznych i krajowych, budujących tu nowe fabryki. SSE EURO-PARK MIELEC jest obszarem o wyjątkowych dla przedsiębiorców warunkach do szybkiego zwrotu inwestycji i efektywnego gospodarowania, oferującym wieloletnie ulgi podatkowe i udogodnienia. Główny obszar SSE EURO-PARK MIELEC zlokalizowany jest w dzielnicy przemysłowej Mielca, na terenach należących poprzednio do przedsiębiorstwa państwowego, Wytwórni Sprzętu Komunikacyjnego “PZL-Mielec”, którego tradycje wysoko specjalistycznej produkcji i osiągnięcia trwale wpisały się w postawy ludzi - ambitnie podejmujących nowe wyzwania. Zlokalizowana głównie w południowo-wschodniej części Polski, ma w zasięgu wschodzące rynki zbytu, a także niższe koszty prowadzenia działalności gospodarczej. Strefą zarządza Agencja Rozwoju Przemysłu S.A.

Łączny obszar SSE EURO-PARK MIELEC wynosi 1246 ha i w jego skład wchodzi tereny położone w 16 podstrefach (w większości na Podkarpaciu). Dotychczasowe efekty funkcjonowania strefy to 221 - zezwoleń na prowadzenie działalności, 5,1 mld zł - nakładów poniesionych przez inwestorów, 14 565 nowych miejsc pracy utworzonych przez inwestorów, 18 383 zatrudnionych.

Mapa 6. Rozmieszczenie podstref SSE Euro-Parka Mielec

Źródło: www.europark.com.pl

W strefie zlokalizowane są zakłady z wielu branż, z dominacją branży: lotniczej, motoryzacyjnej, przetwórstwa drzewnego, metalowego i elektroniki.

Tarnobrzeska Specjalna Strefa Ekonomiczna Wisłosan – powstała w 1997 r. obejmuje powierzchnię 1587 ha na terenie 6 województw. W jej skład wchodzi 19 podstref – z tego tylko 5 na Podkarpaciu. Dotychczas na terenie strefy udzielono 214 zezwoleń na prowadzenie działalności gospodarczej, które zainwestowały ponad 6,3 mld zł (w 70% kapitał zagraniczny), tworząc ponad 29 tys. miejsc pracy.

Mapa 7. Lokalizacja podstref Tarnobrzeskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej,

Źródło: www.tsse.pl

W przeszłości w rejonie Tarnobrzega dominujące znaczenie miała jedna gałąź przemysłu związanego z wydobywaniem i przetwórstwem siarki i na jego obszarze utworzono podstrefę TSSE. Obecnie w TSSE działa 105 przedsiębiorców i lokowane są tu inwestycje zarówno w dotychczasowych dziedzinach produkcji, jak i nowych, tj.: przemysł maszynowy i elektromaszynowy, produkcja aparatury chemicznej, przemysł chemii gospodarczej, przetwórstwo chemiczne na bazie siarki i kwasu siarkowego, przemysł petrochemiczny, produkcja nawozów

sztucznych, produkcja materiałów budowlanych z wykorzystaniem materiałów poflotacyjnych, produkcja konstrukcji przemysłowych, produkcja betonów siarkowych dla budowy składowisk odpadów niebezpiecznych, przemysł tworzyw sztucznych, produkcja materiałów dla budownictwa, produkcja wyrobów dla motoryzacji - kooperanci finalnych wyrobów, przemysł metalowy.

Obydwie SSE nadal oferują tereny pod inwestycje typu *green field* jak i hale produkcyjne - *brown field*. Preferencje podatkowe obowiązujące na terenie stref do roku 2020 nadal stanowią efekt zachęty dla potencjalnych inwestorów.

Atrakcyjność inwestycyjną województwa podnoszą również parki: przemysłowe i naukowo – technologiczny, tj: Podkarpacki Park Naukowo-Technologiczny AEROPOLIS (wartość zainwestowanych środków: 791.042.680 zł, 27 firm); Mielecki Park Przemysłowy (170.455.000 zł, 14 firm); Park Przemysłowy Stare Miasto w Leżajsku (38.000.000 zł, 14 firm).

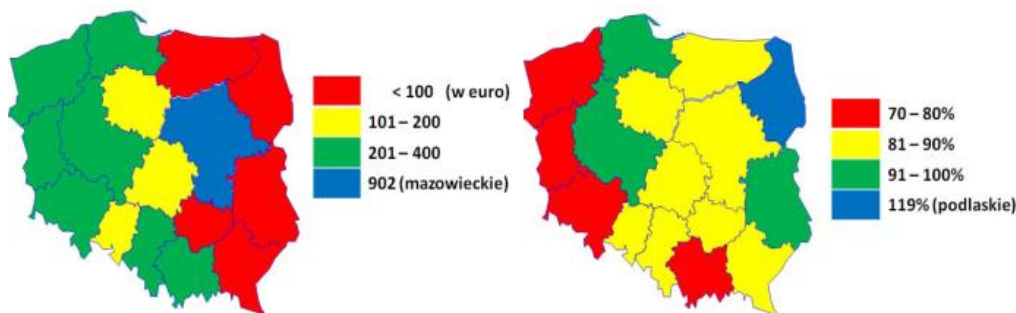
Szczególne miejsce zajmuje Podkarpacki Park Naukowo-Technologiczny Aeropolis (PPNT), który jest pierwszym w Polsce parkiem branżowym. Jego założenie w 2003 r. podyktowane było chęcią podtrzymania tradycji przemysłu lotniczego w regionie, wykorzystania gruntownie wykształconych w tym kierunku kadr oraz przyciągnięcia innowacyjnych inwestorów zewnętrznych. Obszar przygotowany pod inwestycje zajmuje 118 ha powierzchni i położony jest w pobliżu Portu Lotniczego Rzeszów-Jasionka, w niewielkiej odległości od centrum Rzeszowa i węzła komunikacyjnego przy autostradzie A4. Podzielony jest na 3 strefy, część z nich należy do terenów SSE Euro-Park Mielec. Obok terenów typu *greenfield*, PPNT posiada również szereg instytucji otoczenia biznesu wyprofilowanych do potrzeb przedsiębiorstw innowacyjnych: preinkubator akademicki, inkubator technologiczny oraz centrum transferu technologii, jak również kilka laboratoriów badawczych. Preinkubator służy wsparciu przedsiębiorczości studentów, absolwentów oraz kadry naukowej uczelni wyższych regionu. Inkubator technologiczny udostępnia powierzchnie i infrastrukturę do prowadzenia działalności gospodarczej w preferowanych branżach.

Centrum transferu technologii jest pośrednikiem między sektorem B+R a sektorem przedsiębiorstw oraz wspiera powstawanie klastrów. Laboratoria mają wyraźny profil lotniczy. Dodatkowym atutem jest budowane obok PPNT centrum kongresowo-wystawiennicze. Zarządcą PPNT jest RARR, natomiast obsługą firm zainteresowanych inwestowaniem w PPNT realizuje Centrum Obsługi Inwestora przy RARR.

1.4. Inwestycje zagraniczne w województwie

W skali kraju, pod względem wielkości napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) w latach 2007 – 2010 na mieszkańca, dominują województwa południowe i zachodnie, ale pod względem dynamiki napływu BIZ środek ciężkości przesunął się w kierunku województw wschodnich i centralnych. Jest to proces pozytywny, służący powolnemu wyrównywaniu międzyregionalnych różnic w poziomie rozwoju.

Mapa 8. Napływ i dynamika bezpośrednich inwestycji zagranicznych na mieszkańca 2007–2010 (lewa strona - napływ, prawa strona - dynamika)

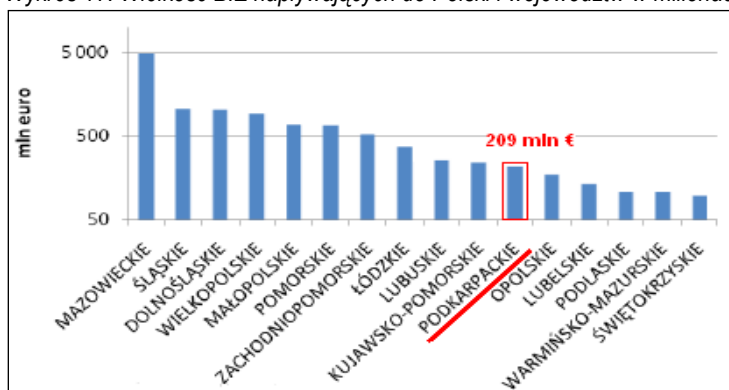

Źródło: Raport Polska 2011, Gospodarka – Społeczeństwo - Regiony – Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. Warszawa 2011 r.

W latach 2007-2010 średnioroczna wartość napływu BIZ do województwa podkarpackiego wyniosła 209 mln euro (11 miejsce w kraju). Największa wartość kapitału zagranicznego w podkarpackich przedsiębiorstwach pochodzi z Niemiec (495,5 mln PLN w 2009 r.). Kraj ten w latach 2003-2009 zwiększył wartość swoich inwestycji bezpośrednich w woj. podkarpackim o 227 mln zł, tj. o 84%. Drugim pod tym względem partnerem inwestycyjnym w województwie podkarpackim jest Francja, której wielkość kapitału w woj. podkarpackim w 2009 r. wynosiła 464 mln zł. W latach 2003-2009 spadała natomiast wartość inwestycji USA, z 226,2 mln zł w 2003 r. do 63 mln zł w

roku 2009. Kolejni na liście największych inwestorów są firmy z Luksemburga (305 mln zł), Holandii i Belgii (174 mln zł), Cypru (228 mln zł).

Wykres 17. Wielkość BIZ napływających do Polski i województw w milionach euro w latach 2007–2010 w mln euro.

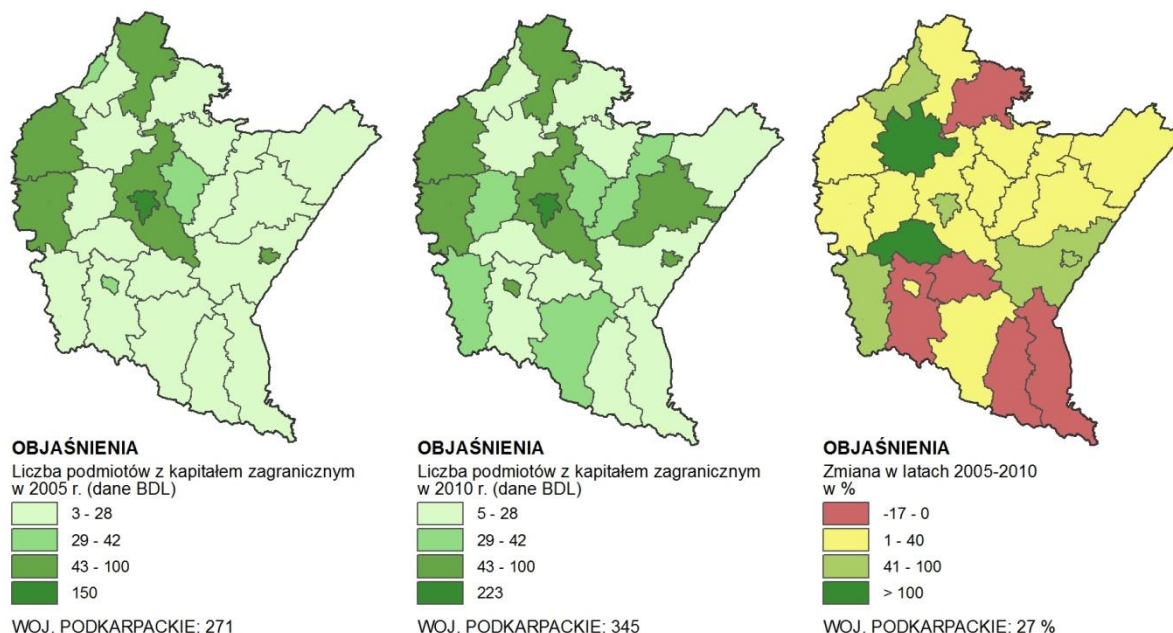

Źródło: „Szacunek PKB per capita i bezpośrednich inwestycji zagranicznych w województwach oraz wskaźniki wyprzedzające koniunktury”. Biuro Inwestycji i Cykli ekonomicznych, Warszawa 2011 r.

Wśród największych inwestorów zagranicznych działających na terenie województwa podkarpackiego są: MTU Aero Engines, United Technologies Corporation (Sikorsky Aircraft, Pratt & Whitney, Hamilton Sundstrand, UTC Fire&Security), BorgWarner Inc., COTLEC AEROSPACE CANADA Ltd. (Goodrich), Delphi Automotive Systems, Federal Mogul Holding Deutschland, The Goodyear Tyre & Rubber Company, General Electric, Valeant Pharmaceuticals International, Lear Corporation, Kirchoff Polska, Husqvarna Poland, Pilkington Automotive Poland, Hispano Suiza, Sudzucker AG, Cargill Inc., Creuzet Aeronautique S.A., Veolia Transport, Guangxi Liugong Group.

Podmioty z kapitałem zagranicznym w głównej mierze zlokalizowane są w powiatach dębickim, mieleckim, stalowowolskim i jarosławskim, w których sektor przemysłu jest stosunkowo lepiej rozwinięty, oraz w mieście Rzeszowie i Krośnie oraz w powiecie rzeszowskim, w którym stosunkowo więcej osób zatrudnionych jest w usługach.

Mapa 9. Podmioty z kapitałem zagranicznym w województwie podkarpackim w latach 2005-2010

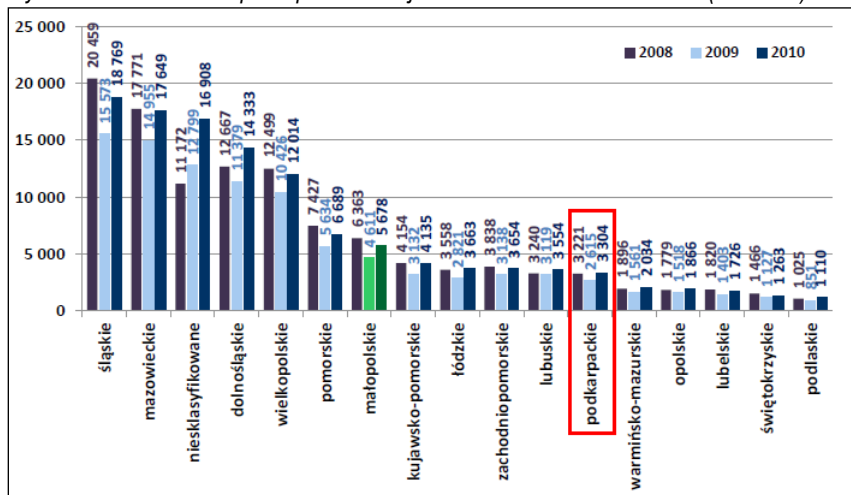

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie na podstawie: „Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej”. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012 r.

1.5 Eksport i import województwa

Polski eksport opiera się przede wszystkim na czterech województwach: śląskim, mazowieckim, dolnośląskim i wielkopolskim – które łącznie odpowiadają za ponad połowę jego wartości. Podkarpackie zaliczyć należy do województw o średniej sile eksportowej. Wartość eksportu województwa wyniosła w 2010 r. 3,3 mld euro (11 miejsce w kraju) i była tylko niewiele mniejsza od wartości osiągniętych przez woj. lubuskie, zachodniopomorskie i łódzkie.

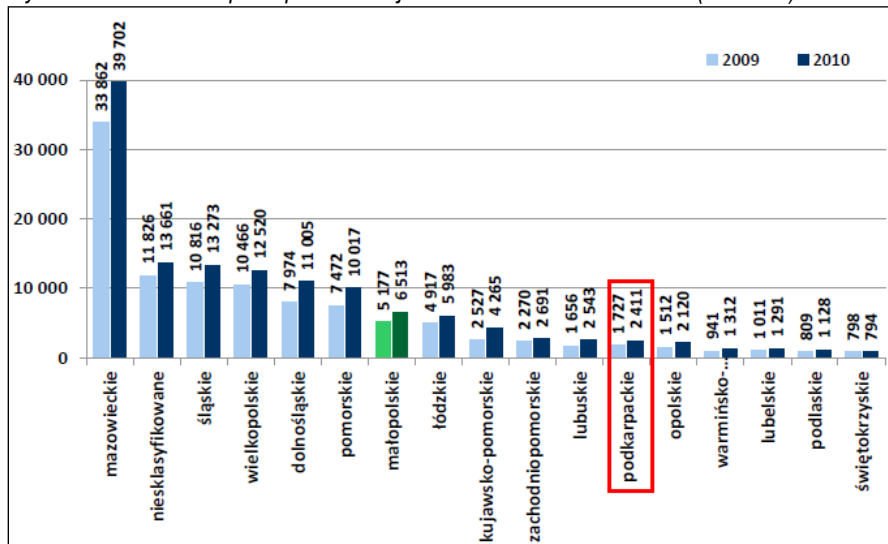
Wykres 18. Wartość eksportu polskich województw w latach 2008–2010 (mln euro).

Źródło: Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2010 r., (na podstawie danych pochodzących z Izby Celnej w Warszawie).

Wartość importu województwa podkarpackiego w 2010 r. osiągnęła poziom 2,4 mld euro, co oznacza dodatnie saldo wymiany towarowej województwa z zagranicą w wysokości 0,9 mld euro. Dynamika importu w latach 2009–2010 r. osiągnęła jednak poziom 40%. (średnia dla kraju 24%).

Wykres 19. Wartość importu polskich województw w latach 2009–2010 (mln euro)

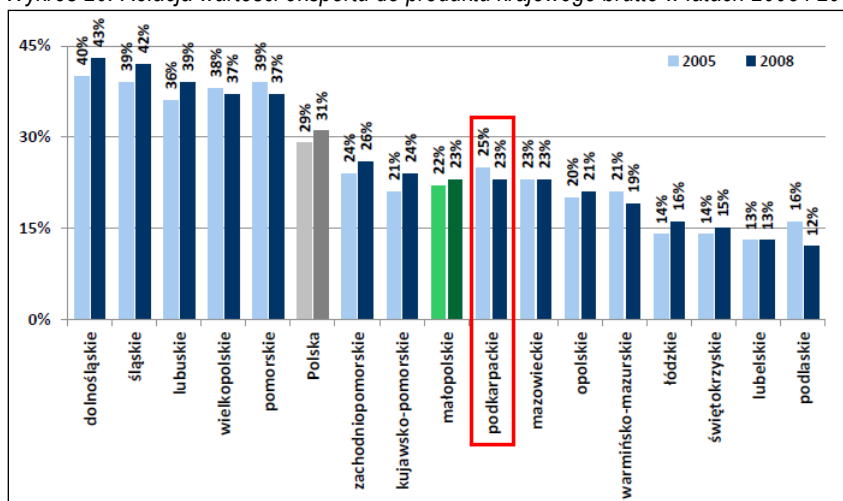
Źródło: Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2010 r., (na podstawie danych pochodzących z Izby Celnej w Warszawie). AGERON Polska na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego. Kraków 2011 r.

Wartość eksportu per capita województwie podkarpackim w latach 2009–2010 wzrosła z 1,24 do 1,57 tys. euro (11 miejsce w kraju) i była prawie dwukrotnie niższa od średniej krajowej wynoszącej 3,1 tys. euro. Natomiast wartość importu per capita osiągnęła w 2010 r. 1,15 tys. euro (12 miejsce w kraju) wobec średniej krajowej wynoszącej 3,51 tys. euro.

Relacja wartości eksportu do poziomu produktu krajowego brutto nie jest w województwie podkarpackim wysoka (porównywalna do takich województw jak Małopolska i Mazowsze), lecz od roku 2005 wartość wskaźnika spadła

o 2 punkty procentowe z 25% do 23%. Co oznacza nadal silniejszą zależność gospodarki województwa od popytu krajowego niż od zagranicznego zapotrzebowania na towary.

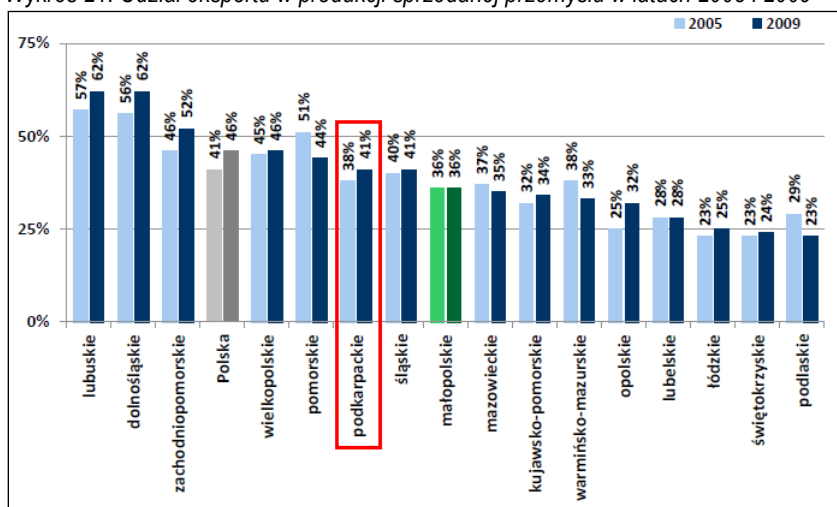
Wykres 20. Relacja wartości eksportu do produktu krajowego brutto w latach 2005 i 2008.

Źródło: Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2010 r., (na podstawie danych pochodzących z Izby Celnej w Warszawie). AGERON Polska na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego. Kraków 2011 r.

Inną miarą znaczenia eksportu dla gospodarki jest udział eksportu w ogólnej sprzedaży przemysłu. Także ta miara potwierdza silniejszą zależność gospodarki województwa podkarpackiego od popytu krajowego niż od zagranicznego. Udział eksportu w produkcji sprzedanej przemysłu w roku 2009 wzrósł jednak od roku 2005 o 3 punkty procentowe do poziomu 41% i zbliżył od krajowej średniej, wynoszącej prawie 46%.

Wykres 21. Udział eksportu w produkcji sprzedanej przemysłu w latach 2005 i 2009

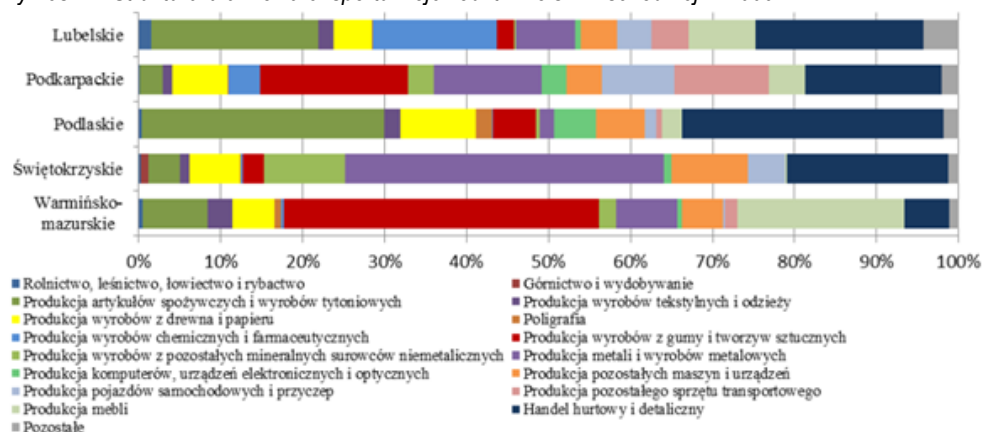
Źródło: Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2010 r., (na podstawie danych pochodzących z Izby Celnej w Warszawie). AGERON Polska na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego. Kraków 2011 r.

Struktura eksportu

W strukturze eksporcie województwa podkarpackiego występuje relatywnie wysoka dywersyfikacja branżowa eksportu. W 2009 r. zanotowano relatywnie wysoki (17,0% eksportu województwa) udział wyrobów z gumy i tworzyw sztucznych (o wartości 618,2 mln USD - stanowiącej ponad 10% krajowego eksportu tej branży), a także wyrobów metalowych (12,4% eksportu województwa) oraz pozostałego sprzętu transportowego (w tym produkcji lotniczej) – 10,7% eksportu województwa. Firmy z w tego ostatniego sektora przemysłu zrealizowały w 2009 r. prawie ¼ eksportu Polski Wschodniej i ponad ¼ krajowego eksportu.

Na tle makroregionu Polski Wschodniej województwo podkarpackie wyróżniał przemysł samochodowy (ponad 2/3 eksportu makroregionu) oraz komputerów i urządzeń elektronicznych (połowa eksportu Polski Wschodniej), które nie miały jednak dużego znaczenia w skali kraju.

Wykres 22. Struktura branżowa eksportu województw Polski Wschodniej w 2009 r.

Źródło: Tomasz Komornicki Barbara Szejgiec, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania Polska Akademia Nauk, „Handel zagraniczny. Znaczenie dla gospodarki Polski Wschodniej” Warszawa 2011 r.

W strukturze odbiorców eksportu województwa podkarpackiego występuje również duże zróżnicowanie partnerów. Obok krajów Unii Europejskiej, w tym głównie Niemiec ważnymi partnerami handlowymi są wschodni sąsiedzi w tym głównie Ukraina. Ponad 22% udział w eksporcie stanowią także pozostałe kraje tj. przede wszystkim Kanada i Stany Zjednoczone, co można tłumaczyć silnymi związkami kapitałowymi podkarpackich firm z ich amerykańskimi właścicielami. Coraz większą rolę odgrywa bowiem wymiana handlowa prowadzona przez firmy z Doliny Lotniczej (które są swoistym motorem eksportu). Natomiast niezauważalny jest eksport Podkarpacia do krajów dalekiego wschodu (Chin, Japonii, Korei i Tajwanu).

Tabela 7. Struktura wartościowa eksportu do grup krajów odbiorców w 2010 r. (na poziomie Polski i województw)

	2010					
	Niemcy	UE 15 – pozostałe	UE 11	Wschodni sąsiedzi	Daleki Wschód	Pozostałe kraje
Polska	26%	37%	16%	8%	2%	11%
lubuskie	48%	32%	7%	7%	1%	5%
opolskie	42%	25%	19%	4%	2%	8%
wielkopolskie	34%	39%	10%	6%	1%	10%
dolnośląskie	36%	34%	17%	3%	4%	6%
kujawsko-pomorskie	33%	33%	15%	8%	2%	9%
zachodniopomorskie	34%	39%	4%	3%	1%	19%
małopolskie	26%	35%	22%	7%	1%	9%
podkarpackie	28%	22%	15%	13%	0%	22%
śląskie	24%	44%	17%	4%	2%	9%
warmińsko-mazurskie	23%	42%	12%	7%	1%	15%
łódzkie	21%	40%	17%	12%	1%	9%
lubelskie	20%	35%	15%	16%	6%	8%
świętokrzyskie	21%	36%	18%	11%	1%	13%
podlaskie	18%	25%	21%	27%	1%	8%
mazowieckie	18%	37%	20%	12%	1%	12%
pomorskie	16%	32%	11%	5%	1%	35%

Źródło: Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2010 r., (na podstawie danych pochodzących z Izby Celnej w Warszawie). AGERON Polska na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego. Kraków 2011 r. Oznaczenia: UE15 – stare kraje członkowskie UE, UE11 – nowe kraje członkowskie UE, Wschodni sąsiedzi – Rosja, Ukraina, Białoruś, Daleki Wschód – Japonia, Korea Południowa, Korea Północna, Chiny i Tajwan.

W strukturze importu województwa podkarpackiego również widać silne powiązania gospodarcze firm z partnerami z Niemiec (24% udział importu) oraz USA i Kanadą (pozostałe kraje). Większe znaczenie od importu z naszych wschodnich sąsiadów ma import z krajów dalekiego wschodu.

Tabela 8. Struktura wartościowa polskiego importu w 2010 r. z uwzględnieniem źródła.

	2010					
	Niemcy	UE 15 – pozostałe	UE 11	Wschodni sąsiedzi	Daleki Wschód	Pozostałe kraje
Polska	28%	32%	11%	12%	8%	9%
lubuskie	64%	20%	8%	3%	2%	3%
opolskie	42%	20%	11%	3%	4%	20%
wielkopolskie	42%	36%	10%	1%	4%	7%
dolnośląskie	36%	26%	9%	0%	24%	5%
kujawsko-pomorskie	46%	25%	7%	5%	9%	8%
małopolskie	28%	35%	20%	5%	5%	7%
śląskie	27%	42%	16%	5%	4%	6%
zachodniopomorskie	23%	37%	6%	7%	6%	21%
podkarpackie	24%	27%	15%	5%	9%	20%
świętokrzyskie	33%	32%	12%	6%	9%	8%
warmińsko-mazurskie	24%	32%	15%	9%	4%	16%
mazowieckie	23%	34%	11%	17%	8%	7%
lubelskie	22%	33%	11%	17%	8%	9%
łódzkie	22%	24%	7%	1%	28%	18%
podlaskie	12%	21%	11%	41%	5%	10%
pomorskie	9%	20%	2%	33%	7%	29%

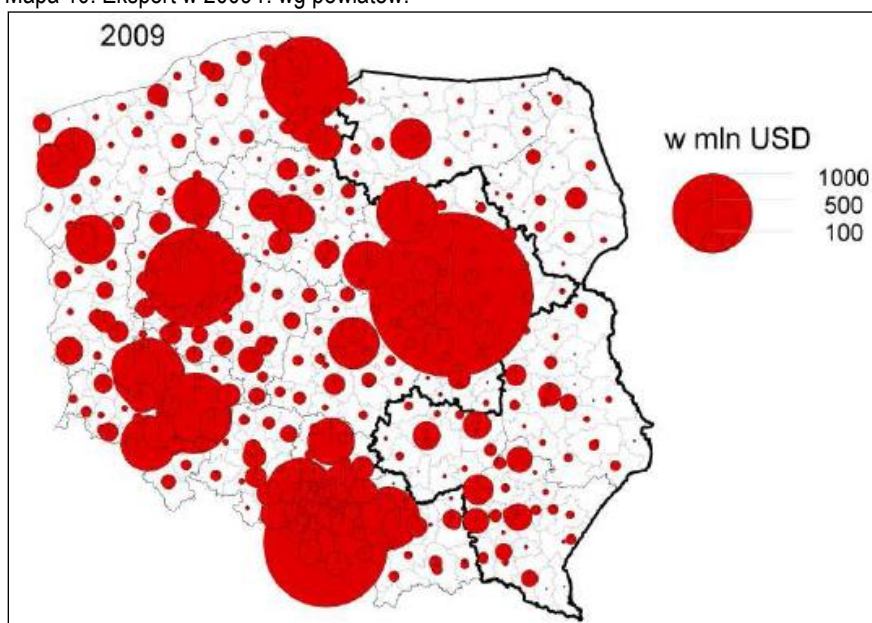
Źródło: Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2010 r., (na podstawie danych pochodzących z Izby Celnej w Warszawie). AGERON Polska na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego. Kraków 2011 r. Oznaczenia: UE15 – stare kraje członkowskie UE, UE11 – nowe kraje członkowskie UE, Wschodni sąsiedzi – Rosja, Ukraina, Białoruś, Daleki Wschód – Japonia, Korea Południowa, Korea Północna, Chiny i Tajwan.

Eksport na poziomie powiatów

W strukturze powiatowej eksportu województwa podkarpackiego wyróżniają się głównie powiaty zachodniej części regionu (mielecki, stalowowolski, dębicki, miasta: Rzeszów, a także Krosno i Sanok). Mielec, Rzeszów i Stalowa Wola należą do największych ośrodków eksportowych Polski Wschodniej. W pasie przygranicznym z Ukraina występuje natomiast dominacja lokalnego rynku hurtowego.

W eksporcie do Niemiec stosunkowo istotną rolę odgrywały powiaty: stalowowolski (199,9 mln USD), mielecki (148,6 mln USD) i dębicki (144,9 mln USD). Wygenerowały one łącznie ponad połowę eksportu z województwa podkarpackiego do Niemiec. Mało zróżnicowana była struktura branżowa eksportu do Niemiec z powiatu stalowowolskiego 48,2% eksportu to produkcja metali, a 29,7% - pojazdów samochodowych, przyczep i nacze. Z powiatu mieleckiego sprzedano produkty branży samochodowej za ok. 40 mln USD (27,2%) oraz wyroby z gumy i tworzyw sztucznych o wartości 31,2 mln USD (21,0%). Podobnie w powiecie dębickim eksport wyrobów z gumy osiągnął 112,1 mln USD, czyli 77,3% powiatowego eksportu do Niemiec.

Mapa 10. Eksport w 2009 r. wg powiatów.

Źródło: Tomasz Komornicki Barbara Szejgiec, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania Polska Akademia Nauk, „Handel zagraniczny. Znaczenie dla gospodarki Polski Wschodniej” Warszawa 2011 r.

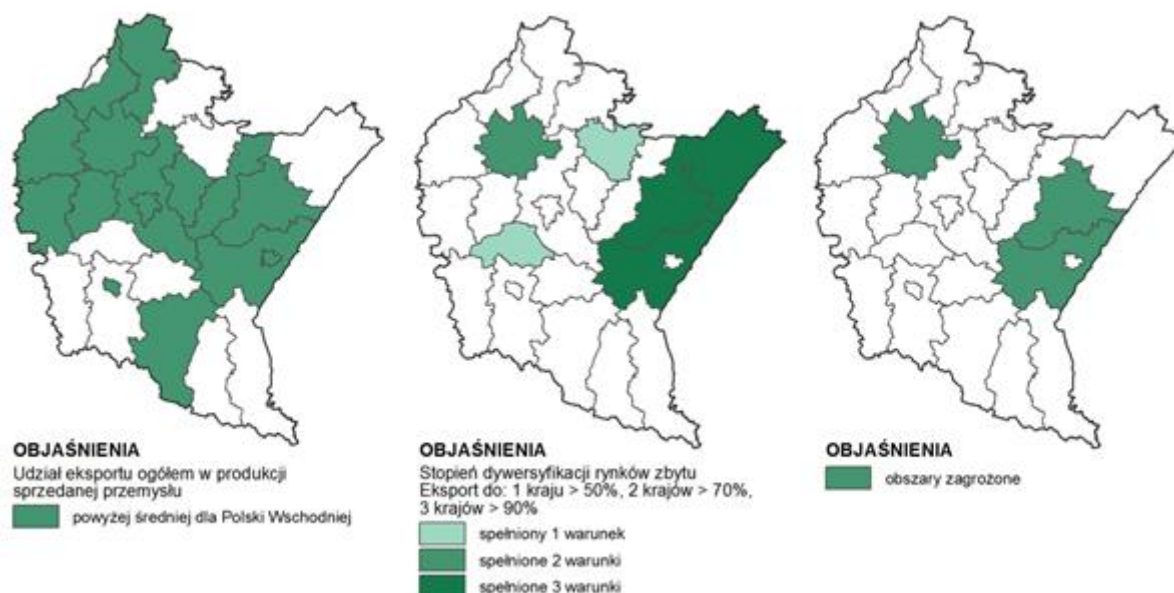
Udział Podkarpacia w eksporcie krajowym na Ukrainę wyniósł 10,5%. W województwie podkarpackim, wysokim udziałem ukraińskiego rynku zbytu w eksporcie odznaczały się powiaty: przemyski (92,0%), jarosławski (89,8%) i miasto Przemyśl (41,1%).

Znaczna część eksportu z Polski Wschodniej na rynek kanadyjski pochodziła z Rzeszowa (ponad 190 mln USD, czyli 83% eksportu do Kanady z województwa podkarpackiego). Większość stanowił eksport z branży produkującej pozostały sprzęt transportowy (do którego zalicza się m.in. statki powietrzne etc.). Drugim w kolejności powiatem-eksporterem do Kanady był powiat krośnieński z eksportem o wartości 34 mln USD, zrealizowanym w większości przez firmy z branży zajmującej się naprawą, konserwacją i instalowaniem maszyn i urządzeń.

Eksport z województwa podkarpackiego do Stanów Zjednoczonych oscylował w 2009 r. wokół wartości 190 mln USD, z czego Rzeszów partycypował w 34,7% (68,2 mln USD). Większość zrealizowała branża produkcji pozostałego sprzętu transportowego (produkcja lotnicza) Podobną strukturą branżową eksportu charakteryzował się powiat mielecki (o łącznym eksporcie 40,9 mln USD), rzeszowski (29,0 mln USD) i miasto Krosno (30,3 mln USD).

Do regionów, dla których wysokie umiędzynarodowienie gospodarki, ze względu na małą dywersyfikację rynków zbytu, może stanowić zagrożenie w sytuacjach kryzysowych, należy zaliczyć powiaty przemyski i jarosławski, gdzie bezwzględnie dominującym odbiorcą eksportu jest Ukraina (około 90%). Niewystarczająca dywersyfikacja partnerów występuje także w niektórych powiatach centralnej części województwa, w tym w powiecie kolbuszowskim.

Mapa 11. Powiaty zagrożone negatywnym wpływem globalnych zjawisk ekonomicznych

Źródło: Opracowanie Podkarpackiego Biura Planowania Przestrzennego na podstawie Tomasz Komornicki Barbara Szejgiec, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania Polska Akademia Nauk, „Handel zagraniczny. Znaczenie dla gospodarki Polski Wschodniej”, Warszawa 2011 r.

1.6 Poziom przedsiębiorczości w regionie

Poziom przedsiębiorczości, mierzony liczbą firm na tysiąc mieszkańców w Polsce, znajduje się na poziomie nieco poniżej średniej UE (40 do 42) Najbardziej przedsiębiorczym w tym ujęciu narodem w UE jest Portugalia – 80, Grecja – 74 i Włochy – 65, najmniej: Słowacja – 11,5 i Rumunia – 10. Sektor MSP w Polsce w większym stopniu niż w UE jest zdominowany przez mikrofirmy, których udział w całkowitej liczbie przedsiębiorstw (96%) przewyższa średnią europejską (91,8%). Mimo to średnioterminowe trendy pokazują, że struktura firm w Polsce zmierza w kierunku podobnej do UE – spada udział mikro firm, a wzrasta udział pozostałych grup przedsiębiorstw.

Wkład MSP w tworzenie wartości dodanej brutto wynosi około 48,4%, zaś liczba pracujących w sektorze stanowi 2/3 ogółu pracujących. Struktura branżowa polskich przedsiębiorstw jest nieco inna niż w UE-27. W porównaniu do średniej dla krajów UE, Polska charakteryzuje się więc znacznie większą liczbą przedsiębiorstw handlowych i niższą usługowych. Nieznacznie większy odsetek firm w Polsce niż w UE działa w przemyśle i budownictwie. Według danych Eurostatu trzy czwarte MSP w Polsce prowadzi działalność gospodarczą w handlu (37,7%;

30,6% w UE) i usługach (35,4%; 44,3% w UE), a co siódme – w budownictwie (15,3%; 14,5% w UE) i co dziesiąte – w przemyśle (11,6%; 10,6% w UE).

Poziom rozwoju MSP w Polsce odbiega jednak od średniej dla UE. Wskazuje na to relatywnie niski poziom liczby pracujących (oraz zatrudnienia), w szczególności w mikro i małych firmach, produktywności – wyrażony wartością dodaną brutto, a także skala działalności – średnie obroty czy ograniczona obecność na rynkach zagranicznych. Pomimo dynamicznej poprawy na przestrzeni lat nadal niezadowolająca jest skala działań na rzecz rozwoju – poziom inwestycji oraz zainteresowanie innowacjami i B+R.

W grupie MSP szczególną rolę odgrywają najmniejsze podmioty, tj. mikroprzedsiębiorstwa – stanowią one większość przedsiębiorstw (96%), dają pracę ponad jednej trzeciej pracujących w firmach (37,5%), generują jedną czwartą obrotów (26,9%) i wartości dodanej brutto (21,6%) oraz jedną siódmą inwestycji (14,2%).

Statystyczne przedsiębiorstwo w Polsce daje pracę 2,2 pracującym, podczas gdy w UE – 2,0. W grupie mikroprzedsiębiorstw osoby fizyczne stanowią 95% populacji. Z tego ponad dwie trzecie przedsiębiorców to osoby samozatrudnione, prowadzące jednoosobową działalność gospodarczą (69,8%, tj. 1,1 mln). Co czwarta najmniejsza firma jest prowadzona przez osobę, dla której jest to dodatkowe miejsce pracy.

W 2010 r. 15.719 przedsiębiorców (o liczbie pracujących powyżej 9 osób) prowadziło działalność eksportową, z czego prawie 9 na 10 firm stanowiły przedsiębiorcy z sektora MSP (13 798 firm) W 2010 r., przy ogólnym spadku liczby eksporterów w Polsce, liczebność MSP-eksporterów zmniejszyła się o 9,1% w stosunku do roku poprzedniego. W tym samym czasie liczba dużych eksporterów (o liczbie pracujących powyżej 249 osób) obniżyła się o 8%. W konsekwencji, udział MSP-eksporterów w ogólnej liczbie eksporterów zmniejszył się z 88,9% do 87,8%. Wartość eksportu małych i średnich przedsiębiorstw wyniosła w 2010 r. 112,9 mld zł, tj. zwiększyła się o 8,7% w porównaniu z 2009 r. W 2010 r. W sektorze MSP szybciej zwiększał się eksport firm małych niż firm średnich.

Województwo podkarpackie należy do województw o najniższym poziomie rozwoju gospodarczego w Polsce. Analiza wskaźnika liczby przedsiębiorstw ogółem na 1000 mieszkańców pokazuje, że od kilku lat (2005–2009) zajmuje ostatnie miejsce wśród województw pod względem poziomu przedsiębiorczości.

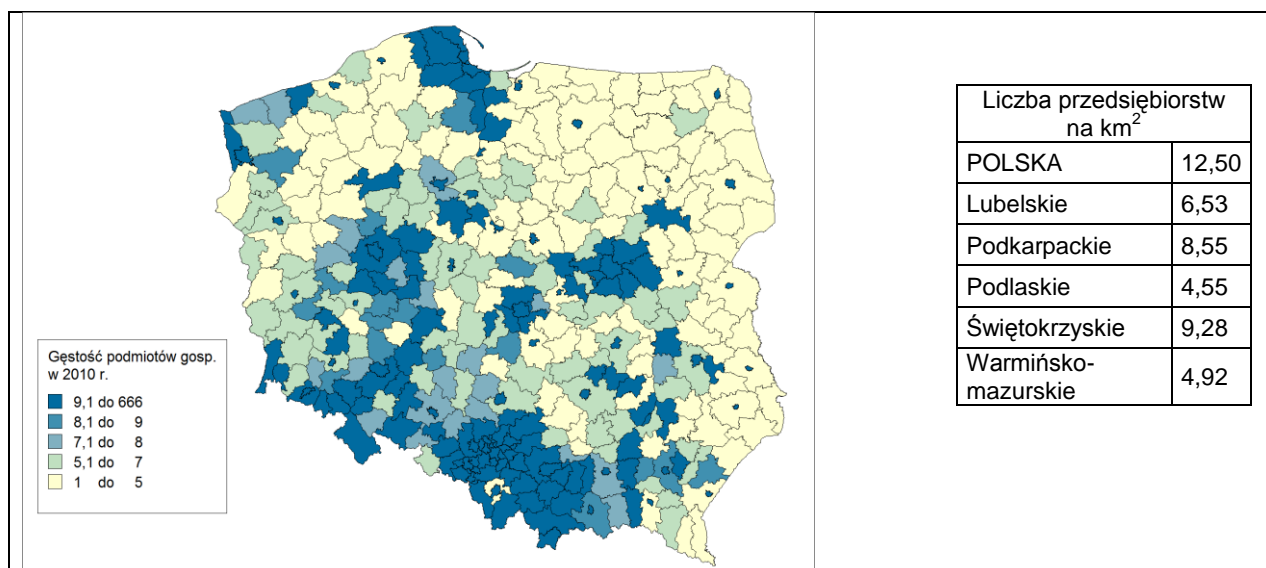
Tabela 9. Liczba przedsiębiorstw ogółem na 1000 mieszkańców w podziale na województwa.

Liczba przedsiębiorstw ogółem na 1000 mieszkańców w podziale na województwa						
Region	2010	2009	2008	2007	2006	2005
dolnośląskie	47,2	45,4	47,2	48,9	44,9	41,3
kujawsko-pomorskie	41,3	39,5	40,6	42,9	39,1	38,5
lubelskie	34,0	32,8	32,9	35,9	34,1	34,1
lubuskie	44,0	43,2	44,4	47,4	46,3	42,8
mazowieckie	54,4	53,2	56,6	58	53,9	53,8
małopolskie	47,7	45	51,3	48,7	45,9	42,8
opolskie	35,7	36	38,6	37,8	35,7	35
podkarpackie	32,7	30,1	35,8	33,3	31,9	31,1
podlaskie	35,1	33,8	40,1	38,2	35,4	33,5
pomorskie	49,8	49,6	58,5	52	50,2	49,2
warmińsko-mazurskie	38,9	37,8	41,7	39,7	40,9	39
wielkopolskie	51,2	50,4	55,7	52,7	50,2	49,1
zachodniopomorskie	53,3	53,3	62,7	56,9	58	56,6
łódzkie	45,8	42,9	50,7	47,5	45,4	46,5
śląskie	43,4	42,8	51	41,4	44,8	45,7
świętokrzyskie	37,4	35,8	39	36,5	36	32,4

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Nasylenie podmiotami gospodarczymi na 1 km² w Polsce jest bardzo zróżnicowane przestrzennie. Województwo podkarpackie należy do regionów o średnim poziomie tego wskaźnika w kraju (8,55 jedn/km²). Zdecydowanie większe nasycenie podmiotami gospodarczymi występuje w zachodnich i centralnych powiatach województwa, gdzie poziom urbanizacji i liczby mieszkańców jest zdecydowanie wyższy niż w górzystych powiatach południowej części województwa.

Mapa 12. Gęstość podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON w 2010 r.

Źródło: Wanda Maria Gaczek Monika Matusiak „Innowacyjność gospodarek województw Polski Wschodniej – ocena, znaczenie, perspektywy”, Poznań, listopad 2011 r.

W województwie podkarpackim na koniec 2010 r. zarejestrowanych niespełna 153 tys. podmiotów gospodarczych, co stanowiło 3,8% podmiotów zarejestrowanych w kraju. Podobnie jak w innych województwach największą część przedsiębiorstw (blisko 95%), stanowią mikroprzedsiębiorstwa zatrudniające do 9 osób. Nieco ponad 4% stanowią przedsiębiorstwa małe, niespełna 1% przedsiębiorstwa średnie, natomiast przedsiębiorstwa duże stanowią nieznaczny odsetek ok. 0,1%.

Tabela 10. Liczba przedsiębiorstw w województwie podkarpackim wg liczby zatrudnionych

Wskaźnik	2010	2009	2008	2007	2006	2005
Liczba dużych przedsiębiorstw wpisanych do rejestru REGON (od 250 osób pracujących) (jednostki)	202	205	211	210	207	209
Liczba średnich przedsiębiorstw wpisanych do rejestru REGON (od 50 do 249 osób pracujących) (jednostki)	1230	1224	1225	1126	1116	1119
Liczba małych przedsiębiorstw wpisanych do rejestru REGON (do 49 osób) (jednostki)	6757	6657	6441	6100	6066	6065
Liczba mikroprzedsiębiorstw (do 9 osób) wpisanych do rejestru REGON (jednostki)	144429	136913	136386	134620	133267	131666
Liczba podmiotów gospodarki narodowej wpisanych do rejestru REGON (ogółem)	152618	144999	144263	142056	140656	139059

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

W województwie podkarpackim, pomimo zbliżonego do średniego w kraju udziału MSP w ogólnej liczbie przedsiębiorstw, absorbują one mniejszą niż w innych województwach część siły roboczej. O ile w Polsce ten odsetek wynosi 50% to na Podkarpaciu 40%. W przypadku mikroprzedsiębiorstw odsetek ten wynosi 37%. Proporcje te świadczą o słabości sektora MSP w województwie.¹

W sektorze prywatnym działało 95,8% podmiotów gospodarczych, pozostałe podmioty należą do sektora publicznego.

Poziom przedsiębiorczości mierzy się również za pomocą wskaźnika określającego liczbę podmiotów niefinansowych prowadzących działalność gospodarczą (podmiotów gospodarczych spoza sektora bankowego, ubezpieczeniowego które rzeczywiście prowadzą aktywną działalność gospodarczą i prowadzą księgi rachunkowe). Liczba tych przedsiębiorstw po wzroście w latach 2005 – 2008, w roku 2009 odnotowała znaczny spadek, aby w 2010 r. znów wzrosnąć.

¹ Paweł Gajewski „Poziom i dynamika rozwoju małej i średniej przedsiębiorczości w Polsce Wschodniej”.

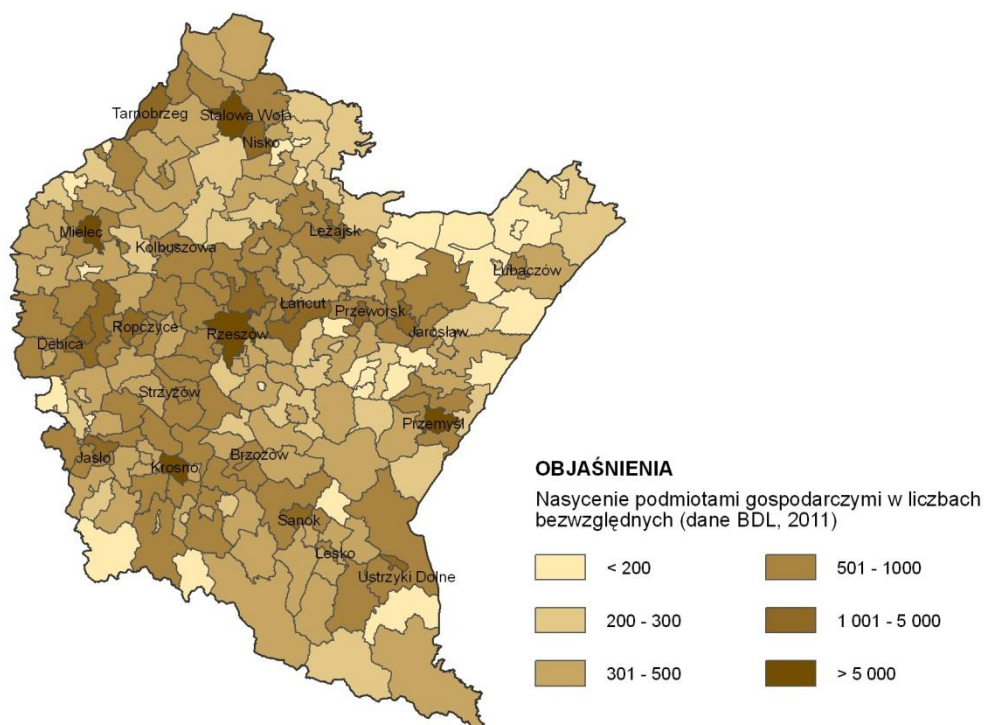
Tabela 11. Podmioty niefinansowe prowadzące działalność gospodarczą (aktywne) w województwie podkarpackim w latach 2005-2010

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Podmioty niefinansowe prowadzące działalność gospodarczą (aktywne)	65344	66968	69770	75202	63312	68 812
w tym mikroprzedsiębiorstwa	62445	64111	66833	71757	60092	65 408

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Analizując wskaźnik przedsiębiorczości woj. podkarpackiego w układzie przestrzennym w podziale na powiaty należy stwierdzić, że największe nasycenie przedsiębiorstwami w liczbach bezwzględnych występuje w 4 miastach na prawach powiatu: Rzeszowie, Przemyślu, Krośnie, Tarnobrzegu. Powiatami o względnie dużej koncentracji MSP są również powiaty: bieszczadzki, leski, sanocki i krośnieński. Najmniej korzystnie sytuacja przedstawia się w powiatach: przemyskim, brzozowskim i strzyżowskim.²

Mapa 13. Nasycenie podmiotami gospodarczymi w gminach województwa podkarpackiego w 2011 r.

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie

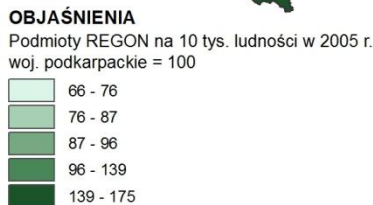
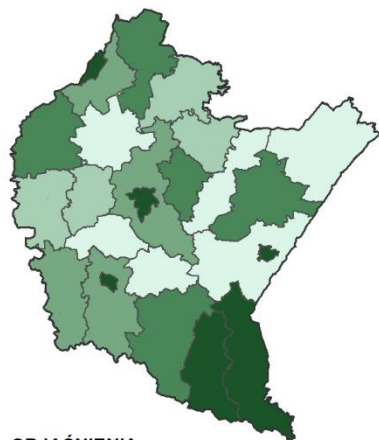
Na poziomie powiatów przedsiębiorczość, mierzona liczbą podmiotów zarejestrowanych w REGON na 10 000 mieszkańców skupia się (zarówno w 2005 r., jak i 2010 r.) przede wszystkim w południowo-wschodniej części województwa podkarpackiego, głównie w powiatach leskim i bieszczadzkim. Obserwacja ta niekoniecznie oznacza jednak, że wymienione powiaty charakteryzują się rozwiniętą przedsiębiorczością. Wysoki poziom wskaźnika w większym stopniu jest bowiem wynikiem relatywnie niskiego poziomu odniesienia, tj. niskiego zaludnienia, a nie wysokiej liczby podmiotów gospodarczych.³ Niemniej jednak warto podkreślić, że na terenie tych dwóch powiatów relatywnie więcej podmiotów gospodarczych prowadzi działalność o charakterze rolniczym oraz turystycznym.⁴ Wyższy od przeciętnej poziom przedsiębiorczości charakteryzował także obszary największych miast (Rzeszów, Krosno, Tarnobrzeg). W latach 2005-2010 dynamika zmian była największa w powiatach brzozowskim i strzyżowskim oraz w stosunkowo gorzej rozwiniętej wschodniej części województwa (powiaty lubaczowski, przeworski).

² idem

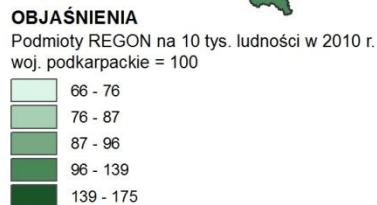
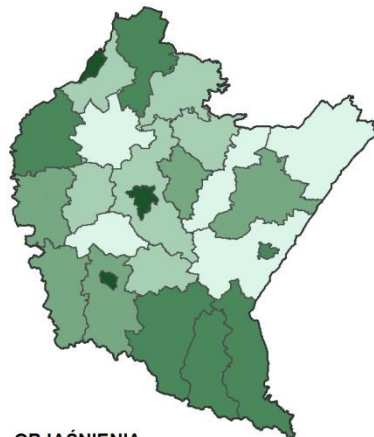
³ W powiatach leskim i bieszczadzkim w roku 2010 r. zamieszkiwało jedynie nieco ponad 2% całkowitej ludności województwa (odpowiednio 1,27% i 1,05%).

⁴ Procentowy udział podmiotów zarejestrowanych w REGON prowadzących działalność w sektorze rolnictwa w 2010 r. w powiecie leskim wyniósł ok. 12%, a w bieszczadzkim ok. 18% (wobec średniej dla województwa ok. 3,22%). Analogiczny wskaźnik dla działalności związanej z zakwaterowaniem i gastronomią w poszczególnych powiatach równy był natomiast 12,5% (powiat leski) i 7% (powiat bieszczadzki) wobec średniej wojewódzkiej ok. 3,11%.

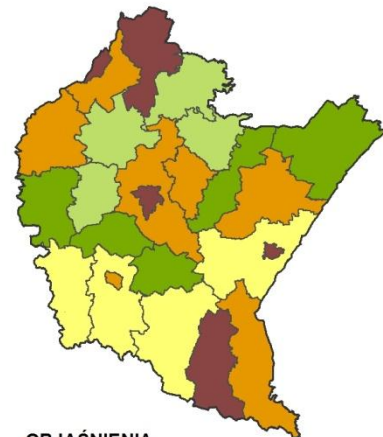
Mapa 14. Podmioty REGON na 10 tys. ludności w powiatach województwa podkarpackiego w 2005 r. (woj. podkarpackie =100)

Mapa 15. Podmioty REGON na 10 tys. ludności w powiatach województwa podkarpackiego w 2010r. (woj. podkarpackie =100)

Mapa 16. Procentowa zmiana w podmiotach REGON na 10 tys. ludności w powiatach województwa podkarpackiego w latach 2005-2010

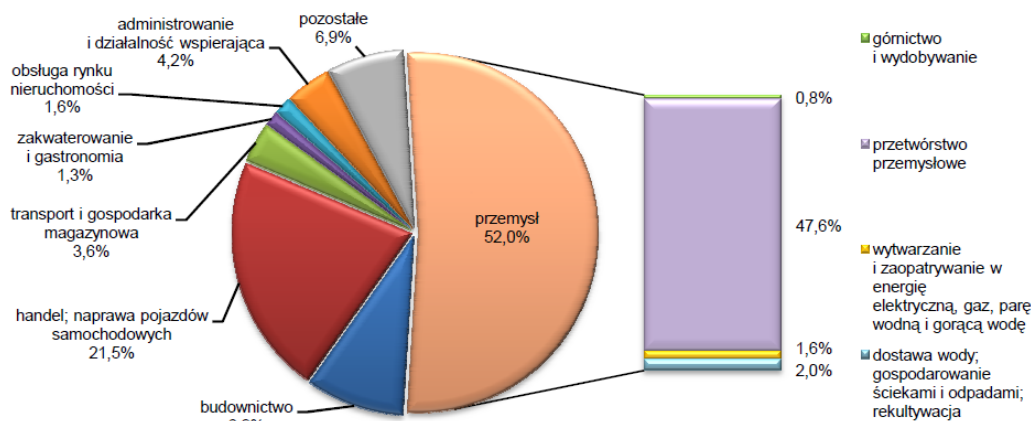

Źródło: „Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej”. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012 r.

Struktura zatrudnienia w sektorze przedsiębiorstw wskazuje, iż największy udział w strukturze przeciętnego zatrudnienia (prawie 48%) stanowi sektor przetwórstwa przemysłowego, wyprzedzając znacznie kolejne sektory (handel i naprawa samochodów – 21,5%, oraz budownictwo – 8,9%).

Wykres 23. Struktura przeciętnego zatrudnienia w sektorze przedsiębiorstw wg sekcji w 2011r.

STRUKTURA PRZECIĘTNEGO ZATRUDNIENIA W SEKTORZE PRZEDSIĘBIORSTW WEDŁUG SEKCJI W GRUDNIU 2011 R.

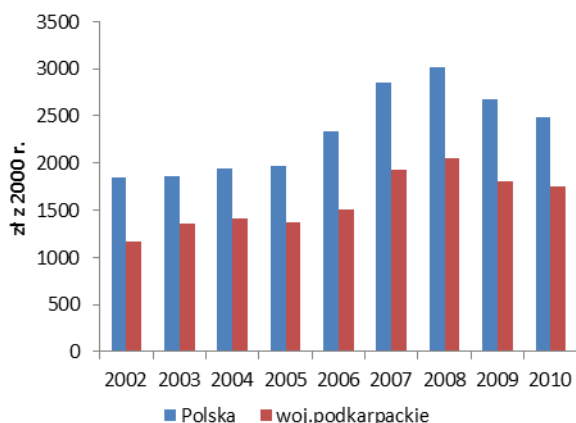
Źródło: Komunikat Głównego Urzędu Statystycznego o sytuacji społ. – gosp. województwa–XII 2011 r.

Nakłady inwestycyjne przedsiębiorstw

Wysokość nakładów inwestycyjnych zrealizowanych w regionie przez przedsiębiorców w 2010 r. wyniosła 4 212 tys. Było to drugie miejsce wśród województw Polski Wschodniej (po województwie lubelskim) i dziewiąte miejsce w kraju. Podobnie jak w innych województwach MSP z terenu województwa podkarpackiego inwestowały przede wszystkim w nowe obiekty majątkowe i ulepszenie istniejących (3 371 tys. – co stanowi 80% nakładów inwestycyjnych ogółem). Jednak większą (niż średnia w Polsce) część nakładów przeznaczają na zakup używanych środków trwałych (840 tys. – co stanowi 20% nakładów inwestycyjnych ogółem). Najwięcej na zakup używanych środków trwałych przeznaczają mikroprzedsiębiorstwa (30%) - co może świadczyć o największych ograniczeniach w zakresie środków dostępnych na inwestycje w tej grupie MSP, a najmniej przedsiębiorstwa średnie (12%).

Zgodnie z badaniami przeprowadzonymi wśród podkarpackich przedsiębiorców na potrzeby analizy WSIZ „Barometr...” najważniejszymi czynnikami ograniczającymi ich działalność inwestycyjną są niedostateczny popyt (22%), niewystarczający zysk (20%) oraz obawa przed zadłużeniem (7%)⁵.

Wykres 24. Realne nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach na osobę w województwie podkarpackim i Polsce w latach 2002-2010 (zł z 2000 r.)

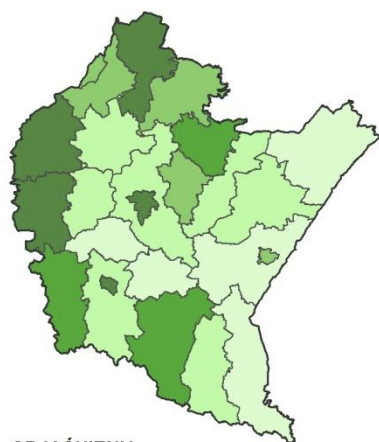
Jednym z powodów, dla których województwo cechuje się niskim poziomem PKB, są niskie nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach. W przeliczeniu na mieszkańca, w 2002 r. wyniosły one przeciętnie w kraju 1 841 zł, a w województwie tylko 1 164 zł. W 2010 r. odpowiednie wartości wyniosły 2 479 zł i 1 746 zł. Różnice na przestrzeni ostatnich lat nie zostały istotnie zniwelowane, nawet w okresie dobrej koniunktury gospodarczej.

Źródło: „Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej”. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012 r.

Największe nakłady inwestycyjne w 2010 r. odnotowano w powiatach mieleckim, sanockim, oraz w Rzeszowie, najmniejsze wartości osiągnęły przedsiębiorstwa w powiatach: strzyżowskim i niskim. Największe procentowe wzrosty tego wskaźnika w latach 2005 – 2010 nastąpiły w powiatach: bieszczadzkim, sanockim, przemyskim i rzeszowskim.

⁵ Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania „Barometr Nastrojów Gospodarczych w województwie podkarpackim IV kw. 2011

Mapa 17. Wartość nakładów inwestycyjnych na 1 mieszkańca w powiatach województwa podkarpackiego w 2005 r.

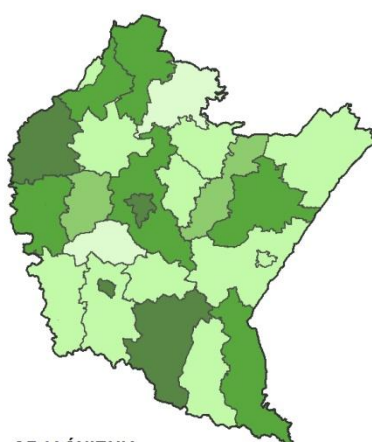

OBJAŚNIENIA

Nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach na osobę w 2005 r.
woj. podkarpackie = 100

niebieski	16 - 32
niebieskozielony	32 - 69
ciemnoniebieski	69 - 84
ciemnoniebieski	84 - 154
ciemnoniebieski	154 - 288

Mapa 18. Wartość nakładów inwestycyjnych na 1 mieszkańca w powiatach województwa podkarpackiego w 2010 r.

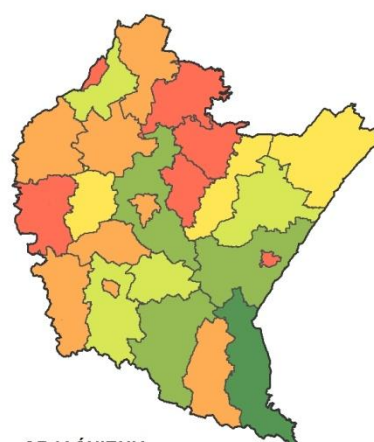

OBJAŚNIENIA

Nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach na osobę w 2010 r.
woj. podkarpackie = 100

niebieski	16 - 32
niebieskozielony	32 - 69
ciemnoniebieski	69 - 84
ciemnoniebieski	84 - 154
ciemnoniebieski	154 - 288

Mapa 19. Procentowa zmiana w wartości nakładów inwestycyjnych na 1 mieszkańca w powiatach województwa podkarpackiego w latach 2005-2010

OBJAŚNIENIA

% zmiana w latach 2005-2010

ciemnoniebieski	od -75 do -30
niebieski	od -30 do -4
niebieskozielony	od 14 do 30
niebieskozielony	od 30 do 70
ciemnoniebieski	od 97 do 111
ciemnoniebieski	227

Źródło: „Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej”. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012 r.

Porównanie obszarów, w których liczba zarejestrowanych podmiotów REGON przypadająca na 10 tys. mieszkańców jest najwyższa pod względem nakładów inwestycyjnych w nich występujących w 2005 i 2010 r. sugeruje, że o ile w miastach skupiają się przedsiębiorstwa o potencjale rozwojowym i inwestycyjnym, o tyle na obszarze Bieszczad (powiat leski i bieszczadzki) istniejące podmioty wykazują się małymi nakładami tego typu. Świadczy to m.in. o tym, że podmioty gospodarcze tu zarejestrowane prowadzą w głównej mierze działalność gospodarczą, której potencjał rozwojowy jest raczej ograniczony. Widoczny jest także znacznie wyższy poziom nakładów inwestycyjnych w przeliczeniu na jednego mieszkańca w Rzeszowie oraz w powiatach zachodnich (podregion tarnobrzeski).

Kondycja finansowa przedsiębiorstw

Kondycję finansową przedsiębiorstw oraz wysokość dochodów ludności w regionie można przedstawić również za pomocą danych o wysokości płaconych podatków dochodowych oraz podatku VAT. Na podstawie danych z Izby Skarbowej w Rzeszowie za lata 2005 – 2011 można zauważyć:

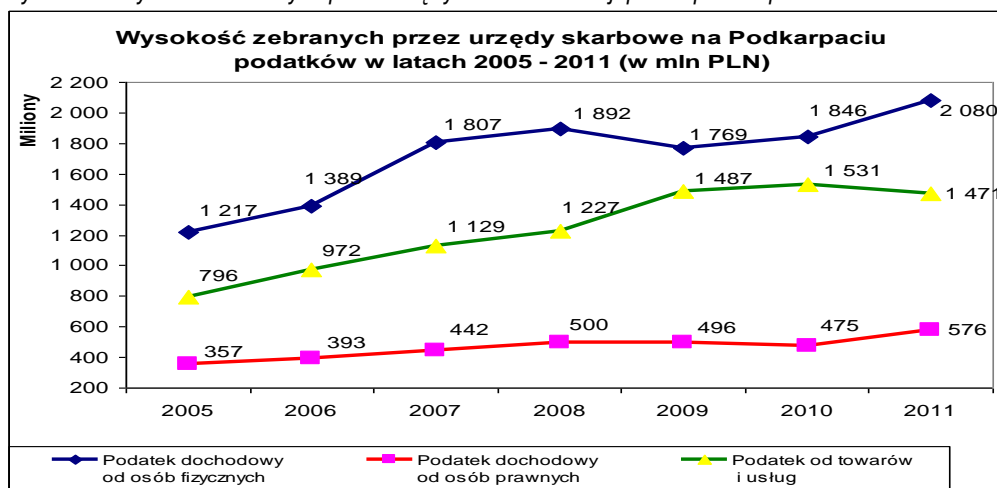
- znaczący wzrost wysokości płaconych podatków przez osoby fizyczne oraz osoby prawne w latach 2007 – 2008 oraz 2010 - 2011 będący wynikiem rosnących dochodów i zmniejszenia wartości ulg podatkowych,- spadek dochodów osób prawnych, a tym samym również podatku w latach 2009 – 2010, wynikający głównie z pogarszającej się sytuacji społeczno - gospodarczej na świecie,
- wzrost wysokości płaconego podatku od towarów i usług VAT w latach 2006-2010 świadczący o wzroście wartości sprzedawanych dóbr i usług przez podmioty gospodarcze na Podkarpaciu.

Tabela 12. Dynamika zebranych podatków w województwie podkarpackim w latach 2005 – 2011 (rok poprzedni =100%).

Rok	Podatek dochodowy od osób fizycznych	Podatek dochodowy od osób prawnych	Podatek od towarów i usług
2006	114,12%	110,00%	122,14%
2007	130,13%	112,42%	116,23%
2008	104,70%	113,14%	108,65%
2009	93,49%	99,25%	121,20%
2010	104,36%	95,69%	102,92%
2011	112,65%	121,20%	96,07%

Źródło: Opracowanie Departamentu Strategii i Planowania Przestrzennego na podstawie danych Izby Skarbowej w Rzeszowie.

Wykres 25. Wysokość zebranych przez urzędy skarbowe w woj. podkarpackim podatków w latach 2005-2011.

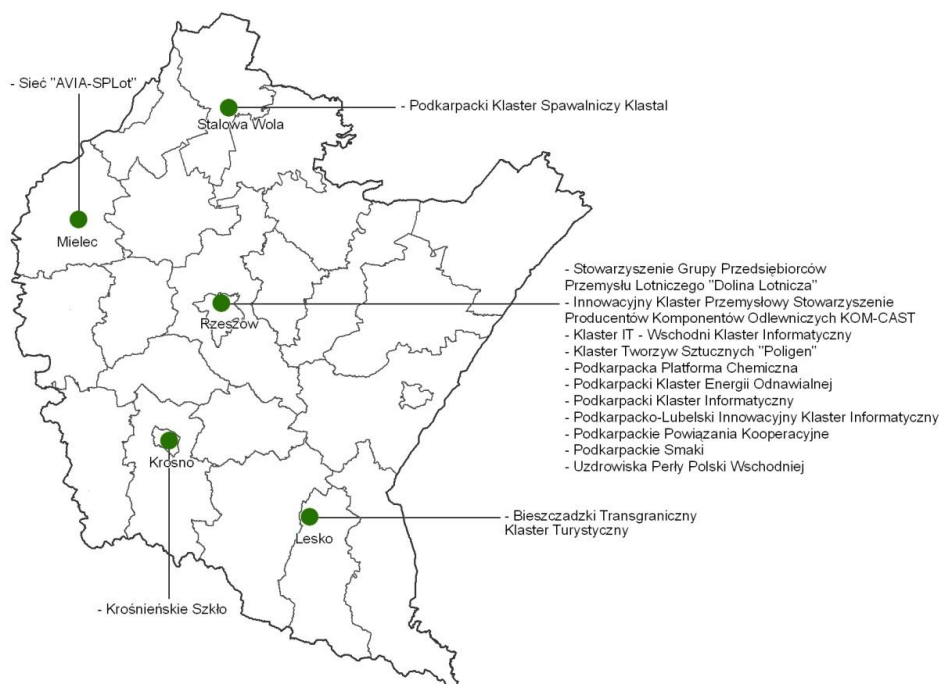
Źródło: Opracowanie Departamentu Strategii i Planowania Przestrzennego na podstawie danych Izby Skarbowej w Rzeszowie.

1.7 Klastry

Klastry to silne i wysoce konkurencyjne skupiska przedsiębiorstw o określonym profilu działalności wraz z otaczającymi instytucjami (naukowymi, usługowymi, administracyjnymi). Podstawową masę klastrów tworzą firmy, ale dla rozwoju klastrów i inicjatyw klastrowych istotna jest również obecność różnego rodzaju instytucji, które mogą wspierać rozwój przedsiębiorstw (w tym ze sfery B+R), polityka publiczna oraz mentalność środowisk biznesu, nauki i administracji. W woj. podkarpackim jedynie – 2,8% firm – wskazała, że jest uczestnikiem klastra. Pasuje to województwo wśród regionów o najniższej aktywności klastrowej.

Do końca maja 2012 r. w województwie podkarpackim odnotowano powstanie 15 klastrów. Natomiast w czerwcu 2012 r. powstał kolejny klastrowy. Większość z nich ma swoją siedzibę w stolicy regionu – Rzeszowie (12). Klastry istnieją również w (Stalowej Woli, Mielcu, Krośnie).

Mapa 20. Klastry w województwie podkarpackim – wg lokalizacji siedziby.

Źródło: „Klustry w województwie podkarpackim”, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości Warszawa 2012 r.

Klustry pełnią ważną rolę w rozwoju innowacyjności przedsiębiorstw i współpracy z nauką. Przykłady wielu regionów w gospodarce światowej wskazują na ich pozytywny wpływ na rzecz regionalnego wzrostu gospodarczego. W kwestii klastrów, w literaturze przedmiotu⁶ dominuje stwierdzenie, że klustry powinny być oddolnymi stowarzyszeniami.

Taki charakter ma inicjatywa klastrowa przedsiębiorców przemysłu lotniczego **Dolina Lotnicza**, do którego należy ponad 90 przedsiębiorstw, z WSK PZL Rzeszów SA na czele. W 2004 r. powołane przy nim Centrum Zaawansowanych Technologii „Aeronet – Dolina Lotnicza” skupia oprócz przedsiębiorstw związanych z przemysłem lotniczym również jednostki naukowe: Uniwersytet Rzeszowski, Politechniki: Rzeszowska, Lubelska, Łódzka, Częstochowska oraz Warszawska, Instytut Lotnictwa w Warszawie, Instytut Podstawowych Problemów Techniki Polskiej Akademii Nauk oraz Instytut Maszyn Przepływowych im. Roberta Szewalskiego Polskiej Akademii Nauk. Członkowie tego klastra są dosyć aktywni w pozyskiwaniu środków na wsparcie swoich działań. Poza nim niewiele stowarzyszeń przeszło etap załączkowy. Względnie aktywne pozostają klustry: informatyczny, spawalniczy, chemiczny, tworzyw sztucznych. Niekorzystnym czynnikiem jest odgórne tworzenie się klastrów, dzięki dofinansowaniu projektów związanych z klastrami i usieciowieniem przedsiębiorstw w ramach środków unijnych.

Mapa 21. Lokalizacja firm należących do Stowarzyszenia Grupy Przedsiębiorców Przemysłu Lotniczego Dolina Lotnicza.

Źródło: Sektor lotniczy w Polsce Wschodniej – ekspertyza PO RPW

⁶ Instytut Badań Strukturalnych, „Klustry zaawansowanych technologii jako instrument wsparcia rozwoju i konkurencyjności regionów – analiza i wnioski dla polityki regionalnej oraz polityki spójności”, Warszawa 2009 r.

Kolejnym klastrem funkcjonującym w branży lotniczej jest **Klaster Lotnictwa Lekkiego i Ultralekkiego - Podkarpackie Powiązanie Kooperacyjne**. Powstał on w 2008 r. z inicjatywy Stowarzyszenia B-4 oraz Politechniki Rzeszowskiej. Członkowie Klastra jako jedyni w kraju producenci konstrukcji ultralekkich od lat seryjnie produkują i eksportują swoje wyroby oraz tworzą nowe innowacje oparte wyłącznie na lokalnej myśli technicznej. Do połowy 2012 r. Powiązanie przyciągnęło 23 podmioty do współpracy zarówno z Polski, jak i z Czech i Słowacji.

Mapa 22. Rozmieszczenia członków Klastra Lotnictwa Lekkiego i Ultralekkiego - Podkarpackie Powiązanie Kooperacyjne.

Źródło: Opracowanie Klastra Lotnictwa Lekkiego i Ultralekkiego - Podkarpackie Powiązanie Kooperacyjne Rzeszów 2012 r.

Województwo podkarpackie to również siedziba wielu firm z branży informatycznej, w tym m. in. Asseco Poland S..A. największej spółki informatycznej notowanej na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie, specjalizującej się w produkcji i rozwoju oprogramowania. Jako największy software house z polskim kapitałem skutecznie konkuruje z liderami rynku światowego.

Kilkadziesiąt średnich i małych firm z tej branży współpracuje ze sobą w ramach utworzonego w 2010 roku klastra informatycznego. **Klaster IT Wschodni Klaster Informatyczny**, którego koordynatorem jest Stowarzyszenie Informatyka Podkarpacka okazał się lokomotywą napędzającą rozwój średnich firm o dużym potencjale rozwojowym, pozwalającym wdrażać nowe, innowacyjne technologie i wspólną prezentację oferty. Klaster wspiera realizowanie wspólnych przedsięwzięć inwestycyjnych firm, biznesowe współdziałanie, wymianę doświadczeń, prowadzenie kampanii informacyjnych i promocyjnych. Wśród jego celów znajduje się wzrost konkurencyjności firm oraz rozszerzenie współpracy z uczelniami wyższymi i administracją.

Kolejnymi klastremi działającymi w województwie, które odgrywają coraz większą rolę w zacieśnianiu współpracy firm z danej branży i stają się zauważalne w przestrzeni ogólnopolskiej są m. in. **Podkarpackiego Klastra Energii Odnawialnej, Podkarpacki Klaster Spawalniczy KLASTAL Klaster Przetwórstwa Tworzyw Sztucznych POLIGEN oraz Klaster „Dolina Ekologicznej Żywności**

Nową inicjatywą wsparcia rozwoju regionalnego jest **Podkarpacka Platforma Technologiczna** powołana w 2012 r. w wyniku porozumienia Uniwersytetu Rzeszowskiego, Podkarpackiego Klastra Energii Odnawialnej, Podkarpackiego Powiązania Kooperacyjnego – Klaster Lotnictwa Lekkiego i Ultralekkiego oraz Klastra Firm Informatycznych Polski Wschodniej. Podstawowym celem Porozumienia jest tworzenie i doskonalenie płaszczyzny do prowadzenia działalności naukowej, naukowo-technicznej, doradczej i edukacyjnej oraz komercjalizacji badań naukowych służącej pogłębianiu współpracy sfery gospodarki i nauki.

Województwo Podkarpackie, mimo że zalicza się do biedniejszych w Polsce, ma swe mocne atuty. Posiada najmocniejszą w Europie Środkowej koncentrację nowoczesnego przemysłu aerokosmicznego, zrzeszonego w najbardziej zaawansowanym w Polsce klastrze przemysłowym „Dolina Lotnicza”. Posiada jednak także piękne i czyste środowisko naturalne, które ciągle stanowi niewykorzystany potencjał. Dodatkowymi atutami regionu są niskie koszty oraz wysoka etyka pracy oraz poprawiająca się zewnętrzna dostępność transportowa dzięki budowanej autostradzie oraz posiadaniu nowoczesnego międzynarodowego lotniska. M. in. z wymienionych wyżej powodów w czerwcu 2012 roku utworzony został **Klaster „Kraina Podkarpacie”** obejmujący swoim zasięgiem działania Polskę południowo-wschodnią, a w szczególności województwo Podkarpackie.

Do obszaru swojego działania klaster ten zaliczył sektory *Jakości Życia*, tj. między innymi: turystykę (w tym: wypoczynkową, biznesowo-kongresową, medyczną, religijno-pielgrzymkową), agroturystykę, hotelarstwo, sport, rekreację, odnowę biologiczną, lecznictwo, opiekę nad ludźmi starszymi oraz żywność ekologiczną. Działa on na rzecz skonsolidowania uczestników powyższych branż i zaktywizowania środowisk lokalnych w celu przekształcenia rozproszonej oferty turystycznej, z wykorzystaniem m. in. nowoczesnych, ekologicznych i innowacyjnych rozwiązań i technologii, w nowoczesny przemysł, oferujący kompleksowy produkt turystyczny, oparty na walorach natury i dziedzictwie kulturowym regionu, Nadrzędnym celem działania Klastra „Kraina Podkarpacie”, jest aby w przyszłości sektor *Jakości Życia* stał się - obok przemysłu lotniczego - drugim filarem zamożności regionu.

1.8. Instytucje otoczenia biznesu (IOB)

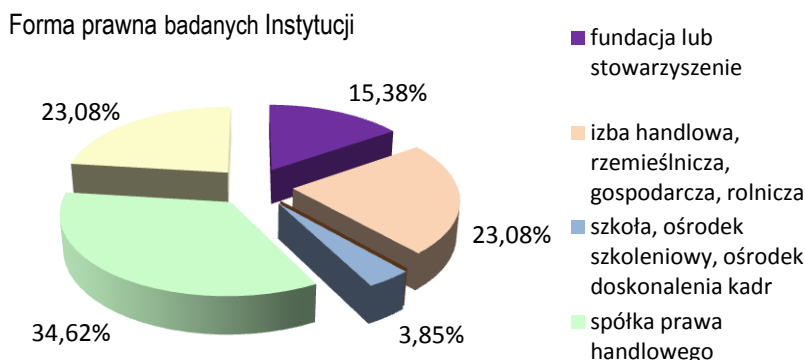
Instytucje otoczenia biznesu to podmioty infrastruktury usługowej, które wspomagają prowadzenie działalności gospodarczej. Mogą przybierać formę: agencji i fundacji rozwoju regionalnego, instytucji pośrednictwa finansowego, jednostki edukacyjnej (szkoły wyższe, instytuty badawcze), izby i stowarzyszenia gospodarczego oraz przedsiębiorstwa doradczego. Instytucje otoczenia biznesu są odpowiedzialne między innymi za tworzenie korzystnych warunków w zakresie transferu rozwiązań nowych technologii, podnoszenie jakości zasobów ludzkich w przedsiębiorstwach poprzez szkolenia i doradztwo, wspieranie powiązań kooperacyjnych przedsiębiorstw oraz tworzenie sieci współpracy (m.in. klastry).

Sprawnie funkcjonujący system wspierania przedsiębiorczości jest ukierunkowany głównie na potrzeby klienta. Częstym problemem jest nieodpowiednie dopasowanie narzędzi otoczenia biznesu do potrzeb rynkowych.

Instytucje otoczenia biznesu mają dosyć trudny do określenia status w polskich realiach gospodarczych. Przedsiębiorcy rzadko kiedy uważają ich usługi na tyle atrakcyjne, by kupić je na rynku. Korzystają z nich wtedy, kiedy mają obniżoną cenę (za sprawą dotacji europejskich). Jednocześnie, IOB nie posiadają atrakcyjnej oferty, np. w dziedzinie audytów technologicznych. Ich działalność ogranicza się do usług prostych – doradczych, szkoleniowych, konsultingowych. Istotne źródło dochodu stanowią natomiast wnioski o dofinansowanie projektów unijnych.

Wg przeprowadzonych w 2010 r. badań nt. infrastruktury wsparcia innowacji w województwie podkarpackim (projekt systemowy „*Wzmocnienie instytucjonalnego systemu wdrażania Regionalnej Strategii Innowacji w latach 2007 – 2013 w województwie podkarpackim*” – Zadanie nr 14), najwięcej IOB stanowią te, które zarejestrowane są jako forma spółek prawa handlowego (prawie 35 %). Kolejną grupą pod względem liczebności stanowiły izby handlowe, rzemieślnicze, gospodarcze i rolnicze (23 %) i inne formy prawne – również (23 %). Mniejszy odsetek, bo około 15%, reprezentują fundacje lub stowarzyszenia, a najmniejszy zajmują szkoły, ośrodki szkoleniowe oraz ośrodki doskonalenia kadr (4 %).

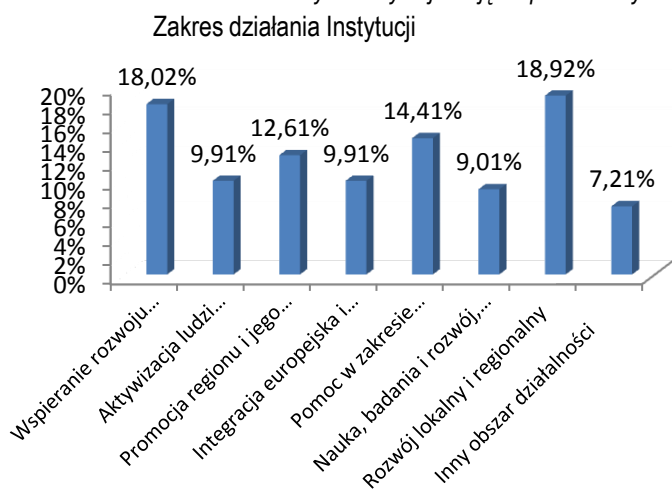
Wykres 26. Forma organizacyjno-prawna instytucji otoczenia biznesu

Źródło: Pierwotne badania pilotażowe w zakresie – analiza infrastruktury wsparcia innowacji w ramach projektu systemowego „Wzmocnienie instytucjonalnego systemu wdrażania Regionalnej Strategii Innowacji w latach 2007 – 2013 w województwie podkarpackim”, Rzeszów 2012 r.

Do głównych działań, jakie wskazały badane instytucje wsparcia w regionie, zaliczyć należy rozwój lokalny i regionalny oraz wspieranie rozwoju lokalnej przedsiębiorczości (prawie 19 % z ogółu wszystkich działań prowadzonych przez IOB). Co siódme działanie Instytucji skierowane jest na świadczenie pomocy w zakresie wykorzystywania funduszy unijnych (14 %), natomiast nieco mniej, bo 13 % wszystkich usług to promocja regionu i jego silnych stron w kraju i za granicą. Niecałe 10 % działań wszystkich instytucji otoczenia biznesu ukierunkowane jest na aktywizację ludzi bezrobotnych, integrację europejską i współpracę międzynarodową, a także na naukę, badania i rozwój, nowoczesne technologie i innowacje. 7 % działań stanowią inne obszary działalności.

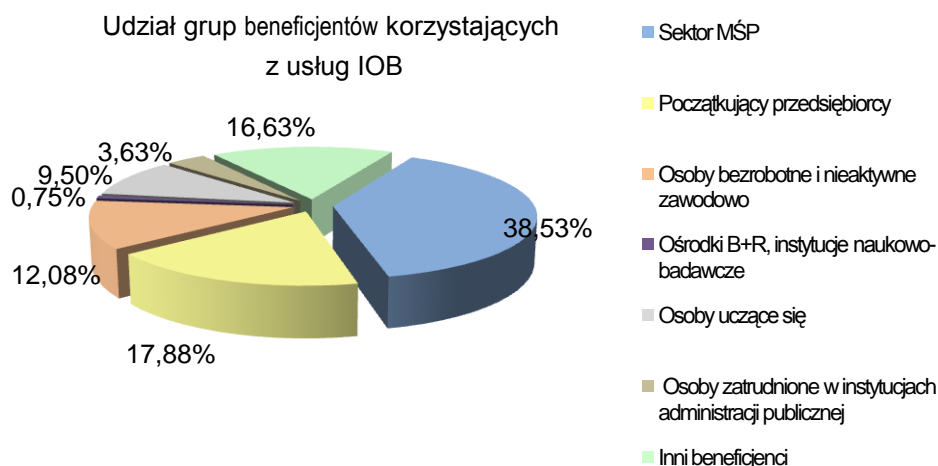
Wykres 27. Zakres działania badanych Instytucji w ujęciu procentowym.

Źródło: Pierwotne badania pilotażowe w zakresie – analiza infrastruktury wsparcia innowacji w ramach projektu systemowego „Wzmocnienie instytucjonalnego systemu wdrażania Regionalnej Strategii Innowacji w latach 2007 – 2013 w województwie podkarpackim”, Rzeszów 2012 r.

Adresatami oferty świadczonych usług przez badane instytucje są mikro, małe i średnie firmy, samorzady, początkujący przedsiębiorcy, osoby bezrobotne i nieaktywne zawodowo, Instytucje badawczo-naukowe, grupy społeczne, takie jak: absolwenci / młodzież, osoby bezrobotne, osoby pracujące w instytucjach administracji publicznej oraz inni beneficjenci, w tym: duże przedsiębiorstwa krajowe, zagraniczne i rolnicy. Respondenci wskazywali iż znaczenie w ich działalności mają firmy z sektora MŚP i stanowią 39 % całej grupy klientów. Drugą pod względem wielkości grupę stanowią początkujący przedsiębiorcy – 18 %. W dalszej kolejności z usług IOB korzystają inni beneficjenci (17 %), czyli przede wszystkim: rolnicy oraz duże przedsiębiorstwa krajowe i zagraniczne. Najmniejsze znaczenie wśród klientów instytucji otoczenia biznesu stanowią instytucje badawczo-naukowe – zaledwie 0,75% ogółu beneficjentów.

Wykres 28. Udział grup beneficjentów korzystających z usług IOB w 2010 roku [w %].

Źródło: Pierwotne badania pilotażowe w zakresie – analiza infrastruktury wsparcia innowacji w ramach projektu systemowego „Wzmocnienie instytucjonalnego systemu wdrażania Regionalnej Strategii Innowacji w latach 2007 – 2013 w województwie podkarpackim, Rzeszów 2012 r.

Niski stopień wykorzystania rozwiązań opracowanych w ramach sektora B+R oraz brak rozwiniętej współpracy instytucji otoczenia biznesu z uczelniami i jednostkami naukowo – badawczymi oddziałuje na stopień innowacyjności świadczonych usług i jednocześnie uniemożliwia wykorzystanie efektów synergii wynikających z realizacji wspólnych innowacyjnych celów. Niewątpliwym czynnikiem pogłębiającym ten problem są trudności formalne, wskazywane jako główna bariera występująca przy współpracy IOB z innymi instytucjami. Wysoki stopień biurokratyzacji oraz koszty współpracy okazują się być poważną i skuteczną barierą dla podkarpackich instytucji otoczenia biznesu, ograniczającą ich chęci i zainteresowanie współpracą z innymi instytucjami.

Według badanych instytucji nawiązanie i utrzymanie współpracy z innymi podmiotami, w tym innymi Instytucjami oraz przedsiębiorstwami usprawniłaby w pierwszej kolejności budowa platformy ułatwiającej kontakty IOB z przedsiębiorstwami oraz sprawnego systemu wymiany informacji pomiędzy zainteresowanymi podmiotami. W dalszej kolejności należałoby wprowadzić rozwiązania bardziej dostosowane do potrzeb przedsiębiorców oraz innych Instytucji, uprościć procedury współpracy i zapewnić lepszą promocję proponowanych rozwiązań (ofert współpracy).

W województwie podkarpackim działają 42 ośrodki innowacji i przedsiębiorczości, w których świadczone są usługi dla przedsiębiorców, w tym jeden park technologiczny (Podkarpacki Park Naukowo-Technologiczny AEROPOLIS), dwa parki przemysłowe, cztery inkubatory technologiczne, dwa inkubatory przedsiębiorczości oraz 5 centra transferu technologii. Organizacją wydarzeń o charakterze informacyjno - promocyjnym, związanych z tematyką innowacyjności i klastrów, a także innymi projektami wsparcia dla klastrów zajmują się m.in. regionalne agencje rozwoju regionalnego (w tym: Rzeszowska Agencja Rozwoju Regionalnego, Agencja Rozwoju Regionalnego „MARR” S.A., Przemyska Agencja Rozwoju Regionalnego), a także szereg innych instytucji, również z sektora nauki (np. Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie).

Szczególne miejsce wśród podkarpackich IOB zajmuje Rzeszowska Agencja Rozwoju Regionalnego, która podejmuje działania w wielu obszarach, m.in. w zakresie działalności doradczej, finansowej, wsparcia przedsięwzięć gospodarczych, promocji regionu oraz pozyskiwania zagranicznych środków pomocowych. Dodatkowym atutem jest kompleksowa obsługa inwestora oraz status zarządcy PPNT. Działania na rzecz przedsiębiorczości i innowacyjności rozwoju są zatem skoncentrowane w jednym miejscu, co czyni zarządzanie rozwojem na poziomie regionu znacznie bardziej efektywnym.

Instytucjami otoczenia biznesu umożliwiającymi przedsiębiorcom dostęp do pozabankowego finansowania inwestycji są fundusze pożyczkowe i poręczeniowe, prowadzone przez regionalne i lokalne instytucje. W województwie podkarpackim w chwili obecnej funkcjonują:

- Regionalna Izba Gospodarcza w Stalowej Woli
- Leżajskie Stowarzyszenie Rozwoju
- Rzeszowska Agencja Rozwoju Regionalnego S.A.
- Podkarpacka Izba Gospodarcza
- Fundusz Rozwoju Przedsiębiorczości
- Bieszczadzka Agencja Rozwoju Regionalnego

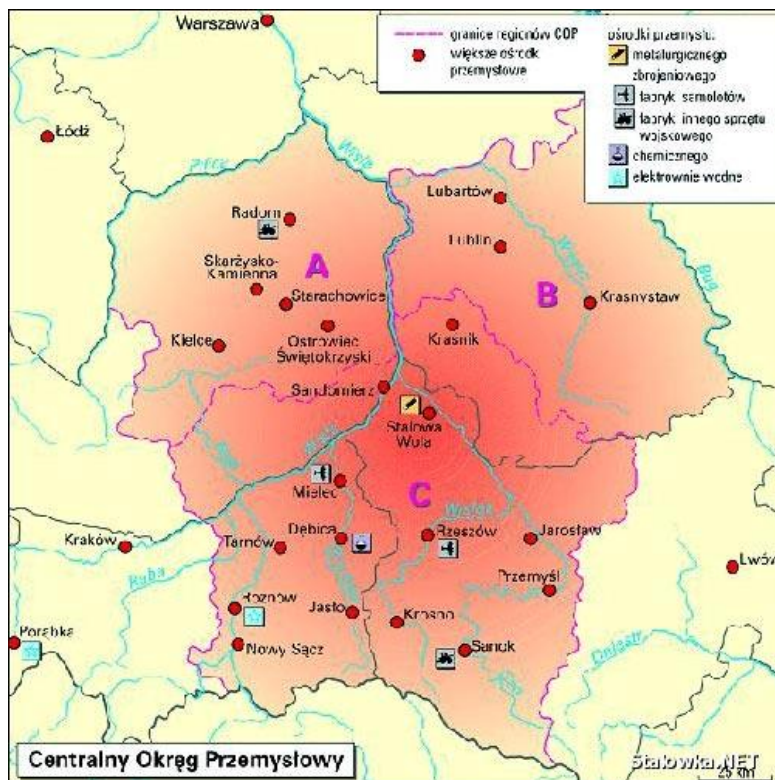
- Poręczenia Kredytowe sp. z o.o.
- Fundusz Pożyczkowy przy Fundacji Wspomagania Wsi,
- Fundusz Pożyczkowy prowadzony przez Agencję Rozwoju Regionalnego MARR S.A w Mielcu,
- Podkarpacki Fundusz Poręczeń Kredytowych,
- Fundusz Poręczeniowy w Łańcucie,
- Fundusz Pożyczkowy przy Leżajskim Stowarzyszeniu Rozwoju,
- Fundusz Pożyczkowy przy Regionalnej Izbie Gospodarczej,
- Fundusz Pożyczkowy przy Podkarpackiej Izbie Gospodarczej w Krośnie.

2. Przemysł w województwie podkarpackim

2.1 Struktura gałęziowa przemysłu

Podkarpacie posiada silne tradycje przemysłowe nawiązujące do budowanego w latach 1936-1939 Centralnego Okręgu Przemysłowego, w ramach którego nowymi, znaczącymi ośrodkami przemysłowymi stały się m.in. Stalowa Wola, Rzeszów, Mielec i Dębica.

Mapa 23. Centralny Okręg Przemysłowy

Źródło: wityryna Stalowka.NET - Encyklopedia miasta Stalowa Wola, <http://www.stalowka.net/encyklopedia.php?dx=101>

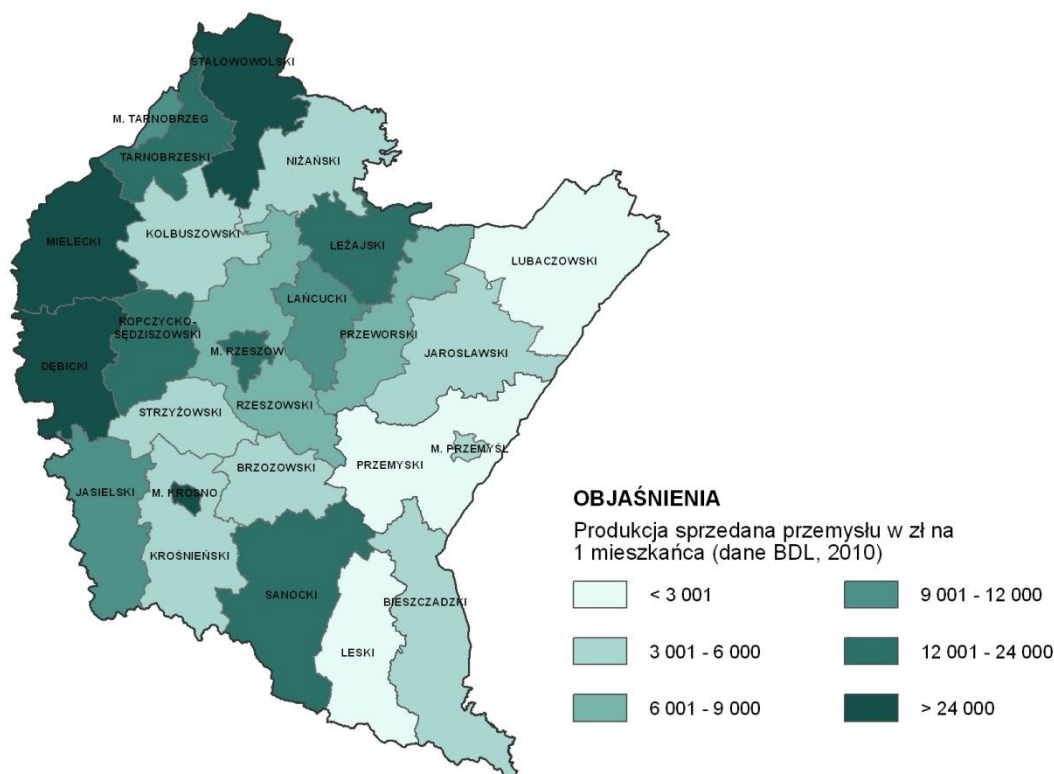
Jeszcze dłuższe tradycje ma przemysł naftowy, już w II połowie XIX wieku ukształtowały się załężki Karpackiego Zagłębia Naftowego. Jego powstanie było związane z wydobywaniem i przetwórstwem ropy naftowej m.in. w rejonie Krosna i Jasła.

W okresie forsownej industrializacji socjalistycznej PRL nastąpił ogólny wzrost uprzemysłowienia województwa. Wynikało to w znacznej mierze z dużych nakładów inwestycyjnych na produkcję sprzętu i środków transportu dla celów militarnych na bazie zakładów COP. Podkarpacie stało się w tym czasie najsilniej uprzemysłowionym regionem Polski Wschodniej. Nastąpił znaczny rozwój przemysłu maszynowego i produkcji wojskowej (Rzeszów, Stalowa Wola, Nowa Dęba), lotniczego (Mielec, Rzeszów, Krosno), samochodowego (Sanok, Krosno, Gorzyce), wyrobów z gumy (Dębica, Sanok) i tworzyw sztucznych (Jasło, Pustków), hutnictwa szkła (Krosno, Jarosław), a także spożywczego i drzewnego. Struktura branżowa przemysłu tego regionu była więc dość zróżnicowana. Negatywnym, ubocznym skutkiem lokalizacji i rozbudowy dużych zakładów przemysłowych w małych i średnich

miastach, było uzależnienie rozwoju wielu z tych miast od sytuacji gospodarczej pojedynczych branż lub kondycji finansowej fabryk, które od roku 1990 musiały sprostać wymaganiom gospodarki wolnorynkowej. Niedorozwój urbanizacji w stosunku do industrializacji spowodował również efekt masowych dojazdów do pracy robotników z terenów wiejskich.

W 2009 r. udział przemysłu Podkarpacia w produkcji sprzedanej przemysłu w Polsce wynosił 3,1%. Sektor przemysłu wytworzył 26,7% WDB województw. Na tle regionów Polski Wschodniej powiaty województwa podkarpackiego odznaczają się ponadprzeciętną wartością produkcji sprzedanej. Wśród dziesięciu powiatów o najwyższych wartościach wskaźnika, połowa to powiaty z Podkarpacia, tj.: mielecki, stalowowolski, Krosno, dębicki, Rzeszów.

Mapa 24. Produkcja sprzedana przemysłu w zł na 1 mieszkańca powiatu w 2009 roku.

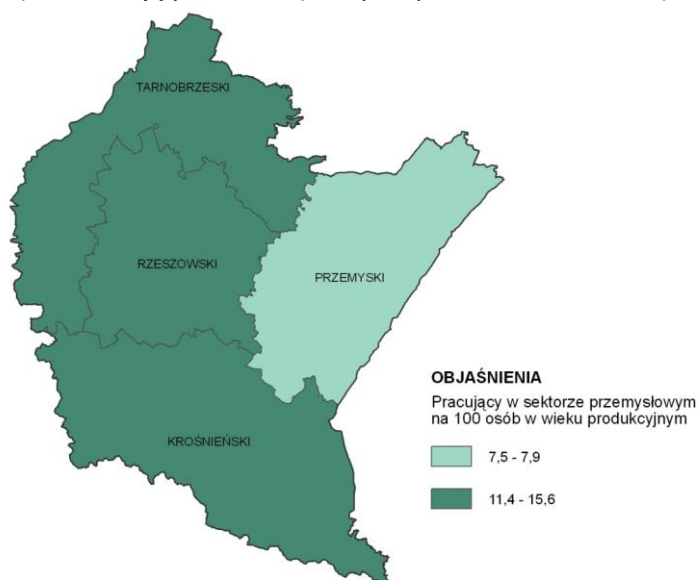

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie na podstawie: Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego pod kierunkiem prof. dra hab. Bolesława Domańskiego „Znaczenie przemysłu dla „inteligentnego i trwałego” rozwoju regionu Polski Wschodniej oraz podejmowanych działań dotyczących jego restrukturyzacji i modernizacji”, Kraków 2011 r.

Udział pracujących w sektorze przemysłu w 2009 r. wynosił w województwie podkarpackim 22,3% w ogólnej liczbie pracujących, co stanowiło 5,1% w ogólnej liczbie pracujących w tym sektorze w skali kraju.

Jednym z podstawowych wskaźników nasycenia przemysłem w danym obszarze jest odsetek osób pracujących w tym sektorze gospodarki odniesiony do liczby ludności w wieku produkcyjnym. Wyraża on w ten sposób gospodarcze i społeczne znaczenie przemysłu na danym obszarze. W podregionach tarnobrzeskim, rzeszowskim i krośnieńskim wskaźnik ten jest najwyższy wśród województw Polski Wschodniej 11,4 – 15,6%.

Mapa 25. Pracujący w sektorze przemysłowym na 100 osób w wieku produkcyjnym w 2009 roku.

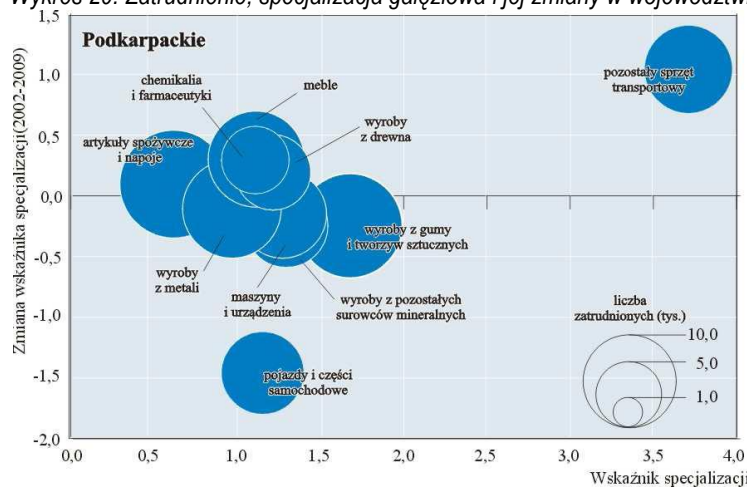
Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie na podstawie: Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego pod kierunkiem prof. dra hab. Bolesława Domańskiego „Znaczenie przemysłu dla „inteligentnego i trwałego” rozwoju regionu Polski Wschodniej oraz podejmowanych działań dotyczących jego restrukturyzacji i modernizacji”, Kraków 2011 r.

Do 5 gałęzi przemysłowych o najwyższym udziale w produkcji sprzedanej w 2009 r. (podmioty zatrudniające powyżej 9 osób) na Podkarpaciu wyróżnić należy: produkcja wyrobów z gumy i tworzyw sztucznych – 13,8%, produkcja pojazdów samochodowych, przyczep i naczep – 9,3%, produkcja artykułów spożywczych – 8,2%, produkcja wyrobów z drewna, korka i wikliny – 7,6%, produkcja wyrobów z metali – 7,3%.

Natomiast 5 gałęzi przemysłu o największym zatrudnieniu na Podkarpaciu to: produkcja wyrobów z gumy i tworzyw sztucznych – 10,1%, produkcja artykułów spożywczych – 9,7%, produkcja wyrobów z metali – 9,0%, produkcja mebli – 7,7% produkcja pozostałego sprzętu transportowego (lotniczego) – 7,2%. Należy więc zauważyć, iż województwo podkarpackie wśród województw Polski Wschodniej charakteryzuje się najwyższą dywersyfikacją struktury gałęziowej, co jest zjawiskiem bardzo pozytywnym.

Cechą charakterystyczną województwa podkarpackiego jest wysoka specjalizacja w produkcji środków transportu, zarówno pojazdów samochodowych, jak i samolotów oraz taboru kolejowego. O ile jednak w zakresie przemysłu lotniczego i kolejowego (ujmowane są one w statystyce łącznie jako produkcja pozostałych środków transportu) rola Podkarpacia w Polsce w latach 2002-2009 znacznie wzrosła, to w przemyśle motoryzacyjnym wyraźnie spadła, co wiązało się to z dużo mniejszą dynamiką jego wzrostu w regionie niż przeciętnie w kraju. Tak pod względem bezwzględnej wielkości jak i specjalizacji region wyróżnia się ponadto w przemyśle wyrobów z gumy i tworzyw sztucznych.

Wykres 29: Zatrudnienie, specjalizacja gałęziowa i jej zmiany w województwie podkarpackim 2002 -2009.

Źródło: Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego pod kierunkiem prof. dra hab. Bolesława Domańskiego „Znaczenie przemysłu dla „inteligentnego i trwałego” rozwoju regionu Polski Wschodniej oraz podejmowanych działań dotyczących jego restrukturyzacji i modernizacji”, Kraków 2011 r.

2.2 Innowacyjność przemysłu

Analizując kilka wskaźników dotyczących innowacyjności przedsiębiorstw przemysłowych można zauważyć że podkarpackie firmy częściej niż średnio w kraju ponoszą nakłady na działalność innowacyjną i współpracują w tym zakresie.

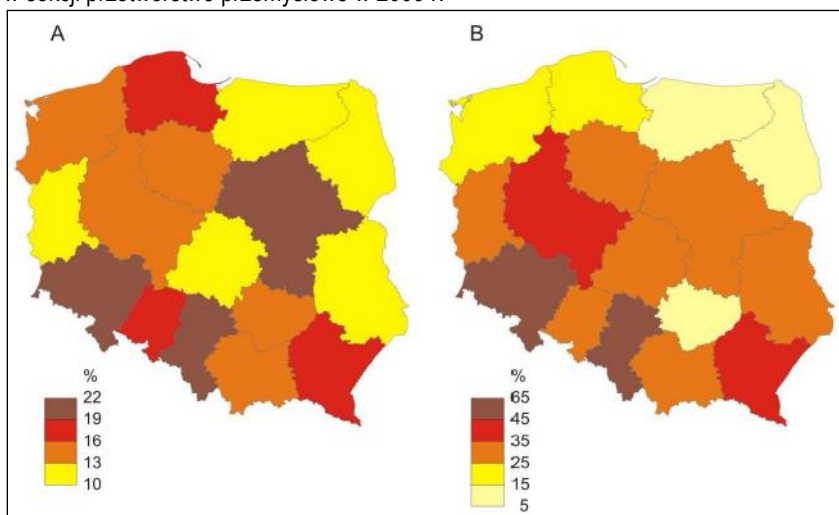
Tabela 13. Innowacyjność przedsiębiorstw przemysłowych w województwie podkarpackim na tle kraju.

Województwo	Przedsiębiorstwa przemysłowe			Udział przychodów netto ze sprzedaży produktów innowacyjnych	Suma odchyień od średniej krajowej
	które poniosły nakłady na działalność innowacyjną	które współpracowały w zakresie działalności innowacyjnej	innowacyjne		
(średnie odchylenia od średniej krajowej w latach 2005-2010 w pp.)					
Pomorskie	1,3	-1,5	0,5	18,1	18,4
Podkarpackie	5,0	3,0	4,4	1,0	13,4
Śląskie	5,1	3,3	4,2	-0,5	12,1
Mazowieckie	1,9	1,9	3,2	2,0	9,0
Małopolskie	0,6	0,7	-0,2	-0,7	0,3
Opolskie	1,3	2,3	2,0	-5,5	0,0
Dolnośląskie	1,1	1,0	0,8	-4,2	-1,2
Podlaskie	1,6	0,2	1,4	-4,8	-1,6
Warmińsko-mazurskie	-0,7	-2,6	1,0	0,1	-2,1
Lubelskie	1,2	0,6	1,1	-5,6	-2,8
Świętokrzyskie	-1,1	0,1	-0,3	-4,4	-5,8
Kujawsko-pomorskie	-2,5	-1,4	-2,4	-0,7	-7,0
Wielkopolskie	-2,4	-1,9	-2,9	-3,0	-10,2
Lubuskie	-4,7	-3,0	-6,2	-2,8	-16,7
Łódzkie	-6,5	-2,9	-5,1	-4,3	-18,8
Zachodniopomorskie	-5,7	-3,8	-5,1	-5,9	-20,5

Źródło: Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego pod kierunkiem prof. dra hab. Bolesława Domańskiego „Znaczenie przemysłu dla „inteligentnego i trwałego” rozwoju regionu Polski Wschodniej oraz podejmowanych działań dotyczących jego restrukturyzacji i modernizacji”, Kraków 2011 r.

W Polsce w 2009 r. przedsiębiorstwa przemysłu przetwórczego wysokiej techniki stanowiły 2,4% ogółu podmiotów, ich przychody stanowiły 5,4% ogółu przychodów, a udział w eksporcie produktów stanowił 9,2%. W województwie podkarpackim pod względem struktury podmiotów przemysłu przetwórczego według poziomu techniki jedynie odsetek podmiotów wysokiej i średniowysokiej techniki przewyższa średnią krajową. Daje mu to czwartą pozycję w kraju po województwach śląskim, dolnośląskim i mazowieckim.

Mapa 26: Udział działalności wysokiej i średnio-wysokiej techniki w ogólnej liczbie podmiotów (A) i produkcji sprzedanej (B) w sekcji przetwórstwo przemysłowe w 2009 r.

Źródło: Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego pod kierunkiem prof. dra hab. Bolesława Domańskiego „Znaczenie przemysłu dla „inteligentnego i trwałego” rozwoju regionu Polski Wschodniej oraz podejmowanych działań dotyczących jego restrukturyzacji i modernizacji”, Kraków 2011 r.

Udział przedsiębiorstw reprezentujących wyższy poziom zaawansowania technologicznego w produkcji sprzedanej jest silnie zróżnicowany w województwach Polski Wschodniej. Województwo podkarpackie charakteryzuje się nowoczesną strukturą i zajmuje trzecie miejsce w kraju, po województwach dolnośląskim i śląskim pod względem udziału firm wysokiej i średnio-wysokiej techniki w produkcji sprzedanej.

Wykres 30. Struktura podmiotów przetwórstwa przemysłowego według poziomu techniki

Źródło: Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego pod kierunkiem prof. dra hab. Bolesława Domańskiego „Znaczenie przemysłu dla „inteligentnego i trwałego” rozwoju regionu Polski Wschodniej oraz podejmowanych działań dotyczących jego restrukturyzacji i modernizacji”, Kraków 2011 r.

Najważniejszą dla województwa podkarpackiego branżą wysokiej techniki jest branża lotnicza, której główni producenci obecni są w Rzeszowie, Mielcu i Krośnie, Sędziszowie Młp. Wśród nich liderami pod względem wartości produkcji sprzedanej są WSK-PZL Rzeszów i PZL Mielec. Obecnie wchodzi one w skład zagranicznych korporacji: zakłady w Rzeszowie i Mielcu należą do amerykańskiego koncernu United Technologies Corporation. Na drugim miejscu plasuje się produkcja farmaceutyków. W województwie podkarpackim najbardziej znacząca jest ona w Rzeszowie, gdzie reprezentowana jest przez dużych (ICN Polfa Rzeszów,) i średnich wytwórców (Sanofi Biocom, Sanfarm). Liderem pod względem przychodów w branży elektronicznej jest rzeszowska spółka Bury, producent zestawów głośnomówiących i nawigacyjnych do samochodów.

Wśród branż średnio-wysokiej techniki w województwach Polski Wschodniej największe znaczenie mają producenci maszyn i urządzeń, pojazdów samochodowych, urządzeń elektrycznych oraz chemikaliów i wyrobów chemicznych. Największe przedsiębiorstwa tej branży pod względem wartości sprzedaży to m. in. producent maszyn do robót drogowych i ziemnych Huta Stalowa Wola należąca obecnie do chińskiego koncernu Guangxi LiuGong Machinery.

Gałęziami, które silnie zwiększyły swój udział w strukturze przemysłu w latach 2002-2010 był przemysł gumowy i tworzyw sztucznych oraz przemysł metalowy. W województwie podkarpackim rozwinęła się również branża samochodowa. Największe przychody na Podkarpaciu w tej branży generują spółki ATS Stahlschmidt & Maiworm w Stalowej Woli (felgi), Kirchoff Polska (części metalowe) i Lear Corporation Poland (wiązki samochodowe i siedzenia) oraz Federal-Mogul Gorzyce (tłoki). W produkcji urządzeń elektrycznych, największe znaczenie w województwie podkarpackim ma przedsiębiorstwo – Zelmer z Rzeszowa.

W województwie podkarpackim bardzo licznie reprezentowana jest również branża chemiczna przez podmioty, wśród których największą sprzedaż osiągnęły: Fabryka Farb i Lakierów Śnieżka (Lubzina), Zakłady Chemiczne Organika-Sarżyna (Nowa Sarżyna), Zakłady Chemiczne Siarkopol (Tarnobrzeg), Lerg (Pustków) i Tikkurila Polska (Dębica)⁷.

W okresie ostatnich kilku lat wzrosło znaczenie i pozycja sektora informatycznego Podkarpacia. Sektor ten posiada w chwili obecnej silną reprezentację w postaci: Asseco Poland S.A. jako jednej z największych firm informatycznych w Europie, a także Opteam S.A., SoftSystem Sp. z o.o. oraz podmiotów zrzeszonych w klastrze – Informatyka Podkarpacka, którego członkami są również dwa ośrodki akademickie: Politechnika Rzeszowska i Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie.

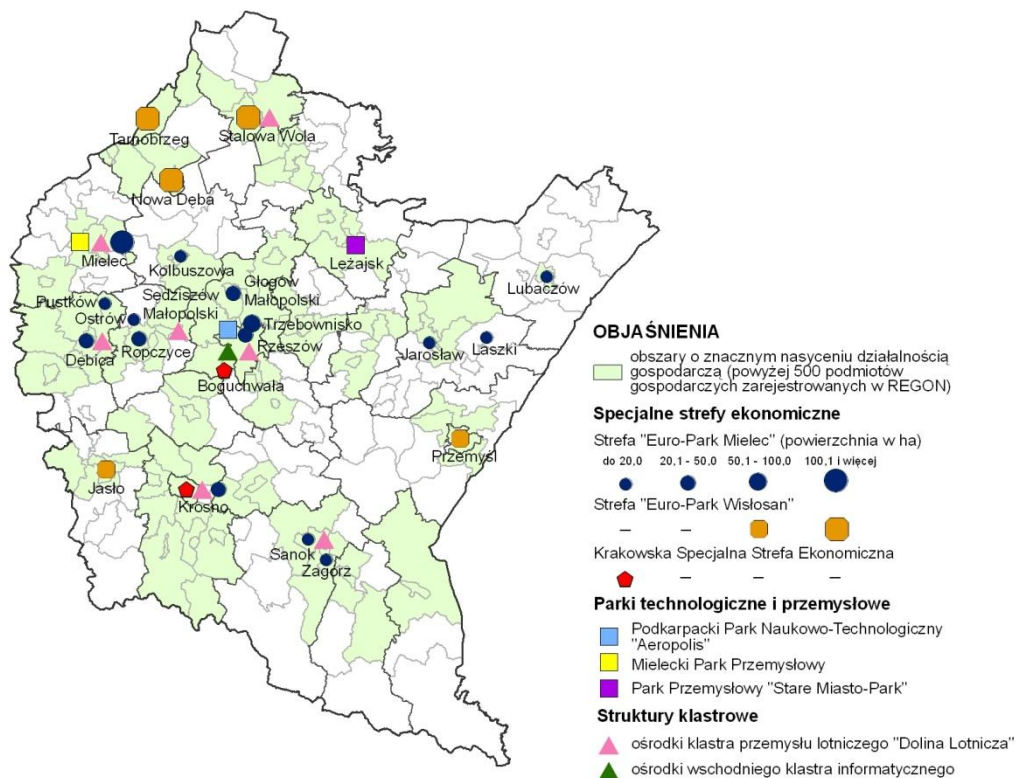
⁷ Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego pod kierunkiem prof. dra hab. Bolesława Domańskiego „Znaczenie przemysłu dla „inteligentnego i trwałego” rozwoju regionu Polski Wschodniej oraz podejmowanych działań dotyczących jego restrukturyzacji i modernizacji”, Kraków 2011 r.

Spośród przedsiębiorstw reprezentujących pozostałe branże średnio-wysokiej techniki wymienić należy na Podkarpaciu Zakłady Metalowe Dezamet w Nowej Dębie Arkus & Romet Group z Dębicy, Fabryka Wagonów Gniewczyzna, Stomil Sanok, Autosan, Glimar, Transsystem z Woli Dalszej

2.3 Zróżnicowanie przestrzenne przemysłu

Potencjał przemysłowy województwa podkarpackiego nie jest równomiernie rozmieszczony. Widać silną koncentrację przemysłu powiązaną z rozmieszczeniem ośrodków miejskich i dawnymi tradycjami sięgającymi COP, co obrazuje poniższa mapa.

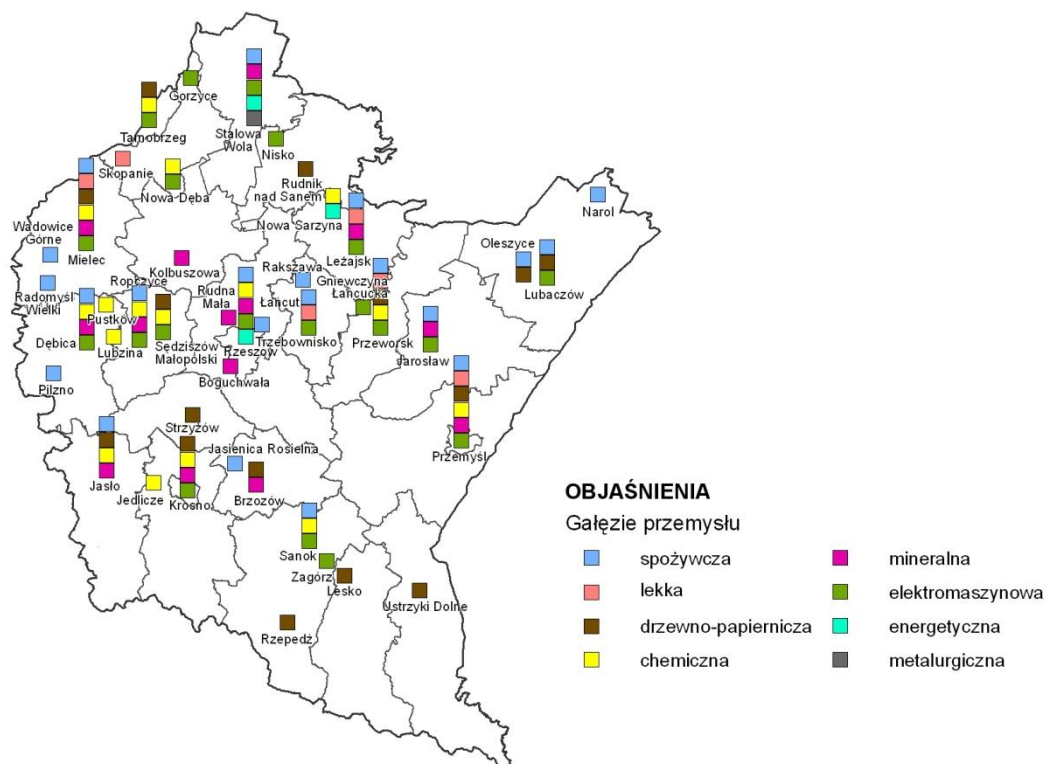
Mapa 27. Potencjał przemysłowy – obszary aktywności gospodarczej

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie

Przemysł chemiczny rozwija się głównie w Jasle, Dębicy i Nowej Sarzynie. Przemysł spożywczy skupiony jest w branżach: mięsnej (m.in. Dębica, Wadowice Górne k. Mielca, Pilzno), zbożowo-młynarskiej (m.in. Sanok, Jarosław, Ropczyce), owocowo-warzywnej (m.in. Leżajsk, Przeworsk, Jasło), mleczarskiej (m.in. Sanok, Jasienica Rosielna, Trzebowńsko, Stalowa Wola) i cukrowniczej (Ropczyce). Ośrodkiem przemysłu farmaceutycznego jest Rzeszów. W strukturze przestrzennej województwa podkarpackiego, pod względem rozwoju gospodarczego wyróżniają się miasta: Rzeszów, Stalowa Wola, Mielec, Dębica, Krosno, Przemyski i Tarnobrzeg.

Mapa 28. Potencjał przemysłowy – branże przemysłu w województwie podkarpackim.

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie

Uwarunkowania związane z rozmieszczeniem przemysłu nakładają się kierunki dojazdów do pracy mieszkańców województwa.

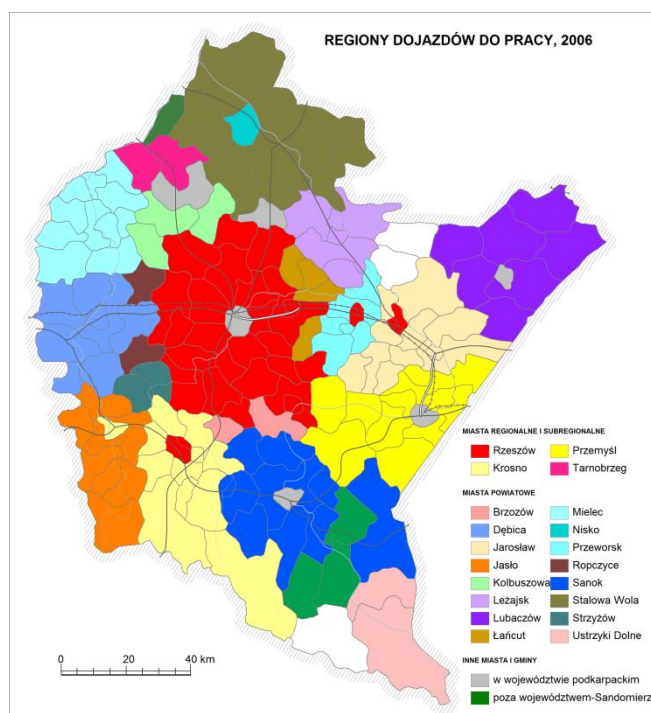
Dane o dojazdach do pracy są podstawowym identyfikatorem zasięgów oddziaływań społeczno-gospodarczych miast. Ponieważ głównym składnikiem aktywności człowieka jest praca zawodowa, rynek pracy jest też najważniejszym organizatorem lokalnych struktur przestrzennych, wpływając pośrednio także na zachowania, w tym decyzje lokalizacyjne gospodarstw domowych i przedsiębiorstw. Samo zjawisko dojazdów do pracy świadczy przede wszystkim o nierównoważeniu podaży i popytu na pracę w ośrodkach koncentracji pracy, jakimi są najczęściej miasta.

Według dostępnych danych, w 2006 r. w województwie podkarpackim wyjeżdżało do pracy 170,0 tys. osób, a przyjeżdżało – 163,0 tys., a zatem saldo było ujemne o 7,0 tys. osób. Generalnie, na tle innych województw, podkarpackie wyróżniało się największą zawodową ruchliwością dzienną.

Pięć największych koncentracji dojazdów to kolejno Rzeszów, Krosno, Stalowa Wola, Jasło i Sanok. Jest to inna kolejność, niż wynikająca z rozkładu ludności. Łącznie do wszystkich miast województwa przyjeżdżało 132 tys. osób. Najwyższe wskaźniki przyjeżdżających na 1000 osób w wieku produkcyjnym odnotowano w Brzozowie (535), Krośnie (512) oraz Iwoniczu-Zdroju (502). Można wnioskować, że miasta te w stosunku do swojego potencjału demograficznego posiadały rozwinięte funkcje egzogeniczne. W ich przypadku istniejąca baza przemysłowa (zwłaszcza huta szkła w Krośnie) generuje duże oddziaływanie zewnętrzne.

Największy zasięg dojazdów do pracy charakteryzował Rzeszów, w którego przypadku wskaźnik powyżej 100 osób wyjeżdżających do pracy najmniej na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym dotyczył 13 gmin, w tym m.in. Łańcuta. Po kilka gmin z tak wysokim wskaźnikiem otaczało Krosno, Przemyśl, Mielec, Sanok i Stalową Wolę. Inne ośrodki miejskie nie drenowały aż tak relatywnie dużych zasobów pracy. Na podstawie dojazdów do pracy można dobrze delimitować zasięgi oddziaływania. Analiza polega na przyporządkowaniu gmin według tego kierunku, który spośród wszystkich wybieranych przez dojeżdżających miał największą wartość Obliczenia wskazują, że w zasadzie każdy z ośrodków co najmniej powiatowych ma mniej lub bardziej rozwiniętą strefę dojazdów do pracy.

Mapa 29. Delimitacja regionów dojazdów do pracy w województwie podkarpackim w 2006 r.

Źródło: Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym, Ekspertyza wykonana w ramach prac nad aktualizacją i uzupełnieniem Strategii Rozwoju Województwa Podkarpackiego 2007-2020.

Na tym tle widać dominującą pozycję Rzeszowa oraz pozostałych miast województwa w generowaniu miejsc pracy. Istotną rolę odgrywają przy tym miasta o znaczeniu subregionalnym.

3. Rolnictwo

3.1. Charakterystyka rolnictwa w Polsce

Europa jest zarówno głównym eksporterem, jak i największym światowym importerem żywności, głównie z krajów rozwijających się. Europejska polityka rolna wspiera społeczności wiejskie. UE poprzez swoją politykę rolną wspiera nie tylko produkcję żywności, ale także przyczynia się do promowania obszarów wiejskich jako miejsca zamieszkania, pracy i wypoczynku.

Polska należy do krajów o najbardziej rozdrobnionej strukturze gospodarstw rolnych – wynika z ostatniego raportu Eurostatu. Tylko 20 procent gospodarstw ma powierzchnię większą niż 100 ha. Najbardziej rozdrobione rolnictwo jest na Malcie i w Grecji. Najbardziej skoncentrowane – na Słowacji i w Czechach, gdzie ponad 90 procent gospodarstw ma powierzchnię powyżej 100 ha.

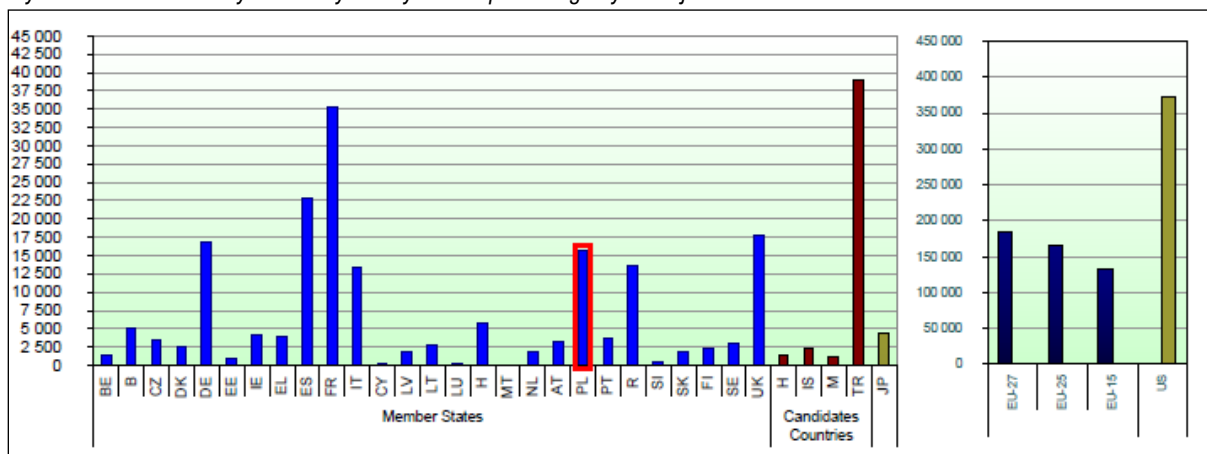
Udział rolnictwa w tworzeniu PKB w krajach UE kształtuje się na bardzo niskim poziomie. Wg danych Eurostatu w Polsce udział ten wyniósł w 2011 r. ok. 1,3%. Najniższy poziom poniżej 0,5% występuje w Wielkiej Brytanii, Czech, Słowacji i Szwecji. Największy udział w tworzeniu produktu krajowego brutto (powyżej 2%) rolnictwo posiada w Rumuni, Grecji i Chorwacji.

W Rumunii oraz w Polsce występuje największe w liczbach bezwzględnych zatrudnienie osób w rolnictwie i leśnictwie spośród wszystkich krajów UE (w Polsce w 2010 r. 1,60 mln osób). Udział tej grupy zawodowej w ogólnej liczbie pracujących wyniósł 10,1% ogółu zatrudnionych. Zauważalna jest jednak tendencja zmniejszania się liczby gospodarstw rolnych, gdyż jeszcze w 2007 r. było ich w Polsce wg danych Eurostatu prawie 2,4 mln.

Polska należy do krajów które posiadają nadwyżkę eksportowa żywności która wyniosła w 2,3 mld € w 2010 r. Produkty rolnicze wyeksportowane za granice w 2010 r. stanowiły 10,7% wielkości produkcji, natomiast tylko 7,8% produktów żywnościowych sprzedanych w naszym kraju pochodziło z importu. Wydatki gospodarstw domowych przeznaczane na żywność są w naszym kraju jednymi z najwyższych w UE (27% w 2009 r., przy średniej w UE wynoszącej 16,3%).

Polska posiada jeden z większych arealów użytków rolnych w Unii Europejskiej (15,6 mln ha), co plasuje ją na 6 miejscu w klasyfikacji. Największy udział w produkcji rolniczej UE-27 posiadamy w zakresie produkcji: żyta (39,7%), owsa (45,1%). Znaczący jest również udział Polski w produkcji buraków cukrowych (14,2%), drobiu (10,8%) i trzody chlewnej (7,9%).

Wykres 31. Wielkość użytków rolnych w tys. ha w poszczególnych krajach UE w 2010 r.

Źródło: Agriculture in the European Union Statistical and Economic Information 2011, European Commission

Tabela 14. Udział Polski w produkcji produktów rolnych UE-27 w 2010 r.

Lp.	Produkt rolny	Udział % w produkcji UE-27	Lp.	Produkt rolny	Udział % w produkcji UE-27
1.	Pszenvica	6,2	9.	Owoce	6,3
2.	Żyto	39,7	10.	Świeże warzywa	6,2
3.	Owies	45,1	11.	Mleko	6,4
4.	Jęczmień	6,1	12.	Bydło	3,6
5.	Kukurydza	2,5	13.	Trzoda chlewna	7,9
6.	Buraki cukrowe	14,2	14.	Jaja	8,2
7.	Tytoń	7,1	15.	Drób	10,8
8.	Rośliny oleiste	5,9	16.	Owce i kozy	0,3

Źródło: Opracowanie Departamentu Strategii i Planowania Przestrzennego na podstawie danych Eurostat, Agriculture in the European Union Statistical and Economic Information 2011, European Commission

3.2. Struktura gospodarstw rolnych

Powierzchnia użytków rolnych stanowi 54% ogólnej powierzchni województwa. Większość gospodarstw to małe gospodarstwa rodzinne. Średnia powierzchnia gruntów rolnych w gospodarstwach rolnych w roku 2011 w województwie podkarpackim wyniosła 4,54 ha. Wraz z województwem małopolskim jest to najniższy odnotowany wskaźnik na terenie Polski (według danych ARiMR). Od roku 2007 odnotowywany jest nieznaczny wzrost wartości omawianego wskaźnika: w roku 2007 wyniósł on 4,38 ha, 2010 - 4,47 ha.

Na 100 ha powierzchni użytków rolnych przypada przeciętnie 37 osób (w kraju 15) pracujących wyłącznie lub głównie w gospodarstwach rolnych.

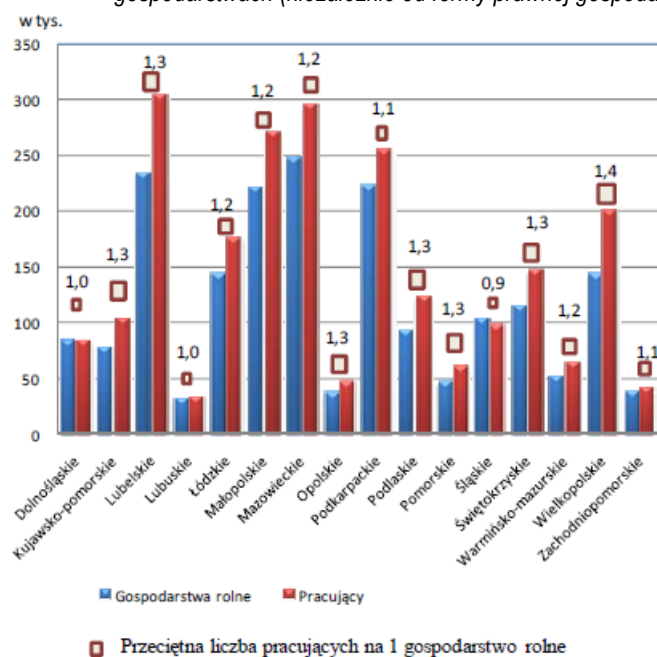
W 2010 r. powierzchnia użytków rolnych na Podkarpaciu wynosiła 693,1 tys. ha, z których:

- 52,3% stanowiły grunty orne (w kraju – 70,2%),
- 2,0% sady (w kraju – 2,4%),
- łąki i pastwiska trwale zajmowały 30,7% użytków rolnych (Polska – 21,2%),
- pozostałe użytki rolne (tj. użytki rolne nie użytkowane i nie będące w dobrej kulturze rolnej, które w razie zmiany decyzji można przywrócić do produkcji rolniczej przy wykorzystaniu zasobów gospodarstwa) – 13,6% użytków rolnych (Polska – 5,8%).
- udział ugorów w gruntach ornych wyniósł 14,6% (w kraju – 4,1%).

Z uwagi na warunki społeczno-gospodarcze występujące w przeszłości, rolnictwo województwa podkarpackiego posiada własną specyfikę wyróżniającą się przede wszystkim nadmiarem zasobów siły roboczej, dużym rozdrobnieniem agrarnym oraz niską towarowością produkcji rolnej.

W województwie podkarpackim wg danych GUS ponad jedna trzecia osób pracujących zatrudniona jest w sektorze rolniczym. Jest to jeden z najwyższych udziałów na tle kraju. Jednocześnie wskaźnik zatrudnienia na terenach wiejskich wskazuje, że jedynie połowa osób w wieku produkcyjnych pracuje zawodowo (52%). W świetle bardzo niskiej produktywności rolnictwa na jednego mieszkańca można przypuszczać, że w województwie podkarpackim w rolnictwie występuje tzw. bezrobocie ukryte. Powoduje to, iż wskaźnik zatrudnienia w sektorze rolnym nie do końca oddaje rzeczywistą sytuację rynku pracy na wsi, (tj. produktywność zatrudnienia jest faktycznie niższa). Potwierdzają to wyniki spisu rolnego w 2010 r., wg którego przeciętna liczba osób pracujących (głównie lub wyłącznie) na 1 gospodarstwo rolne nie odbiega na Podkarpaciu (1,1 osoby) od innych województw.

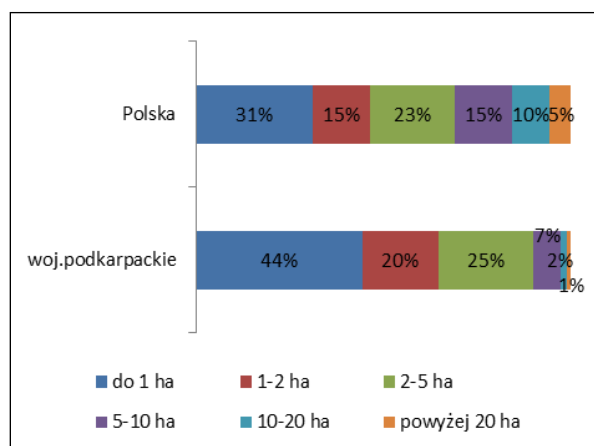
Wykres 32. Liczba gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą i liczba pracujących wyłącznie lub głównie w tych gospodarstwach (niezależnie od formy prawnej gospodarstwa) wg województw.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, Raport z wyników Powszechny Spis Rolny 2010 r., Warszawa 2011 r.

W 2010 r. ogólna liczba indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce wynosiła 261,3 tys. i w porównaniu z 2009 r. zmniejszyła się o 35,1 tys. gospodarstw (o 11,8%).

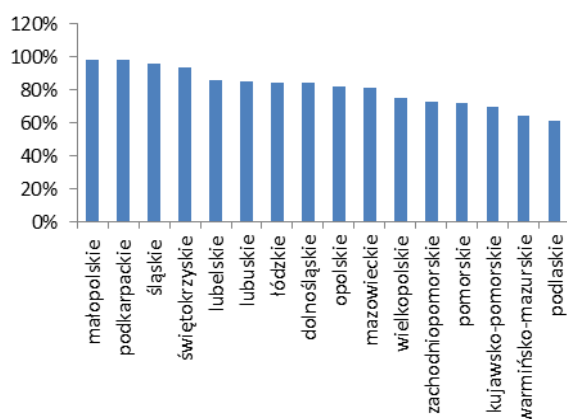
Wykres 33. Struktura wielkości gospodarstw rolnych w Polsce i województwie podkarpackim w 2010 r.

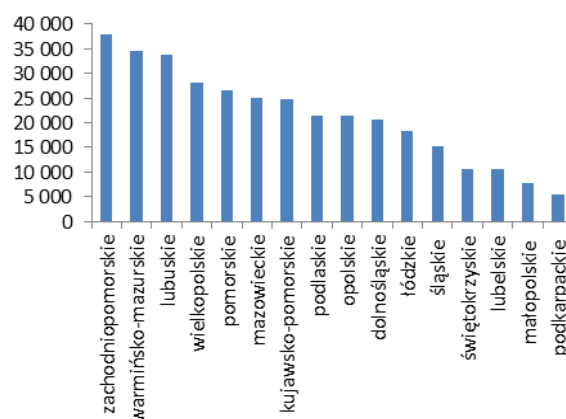
Źródło: Obliczenia Departamentu Strategii i Planowania Przestrzennego na podstawie danych Powszechnego Spisu Rolnego 2010r..

Niemal co drugie gospodarstwo w województwie podkarpackim jest mniejsze niż 1ha, natomiast 64% - mniejsze niż 2ha, co przesądza o niskiej efektywności ekonomicznej większości z nich. Analogiczne wartości dla Polski wynoszą 31% i 46%. Warto zauważyć, że gospodarstwa powyżej 5ha w kraju to ok. 30% wszystkich, natomiast w regionie – ok. 10%. Gospodarstw o powierzchni 100 ha i więcej było tylko 186, co stanowiło 0,1%.

Wykres 34. Udział gruntów o powierzchni do 10 ha według województw w 2009 r.

Wykres 35. Wartość dodana w sektorze rolnictwa na jednego pracującego w 2009 r.

Źródło: „Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej”. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012 r.

Udział gospodarstw o pow. do 10 ha jest na Podkarpaciu jednym z wyższych w kraju (2 miejsce po Małopolsce). Skutkuje to m. in. niską produktywnością gospodarstw rolnych (najniższy poziom wartości dodanej na jednego pracującego w kraju).

Trwałość obecnej struktury obszarowej wynika m.in. z funkcji, jakie pełnią drobne gospodarstwa, tj. produkcji na samozaopatrzenie rodziny mającej także inne źródła dochodów pieniężnych. Blisko 30% drobnych gospodarstw, a w przedziale 1 - 2 ha połowa, nie sprzedaje wytworzonych w nich produktów, traktując gospodarstwo rolne jako zabezpieczenie minimum żywnościowego rodziny na wypadek utraty pracy.

Negatywny wpływ na kształt obecnej struktury obszarowej gospodarstw wywiera niekorzystny rozkład gospodarstw – przeciętne gospodarstwo składa się z kilku do kilkunastu działek, których wielkość nie przekracza 0,35 ha.

3.3. Produkcja rolnicza województwa

Znaczne zróżnicowanie warunków przyrodniczo-glebowych sprawia, że produkcja rolnicza prowadzona jest zarówno na bardzo dobrych, jak i słabych glebach, w korzystnych i skrajnie niekorzystnych warunkach klimatycznych, na terenach nizinnych, podgórskich, a także górskich, na których użytkowanie gruntów rolniczych jest szczególnie uciążliwe. Średni wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej wynosi 70,4 pkt i jest wyższy od przeciętnego dla kraju (66,6 pkt).

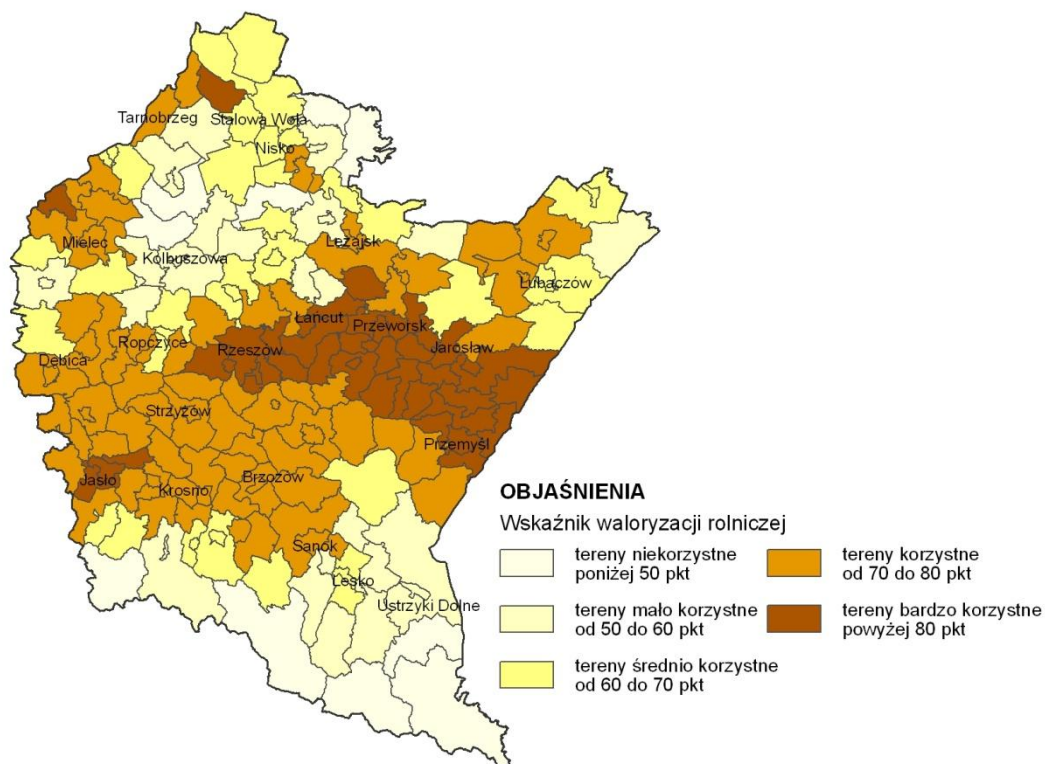
W województwie podkarpackim można wyróżnić 3 zasadnicze pasma produkcyjne rolnictwa:

- pasmo północne z przewagą gleb bielcowych i brunatnych, w większości kwaśnych, ubogich w składniki pokarmowe, w klasach bonitacyjnych od IV do VI. W dolinach rzek występują niewielkie połacie mad, a w północno - wschodniej części rejonu także czarnych ziem.
- pasmo środkowo-wschodnie - określane jako Pogórze Karpackie. Występujące tutaj gleby należą do bardzo dobrych i dobrych, głównie w klasach od I do IV, z przewagą kompleksów pszennych.
- pasmo południowe – najbardziej zróżnicowane pod względem rzeźby terenu oraz warunków klimatycznych. Przeważają tu gleby bielcowe i brunatne w III - VI klasie bonitacyjnej o ograniczonej przydatności rolniczej.

Sytuacja ta przekłada się na możliwości rozwojowe poszczególnych gmin, zwłaszcza w odniesieniu do produkcji rolniczej.

Najlepsze warunki przyrodnicze do produkcji rolniczej występują zatem w środkowej części województwa, gdzie użytki rolne zajmują 2/3 ogólnej powierzchni. Najmniej korzystne warunki przyrodnicze do produkcji rolniczej występują w południowo- wschodniej oraz w północno- wschodniej części województwa.

Mapa 30. Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej województwa podkarpackiego.

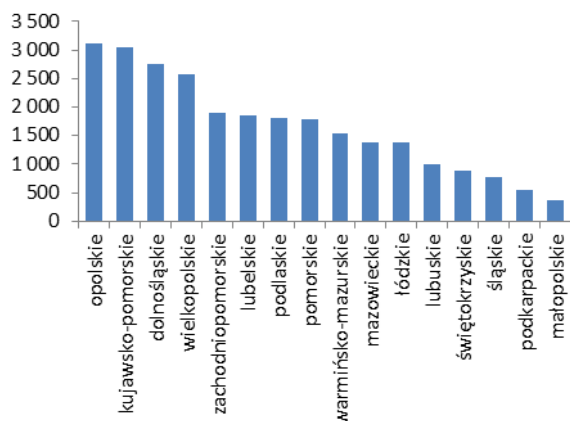

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie.

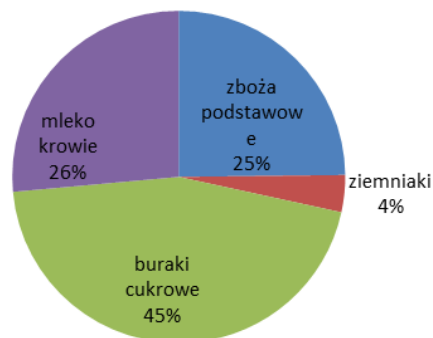
Rolnictwo w województwie podkarpackim cechuje się bardzo niską produktywnością (30% średniej kraju) i w 2009 r. generowało jedynie 2,5% PKB regionu. (w 2005 - 2,9%). Jednocześnie, udział produkcji towarowej w produkcji końcowej na terenie województwa podkarpackiego wynosi obecnie 87,5% i należy do jednych z najniższych w Polsce. Od 2005 r. obserwowana jest jednak nieznaczna poprawa w tym względzie: w 2005 r. udział ten wynosił bowiem 81,4% i był najniższy w Polsce.

Wartość skupu produktów rolnych w województwie podkarpackim w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych należy do najniższych w Polsce: niższa wartość występuje jedynie w województwie małopolskim. W strukturze produkcji towarowej produktów przeznaczonych do skupu dominują buraki cukrowe (45%), a w następnej kolejności mleko krowie (26%) oraz zboża podstawowe (25%). W latach 2005-2010 wolumen skupu produktów (w kg) na 1 ha użytków rolnych w województwie podkarpackim spadł, średnio o 12,7%.

Wykres 36. Wartość skupu produktów rolnych na 1 ha użytków w 2010 r. według województw

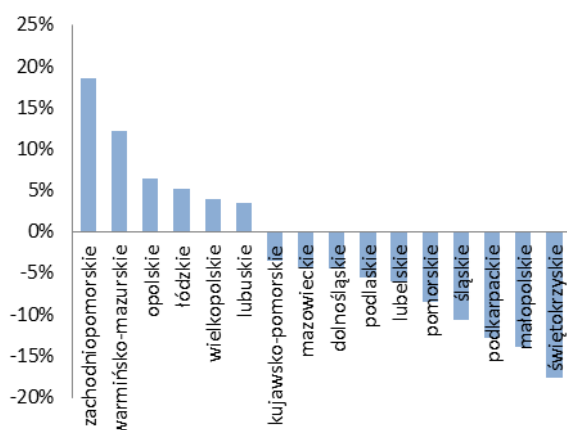

Wykres 37. Struktura skupu produktów rolnych w województwie podkarpackim w 2010 r.

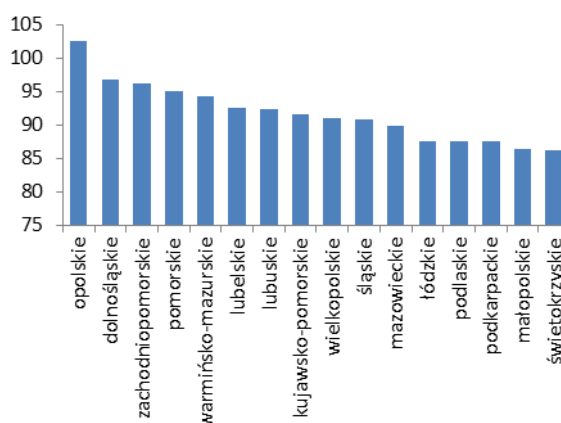

Źródło: „Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej”. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012 r.

Wykres 38. Procentowa zmiana w wartości skupu na 1 ha użytków rolnych w latach 2005-2010 według województw

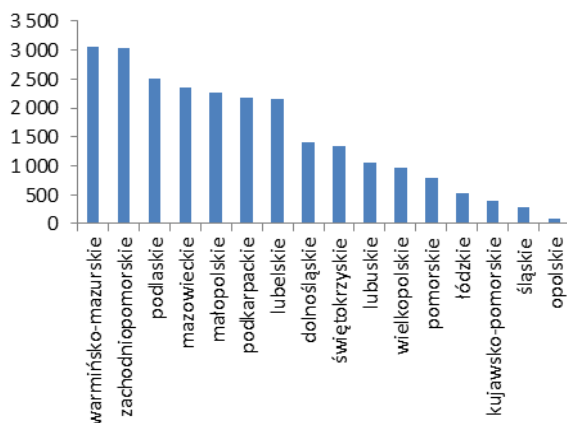
Wykres 39. Udział towarowej produkcji rolniczej w produkcji końcowej w 2009r.

Źródło: „Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej”. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012 r.

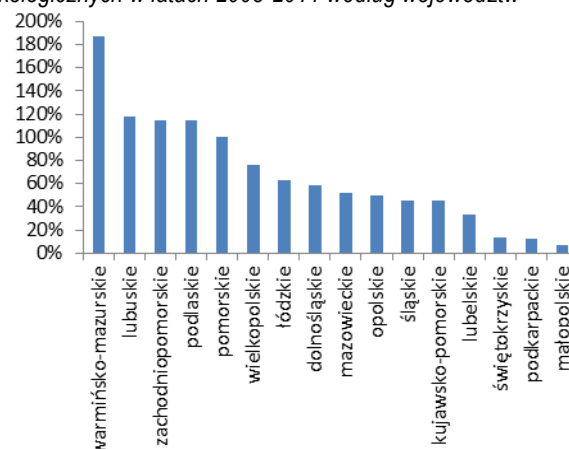
W latach 2008-2011 obserwuje się w województwie podkarpackim dynamiczny rozwój rolnictwa ekologicznego – w latach tych liczba producentów ekologicznych wzrosła ponad dwukrotnie. Niemniej jednak, na tle rozwoju produkcji ekologicznej w Polsce, dynamika obserwowana w województwie podkarpackim jest umiarkowana. Według danych na koniec września 2011 r. na terenie województwa podkarpackiego zarejestrowanych było 2 176 producentów produktów ekologicznych. Choć liczba ta jest wysoka, należy zauważyć, że w regionach o stosunkowo mniej rozdrobnionej strukturze agrarnej (np. województwo warmińsko-mazurskie, zachodniopomorskie), liczba zarejestrowanych producentów ekologicznych jest nawet wyższa.

Wykres 40. Liczba producentów ekologicznych według województw w 2011 r.

Źródło: Opracowanie IBS na podstawie Producenti ekologiczni w Polsce, wg stanu na 31 grudnia 2010 roku i 30 września 2011 roku, <http://www.ijhar-s.gov.pl>

Wykres 41. Procentowa zmiana w liczbie producentów ekologicznych w latach 2008-2011 według województw

Źródło: Opracowanie IBS na podstawie Producenti ekologiczni w Polsce, wg stanu na 31 grudnia 2010 roku i 30 września 2011 roku, <http://www.ijhar-s.gov.pl>, Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2009-2010, IJHARS 2011, Rolnictwo ekologiczne w Polsce, raport 2007-2008, IJHARS

3.4. Przetwórstwo i rynek rolny

Przetwórstwo rolno-spożywcze jest nadal jedną z lepiej rozwiniętych dziedzin gospodarki województwa, skoncentrowaną w branżach: mięsnej, zbożowo-młynarskiej, owocowo-warzywnej, mleczarskiej i cukrowniczej. Nie zajmuje on jednak tak znaczącej pozycji w przemyśle jak to ma miejsce w województwach lubelskim i warmińsko – mazurskim, gdzie sprzedaż przetwórstwa rolno – spożywczego zajmuje ponad 30% sprzedaży przemysłu ogółem. Udział produkcji sprzedanej przemysłu spożywczego w województwie podkarpackim w produkcji sprzedanej przemysłu ogółem wyniósł w 2010 r. 8,4%, (w Polsce 17,5%) i obniżył się od roku 2000 o

5% Świadczy to o malejącym jego znaczeniu dla gospodarki Podkarpacia, dynamicznym rozwoju pozostałych gałęzi.

Tabela 15. Udział produkcji sprzedanej przemysłu spożywczego ^a w produkcji sprzedanej przemysłu ogółem^a (w procentach).

Rok	Województwa Polski Wschodniej					Polska Wschodnia	Polska ogółem
	Lubelskie	Podkarpackie	Podlaskie	Świętokrzyskie	Warmińsko-mazurskie		
2000	31,0	13,4	45,3	12,7	33,0	24,9	19,7
2002	31,1	12,3	44,6	14,7	29,8	24,5	19,8
2003	27,2	11,1	45,5	14,4	29,4	23,0	19,3
2004	27,3	9,0	47,6	15,1	27,4	22,5	21,2
2005	28,9	8,4	44,1	15,4	26,7	22,3	19,0
2006	29,9	8,4	47,0	12,3	28,6	22,3	17,7
2007	23,6	8,1	45,1	9,4	33,7	21,7	17,7
2008	26,3	8,0	43,7	8,1	34,1	21,5	17,4
2009	30,8	8,6	47,7	9,8	38,0	25,0	19,0
2010 ^b	32,6	8,4	52,5	10,5	39,3	26,2	17,5

a) dane dotyczą podmiotów gospodarczych, w których liczba pracujących przekracza 9 osób, b) dane nieostateczne.

Źródło: Konkurencyjność i znaczenie rolnictwa oraz sektora rolno-spożywczego w województwach Polski Wschodniej, Ekspertyza opracowana na zamówienie Ministra Rozwoju Regionalnego, na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego 2011 r.

Również udział zatrudnienia w przemyśle spożywczym w zatrudnieniu w przemyśle ogółem na Podkarpaciu, obniżył się od 2000 r. o ponad 4% i wyniósł w 2009 r. 9,7% (przy średniej krajowej 15,6%).

Tabela 16. Udział zatrudnienia w przemyśle spożywczym^a w zatrudnieniu w przemyśle ogółem^a (w procentach).

Rok	Województwa Polski Wschodniej					Polska Wschodnia	Polska ogółem
	Lubelskie	Podkarpackie	Podlaskie	Świętokrzyskie	Warmińsko-mazurskie		
2000	24,9	13,8	29,1	12,0	18,9	18,7	15,8
2002	26,2	12,7	29,4	14,1	20,4	19,3	16,4
2003	24,3	11,5	28,7	14,9	19,2	18,3	16,4
2004	23,4	10,8	28,1	15,0	19,4	17,9	16,1
2005	24,1	9,2	30,4	14,6	19,5	17,8	15,9
2006	24,3	9,2	30,5	13,8	20,2	17,8	15,7
2007	23,3	8,6	30,5	12,0	22,2	17,5	15,2
2008	23,3	8,5	27,7	11,8	20,4	16,7	15,0
2009	24,5	9,7	29,1	12,5	21,0	17,9	15,6

a) dane dotyczą podmiotów gospodarczych, w których liczba pracujących przekracza 9 osób

Źródło: Konkurencyjność i znaczenie rolnictwa oraz sektora rolno-spożywczego w województwach Polski Wschodniej, Ekspertyza opracowana na zamówienie Ministra Rozwoju Regionalnego, na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego 2011 r.

Jak wskazują dane z tabeli poniżej branża generuje w województwie mniejszą sprzedaż i zatrudnienie niż w pozostałych województwach Polski Wschodniej. Produkcja sprzedana artykułów spożywczych województwa podkarpackiego w latach 2008-2010 wyniosła 2,2 – 2,5 mld PLN. Była ponad dwukrotnie mniejsza niż województwa lubelskiego i ponad trzykrotnie mniejsza niż produkcja sprzedana województw podlaskiego i warmińsko – mazurskiego. Również wielkość zatrudnienia w branży przetwórstwa spożywczego kształtuje się również na Podkarpaciu na stałym niskim poziomie ponad 11 tys. pracowników.

Tabela 17. Produkcja sprzedana artykułów spożywczych przeciętne zatrudnienie w sektorze oraz wynagrodzenia w województwach Polski Wschodniej.

Województwo	2008	2009	2010
Produkcja sprzedana artykułów spożywczych (w mln zł)			
lubelskie	5377,6	5375,6	5781,7
podkarpackie	2285,2	2306,8	2504,7
podlaskie	7177,7	7894,1	8367,4
świętokrzyskie	1709,7	1846,7	2092,9
warmińsko-mazurskie	7333,3	7709,9	8552,0
Przeciętne zatrudnienie w przedsiębiorstwach produkujących artykuły spożywcze (w tys.)			
lubelskie	19,0	18,6	19,1
podkarpackie	11,4	11,4	11,9
podlaskie	13,1	13,4	13,5
świętokrzyskie	7,1	7,2	7,6
warmińsko-mazurskie	19,2	18,0	18,3
Przeciętne miesięczne wynagrodzenie (brutto w zł)			
lubelskie	2291,24	2388,00	2501,66
podkarpackie	2099,07	2216,97	2340,79
podlaskie	2590,54	2589,02	2812,03
świętokrzyskie	2100,01	2214,54	2355,61
warmińsko-mazurskie	2271,75	2376,93	2529,57

Źródło: Sektor spożywczy w Polsce Wschodniej Polska Agencja Informacji i Inwestycji Zagranicznych, Warszawa 2011 r.

3.5. Rolnictwo ekologiczne w województwie⁸

Znaczenie rolnictwa ekologicznego na świecie stale rośnie wraz ze wzrostem świadomości ekologicznej nie tylko konsumentów, ale również rolników. Podkarpacie ze względu na swoją przyrodniczą i społeczną specyfikę stanowi dobre miejsce do rozwoju rolnictwa ekologicznego opartego na wykorzystaniu praw rządzących przyrodą, bez stosowania nawozów sztucznych i chemicznych środków ochrony roślin. Ma to szczególne znaczenie na terenach naturalnych, cennych przyrodniczo, jakie w dużym stopniu stanowią o wyjątkowości tego regionu. Świadczy o tym fakt, że prawie połowa powierzchni województwa objęta jest różnymi formami ochrony przyrody. Zużycie nawozów mineralnych w 2010 roku było najniższe w kraju w porównaniu do innych województw i wynosiło 55,4kg/ha przy średniej krajowej 117,9kg/ha. Natomiast stosunkowo więcej stosuje się obornika - 30,4kg/ha przy średniej krajowej 45,8kg/ha.

Do atutów województwa podkarpackiego sprzyjających rozwojowi rolnictwa ekologicznego można również zaliczyć:

- duże połacie użytków zielonych to sprzyjające warunki do rozwoju produkcji zwierzęcej (owczarstwo, mleczarstwo, bydło mięsne).
- duży potencjał siły roboczej niezbędny do prowadzenia bardziej pracochłonnych lecz jednocześnie lepiej opłacalnych ekologicznych upraw warzywniczych czy zielarskich.
- nieskażone tereny to możliwość pozyskiwania roślin zielarskich zarówno z ekologicznych łąk i pastwisk jak również nieużytków znajdujących się na terenie gospodarstw ekologicznych oraz na zbiór roślin ze stanu naturalnego.
- atrakcyjny przyrodniczo i turystycznie teren daje szansę na rozwój stanowi połączenie rolnictwa ekologicznego z działalnością agroturystyczną.

Powyższe dane utwierdzają postawioną tezę, iż teren Podkarpacia to dobre miejsce dla rozwoju rolnictwa organicznego, które produkując żywność wysokiej jakości wymaga większego nakładu pracy oraz nieskażonego środowiska. Produkcja taka jest tutaj wręcz wskazana, gdyż nie powoduje ubożenia bioróżnorodności okolicy, nie dochodzi do eutrofizacji wód powierzchniowych, nie ma ryzyka zanieczyszczenia wód gruntowych związanego z nawozami sztucznymi, nie dochodzi do wyjałowienia gleby ani do jej zasolenia.

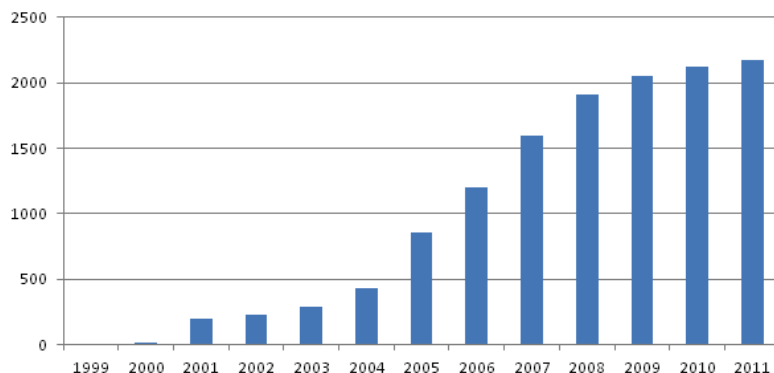
Pierwsze na Podkarpaciu skontrolowane w 1993 r. gospodarstwo ekologiczne zlokalizowane było na terenie powiatu sanockiego. Dynamiczny rozwój gospodarstw ekologicznych nastąpił od 2001r, co związane było z

⁸ Podrozdział opracowany na podstawie informacji zawartych na stronie internetowej Podkarpackiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Boguchwale, <http://www.podrb.pl/rolnictwo-ekologiczne/1403-rolnictwo-ekologiczne-na-podkarpaciu.html>

wprowadzeniem ustawy o rolnictwie ekologicznym, która określiła warunki prowadzenia produkcji i przetwórstwa oraz warunki wprowadzania do obrotu produktów rolnictwa ekologicznego, a ponadto zagwarantowała dotacje dla ekogospodarstw.

W 2005 roku województwo podkarpackie posiadało już drugie miejsce w kraju (po małopolskim) pod względem liczby gospodarstw. W 2010 gospodarstw ekologicznych było już 2127 (4 miejsce w kraju) o łącznej pow. 31,9 tys. ha (8 miejsce w kraju) co stanowiło ok. 3,3 % ogółu użytków rolnych (podobnie jak w Polsce).

Wykres 42. Ilość gospodarstw ekologicznych w województwie podkarpackim

Źródło: Opracowanie Podkarpackiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Boguchwale.

Wzrost liczby gospodarstw niekoniecznie idzie w parze ze wzrostem ekologicznej produkcji towarowej. Dużą część powierzchni użytkowanej metodami ekologicznymi stanowią bowiem łąki i pastwiska nie zawsze odpowiednio wykorzystywane ze względu na brak produkcji zwierzęcej. Wiele mniejszych gospodarstw produkuje praktycznie wyłącznie tylko na potrzeby własnej rodziny.

Wraz ze wzrostem liczby gospodarstw ekologicznych nastąpiło pojawienie się zakładów przetwarzających surowce ekologiczne. W 2010 roku 22 podmioty prowadziło przetwórstwo produktów ekologicznych (z czego większość zakładów zajmuje się przetwarzaniem i konserwowaniem owoców i warzyw), 22 wprowadza na rynek produkty ekologiczne oraz 8 prowadzi działalność w zakresie pszczelarstwa i 3 prowadzą zbiór ze stanu naturalnego.

Ze względu na rozdrobnienie gospodarstw ważną sprawą jest współpraca między producentami, co stało się możliwe dzięki powstaniu stowarzyszeń zrzeszających rolników ekologicznych. Od 2005 roku działa Związek Stowarzyszeń „Podkarpacka Izba Rolnictwa Ekologicznego” który tworzą lokalne stowarzyszenia: Podkarpackie Stowarzyszenie Rolnictwa Ekologicznego „EKOGALA”, Stowarzyszenie Producentów Żywności Ekologicznej „EKO – DAR”, Leżajskie Stowarzyszenie Gospodarstw Ekologicznych, Stowarzyszenie Gospodarstw Ekologicznych „TRUSKAWKA” oraz Stowarzyszenie Gospodarstw Ekologicznych „EKO WISŁOKA”. Promuje on m.in. produkcję ekologicznymi metodami, prowadzi działalność edukacyjną rolników jak i konsumentów żywności, organizuje szkolenia o edukacji ekologicznej dla dzieci i młodzieży.

4. Turystyka

4.1. Produkt turystyczny województwa podkarpackiego

Turystyka należy do grupy najbardziej dynamicznie rozwijających się dziedzin gospodarki współczesnego świata. Stanowi istotny czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego państw, regionów czy miejscowości. Województwo podkarpackie z racji położenia i posiadanych walorów turystycznych wydaje się obszarem, którego przyszłość należy łączyć z rozwijającym się ruchem turystycznym.

Określenia „turystyka” czy „ruch turystyczny” mogą być różnorodnie interpretowane. Dlatego, ustala się, że w dokumencie strategicznym, zastosowana zostanie terminologia Światowej Organizacji Turystyki (UNWTO), zgodnie z którą określenie „turystyka” obejmuje podróże w różnych celach, za wyjątkiem zatrudnienia

wynagradzanego w miejscu pobytu⁹. To ważne zastrzeżenie odnoszące się do dalszych rozważań, których przedmiotem będzie gospodarka turystyczna regionu. Pozwala ono wyróżnić zarówno turystykę krajoznawczą (poznawczą), wypoczynkową jak i biznesową, kongresową, zakupową, religijno-pielgrzymkową jak i motywowaną innymi potrzebami, doprowadzającymi do podróży na teren województwa podkarpackiego.

Zgodnie z przywołaną terminologią Światowej Organizacji Turystyki, w skład ruchu turystycznego w województwie (lub w pojedynczej jednostce terytorialnej) wchodzi odwiedzający jednodniowi tj. osoby, które przybyły i tego samego dnia opuściły odwiedzany obszar oraz turyści, za których uznaje się osoby korzystające co najmniej z jednego noclegu. Analiza ruchu turystycznego obejmująca jego przebieg w czasie i przestrzeni, określenie skali (wielkości) tego ruchu czy też przynoszonych korzyści ekonomicznych nasyca sporo problemów. Dlatego konieczne jest zdiagnozowanie z jednej strony oferty turystycznej regionu poprzez analizę generowanego ogólnego produktu turystycznego, zaś z drugiej, skali konsumpcji tego produktu opartej na dostępnych danych statystycznych i innych źródłach informacji. Wbrew często spotykanym opiniom, o skali ruchu turystycznego w obszarze niekoniecznie decydują jego walory turystyczne, ale właśnie tzw. produkt turystyczny. Tworzą go:¹⁰ atrakcje i środowisko regionu, infrastruktura i usługi turystyczne, dostępność komunikacyjna terenu, jego „turystyczny” wizerunek oraz poziom cen usług i towarów nabywanych przez odwiedzających.

Atrakcje i środowisko regionu

Charakteryzując atrakcje i środowisko województwa podkarpackiego, które w znacznej mierze określają wybór i wpływają na motywacje potencjalnych gości, wskazuje się w szczególności na atrakcje naturalne, antropogeniczne, kulturowe i społeczne.

Do atrakcji naturalnych regionu należą tereny górskie występujące w południowej jego części. Wzbogacają one krajobraz oraz zapewniają ekspozycję atrakcyjnych panoram górskich, szczególnie z łąk zwanych poloninami. Tereny te sprzyjają wędrownikom i spacerom górskim oraz innym formom turystyki aktywnej np. rowerowej, narciarskiej czy konnej. Z racji cennych walorów przyrodniczych na obszarze województwa wyznaczono tereny wchodzące w skład 2. parków narodowych, 10. parków krajobrazowych, 94. rezerwatów przyrody i inne liczne formy systemu ochrony przyrody. Należą do nich także 62 obszary zaliczone do europejskiej sieci ekologicznej „Natura 2000”. Łącznie ponad 44 % terenu województwa jest objęte różnymi formami ochrony przyrody, co plasuje województwo na 5 miejscu w kraju. Znaczna część Bieszczadów oraz przygraniczne obszary Słowacji i Ukrainy chronione przyrodniczo, tworzą Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie” wpisany na listę światowego dziedzictwa przyrody UNESCO. Oprócz Bieszczadów, tereny o najwyższej jakości środowiska przyrodniczego obejmują Beskid Niski oraz Rostocze. Wysoka lesistość województwa (ponad 37% obszaru – 2. pozycja w kraju) oraz atrakcyjność przyrodnicza sprzyjają pobytom wypoczynkowym i krajoznawczym. Wody mineralne, torfy lecznicze oraz specyficzne cechy mikroklimatu stały się podstawą do prowadzenia lecznictwa uzdrowiskowego w 4. kurortach tj. Iwoniczu-Zdroju, Rymanowie-Zdroju, Polańczyku i Horyńcu-Zdroju. Potencjał dla rozwoju takiego lecznictwa znajduje się w Latoszynie i innych miejscowościach regionu.

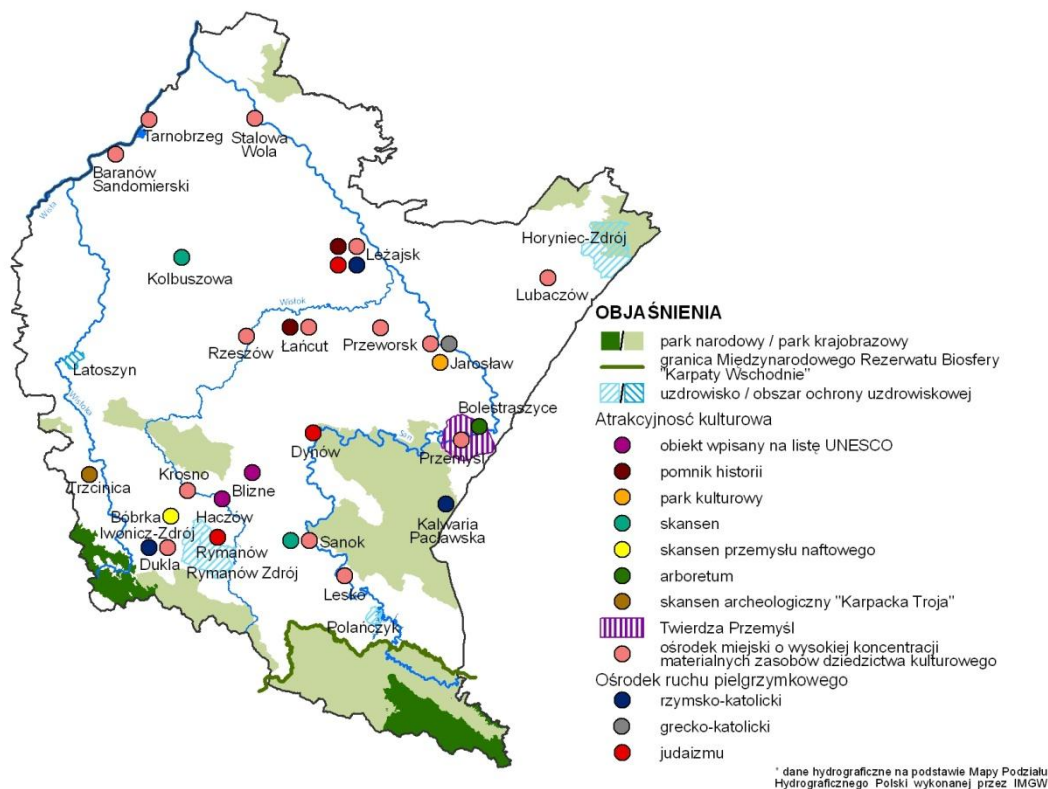
Do ważnych atrakcji antropogenicznych województwa należą najliczniej w Polsce występujące zabytkowe obiekty architektury drewnianej, zwłaszcza sakralnej (w tym kościoły w Bliznem i Haczowie wpisane na listę UNESCO, czy unikatowe cerkwie w Chotyńcu, Radrużu, Smolniku, Turzańsku i Uluczu). Atrakcjami dla ruchu turystycznego są m.in. duże skanseny budownictwa drewnianego w Sanoku i Kolbuszowej, skansen archeologiczny w Trzciny, skansen przemysłu naftowego i gazowniczego w Bóbrce, zespoły zamkowo-parkowe w Łańcucie, Krasiczynie i Baranowie Sandomierskim, zabytkowe starówki miejskie i świątynie (w tym w Przemyślu, Jarosławiu, Rzeszowie, Krośnie i Sanoku), obiekty byłej twierdzy Przemyśl, zaporę wodną i zalew w Solinie, arboretum w Bolestraszcach oraz bieszczadzka kolejka wąskotorowa. Do celów przyjazdowego ruchu turystycznego należą także zespoły hipermarketów i centra zakupów (w tym bazy) w Przemyślu, Rzeszowie i Krośnie. W województwie organizowane są corocznie targi gospodarcze i wystawy. Liczba imprez tego rodzaju, organizowanych w miastach poza Rzeszowem, w ostatnich latach zmniejszyła się. Z kolei zwiększa się liczba imprez organizowanych w Hali Sportowo-Widowiskowej „Podpromie” w Rzeszowie, a największe z nich gromadzą po kilkuset wystawców i tysiące zwiedzających. W regionie odbywa się corocznie kilkadziesiąt konferencji naukowych, sympozjów i zjazdów, których organizatorami są uczelnie wyższe, stowarzyszenia zawodowe, organizacje społeczne i inne podmioty. Odwiedzających spoza województwa gromadzą także imprezy sportowe, rekreacyjne, turystyczne i inne o zasięgu ogólnopolskim a także międzynarodowym. W ramach działalności specjalnych stref ekonomicznych oraz współpracy i kontaktów gospodarczych firm z województwa, w regionie odbywają się wizyty partnerów biznesowych i innych osób podróżujących służbowo.

⁹ Światowa Organizacja Turystyki, „Terminologia turystyczna – zalecenia WTO”, ONZ-WTO, Warszawa 1995, s. 5

¹⁰ zob. V.Middleton, „Marketing w turystyce”, PAPT, Warszawa 1996, s.89

Powyższe cele przyjazdów zaliczane są w większości do grupy produktów turystycznych określanych skrótem MICE (meetings, incentive, conferences, events).

Mapa 31. Wybrane obiekty i obszary o charakterze atrakcji turystycznych.

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie

Atrakcyjność kulturowa terenu województwa, oparta jest na wielonarodowym, wielowyznaniowym i wielokulturowym jego dziedzictwie obecnym w architekturze, zbiorach muzealnych, folklorze, organizowanych imprezach kulturalnych (np. kermesz łemkowski w Olchowcu). W regionie działają ośrodki ruchu pielgrzymkowego katolików (m.in. Kalwaria Paławska, Dukla, Leżajsk, Dębowiec), grekokatolików (Jarosław), a także ortodoksyjnych Żydów (m.in. Leżajsk, Dynów, Rymanów). Do najatrakcyjniejszych ekspozycji sztuki i zbiorów muzealnych należą prezentacje wewnątrz rezydencjonalnych (np. w Łańcucie), kolekcje ikon (w muzeach Sanoka), kolekcja prac Zdzisława Beksińskiego w Muzeum Historycznym w Sanoku i inne. Prezydent RP wpisał na liczącą 48 pozycji Listę Pomników Historii zespół zamkowo-parkowy w Łańcucie oraz zespół klasztorny oo. Bernardynów w Leżajsku.

W województwie organizowane są liczne międzynarodowe i ogólnopolskie cyklicznie imprezy kulturalne (np. Festiwal Muzyczny w Łańcucie, Festiwal Muzyki Dawnej w Jarosławiu, Światowy Festiwal Polonijnych Zespołów Folklorystycznych i inne).

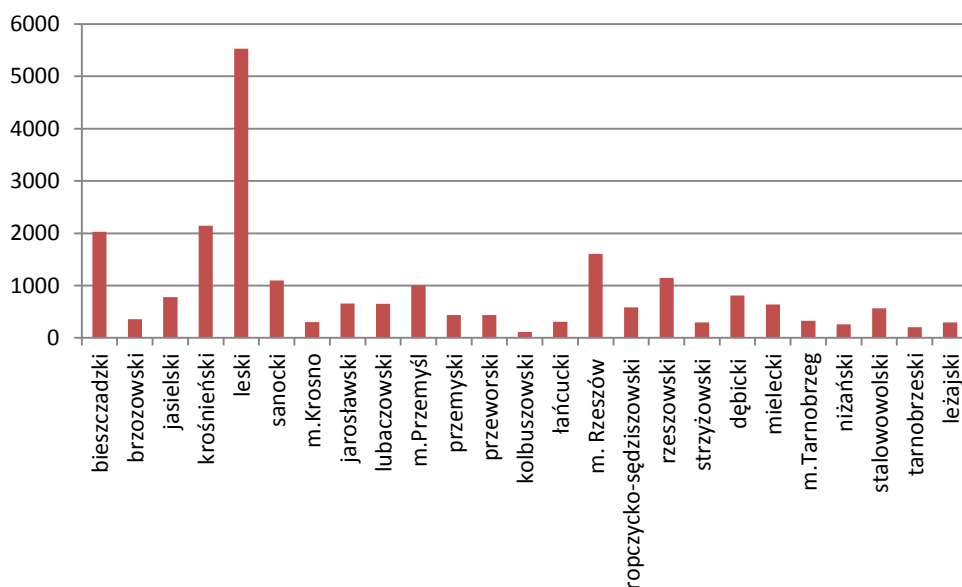
Składową środowiska obszaru recepcyjnego stanowią także specyficzne cechy, „odmienność” jego społeczności. W przypadku podkarpackiego jej wyrazem jest liczny udział w uroczystościach i świętach religijnych, prezentacjach folkloru, przywiązanie do tradycji i zwyczajów lokalnych.

Infrastruktura i usługi turystyczne

Ruch turystyczny wymaga odpowiedniej ilości i jakości infrastruktury oraz usług oferowanych odwiedzającym. Do podstawowych należą usługi hotelarskie. W 2010 roku w województwie prowadziło działalność 379 turystycznych obiektów zbiorowego zakwaterowania tj. 5,3% wszystkich obiektów w Polsce (9 miejsce), które dysponowały łącznie 22577. miejscami noclegowymi tj. 3,7% takich miejsc w kraju. W regionie brakowało hoteli o najwyższym tj. pięciogwiazdkowym standardzie oraz działały tylko 2 hotele czterogwiazdkowe (spośród 162. w Polsce, co stanowiło 1,2% takich hoteli). Równocześnie licznie na tle danych ogólnopolskich reprezentowane były szkolne schroniska młodzieżowe (13% obiektów w Polsce), domy wycieczkowe (10%

obiektów w kraju) oraz zespoły domków turystycznych (8% obiektów w Polsce). Najwięcej obiektów zbiorowego zakwaterowania (70) prowadziło działalność w powiecie leskim. Liczniejsza baza znajdowała się także w powiatach: bieszczadzkim (35), mieście Rzeszowie (28), powiecie krośnieńskim (26), rzeszowskim (20) i mieście Przemyślu (18). Najmniej obiektów usług hotelarskich było w powiatach: kolbuszowskim (3), brzozowskim (4) i tarnobrzeskim (5). Dane obejmujące liczbę miejsc noclegowych w obiektach zbiorowego zakwaterowania w układzie powiatów potwierdziły dominację powiatu leskiego, jednak drugą pozycję zajęł powiat krośnieński, wyprzedzając powiat bieszczadzki oraz miasto Rzeszów.

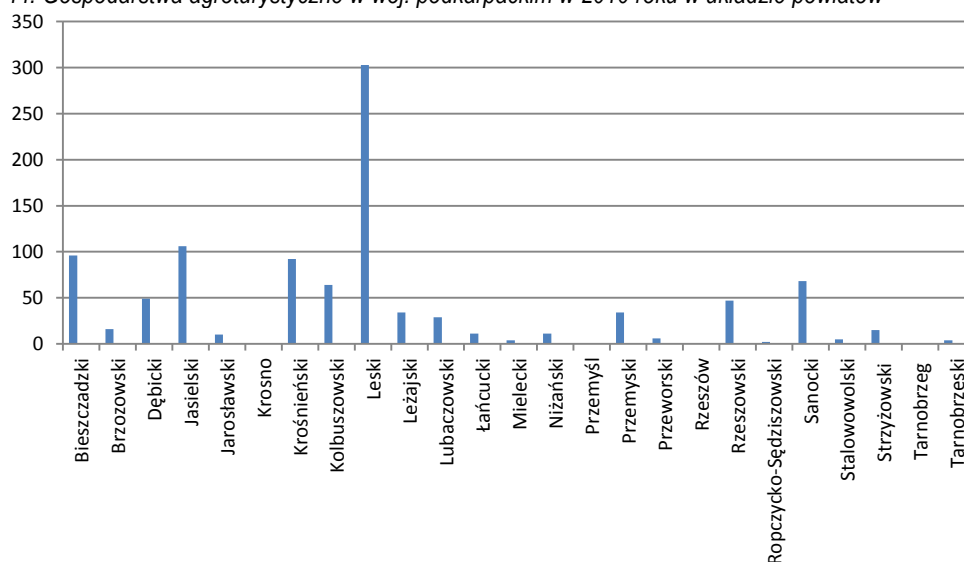
Wykres 43. Liczba miejsc noclegowych w turystycznych obiektach zbiorowego zakwaterowania w układzie powiatów

Źródło: Główny Urząd Statystyczny

Uzupełnieniem turystycznych obiektów zbiorowego zakwaterowania w regionie są obiekty indywidualnego zakwaterowania. W 2010 roku było ich w województwie 1354 (5,9% stanu w Polsce). Do tej grupy obiektów usług hotelarskich zalicza się także gospodarstwa agroturystyczne. W 2010 roku było ich w województwie 1006 (13,1% - 2 miejsce w Polsce). Tak więc pod względem liczby gospodarstw agroturystycznych, województwo można zaliczyć do potentatów w Polsce.

Wykres 44. Gospodarstwa agroturystyczne w woj. podkarpackim w 2010 roku w układzie powiatów

Źródło: Główny Urząd Statystyczny

Gospodarstwa agroturystyczne są najliczniej reprezentowane w powiatach: leskim, jasielskim, bieszczadzkim i krośnieńskim. Z kolei nieliczne działają w powiatach: ropczycko-śędziszowskim, mieleckim, tarnobrzeskim i stalowowolskim. Jak wykazały badania ogólnopolskie, szczególnym zainteresowaniem klientów

cieszy się oferta gospodarstw położonych w atrakcyjnych krajobrazowo i rekreacyjnie terenach. Znajduje to potwierdzenie w lokalizacji tych obiektów w województwie podkarpackim.

Do grupy ważnych dla ruchu turystycznego usług, należy informacja turystyczna. Wg Podkarpackiego Regionalnego Portalu Turystycznego www.podkarpackie.travel.pl, którego administratorem jest Podkarpacka Regionalna Organizacja Turystyczna, w regionie prowadzą działalność 22 ośrodki (centra) informacji turystycznej zlokalizowane w 14 jednostkach powiatowych. Najwięcej w leskim, bieszczadzkim i sanockim. Tylko 10 ośrodków posiada certyfikat polskiego systemu informacji turystycznej. Jeden (w Sanoku) uzyskał kategorię trzech gwiazdek, kolejne cztery mają kategorię dwóch gwiazdek, zaś pięć jedną gwiazdkę. Portal Wrota Podkarpackie www.wrota.podkarpackie.pl wlicza 28 ośrodków informacji (aktualizacja styczeń 2012), zaś Podkarpacki Portal Turystyczny www.epodkarpackie.com 23 ośrodki, przy czym na każdej z 3 list bywają inne ośrodki informacyjne. Na podstawie badań stwierdzono, że tylko kilka ośrodków posiada własną „turystyczną” stronę internetową. Większość odsyła do strony gminnej, gdzie w gąszczu innych informacji znajdują się treści turystyczne. Warunkiem rzetelnej informacji turystycznej jest jej aktualność. Dotyczy to także treści internetowych. Można w nich odnaleźć informację np. o warunkach na stokach narciarskich w 2010 roku, czy o adresie certyfikowanego ośrodka informacji turystycznej w Iwoniczu-Zdroju, który zamknięto w sierpniu 2011 roku, zaś portal www.rcit.res.pl podaje adres centrum informacji turystycznej w Rzeszowie przy ul. Asnyka, które nie działa od 12 lat. Wyniki badań ruchu turystycznego w województwie z lat 2009 i 2011, wykazały krytyczną ocenę informacji turystycznej regionu.

Pod względem liczby miejsc w salach konferencyjnych największym potencjałem w 2010 roku dysponował powiat leski (2425 miejsc), a następnie powiat rzeszowski (1944 miejsca) oraz miasto Rzeszów (1808 miejsca). Sytuacja ta uległa pewnej zmianie końcem 2011 roku, po oddaniu do użytku w Hotelu Prezydenckim w Rzeszowie Centrum Konferencyjnego dla 700 osób. Dla potrzeb odwiedzających województwo, w 2010 roku w turystycznych obiektach zbiorowego zakwaterowania oferowały usługi gastronomiczne 154 restauracje, 100 barów i kawiarni oraz 29 punktów gastronomicznych. W skład infrastruktury turystycznej regionu wchodziły także znakowane szlaki turystyki pieszej o łącznej długości ok. 2300 km, znakowane szlaki turystyki rowerowej o łącznej długości ok. 3500 km, szlaki turystyki konnej na terenie Beskidu Niskiego oraz Bieszczadów, szlaki turystyki kajakowej na rzekach San, Wisłok, Wisłoka i Tanew, szlak pływów flisackich na Sanie oraz liczne szlaki tematyczne (samochodowo-rowerowe), w tym liczący ok. 1200 km Szlak Architektury Drewnianej. W obsłudze ruchu turystycznego ważną rolę odgrywa także działalność 37. basenów (w tym 26. krytych) oraz 22. kąpielisk i miejsc kąpieliskowych. Stan i ilość tej infrastruktury wspiera możliwości rozwoju oferty turystyki aktywnej w regionie. W ramach oferty zimowej, w województwie oferuje swoje usługi ponad 40 wyciągów narciarskich, z których 3 to wyciągi krzeselkowe (w Ustrzykach Dolnych, Puławach k. Rymanowa oraz w Przemyślu). W regionie działa także 6 ośrodków szkolenia lotniczego oraz ośrodki organizacji zgrupowań sportowych m.in. (w Sanoku, Krośnie i Kielnarowej). Na satysfakcję uczestników przyjazdowego ruchu turystycznego do województwa składa się także jakość świadczonych usług. Wyniki badań uczestników tego ruchu dowiodły m.in. słabej znajomości języków obcych oraz niedostatków w standardach i procedurach obsługi klientów. Odnosząc się do stanu infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej, stwierdza się jej niedostatek w części miejscowości wypoczynkowych i w ich otoczeniu. W szczególności dotyczy to basenów kąpielowych, tras spacerowych, a także ścieżek i tras rowerowych. W ramach infrastruktury instytucjonalnej, w województwie prowadzi działalność Podkarpacka Regionalna Organizacja Turystyczna, 7 lokalnych organizacji turystycznych, 1 klaster turystyczny oraz 1 związek gmin turystycznych. Ponadto w małych środowiskach problematykę turystyczną podejmują lokalne grupy działania. Tylko nieliczne z wymienionych podmiotów systematycznie prowadzą działalność służącą rozwijaniu turystyki w województwie. W ostatnim okresie powstały nowe inicjatywy, których celem jest rozwój współpracy w zakresie turystyki przyjazdowej.

W województwie, rozwinięte jest kształcenie kadr turystycznych. Prowadzą je cztery uczelnie wyższe oraz liczne szkoły policealne i średnie. W minionych 5 latach ukończyło je ponad 4 tysiące absolwentów. Jednakże z racji słabego praktycznego przygotowania do obsługi ruchu turystycznego, jakość tych kadr jest niewysoka. Pozytywnym zjawiskiem jest prowadzenie praktyk zawodowych oraz praca absolwentów w obiektach obsługi ruchu turystycznego za granicą. Dzięki temu w województwie przybywa osób z doświadczeniem zawodowym w turystyce.

Dostępność komunikacyjna terenu województwa

Do województwa podkarpackiego można dojechać korzystając z komunikacji samochodowej, kolejowej i lotniczej. Z uwagi na wąskie, miejscowo wyeksploatowane nawierzchnie dróg, wzrastającą liczbę pojazdów oraz prowadzone prace modernizacyjne, przejazd transportem samochodowym do regionu jest uciążliwy i czasochłonny. W ramach komunikacji zbiorowej działają regularne połączenia liniami komunikacji autobusowej i

mikrobusowej z dużych ośrodków miejskich Polski, takich jak Warszawa (14 połączeń na dobę), Łódź (2 połączenia), czy Katowice, a także ze stolic sąsiednich województw. W sezonie letnim, liczba połączeń ulega zwiększeniu. Istniejąca sieć kolejowa zapewnia możliwość dojazdu pociągiem z terenu całej Polski. Ze względu na stan torowisk i braki trakcji elektrycznej, przewozy z centralnej i północnej Polski prowadzone są trasami okrężnymi i są czasochłonne. Dotyczy to zwłaszcza dojazdu do południowej części województwa, która posiada konkurencyjne w skali kraju warunki do rozwoju turystyki. Jak wykazały badania ruchu turystycznego w Polsce, największym rynkiem emisyjnym jest aglomeracja warszawska. Czas podróży z tego obszaru do regionu, a zwłaszcza do wspomnianej południowej jego części, zarówno transportem samochodowym jak i kolejowym przekracza 6 godzin.

Szczególne znaczenie dla dostępności komunikacyjnej regionu z Warszawy i z północnej Polski, a przede wszystkim z zagranicy mają połączenia lotnicze. Rozbudowywany międzynarodowy port lotniczy Rzeszów-Jasionka, corocznie zwiększa liczbę obsługiwanych pasażerów. Dane z lat 2009 – 2011 wykazują ponad 28% wzrost ich liczby (przy średniej ogólnopolskiej – 14,7%), przy czym w ubiegłym roku z portu skorzystało blisko 488 tys. osób (7 wynik spośród 11. portów lotniczych w Polsce). Aktualnie port posiada bezpośrednie połączenia z 6. portami w Wlk. Brytanii, 1. w Irlandii, 1. w Niemczech, 1. w Hiszpanii oraz z 2. w Polsce.

Wizerunek województwa

Wizerunek województwa jako obszaru atrakcyjnego turystycznie oparty jest głównie na terenach górskich oraz markowej pozycji Bieszczadów, którym zbudowano image „dzikiej”, niezamieszkałej krainy z bogatą florą i fauną. Jak wykazały badania wizerunkowe¹¹, obejmujące Polskę Wschodnią, Bieszczady obok Mazur uzyskały najwyższą ocenę pod względem atrakcyjności turystycznej regionów tej części kraju. Wśród atrakcji turystycznych kojarzonych z Polską Wschodnią, zdecydowanym liderem okazał się zamek w Łańcucie. Skojarzenia związane z Podkarpaciem objęły w kolejności: góry, wyżyny (45%), lasy, grzyby, owoce leśne (8%), turystyka, turyści, wypoczynek (6%), piękne, ciekawe krajobrazy, tereny (4%). Pozostałe wskazania uzyskały niższe wartości, przy czym wśród mniejszych niż 1% znalazły się m.in. czyste środowisko i drewniana architektura (kościół, cerkwie). Skojarzenia związane z Bieszczadami to: góry, wzgórza (59%), lasy, grzyby, owoce leśne (15%), turyści, turystyka, wypoczynek (10%), Solina (6%) oraz piękne krajobrazy (6%). Pozostałe wskazania miały mniejszą frekwencję, przy czym do najniższych (poniżej 1%) należały: smaczne, dobre jedzenie, lokalność i bieda. Obraz atrakcyjności turystycznej Bieszczadów mocno wspiera zaporą wodną w Solinie i powstały dzięki niej Zalew Soliński. Stąd nazwa miejscowości Solina sytuowana jest wysoko w krajowych badaniach identyfikacji miejscowości turystycznych. W latach 2009 i 2011 przeprowadzono w województwie na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego wycinkowe badania ruchu turystycznego w formie ankietyzacji odwiedzających wybrane punkty koncentracji ruchu turystycznego. Uzyskane wyniki dowiodły, iż pozytywne oceny obejmują głównie walory krajobrazowe, czystość, estetykę otoczenia, gościnność mieszkańców, zaś negatywne: m.in. stan infrastruktury komunikacyjnej (drogi, parkingi, oznakowanie) i informację turystyczną.

Poziom cen towarów i usług nabywanych przez odwiedzających region

W oparciu o badania średnich cen za usługi hotelarskie w porównywalnych rodzajach obiektów usługowych na terenie Polski, ceny za takie usługi na terenie województwa nie wykazują istotnych różnic. Oczekiwania części uczestników ruchu turystycznego na mniejsze wydatki (niższe ceny) np. w Bieszczadach nie znajdują potwierdzenia. W toku badań ruchu turystycznego w województwie w roku 2009, wśród zbioru negatywnych opinii o regionie znalazły się stwierdzenia o wysokich cenach. Wg danych GUS obejmujących wskaźniki cen towarów i usług konsumpcyjnych w układzie województw w 2011 roku, ceny te w województwie podkarpackim wzrosły w stosunku do poziomu roku poprzedniego (wartość =100) do wartości 104,9. Średni wskaźnik dla Polski wyniósł 104,3. Niższe wskaźniki odnotowano we wszystkich województwach sąsiadujących z podkarpackim.

4.2. Ruch turystyczny w województwie podkarpackim

Zgromadzenie kompletnych (pełnych) danych o ruchu turystycznym w województwie jest zadaniem niewykonalnym. Dlatego dane ze źródeł pierwotnych i wtórnych bywają uzupełniane szacowaniem. Pobytu wypoczynkowe, objazdy krajoznawcze, przyjazdy i pobyty związane z udziałem w imprezach kulturalnych

¹¹ PBS DGA sp. z o.o. „Badanie skuteczności kampanii promocyjnej walorów turystycznych Polski Wschodniej”, Warszawa – Sopot, 2011

i sportowych, pobyty sanatoryjne, udział w turystyce aktywnej, zakupowej, religijno-pielgrzymkowej, przyjazdy w celach biznesowych, podróże służbowe, udział w konferencjach, seminariach i szkoleniach, czy dość liczne odwiedziny krewnych i znajomych, nie wyczerpują wielości celów podróży do regionu. Każdy z nich zapewnia określony strumień ruchu turystycznego do regionu, a łącznie składają się na turystykę przyjazdową do województwa.

Dane o ruchu turystycznym w aspekcie wielości celów podróży

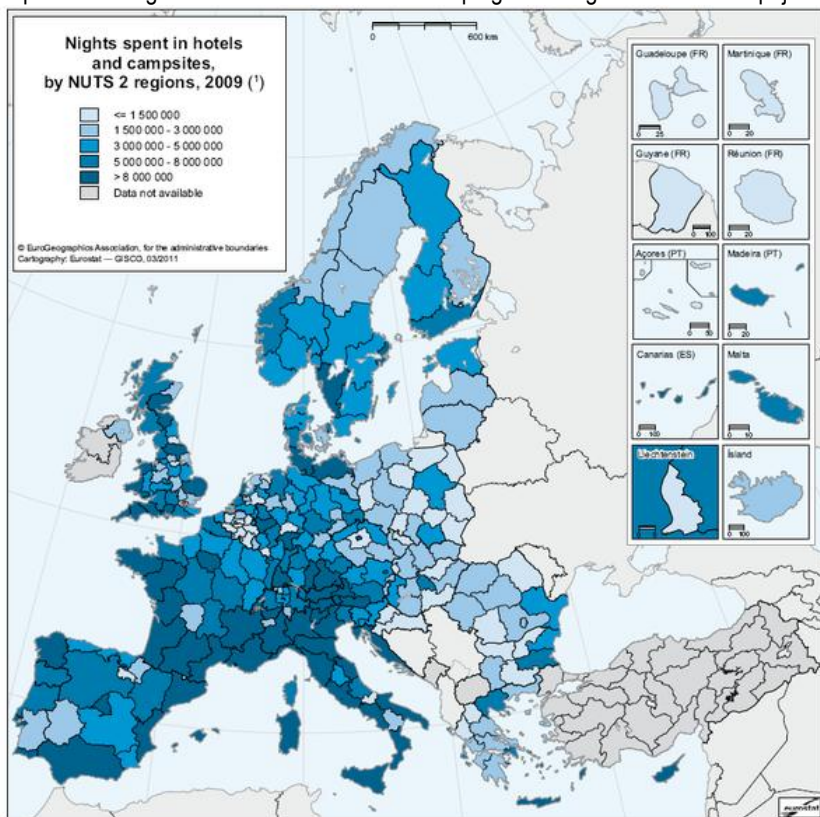
Badaniem i szacowaniem skali przyjazdowego ruchu turystycznego w Polsce i w poszczególnych województwach z uwzględnieniem wielości celów podróży zajmuje się Instytut Turystyki w Warszawie. Wg danych Instytutu, w roku 2010 województwo podkarpackie odwiedziło 1,5 mln osób (o 0,2 mln mniej niż w 2009 roku), co lokowało region na 10 pozycji w kraju. Pozycja ta odpowiada wynikowi uzyskanemu w ramach danych GUS, obejmujących liczbę noclegów udzielonych w województwie w 2010 roku. Z racji, iż Instytut Turystyki może zostać zlikwidowany, korzystanie z tego źródła informacji nie będzie możliwe w przyszłości. Stąd dla celów oceny i porównywania (monitorowania) stanu ruchu turystycznego w województwie, konieczne jest korzystanie z danych publikowanych przez GUS. Jednak w opinii wielu autorów, zdecydowana większość informacji przydatnych do badań i analiz rynku turystycznego, znajduje się poza zasięgiem stałej rejestracji statystycznej. Dlatego konieczne są regionalne badania ruchu turystycznego, co już w części ma miejsce w podkarpackim.

W zaistniałej sytuacji, w celu oceny ruchu turystycznego w regionie, postanowiono oprzeć się na danych publikowanych przez GUS, a obejmujących liczbę korzystających z usług noclegowych w województwie, wskaźniku wykorzystania miejsc noclegowych, a zwłaszcza na liczbie noclegów udzielonych w turystycznych obiektach zbiorowego zakwaterowania. W szczególności wykorzystano ostatnie z dostępnych danych tj. z 2010 roku. Ponadto zgromadzono informacje o odwiedzających muzea i inne atrakcje turystyczne regionu w 2011 roku, dane o ruchu turystycznym na przejściach granicznych oraz wykorzystano wyniki badań ruchu turystycznego przeprowadzonych w województwie w latach 2009 i 2011 na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego.

Usługi hotelarskie jako miara ruchu turystycznego

Jednym ze źródeł informacji o konsumpcji usług turystycznych w województwie jest liczba noclegów udzielonych w turystycznych obiektach zbiorowego zakwaterowania. Na tle regionów Unii Europejskiej należy ona do najniższych.

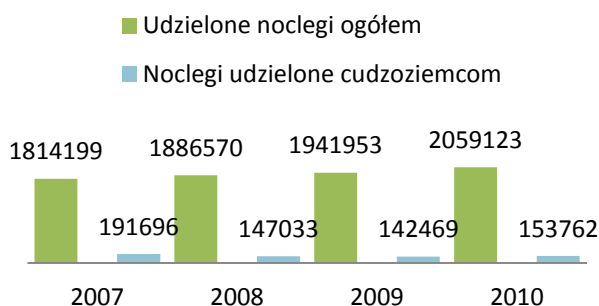
Mapa 32. Noclegi udzielone w hotelach i na kempingach w regionach Unii Europejskiej w 2009 roku.

Źródło: dane Eurostat

W 2010 roku udzielono w województwie 2.059.123. noclegów, co stanowiło 3,7 % wszystkich noclegów udzielonych w Polsce i ulokowało region na 10. miejscu w kraju. Spośród udzielonych noclegów z ok. 7,5% skorzystali cudzoziemcy.

Wykres 45. Liczba noclegów udzielonych w woj. podkarpackim w latach 2007-2010

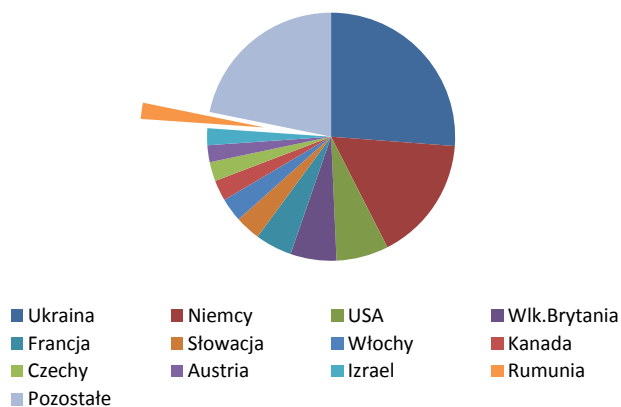

Źródło: Główny Urząd Statystyczny

Jak wykazują dane z lat 2007-2010, liczba noclegów udzielonych w województwie sukcesywnie wzrastała, co dowodzi większych przychodów terenu z ruchu turystycznego. Zmniejszenie się liczby noclegów udzielonych cudzoziemcom po 2007 roku może wiązać ze światowym kryzysem gospodarczym. Nie wpłynęło to jednak znacząco na sytuację turystyki w województwie.

Wg danych GUS w roku 2010 z noclegów w obiektach zbiorowego zakwaterowania w województwie skorzystało 697 tys. osób, co stanowiło 3,4% korzystających w Polsce i sytuowało region na 11. miejscu wśród województw kraju. W gronie tym było 68.030. turystów zagranicznych tj. 1,6% korzystających w Polsce, co lokowało region na 14 miejscu w kraju. Dane te dowodzą, że skala ruchu turystycznego w województwie na tle kraju nie jest duża, a korzystanie cudzoziemców z usług hotelarskich jest relatywnie niewielkie.

Wykres 46. Cudzoziemcy korzystający z noclegów w woj. podkarpackim w 2010 roku w %.

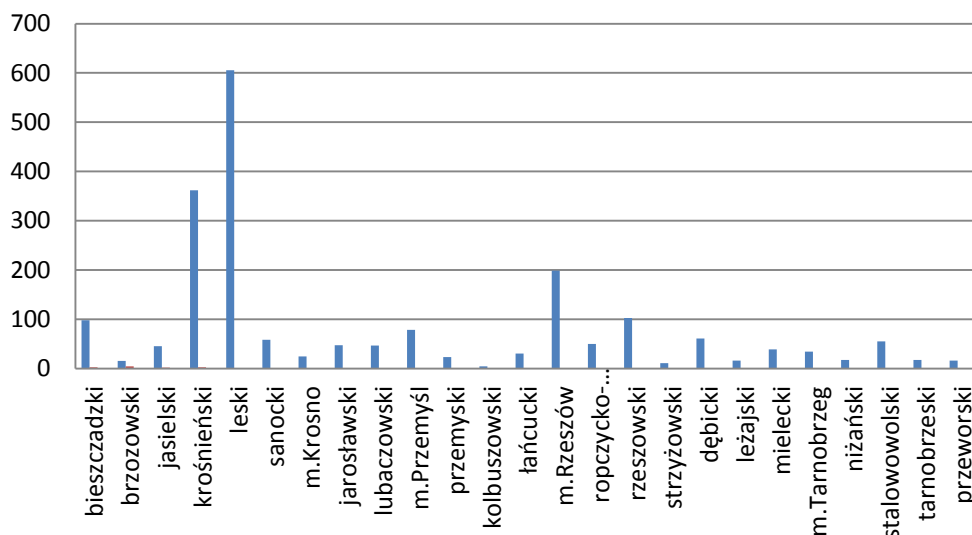
Źródło: Główny Urząd Statystyczny

Wśród ponad 68 tys. cudzoziemców nocujących w 2010 roku w obiektach zakwaterowania zbiorowego w województwie zdecydowanie dominowali (ok. 18 tys.) Ukraińcy. Dość licznie reprezentowani byli także Niemcy (11 tys.), a następnie obywatele USA (4,6 tys.) i Wlk. Brytanii (4 tys.). Analiza danych z poprzednich lat wskazała na podobną kolejność nacji w korzystaniu z bazy noclegowej regionu.

Wskaźnik wykorzystania bazy obiektów zbiorowego zakwaterowania w województwie (tzw. obłożenia) wyniósł w 2010 roku 31,4% i był niższy niż średni (34,3%) w Polsce.

Dane obejmujące liczbę udzielonych w 2010 roku noclegów w układzie powiatów województwa, dowiodły wysokiego zróżnicowania istniejącej sytuacji. Przedstawia ją poniższy rysunek.

Wykres 47. Noclegi udzielone turystom w układzie powiatów woj. podkarpackiego w 2010 roku.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny

Jak wynika z graficznej prezentacji, zdecydowaną dominację w zakresie sprzedaży usług hotelarskich w województwie wykazały obiekty znajdujące się w powiatach leskim i krośnieńskim. Znaczną sprzedaż zanotowano w powiecie bieszczadzkiem, choć była ona mniejsza niż w pow. rzeszowskim. Niespodziewanie niskie wyniki uzyskano z pow. sanockiego. Przedstawione dane potwierdziły atrakcyjność turystyczną południowej części województwa. Dowiodły także, że generowane przez ten obszar produkty (głównie turystyki wypoczynkowej, aktywnej i uzdrowskiej) w dużej mierze stanowią o pozycji województwa na rynku turystycznym. Z kolei w miarę wysoka liczba udzielonych noclegów w Rzeszowie oraz znaczna w powiecie rzeszowskim, m. Przemysłu, powiatach: dębickim i stalowowolskim, wskazuje na przyjazdy w celach służbowych, turystyki biznesowej czy zakupowej (m. Przemysł).

Szczegółowa analiza danych w układzie gmin województwa dowiodła, że najwyższe wskaźniki udzielonych noclegów w 2010 roku uzyskały w kolejności: gmina Solina, gmina Iwonicz-Zdrój, miasto Rzeszów, gmina Rymanów, miasto Przemysł i gmina Cisna. To liderzy terytorialni świadczenia usług hotelarskich w regionie. Z kolei badanie danych z lat 2007-2010 wykazało, że najwyższą dynamikę wzrostu liczby udzielonych noclegów wykazało miasto Rzeszów oraz wspomniane wcześniej gminy Solina, Iwonicz-Zdrój i Rymanów, które mają status gmin uzdrowskich.

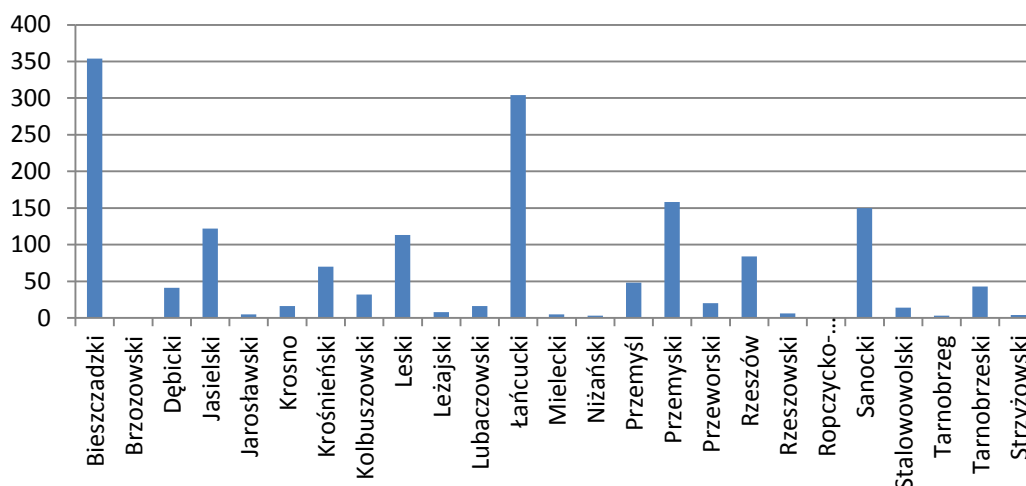
Dane GUS obejmujące korzystanie z bazy noclegowej województwa w układzie miesięcznym, a także badania terenowe ruchu turystycznego w regionie, wykazały wysoką jego sezonowość, przy czym miesiącem o najwyższym jego natężeniu jest sierpień. Miesiącem o najmniejszym natężeniu ruchu turystycznego w województwie jest styczeń.

Odwiedzający atrakcje turystyczne województwa

Jedną z miar ruchu turystycznego w regionie i jego powiatach może być liczba odwiedzających atrakcje turystyczne w tym parki narodowe, obiekty muzealne, prezentacje dzieł sztuki i inne ekspozycje. Wg danych GUS w 2010 roku prowadziły w województwie działalność 44 muzea i ich oddziały, które zwiedziło 894.249 osób (4% zwiedzających w Polsce - 9 miejsce). Tereny Bieszczadzkiego Parku Narodowego odwiedziło w 2011 roku 331 tys. osób, zaś Magurskiego Parku Narodowego ponad 40 tys. osób. Nie jest to dużo wobec faktu, iż 4 spośród 23. parków narodowych w Polsce posiadają frekwencję przekraczającą 1 mln odwiedzających rocznie, choć zapewne odbywa się to kosztem chronionych zasobów przyrodniczych. Znacznym zainteresowaniem odwiedzających (ponad 61 tys.) cieszyło się Arboretum w Bolestraszcach. Wśród atrakcji kulturowych województwa w 2011 roku najwięcej osób odwiedziło Muzeum-Zamek w Łańcucie – ponad 300 tys. a następnie Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku – 120 tys. osób, Zamek w Krasicy (park i obiekt zamkowy) ok. 100 tys. osób oraz Skansen Archeologiczny w Trzciny – ok. 57 tys. osób. Z przejazdu bieszczadzką koleją leśną skorzystało ponad 70 tys. odwiedzających. Pozostałe atrakcje cieszyły się niższą frekwencją. W gronie tym było Muzeum Historyczne w Sanoku, które w latach ubiegłych było licznie odwiedzane, jednak rozbudowa obiektu wpłynęła na zmniejszenie liczby zwiedzających. Odnosząc się do atrakcyjności ekspozycji turystycznych w regionie, można zauważyć, niewielkie wykorzystanie nowoczesnych technik prezentacji i ekspozycji, które podnoszą zainteresowanie i satysfakcję uczestników ruchu turystycznego ze zwiedzania.

W oparciu o zebrane dane liczbowe o frekwencji w 2011 roku w placówkach muzealnych oraz atrakcjach turystycznych regionu sporządzono graficzną prezentację wielkości ruchu turystycznego w układzie powiatowym.

Wykres 48. Frekwencja w atrakcjach turystycznych regionu w 2011 roku w układzie powiatów.

Źródło: Opracowanie Departamentu Strategii i Planowania Przestrzennego

Jak wynika z zebranych danych, największa liczba uczestników ruchu turystycznego odwiedziła atrakcje w powiatach: bieszczadzki i łańcucki. Wysokie wyniki uzyskano także w powiatach: przemyski, sanocki, leski, krośnieński i mieście Rzeszowie. Przedstawione dane wykazały, że ruch turystyczny obejmujący odwiedzanie atrakcji turystycznych regionu, koncentruje się głównie w południowej, centralnej oraz we wschodniej jego części.

Na podstawie terenowych badań ruchu turystycznego w latach 2009 i 2011 stwierdzono, że podstawową grupą (40%) odwiedzających atrakcje turystyczne województwa są osoby w wieku między 36. a 55. rokiem życia z wykształceniem wyższym lub średnim, określający swój status materialny jako dobry, podróżujące samochodem z rodziną, w większości zamieszkałe poza regionem (z regionu 28%). Blisko połowę odwiedzających stanowili łącznie mieszkańcy województw: mazowieckiego, małopolskiego i śląskiego. Do głównych celów przyjazdu Polaków do regionu należały w kolejności: wypoczynek (44%), zwiedzanie zabytków (20%) i turystyka aktywna (11%). Z kolei wśród cudzoziemców, którymi w połowie okazali się nasi rodacy zamieszkali za granicą, dominował cel: odwiedzić krewnych i znajomych. W stosunku do wyników badań z 2009 roku, wzrosła liczba (z 29 do 40%) osób będących w regionie po raz pierwszy. Decyzja o przyjeździe do podkarpackiego była w blisko połowie (48%) wynikiem namowy (opinii) znajomych lub rodziny, chęci ponownego przyjazdu (28%) oraz poprzez korzystanie z informacji internetowych (14%). Deklarowane do odwiedzenia miejsca w województwie obejmowały głównie Bieszczady (lider: Solina), a także w kolejności łańcut, Sanok, Rzeszów i Przemysł.

Odwiedzający województwo z krajów sąsiadujących

Na ruch turystyczny w regionu składają się także przyjazdy cudzoziemców przekraczających w jego obszarze granicę polsko-słowacką oraz polsko-ukraińską. Z racji objęcia Słowacji i naszego kraju strefą Schengen, ruch turystyczny przez przejścia graniczne w Barwinku, Radoszycach i Łupkowie (kolejowe) nie podlega ewidencjonowaniu. Jak wykazały badania GUS, średnia odległość zamieszkania dla 73,3% przybywających do Polski z krajów UE (w tym ze Słowacji) wynosi do 50 km od granicy. Przyjazdy z terenu Ukrainy są objęte statystyką publiczną. Wśród 2.484,7 tys. cudzoziemców, którzy wjechali na teren województwa w 2010 roku przez granicę z Ukrainą, ponad 43% zamieszkiwało do 30 km od granicy z Polską, a ok. 70% do 50 km od tej granicy. W stosunku do 2009 roku liczba wjazdów do woj. podkarpackiego z Ukrainy zwiększyła się, przy czym szczególnie (o 17%) wzrosły przyjazdy z odległości do 30. km od granicy, objętej umową o małym ruchu granicznym. Dane te wskazują, że podstawowym celem przyjazdów cudzoziemców z krajów sąsiednich do województwa są zakupy (a w przypadku Ukraińców także wwóz towarów). Osoby przyjeżdżające na zakupy to w większości tzw. odwiedzający jednodniowi. Ruch ze Słowacji koncentruje się głównie w obszarze od Barwinka do Krosna. Przyjazdy z Ukrainy koncentrują się w paśmie przygranicznym, nieodległe od przejść granicznych w Medyce, Korczowej i Krościenku. Ukraińcy przyjeżdżający do Polski przez wymienione przejścia, wśród celów przyjazdów deklarują: zakupy (85,1%), tranzyt (3,8%), prowadzenie interesów (2,2%), wąsko ujmowaną turystykę (2,1%) i odwiedzić (1,6%),. Cel podróży – leczenie (np. uzdrowiskowe) uzyskało wynik równy 0. Wartość

zakupów poczynionych przez Ukraińców w 2010 roku na terenie woj. podkarpackiego stanowiła 8,8% całego eksportu województwa. W opinii GUS zjawiska związane z ruchem granicznym mają duże znaczenie dla rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów przygranicznych.

Turystyka w województwie podkarpackim – stan, potencjały i bariery rozwoju

Odnosząc się do ogólnego produktu turystycznego województwa stwierdzono, że oparty jest on na szeregu różnych atrakcjach i środowisku regionu, infrastrukturze i usługach, a na jego konsumpcję wpływa dostępność komunikacyjna, wizerunek regionu oraz ceny usług. Miarą atrakcyjności turystycznej regionu, czy poszczególnych jego części są m.in. liczba udzielonych noclegów, liczba zwiedzających atrakcje turystyczne, a także skala przyjazdów przygranicznych. Nie oddają one obrazu całości ruchu turystycznego w województwie, mogą jednak stanowić punkty odniesienia dla formułowania spostrzeżeń i wniosków obejmujących gospodarkę turystyczną regionu.

Jak wykazały zgromadzone dane, województwo podkarpackie nie należy do licznie odwiedzanych regionów Polski (10 pozycja). Uwaga ta odnosi się do krajowego ruchu turystycznego, a jeszcze bardziej do zagranicznego (14 pozycja). Pomimo spadku liczby turystów zagranicznych, generalnie ruch turystyczny w województwie analizowany w oparciu o dane GUS, wykazuje w ostatnich czterech latach tendencję wzrostową. Dotyczy to także jednodniowych przyjazdów cudzoziemców, głównie z Ukrainy.

W oparciu o dane obejmujące zwiedzanie atrakcji turystycznych oraz liczbę udzielonych noclegów ustalono, że konsumpcja turystyczna na terenie województwa podkarpackiego koncentruje się w obszarze powiatów: leskiego, bieszczadzkiego, krośnieńskiego, sanockiego oraz miast Rzeszowa i Przemyśla. Dla potrzeb delimitacji powiatów o rozwiniętej funkcji turystycznej wybrano i wykorzystano następujące wskaźniki: wskaźnik zwiedzania atrakcji turystycznych, wskaźnik nasycenia terenu bazą noclegową, wskaźnik udzielonych noclegów, wskaźnik działających gospodarstw agroturystycznych oraz wskaźnik przygranicznego ruchu turystycznego. Wszystkie wskaźniki zostały obliczone w wartościach względnych, co umożliwiło ich sumowanie. Pozwoliło to na stwierdzenie, iż rozwiniętą funkcję w zakresie podstawowych usług turystycznych, wykazują następujące powiaty: leski, miasto Przemyśl, bieszczadzki, krośnieński, miasto Rzeszów, jasielski, łańcucki, sanocki, przemyski, miasto Krosno, jarosławski, dębicki, rzeszowski oraz lubaczowski. Należy podkreślić, iż fakt nie stwierdzenia obecności rozwiniętych funkcji turystycznych, opartych o występującą konsumpcję turystyczną oraz służącą im infrastrukturę, nie wyklucza obecności w danym obszarze potencjału rozwojowego turystyki.

Mapa 33. Funkcja turystyczna w układzie powiatów województwa podkarpackiego.

* źródło: Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego.

Analizując przestrzenną koncentrację ruchu turystycznego w województwie na poziomie jednostek szczebla gminnego, największy ruch ma miejsce w otoczeniu Zalewu Solińskiego, w Rzeszowie i jego bezpośrednim otoczeniu, w mieście Przemyślu i otoczeniu oraz w gminach uzdrowskich Iwonicz-Zdrój i Rymanów.

Próba inwentaryzacji produktów turystycznych, w największym stopniu wpływających na dochody regionu z turystyki wskazała na:

- turystykę wypoczynkową (w tym pobyty w gospodarstwach agroturystycznych),
- turystykę uzdrowską (w tym leczniczą),
- turystykę krajoznawczą (poznawczą).
- turystykę aktywną,
- turystykę zakupową (przygraniczną),
- turystykę biznesową,

Analiza zasobów endogenicznych (potencjałów) gospodarki turystycznej województwa doprowadziła do ustalenia, iż opiera się ona na: terenach górskich (z dużym zbiornikiem wodnym w Solinie) i czystym środowisku łączonym m.in. z wysoką lesistością i obecnością parków narodowych oraz innych terenów chronionych przyrodniczo. Na ruch turystyczny w województwie znaczny wpływ wywiera dostępność naturalnych tworzyw leczniczych wykorzystywanych w działających uzdrowskach. Krajową oraz ponadregionalną rangę atrakcji antropogenicznych można przypisać zabudowie staromiejskiej wymienionych wcześniej miast oraz niektórym obiektom zabytkowym, zwłaszcza wpisanym na listy: Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO oraz Pomników Historii, a także grupie obiektów z frekwencją roczną przekraczającą 30 tys. osób. Znaczną wartość dla ruchu turystycznego przedstawia budownictwo drewniane (zwłaszcza sakralne), związane z wielokulturowym dziedzictwem regionu. Przygraniczne położenie województwa i korzystne uwarunkowania ekonomiczne oddziałują na przyjazdy w celu zakupów. Z kolei zauważalna dynamika procesów gospodarczych i wielowymiarowa aktywizacja (m.in. w obszarze nauki i kultury) aglomeracji rzeszowskiej oraz kilku miast regionu wywołuje ruch turystyczny w ramach turystyki biznesowej i w innych formach turystyki. Do potencjałów rozwojowych turystyki w województwie należy także zaliczyć obecność międzynarodowego portu lotniczego w Jasionce oraz nieodległą perspektywę dojazdu autostradą z południowej części Polski. Cenną wartością z punktu widzenia marketingowego, jest fakt obecności na krajowym rynku turystycznym marki „Bieszczady” oraz wysoka identyfikacja miejscowości Solina i atrakcji turystycznej - zamek w Łańcucie.

Porównując potencjał zawarty w atrakcyjności turystycznej terenu województwa ze skalą ruchu turystycznego, należy stwierdzić, że nie jest on wykorzystany. Przyczyn niekorzystnej sytuacji należy szukać m.in. w mało konkurencyjnych produktach turystycznych regionu, niedostatku produktów o charakterze pakietowym i zintegrowanym, niskiej jakości infrastrukturze usługowej, słabej ekspozycji atrakcji turystycznych oraz niewystarczających działaniach promocyjnych.

Do barier rozwojowych gospodarki turystycznej (zwłaszcza produktów obejmujących wypoczynek, turystykę uzdrowską, aktywną, a w części krajoznawczą) należy kolizyjność z funkcją ochronną przyrody. W opinii przedstawicieli samorządów lokalnych i przedsiębiorców jest ona wspierana przez błędne rozwiązania legislacyjne, a także ortodoksyjność czy może niekiedy brak dobrej woli ze strony instytucji związanych z ochroną środowiska. Kolejną barierą dla zwiększenia ruchu turystycznego, jest czas i warunki dojazdu do terenów o największym popycie turystycznym w województwie. Dotyczy to zwłaszcza dojazdów z aglomeracji warszawskiej i centralnej części Polski. Bariery dla rozwoju turystyki transgranicznej (zwłaszcza zakupowej) jest czas oczekiwania na przejściach granicznych z Ukrainą oraz niewielka liczba dróg przejazdowych przez granicę ze Słowacją. Za niedostateczną i mało atrakcyjną należy uznać ekspozycję turystyczną części walorów naturalnych i antropogenicznych regionu. To one stanowią rdzeń podstawowych produktów (ofert) turystycznych województwa i dlatego konieczna jest zmiana istniejącej sytuacji. Należy także wspierać powstawanie nowych atrakcji turystycznych województwa. Z racji silnej identyfikacji turystycznej województwa z Bieszczadami, jest ono postrzegane jako obszar „zgrzebnej” turystyki (głównie związanej z zakwaterowaniem w niskiej jakości bazie noclegowej i wędrówkami pieszymi). Dane obejmujące strukturę bazy noclegowej województwa potwierdzają ten wizerunek. Konieczne jest więc tworzenie zachęt dla inwestorów, których efektem będzie budowa atrakcyjnie położonych, wysoko standardowych (baza hotelowa o standardzie powyżej 3 gwiazdek) wielofunkcyjnych, kompleksów rekreacyjno-wypoczynkowych, zapewniających szeroką ofertę programową, odnowę biologiczną (w tym typu spa&wellness), rekreację (w tym wodną lub narciarską), usługi typu beauty, organizację konferencji oraz funkcje rozrywkowe. Dotyczy to także oferty pobytów w uzdrowskach, która aktualnie jest mało dostosowana do warunków konkurencji rynkowej (dominują „skierowania” klientów). Międzynarodowy jak i krajowy rynek turystyczny, charakteryzuje znaczna polaryzacja w popycie. Dlatego należy podjąć starania, aby na „górnym półce”, (obsługiwanej najczęściej transportem lotniczym, a taką możliwość posiada region) znalazły się oferty

z podkarpackiego. Turystyka biznesowa jest pochodną dynamiki procesów gospodarczych. Jedną z barier dla jej rozwoju, jak i turystyki kongresowej jest m.in. brak w Rzeszowie centrum wystawienniczo-kongresowego. Uporządkowania i rozwoju wymaga informacja turystyczna województwa, która otrzymuje negatywne oceny od odwiedzających region. W szczególności należy odnieść to do lokalizacji ośrodków IT, dostępności zasobów informacyjnych i ich aktualności, a także jakości obsługi turystycznej.

III. KAPITAŁ LUDZKI I SPOŁECZNY

1. Potencjał demograficzny

Rozpiętość między wielkością powierzchni poszczególnych regionów Unii Europejskiej na poziomie NUTS2 jest bardzo duża. Wynikać to może z wielu czynników, między innymi ukształtowania terenu i jego charakteru, stopnia zaludnienia, podziału administracyjnego państw Unii. Polskie województwa należą raczej do większych regionów europejskich i plasują się na miejscach od 27. (woj. mazowieckie) do 141. (woj. opolskie). Województwo podkarpackie obejmuje obszar 17,8 tys. km², co stanowi 5,7% powierzchni Polski i 0,4% obszaru UE. Pod względem wielkości województwo podkarpackie zajmuje 78. miejsce wśród 271 regionów UE. Powierzchnia Podkarpacia stanowi 11% największego regionu UE, a jednocześnie jest ponad 1370 razy większa od najmniejszego. Duże zróżnicowanie występuje również jeśli chodzi o liczbę ludności. Województwo podkarpackie w styczniu 2009 r. zamieszkiwało 2 099,5 tys. osób i zajmowało pod tym względem 81. miejsce wśród regionów NUTS2. Średnio w Unii Europejskiej na region poziomu NUTS2 przypada 1 842,1 tys. mieszkańców. Dla umożliwienia porównania tego zasobu w poszczególnych jednostkach należy odnieść go do ich powierzchni. Dlatego też bardziej miarodajnym wskaźnikiem jest gęstość zaludnienia, dająca informacje o liczbie ludności przypadającej na 1 km² powierzchni. W 2008 roku w województwie podkarpackim gęstość zaludnienia wyniosła 118 osób na km², co lokowało województwo na 145. pozycji wśród wszystkich regionów UE (w 2005 r. – również 118 osób na km² i 144. pozycja). Średnia gęstość zaludnienia w UE wyniosła 113 osób na km².

W 2008 r. w większości regionów UE (w ponad 200) nastąpił przyrost rzeczywisty w stosunku do poprzedniego roku ogólnej liczby ludności w przeliczeniu na 1000 mieszkańców. W województwie podkarpackim przyrost rzeczywisty ludności wyniósł 1‰, co lokowało województwo na 177. pozycji wśród regionów (w roku 2005 odnotowano nieznaczny spadek ludności).

Generalnie w skali Europy notuje się niekorzystne tendencje demograficzne, takie jak zmniejszanie się ogólnej liczby ludności i starzenie się społeczeństw (coraz wyższa średnia wieku). Średni przyrost naturalny w całej Europie jest dodatni, choć bardzo niewielki i wynosi 0,44. W województwie podkarpackim wskaźnik ten wynosi 1,4, co plasuje województwo na dość wysokim, bo 100. miejscu wśród wszystkich regionów Europy. Oznacza to, że zalicza się ono do stosunkowo młodych demograficznie.

Na zmiany w liczbie ludności w regionach wpływa także migracja ludności. Obszary odznaczające się większą atrakcyjnością warunków życiowych przyciągają na swój teren ludność napływową, stąd też charakteryzują je wyższe wskaźniki salda migracji.

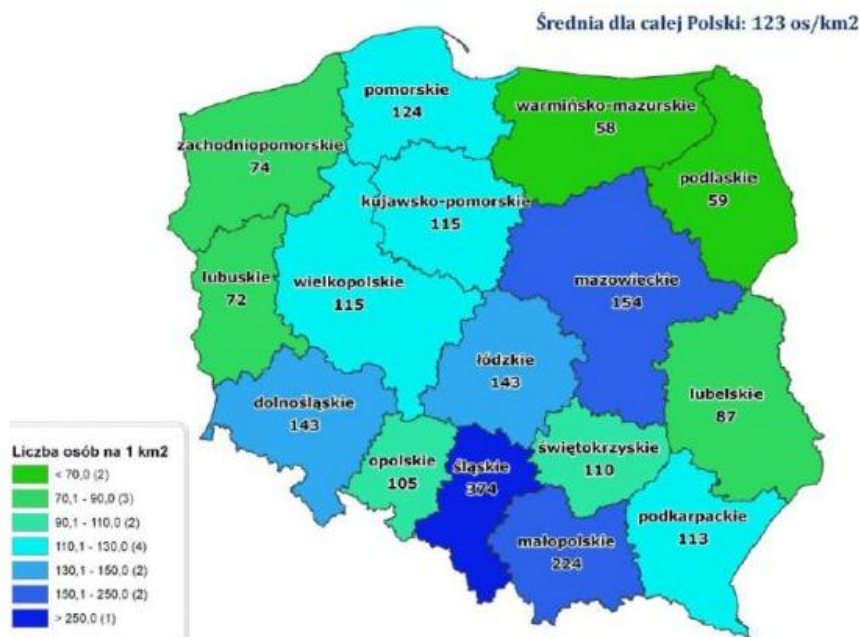
Średnie saldo migracji w latach 2003-2007 na 1 tys. mieszkańców dla wszystkich regionów Unii Europejskiej wyniosło 3,53. Województwo podkarpackie pod tym względem wypada bardzo słabo na tle regionów europejskich. Zajmuje dopiero 249. miejsce. Region podkarpacki stanowi zatem relatywnie mało atrakcyjny obszar w przestrzeni Unii Europejskiej dla zamieszkania i inwestycji, co potwierdza znaczna przewaga ludności odpływającej z jego terenu w stosunku do ludności napływającej.¹²

W końcu 2010 roku liczba ludności województwa podkarpackiego wyniosła 2 103,5 tys., co odpowiada 5,5% populacji kraju. Z tego 41,4% stanowiła ludność miejska, zamieszkująca w 50 miastach. Był to najniższy wskaźnik urbanizacji wśród województw (dla Polski wynosił 60,9%). Pod względem liczby ludności, województwo podkarpackie zajęło 9 miejsce w kraju.

Gęstość zaludnienia, w województwie podkarpackim w roku 2002 wynosiła 117,6 osób/km², a w 2011 wynosiła 113 osób na km². Gęstość zaludnienia, kraju wyniosła – 123 osoby (w 2002 r. – 122 osoby), w miastach – 1074, na wsi 53 (w 2002 r. odpowiednio: miasta – 1114, wieś – 50).

¹² Województwo podkarpackie na tle regionów Unii Europejskiej w latach 2005-2009 Urząd statystyczny w Rzeszowie 2011 r.

Mapa 34. Gęstość zaludnienia według województw w 2011 r.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny: Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011. Podstawowe informacje o sytuacji demograficzno-społecznej ludności Polski oraz zasobach mieszkaniowych.

W relacji do pozostałych województw w Polsce woj. podkarpackie w latach 2002-2010 znajdowało się na 9 pozycji pod względem największej gęstości zaludnienia. Zmiany gęstości zaludnienia są obserwowalne na poziomie powiatów, co ilustruje poniższa tabela.

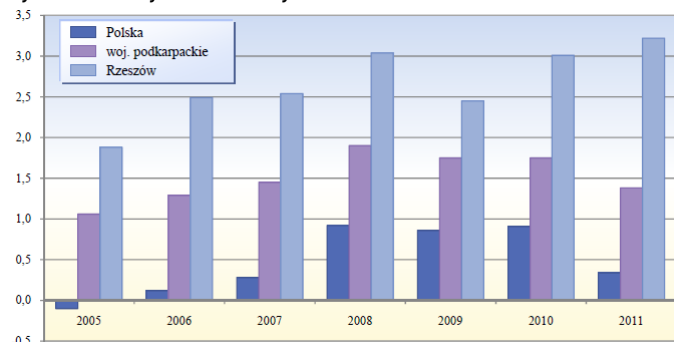
Tabela 17. Gęstość zaludnienia w województwie podkarpackim wg. powiatów.

Powiat	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bieszczadzki	20	19	19	19	19	19
brzozowski	121	121	121	121	121	121
dębicki	171	170	171	171	171	172
jarosławski	119	119	118	118	118	118
jasielski	139	138	138	138	138	138
kolbuszowski	79	79	79	79	80	80
krośnieński	119	119	119	119	120	120
leski	32	32	32	32	32	32
leżajski	119	118	118	118	118	118
lubaczowski	44	44	44	43	43	43
łańcucki	172	172	172	173	173	174
m.Krosno	1100	1097	1091	1093	1093	1091
m.Przemyśl	1533	1534	1528	1519	1517	1434
m.Rzeszów	2952	2403	2153	1864	1771	1532
m.Tarnobrzeg	584	586	583	581	579	576
mielecki	151	151	151	152	152	152
niżański	85	85	85	85	85	85
przemyski	58	59	59	59	59	59
przeworski	113	113	113	113	113	113
ropczycko-sędziszowski	130	130	130	130	131	131
rzeszowski	143	141	141	140	140	139
sanocki	77	77	77	78	78	78
stalowowolski	131	131	130	130	130	129
strzyżowski	123	123	123	123	123	123
tarnobrzegi	103	103	103	103	103	103

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Przyrost naturalny w woj. podkarpackim w roku 2000 r. wynosił 5455 osób, a w roku 2010 r. 3702 osób. W 2011 r. ukształtował się on na poziomie 2916.

Wykres 49. Przyrost naturalny na 1000 ludności w latach 2005 - 2011 w województwie podkarpackim.

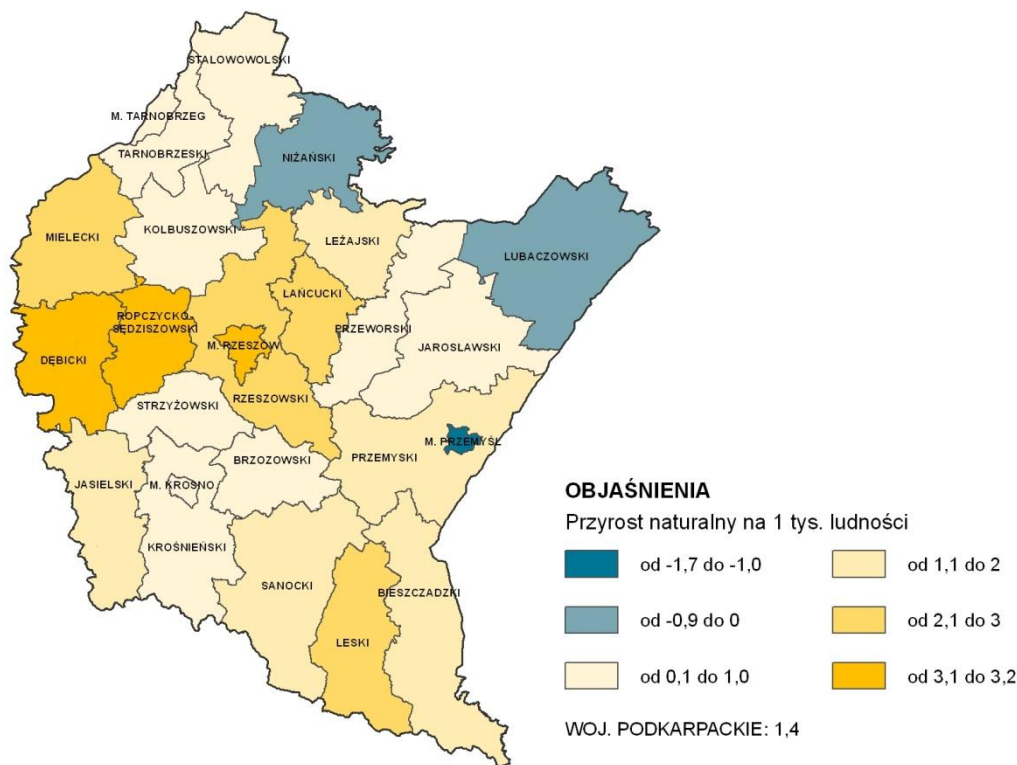

Źródło: Urząd Statystyczny Rzeszów 2012 r.

Współczynnik przyrostu naturalnego w 2011 r. osiągnął wartość 1,4‰ i był niższy, niż w 2010 roku (1,8‰), ale wyższy niż w 2005 r. (1,1‰). Omawiany wskaźnik dla Polski osiągnął znacznie niższe wartości we wszystkich analizowanych okresach, a w 2011 r. ukształtował się na poziomie 0,3‰.

W większości powiatów województwa podkarpackiego przyrost naturalny w przeliczeniu na 1000 mieszkańców przyjmował wartości dodatnie, przy czym najwyższe w Rzeszowie (3,2) i w powiatach: dębickim oraz ropczycko-sędziszowskim (po 3,1). Ujemne wartości współczynnika przyrostu naturalnego odnotowano w Przemyślu (-1,7) oraz w powiatach lubaczowskim (-0,5) i niżańskim (-0,4).

Mapa 35. Przyrost naturalny na 1000 ludności w województwie podkarpackim według powiatów w 2011 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Rzeszowie 2012 r.

Województwo podkarpackie pomimo tendencji spadkowej wyróżnia się korzystnym odsetkiem ludności w wieku przedprodukcyjnym (19,9% wobec 18,7% w kraju).

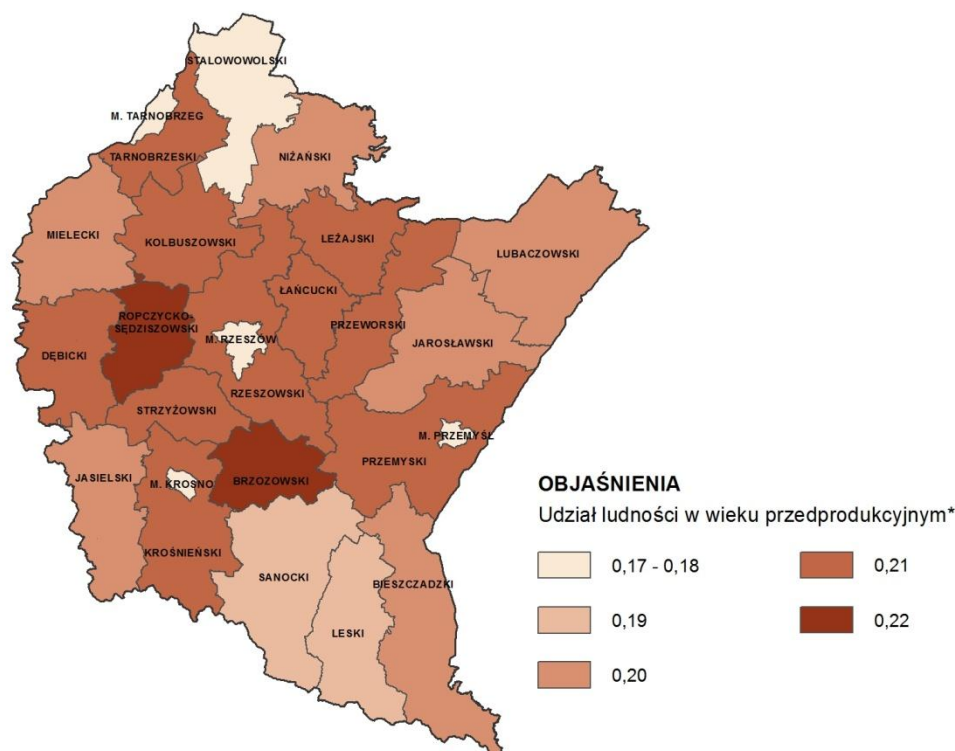
Tabela 18. Udział ludności według ekonomicznych grup wiekowych wg. województw w 2011 r.

	Udział ludności w wieku przedprodukcyjnym (17 lat i mniej)	Udział ludności w wieku poprodukcyjnym	Udział ludności w wieku produkcyjnym
zachodniopomorskie	0,18	0,16	0,66
dolnośląskie	0,17	0,17	0,66
kujawsko-pomorskie	0,19	0,16	0,65
lubuskie	0,19	0,15	0,66
łódzkie	0,17	0,19	0,64
lubelskie	0,19	0,18	0,63
mazowieckie	0,19	0,18	0,64
małopolskie	0,20	0,17	0,64
opolskie	0,17	0,17	0,66
podlaskie	0,19	0,18	0,64
podkarpackie	0,20	0,16	0,64
pomorskie	0,20	0,15	0,64
śląskie	0,17	0,18	0,65
świętokrzyskie	0,18	0,18	0,64
warmińsko-mazurskie	0,20	0,15	0,65
wielkopolskie	0,20	0,15	0,65

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Powiaty centralnej części województwa charakteryzują się największym odsetkiem ludności w wieku przedprodukcyjnym. Najmniejsze ubytki liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym odnotowano w Rzeszowie.

Mapa 36. Udział ludności według ekonomicznych grup wiekowych - wiek przedprodukcyjny.

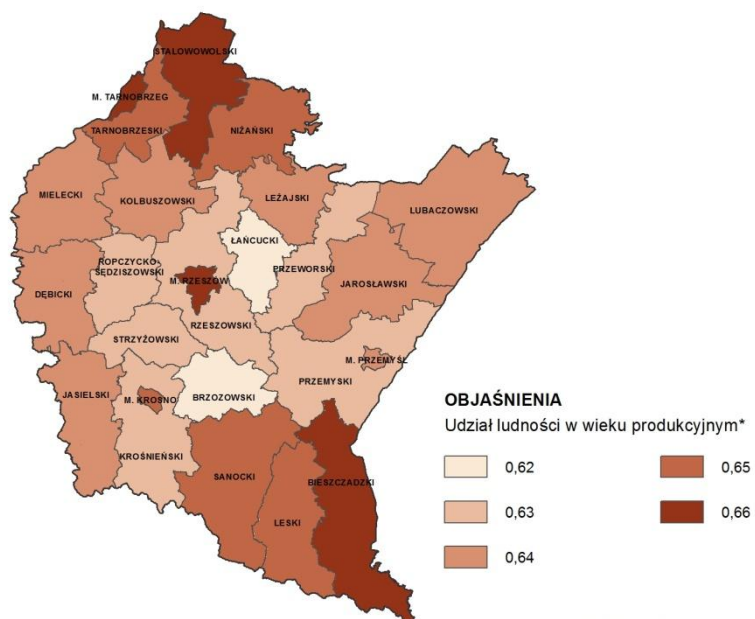
źródło: Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie

W latach 2002-2009 w województwie podkarpackim wzrost liczby ludności w wieku produkcyjnym wynosił 6,5%. Liczba ludności w wieku produkcyjnym w relacji do ogólnej liczby ludności w województwie podkarpackim w roku 2010 wynosiła 64,4%.

Pod względem dostępności siły roboczej rozumianej jako osoby w wieku produkcyjnym wyróżniają się powiaty bieszczadzki, leski i sanocki oraz powiaty stalowowolski i tarnobrzeski.

Mapa 37. Udział ludności według ekonomicznych grup wiekowych - wiek produkcyjny.

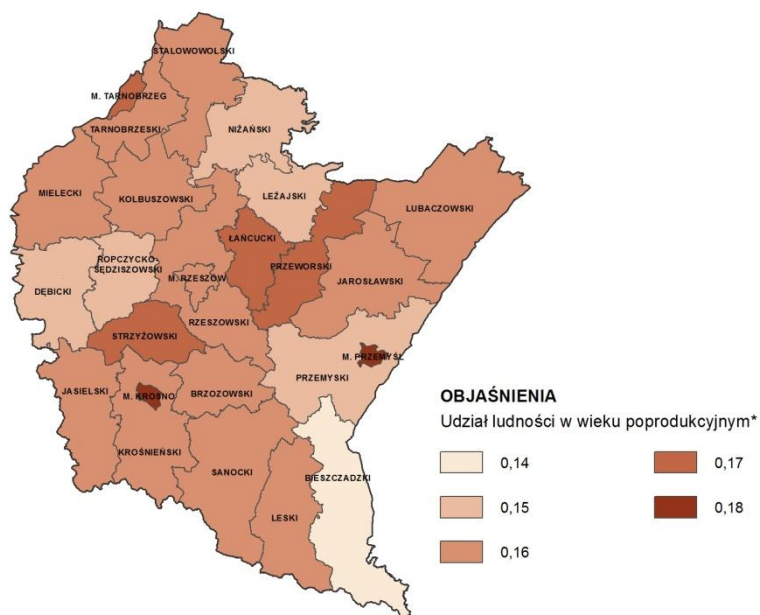

źródło: Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie

Korzystny jest wskaźnik obciążenia demograficznego (ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym (25 wobec 26,2 w kraju).

Mapa 38. Udział ludności według ekonomicznych grup wiekowych - wiek poprodukcyjny.

źródło: Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie

Współczynnik feminizacji w województwie podkarpackim w latach 2002-2005 wynosił 104. W latach 2006-2010 wzrósł do wartości 105. Współczynnik feminizacji dla Polski w latach 2002-2010 nie zmienił się i wynosił 107.

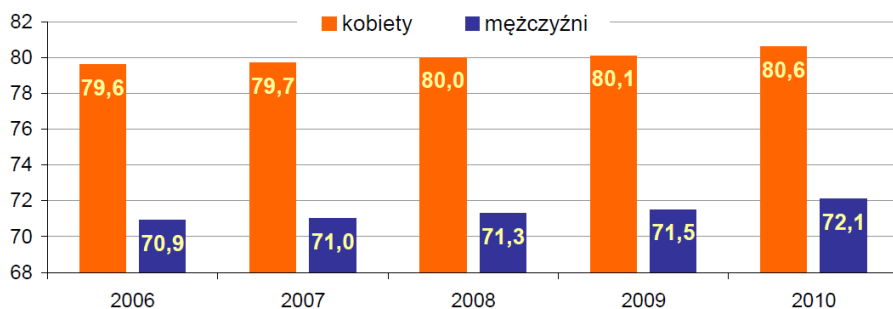
Wskaźnik liczby zgonów niemowląt na 1000 urodzeń żywych w województwie podkarpackim wynosił 6,9 w roku 2002. W roku 2010 wskaźnik ten wyniósł 5,2. Wartość tego samego wskaźnika liczonego dla Polski wynosiła 5,0 w roku 2010.

Współczynnik urodzeń wyniósł 10,4‰ (dla kraju – 10,8‰) i w stosunku do roku 2009 nieznacznie się obniżył. W miastach na 1000 ludności przypadają 10 urodzeń żywych, natomiast na wsi – 11. Najniższy współczynnik

urodzeń wystąpił w Przemyślu i Tarnobrzegu (odpowiednio 8,7‰ i 9,1‰), a najwyższy w powiatach ropczycko-sędziszowskim i łańcuckim (odpowiednio: 12,1‰ i 12,0‰).

Przeciętne trwanie życia w Polsce w 2010 r. wyniosło 80,6 lat dla kobiet, a 72,1 dla mężczyzn.

Wykres 50. Przeciętna długość życia w Polsce w latach 2006-2010

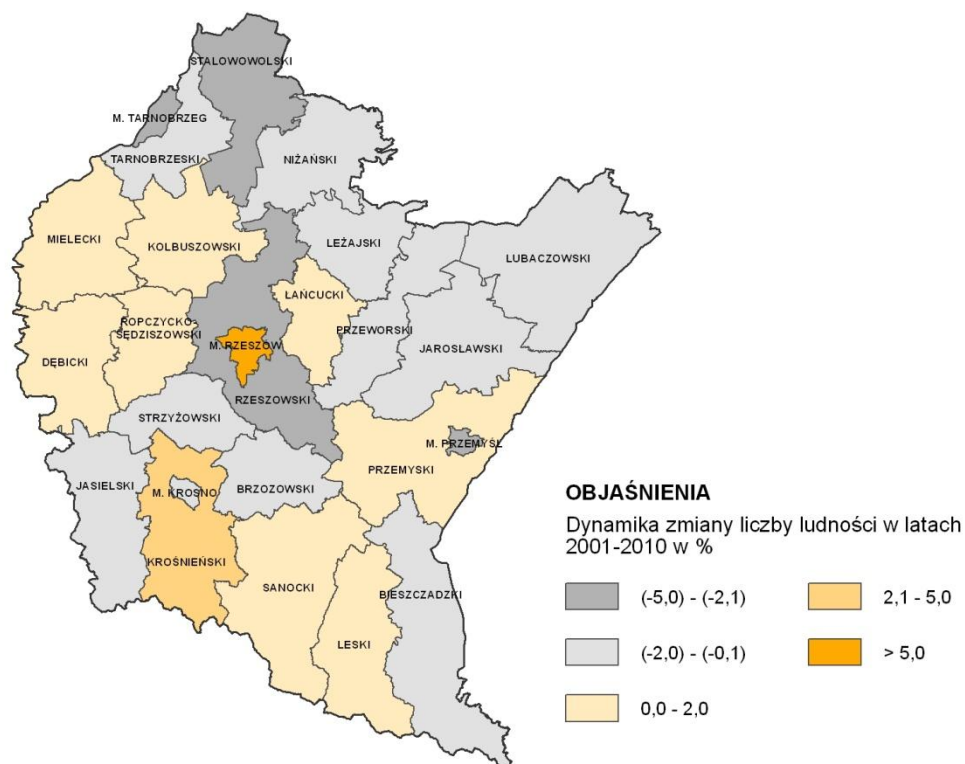

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Wskaźniki dalszego przeciętnego trwania życia są istotnie zróżnicowane terytorialnie; z jednej strony według województw, a z drugiej – w przekroju miasto – wieś. W województwie podkarpackim średnia długość życia kobiet wynosi 81 lat a mężczyzn to 73,2 lata. Mężczyźni potencjalnie żyją najdłużej w miastach województw podkarpackiego i małopolskiego, a najkrócej w miastach województwa łódzkiego.

Długość życia w Polsce wciąż jest jednak krótsza niż w krajach zachodnich. Według GUS, Polacy w porównaniu z innymi krajami Europy Zachodniej żyją krócej - mężczyźni o ok. osiem lat, a kobiety od czterech do pięciu lat.

Mapa 39. Dynamika zmiany liczby ludności w latach 2000-2009

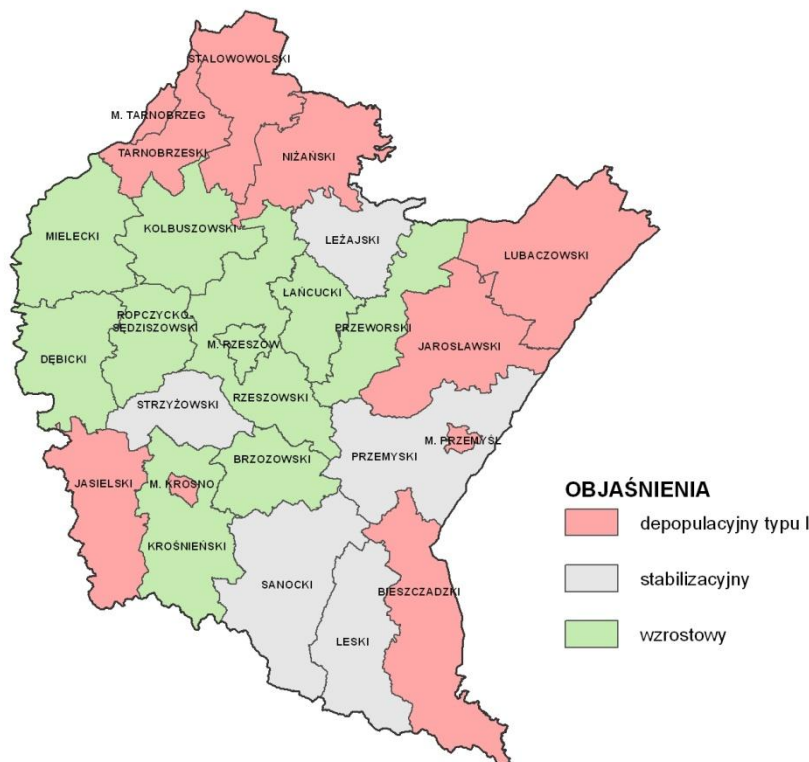

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie

Klasyfikacja dokonana na podstawie analizy dwóch podstawowych wskaźników tj.: przyrostu naturalnego i salda migracji w latach 2002 – 2009 przedstawiona w ekspertyzie „Aktualne problemy demograficzne regionu Polski wschodniej” opracowanej przez Euroreg wskazuje, iż wśród powiatów województwa podkarpackiego najczęściej występował typ wzrostowy – zapewniający przyrost ludności (10 powiatów) i depopulacyjny I typu – oznaczający, że głównym czynnikiem spadku zaludnienia jest ujemne saldo migracji (10 powiatów). W 5 powiatach procesy

demograficzne miały charakter stabilizacyjny. Żaden z powiatów województwa nie został zakwalifikowany do typu depopulacyjnego II, w którym przyczyną spadku zaludnienia jest ujemny przyrost naturalny.¹³

Mapa 40. Typologia zmian zaludnienia powiatów województwa podkarpackiego w latach 2002-2009.

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie na podstawie Dorota Celinska-Janowicz, Andrzej Miszczuk Adam Płoszaj, Maciej Smetkowski, „Aktualne problemy demograficzne regionu Polski wschodniej” Warszawa 2010 r.

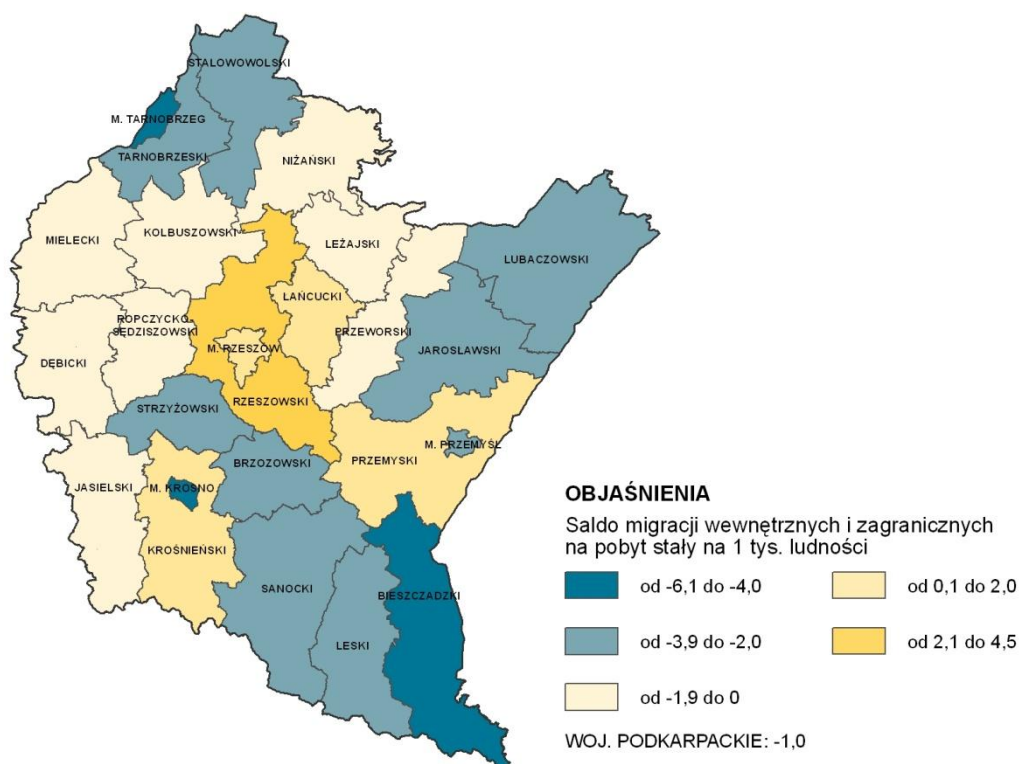
W 2011 r. w województwie podkarpackim saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych ludności na pobyt stały było ujemne (taką sytuację notuje się w województwie już od wielu lat). W wyniku migracji liczba ludności Podkarpacia zmniejszyła się w 2011 r. o 2177 osób, co w przeliczeniu na 1000 mieszkańców województwa wynosi minus 1,0 (w kraju minus 0,1). Oznacza to, że liczba osób wymeldowanych z pobytu stałego w ciągu omawianego okresu przekroczyła liczbę osób zameldowanych na pobyt stały w tym czasie. Odnosząc się tylko do migracji zagranicznych należy stwierdzić, iż ostatnie lata pokazują spadek liczby wyjazdów Polaków za granicę na pobyt stały. O ile w Polsce w latach 2005, 2010 i 2011 liczba emigrantów przekraczała jeszcze liczbę imigrantów, to w województwie podkarpackim sytuacja była podobna w roku 2005, ale już w latach 2010 i 2011 liczba osób powracających z zagranicy i meldujących się na pobyt stały w regionie przekroczyła liczbę tych, którzy wymeldowali się z pobytu stałego w związku z wyjazdem poza granice kraju (w roku 2010 o 44 osoby, zaś w 2011 – o 35 osób).

Analizując saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych ludności na pobyt stały w województwie podkarpackim według powiatów w okresie styczeń-grudzień 2011 r. należy stwierdzić, iż przyjęło ono wartości dodatnie jedynie w 5 powiatach, tj.: krośnieńskim, łańcuckim, przemyskim, rzeszowskim oraz w Rzeszowie.¹⁴

¹³ Dorota Celinska-Janowicz, Andrzej Miszczuk Adam Płoszaj, Maciej Smetkowski, „Aktualne problemy demograficzne regionu Polski wschodniej” Warszawa 2010 r.

¹⁴ Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa podkarpackiego Urząd Statystyczny w Rzeszowie 2011/2 r.

Mapa 41. Saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych na pobyt stały na 1000 ludności w województwie podkarpackim według podregionów i powiatów w 2011 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Rzeszowie Rzeszów 2012 r.

Prawdopodobnie wysokie jest jednak saldo emigracji nierejestrowanych oraz tych na pobyt tymczasowy. Należy zwrócić również uwagę na fakt, iż województwo podkarpackie ma długie tradycje zagranicznych migracji zarobkowych, których głównym kierunkiem były Stany Zjednoczone, a obecnie są to państwa Unii Europejskiej. W świetle oficjalnych statystyk największą utratę ludności związaną z emigracją zagraniczną w latach 2004-2008 odnotowały województwa opolskie i śląskie, a dodatkowo saldo migracyjne z zagranicą odnotowano wyłącznie w województwie mazowieckim. Województwa Polski Wschodniej, za wyjątkiem warmińsko-mazurskiego, nie wyróżniały się pod tym względem na tle kraju (saldo od 0 do -1,5 promila). Światowy kryzys gospodarczy w latach 2008-2009 doprowadził do odwrócenia tej tendencji, co przejawiało się tym, że w siedmiu województwach (przede wszystkim w woj. małopolskim oraz mazowieckim, ale również w podkarpackim i świętokrzyskim oraz lubelskim) odnotowano dodatnie saldo przepływów zagranicznych.¹⁵

Saldo międzywojewódzkich migracji na pobyt stały w latach 2004-2010 było ujemne. Średni odpływ ludności z województwa podkarpackiego w tym okresie wynosił 1950 osób rocznie.

Z Podkarpacia mieszkańcy przemieszczają się przede wszystkim do Małopolski i na Mazowsze. Do migrujących najczęściej zalicza się osoby w wieku 20-44 lat oraz w wieku 5-14 lat, co oznacza, że migrują całe rodziny. W ogólnym wyniku migracyjnym niewielkie znaczenie mają migracje zagraniczne na pobyt stały.

Ujemne jest również saldo migracji na pobyt czasowy. W przypadku migracji czasowych miasta województwa podkarpackiego odnotowują wynik dodatni, co prawdopodobnie jest efektem większej ich atrakcyjności dla studentów szkół wyższych. Odrębnym zagadnieniem są migracje wewnątrz województwa.

Podstawowym czynnikiem przyciągającym emigrantów do Warszawy były, poza sprawami rodzinnymi, praca (36%) oraz nauka – przede wszystkim w szkołach wyższych (26%). W szczególności wiązało się to z zaoferowanymi przez stołeczny rynek pracy możliwościami znalezienia pracy, gdyż tylko niewielki odsetek imigrantów wskazał na takie czynniki wypychające z dotychczasowego miejsca zamieszkania jak utrata pracy czy zagrożenie bezrobociem, a także niedogodności związane z dojazdami do pracy. Pośrednio można zakładać, że

¹⁵ Źródło: Dorota Celinska-Janowicz, Andrzej Miszczuk Adam Płoszaj, Maciej Smetkowski, „Aktualne problemy demograficzne regionu Polski wschodniej” Warszawa 2010 r.

najważniejszym czynnikiem wypychającym ludność z woj. podkarpackiego były trudności ze znalezieniem pracy odpowiadającej kwalifikacjom emigrantów.

Opierając się na prognozie ludności Polski opracowanej przez Główny Urząd Statystyczny możemy przypuszczać, że za kilkanaście lat województwo podkarpackie stanie się najludniejszym województwem Polski Wschodniej.

Tabela 19. Prognoza ludności Polski według województw do 2035 r.

WYSZCZEGÓLNIENIE SPECIFICATION	2015	2020	2025	2030	2035
	w tys. in thous.				
OGÓŁEM TOTAL	38016,1	37829,9	37438,1	36796,0	35993,1
Dolnośląskie	2835,0	2799,9	2752,4	2688,3	2614,2
Kujawsko-pomorskie	2055,4	2040,7	2013,5	1971,6	1920,5
Lubelskie	2104,8	2063,0	2011,9	1946,6	1871,1
Lubuskie	1010,2	1007,6	999,2	983,6	963,6
Łódzkie	2475,0	2419,2	2353,3	2274,6	2188,0
Małopolskie	3338,0	3364,7	3373,3	3359,5	3328,7
Mazowieckie	5353,6	5429,8	5471,0	5480,2	5469,5
Opolskie	999,7	978,5	956,3	928,4	897,1
Podkarpackie	2092,0	2085,8	2069,5	2037,4	1992,7
Podlaskie	1169,0	1153,5	1133,4	1105,6	1072,3
Pomorskie	2262,9	2285,1	2292,4	2282,8	2262,8
Śląskie	4534,6	4447,1	4338,2	4202,1	4052,2
Świętokrzyskie	1232,3	1202,6	1167,8	1125,2	1076,9
Warmińsko-mazurskie	1413,3	1400,6	1379,7	1347,9	1309,4
Wielkopolskie	3453,5	3475,7	3471,7	3441,1	3393,9
Zachodniopomorskie	1686,9	1676,0	1654,4	1621,0	1580,1

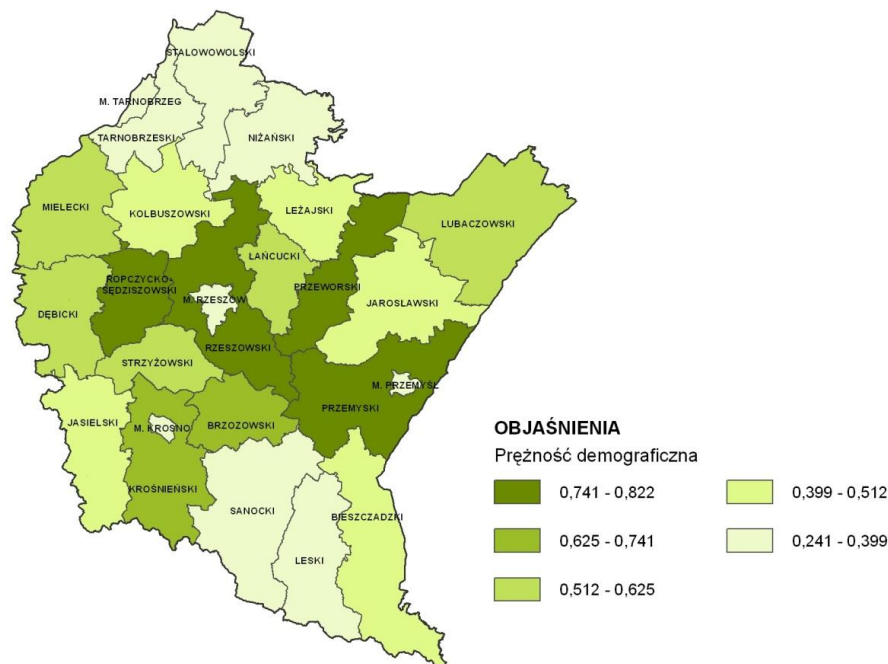
Źródło: Główny Urząd Statystyczny Rocznik demograficzny 2011.

Porównując powiaty województwa podkarpackiego z powiatami województw Polski Wschodniej możemy stwierdzić, że w powiatach województwa podkarpackiego sytuacja jest relatywnie najlepsza, a pewne zagrożenie dotyczy jedynie powiatów leskiego i bieszczadzkiego oraz lubaczowskiego.

Wg metodologii opracowanej przez Huberta Kotarskiego z Instytutu Socjologii UR, najwyższym wskaźnikiem prężności demograficznej ludności (suma 6 mierników o jednakowej wadze: obciążenie demograficzne, reprodukcja brutto ludności, płodność ogólna, dynamika demograficzna ludności, zasoby ludności mobilnej zawodowo, mobilność zawodowa mieszkańców), charakteryzują się powiaty: rzeszowski, przemyski, przeworski, dębicki. Najmniejszą wartość wskaźnika osiągają zaś powiaty: Rzeszów, Krosno, Przemysł.

Województwo podkarpackie charakteryzuje się stosunkowo korzystną sytuacją demograficzną, ale widoczne jest duże zróżnicowanie zachodzących procesów demograficznych na poziomie poszczególnych powiatów.

Mapa 42. Miernik prężności demograficznej w powiatach województwa podkarpackiego.

Źródło: H. Kotarski „Zasoby i poziom kapitału ludzkiego mieszkańców województwa podkarpackiego”. Rzeszów 2011 r.

2. Edukacja

Analizując wskaźniki dotyczące edukacji należy stwierdzić, że w województwie podkarpackim, oprócz wysokiego udziału uczniów i studentów w liczbie ludności (23,2%, przy najwyższym w skali UE udziale wynoszącym 33,3%), pozostałe wskaźniki były bardzo niskie. Odnosi się to zwłaszcza do udziału dzieci w edukacji przedszkolnej (37,3%). Od 2005 r. obserwowany jest jednak stopniowy wzrost zarówno udziału dzieci chodzących do przedszkola, jak i liczby dostępnych miejsc w tego typu placówkach. Warto przy tym zwrócić uwagę, że stosunek dzieci uczęszczających do placówek wychowania przedszkolnego w całkowitej liczbie dzieci w ich wieku w Polsce jest wciąż drastycznie niższy od obserwowanego w krajach UE, gdzie prawie wszystkie dzieci w wieku przedszkolnym uczęszczają do tej placówki (średni udział dla UE15 wynosi 94,6%).

Udział Polaków w kształceniu ustawicznym jest również dosyć niski. Polskie regiony zajmują końcowe miejsca w rankingu, razem z regionami bułgarskimi, greckimi i rumuńskimi. W województwie podkarpackim udział ten wyniósł zaledwie 2,9%, co dało 234. pozycję (na 271 regionów) w rankingu regionów NUTS 2 (był to spadek w porównaniu z 2005 r. o 0,4 pkt. proc.).

Tabela 20. Liczba dzieci i młodzieży w szkołach/ placówkach w latach 2008- 2010¹⁶.

Szkoła/ placówka	2007/ 2008	2008/ 2009	2009/ 2010
Przedszkole	30891	32698	39738
Zespół wychowania przedszkolnego	9	91	110
Punkt przedszkolny	397	536	1339
Szkoła podstawowa	151200	148190	147158
Gimnazjum	81764	78817	74106
Zasadnicza szkoła zawodowa	15971	15414	12654
Liceum ogólnokształcące	42702	41340	42511
Liceum profilowane	4139	2678	1407
Technikum	40132	39207	36183
Liceum ogólnokształcące uzupełniające dla absolwentów zasadniczych szkół zawodowych	1925	2032	5813
Technikum uzupełniające dla absolwentów zasadniczych szkół zawodowych	1462	1190	1929
Szkoła policealna	4414	3578	12204
Szkoła specjalna przysposabiająca do pracy dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym oraz dla uczniów z więcej niż jedną niepełnosprawnością	589	603	667
Razem	375595	366374	375819

Źródło: Opracowanie własne

Tabela 21. Liczba szkół.¹⁷

Szkoła	2007/ 2008	2008/ 2009	2009/ 2010
Przedszkole	410	426	479
Zespół wychowania przedszkolnego	1	5	8
Punkt przedszkolny	19	38	78
Szkoła podstawowa	1157	1147	1126
Gimnazjum	575	574	576
Zasadnicza szkoła zawodowa	104	104	101
Liceum ogólnokształcące	172	180	190
Liceum profilowane	68	54	30
Technikum	124	123	122

¹⁶ System Informacji Oświatowej.

¹⁷ idem

Liceum ogólnokształcące uzupełniające dla absolwentów zasadniczych szkół zawodowych	60	68	85
Technikum uzupełniające dla absolwentów zasadniczych szkół zawodowych	51	52	51
Szkoła policealna	146	144	139
Szkoła specjalna przysposabiająca do pracy dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym oraz dla uczniów z więcej niż jedną niepełnosprawnością	21	24	24
Razem	2908	2939	3009

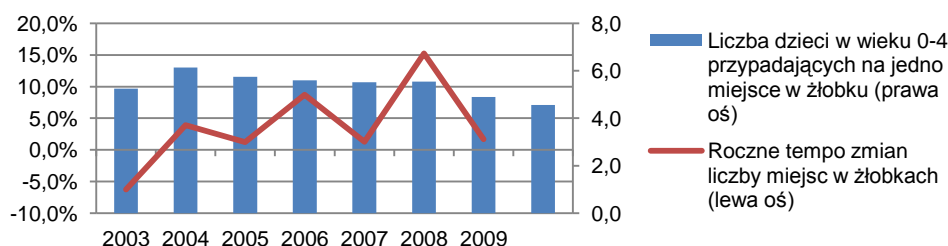
Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

2.1. Żłobki

W roku 2010 w woj. podkarpackim było 15 żłobków, w których łączna liczba miejsc wynosiła 1571. Rok wcześniej na terenie woj. podkarpackiego znajdowało się 14 żłobków (1545 miejsc). Oznacza to 1,7% wzrost liczby miejsc w żłobkach w relacji do roku 2009. Pod względem liczby dzieci w wieku 0-4 lat przypadających na jeden żłobek woj. podkarpackie znalazło się w 2010 na 11 miejscu wśród wszystkich województw w Polsce z wartością wskaźnika 4,6.

Wartość wskaźnika liczby dzieci przypadających na jeden żłobek w woj. podkarpackim oscylowała w latach 2003-2010 wokół wartości średniej wynoszącej 5,4.

Wykres 74. Dzieci w wieku 0-4 lata przypadające na 1 miejsce w żłobku

Źródło: Główny Urząd Statystyczny

Żłobki oraz oddziały żłobkowe mieszczą się głównie w większych miastach, w których ze względu na najwyższą aktywność zawodową rodziców zapotrzebowanie na żłobki jest największe.

Problem braku dostępności do tych placówek dotyczy głównie rodziców dzieci, mieszkających na wsi czy w małych miejscowościach.

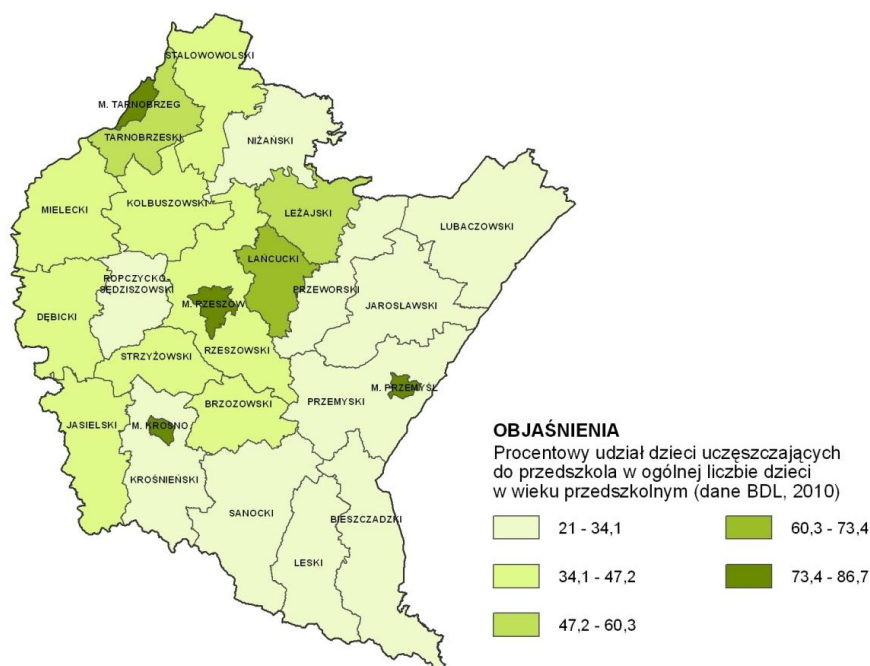
2.2. Wychowanie przedszkolne

Na Podkarpaciu występują znaczące dysproporcje w dostępie do edukacji przedszkolnej, widoczne przede wszystkim w podziale na miasto i wieś. W większych miastach odsetek dzieci uczęszczających do przedszkola sięga 86%, a na obszarach wiejskich - zaledwie ok. 30%. Co więcej, w dostępie do tego typu edukacji zauważalny jest również wyraźny podział na wschód (gdzie mniej niż jedna trzecia dzieci w wieku przedszkolnym uczęszcza do tej placówki) oraz zachód województwa (o zauważalnie wyższym poziomie analogicznego wskaźnika). Średnia liczba dzieci w wieku 3-6 lat przypadająca na 1 miejsce w przedszkolu w 2010 r. wyniosła 2,16 (wobec 1,78 średniej dla Polski). Od 2002 r. można zaobserwować nieznaczny poprawę wartości tego wskaźnika w większości powiatów województwa podkarpackiego.

W województwie podkarpackim wykorzystanie miejsc w placówkach przedszkolnych jest prawie maksymalne, co sugeruje występowanie wysokiego zapotrzebowania na opiekę nad dziećmi w wieku od 3 do 6 lat. Jednocześnie,

udział dzieci objętych edukacją przedszkolną wynosi ok. 37,3%. Od 2005 r. obserwować można stopniowy wzrost udziału dzieci chodzących do przedszkola, jak i liczby dostępnych miejsc w tego typu placówkach.¹⁸

Mapa 43. Odsetek dzieci w wieku przedszkolnym uczęszczających do przedszkola.

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012 r.

2.3. Szkolnictwo podstawowe i gimnazjalne

Dostęp do edukacji na poziomie podstawowym i gimnazjalnym nie jest problemem. Współczynnik skolaryzacji z wyłączeniem edukacji wyższej w województwie podkarpackim jest porównywalny do średniego poziomu w Polsce. Udział dzieci i młodzieży uczęszczających do szkół podstawowych w ludności odpowiadającej grupie wiekowej wynosi 96,14%, w gimnazjum – 94,44%.

W latach 2003-2008 można zauważyć stały spadek odsetka osób uczących się w szkołach podstawowych w wieku 7-12 lat w stosunku do ogółu osób w tej grupie wiekowej, zarówno w województwie podkarpackim, jak i przeciętnie w całej Polsce. Wskaźnik ten w latach 2003-2008 obniżył się z 97,68% do 95,33%. Dopiero w 2009 r. wzrósł. W kolejnym roku utrzymał się na zbliżonym poziomie i wyniósł 96,14% w województwie podkarpackim. Dzięki temu Podkarpacie zbliżyło się do średniej w kraju, choć nadal przeciętna dla kraju jest wyższa. Jakość edukacji podstawowej mierzona wynikiem sprawdzianu szóstoklasisty wskazuje, że poziom nauczania jest porównywalny do średniej krajowej. W 2011 r. średnia liczba uzyskanych punktów w województwie podkarpackim wyniosła 25,84 punktów, natomiast średnia dla Polski – 25,27, (przy maksymalnym wyniku 40 punktów)

Pod względem wskaźnika liczby uczniów w wieku 13-15 lat (szkolnictwo gimnazjalne) w stosunku do ogółu osób w tej grupie wiekowej województwo podkarpackie przekraczało w 2010 r. średnią dla Polski. W latach 2003-2008 notuje się jednak ustawiczny spadek tego odsetka, zarówno w województwie podkarpackim, jak i przeciętnie w Polsce. W 2010 r. wskaźnik ten w województwie podkarpackim wyniósł 94,4% wobec 93,9% średnio w kraju.

Wyniki z części językowej w województwie podkarpackim są niższe niż średnio w kraju. (średni wynik dla województwa podkarpackiego - 27,91 punktów, dla Polski - 28,28 punktów).¹⁹

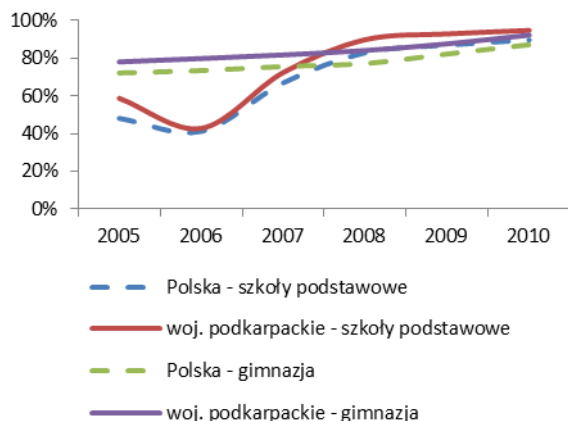
W latach 2005-2010 procentowy udział dzieci w szkołach podstawowych uczących się języka angielskiego wzrósł z 60% do 95%. Obecnie zarówno w szkołach podstawowych jak i w gimnazjach nauczanie języka angielskiego obejmuje obowiązkowo ok. 90-95% wszystkich uczniów.²⁰

¹⁸ „Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej”. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012 r.

¹⁹ Sprawozdanie z przebiegu i analiza wyników Egzaminu Gimnazjalnego w roku 2011, Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Krakowie

²⁰ Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012 r.

Wykres 51. Procentowy udział uczniów obowiązkowo uczących się języka angielskiego w szkołach podstawowych i gimnazjach.

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012 r.

Pod względem odsetka dzieci i młodzieży, która obowiązkowo uczy się języków obcych w szkołach podstawowych i gimnazjalnych województwo podkarpackie zajęło stosunkowo wysokie 5 miejsce w stosunku do pozostałych regionów Polski w 2009 r. Jest to wskaźnik charakteryzujący się sukcesywnym trendem wzrostowym, co znajduje odzwierciedlenie w poprawie pozycji Podkarpacia na tle pozostałych województw. Nieco słabiej Podkarpacie wypada pod względem nauki języków obcych jako dodatkowych. Pod tym względem województwo podkarpackie zajęło w 2009 r. 8 miejsce w kraju, choć było lepsze o 2 pozycje w stosunku do roku poprzedniego. Średnia dla Polski wyniosła 20%. Niezbyt wysoka pozycja województwa podkarpackiego jest powiązana z tendencją spadkową, która postępuje od 2007 r. Jest ona typowa dla wszystkich regionów Polski.

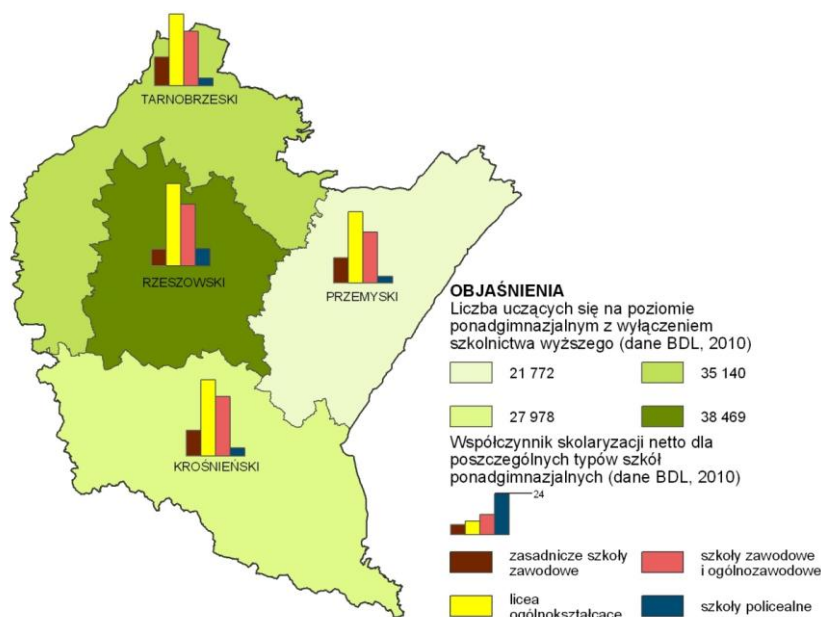
2.4. Szkolnictwo ponadgimnazjalne

Na poziomie nauczania ponadgimnazjalnego występują nieznaczne różnice w strukturze ze względu na rodzaj szkoły. Najczęściej młodzież uczęszcza do szkół ogólnokształcących oraz zawodowych (współczynnik skolaryzacji netto odpowiednio równy 44% i 33%). Najwyższy odsetek osób kształcących się na poziomie ponadgimnazjalnym można zaobserwować w powiecie rzeszowskim, co wynika przede wszystkim ze względnie większej popularności liceów ogólnokształcących. Odróżnia to powiat rzeszowski od reszty województwa, gdzie uczniowie w wieku 16-18 lat względnie częściej wybierają zasadnicze szkoły zawodowe. Warto zauważyć, że o ile współczynnik skolaryzacji w latach 2002-2010 dla szkół zawodowych i ogólnozawodowych spadł we wszystkich powiatach województwa podkarpackiego, o tyle obserwowany jest znaczny wzrost udziału kształcących się w zasadniczych szkołach zawodowych.

W okresie 2008 - 2010 nabór do szkół ponadgimnazjalnych ogólnokształcących i prowadzących kształcenie zawodowe rozkładał się mniej więcej po połowie z kilkuprocentową przewagą na korzyść szkół zawodowych. W dużych miastach więcej gimnazjalistów wybiera naukę w liceach ogólnokształcących: np. w Rzeszowie 54%, w Krośnie 51%, w Tarnobrzegu 50%, ale już w Przemyślu 47% uczniów.

W województwie podkarpackim występuje zróżnicowanie w dostępie do edukacji, widoczne jest to głównie w podziale na miasto i wieś jak również w podziale na powiaty.

Mapa 44. Zróżnicowanie przestrzenne szkolnictwa na poziomie ponadgimnazjalnym z wyłączeniem szkół wyższych.

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012 r.

2.5. Zdawalność egzaminów

W ścisłym związku z jakością szkoły pozostaje ocenianie wewnętrzne w szkole i zewnętrzne poprzez system egzaminów i sprawdzianów. Jakość kształcenia w danej szkole można określić miarą EWD (edukacyjnej wartości dodanej)²¹. Bardzo bogatego materiału do analiz i porównań dostarczają badania międzynarodowe, zwłaszcza PISA (Programme for International Student Assessment- Program Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów), realizowany w cyklu 3-letnim od 2000 r.²²

Na podstawie wyników pomiaru umiejętności i wiadomości uczniów, można podejmować próby wskazania, jak wyniki jednostkowe są powiązane z interesującymi nas zmiennymi, np. lokalizacją szkoły w terenie, wielkością miejscowości, statusem społeczno - ekonomicznym rodziny, kwalifikacjami nauczycieli, ale też zastosowaniem nowego programu nauczania. Podkarpacie posiada kilka ważnych determinant:

- największy w skali kraju procent uczniów uczących się w szkołach wiejskich (bardzo małych, często z klasami łączonymi);
- najmniejszy w skali kraju procent uczniów z wykrytą dysleksją;
- bardzo duży procent rodziców z wykształceniem zawodowym i średnim;
- wysoki wskaźnik bezrobocia, szczególnie na terenach popegeerowskich i w gminach bieszczadzkich.

Jakość edukacji podstawowej mierzonej wynikiem sprawdzianu szóstoklasisty wskazuje, że poziom nauczania nie odbiega znacząco od średniej krajowej. W 2011 r. średnia liczba uzyskanych punktów w województwie podkarpackim wyniosła 25,84 punktów, natomiast średnia dla Polski – 25,27, (przy maksymalnym wyniku 40 punktów). Tabela poniżej przedstawia natomiast zróżnicowanie powiatowe sprawdzianu szóstoklasisty w 2012 r. Średnie wyniki z roku 2012 przedstawiają się gorzej niż przed rokiem.

Tabela 22. Średnie wyniki uczniów w powiatach oraz liczby szkół z wynikiem niskim, średnim i wysokim (rok 2012)

Powiat	Średni wynik w punktach	Średni wynik w procentach	Liczba przystępujących do egzaminu	Liczba uczniów z wynikiem :			Liczba szkół z wynikiem :		
				niskim	średnim	wysokim	niskim	średnim	wysokim
bieszczadzki	21,99	54,98	229	50	141	38	3	7	1

²¹ np. EWD liceum ogólnokształcącego uwzględnia poziom wiadomości i umiejętności ucznia pod koniec gimnazjum (wynik egzaminu), oceniając, ile on przyrósł podczas nauki w liceum ogólnokształcącym.

²² Patrz informacje na stronie www.ifsspan.waw.pl/ffis/badania/program_pisa

brzozowski	23,11	57,77	734	145	416	173	3	25	11
dębicki	23,31	58,28	1476	298	846	332	6	45	16
jarosławski	21,91	54,77	1413	359	805	249	22	30	9
jasielski	22,78	56,94	1240	278	703	259	7	50	11
kolbuszowski	23,01	57,54	696	142	412	142	5	24	10
krośnieński	22,71	56,77	1201	272	675	254	10	35	15
leżajski	21,51	53,77	755	214	417	124	8	17	4
lubaczowski	21,09	52,71	575	176	308	91	7	15	2
łańcucki	23,39	58,49	909	175	529	205	3	26	8
mielecki	23,84	59,59	1330	243	750	337	7	26	27
niżański	22,98	57,45	659	142	382	135	9	19	11
przemyski	21,41	53,52	784	229	492	126	15	26	13
przeworski	22,06	55,15	880	202	536	142	10	26	9
ropczycko-sędziszowski	22,74	56,85	838	193	466	179	10	23	13
rzeszowski	22,72	56,80	1775	384	1030	361	16	46	29
sanocki	22,66	56,64	950	216	544	190	7	26	6
stalowowolski	23,27	58,17	993	203	568	222	6	20	9
strzyżowski	22,26	55,65	694	173	392	129	9	22	11
tarnobrzeski	22,70	56,75	541	126	295	120	6	12	9
leski	21,68	54,20	277	72	165	40	5	9	1
m. Krosno	25,58	63,69	431	58	217	156	0	5	7
m. Przemysł	23,45	58,63	632	129	335	148	2	6	4
m. Rzeszów	25,28	63,21	1511	214	819	478	1	8	19
m.Tarnobrzeg	25,40	63,49	439	56	242	141	1	2	6

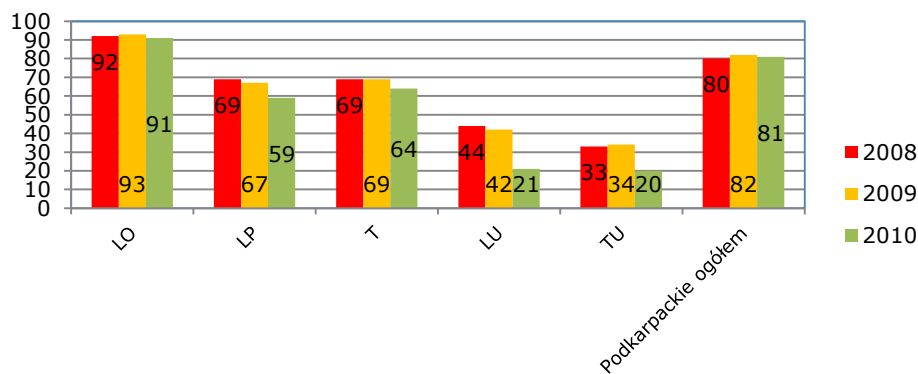
Źródło: Okręgowa Komisja Edukacyjna Kraków „Sprawozdanie ze sprawdzianu w szóstej klasie szkoły podstawowej w 2012 roku

Różnice między wynikami uczniów w poszczególnych powiatach województwa podkarpackiego są niewielkie. Na poziomie gimnazjalnym: wyniki egzaminu z części humanistycznej (26,99 punktów) i matematycznej (24,39 punktów) są wyższe niż w kraju (odpowiednio 25,31 punktów i 23,63). Podsumowując obydwie części egzaminu gimnazjalnego należy stwierdzić, iż uczniowie z województwa podkarpackiego w latach 2008, 2009 i 2010 plasowali się na III miejscu w skali kraju.

Najwyższe wyniki i ze sprawdzianu, i z poszczególnych części egzaminów gimnazjalnych osiągają uczniowie z dużych miast (Krosno, Rzeszów, Tarnobrzeg, Przemysł). Istnieją strefy, gdzie uczniowie osiągają wyniki niskie.

Wyniki egzaminu maturalnego:

Wykres 52. Zdawalność egzaminu maturalnego w typach szkół w procentach w województwie podkarpackim.

LO - liceum ogólnokształcące
 LP –liceum profilowane
 T- technikum
 TU – technikum uzupełniające
 LU – liceum uzupełniające

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Zdawalność egzaminu maturalnego w 2011 r. wyniosła 74,5% i była porównywalna do zdawalności w kraju. Najwyższą zdawalność osiągnęli absolwenci liceów ogólnokształcących – 86,1%, która jest również porównywalna do zdawalności w kraju.

Średnie wyniki z przedmiotów obowiązkowych (język polski, matematyka i najliczniejszy język angielski i niemiecki) są niższe w naszym województwie w porównaniu do terenu objętego przez OKE w Krakowie (województwa małopolskiego i lubelskiego) o 0,2-3% (w zależności od przedmiotu i województwa).

Po raz pierwszy w części obowiązkowej absolwenci zdawali egzamin pisemny z matematyki. Spośród pięciu typów szkół najlepiej egzamin z matematyki zdali absolwenci liceów ogólnokształcących (93-94%). Różnice zdawalności między województwami w rejonie OKE Kraków w tym typie szkoły są minimalne i wynoszą 1p.p. Najwyższy średni wynik z matematyki osiągnięto w liceach ogólnokształcących w podkarpackim – 58,1%, w pozostałych województwach był o 1-2 p.p. niższy.

Zróznicowanie wyników egzaminów maturalnych wg powiatów.

Tabela 23. Zdawalność w powiatach - zdający maturę pierwszy raz w terminie głównym. Dane dla absolwentów 2011 r., którzy przystąpili do wszystkich egzaminów obowiązkowych

WOJEWÓDZTWO PODKARPACKIE	Liceum ogólnokształcące		Liceum profilowane		Technikum		Liceum uzupełniające		Technikum uzupełniające		Ogółem	
	zdawalność	liczba zdających	zdawalność	liczba zdających	zdawalność	liczba zdających	zdawalność	liczba zdających	zdawalność	liczba zdających	zdawalność	liczba zdających
bieszczadzki	80,9	136	32,1	28	28,2	39	20,0	5	.	0	63,0	208
brzozowski	89,9	258	.	0	46,7	180	0,0	4	0,0	3	71,0	445
dębicki	89,9	680	40,9	44	67,7	576	35,3	17	.	0	77,8	1317
jarosławski	79,9	882	76,7	86	67,9	449	7,7	26	13,3	15	74,1	1458
jasielski	89,6	789	89,2	37	60,0	447	3,3	30	50,0	2	77,4	1305
kolbuszowski	91,9	99	72,2	18	64,1	103	14,3	7	.	0	75,3	227
krośnieński	75,4	191	.	0	47,5	221	.	0	.	0	60,4	412
leżajski	84,5	489	12,5	24	69,4	281	12,5	16	.	0	75,7	810
lubaczowski	83,9	355	36,7	30	67,8	59	80,0	5	0,0	3	78,1	452
łańcucki	86,9	472	67,6	34	54,1	218	33,3	6	.	0	75,8	730
mielecki	87,8	833	44,1	59	72,5	448	8,6	35	.	0	78,9	1375
nizański	88,8	223	21,2	33	56,1	155	.	0	.	0	71,0	411
przemyski	75,9	87	.	0	56,4	39	.	0	.	0	69,8	126
przeworski	87,0	284	40,6	32	52,6	196	0,0	5	.	0	70,2	517
ropczycko-sędziszowski	77,9	417	54,2	48	59,1	350	.	0	.	0	68,5	815
rzeszowski	70,9	419	.	0	48,8	168	.	0	.	0	64,6	587
sanocki	85,9	616	7,4	27	56,6	488	4,2	24	20,0	5	69,7	1160
stałowowlowski	87,7	867	.	0	65,1	352	32,1	28	25,0	4	79,9	1251
strzyżowski	85,1	195	23,5	17	56,2	105	100,0	1	.	0	72,3	318
tarnobrzeski	88,6	167	.	0	64,5	76	0,0	7	100,0	2	79,0	252
leski	88,3	120	25,0	16	49,2	122	.	0	.	0	65,9	258
m. Krosno	89,1	1013	.	0	72,0	535	26,3	38	0,0	11	81,3	1597
m. Przemysł	88,8	857	55,8	43	54,8	418	0,0	20	16,7	12	75,3	1350
m. Rzeszów	84,7	2688	35,0	60	57,9	1605	9,4	53	14,3	7	73,3	4413
m. Tarnobrzeg	90,3	527	75,0	20	63,1	352	0,0	7	4,8	21	77,0	927

Źródło: Okręgowa Komisja Edukacyjna Kraków 2012 r.

Wyniki egzaminu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe:

W 2011 roku egzaminami zawodowymi objęto 59 zawodów dla absolwentów zasadniczych szkół zawodowych i 102 zawody dla absolwentów techników i szkół policealnych. W województwie podkarpackim było to odpowiednio w 33 zawodach w ZSZ i 68 zawodach dla technikum i szkół policealnych.

Tabela 24. Najczęściej wybierane zawody na egzaminie w zasadniczych szkołach zawodowych w 2011 r. i ich zdawalność.

Lp.	Nazwa zawodu	Popularność (liczba zdających)		Zdawalność [%]	
		w kraju	w wojewódz.	w kraju	w wojewódz.
1	Kucharz małej gastronomii	11 457	540	76,5%	73,3%
2	Sprzedawca	9 791	194	91,3%	94%
3	Mechanik pojazdów samochodowych	5 633	516	71,9%	79,9%
4	Opiekun medyczny	2 784	162	92,5%	95,6%
5	Ślusarz	1 898	191	78,6%	82,4
6	Murarz	1 807	211(11,6%)	79,3%	80,7%
7	Elektromechanik pojazdów samochodowych	1 311	127	87,7%	86,2%
8	Mechanik-operator pojazdów i maszyn rolniczych	1 255	140	87,2%	84,3%
9	Posadzkarz	550	201(36,5%)	88,9%	91,3%
10	Technolog robót wykończeniowych w budownictwie	1790	208(11,6%)	75,9%	74,7%
11	Operator obrabiarek skrawających	974	202	89,3%	93,7%
12	Fryzjer	989	73	93,7%	98,5%

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Tabela 25. Najczęściej wybierane zawody na egzaminie w technikach w 2011 r. i ich zdawalność.

Lp.	Nazwa zawodu	Popularność (liczba zdających)		Zdawalność [%]	
		w kraju	w wojewódz.	w kraju	w wojewódz.
1	Technik informatyk	16069	1129	61,1%	66,7%
2	Technik ekonomista	14306	939	61,2%	67,1%
3	Technik hotelarstwa	10371	546	56,0%	39,8%
4	Technik mechanik	10259	1025	61,7%	71%
5	Technik żywienia i gospodarstwa domowego	7911	833	69,5%	69,7%
6	Technik usług kosmetycznych	7814	614	75,1%	74,7%
7	Technik budownictwa	7433	566	72,5%	71,7%
9	Technik handlowiec	4934	313	60,9%	66,1%
10	Technik usług fryzjerskich	4927	548	73,1%	78,1%
11	Technik farmaceutyczny	4411	275	71,9%	71,9%
12	Technik elektronik	4350	492	54,9%	58,3%

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Wyniki zdawalności egzaminów w zasadniczej szkole zawodowej, technikum i szkole policealnej były wyższe niż średnio w kraju (ZSZ – 80,8% i 81,6%; 62,9% i 65%).

Obserwując przebieg egzaminów zawodowych można zauważyć zachodzące zmiany i tendencje. Popularność zyskały zawody: technik informatyk, technik usług kosmetycznych, opiekun medyczny. W województwie podkarpackim szczególnie popularne są – wyróżniające się na tle kraju pod względem liczby kształcących się i zdawalności, zawody: posadzkarz i operator obrabiarek skrawających. Ponadto kształcą się tu również 33,6% techników mechaników lotniczych. Dobre wskaźniki posiadają również zawody budowlane.

W regionie mamy do czynienia ze stosunkowo zrównoważoną liczbą uczniów w liceach ogólnokształcących (47%) i technikach oraz liceach profilowanych (36%). Jeśli zaś chodzi o liczbę uczniów zasadniczych szkół zawodowych to w ostatnich latach uległa ona nieznacznemu wzrostowi (w latach 2008-2010 wzrost o nieco ponad 1000 uczniów). Jednak jest to nadal bardzo niewielki odsetek osób w porównaniu do ogółu kształcących się. W szkołach zasadniczych znacznie częściej kształcą się mężczyźni.

Pracodawcy najchętniej zatrudniają absolwentów uczelni wyższych kierunków technicznych, najmniej chętnie zatrudniani byli absolwenci liceów ogólnokształcących i szkół policealnych. Pracodawcy wskazują także, że bardzo niewielki ich odsetek odbył praktyki zawodowe, czy staże w firmach. Zaledwie 4% absolwentów uczelni wyższych o kierunkach technicznych oraz 3% absolwentów szkół zawodowych i techników oraz uczelni o kierunkach humanistycznych odbyło takie przygotowanie przed wejściem na rynek pracy.

Bardzo duży odsetek uczniów technicznych szkół średnich uważa, że wymiar zajęć praktycznych w programie nauczania jest niewystarczający (60%), dane te potwierdzają także pracodawcy, którzy zwracają uwagę na braki w przygotowaniu absolwentów pod kątem wykonywania praktycznych zadań.

2.6. Kształcenie ustawiczne

Kształcenie ustawiczne osób wieku 25-64 lata wypada gorzej w województwie podkarpackim niż w kraju. W 2010 r. 3,4% osób w tym wieku uczyło się lub dokończyło. W stosunku do 2001 r. oznacza to wzrost o jedynie 0,3 pkt. proc. W Polsce wskaźnik ten wyniósł w 2010 r. 5,3% wobec 4,4% w 2001 r. Co więcej województwo podkarpackie wypada najgorzej nie tylko na tle woj. wschodniej Polski, ale całego kraju. Najwyższy wskaźnik – 7,7% występuje w mazowieckim. Wśród populacji w wieku 25-64 kształcenie ustawiczne mieszkańców Podkarpacia jest mało powszechne.

Tabela 26. Kształcenie ustawiczne osób w wieku 25-64 lata (%)

Jednostka terytorialna	ogółem									
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Polska	4,4	4,3	4,4	5,0	4,8	4,7	5,1	4,7	4,7	5,3
Lubelskie	5,2	5,3	4,4	6,2	5,4	5,3	6,0	4,8	5,3	6,0
Podkarpackie	3,1	3,2	3,2	3,4	3,4	3,2	3,8	2,9	3,0	3,4
Podlaskie	4,9	3,5	4,1	5,0	4,4	4,1	4,2	4,7	4,0	5,2
Świętokrzyskie	3,0	3,6	3,2	4,1	3,8	3,1	3,6	3,9	4,2	4,3

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Interesującym zjawiskiem jest działalność przy 5 uczelniach województwa podkarpackiego „uniwersytetów trzeciego wieku” co dowodzi aktywności intelektualnej osób starszych. Rozwiązanie to oprócz funkcji pro społecznych, może wskazywać także na możliwość włączania doświadczonych zawodowo osób do niektórych przedsięwzięć związanych z rozwojem regionu.
Kształcenie na odległość.

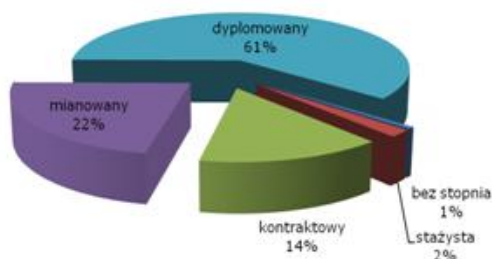
2.7. Baza edukacyjna

62,8% ogółu szkół ponadgimnazjalnych w woj. podkarpackim było w 2010 r. wyposażonych w komputery przeznaczone do użytku uczniów z dostępem do Internetu. Podkarpacie lokuje się poniżej średniej dla kraju. W województwie, jak i w kraju na przestrzeni analizowanych lat 2002-2010 obserwuje się trend wzrostowy tego wskaźnika z wyraźnym zwiększeniem dynamiki wzrostu w latach 2007-2008. W przypadku Podkarpacia poziom ten zwiększył się z 27,2% w 2002 r. do 62,8% w 2009 r.

Województwo podkarpackie słabo wypada na tle kraju pod względem liczby uczniów szkół ponadgimnazjalnych, przypadających na 1 komputer z dostępem do Internetu przeznaczony do użytku uczniów. Pod tym względem zajmuje ono dalekie 15 miejsce w Polsce ze wskaźnikiem na poziomie 9,6 uczniów.

Na początku roku szkolnego 2010 r. w oświacie pracowało 46 508 nauczycieli. To o blisko 750 osób mniej niż w roku poprzedzającym (2009 r.- 47249 osób, 2008 r.- 47314 osób). 31 699 nauczycieli było zatrudnionych na pełny etat, 14809 pracowało w niepełnym wymiarze godzin. Większość nauczycieli pracowała na wsi (ponad. 26 tys.). Liczba nauczycieli z roku na rok może maleć, ze względu na zmiany demograficzne w oświacie i wdrażaną reformę programową.

Wykres 53. Procent nauczycieli w pełnym wymiarze zatrudnienia w podziale na stopnie awansu zawodowego²³

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Coraz częstszym zjawiskiem zarówno w skali kraju jak i województwa jest likwidacja szkół. Główny kontekst dla całego procesu likwidacji szkół stanowi niżej demograficzny, gdyż od roku szkolnego 2005/2006 do roku 2011/2012 liczba uczniów w polskim systemie oświaty spadła o 1,118 mln uczniów. W szkołach dla dzieci i młodzieży (bez policealnych) w tym okresie liczba uczniów zmalała o 1,113 mln.

Według danych uzyskanych od podkarpackiego kuratora oświaty (stan na 6 marca 2012 r.) samorzady zapowiedziały zamiar likwidacji części szkół zarejestrowanych w systemie informacji oświatowej. Duża część uchwał o zamiarze likwidacji podjętych w tym roku przez samorzady województwa podkarpackiego dotyczy pustych szkół, z zerową liczbą uczniów - w sumie 15 szkół dla dzieci i młodzieży, bez policealnych.

Osobną kategorię stanowią szkoły, do których uczęszczają uczniowie, a które są przekształcane lub wygaszane zgodnie z wprowadzanymi zmianami w systemie szkolnictwa zawodowego - jak wygaszane licea profilowane oraz licea uzupełniające i technika uzupełniające - w sumie 24 szkoły dla dzieci i młodzieży, w tym 12 wygaszających liceów profilowanych. Ta kategoria szkół będzie na podstawie przyjętych uchwał przekształcana lub wygaszana do 2015 r.

Faktyczny zamiar likwidacji szkół dla dzieci i młodzieży, w których są uczniowie wymagający przeniesienia do innych placówek, dotyczy 52 szkół w województwie podkarpackim. Część z nich będzie nadal istniała, ponieważ w miejsce szkoły publicznej prowadzonej przez samorząd powstaną szkoły publiczne lub niepubliczne prowadzone przez inny organ (np. stowarzyszenie). Oprócz szkół dla dzieci i młodzieży jednostki samorządu

²³ idem

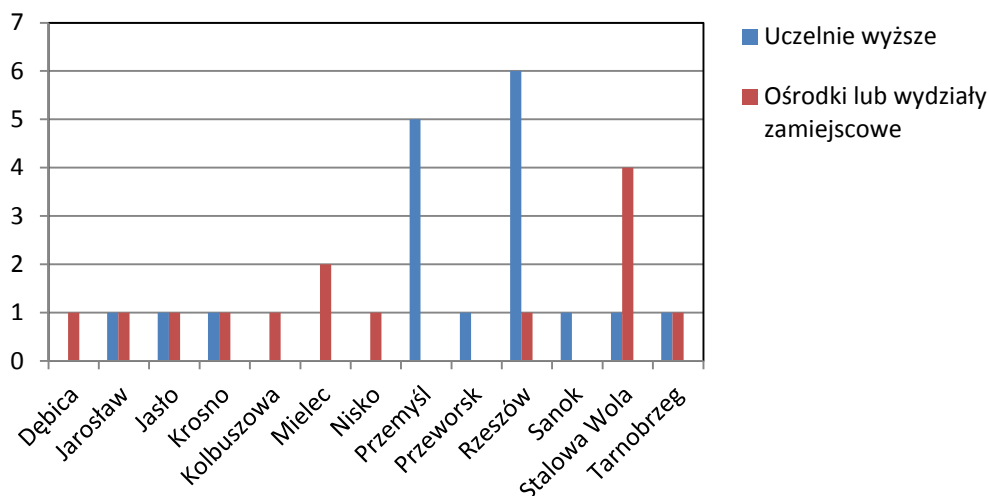
terytorialnego województwa podkarpackiego podjęły uchwały o intencji likwidacji wobec zarejestrowanych w systemie informacji oświatowej szkół dla dorosłych, podając następujące powody:

- 1 pusta szkoła - z zerową liczbą uczniów,
- 1 szkoła likwidowana z innych powodów (głównie spadek liczby uczniów).

2.8. Szkolnictwo wyższe

O bieżącym i przyszłym rozwoju województwa, decyduje i będzie w znacznej mierze decydowała wysokokwalifikowana kadra specjalistów z wyższym wykształceniem. W podstawowym zakresie jest ona kształcona w 18 samodzielnych uczelniach wyższych regionu, spośród których 11 to uczelnie niepaństwowe. Ponadto istnieje możliwość studiowania w 12 ośrodkach lub wydziałach zamiejscowych uczelni wyższych, które mają siedziby poza województwem. W układzie przestrzennym najwięcej samodzielnych uczelni ma siedzibę w Rzeszowie – 6, z kolei w Przemyślu znajduje się 5 uczelni. Pozostałe uczelnie mają siedzibę w Stalowej Woli, Jaśle, Krośnie, Tarnobrzegu, Jarosławiu, Przeworsku i Sanoku.

Wykres 54. Jednostki kształcące na poziomie wyższym w miastach regionu

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Kształcenie na poziomie wyższym jest wspierane przez 12 kolegiów nauczycielskich (w tym 10 o profilu językowym), których absolwenci po zdaniu egzaminu w patronackich uczelniach wyższych uzyskują tytuł licencjata. Do największych uczelni regionu należą: Uniwersytet Rzeszowski z ponad 21. tys. studentów, Politechnika Rzeszowska z ok. 16. tys. studentów, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie z ponad 8 tys. studentów oraz Wyższa Szkoła Prawa i Administracji Przemyśl-Rzeszów z ponad 7 tys. studiujących. Łącznie w 2010 roku w województwie studiowało 68.963²⁴ osoby (w tym 38.058 studentów stacjonarnych i 30.905 niestacjonarnych) tj. 3,7 % wszystkich studiujących w Polsce. Podkarpackie zajmowało jednak niską – 15 pozycję w kraju pod względem liczby studentów na 10 tys. ludności. Stan ten utrzymuje się na zbliżonym poziomie od 2002 roku. Liczba nauczycieli akademickich na 10 tys. mieszkańców od 2006 roku niezmiennie kształtuje się na poziomie 15 osób (średnia dla Polski 27 osób). Odsetek studentów kształcących się na poziomach 5-6 według klasyfikacji ISCED, a więc na studiach magisterskich oraz doktoranckich w całkowitej liczbie kształcących się (poziomy 0-6 według ISCED) w województwie w 2010 roku wynosił 16,6%. To także przedostatnia pozycja wśród regionów Polski.

W ostatnich 5. latach obserwowany jest w Polsce spadek liczby studentów (o 5,7%). W województwie liczba studentów w latach 2006-2010 zmniejszyła się o prawie 7%. Spadek ten jest w podstawowej mierze wynikiem zmian demograficznych w regionie (spadek liczby ludności w wieku 20-24 w analogicznym okresie przekroczył 7%). W roku akademickim 2009/2010 szkoły wyższe regionu (zarówno państwowe, jak i niepaństwowe) ukończyło ogółem 19 503 osób, w tym 12 642 kobiet. Znaczna część absolwentów (głównie studiów stacjonarnych) trafia na regionalny rynek pracy, którego chłonność jest niewielka. W istniejącej sytuacji rozwinęła się migracja za pracą do dużych ośrodków miejskich w Polsce lub za granicę.

²⁴ Dane nie obejmują Nauczycielskich Kolegiów Językowych

Dane statystyczne wskazują, iż w ostatnich latach wzrosła w województwie liczba studentów kierunków technicznych. Może to być w części efektem prowadzenia studiów w formie kierunków zamawianych przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, w konkursach na które uczelnie regionu uzyskują dobre rezultaty. Aktualnie w województwie objętych jest zamówieniem 9 takich kierunków. Stąd w 2010 roku region zajmował dobrą, 5 lokatę w kraju, pod względem liczby studentów studiów technicznych. Szczegółowa analiza wykazała wysoki odsetek studentów kierunków informatycznych (3 lokata w Polsce) oraz kierunków inżynierijno-technicznych (4 lokata w kraju). Spodziewany wzrost liczby absolwentów tych kierunków, może wesprzeć podnoszenie konkurencyjności województwa w sferze produkcji i usług opartych na wykorzystaniu techniki. Tendencję tę należy podtrzymać, także w kontekście danych Eurostatu, wg których w Polsce występuje jedynie 13 inżynierów na 1000 mieszkańców, zaś w krajach tzw. „starej” Unii Europejskiej (UE-15) wskaźnik ten wynosi 20.

Do cech wyróżniających uczelnie regionu na tle kraju, należy wysoki odsetek studentów zagranicznych. W roku akademickim 2010/2011 studiowało w województwie 971 cudzoziemców, wśród których najliczniej reprezentowani byli Ukraińcy. Liczba studentów zagranicznych w województwie z roku na rok ulega zwiększeniu. Studenci zagraniczni najczęściej wybierali Ekonomię, Turystykę i rekreację, Informatykę. Sporo osób pochodzących spoza Polski studiuje również Stosunki międzynarodowe oraz Dziennikarstwo i komunikacje społeczną. Jak wykazują obserwacje, część cudzoziemców po ukończeniu studiów pozostaje w Polsce (w tym w regionie), podejmując pracę zawodową. Zarówno pozostający, jak i wracający do krajów ojczystych, mogą stanowić łącznik w rozwoju współpracy gospodarczej pomiędzy przedsiębiorstwami z województwa, a podmiotami zagranicznymi.

Uczelnie wyższe w województwie oferują łącznie 186 kierunków studiów oraz liczne specjalności. Wśród kierunków studiów 62 reprezentują obszar nauk społecznych, 35 obszar nauk humanistycznych, 21 obszar nauk medycznych i nauk o zdrowiu, 8 obszar nauk rolniczych, leśnych i weterynaryjnych, 5 obszar nauk przyrodniczych oraz 3 obszar nauk o sztuce. Z kolei obszar nauk technicznych reprezentują 44 kierunki, a nauki ścisłe 8 kierunków studiów. Łącznie nauki techniczne i ścisłe obejmują itp. 28% kierunków studiów w województwie. Jak wykazują badania regionalnego rynku pracy, profil wielu kierunków studiów stwarza niewielką perspektywę zatrudnienia absolwentów w regionie. W tym kontekście motywacją do studiowania dla części osób, staje się sam status wyższego wykształcenia, co z kolei skutkuje wyborami kierunków „łatwych” i mało kosztownych.

W województwie podkarpackim do najpopularniejszych kierunków należą: ekonomiczno-administracyjne (około 23% ogółu studentów), społeczne (13%), pedagogiczne (12%), oraz humanistyczne (8%). Bezpośrednio za nimi znajdują się kierunki inżynierijno-techniczne (7% ogółu studentów) oraz medyczne (7%) i informatyczne (5%). Pozostałe grupy kierunków cieszą się zdecydowanie niższą popularnością²⁵.

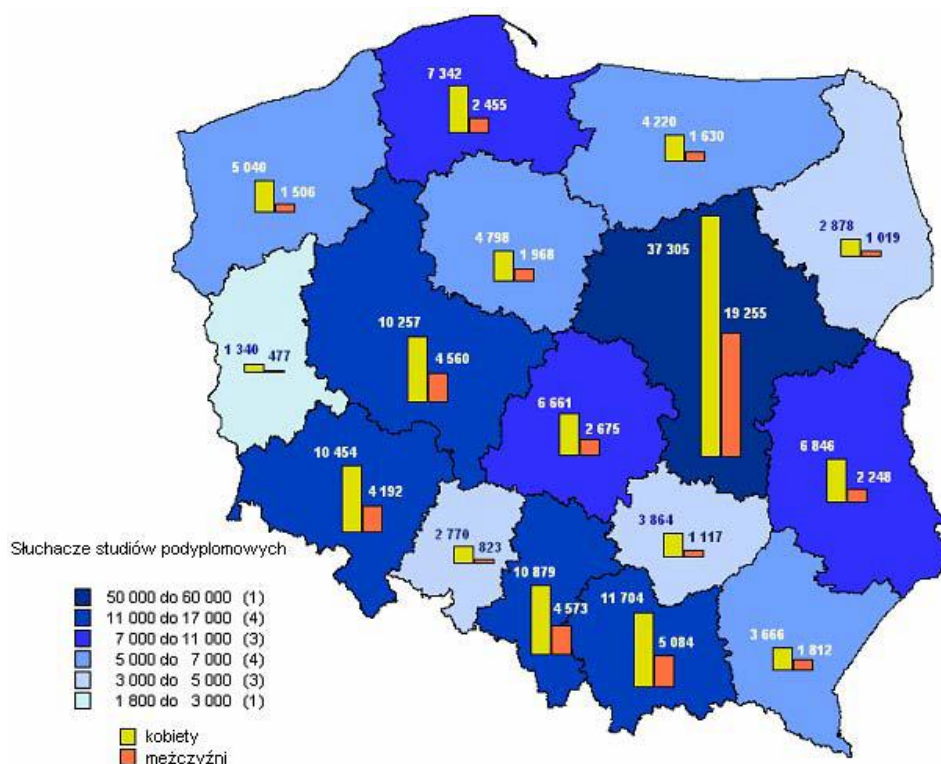
Jednym z problemów polskiego, w tym i regionalnego szkolnictwa wyższego jest jakość kształcenia. Niestety na liście jednostek i kierunków studiów, które otrzymały od Państwowej Komisji Akredytacyjnej ocenę wyróżniającą, nie ma żadnej uczelni z itp. podkarpackiego. Próba oceny istniejącej sytuacji są różnego rodzaju rankingi i listy, które ogłaszają popularne media. W rankingu z 2012 roku, który sporządzili: dziennik „Rzeczpospolita” i miesięcznik „Perspektywy”, wśród najlepszych uczelni akademickich w Polsce, Politechnika Rzeszowska zajęła 51 miejsce (15. miejsce w kategorii „uczelnie techniczne”), zaś Uniwersytet 54. Lokatę (17. Wśród „klasycznych” uniwersytetów). W rankingu obejmującym niepubliczne uczelnie magisterskie, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania z Rzeszowa zajęła 7 lokatę. W klasyfikacji państwowych i prywatnych uczelni zawodowych 8. Lokatę zajęła Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Krośnie, zaś w drugiej dziesiątce uplasowały się: Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska w Przemyślu (11 lokata) i Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna w Jarosławiu (14 lokata). Dane to dowodzą, iż pojedyncze uczelnie regionu poprzez dorobek i potencjał dydaktyczno-naukowy zaliczają się do grupy czołowych uczelni w swoich kategoriach w Polsce.

Konkurencją dla studiów na terenie województwa (zwłaszcza dla rzeszowskiego ośrodka akademickiego) są relatywnie nieodległe ośrodki akademickie w Krakowie i Lublinie. Oferują one możliwość studiowania w uczelniach z tradycjami, zaliczanych do najlepszych w Polsce oraz kierunkach, których nie ma w województwie (itp. studia lekarskie, aktorskie i inne).

Wszystkie uczelnie wyższe w województwie podkarpackim oferują studia podyplomowe. W roku 2010 uczestniczyło w nich 5478 słuchaczy tj. itp. 3% stanu w Polsce, co lokowało województwo na 12 miejscu w kraju.

²⁵ Opracowanie własne - dane uśrednione z lat 2008-2011.

Mapa 45. Słuchacze studiów podyplomowych w Polsce w układzie województw w 2010 roku

Źródło: Główny Urząd Statystyczny

Ogólna analiza potencjału ilościowego kadry naukowo-dydaktycznej podkarpackich uczelni przedstawia się następująco. Największą liczbę nauczycieli akademickich zatrudnia Uniwersytet Rzeszowski. Spośród naukowców pracujących na Uniwersytecie prawie 10% stanowią osoby z tytułem profesora, a 17 % to samodzielni pracownicy ze stopniem doktora habilitowanego. Na drugim miejscu jest Politechnika Rzeszowska. Zatrudnia ona z pośród swojej kadry ponad 10 % profesorów i prawie 15% doktorów habilitowanych.

Bardzo dobrą sytuację kadrową posiadają dwie najsilniejsze niepubliczne uczelnie na Podkarpaciu. W wyższej Szkole Prawa i Administracji Przemysł/Rzeszów pracuje ogółem 362 nauczycieli akademickich. Co trzeci nauczyciel akademicki WSPiA jest doktorem, co ósmy doktorem habilitowanym, a 6 % stanowią osoby posiadające tytuł profesora. Jest to bardzo dobry wynik zważywszy na fakt, iż uczelnia ta kształci tylko w 3 kierunkach studiów. Podobnie dobrą sytuację ma Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie. Gdzie łącznie pracuje 234 nauczycieli akademickich, z czego ponad połowę stanowią osoby w stopniu doktora. Co szósty nauczyciel akademicki WSIZ posiada tytuł naukowy profesora a 17 % posiada stopień doktora habilitowanego.

3. Kultura i dziedzictwo kulturowe

Potencjał kulturowy oparty na pograniczu narodowym, etnicznym i wyznaniowym pozostawił wiele cennych materialnych pozostałości w postaci itp. zabytków nieruchomych i ruchomych, ale także bez wątpienia znalazł potwierdzenie w bogactwie kultury niematerialnej, w szeroko pojętej tradycji uwarunkowanej z jednej strony naturalnym przenikaniem kultur, z drugiej zaś idącej w kierunku wyróżnienia cech charakterystycznych dla grup etnicznych czy etnograficznych.

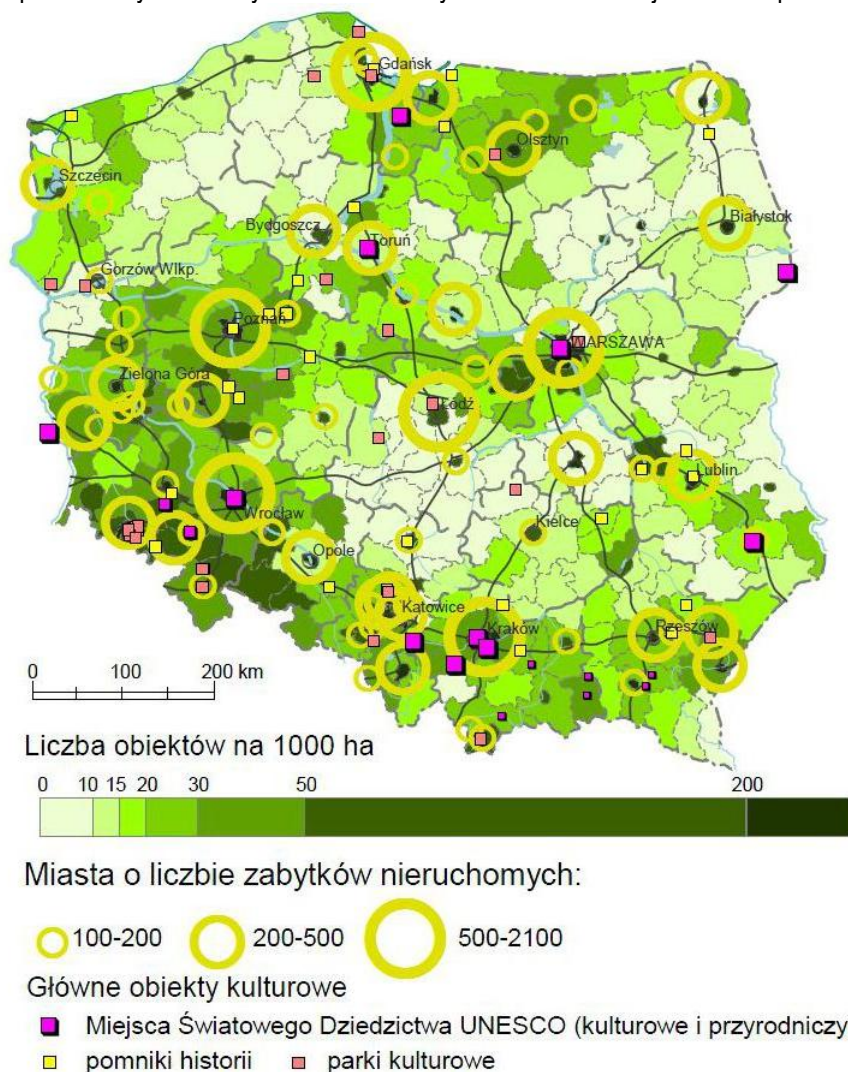
Oprócz bogatego materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego istotnym atutem województwa podkarpackiego jest działalność instytucjonalna w dziedzinie kultury. Wystarczające pokrycie obszaru województwa siecią instytucji umożliwiła pełnienie przez nie na terenie swojego oddziaływania centrów życia kulturalnego, zarówno inicjujących aktywność kulturalną mieszkańców regionu, jak też kanalizujących potrzeby w tym zakresie i zapewniających narzędzia do ich realizacji.

3.1. Dziedzictwo kulturowe

Województwo podkarpackie cechuje bogate dziedzictwo kulturowe wieloetnicznego pogranicza oraz unikatowe walory przyrodnicze. Dwa obiekty (kościóły w Bliznem i Haczowie) zostały wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO (w ramach Drewnianych Kościołów Południowej Małopolski). Na terenie województwa znajdują się także dwa zespoły zabytków uznanych przez Prezydenta RP za Pomniki Historii (zespół klasztoru OO. Bernardynów w Leżajsku i zespół zamkowo-parkowy w Łańcucie). Warto zauważyć również utworzony w 2009 r. pierwszy w regionie Park Kulturowy Zespołu Staromiejskiego i Zespołu Klasztornego OO. Dominikanów w Jarosławiu.

W rejestrze zabytków województwa podkarpackiego prowadzonym przez Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków znajduje się 3 849 zabytków nieruchomych oraz 48 539 zabytki ruchome (stan na 31.12.2011 r.).

Mapa 46. Nasylenie zabytkami nieruchomymi w Polsce i w województwie podkarpackim

Źródło: *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, Mapa 18. Krajobraz kulturowy, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego*

Teren obecnego województwa podkarpackiego był na przestrzeni wieków regionem pogranicza etnicznego i religijnego. To historycznie uwarunkowane położenie „na pograniczu kultur” miało decydujący wpływ na ukształtowanie zachowanego do dziś dziedzictwa kulturowego. Warunki geograficzne i przyrodnicze oraz różnorodność zasobu tego dziedzictwa będąca świadectwem wielonarodowości i wielowyznaniowych tradycji tych ziem sprawia, że krajobraz kulturowy obecnego województwa podkarpackiego jest bogaty i zróżnicowany. Do zasobów materialnego dziedzictwa kulturowego regionu należą między innymi: historyczne układy urbanistyczne i ruralistyczne, architektura sakralna, rezydencjonalna, obronna, użyteczności publicznej, mieszkalna, budownictwo ludowe oraz przemysłowe, zabytkowe: założenia zieleni i cmentarze, a także mała architektura (liczne kapliczki, figury i krzyże przydrożne).

Spośród tego liczego zasobu należy wspomnieć o zachowanych historycznych układach urbanistycznych i ruralistycznych tak o średniowiecznej proveniencji (w większości), jak i interesujących przykładach planistycznych układów nowożytnych. Wśród nich wyróżnić należy historyczne układy przestrzenne wraz z zabytkową zabudową m. 96n. Łańcuta, Jarosławia, Krosna, Przemysła, Przeworska, Rzeszowa czy Sanoka. Na szczególną uwagę zasługują nieliczne już zachowane przestrzenne założenia z zespołami drewnianej zabudowy małomiasteczkowej itp. w Pruchniku, Jaśliskach i Ulanowie oraz uzdrowskiej w Rymanowie-Zdroju i Iwoniczu-Zdroju. Na uwagę zasługuje również zabudowa związana z powstaniem Centralnego Okręgu Przemysłowego i kontynuowanej po II wojnie światowej industrializacji, itp. Stalowa Wola z funkcjonującym szlakiem kulturowym Itp. Deco, Mielec, Rzeszów, Nowa Dęba.

W zasobie obiektów zabytkowych województwa naczelną rolę zajmują budowle sakralne reprezentujące wszystkie epoki historyczne począwszy od średniowiecza i świadczące dobitnie o wielowyznaniowości regionu (kościół i klasztory rzymskokatolickie, cerkwie greckokatolickie i prawosławne, synagogi). Istotnym wyróżnikiem jest znaczna liczba świątyń drewnianych. Drewniana architektura sakralna ukazuje bogactwo i różnorodność i jest tym elementem, który w sposób szczególny stanowi o tożsamości krajobrazu kulturowego regionu.

Ważną grupą obiektów w krajobrazie kulturowym województwa podkarpackiego są obiekty, zespoły i założenia rezydencjonalne (zamkowe, pałacowe) i dworskie, itp. w Baranowie Sandomierskim, Krasiczynie, Łańcutie, Narolu czy Dzikowie). Prezentują one różnorodność typów, tendencji stylowych i skali, często obejmując również zaplecze gospodarcze (itp. oranżerie, oficyny, wozownie, stajnie itp.) oraz tereny zielone w postaci parków bądź ogrodów.

Wiele spośród nich zachowało nadal czytelne dawne funkcje obronne. Wśród innych obiektów i założeń architektury obronnej wymienić należy unikalny kompleks Twierdzy Przemysł, jak również kompleks schronów kolejowych niemieckiego stanowiska dowodzenia z II Wojny Światowej w Stępinie – Cieszynie oraz Strzyżowie, a także zespół obiektów Przemyskiego Rejonu Umocnionego tzw. „Linii Mołotowa” oraz sąsiadujących z nimi niemieckich umocnień granicznych tzw. Pozycji Granicznej „Galicja”.

Istotnym elementem dziedzictwa kulturowego województwa jest tradycyjne wiejskie budownictwo drewniane. Jego wartościowe przykłady zgromadzono w Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku oraz Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej, a także w mniejszych ośrodkach takich jak itp. Zagroda Gancarska w Medyni Głogowskiej, czy Skansen – muzeum wsi Markowa.

Wśród zabytków przemysłu i techniki wymienić należy pierwszą na świecie kopalnię ropy naftowej w Bóbrce – miejscu narodzin przemysłu naftowego i techniki rafinerijnej, w którym funkcjonuje Muzeum Przemysłu Naftowego im. I. Łukaszczyka w Bóbrce, a także kolejki wąskotorowe: tzw. „Bieszczadzka Kolejka Leśna” z Wetliny do Komańczy oraz kolejkę Przeworsk – Dynów, jak również obiekty infrastruktury kolejowej oraz budownictwa przemysłowego.

Świadectwem wielokulturowości regionu są cmentarze: rzymsko- i greckokatolickie oraz zachowane na ogół fragmentarycznie cmentarze żydowskie i nieliczne cmentarze ewangelickie. Szczególne znaczenie w krajobrazie kulturowym mają cmentarze wojenne z I wojny światowej. Ich istotnym walorem jest powiązanie starannie zaprojektowanych i wykonanych pochówków i elementów architektonicznych z naturalnym krajobrazem.

Wartościowymi elementami dziedzictwa kulturowego są też licznie występujące zabytki archeologiczne będące świadectwem bogatych dziejów regionu od epoki kamienia po epokę nowożytną. Szczególnymi obiektami archeologicznymi wpisującymi się w walory krajobrazowe są stanowiska posiadające własną formę terenową (grodziska, kopce ziemne-kurhany, zamczyska). Na szczególną uwagę zasługuje otwarty w 2011 r. Skansen Archeologiczny „Karpacza Troja” w Trzcinicy,

Obok zachowanych materialnych świadectw, na tożsamość kulturową składają się też wartości niematerialne: różnorodne zwyczaje i obrzędy, język, nazwy miejscowe itp.

Diagnostując stan zachowania zasobu zabytków nieruchomych w województwie podkarpackim stwierdzić należy, że na przestrzeni ostatnich lat następuje poprawa kondycji obiektów zabytkowych, choć nadal wiele z nich wymaga gruntownych prac remontowo-konserwatorskich. W złym i bardzo złym stanie są nieużytkowane cerkwie, przede wszystkim te, których właścicielem jest Skarb Państwa lub samorządy lokalne. Problem ten dotyczy także cmentarzy mniejszości wyznaniowych. Także w grupie założeń dworskich znajduje się dużo obiektów pozostających w złym stanie lub dalece zrujnowanych. Na ogół w złym stanie technicznym znajdują się także zabytki przemysłu, techniki i sztuki inżynierskiej.

Do istotnych zjawisk negatywnie wpływających na krajobraz kulturowy regionu zaliczyć należy również zanik tradycyjnego budownictwa drewnianego wiejskiego oraz małomiasteczkowego.

Województwo podkarpackie jako region pogranicza etnicznego i religijnego, należy do najbardziej zróżnicowanych pod względem historycznym i kulturowym regionów w Polsce. Potencjał ten jest siłą napędową

wysokiej aktywności kulturalnej inicjowanej przez różne podmioty, zainteresowane propagowaniem istniejącej już kultury materialnej i niematerialnej, ale także tworzeniem nowych przedsięwzięć i wydarzeń, nastawionych na pobudzenie społeczności lokalnej do działań o charakterze kulturalnym.

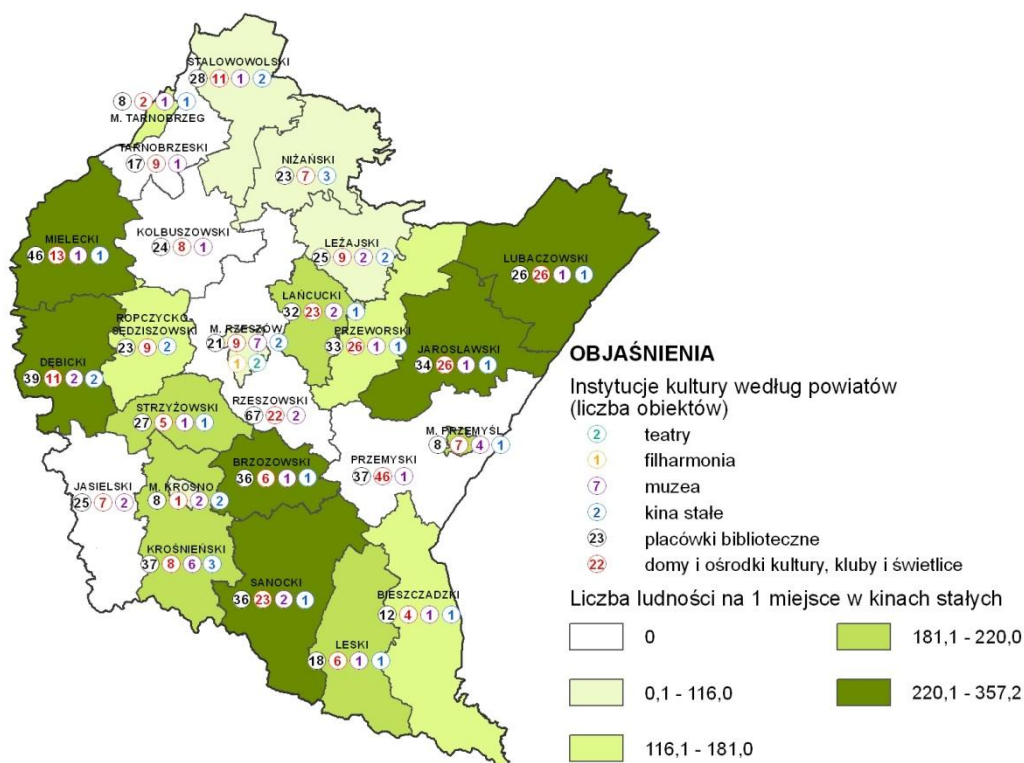
Przez potencjał kulturowy województwa podkarpackiego należy rozumieć zdolność w wymiarze indywidualnym i grupowym do aktywnego udziału w życiu kulturalnym, opartą na umiejętnościach porozumiewania się, kompetencjach, wiedzy, doświadczeniu, samodzielnym myśleniu, sprawnym działaniu, przy wykorzystaniu zasobów kultury materialnej i niematerialnej tkwiących w środowisku.

Analizując tak zdefiniowany obszar, należy stwierdzić, że zauważalna jest duża aktywność w zakresie korzystania z potencjału kulturowego regionu w małych społecznościach, ale skierowana jest ona w głównej mierze na ochronę tradycji, obrzędów i zwyczajów związanych z lokalnym folklorem. Sporadycznie działalność społeczności lokalnych nastawiona jest na upowszechnianie kultury wysokiej i inicjowanie przedsięwzięć wpisujących się w jej charakter. W tym zakresie ważną rolę odgrywają instytucje kultury, których misją oprócz wspierania zaangażowania w ochronę dziedzictwa lokalnego, koncentruje się na dążeniu do upowszechniania kultury wysokiej o znaczeniu ponadlokalnym i ponadregionalnym.

3.2. Instytucje kultury

W ostatnich latach coraz większy nacisk kładzie się na rolę kultury w procesie jednoczenia obywateli, rozwijania umiejętności współpracy, kreatywności jednostek i wzmacniania więzi międzyludzkich. W kontekście zrównoważonego rozwoju społecznego wyzwaniem stojącym przed władzami wojewódzkimi jest zapewnienie możliwie równego i powszechnego dostępu do oferty kulturalnej.

Mapa 47. Instytucje kultury w województwie podkarpackim stan na 2012 r.

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie.

Pod względem liczby instytucji kultury region zajmuje 6 pozycję w kraju (774). Wyprzedzają go Mazowsze, Małopolska, Śląsk, Wielkopolska i Dolny Śląsk. Tak wysoką lokatę zawdzięcza bardzo dużej liczbie bibliotek publicznych (690 wraz z filiami). W przypadku pozostałych typów placówek widoczne jest duże zróżnicowanie: bardzo słaba pozycja w odniesieniu do liczby teatrów i galerii oraz salonów sztuki (14 miejsca w kraju), średnia krajowa w przypadku muzeów (9), wypadając jednocześnie dobrze w odniesieniu do liczby kin

stałych (6). Problemem jest silna koncentracja tych podmiotów (szczególnie w odniesieniu do kultury wysokiej) w dwóch miastach: Rzeszowie i Przemyślu, a co za tym idzie słabej dostępności dla mieszkańców innych części regionu.

Szczególnie ważne znaczenie w obszarze wysokiej kultury mają profesjonalne instytucje znajdujące się w Rzeszowie: Filharmonia Podkarpacka im. A. Maławskiego i Teatr im. W. Siemaszkowej, oraz w Przemyślu – Galeria Sztuki Współczesnej, które wypełniając swoją misję w upowszechnianiu kultury wysokiej, zyskują wysokie oceny za poziom artystycznych dokonań, ale znaczącej poprawy wymaga stan ich materialnej bazy.

Najliczniejszą grupę instytucji kultury stanowią biblioteki i domy kultury, w dalszej kolejności muzea i galerie. Istotną rolę w zakresie gromadzenia i trwałej ochrony dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa o charakterze materialnym i niematerialnym, ale także upowszechnienia wiedzy o nim i kształtowania wrażliwości poznawczej i estetycznej wypełniają podkarpackie muzea. Warto w tym miejscu wymienić te najważniejsze: Muzeum-Zamek w Łańcucie (które współprowadzą Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego i Województwo Podkarpackie), Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej w Przemyślu oraz Muzeum Archidiecezjalne w Przemyślu, Muzeum Okręgowe w Rzeszowie wraz z Oddziałem Etnograficznym, Muzeum Podkarpackie w Krośnie, Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku, Muzeum Historyczne w Sanoku, Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej, Muzeum Regionalne w Stalowej Woli czy Muzeum Kresów w Lubaczowie. Wśród wiodących instytucji kultury wymienić należy również Biuro Wystaw Artystycznych w Rzeszowie, Regionalne Centrum Kultur Pogranicza w Krośnie oraz Galerij Sztuki Współczesnej w Przemyślu.

Tabela 27. Uczestnictwo w kulturze (frekwencja w latach 2005-2011 w poszczególnych typach instytucji kulturalnych – teatry, muzea, kina, biblioteki)

frekwencja w poszczególnych typach instytucji kultury		rok 2005		rok 2006		rok 2007		rok 2008		rok 2009		rok 2010	
teatry i instytucje muzyczne (widzowie/słuchacze wg siedziby)	podkarpackie	142 098		161 318		181 533		196 287		207 078		188 239	
	Polska	9 609 302		9 600 669		9 843 294		11 539 480		11 498 720		11 522 245	
muzea (zwiedzający muzea i oddziały)	podkarpackie	778 229		755 858		852 713		883 310		934 078		894 249	
	Polska	18 487 597		18 191 269		20 438 327		20 726 517		20 655 094		22 215 656	
biblioteki (czytelnicy bibliotek publicznych na 1000 mieszkańców / czytelnicy ogółem)	podkarpackie (czytelnicy bibliotek publicznych na 1000 mieszkańców / czytelnicy ogółem)	197	411936	187	392416	178	373819	174	363705	173	363170	170	355975
	Polska	192		184		176		171		172		170	
kina (widzowie ogółem)	podkarpackie	663 032		965 033		825 137		798 857		933 806		901 504	
	Polska	24 836 170		32 362 507		33 781 873		35 179 453		38 975 258		37 528 085	

Źródło: Główny Urząd Statystyczny

Wszystkie funkcjonujące instytucje i placówki kultury prowadzą aktywną działalność artystyczną, oświatową i edukacyjną, a największym problemem organizatorów instytucji kultury jest brak środków finansowych na działalność kulturalną, co odbywa się ze znaczną szkodą dla nowych przedsięwzięć i inicjatyw.

Mocną stroną działalności kulturalnej w regionie są wydarzenia artystyczne o najwyższym poziomie i prestiżu umacniające pozytywny wizerunek województwa, do których można zaliczyć m.in.:

- Międzynarodowe Biennale Plakatu Teatralnego, Międzynarodowe Biennale Grafiki Komputerowej w Rzeszowie oraz Międzynarodowe Biennale Artystycznej Tkaniny Lnianej „z krosna do Krosna”, Międzynarodowe Triennale Malarstwa Euroregionu Karpaty „Srebrny Czworokąt” w Przemyślu, Triennale Polskiego Rysunku Współczesnego w Lubaczowie;
- Światowe Festiwale Polonijnych Zespołów Folklorystycznych w Rzeszowie i dziecięcy w Iwoniczu Zdroju, Światowy Festiwal Teatrów Polonijnych na Podkarpaciu;
- Festiwal Muzyczny w Łańcucie, Ogólnopolski Festiwal Kapel Podwórkowych Folkloru Miejskiego w Przemyślu, Festiwal im. Adama Didura w Sanoku, Międzynarodowe Festiwale: Muzyki Dawnej „Pieśń

Naszych Korzeni” w Jarosławiu, Przemyska Jesień Muzyczna, Muzyki Organowej i Kameralnej w Leżajsku, muzyki organowej i kameralnej "Salezjańskie Lato Muzyczne" w Przemyślu, muzyki organowej w Stalowej Woli – Rozwadowie, Międzynarodowy Wielokulturowy Festiwal „Galicja”; Międzynarodowy Festiwal Muzyki Akordeonowej w Przemyślu, Festiwal w Żamowcu, Międzynarodowy Festiwal Jazzowy “Jazz bez...”; Rzeszowskie Spotkania Teatralne, Przemyska Jesień Teatralna, Krośnieńskie Spotkania Teatralne, Biesiada Teatralna w Horyńcu Zdroju - Konfrontacje Zespołów Teatralnych Małych Form.

Duży potencjał aktywności kulturalnej znajduje się w prężnie działającym regionalnym amatorskim ruchu artystycznym oraz w stowarzyszeniach i fundacjach, w tym religijnych, które w znacznej mierze koncentrują się na prowadzeniu działalności w zakresie upowszechniania kultury, edukacji kulturalnej oraz działalności artystycznej.

Ważną rolę w upowszechnianiu treści i wartości kulturalnych wypełniają regionalne środki masowego przekazu: prasa, rozgłośnie radiowe i telewizyjne. Istotne miejsce w przestrzeni kulturalnej regionu zajmują szkoły o charakterze artystycznym, muzyczne różnych stopni oraz licea sztuk plastycznych, które są miejscami rozwijania młodych talentów i twórczości. Pośród nich należy wymienić Instytut Muzyki i Wydział Sztuki Uniwersytetu Rzeszowskiego, Wydział Kształcenia Artystycznego Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Sanoku oraz Państwowe Pomaturalne Studium Kształcenia Animatorów Kultury w Krośnie.

Dużą rolę w podtrzymywaniu i rozbudzaniu aktywności społeczno-kulturalnej samorządów lokalnych, lokalnych społeczności, instytucji i stowarzyszeń, pełnią dwie wojewódzkie instytucje: Wojewódzki Dom Kultury w Rzeszowie i Centrum Kulturalne w Przemyślu.

Istotne znaczenie dla propagowania i rozwoju czytelnictwa oraz wspierania działalności gminnych i powiatowych jednostek ma działalność Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Rzeszowie.

Jedyną na terenie województwa podkarpackiego instytucją kultury o profilu ochrony dziedzictwa przyrodniczego jest Arboretum i Zakład Fizjografii w Bolestraszcach/k. Przemyśla.

Diagnostując stan działalności kulturalnej w województwie podkarpackim należy podkreślić występującą poprawę na przestrzeni ostatnich lat w zakresie wzrostu liczby przedsięwzięć o charakterze kulturalnym i zwiększające się zaangażowanie w inicjowanie wydarzeń kulturalnych przez organizacje pozarządowe.

4. Rynek pracy

Podstawową informacją opisującą rynek pracy jest udział ludności w wieku produkcyjnym w ogólnej liczbie ludności. Określa on bowiem potencjalne rozmiary możliwej do wykorzystania siły roboczej. Konsekwencją stosunkowo młodej ludności województwa jest wysoka wartość wskaźnika ludności w wieku produkcyjnym. Pod tym względem region plasuje się wysoko na tle regionów UE.

Niestety, duże możliwości związane z korzystną relacją ludności w wielu produkcyjnym do ogólnej liczby ludności, nie zostają w regionie wystarczająco spożytkowane i nie znajdują odzwierciedlenia w zatrudnieniu. Wskaźnik zatrudnienia w regionie podkarpackim, obliczony jako udział pracujących w liczbie ludności w wieku od 15 do 64 lat, kształtuje się na poziomie 56,5 %. Jest to niska wartość w porównaniu ze średnią w Unii Europejskiej, wynoszącą 65,76 %. W rankingu regionów Unii województwo podkarpackie znajduje się wobec tego na słabej 237 pozycji.

Z faktem niewielkiego poziomu zatrudnienia wiąże się wysoka wartość stopy bezrobocia. W województwie podkarpackim w 2010 r. wynosiła ona 11,6 %, przez co znacznie przewyższała średnią unijną, czyli 7,27 %. Zatem i pod tym względem plasuje się ono na niskiej pozycji, tj. 222 miejscu. Szczególnie trudnym problemem w tej kwestii jest bezrobocie długotrwałe, ukazujące stan pozostawania bez pracy powyżej 12 miesięcy. Im dłuższy jest okres bezczynności zawodowej, tym mniejsza szansa na wyjście z tego stanu. W tym aspekcie sytuacja województwa podkarpackiego jest nieco korzystniejsza. Wskaźnik bezrobocia długotrwałego (wynoszący 37,64 %) kształtuje się nieco poniżej przeciętnej dla Unii (39,52 %), dając 117 miejsce w rankingu.

4.1. Struktura rynku pracy

Analizując sytuację na regionalnym rynku pracy w okresie od 2005 do 2011 roku należy stwierdzić, że mamy do czynienia z nasilaniem się niekorzystnych zjawisk obejmujących skalę i strukturę osób pozostających bez pracy. Co prawda miał miejsce niewielki wzrost wskaźnika zatrudnienia, ale towarzyszyło mu znaczące zwiększenie bezrobocia.

Współczynnik aktywności zawodowej dla osób w wieku 15 lat i więcej wyniósł średnio w 2010 r. 56,9% w województwie podkarpackim wobec 55,8% w kraju. Był więc na nieco korzystniejszym poziomie niż przeciętnie w kraju. Znacznie wyższa jest aktywność zawodowa mężczyzn (63,8%) niż kobiet (50,6%).

Analizując powyższy wskaźnik ze względu na grupy wiekowe ludności, zauważyć należy, że w grupie osób w wieku 15-29 lat jest on niższy od tego w kraju (48,5% wobec 53,3% w Polsce w 2010 r.). W pozostałych grupach wiekowych wskaźnik ten był na zbliżonym poziomie w stosunku do średniej krajowej.

Tabela 28. Aktywność ekonomiczna ludności w latach 2005-2010

		2005	2006	2007	2008	2009	2010
współczynnik aktywności zawodowej	polska	54,9	54,0	53,7	54,2	54,9	55,8
	woj.	54,2	54,0	54,5	54,7	56,6	56,9
wskaźnik zatrudnienia	polska	45,2	46,5	48,5	50,4	50,4	50,4
	woj.	45,2	46,7	49,3	50,2	50,9	50,3
stopa bezrobocia rejestrowanego	polska	17,6	14,8	11,2	9,5	12,1	12,4
	woj.	18,4	16,4	14,2	13,0	15,9	15,4

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, Roczniki statystyczne województw 2006-2011, Warszawa 2011 r.

Pod względem wykształcenia największy współczynnik aktywności zawodowej w województwie podkarpackim występował w grupie osób z wykształceniem wyższym (83,6% wobec 80,8% w kraju). W pozostałych grupach wskaźniki były niższe od tego, jednak na ogół wyższe niż przeciętnie dla kraju. Jedynie w przypadku osób z wykształceniem średnim ogólnokształcącym odsetek ten był niższy w województwie i wyniósł 44,7% wobec 48,2% w kraju.

Wśród osób aktywnych zawodowo 88% osób pracuje, a prawie 12% to osoby bezrobotne. Osoby biernie zawodowo stanowią natomiast 43% ogółu ludności.

Główną przyczyną bierności zawodowej podobnie jak w kraju jest emerytura - jednak odsetek biernych zawodowo z tego powodu jest znacznie niższy niż w kraju. Wyższy jest natomiast odsetek biernych zawodowo z powodu uzupełniania kwalifikacji - 27,9% wobec 23%. Trzecia z głównych przyczyn bierności zawodowej to choroba lub niepełnosprawność i w tym przypadku województwa podkarpackie charakteryzuje się wyższym odsetkiem biernych zawodowo - 16,7% wobec 15,3% w kraju. Obowiązki rodzinne są mniej ważną przyczyną. Także niewielki odsetek biernych zawodowo jako przyczynę podaje długotrwałe poszukiwanie pracy.

W województwie podkarpackim ludność w wieku produkcyjnym stanowi 64% ogółu ludności zamieszkałej w regionie, spośród której 65% osób jest zatrudnionych.

Wskaźnik zatrudnienia dla ludności w wieku produkcyjnym jest przy tym o ok. 9 pkt. procentowych niższy dla kobiet.

W stosunku do Polski zatrudnienie wśród osób młodych (15 - 24 lata) jest niskie. Wraz z wiekiem wskaźnik zatrudnienia wzrasta, a różnica pomiędzy województwem a krajem zmniejsza się. Najkorzystniejszą wartość, patrząc z punktu widzenia relacji do kraju, wskaźnik ten przybiera dla osób w wieku powyżej 50 roku życia.

Województwo podkarpackie cechuje wysoki poziom mobilności przestrzennej pracowników w obrębie województwa. Zgodnie z danymi GUS wg. stanu na koniec 2006 roku w województwie było 170 tys. dojeżdżających pracowników. Stanowili oni 37% wszystkich pracowników, co w przekroju poszczególnych województw oznaczało najwyższy udział dojeżdżających do pracy w ogólnej liczbie pracowników. Zdecydowanie największy strumień dojeżdżających do pracy kieruje się w stronę dużych ośrodków miejskich, co świadczy o potencjale tych ośrodków jeżeli chodzi o rynek pracy. Wyraźnie największym natężeniem przepływu w obu kierunkach charakteryzują się gminy o relatywnie bogatej infrastrukturze gospodarczej. Są to głównie gminy sąsiadujące z dużymi miastami. Wskaźnik udziału dojeżdżających do pracy w liczbie zatrudnionych miał najwyższe wartości (50,1% i więcej) w powiatach położonych wokół 2 największych miast województwa, tj. Rzeszowa i Przemyśla. Miastem, do którego przyjeżdża najwięcej osób do pracy z innych gmin jest Rzeszów (35 tys. w 2006 r.), czyli dwukrotnie więcej niż do Krosna, Stalowej Woli i Jasta. Po około 7 tys. takich osób zanotowano w Sanoku, Dębicy i Mielcu, a w granicach 3-5 tys. było ich w Tarnobrzegu, Jarosławiu i Przemyślu.

Tabela 29. Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15-64 lata i stopa bezrobocia w województwach w 2010 r. (BAEL, %).

Województwo	Wskaźnik zatrudnienia	Stopa bezrobocia
-------------	-----------------------	------------------

	2007	2010	zmiana w p.p.	2007	2010	zmiana w p.p.
Ogółem	57,0	59,3	2,3	9,6	9,6	0,0
dolnośląskie	55,0	57,8	2,8	12,7	11,3	-1,4
kujawsko-pomorskie	53,8	56,9	3,1	11,3	10,6	-0,7
lubelskie	59,8	59,2	-0,6	9,5	9,9	0,4
lubuskie	55,6	57,2	1,6	9,8	10,5	0,7
łódzkie	59,0	61,3	2,3	9,3	9,2	-0,1
małopolskie	58,1	59,6	1,5	8,5	9,1	0,6
mazowieckie	60,9	64,4	3,5	9,1	7,4	-1,7
opolskie	56,1	58,5	2,4	9,3	9,7	0,4
podkarpackie	56,5	57,5	1,0	9,6	11,6	2,0
podlaskie	59,3	59,2	-0,1	8,9	10,3	1,4
pomorskie	56,4	59,1	2,7	9,5	9,3	-0,2
śląskie	54,1	57,2	3,1	8,1	9,1	1,0
świętokrzyskie	58,3	59,0	0,7	12,1	12,0	-0,1
warmińsko-mazurskie	54,4	56,0	1,6	10,5	9,7	-0,8
wielkopolskie	57,6	60,7	3,1	8,3	8,8	0,5
zachodniopomorskie	51,9	53,7	1,8	11,5	12,3	0,8

Źródło: Główny Urząd Statystyczny

4.2. Stopa bezrobocia

Stopa bezrobocia wg BAEL²⁶ w województwie podkarpackim w 2010 r. była na poziomie 11,6% wobec 9,6% w Polsce. W 2010 r. województwo podkarpackie było wśród województw o najwyższej stopie bezrobocia. Jedynie województwa zachodniopomorskie i świętokrzyskie charakteryzowały się wyższym wskaźnikiem. Stopa bezrobocia wśród mężczyzn wyniosła w województwie podkarpackim 11,2%, natomiast 12,3% wśród kobiet. Relacje te nie odbiegają znacznie od tych notowanych w kraju. Dodatkowo należy podkreślić, że poziom stopy bezrobocia absolwentów należy do najwyższych w kraju.

Według danych BAEL w latach 2005-2010 istotnie zmniejszył się odsetek długotrwale bezrobotnych²⁷. W województwie podkarpackim ich odsetek spadł (w latach 2005-2008) z 47% do 22,1% i był tym samym na najniższym poziomie w regionie wschodnim, poniżej przeciętnej krajowej. W kolejnych latach 2009-2010 odsetek ten wzrósł do poziomu 37,6%

Cechą charakterystyczną bezrobocia rejestrowanego jest²⁸:

- wysoki udział osób nieposiadających stażu pracy (26,8% w ogólnej liczbie bezrobotnych; odsetek ten jest wyższy niż w kraju – 20,7%), jednocześnie ponad 1/3 bezrobotnych posiada stosunkowo krótki czas pracy (do 5 lat),
- wysoki odsetek bezrobotnych pochodzących z obszarów wiejskich (62,3%, dla porównania 43% w Polsce); bezrobotni zamieszkali na wsi to głównie osoby młode do 34 roku życia, posiadające niskie kwalifikacje zawodowe oraz krótki staż zawodowy
- dominacja osób młodych w wieku 18 – 34 (Podkarpacie 55,4%, natomiast 51% w Polsce); osoby w wieku mobilnym (do 44 roku życia) stanowią aż 3/4 wszystkich zarejestrowanych w Powiatowych Urzędach Pracy regionu,
- przewaga osób długotrwale bezrobotnych (54,3% w województwie oraz 46,4% dla kraju),
- najbardziej dynamiczny wzrost udziału bezrobotnych z wykształceniem wyższym w ogólnej liczbie bezrobotnych (ponad 4 krotny w stosunku do roku 2002).

Tabela 30. Wybrane kategorie bezrobotnych województwie w podkarpackim w latach 2005-2010 (w %)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Bezrobotni bez stażu pracy	28,7	29,0	28,8	27,1	27,1	26,8
Bezrobotni zamieszkali na wsi	63,3	63,4	63,2	62,8	62,5	62,3
Bezrobotni w wieku 18-34	56,7	53,9	51,9	53,4	55,6	55,4
Długotrwale bezrobotni	67,3	67,5	64,7	55,4	49,0	54,3
Bezrobotni z wyższym wykształceniem	6,2	6,9	7,8	9,2	10,2	11,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Jednocześnie w województwie podkarpackim udział osób rejestrujących się po raz kolejny wynosi 79,6%, co świadczy o niskiej rotacji i utrwalaniu się zjawiska bezrobocia. Udział osób bezrobotnych w ogólnej liczbie

²⁶ Stopa ta wyznaczana jest poprzez relację liczby osób bezrobotnych do liczby osób w wieku 15 lat i więcej, a nie w wieku produkcyjnym tak jak to ma miejsce w przypadku stopy bezrobocia rejestrowanego. Na ogół stwierdza się, że stopa ta lepiej oddaje zmiany na rynku pracy niż dane pochodzące z urzędów pracy, w mniejszym stopniu będąc podatna na wahania zatrudnienia w szarej strefie oraz będąc porównywalna w układzie międzynarodowym.

²⁷ Długotrwale bezrobotni to osoby, które w ciągu 2 lat poprzedzających badanie figurowały w rejestrze bezrobotnych przez co najmniej 12 miesięcy.

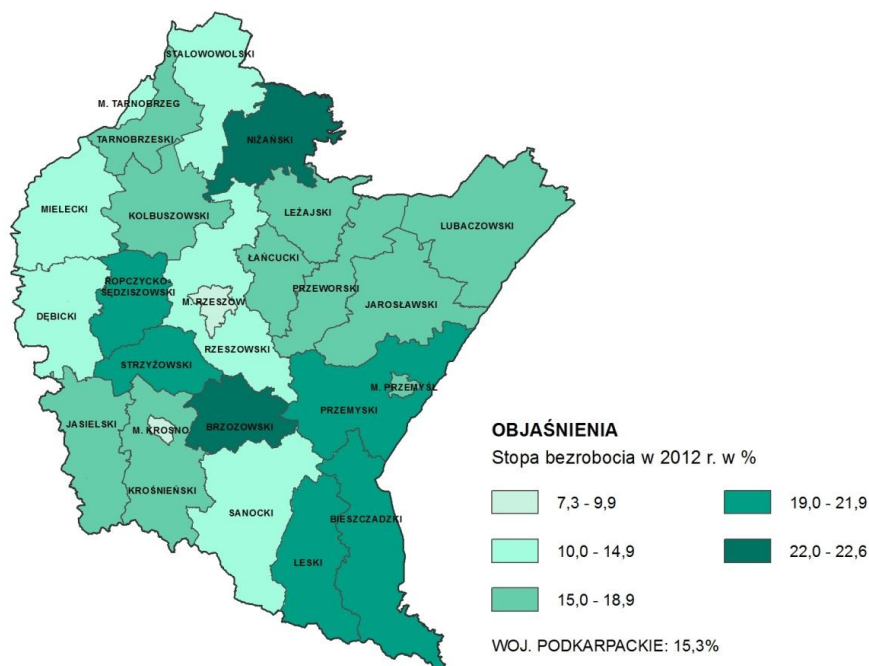
²⁸ Dane wg. stanu na koniec roku 2010. Źródło sprawozdania MPiPS.

zarejestrowanych jest wyższy niż wynika to z Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności, a także wyższy niż tego typu dane w odniesieniu do danych ogólnopolskich.

Bezrobotni zarejestrowani w urzędach pracy województwa podkarpackiego w maju 2012 r. stanowili 15,3% (rok wcześniej – 15%) cywilnej ludności aktywnej zawodowo. W kraju stopa bezrobocia wyniosła 12,6%, wobec 12,4% przed rokiem.

Wzrost omawianego wskaźnika w skali roku odnotowano w większości powiatów województwa. Nadal obserwowano dość duże terytorialne zróżnicowanie stopy bezrobocia w województwie. Rozpiętość pomiędzy najniższą i najwyższą wartością tego wskaźnika w powiatach wyniosła 15,6 pkt proc. Najwyższą stopę bezrobocia odnotowano w powiatach: niżańskim (22,6%), brzozowskim (22,5%) oraz bieszczadzkim i strzyżowskim (odpowiednio 21,3% oraz 21%), zaś najniższą w Krośnie (7,3%) i Rzeszowie (7,8%).

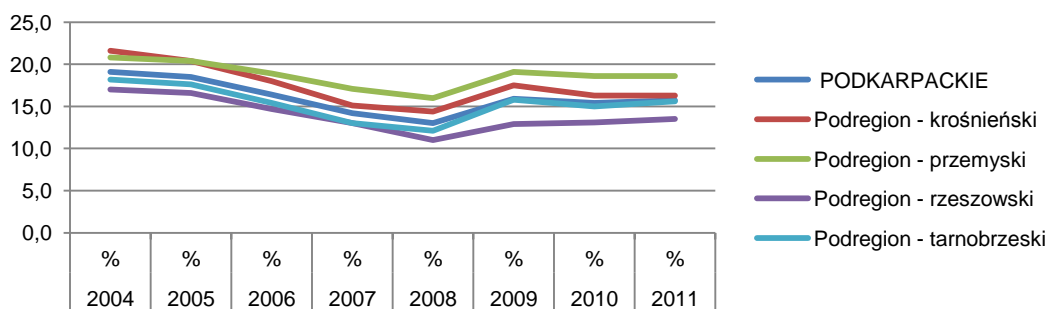
Mapa 48. Stopa bezrobocia rejestrowanego według powiatów w 2012 r.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny „Komunikat o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa podkarpackiego – kwiecień 2012 r.”

Najbardziej niebezpiecznym zjawiskiem jest bezrobocie długotrwałe, które najczęściej prowadzi do wykluczenia społecznego. Najwięcej osób długotrwałe bezrobotnych zamieszkuje w powiatach: jasielskim, jarosławskim, mieleckim i rzeszowskim grodzkim.

Wykres 55. Stopa bezrobocia rejestrowanego 2004-2011

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

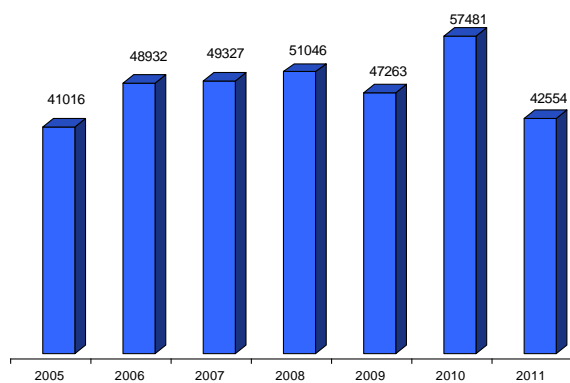
Bezrobotni będący w szczególnej sytuacji na rynku pracy w końcu kwietnia br. stanowili 91,7% ogółu bezrobotnych (przed rokiem 92,2%). Do bezrobotnych w szczególnej sytuacji na rynku pracy zaliczane są: osoby

długotrwale bezrobotne, osoby do 25 roku życia, bezrobotni powyżej 50 roku życia, samotnie wychowujący przynajmniej jedno dziecko, osoby bez kwalifikacji zawodowych oraz osoby niepełnosprawne. W porównaniu z rokiem 2009 odsetek osób powyżej 50 roku życia zwiększył się o 1,2 pkt proc. i na koniec 2010 roku wynosił 17,6%. Natomiast udział osób samotnie wychowujących co najmniej jedno dziecko w wieku do 18 roku życia zmniejszył się o 0,2 pkt proc. (do 5,1%). W przypadku osób niepełnosprawnych, ich udział w ogólnej liczbie bezrobotnych wzrósł o 0,4 pkt proc. przyjmując wartość 4,1%. Zmniejszył się natomiast o 0,4 pkt proc. odsetek osób bez kwalifikacji zawodowych (do 25,1%) oraz bezrobotnych do 25 roku życia o 1,6 pkt proc. (do 22,1%).

Również struktura ofert pracy jest mniej korzystna w województwie podkarpackim niż w przeciętnie w kraju. W przypadku ogłoszeń o zatrudnieniu trafiających do urzędów pracy w województwie występuje wyższy niż przeciętnie odsetek ofert pochodzących z sektora publicznego oraz tych dotyczących stażu pracy²⁹. Warto zwrócić uwagę również na fakt stopniowego obniżania się liczby wolnych miejsc pracy zgłaszanych do Powiatowych Urzędów Pracy. W 2010 roku średnio na jedno wolne miejsce pracy i aktywizacji zawodowych przypadło 29 bezrobotnych. Tendencja ta związana jest z ograniczaniem wydatków Funduszy Pracy przeznaczanych na finansowanie tzw. subsydiowanych miejsc pracy (staże, przygotowanie zawodowe w miejscu pracy oraz prace interwencyjne i roboty publiczne).

W strukturze ofert internetowych, badanych za pomocą Barometru Ofert Pracy, w województwie podkarpackim spośród głównych kategorii ofert nieco wyższy niż przeciętnie w kraju udział mają dominujące pod względem procentowym oferty zatrudnienia sprzedawców i osób do bezpośredniej obsługi klientów, mniejszy dla ekonomistów i informatyków.

Wykres 56. Oferty pracy zgłoszone do powiatowych urzędów pracy w latach 2005-2011

Źródło: Wojewódzki Urząd Pracy w Rzeszowie na podstawie danych Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej.

Według badania zawodów deficytowych i nadwyżkowych przeprowadzanego cyklicznie przez Departament Rynku Pracy Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej możemy określić potrzeby występujące na podkarpackim rynku pracy. Jego wyniki są przydatne dla profilowania programów doszkalania osób bezrobotnych. Wyniki stanowią również ważną informacją dla szkół i uczelni odnośnie oczekiwanej przez pracodawców specjalizacji zawodowej absolwentów.

Poniżej przedstawiono 15 najbardziej deficytowych zawodów w województwie podkarpackim. Ich kolejność została uporządkowana według wskaźnika intensywności deficytu. Wśród najbardziej poszukiwanych pracowników w pierwszym półroczu 2011 roku w województwie podkarpackim najczęściej wymieniano następujące zawody: operator spycharki, pracownik kancelaryjny, pozostali nauczyciele kształcenia zawodowego.

²⁹ Por. Podkarpacki Monitoring Rynku Pracy Raport 2, red. E. Wojnicka, Studia o gospodarce nr 1/2009, WSliZ, Rzeszów.

Tabela 31. Ranking 15 najbardziej deficytowych zawodów według wskaźnika intensywności deficytu w pierwszym półroczu 2010 r.

Lp.	Kod zawodu	Nazwa zawodu	Wskaźnik intensywności deficytu
1	811110	Operator spycharki	71,00
2	411003	Pracownik kancelaryjny	28,00
3	232090	Pozostali nauczyciele kształcenia zawodowego	26,00
4	311202	Laborant budowlany	19,00
5	711902	Monter reklam	18,00
6	243103	Menedżer produktu	17,00
7	541308	Pracownik ochrony fizycznej I stopnia	16,00
8	821109	Monter pojazdów i urządzeń transportowych	15,00
9	341202	Opiekun osoby starszej	13,40
10	811104	Operator koparki	13,15
11	721202	Operator automatów spawalniczych	13,00
12	441202	Kurier	12,40
13	713104	Szpachlarz	12,00
14	811407	Operator urządzeń wytwórczych mieszanek betonowych	12,00
15	522302	Sprzedawca w branży mięsnej	11,75

Źródło: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej : Zawody deficytowe i nadwyżkowe w 2011 r. Warszawa 2012 r.

W odniesieniu do zawodów nadwyżkowych dla województw podkarpackiego, należy zauważyć, że w pierwszej trójce znalazły się: technik żywienia i gospodarstwa domowego, socjolog oraz inżynier rolnictwa. Pomimo tych danych, szereg wyższych uczelni prowadzi nabory kolejnych roczników studentów, którzy będą absolwentami na tych kierunków studiów.

Tabela 32. Ranking 15 najbardziej nadwyżkowych zawodów, według wskaźnika intensywności deficytu w pierwszym półroczu 2001 r.

Lp.	Kod zawodu	Nazwa zawodu	Wskaźnik intensywności deficytu
1	322002	Technik żywienia i gospodarstwa domowego	0,0026
2	263204	Socjolog	0,0047
3	213205	Inżynier rolnictwa	0,0058
4	731802	Dziewiarz	0,0074
5	331403	Technik ekonomista	0,0084
6	264302	Filolog – filologia obcojęzyczna	0,0093
7	611104	Rolnik upraw polowych	0,0094
8	233025	Nauczyciel wychowania fizycznego	0,0111
9	514105	Technik usług fryzjerskich	0,0114
10	213105	Biolog	0,0116
11	311512	Technik mechanizacji rolnictwa	0,0120
12	314490	Pozostali technicy technologii żywności	0,0127
13	242190	Pozostali specjaliści do spraw zarządzania i organizacji	0,0132
14	422402	Technik hotelarstwa	0,0132
15	242290	Pozostali specjaliści do spraw administracji i rozwoju	0,0141

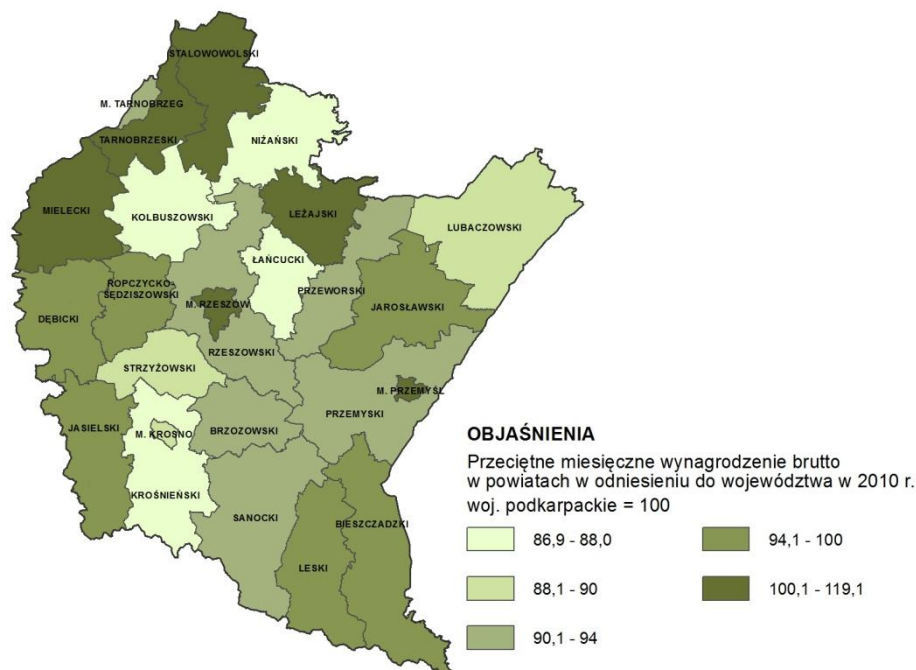
Źródło: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej : Zawody deficytowe i nadwyżkowe w 2011 r. Warszawa 2012 r.

4.3. Wynagrodzenie za pracę

Poziom wynagrodzeń w województwie podkarpackim od lat nie ulega większym zmianom. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie w województwie podkarpackim jest najniższe, (na zmianę z województwem warmińsko-mazurskim) ze wszystkich województw. Sytuacja ta nie uległa zmianie od 2002 r. Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto w relacji do średniej krajowej (Polska=100) w 2011r. wynosiło 83,4 %.

Pomimo utrzymującej się od kilku lat niekorzystnej sytuacji województwa w tym zakresie, korzystnym zjawiskiem jest zmniejszająca się na przestrzeni lat 2005-2010 różnica w średnich zarobkach pomiędzy poszczególnymi powiatami.

Mapa 49. Średnie miesięczne wynagrodzenie brutto w powiatach w odniesieniu do województwa (województwo podkarpackie=100) w 2010 r.

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie na podstawie „Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012.

5. Włączenie społeczne

Zazwyczaj ubóstwo definiowane jest jako stan braku lub zachwiania stanu równowagi pomiędzy pewnym systemem potrzeb a poziomem ich zaspokojenia. Skala zjawiska ubóstwa nie jest określana w sposób jednolity, a sam sposób definiowania tego pojęcia nie jest jednoznaczny. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem to procent osób, których dochód ekwiwalentny do dyspozycji jest niższy od granicy ubóstwa ustalonej na poziomie 60% krajowej mediany ekwiwalentnych rocznych dochodów do dyspozycji.

W Polsce wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym był w 2008 r. taki, jak średnia dla 27 krajów Unii i wyniósł 17%. Jednocześnie jednak Polska zaliczała się do grona krajów charakteryzujących się najniższym poziomem granic ubóstwa.

Sytuacja materialna rodzin wielodzietnych jest często gorsza niż osób starszych, co wynika z braku skutecznych narzędzi wsparcia dla młodych rodzin z dziećmi. Konsekwencją jest silne zagrożenie ubóstwem dzieci i młodzieży, mogące w przyszłości prowadzić do wykluczenia społecznego dużych grup ludności. Według danych Eurostat, w 2008 r. aż 22 % dzieci i młodzieży w Polsce (w wieku 0-17 lat) żyło w sferze ubóstwa relatywnego. Wyższe wskaźniki ubóstwa relatywnego miały w UE tylko Rumunia i Bułgaria.

Zróżnicowanie przestrzenne ubóstwa zdefiniowanego w oparciu o relatywną granicę ubóstwa w Polsce pokazuje, iż prawie połowa województw charakteryzuje się wyższym od średniej krajowej wskaźnikiem zagrożenia ubóstwem. Województwo podkarpackie należy do województw o najwyższym stopniu zagrożenia ubóstwem. Odsetek osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej relatywnej granicy ubóstwa jest większy o kilka procent niż średnio dla całego kraju. Miara ta jednak jest względnie stabilna i dla województwa podkarpackiego wynosi ok. 22–23%. Do województw, w których częściej niż co piąty mieszkaniec jest zagrożony ubóstwem relatywnym, należą wszystkie województwa tzw. Polski Wschodniej³⁰

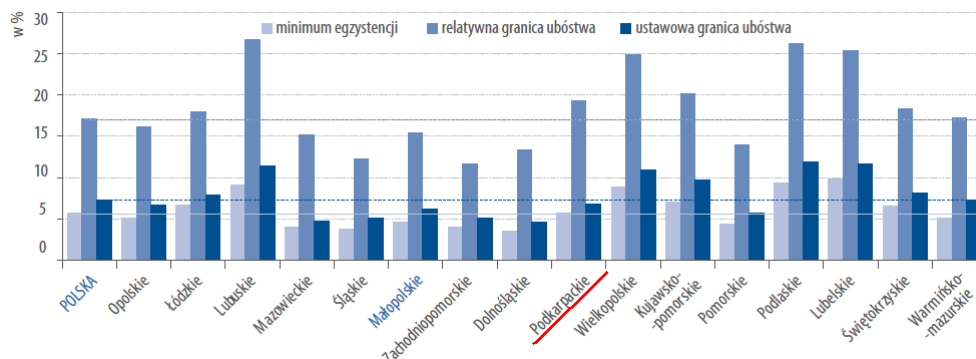
Kolejną miarą próbującą określić odsetek osób dotkniętych ubóstwem jest ustawowa granica ubóstwa. Ustawowa granica ubóstwa jest to kwota (miesięczny dochód netto osoby samotnie gospodarującej lub przypadający na

³⁰ Wykluczenie społeczne i ubóstwo w województwie podkarpackim M. Kuta-Palach, K. Malicki, M. Pokrzywa, S. Wilk. Rzeszów. 2011 r.

jedną osobę w gospodarstwie domowym), która zgodnie z obowiązującą ustawą o pomocy społecznej uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia pieniężnego z pomocy społecznej.

Również w sytuacji określenia ubóstwa na podstawie granicy ustawowej widoczna jest regionalna specyfika polegająca na większym udziale procentowym mieszkańców województwa podkarpackiego w stosunku do średniej krajowej.

Wykres 57. Odsetek mieszkańców Polski żyjących w 2010 r. poniżej minimum egzystencji, relatywnej granicy ubóstwa oraz ustawowej granicy ubóstwa

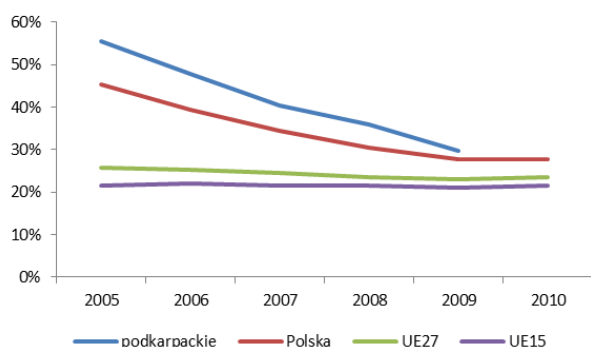
Źródło: Główny Urząd Statystyczny

Najczęstszą przyczyną wykluczenia społecznego jest brak pracy. Długi czas pozostawania bez pracy choćby jednego członka gospodarstwa domowego to źródło narastającego ubóstwa i wykluczenia społecznego. Badania jakościowe osób pozostających bez pracy ponad 24 miesiące wskazują, że w tej grupie występuje najgłębsze wykluczenie z różnych form życia społecznego. W ponad połowie województw Polski odsetek ludności żyjącej w gospodarstwach, gdzie nikt nie pracuje, wynosi ponad 10%.³¹

Na poziom i jakość życia ludności zasadniczo wpływają jej dochody. W latach 2006-2007 obserwowano wzrost dochodów realnych, a następnie ich spadek w latach 2008-2009. Badania potwierdzają, że zróżnicowanie dochodów w Polsce jest relatywnie wysokie. Znaczące jest zróżnicowanie wynagrodzeń w przekroju terytorialnym. Dominuje województwo mazowieckie ze stolicą na czele, gdzie płace są ponad dwukrotnie wyższe niż przeciętnie w kraju. Najniższe – w woj. warmińsko – mazurskim i podkarpackim.³²

Na uwagę zasługuje fakt, iż od 2004 r. udział osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym wśród ogółu mieszkańców Polski systematycznie się zmniejsza.

Wykres 58. Udział osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym w populacji ogółem

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012.

5.1. Zagrożenie ubóstwem i wykluczeniem społecznym

Zagrożenie ubóstwem prowadzi w konsekwencji do wykluczenia społecznego. Jako jedne z głównych przyczyn wykluczenia społecznego wymienia się: bezrobocie (zwłaszcza w jego długookresowej postaci), niskie

³¹ Raport Polska 2011, Gospodarka – Społeczeństwo – Regiony, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2011 r.

³² idem

zarobki (niskie dochody), niski poziom wykształcenia, miejsce zamieszkania (zwłaszcza obszary wiejskie, peryferyjne, o charakterze rolniczym). Są to tzw. czynniki strukturalne związane z procesami ekonomicznymi oraz społeczno-demograficznymi. Dużą rolę w generowaniu zjawiska ubóstwa i wykluczenia społecznego odgrywają także inne czynniki strukturalne, jak: niepełnosprawność, długotrwała choroba, samotne rodzicielstwo (zwłaszcza macierzyństwo). Wśród źródeł tych zjawisk o charakterze instytucjonalnym można zaliczyć: trudności i ograniczenia w dostępie do podstawowych dóbr instytucjonalnych (związanych ze zdrowiem, z kulturą, edukacją, rynkiem pracy itp.), zaś do czynników społecznych należą: bezdomność, sieroctwo, uzależnienia, imigracja, dyskryminacja.³³

W *Diagnozie społecznej* przeprowadzono pogłębione badanie problematyki wykluczenia społecznego w ujęciu ogólnokrajowym i regionalnym. W badaniu tym wyróżniono 4 główne grupy czynników wiążących się z wykluczeniem:

- fizyczne (wiek 50+, niepełnosprawność, samotność oraz niskie – podstawowe lub niżej – wykształcenie głowy rodziny),
- strukturalne (niskie wykształcenie głowy rodziny, mieszkanie na wsi, wykształcenie poniżej średniego),
- normatywne (samotność, uzależnienie, konflikty z prawem, poczucie dyskryminacji),
- materialne (samotność, ubóstwo, bezrobocie).³⁴

W ujęciu ogólnym, w 2011 r. mieszkańcy województwa podkarpackiego byli najbardziej wykluczeni lub zagrożeni wykluczeniem strukturalnym (2 pozycja w kraju odnośnie zagrożenia oraz 4 pod względem rzeczywistego wykluczenia). W porównaniu z 2005 r. sytuacja w tym obszarze uległa pogorszeniu (wówczas 6 miejsce w odniesieniu do zagrożenia i 13 wśród rzeczywiście wykluczonych). W województwie podkarpackim także wysoki był udział osób wykluczonych materialnie (6 miejsce w kraju, jednocześnie 13 pozycja w przypadku zagrożenia tym typem wykluczenia)³⁵. W 2005 r. mieszkańcy Podkarpacia byli najsilniej wykluczeni lub zagrożeni wykluczeniem fizycznym (3 miejsce w kraju w przypadku zagrożenia i 6 w odniesieniu do rzeczywistego wykluczenia), ale sześć lat później ten typ stał się stosunkowo mniej istotny (8 miejsce wśród zagrożonych i 14 wśród wykluczonych).

Na podstawie dostępnych danych urzędowych (np. skali udzielanych świadczeń z pomocy społecznej) można stwierdzić, że w przypadku województwa podkarpackiego głównymi przyczynami wykluczenia społecznego są: ubóstwo, bezrobocie, potrzeba ochrony macierzyństwa (w tym głównie wielodzietność) oraz niepełnosprawność. W mniejszej skali udzielane są natomiast świadczenia związane z długotrwałą i ciężką chorobą, bezdomnością, przemocą w rodzinie, sieroctwem, narkomanią i alkoholizmem.

Bardzo ważną kwestią społeczną, przed którą stanęły instytucje polityki społecznej, jest używanie przez młodzież alkoholu i innych substancji psychoaktywnych. Zjawisko to ma istotny wpływ zarówno na poczucie bezpieczeństwa społecznego, ogólny stan zdrowia ludzi młodych, szanse na sukces na coraz bardziej wymagającym rynku pracy, a także na relacje interpersonalne z rówieśnikami i środowiskiem rodzinnym. Znaczna większość pijącej alkohol młodzieży sięga po niego jeszcze przed momentem osiągnięcia pełnoletności. Badania przeprowadzane wśród młodych ludzi wskazują na to, że wiek inicjacji alkoholowej oraz sięgania po środki psychoaktywne, znacznie się obniżył.

Zjawisko bezdomności w województwie podkarpackim ciągle narasta i nie jest kojarzone tylko z ludźmi dotkniętymi problemami alkoholowymi, przestępczością czy innego rodzaju patologią. Ten problem dotyczy również osób, które straciły dach nad głową w wyniku utraty pracy, problemów rodzinnych, choroby psychicznej, czy też z przyczyn osobistych. W województwie podkarpackim w 2009 r. (ostatnia ankieta Podkarpackiego Urzędu Wojewódzkiego na temat osób bezdomnych) było 894 osoby bezdomne, z czego 115 stanowiły kobiety, a 779 – mężczyźni. 708 osób przebywało w schroniskach dla bezdomnych, natomiast pozostałe w środowisku. Zjawiskiem bezdomności było dotkniętych 45 rodzin w badanym okresie, w tym 13 stanowiły kobiety samotnie wychowujące dzieci.

Województwo podkarpackie sytuuje się wśród tych województw, w których udział osób korzystających ze świadczeń z pomocy społecznej jest jednym z najwyższych.

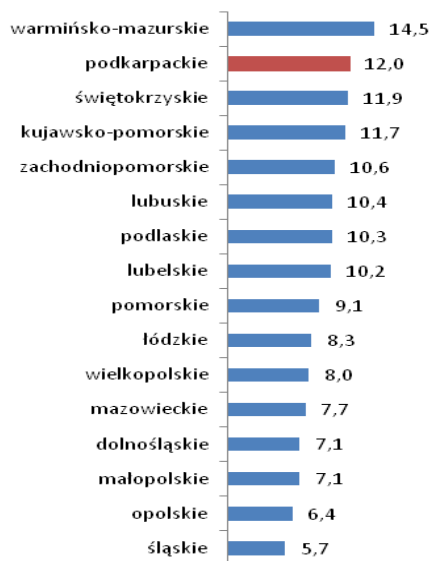
³³ *Wykluczenie społeczne i ubóstwo w województwie podkarpackim* M. Kuta-Palach, K. Malicki, M. Pokrzywa, S. Wilk. Rzeszów. 2011.

³⁴ J. Czaplinski *Rodzaje wykluczenia społecznego*, [w]: Czaplinski J., Panek T. (red.): *Diagnoza Społeczna 2011. Warunki i jakość życia Polaków*, Warszawa, 2011

³⁵ We wcześniejszych edycjach badania nie uwzględniono tego typu problemu jako oddzielnego.

Dane Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej oraz Głównego Urzędu Statystycznego wskazują, że na Podkarpaciu objętych pomocą społeczną jest ok. 100 tys. osób (uwzględniając członków rodziny dotyczy to niemal trzykrotnie większej zbiorowości), podczas gdy całe województwo liczy 2,1 mln osób³⁶

Wykres 59. Udział osób w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem – 2010 r.

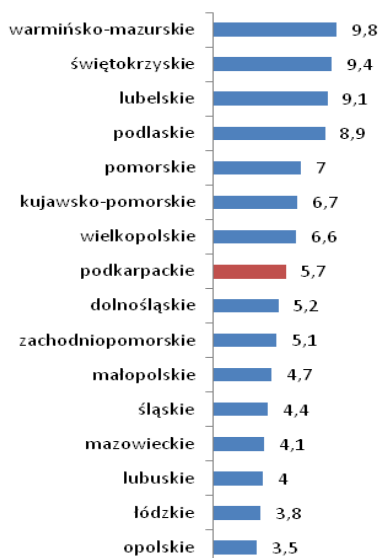
Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

Jednym ze wskaźników przedstawiających poziom ubóstwa jest kategoria minimum egzystencji, która wyznacza granicę, poniżej której istnieje biologiczne zagrożenie życia oraz rozwoju psychicznego i fizycznego człowieka. Minimum egzystencji uwzględnia potrzeby, których zaspokojenie nie może być odłożone w czasie – to granica zaspokojenia najbardziej podstawowych potrzeb człowieka, takich jak: żywność, ubranie, mieszkanie. Uznaje się, że minimum egzystencji wyznacza granicę ubóstwa skrajnego. Poważnym problemem osób zagrożonych ubóstwem są kwestie mieszkaniowe, trudności z pokryciem kosztów utrzymania lokalu, a w konsekwencji utrata uprawnień do zajmowanego lokalu mieszkalnego prowadząca do wykluczenia społecznego.

Dane dla województwa podkarpackiego wskazują, że odsetek osób znajdujących się poniżej minimum egzystencji do roku 2007 był o kilka punktów procentowych wyższy niż średnio dla kraju. Dane Głównego Urzędu Statystycznego obejmujące lata 2008–2010 wskazują, że odsetek osób o wydatkach poniżej granicy ubóstwa skrajnego w województwie podkarpackim był zbliżony lub równy średniej krajowej. W latach 2002–2010 można zauważyć w miarę systematyczne zmniejszanie się udziału osób żyjących poniżej minimum egzystencji zarówno w Polsce, jak i w województwie podkarpackim.

³⁶ Wykluczenie społeczne i ubóstwo w województwie podkarpackim M. Kuta-Palach, K. Malicki, M. Pokrzywa, S. Wilk. Rzeszów. 2011

Wykres 60. Udział osób w gospodarstwach domowych żyjących poniżej minimum egzystencji – (%) – 2010 r.

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012.

Skala zróżnicowania ubóstwa w województwie podkarpackim w wymiarze przestrzennym jest bardzo utrudniona ze względu na brak danych w tym zakresie (podobnych obliczeń np. w wymiarze powiatowym nie wykonują żadne instytucje). Podjęta w 2003 roku próba charakterystyki ubóstwa na Podkarpaciu przez środowisko socjologów Instytutu Socjologii Uniwersytetu Rzeszowskiego była próbą oszacowania tego zjawiska w jego przestrzennym wymiarze (głównie w oparciu o podział na powiaty)³⁷. Wyniki tych analiz wskazują, że ubóstwo jest najbardziej charakterystyczne dla powiatów zlokalizowanych na peryferiach województwa i w oddaleniu od większych ośrodków miejskich. Obszarami o najmniejszym poziomie ubóstwa są obszary dawnych czterech miast wojewódzkich (Rzeszów, Przemyśl, Krosno, Tarnobrzeg). Wskaźnik ten rośnie wraz z oddalaniem się od lokalnych centrów oraz wraz z oddalaniem się na południe i wschód, obejmując obszary dotknięte procesami restrukturyzacyjnymi oraz obszary popegeerowskie.

Interesującym spostrzeżeniem z badań było również potwierdzenie sformułowanej wstępnie hipotezy o jakościowo odmiennym charakterze podkarpackiej biedy, który jest odmienny od tego zlokalizowanego, np. na obszarach popegeerowskich Polski północnej. Wyniki te dały powód do sformułowania tezy o fenomenie tzw. podkarpackiej „biedy zaradnej” charakteryzującej się szeroką gamą działań (niejednokrotnie ze sfery tzw. szarej strefy) zmierzających do poprawy (często skutecznej) indywidualnej, jak i rodzinnej sytuacji osób dotkniętych deprawacją materialną.³⁸

5.2. Pomoc społeczna

Pomoc społeczna wspiera osoby i rodziny w wysiłkach zmierzających do zaspokojenia niezbędnych potrzeb i umożliwia im życie w warunkach odpowiadających godności człowieka. Ogólny stan jednostek, które organizują pomoc społeczną w formie decyzji administracyjnych, odpowiada liczbie gmin i powiatów województwa podkarpackiego.

Tabela 33. Liczba jednostek wykonujących zadania z zakresu pomocy społecznej w powiatach i gminach województwa podkarpackiego

Instytucje, które organizują pomoc społeczną w formie decyzji	Liczba jednostek w latach	
	2009	2010
Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie	21	21

³⁷ M. Malikowski (red.), *Podkarpacka bieda. Przestrzenne i społeczne aspekty biedy wiejskiej na Podkarpaciu*, Rzeszów 2005.

³⁸ *Wykluczenie społeczne i ubóstwo w województwie podkarpackim* M. Kuta-Palach, K. Malicki, M. Pokrzywa, S. Wilk. Rzeszów. 2011

Miejskie Ośrodki Pomocy Społecznej Miejsko-Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej Ośrodki Pomocy Społecznej Miejskie Ośrodki Pomocy Rodzinie /w tym 2 MOPS-y i 2 MOPR-y realizują zadania gminne i powiatowe/	159	160
---	-----	-----

Źródło: Dane zebrane przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie.

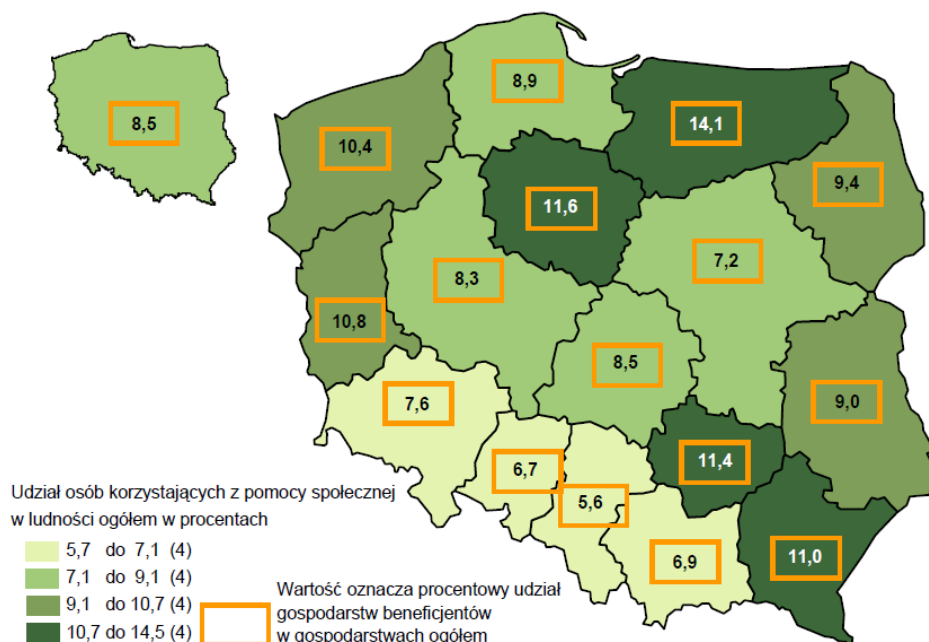
Analizując liczbę pracowników zatrudnionych w obszarze pomocy społecznej w latach 2008 – 2010, zauważalny jest wzrost zatrudnienia o 5,3% w roku 2010 w stosunku do roku 2008 (380 osób nowo zatrudnionych). W obszarze tym podstawową jednak kadre stanowią pracownicy socjalni. Zatrudniani mogą być nie tylko w samorządowych jednostkach organizacyjnych, ale także w coraz liczniej powstających organizacjach pozarządowych, stowarzyszeniach i wszelkich instytucjach, których zadaniem statutowym jest pomoc potrzebującym.

Zgodnie z zapisami ustawy o pomocy społecznej, ośrodek pomocy społecznej zatrudnia pracowników socjalnych proporcjonalnie do liczby ludności gminy w stosunku jeden pracownik socjalny na 2 000 mieszkańców. W roku 2010, wskaźnik ten w województwie podkarpackim wyniósł 1,05 i wzrósł w porównaniu z rokiem poprzednim o 4%, co przekłada się na spełnienie tej zasady.

W 2010 roku z pomocy świadczonej przez ośrodki pomocy społecznej (OPS) skorzystało 1229,4 tys. gospodarstw domowych, które skupiały 3338,7 tys. osób. W stosunku do ogólnej liczby gospodarstw i ludności Polski stanowi to odpowiednio 8,5% oraz 8,7%. W układzie przestrzennym według województw występuje silne zróżnicowanie stopnia korzystania z pomocy społecznej gospodarstw domowych i ich członków.

W 2010 r. najwięcej gospodarstw domowych korzystało z pomocy społecznej w województwie warmińsko-mazurskim, gdzie ich udział w populacji gospodarstw domowych ogółem wynosił 14,1% a w województwie podkarpackim, udział tych gospodarstw wynosił 11 %.

Mapa 50. Udział korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem oraz udział gospodarstw beneficjentów w gospodarstwach ogółem według województw w 2010 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Krakowie „Beneficjenci pomocy społecznej i świadczeń rodzinnych w 2010 r.” Kraków 2011 r.

Pod względem udziału osób w gospodarstwach domowych korzystających ze środków pomocy społecznej w ludności ogółem w poszczególnych powiatach woj. podkarpackiego, najlepiej sytuacja wygląda w otoczeniu większych miast. Najmniejszą wartość wskaźnika zaobserwowano w powiecie miasto Rzeszów (4,9%), powiecie miasto Krosno (7,4%), powiecie mieleckim (8,4%) i powiecie stalowowolskim (8,9%). Najmniej korzystnie wygląda sytuacja w powiecie przemyskim (23,3%), niżańskim (16,0%) oraz brzozowskim (15,4%).

Województwo podkarpackie jest jednym z regionów o najwyższym udziale rodzin korzystających z pomocy społecznej. Nastąpił również ich wzrost z 81 175 w roku 2008 do 95 335 w roku 2010 (wzrost o 17,4%). Jeszcze bardziej wzrosła liczba wypłacanych świadczeń z 169 015 w roku 2008 do 240 029 w roku 2010 (wzrost o 42%)

oraz łączna kwota świadczeń, która wzrosła o 32,4% i wg stanu na dzień 31 grudnia 2010 roku wyniosła 119 889 421 zł.

Podkarpacie znajduje się jednocześnie na 7. pozycji w kraju pod względem życia poniżej minimum egzystencji, co warunkuje duże zapotrzebowanie na wsparcie tej grupy.

W latach 2008 – 2010 najczęstszymi powodami przyznawania pomocy społecznej w województwie podkarpackim było: ubóstwo, bezrobocie, długotrwała lub ciężka choroba, niepełnosprawność, a także bezradność w sprawach opiekuńczo - wychowawczych. W roku 2010 największy wzrost odnotowano w przypadku: zdarzeń losowych – ponad 6-krotny wzrost w stosunku do roku 2008, sytuacji kryzysowej – ponad dwukrotny wzrost w stosunku do roku 2008, przemocy w rodzinie – wzrost o 26,8 % w stosunku do roku 2008, bezdomności – wzrost o 26,6 % w stosunku do roku 2008, potrzeby ochrony macierzyństwa – wzrost o 24,4 % w stosunku do roku 2008, bezrobocia – wzrost o 9,6 % w stosunku do roku 2008.

Pomocą bezpośrednią osobom bezdomnym, polegającą na udzieleniu schronienia, czy posiłku, zajmują się głównie organizacje pozarządowe. Zgodnie z danymi Podkarpackiego Urzędu Wojewódzkiego (listopad 2011) w województwie podkarpackim działa 19 schronisk i noclegowni oraz 82 placówki prowadzące dożywianie.

Niepokojącym zjawiskiem, które dotyczy znacznej liczby rodzin na Podkarpaciu jest bezradność w sprawach opiekuńczo – wychowawczych. Pomimo że w 2010 roku nieznacznie ono zmalało, to jednak znaczna część rodzin została objęta z tego powodu wsparciem.

Tabela 34. Liczba ośrodków interwencji kryzysowej oraz liczba osób korzystających z pomocy w tych ośrodkach w woj. podkarpackim

Rok	Ośrodki interwencji kryzysowej - podmioty prowadzące: gmina, powiat i inne		
	Liczba instytucji	Liczba miejsc	Liczba osób korzystających
2008	13	104	2 179
2009	14	108	2 687
2010	15	101	4 142

Źródło: Sprawozdania Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej -03 za lata 2008-2010.

Inną formą wsparcia dla rodzin jest funkcjonowanie zespołów interdyscyplinarnych, które najczęściej tworzą pracownicy ośrodków pomocy społecznej, policji, a także pracownicy placówek ochrony zdrowia, placówek oświatowych oraz Komisji ds. Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, poradni psychologiczno-pedagogicznej, itp. Zespół ma na celu pomoc rodzinom w kryzysie poprzez współpracę różnych instytucji na terenie gmin oraz zwiększenie efektywności podejmowanych działań interwencyjnych i pomocowych w momencie zaistnienia w rodzinie kryzysu. Działania zespołu są ukierunkowane na rozwiązanie konkretnego problemu w rodzinie niewydolnej wychowawczo oraz przeciwdziałanie następstwom zaistniałego problemu. Do takich zespołów należy m.in. zespół ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Utworzenie zespołu ds. przemocy w rodzinie jest obowiązkiem ustawowym każdej gminy, wprowadzonym w 2010 roku. Zgodnie z informacjami otrzymanymi od ośrodków pomocy społecznej, na koniec 2011 roku w województwie podkarpackim powołano 153 zespoły interdyscyplinarne; w 7 gminach zespoły jeszcze nie funkcjonowały.

Istotną rolę w profilaktyce oraz terapii rodzin wieloproblemowych w strukturach pomocy społecznej pełnią ośrodki wspierające, zwłaszcza Ośrodki Interwencji Kryzysowej. Począwszy od 2008 roku liczba osób korzystających z poradnictwa, czy schronienia zwiększyła się prawie 2-krotnie, do 4 142 osób w roku 2010. Wzrosła również liczba ośrodków.

Zadaniem placówek opiekuńczo – wychowawczych wsparcia dziennego jest ograniczenie do minimum umieszczenia dziecka w placówce całodobowej. Zadaniem tych placówek jest nie tylko praca z dziećmi, ale również z ich rodzicami. W ostatnich latach obserwowalny jest spadek liczby tych placówek z 30 w roku 2008 do 27 w roku 2010, natomiast liczba osób korzystających przewyższa liczbę miejsc (rok 2010 - 2 085 os. korzystających, 1 370 liczb miejsc).

Wsparcie rodziny i zapobieganie patologiom społecznym to jeden z obowiązków placówek pomocy społecznej. W kontekście przeciwdziałania zwiększaniu się zagrożeń społecznych niezwykle ważna jest również pomoc dla dzieci i młodzieży, zarówno żyjących w rodzinach dysfunkcyjnych, jak i poza rodzinami biologicznymi. Z punktu widzenia rozwoju psychologicznego i socjalizacji, najlepszym rozwiązaniem w tym przypadku jest umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej najbardziej zbliżonej do środowiska naturalnego.

Tabela 35. Rodziny zastępcze w woj. podkarpackim w latach 2008-2010

Wyszczególnienie	2008		2009		2010	
	liczba rodzin	liczba dzieci umieszcz. w rodzinie zastępczej	liczba rodzin	liczba dzieci umieszcz. w rodzinie zastępczej	liczba rodzin	liczba dzieci umieszcz. w rodzinie zastępczej
Rodziny zastępcze ogółem	1 462	2 138	1 508	2 163	1 572	2 233
rodziny spokrewnione z dzieckiem	1 199	1 650	1 246	1 679	1 277	1 693
rodziny niespokrewnione z dzieckiem	246	424	246	425	274	458
rodziny zawodowe niespokrewnione z dzieckiem	17	72	16	65	26	94
w tym: wielodzietne	6	32	6	30	15	57
specjalistyczne	4	11	4	9	6	14
o charakterze pogotowia rodzinnego	7	29	6	26	5	23

Źródło: Sprawozdania Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej -03 za lata 2008-2010.

W analizowanym okresie liczba rodzin zastępczych wzrosła o ponad 100. Wzrost można zaobserwować we wszystkich typach rodzin zastępczych, poza rodzinami o charakterze pogotowia rodzinnego, których ilość uległa zmniejszeniu.

Tabela 36. Liczba osób objętych wsparciem/pracą przez ośrodki adopcyjno-opiekuńcze prowadzące pracę z rodziną naturalną, zastępczą i adopcyjną

Praca z rodziną	Liczba osób objętych wsparciem (pracą) przez ośrodki adopcyjno-opiekuńcze		
	2008	2009	2010
naturalną	656	618	580
zastępczą	862	1 112	1 315
adopcyjną	1 058	926	1 034
OGÓŁEM	2 576	2 656	2 929

Źródło: Sprawozdania Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej -03 za lata 2008-2010.

Jak pokazuje powyższa tabela w roku 2010 wzrosła liczba osób objętych wsparciem przez ośrodki adopcyjno-opiekuńcze prowadzące pracę z rodziną naturalną, zastępczą i adopcyjną (niemal 14% wzrost w stosunku do 2008 r.).

W 2010 r. na Podkarpaciu funkcjonowało – łącznie z filiami - 71 placówek stacjonarnej pomocy społecznej, z czego 49 stanowiły domy pomocy społecznej, znajdowały się w nich w sumie 5283 miejsca, zamieszkałe przez 5266 osób. Liczba tego typu ośrodków ulegała nieznacznym zmianom od 2005 roku (68), kształtując się obecnie na poziomie 70-71. Większe różnice obserwowane są w odniesieniu do liczby miejsc i mieszkańców placówek pomocy społecznej. Najwięcej miejsc przypadło na lata 2005-2006 (ponad 5440) jednocześnie był to okres, w którym ich obłożenie było zdecydowanie mniejsze niż możliwości przyjęcia. Od 2008 r. maleje liczba dostępnych miejsc, przy wzroście liczby mieszkańców, co prowadzi do analogicznej sytuacji, jak w roku 2003, gdy wartości te były zbieżne. Oznacza to z jednej strony konieczność rozwoju (zwiększenia liczby miejsc) placówek, z drugiej niebezpieczne tendencje wynikające z rosnącej liczby osób wymagających wsparcia tych podmiotów.

Tabela 37. Jednostki organizacyjne pomocy społecznej o zasięgu lokalnym i ponadgminnym – finansowane z budżetu gminy i powiatu ze środków na pomoc społeczną w woj. podkarpackim

Wyszczególnienie	2008			2009			2010		
	podmiot prowadzący - gmina, powiat i inny organ prowadzący			podmiot prowadzący - gmina, powiat i inny organ prowadzący			podmiot prowadzący - gmina, powiat i inny organ prowadzący		
	liczba jedn.	liczba miejsc	liczba osób korzyst.	liczba jedn.	liczba miejsc	liczba osób korzyst.	liczba jedn.	liczba miejsc	liczba osób korzyst.
DOMY POMOCY SPOŁECZNEJ	48	4 677	5 170	48	4 597	4 901	48	4 524	4 841

OŚRODKI WSPARCIA	101	3 617	4 707	103	3 662	5 147	105	3 826	7 623
<i>w tym: prowadzące miejsca całodobowe okresowego pobytu</i>	3	68	344	3	68	316	3	68	302
z tego: /z wiersza 2/ środowiskowe domy samopomocy	54	1 563	1 775	57	1 712	1 881	60	1 811	2 052
dzienne domy pomocy	7	296	347	7	306	339	8	336	385
noclegownie, schroniska, domy dla bezdomnych	8	385	773	8	385	895	8	385	913
jadłodajnie	4	395	496	4	395	474	5	485	1 887
kluby samopomocy	5	195	496	4	135	148	4	135	465
inne ośrodki wsparcia	23	783	1 124	23	729	1 420	20	674	1 921
RODZINNE DOMY POMOCY	0	0	0	0	0	0	0	0	0
DOMY DLA MATEK Z MAŁOLETNIAMI DZIEĆMI I KOBIET W CIAŻY	1	11	63	1	28	40	1	11	44
MIESZKANIA CHRONIONE	22	50	36	22	50	29	21	48	41
<i>w tym: dla osób usamodzielnianych opuszczających niektóre typy placówek opiek.-wych., schroniska, zakłady poprawcze i inne</i>	18	42	36	18	42	29	17	41	37
<i>dla osób z zaburzeniami psychicznymi</i>	4	8	0	4	8	0	3	6	4
OŚRODKI INTERWENCJI KRYZYSOWEJ	13	104	2 179	14	108	2 687	15	101	4 142
<i>w tym: dla ofiar przemocy w rodzinie</i>	13	104	2 179	14	108	2 687	15	101	4 140
<i>dla ofiar handlu ludźmi</i>	0	0	0	0	0	0	1	16	2
OŚRODKI ADOPCYJNO-OPIEKUŃCZE	4	x	2 576	4	x	2 656	4	x	2 929
<i>w tym prowadzące pracę z: rodziną naturalną</i>	4	x	656	4	x	618	4	x	580
<i>rodziną zastępczą</i>	4	x	862	4	x	1 112	4	x	1 315
<i>rodziną adopcyjną</i>	4	x	1 058	4	x	926	4	x	1 034
PLACÓWKI OPIEKUŃCZO-WYCHOWAWCZE	65	2 440	3 731	64	2 533	3 607	62	2 336	3 514
<i>w tym: placówki wsparcia dziennego</i>	30	1 322	2 151	29	1 470	2 194	27	1 370	2 085
<i>w tym: opiekuńcze</i>	8	680	895	8	670	872	7	570	724
<i>specjalistyczne</i>	1	20	459	1	20	459	1	20	491
<i>placówki interwencyjne</i>	1	30	116	1	30	98	1	30	86
<i>placówki rodzinne</i>	7	53	56	7	53	57	7	53	56
<i>placówki socjalizacyjne</i>	22	684	925	22	677	885	23	660	907
<i>placówki wielofunkcyjne</i>	5	351	483	5	303	373	4	223	380
JEDNOSTKI SPECJALISTYCZNEGO PORADNICTWA	1	x	30	1	x	45	2	x	1 183
<i>w tym: JEDNOSTKI SPECJALISTYCZNEGO PORADNICTWA RODZINNEGO</i>	1	x	30	1	x	45	2	x	385
<i>w tym: dla rodzin naturalnych</i>	1	x	30	1	x	45	2	x	233
<i>dla rodzin zastępczych i adopcyjnych</i>	0	x	0	0	x	0	1	x	24
<i>terapii rodzinnej</i>	0	x	0	0	x	0	1	x	128

Źródło: Sprawozdania Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej -03 za lata 2008-2010.

Ogólną liczbę domów pomocy społecznej, zarówno dla osób starszych, jak i przewlekle chorych prezentuje poniższa tabela.

Tabela 38. Domy pomocy społecznej w powiatach woj. podkarpackiego. Stan na 31.10.2011 r.

Lp.	Powiat	Liczba DPS	Liczba miejsc w DPS
1	bieszczadzki	1	143
2	brzozowski	2	164
3	dębicki	2	309
4	jarosławski	4	390
5	jasielski	2	250
6	kolbuszowski	1	60
7	krośnieński	2	185
8	leski	-	-
9	leżajski	2	151
10	lubaczowski	3	366
11	łańcucki	1	85
12	mielecki	1	148
13	nizański	-	-
14	przemyski	2	157
15	przeworski	1	50
16	ropczycko-sędziszowski	2	188
17	rzeszowski	6	518
18	sanocki	1	41
19	stalowowolski	2	164
20	strzyżowski	2+filia	156
21	tarnobrzski	1	50
22	M. Krosno	2	128
23	M. Przemyśl	3	314
24	M. Rzeszów	4+filia	473
25	M. Tarnobrzeg	2	127
SUMA		49+2 filie	4617

Źródło: Opracowanie własne Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Rzeszowie.

Osoby niepełnosprawne stanowią znaczną część populacji.

Tabela 39. Liczba orzeczeń o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności wydanych przez powiatowe zespoły do spraw orzekania o niepełnosprawności w woj. podkarpackim w latach 2009-2010.

Rok	2009	2010
Liczba wydanych orzeczeń dla osób przed 16 rokiem życia	9 244	8 992
Liczba wydanych orzeczeń dla osób po 16 roku życia	37 303	39 861
Ogółem	46 547	48 853

Źródło: Opracowanie własne Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Rzeszowie.

W celu przeciwdziałania izolacji osób niepełnosprawnych, stworzenia każdemu dziecku optymalnych warunków rozwoju w sferze procesów poznawczych i intelektualnych oraz wykształcenia u nich postaw tolerancji, akceptacji, szacunku i gotowości służenia pomocą, tworzone są klasy integracyjne. Klasy te dają możliwość wspólnego kształcenia się dzieci niepełnosprawnych z dziećmi zdrowymi oraz zdobycia cennych doświadczeń i umiejętności. Liczbę oddziałów integracyjnych w województwie podkarpackim przedstawia poniższa tabela.

Tabela 40. Liczba oddziałów integracyjnych wg powiatów i typów szkół woj. podkarpackiego (dane SIO 30 września)

Lp.	Powiat	2008 r.		2009 r.		2010 r.	
		SP	Gimnazjum	SP	Gimnazjum	SP	Gimnazjum
1	bieszczadzki	-	-	-	-	-	-
2	brzozowski	1	-	1	-	1	1

3	dębicki	6	3	7	3	8	5
4	jarosławski	1	-	1	-	1	-
5	jasielski	1	-	1	-	1	2
6	kolbuszowski	-	-	-	-	-	-
7	krośnieński	-	-	1	-	-	-
8	leski	-	-	-	1	-	-
9	leżajski	-	-	-	-	-	-
10	lubaczowski	-	-	1	-	1	-
11	łańcucki	1	-	1	-	1	-
12	mielecki	1	2	3	2	3	2
13	niżański	1	-	-	-	-	-
14	przemyski	-	-	-	-	-	-
15	przeworski	1	-	1	-	2	2
16	ropczycko-sędziszowski	1	-	1	-	1	1
17	rzeszowski	-	-	-	-	-	-
18	sanocki	1	2	1	2	4	2
19	stalowowolski	2	1	2	1	2	1
20	strzyżowski	-	-	-	-	-	-
21	tarnobrzeski	-	-	-	-	-	-
22	M. Krosno	2	2	1	2	1	2
23	M. Przemyśl	1	1	1	1	1	1
24	M. Rzeszów	2	1	2	1	2	1
25	M. Tarnobrzeg	1	-	1	-	1	-
Suma		23	12	26	13	30	20

Źródło: Kuratorium Oświaty w Rzeszowie.

W województwie podkarpackim liczba oddziałów integracyjnych systematycznie rośnie. W okresie od 2008 do 2010 roku liczba klas integracyjnych w szkołach podstawowych wzrosła o 7, natomiast w gimnazjach o 8. W analizowanym okresie najwięcej klas integracyjnych funkcjonowało w powiecie dębickim i z roku na rok tworzone tam były nowe oddziały. Drugim w kolejności jest powiat sanocki, w którym w 2010 roku funkcjonowało 4 klasy w szkole podstawowej oraz 2 w gimnazjum; trzecim – mielecki (3 klasy w szkole podstawowej i 2 w gimnazjum). W pozostałych powiatach występują 1-2 oddziały lub nie występują w ogóle (powiaty: bieszczadzki, kolbuszowski, leżajski, przemyski, rzeszowski, strzyżowski i tarnobrzeski). Osoby z zaburzeniami psychicznymi, jak również niepełnosprawne intelektualnie są wspierane także poprzez możliwość uczestnictwa w środowiskowych domach samopomocy przygotowujących do życia w społeczeństwie i funkcjonowania w środowisku. W województwie podkarpackim funkcjonuje 60 takich placówek.

Tabela 41. Środowiskowe domy samopomocy w woj. podkarpackim

Lp.	Powiat	Liczba ŚDS	2009 r.		2010 r.	
			Liczba miejsc	Liczba uczestników	Liczba miejsc	Liczba uczestników
1	bieszczadzki	1	37	39	37	44
2	brzozowski	3	87	97	89	99
3	dębicki	2	29	35	64	69
4	jarosławski	2	70	70	76	76
5	jasielski	2	46	47	49	52
6	kolbuszowski	2	41	50	71	72
7	krośnieński	3	80	88	83	91
8	leski	1	31	31	31	33
9	leżajski	3	92	84	95	106
10	lubaczowski	4	106	109	102	111
11	łańcucki	2	61	61	60	60
12	mielecki	2	70	69	70	78
13	niżański	2	22	35	52	61

14	przemyski	2	51	51	52	57
15	przeworski	3	67	74	67	75
16	ropczycko-sędziszowski	2	69	81	69	82
17	rzeszowski	8	218	233	218	246
18	sanocki	2	58	62	62	68
19	stalowowski	4	128	149	127	148
20	strzyżowski	2	61	61	64	66
21	tarnobrzegi	3	93	112	98	108
22	M. Krosno	1	38	44	38	45
23	M. Przemyśl	1	35	35	35	35
24	M. Rzeszów	2	50	55	50	62
25	M. Tarnobrzeg	1	44	74	44	76
SUMA		60	1684	1846	1803	2020

Źródło: Opracowanie własne Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Rzeszowie.

Zauważyć można, że liczba miejsc w placówkach, jak również liczba uczestników ŚDS wzrosła w analizowanym okresie. Najwięcej środowiskowych domów samopomocy funkcjonuje w powiecie rzeszowskim – 8 placówek, które mogą jednocześnie objąć wsparciem 218 osób; po 4 placówki działa w powiatach lubaczowskim i stalowowskim, które mogą przyjąć ponad 100 osób; w pozostałych powiatach liczba placówek nie przekracza 3, a liczba miejsc - 100.

Z każdym rokiem wzrasta liczba osób, którym przyznano decyzją świadczenie w postaci specjalistycznych usług opiekuńczych - ponad 2-krotny wzrost w ciągu 2 lat, natomiast ogólna liczba świadczeń w ramach usług opiekuńczych zmniejsza się. Coraz więcej rodzin korzysta z poradnictwa specjalistycznego oraz interwencji kryzysowej. Wzrasta również liczba rodzin objętych pracą socjalną.

Tabela 42. Usługi opiekuńcze, poradnictwo specjalistyczne, interwencja kryzysowa, praca socjalna – wybrane formy pomocy świadczone przez gminy w latach 2008-2010 jako zadanie własne

formy pomocy	2008				2009				2010			
	liczba osób, którym przyznano decyzją świadczenie	liczba świadczeń	liczba rodzin	liczba osób w rodzinach	liczba osób, którym przyznano decyzją świadczenie	liczba świadczeń	liczba rodzin	liczba osób w rodzinach	liczba osób, którym przyznano decyzją świadczenie	liczba świadczeń	liczba rodzin	liczba osób w rodzinach
usługi opiekuńcze - ogółem	3 646	1 603 861	3 589	4 649	3 670	1 600 440	3 591	4 529	3 608	1 576 699	3 537	4 546
w tym specjalistyczne	73	37 572	73	154	75	38 233	74	134	166	78 186	165	267
poradnictwo specjalistyczne (prawne, psychologiczne, rodzinne)	x	x	4 488	12 818	x	x	5 978	18 610	x	x	6 293	19 292
interwencja kryzysowa	x	x	612	2019	x	x	1 267	4 108	x	x	1 417	4 824
praca socjalna	x	x	43 707	143 174	x	x	44 919	143 615	x	x	50 487	154 281

Źródło: Sprawozdania Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej -03 za lata 2008-2010.

Problemy, z którymi borykają się osoby objęte pomocą społeczną w dużej mierze wpływają na ich postawę w życiu społecznym. Z przyczyn obiektywnych, osoby niepełnosprawne nie posiadają zdolności do konkurowania na rynku pracy, a uwzględniając rosnący poziom bezrobocia jeszcze trudniej jest im podjąć zatrudnienie, co w konsekwencji prowadzi do wykluczenia społecznego. Zakłady aktywności zawodowej to jednostki, których statutowym zadaniem jest rehabilitacja zawodowa i społeczna osób niepełnosprawnych. Mogą prowadzić prawie każdy rodzaj działalności, z wyjątkiem wytwarzania wyrobów objętych akcyzą oraz handlu nimi.

5.3. Formy aktywizacji zawodowej

Tabela 43. Zakłady aktywności zawodowej w woj. podkarpackim i liczba osób w nich zatrudniona. Stan na 31.12.2010 r.

Lp.	Nazwa zakładu aktywności zawodowej	Rok utworzenia	Liczba zatrudnionych osób niepełnosprawnych
1	Zakład Aktywności Zawodowej w Rymanowie Zdroju	2003	40
2	Zakład Aktywności Zawodowej w Nowej Sarzynie	2005	36
3	Zakład Aktywności Zawodowej w Woli Dalszej	2007	32
4	Zakład Aktywności Zawodowej w Maliniu	2007	32
5	Zakład Aktywności Zawodowej w Jarosławiu	2007	40
6	Zakład Aktywności Zawodowej w Woli Rafałowskiej	2007	30
7	Zakład Aktywności Zawodowej w Woli Żyrakowskiej	2008	22
8	Zakład Aktywności Zawodowej w Oleszycach	2010	16
RAZEM		-	248

Źródło: Opracowanie własne Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Rzeszowie.

Warsztaty terapii zajęciowej stwarzają osobom niepełnosprawnym niezdolnym do podjęcia pracy możliwość rehabilitacji społecznej i zawodowej w zakresie pozyskania lub przywracania umiejętności niezbędnych do podjęcia zatrudnienia. W województwie podkarpackim funkcjonuje 35 takich podmiotów, prowadzonych zazwyczaj przez organizacje pozarządowe. Liczbę warsztatów w poszczególnych powiatach województwa podkarpackiego prezentuje poniższa tabela.

Tabela 44. Warsztaty terapii zajęciowej w woj. podkarpackim

Lp.	Powiat	Liczba WTZ	2009 r.		2010 r.	
			Liczba miejsc	Liczba uczestników	Liczba miejsc	Liczba uczestników
1	bieszczadzki	1	35	35	35	35
2	brzozowski	2	78	81	81	87
3	dębicki	3	110	110	120	120
4	jarosławski	1	45	45	45	45
5	jasielski	1	50	50	50	50
6	kolbuszowski	1	30	35	30	35
7	krośnieński	1	40	40	40	40
8	leski	1	35	35	37	37
9	leżajski	1	30	30	30	30
10	lubaczowski	1	35	35	35	35
11	łańcucki	1	25	25	30	30
12	mielecki	1	60	60	60	60
13	niżański	1	55	55	55	55
14	przemyski	1	55	55	55	55
15	przeworski	1	40	40	40	45
16	ropczycko-sędziszowski	1	45	45	50	50
17	rzeszowski	1	35	35	35	35
18	sanocki	2	70	70	70	70
19	stalowowolski	3	120	129	120	125
20	strzyżowski	1	30	30	35	35
21	tarnobrzeski	2	65	65	65	65
22	M. Krosno	1	45	45	45	45
23	M. Przemyśl	2	57	57	57	57
24	M. Rzeszów	2	80	80	80	80
25	M. Tarnobrzeg	2	110	116	110	117
SUMA		35	1380	1410	1403	1438

Źródło: Opracowanie własne Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Rzeszowie.

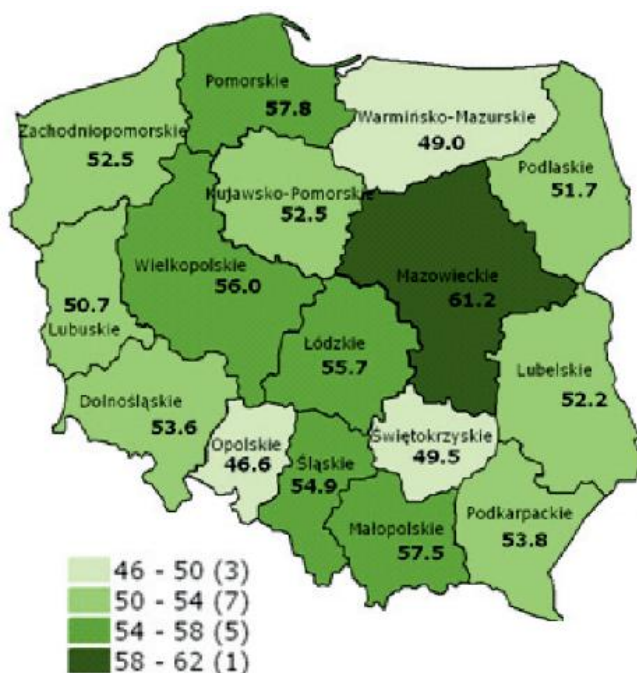
Najwięcej warsztatów funkcjonuje w powiatach dębickim i stalowowolskim (po 3 podmioty). Te same powiaty, jak również miasto Tarnobrzeg, dysponują ponad 100 miejscami. Warsztaty terapii zajęciowej są podmiotami rozwijającymi się. W miarę możliwości tworzone są nowe pracownie, w związku z tym, mogą przyjąć coraz więcej osób. Na przestrzeni roku, liczba miejsc w podkarpackich warsztatach wzrosła o 33, a liczba uczestników o 38.

Kolejną formą aktywizacji zawodowej osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym jest tworzenie spółdzielni socjalnych. W województwie podkarpackim funkcjonuje 17 takich jednostek. Przedmiotem ich działalności jest prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa w oparciu o osobistą pracę członków. Spółdzielnie działają na rzecz społecznej i zawodowej reintegracji swoich członków poprzez działania mające na celu odbudowanie i podtrzymanie umiejętności uczestniczenia w życiu społeczności lokalnej i pełnienia ról społecznych w miejscu pracy, zamieszkania lub pobytu oraz zdolności do samodzielnego świadczenia pracy. W województwie podkarpackim funkcjonują 2 centra integracji społecznej, które w 2010 roku objęły wsparciem łącznie 100 osób. Ponadto, funkcjonuje 7 Klubów Integracji Społecznej, prowadzących działania o charakterze terapeutycznym, zatrudnieniowym i samopomocowym (np. pomoc w znalezieniu zatrudnienia, organizowanie prac społecznie użytecznych, prowadzenie robót publicznych, poradnictwa prawnego, działalność samopomocowa w zakresie zatrudnienia, spraw mieszkaniowych i socjalnych), które w 2010 roku objęły pomocą 124 osoby.

6. Społeczeństwo obywatelskie

Frekwencja wyborcza w Polsce jest zróżnicowana, ale średnio nie przekracza 48%, natomiast średnia frekwencja dla innych krajów Europy Środkowo-Wschodniej to nieco ponad 72%.

Mapa 51. Frekwencja w wyborach prezydenckich (2010 r.)

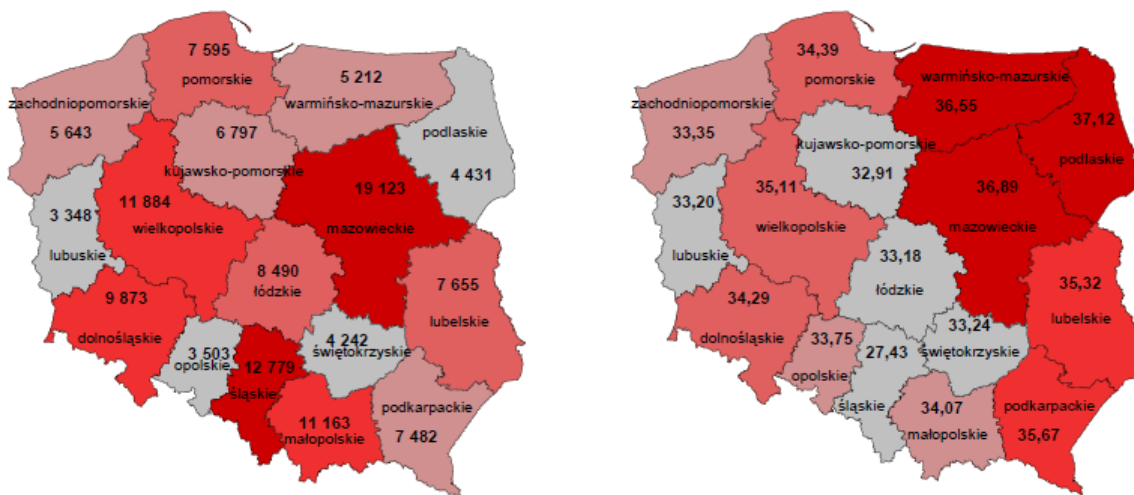

Źródło: Główny Urząd Statystyczny

Wartość indeksu aktywności obywatelskiej Polaków, na tle innych krajów europejskich, jest stosunkowo niska – co widać na poniższym wykresie.

Najwięcej organizacji pozarządowych w liczbach bezwzględnych znajduje się w województwach: mazowieckim, śląskim, małopolskim i wielkopolskim, a w przeliczeniu na 10 000 mieszkańców w województwach: mazowieckim, warmińsko-mazurskim, podlaskim, lubelskim i podkarpackim.

Mapa 52. Liczba podmiotów trzeciego sektora w podziale na województwa w liczbach bezwzględnych (lewa) oraz w przeliczeniu na 10 000 mieszkańców, REGON 2007 rok (prawa).

Źródło: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej „Strategia wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego na lata 2009-2015”. Warszawa 2008 r.

Frekwencja wyborcza

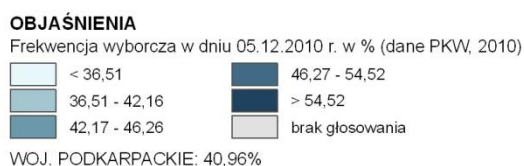
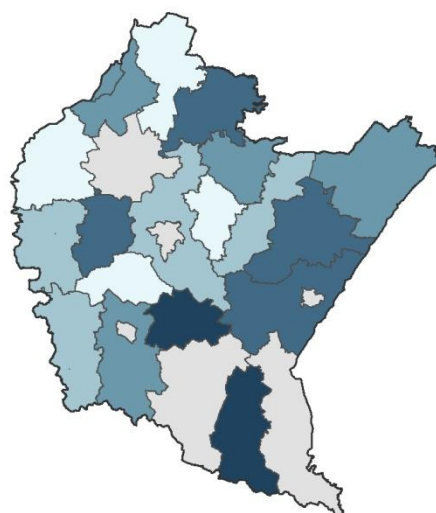
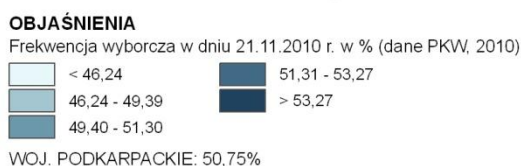
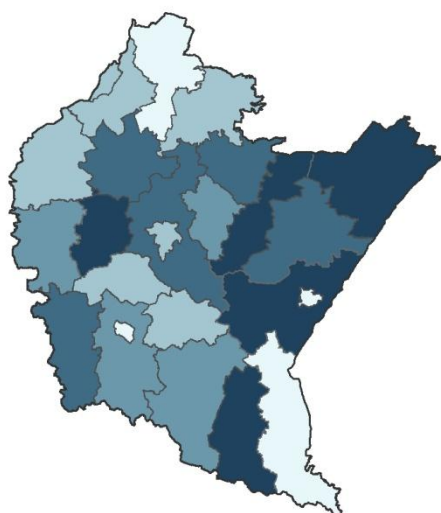
Uczestnictwo obywateli w wyborach samorządowych, parlamentarnych czy też prezydenckich jest jedną z najważniejszych cech demokracji i jednocześnie jedną z jej najistotniejszych wartości. Partycypacja wyborcza stanowi również wyraz obywatelskiego zaangażowania i troski o dobro wspólne, jakim jest państwo, region czy też miejscowość, w którym wyborca mieszka. Wydaje się, że uczestnictwo w wyborach samorządowych jest szczególnie istotne z punktu widzenia wyborców, gdyż właśnie w tych wyborach mają oni największe szanse oddziaływania i wyboru przedstawicieli, którzy będą decydować o kwestiach im najbliższych (lokalne podatki i opłaty, wydarzenia kulturalne i sportowe, inwestycje lokalne itp.).

Analizując dane dotyczące frekwencji wyborczej w skali Polski można stwierdzić, że największą aktywnością obywatelską cechują się mieszkańcy województwa mazowieckiego, a także pomorskiego i małopolskiego, natomiast frekwencja wyborcza w województwie podkarpackim sięga 53,8 %.

Frekwencja wyborcza w latach 2005-2010 była w podkarpackim wyższa niż ogółem w Polsce, zarówno w wyborach samorządowych jak również prezydenckich i parlamentarnych (z wyjątkiem wyborów parlamentarnych w 2007 r.). Świadczy to o zaangażowaniu mieszkańców Podkarpacia w sprawy społeczne, odpowiedzialności za sprawy publiczne oraz chęci wpływania na procesy zachodzące w regionie.

Frekwencja wyborcza w wyborach samorządowych w 2010 r. w województwie podkarpackim wynosiła 50,75%. Najwyższą frekwencję zanotowano w powiecie przeworskim i wyniosła ona 57,59%. Wysoką partycypacją wyborczą, przekraczającą średnią dla województwa, charakteryzowały się również powiaty: ropczycko-sędziszowski (55,57%), przemyski (55,53%), lubaczowski (55,15%), leski (54,99%), jarosławski (53,27%), kolbuszowski (52,19%), leżajski (52,16%), rzeszowski (51,99%), jasielski (51,54%) i łańcucki (51,30%). We wszystkich miastach na prawach powiatu frekwencja była niższa niż 50%: najwyższa w Rzeszowie (49,15%) a najniższa w Krośnie (46,17%). Najniższą frekwencję wyborczą zanotowano w powiecie bieszczadzkim (45,86%).

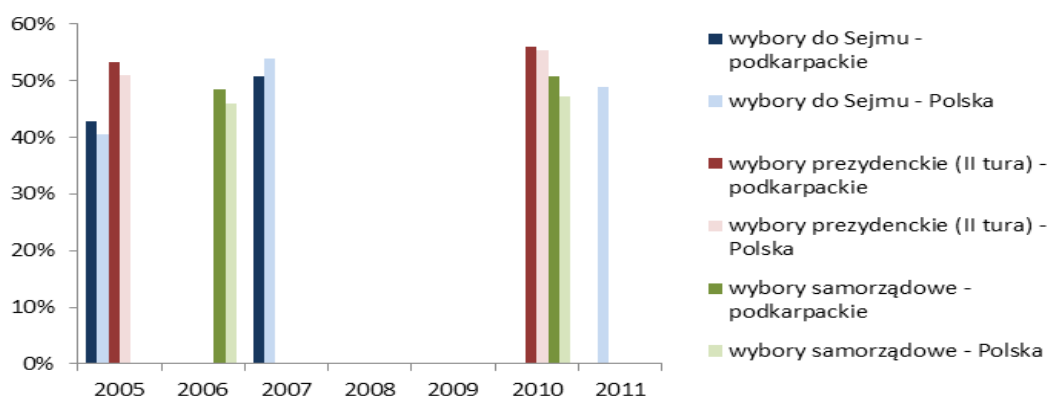
Mapa 53. Frekwencja wyborcza w wyborach samorządowych w województwie podkarpackim - listopad 2010 r.

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie na podstawie danych Państwowa Komisja Wyborcza

Frekwencja wyborcza w wyborach parlamentarnych w 2007 roku wyniosła w województwie podkarpackim 50,81%. Podkarpacie należało do regionów o frekwencji niższej od średniej ogólnopolskiej, która wyniosła 53,88%. Frekwencja w subregionie krośnieńsko-przemyskim była niższa od średniej dla całego województwa i wyniosła 48,41%. W podregionie rzeszowsko-tarnobrzeskim wyniosła ona 52,77%. Powiatami o najwyższym poziomie partycypacji wyborczej były wszystkie miasta na prawach powiatu oraz powiat łańcucki i rzeszowski. Najwyższą frekwencję zanotowano w Rzeszowie i wyniosła ona 64,23%. Również w trzech pozostałych miastach powiatowych odnotowano wysoki poziom frekwencji – w Krośnie 56,34%, w Przemyślu 56,14%, w Tarnobrzegu 54,05%. Mieszkańcy wschodniej i południowo-wschodniej części województwa charakteryzowali się najniższym poziomem partycypacji wyborczej. Najniższą frekwencję w wyborach parlamentarnych w 2007 roku zanotowano w powiecie bieszczadzkiem i wyniosła ona 42,60%. Również niski poziom aktywności obywatelskiej mierzony uczestnictwem w wyborach do Sejmu i Senatu RP zaobserwowano w powiatach: nizańskim (43,58), brzozowskim (44,0%), sanockim (45,71%), leskim (45,72%) oraz lubaczowskim (45,88%). Różnica pomiędzy powiatem o najwyższej i najniższej frekwencji wyniosła ponad dwadzieścia procent (21,63%).

Wykres 61. Frekwencja wyborcza

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Frekwencja wyborcza jest jednak dalece niedoskonałym wskaźnikiem postaw obywatelskich. Jak wskazuje porównanie frekwencji pomiędzy typami wyborów, latami i obszarami, różnice między województwem a krajem w

wyborach jednego typu są mniejsze, niż pomiędzy typami wyborów. Zwraca uwagę większe zainteresowanie wyborami prezydenckimi niż pozostałymi przeprowadzonymi w zbliżonym okresie. Dlatego też frekwencja nie powinna być rozpatrywana niezależnie od typu wyborów. Z kolei rozpatrywane odrębnie, wskaźniki te dostarczają zbyt mało obserwacji, by wnioskować o trendzie wzrostowym lub spadkowym. Ponadto różnice pomiędzy wyborami tego samego typu w poszczególnych latach sugerują silny wpływ sytuacji politycznej lub innych czynników niezależnych od postaw obywatelskich.

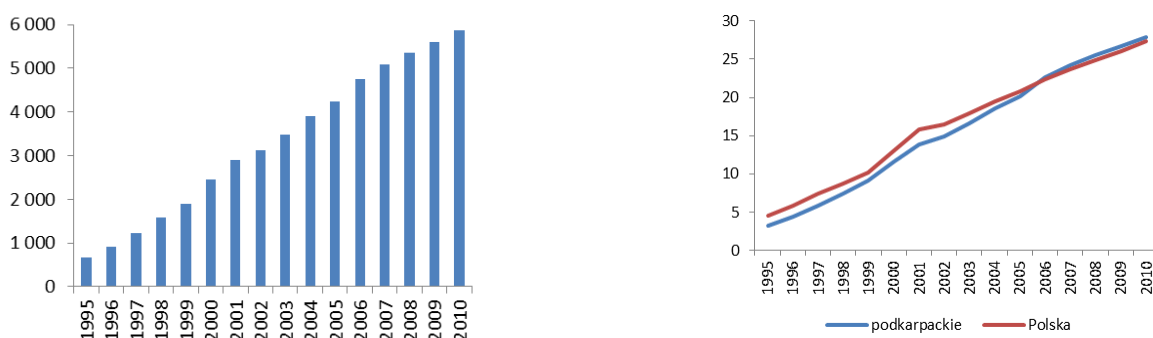
Organizacje pozarządowe

Kolejną formą aktywności obywatelskiej jest działalność w organizacjach pozarządowych. Niestety brak systematycznych badań sektora NGO, uniemożliwia jego szczegółową analizę oraz monitorowanie kondycji organizacji pozarządowych.

Liczba organizacji pozarządowych zarejestrowanych w województwie podkarpackim systematycznie wzrasta, podobnie jak w całym kraju, przy czym można mówić o stabilizacji trzeciego sektora, ponieważ przyrost liczby NGO w kolejnych latach zmniejsza się. Jak podkreślają autorzy badań prowadzonych przez Klon/Jawor, ze wzrostu liczby podmiotów w REGON nie należy wyciągać wniosku, że liczba aktywnych organizacji wzrasta, ponieważ w czasie, gdy powstają jedne organizacje, inne faktycznie przestają działać.

Pomimo to, aktywność społeczną mieszkańców Podkarpacia można ocenić wysoko na tle Polski. Liczba organizacji pozarządowych w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców (dawniej sytuująca się poniżej poziomu ogólnopolskiego) od 2006 r. przewyższa ten poziom.

Wykres 62. Liczba fundacji i stowarzyszeń ogółem (lewy panel) i w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców (prawy panel)

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

Ponadto na podstawie danych GUS o przeciętnej liczbie członków organizacji można szacować, że w działalność miejscowych organizacji pozarządowych w 2008 r. było zaangażowanych, jako członkowie i wolontariusze, 6,8% mieszkańców województwa, podczas gdy wśród ogółu ludności Polski było to tylko 5,4%.

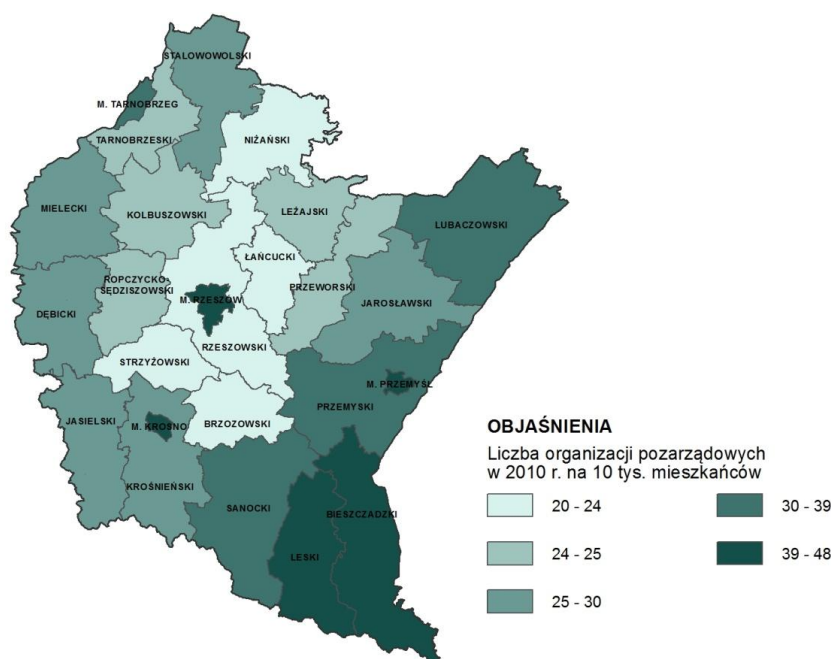
Liczba organizacji pozarządowych jest w oczywisty sposób najwyższa w powiatach o najwyższej liczbie mieszkańców. Zróżnicowanie wewnątrzregionalne kształtuje się jednak inaczej, jeżeli uwzględnić liczbę organizacji w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców. W latach 2002 i 2010 największą liczbą organizacji pozarządowych w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców charakteryzowały się w większości te same powiaty: południe i wschód województwa oraz największe miasta.³⁹ Łatwo zauważyć, że z wyjątkiem powiatów przygranicznych, duże miasta koncentrują działalność NGO kosztem najbliższego otoczenia. W szczególności zwraca uwagę koncentracja aktywności społecznej w Rzeszowie: podczas gdy w samym mieście liczba organizacji przypadających na 10 tys. mieszkańców należy do najwyższych w województwie, to już w powiatach otaczających Rzeszów (w całym środkowym obszarze województwa) liczby te były najniższe w regionie. Największą liczbę organizacji przypadających na 10 tys. mieszkańców notują powiaty bieszczadzki i leski. Może istnieć kilka wyjaśnień dla tak wysokich liczb organizacji (w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców) w tych powiatach: po pierwsze, organizacje te działają w powiatach, w których istotną rolę odgrywa turystyka i ochrona przyrody, na których to polach aktywny jest trzeci sektor. Po drugie można przypuszczać, że obserwowany wynik

³⁹ Okres, za który są dostępne dane o liczbie organizacji pozarządowych we wszystkich powiatach województwa.

stanowi przejaw efektu statystycznego, związanego z małą liczbą mieszkańców tych powiatów – w takiej sytuacji nawet niewielka, liczba NGO przekłada się na wysokie wartości, jeżeli odnieść ją do bardzo małej liczby mieszkańców.

W latach 2002-2010 zróżnicowanie pomiędzy powiatami pod względem liczby organizacji przypadających na 10 tys. mieszkańców zwiększało się, przy czym za zjawisko pozytywne z punktu widzenia spójności województwa można uznać fakt, że od 2006 r. zróżnicowanie to wzrastało wolniej. W latach 2006-2010 przyrost liczby organizacji (w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców) wyższy od przeciętnego w województwie odnotowało pięć powiatów: brzozowski, sanocki, jarosławski, przemyski i kolbuszowski; nastąpiło więc ożywienie aktywności lokalnej poza największymi miastami.

Mapa 54. Liczba organizacji pozarządowych w powiatach województwa podkarpackiego w 2010 r. w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców.

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie na podstawie „Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

Nowe organizacje pozarządowe powstawały przede wszystkim w tych powiatach, w których już wcześniej mieszkańcy byli bardziej aktywni. Można więc wnioskować, że aktywność społeczna jest budowana powoli, na dotychczasowych doświadczeniach. Z drugiej strony, liczne nowe organizacje powstawały w cechujących się ogólnie niską aktywnością społeczną powiatach jarosławskim, kolbuszowskim i tarnobrzeskim.

Analiza organizacji pozarządowych według dziedzin ich aktywności jest utrudniona, ponieważ organizacje te realizują zazwyczaj kilka pokrewnych celów i działają na rzecz wielu różnych grup społecznych. I tak np. organizacje działające na rzecz młodzieży deklarują także wszechstronną pomoc rodzinie (bo w niej żyją

głównie podopieczni) lub też pomoc wszystkim potrzebującym (bo nie sposób odmówić pomocy osobom znajdującym się w trudnej sytuacji społecznej, które właśnie w tej organizacji szukają pomocy).

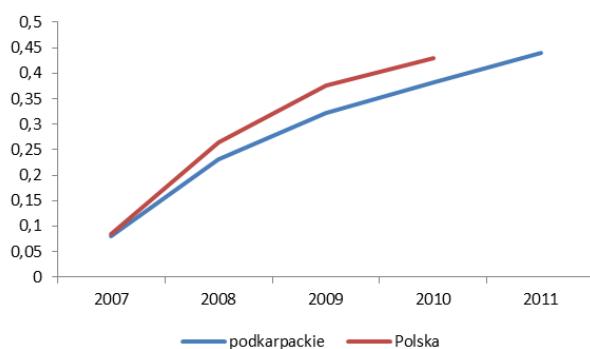
Z analiz dotyczących organizacji pozarządowych działających w województwie podkarpackim wynika, iż dwoma podstawowymi sferami działalności funkcjonujących tutaj organizacji jest z jednej strony szeroko interpretowana pomoc społeczna (w tym pomoc osobom i rodzinom w trudnej sytuacji, działalność charytatywna, działalność na rzecz niepełnosprawnych, ratownictwo i ochrona ludności oraz pomoc ofiarom katastrof, klęsk żywiołowych i konfliktów zbrojnych) oraz nauka, edukacja i wychowanie. Nie bez znaczenia jest także sfera ochrony i promocji zdrowia, a także promocja zatrudnienia i aktywizacja zawodowa.

Organizacje pozarządowe w województwie podkarpackim cechują się słabym potencjałem – jak podaje GUS, w 2008 r. zaledwie 8% organizacji w województwie podkarpackim zatrudniało pracowników. Były więc przeciętnie uboższe od ogółu polskich organizacji, wśród których udział podmiotów zatrudniających pracowników wynosił 13%⁴⁰. Istotnym problemem z którym borykają się organizacje pozarządowe w województwie podkarpackim jest również słaby dostęp do infrastruktury publicznej, która umożliwiłaby większości aktywność bez konieczności ponoszenia przez nich kosztów.

Udział podatników przekazujących 1% podatku na rzecz OPP.

O zaangażowaniu mieszkańców Podkarpacia w sprawy społeczne świadczy również wzrastająca częstość przekazywania 1% podatku na rzecz organizacji pożytku publicznego, jednak wzrost ten ma niższą dynamikę niż ogółem w Polsce.

Wykres 63. Udział podatników przekazujących 1% podatku na rzecz OPP

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

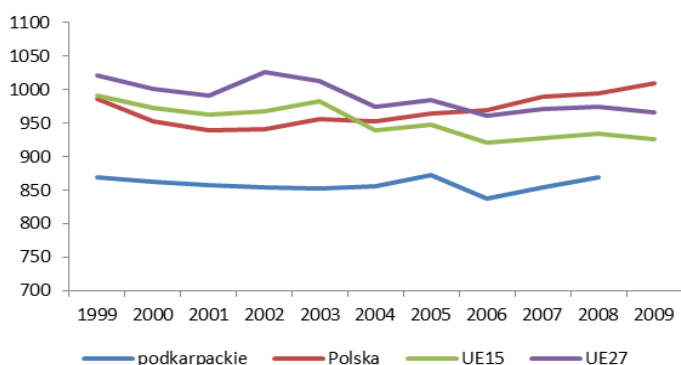
7. Zdrowie publiczne

Dbałość o jakość kapitału ludzkiego oznacza też troskę o stan zdrowia społeczeństwa i zapewnianie w tym celu odpowiedniej opieki medycznej. Wskaźnikiem będącym pośrednim efektem tych poczynań jest liczba zgonów na 10 tysięcy ludności. W województwie podkarpackim kształtuje się on na poziomie 837,2, co jest bardzo korzystnym wynikiem w stosunku do całej Unii (989,0) i plasuje województwo na bardzo wysokim 43 miejscu. Fakt ten jest pozytywnym aspektem społecznym, mimo, że opieka zdrowotna w regionie pozostaje na poziomie wysoce niezadowolającym. Jednym z jej przejawów jest bardzo niewielka liczba personelu medycznego przypadającego na 100 tys. mieszkańców. W regionie podkarpackim przypada tylko ok. 193 osoby personelu medycznego na 100 tys. ludności, podczas gdy średnio w Unii aż ok. 322 osób. Zatem pod tym względem województwo plasuje się na jednej z końcowych, 242 pozycji na 270 regionów, dla których pozyskano dane na ten temat.

⁴⁰ Natomiast według wyników innego badania prowadzonego przez GUS w 2006 r. 21% organizacji zatrudniało pracowników (*Raport z prac prowadzonych w ramach międzyresortowego Zespołu ds. opracowania metodologii badania podmiotów trzeciego sektora w zakresie pracy metodologicznej: „Pozyskiwanie danych ze źródeł administracyjnych do oceny działalności organizacji non-profit”*, Główny Urząd Statystyczny, Departament Statystyki Usług, maj 2007, s. 5-8.; [za:] *Sprawozdanie z funkcjonowania ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie za 2006 rok*, MPIPS, 2008.)

Natomiast według badania przeprowadzonego przez stowarzyszenie Klon/Jawor w 2008 r. 42% badanych organizacji zatrudniało personel (*Kondycja sektora organizacji pozarządowych w Polsce 2008*, Klon/Jawor, 2008.).Przypuszczalnie różnice należy przypisać różnym definicjom zatrudnienia.

Wykres 64. Współczynnik umieralności ogółem.

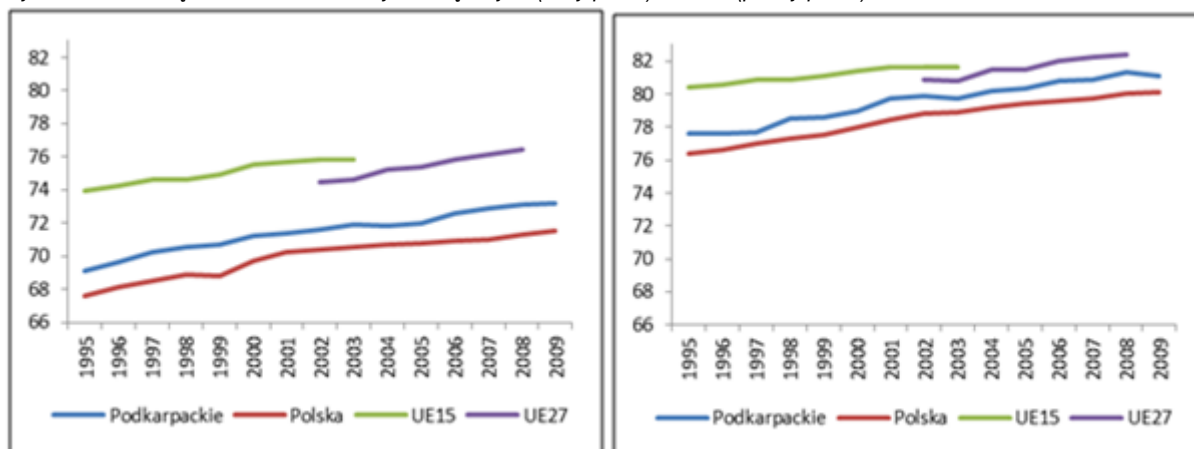
Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

Stan zdrowia mieszkańców województwa podkarpackiego jest, na poziomie przeciętnym, choć znacząco lepszy od stanu zdrowia ogółu Polaków. Wskazuje na to współczynnik umieralności ogółem, utrzymujący się od lat znacznie poniżej średniej dla Polski, UE27 i UE15.

W latach 2007-2010 wojewódzki wskaźnik umieralności na 1000 ludności był niższy od krajowego (2010 r. woj. – 8,7; kraj – 9,9; 2009 r. woj. – 8,9; kraj – 10,1; 2008 r. woj. – 8,7; kraj – 9,9; 2007 r. woj. – 8,5; kraj – 9,9). Wskaźnik umieralności w województwie jak i w kraju był wyższy na wsi niż w mieście.

Należy jednak mieć na uwadze, że może to wynikać ze struktury wiekowej ludności Podkarpacia (relatywnie niska średnia wieku), dlatego, aby ocenić stan zdrowia mieszkańców należy uwzględnić także – niezależny od struktury wiekowej – wskaźnik przeciętnego dalszego trwania życia. W takim ujęciu okazuje się, że stan zdrowia mieszkańców województwa jest dobry na tle Polski, ale gorszy od stanu zdrowia przeciętnego obywatela UE15.⁴¹

Wykres 65. Przeciętne dalsze trwanie życia mężczyzn (lewy panel) i kobiet (prawy panel) w chwili urodzin.

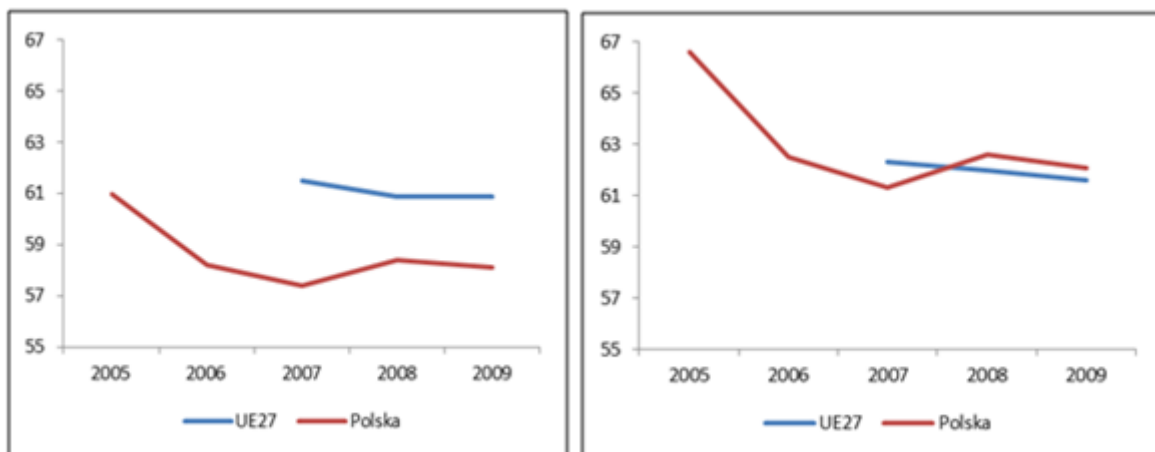

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

Przeciętne dalsze trwanie życia mężczyzn jak i kobiet wydłuża się, jednakże wyzwaniem staje się zapewnienie jak najdłuższego okresu zdrowia – sprawności fizycznej i umysłowej. Niestety pod tym względem sytuacja ludności w Polsce, podobnie jak w całej Unii Europejskiej, pogarsza się. Największym problemem jest niepełnosprawność mężczyzn, podczas gdy sprawność kobiet nie odbiega od przeciętnej w państwach UE15.

⁴¹ Raport końcowy „Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej

Wykres 66. Przeciętne dalsze trwanie sprawnego życia (lata życia w zdrowiu) mężczyzn (lewy panel) i kobiet (prawy panel) w chwili urodzin w latach.

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

Subiektywna ocena stanu zdrowia Polaków poprawiła się i dotyczyła wszystkich regionów kraju. O ile w 2004 r. 39% mieszkańców Polski oceniało swoje zdrowie poniżej poziomu dobrego, to pod koniec 2009 r. takie opinie formułowało tylko 34% Polaków, tj. o 5 punktów procentowych mniej. Mieszkańcy województwa podkarpackiego wydawali najlepsze opinie o swoim zdrowiu (niespełna 32% mieszkańców naszego województwa oceniło swoje zdrowie poniżej dobrego).

Wykres 67. Ludność oceniająca swoje zdrowie poniżej oceny dobrej według województw w 2009 r. (w %)

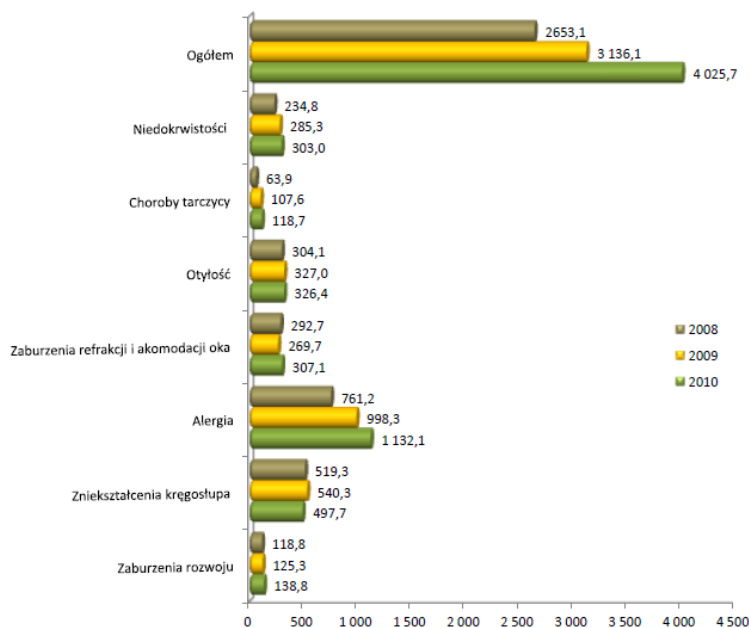
Źródło: Główny Urząd Statystyczny

Mimo poprawy subiektywnej oceny stanu zdrowia, pod koniec 2009 r., u prawie co drugiego mieszkańca Polski (43%) wystąpiły długotrwałe problemy zdrowotne lub choroby przewlekłe, trwające co najmniej 6 miesięcy. Uwzględniając zróżnicowanie terytorialne występowania chorób i dolegliwości przewlekłych można zauważyć, że najczęściej niedomagają mieszkańcy województwa opolskiego i dolnośląskiego (55%), najrzadziej natomiast mieszkańcy województwa podkarpackiego – mniej niż 45% ogółu ludności w tych województwach. Odsetek dzieci i młodzieży cierpiących na choroby i dolegliwości przewlekłe był zróżnicowany w poszczególnych województwach. Zaznaczyć należy, że zarówno choroby kręgosłupa, jak również alergia występowała najrzadziej wśród młodych mieszkańców województwa podkarpackiego (odpowiednio 0,6% i 4,3%).

7.1. Stan zdrowia ludności województwa podkarpackiego

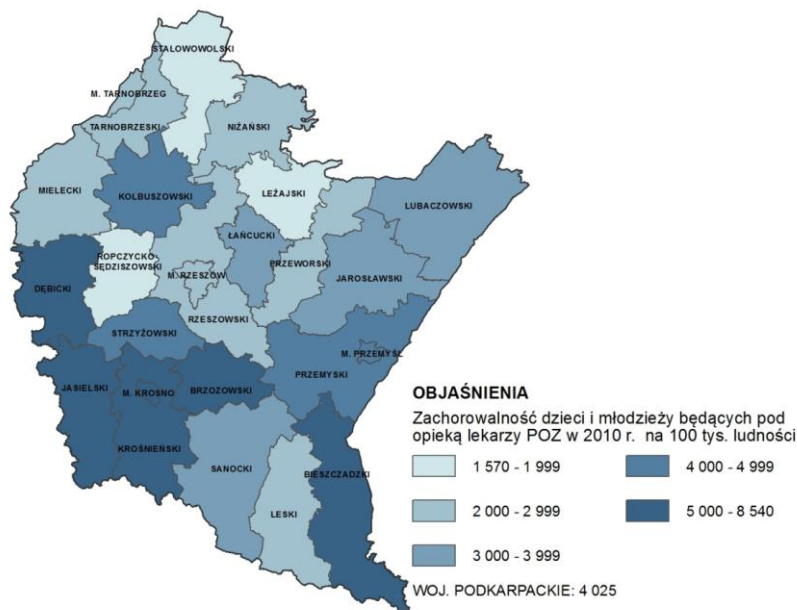
Wskaźnik liczby dzieci i młodzieży ze stwierdzonymi schorzeniami w 2010 roku przypadającej na 100 tys. dzieci i młodzieży wyniósł 4 025,7.

Wykres 68. Zachorowalność dzieci i młodzieży będących pod opieką lekarza POZ w latach 2008-2010 wg rozpoznania – wskaźnik na 100 tys. ludności

Źródło: Jadwiga Jagiełło-Kotwica, Halina Zięba „Sytuacja demograficzna i stan zdrowia ludności w województwie podkarpackim w latach 2008-2010”. Rzeszów 2011 r.

Mapa 55. Zachorowalność dzieci i młodzieży będących pod opieką lekarza POZ w 2010 r. w powiatach – wskaźnik na 100 tys. ludności.

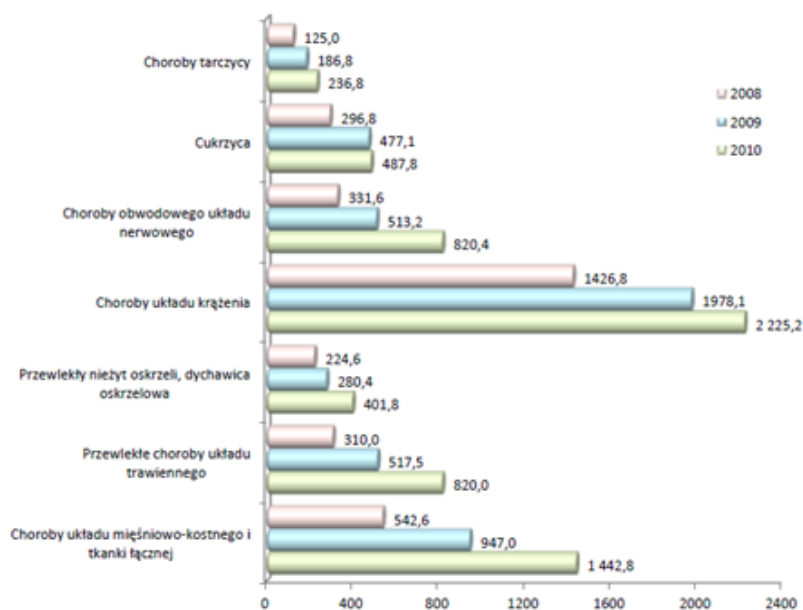

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie na podstawie: Jadwiga Jagiełło-Kotwica, Halina Zięba „Sytuacja demograficzna i stan zdrowia ludności w województwie podkarpackim w latach 2008-2010”. Rzeszów 2011 r.

Najwyższy wskaźnik zachorowalności dzieci i młodzieży wystąpił w 2010 r. w powiatach: krośnieńskim, jasielskim, brzozowskim, bieszczadzkim i dębickim oraz mieście Krośnie. Najniższy natomiast w powiecie stalowowolskim, leżajskim i ropczycko-śędziszowskim.

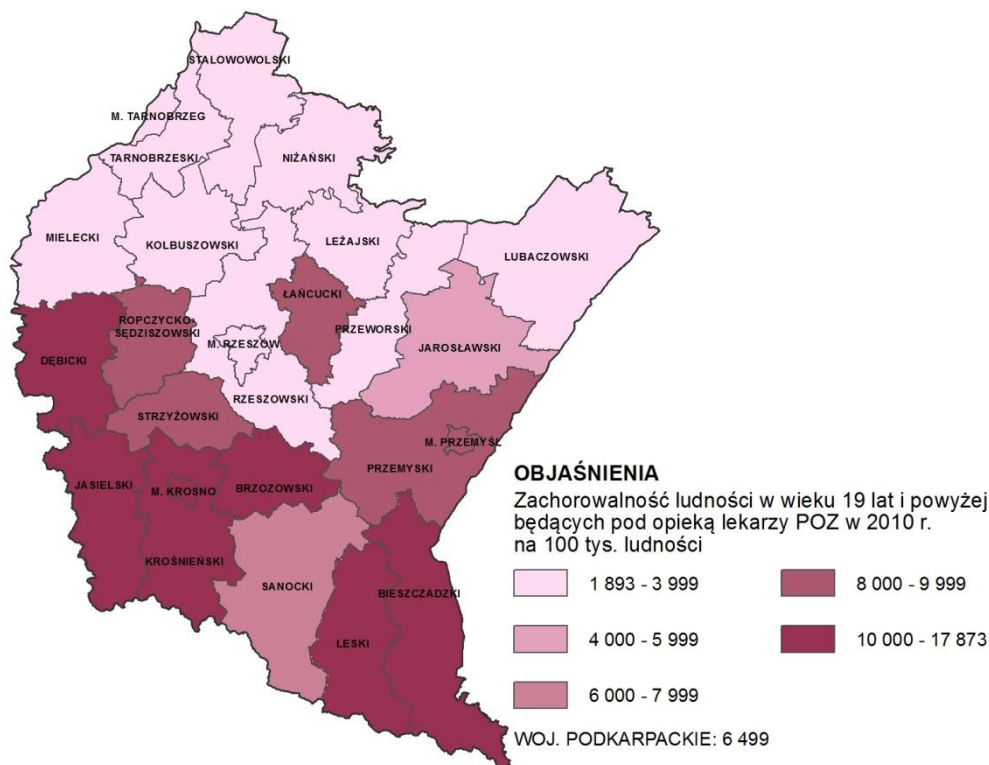
W 2010 roku w woj. podkarpackim wśród osób w wieku 19 lat i więcej pod opieką lekarza POZ znajdowały się 581 562 osoby wymagające opieki czynnej, tj. o 86 908 (17,6%) więcej niż w roku poprzednim.

Wykres 69. Zachorowalność ludności w wieku 19 lat i więcej będącej pod opieką lekarza POZw latach 2008-2010 wg rozpoznania – wskaźnik na 100 tys. ludności

Źródło: Jadwiga Jagiełło-Kotwica, Halina Zięba „Sytuacja demograficzna i stan zdrowia ludności w województwie podkarpackim w latach 2008-2010”. Rzeszów 2011 r.

Mapa 56. Zachorowalność ludności w wieku 19 lat i więcej będącej pod opieką lekarza POZ w 2010 r. w powiatach – wskaźnik na 100 tys. ludności

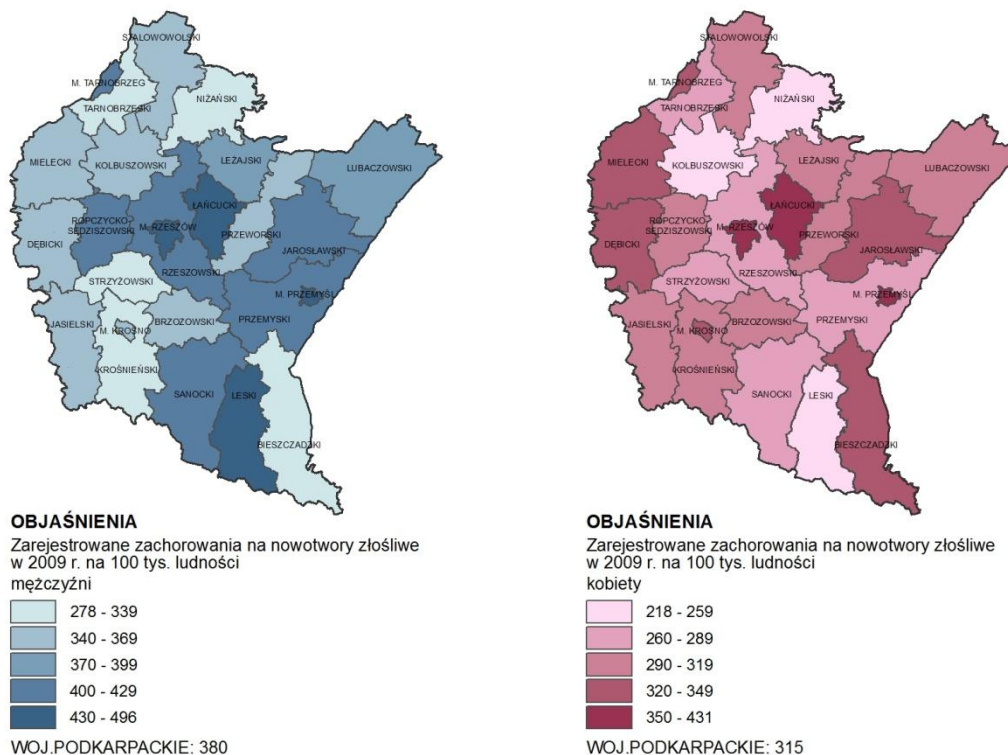
Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie na podstawie: Jadwiga Jagiełło-Kotwica, Halina Zięba „Sytuacja demograficzna i stan zdrowia ludności w województwie podkarpackim w latach 2008-2010”. Rzeszów 2011 r.

Wskaźnik zachorowalności na 100 tys. ludności w wieku 19 lat i więcej ze stwierdzonymi schorzeniami w 2010 roku wynosił 6 499,8. Najwyższy wskaźnik odnotowano w powiatach: jasielskim, krośnieńskim, dębickim, brzozowskim oraz leskim i bieszczadzkim.

Dominującymi przyczynami zachorowalności w 2010 roku były: choroby układu krążenia – 2 225,2; choroby układu mięśniowo-kostnego i tkanki łącznej – 1 442,8; choroby obwodowego układu nerwowego – 820,4; przewlekłe choroby układu trawiennego – 820,0; cukrzyca – 487,8 oraz przewlekły nieżyt oskrzeli, dychawica oskrzelowa – 401,8.

Najczęściej na nowotwory złośliwe chorowali w 2009 mężczyźni powiatów: leskiego i łańcuckiego oraz miasta Rzeszów i Przemyśl. Kobiety najczęściej chorowały na nowotwory złośliwe w 2009 r. w powiatach łańcuckim i bieszczadzkim oraz w miastach Rzeszów i Przemyśl.

Mapa 57. Zarejestrowane zachorowania na nowotwory złośliwe w 2009 r. wg powiatów – wskaźnik na 100 tys. ludności (lewa mapa – mężczyźni, prawa mapa – kobiety)

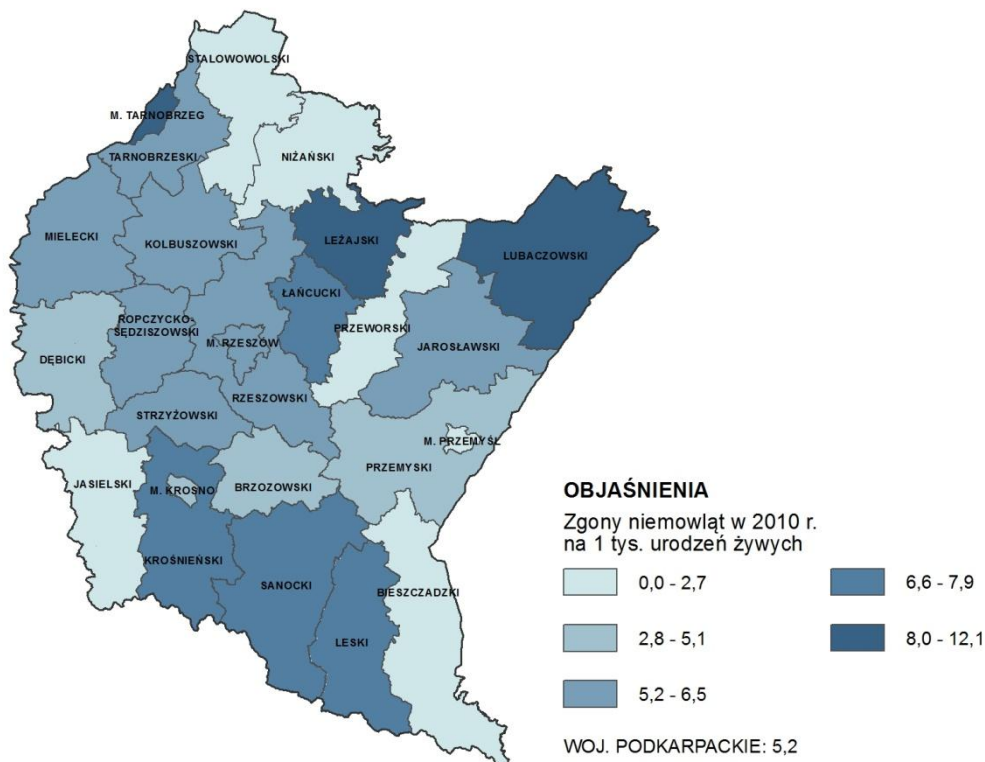

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie na podstawie: Jadwiga Jagiełło-Kotwica, Halina Zięba „Sytuacja demograficzna i stan zdrowia ludności w województwie podkarpackim w latach 2008-2010”. Rzeszów 2011 r.

W woj. podkarpackim w latach 2009–2010 wskaźnik urodzeń żywych na 1 000 ludności był niższy niż w kraju (2009 r. kraj – 10,9; woj. – 10,6; 2010 r. kraj – 10,8 ; woj. – 10,4). W województwie wskaźniki na 1 000 urodzeń żywych dla miasta są niższe od wskaźników dla wsi. I tak różnica ta wynosiła: w 2008 r. – 1,1; 2009 r. – 0,7; 2010r. – 0,9. W roku 2010 najwyższe wskaźniki urodzeń żywych występowały w powiatach: przeworskim – 10,9; brzozowskim – 11,5; dębickim – 11,5; łańcuckim – 12,0 oraz ropczycko-sędziszowskim – 12,1. W m. Przemysł – 8,7; m. Tarnobrzeg – 9,1; m. Krosno – 9,8; m. Rzeszów – 10,7. były niższe od krajowego.

W ostatnich latach zarówno w województwie podkarpackim jak i w całym kraju obserwuje się pozytywną tendencję spadkową dotyczącą zgonów noworodków i niemowląt. W województwie podkarpackim w latach 2007-2010 wskaźnik zgonów noworodków i niemowląt (na 1000 urodzeń żywych) zmalał z 6,01 w roku 2007 do 5,23 w roku 2010 (2007 r. – 6,01; 2008 r. – 5,40; 2009 r. – 5,45; 2010 r. – 5,23.) Wskaźnik zgonów niemowląt w 2010 roku był wyższy od krajowego (kraj – 5,0). Najwyższy współczynnik umieralności niemowląt wystąpił w powiatach: lubaczowskim – 12,1; m. Tarnobrzeg – 8,8; leżajskim – 8,7. W powiecie m. Przemysł i pow. bieszczadzkim nie odnotowano zgonów niemowląt.

Mapa 58. Zgony niemowląt w 2010 r. wg powiatów- wskaźnik na 1 tys. urodzeń żywych

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie na podstawie: Jadwiga Jagiełło-Kotwica, Halina Zięba „Sytuacja demograficzna i stan zdrowia ludności w województwie podkarpackim w latach 2008-2010”. Rzeszów 2011 r.

W 2009 roku najwięcej niemowląt w województwie, bo 50,0% (kraj – 53,7%) zmarło w pierwszym tygodniu życia, kolejne 39,3% (kraj – 25,7%) do 2 miesiąca.

Główną przyczynę tych zgonów stanowią niektóre stany rozpoczynające się w okresie okołoporodowym (2009 r. woj. – 59,0%; kraj – 54,7%) oraz wady rozwojowe wrodzone, zniekształcenia i aberracje chromosomowe (2009 r. woj. – 35,7%; kraj – 31,1%).

Należy zaznaczyć również, że w województwie podkarpackim brak sprzętu potrzebnego do leczenia i monitorowania pacjentów na oddziałach intensywnej opieki neonatologicznej stanowi kluczowy problem w tej dziedzinie.

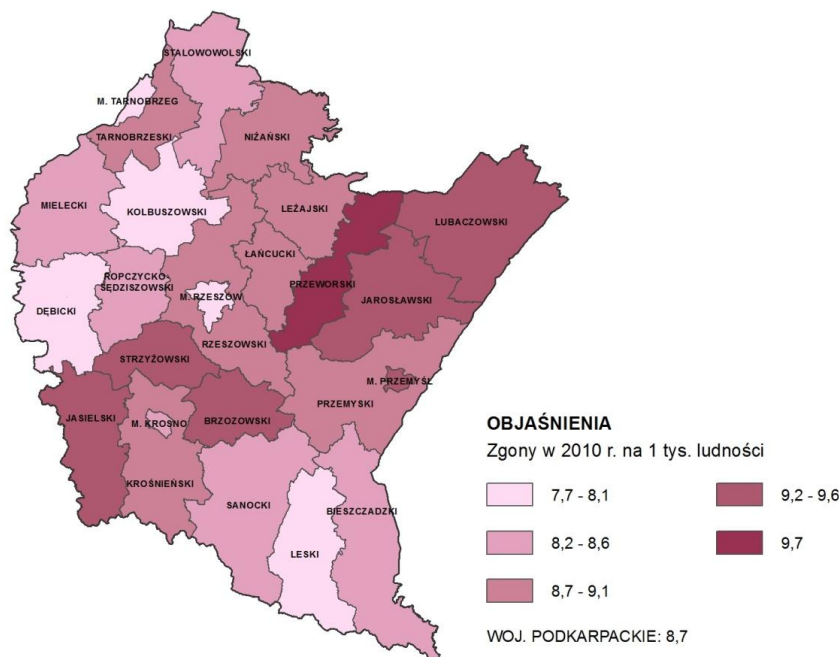
Tabela 45. Łóżka na oddziałach neonatologicznych w szpitalach ogólnych woj. podkarpackiego w latach 2009-2010 (*suma łóżeczek i inkubatorów)

	2009				2010			
	l. bezwzgl.	wsk. na 100 urodzeń żywych	wykorzystanie łóżek		l. bezwzgl.	wsk. na 100 urodzeń żywych	wykorzystanie łóżek	
			w %	w dniach			w %	w dniach
razem*	639	2,9	41,8	152,6	611	2,8	39,6	144,6
publiczne	625	2,8	41,6	151,7	597	2,7	39,1	142,8
niepubliczne	14	0,1	52,3	190,9	14	0,1	60,3	220,1

Źródło: Opracowanie Departamentu Strategii i Planowania Przestrzennego na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

W województwie liczba zgonów w roku 2009 wzrosła o 450 osób tj. 2,4% w stosunku do roku poprzedniego natomiast w roku 2010 zmniejszyła się o 387 osób tj. 2,1%. Wskaźnik umieralności ogólnej (liczba zgonów na 1 000 ludności) wyniósł 8,7 i był niższy od krajowego (dla kraju wskaźnik ten wyniósł 8,9). W roku 2010 w województwie wskaźnik umieralności ogólnej był wyższy na wsi niż w mieście (wieś – 9,2; miasto – 7,9). Najwyższy współczynnik umieralności wystąpił w powiatach: przeworskim – 9,7; jarosławskim – 9,6; m. Przemyśl – 9,5; brzozowskim – 9,5; lubaczowskim – 9,5 i strzyżowskim – 9,4. Natomiast najniższy w powiatach: m. Rzeszów – 7,7; leskim – 7,7; m. Tarnobrzeg – 7,8; dębickim – 8,0; kolbuszowskim – 8,1, sanockim – 8,2 i m. Krosno – 8,2. Wśród zmarłych osób przeważali mężczyźni, w 2010 roku stanowili 53,0% zmarłych (w 2009 r. – 52,8%).

Mapa 59. Zgony w 2010 r. wg powiatów – wskaźnik na 1 tys. ludności

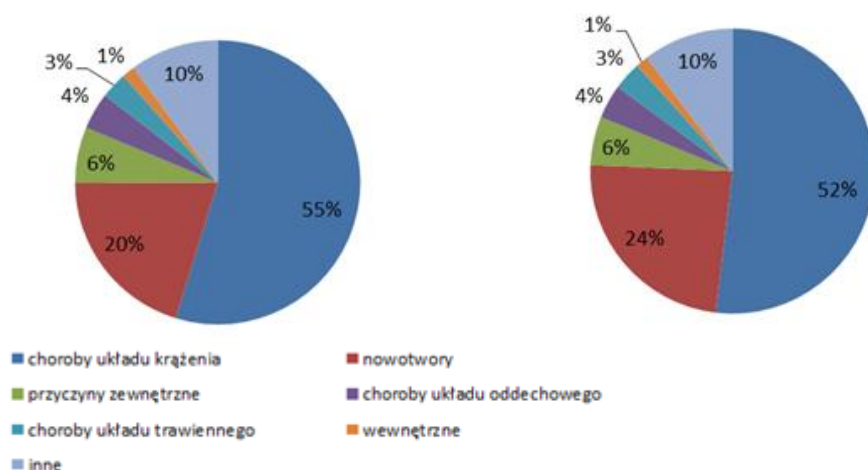

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie na podstawie: Jadwiga Jagiełło-Kotwica, Halina Zięba „Sytuacja demograficzna i stan zdrowia ludności w województwie podkarpackim w latach 2008-2010”. Rzeszów 2011 r.

Najczęstszymi przyczynami zgonów w województwie podkarpackim, podobnie jak w całym kraju, pozostają

choroby układu krążenia i nowotwory, a więc choroby, dla przeciwdziałania którym duże znaczenie mają styl życia i profilaktyka.

Wykres 70. Przyczyny zgonów w województwie podkarpackim w 1999 r. (lewy panel) i w 2009r. (prawy panel)

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

Za korzystny należy uznać fakt, że w województwie podkarpackim śmiertelność z powodu chorób układu krążenia pozostaje poniżej poziomu ogólnopolskiego i obniża się, pomimo wzrostu w kraju ogółem. Stopniowo wzrasta natomiast wskaźnik śmiertelności z powodu chorób nowotworowych. Pod tym względem sytuacja w województwie podkarpackim pozostaje lepsza od przeciętnej w Polsce, ale jak w całym kraju – pogarsza się.

Tabela 46. Udział zgonów z powodu nowotworów złośliwych w ogólnej liczbie zgonów (%)

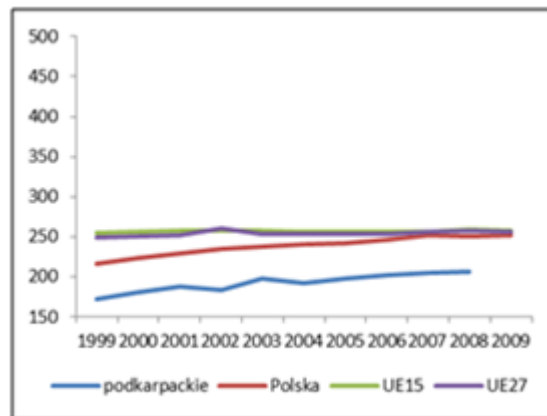
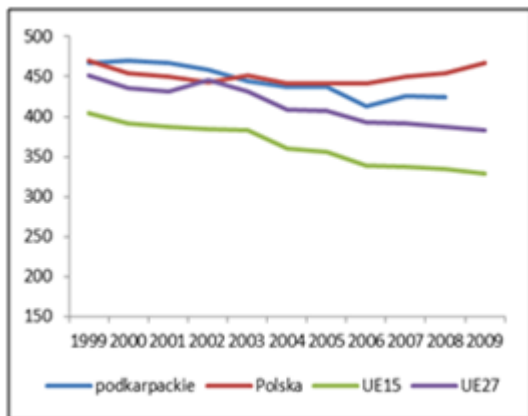
Rok	Udział zgonów z powodu nowotworów złośliwych w ogólnej liczbie zgonów (%)	
	Podkarpackie	Polska
2008	23,3	24,5
2009	23,4	25,0

Źródło: Opracowanie Departamentu Strategii i Planowania Przestrzennego na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Uwzględniając rodzaje nowotworów wykrytych w ciągu 2008 r. można stwierdzić, że stosunkowo najczęściej u mieszkańców województwa podkarpackiego stwierdzano nowotwory narządów trawiennych (co najmniej 80 zachorowań na 100 tys. ludności).

Warto jednak zwrócić uwagę, że wskaźnik wzrostu śmiertelności z powodu nowotworów nie jest zjawiskiem jednoznacznie negatywnym. Wiąże się ono z przekształcaniem się struktury przyczyn zgonów, tj. zmniejszeniem śmiertelności spowodowanej innymi przyczynami (jak można przypuszczać w szczególności chorobami układu krążenia, ponieważ udział pozostałych przyczyn nie zmienił się w okresie 1999-2009).

Wykres 71. Śmiertelność z powodu chorób układu krążenia na 100 tys. mieszkańców (lewy panel). Śmiertelność z powodu chorób nowotworowych na 100 tys. mieszkańców (prawy panel).

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

W 2008 roku osoby starsze (w wieku 65 lat i więcej) stanowiły 13,5 proc. populacji Polski, dla województwa podkarpackiego wskaźnik ten wyniósł 13 proc. (GUS 2009). Z kolei udział osób w wieku 80 lat i więcej w województwie podkarpackim jest niemalże taki sam jak dla Polski ogółem (około 3 proc.).

Na mniejszy stopień zaawansowania procesu starzenia się ludności wskazuje również mediana wieku, która dla województwa podkarpackiego była nieznacznie niższa niż dla Polski ogółem (35,8 lata wobec 37,5 lat, mężczyźni: 34,2 wobec 35,6 lat, kobiety: 37,5 wobec 39,6 lat). Warto podkreślić, iż mediana wieku w województwie podkarpackim jest jedną z najniższych w kraju.

Zgodnie z prognozami Głównego Urzędu Statystycznego, tendencje demograficzne mające wpływ na potencjalne zasoby siły roboczej będą spadkowe. Liczba osób w wieku produkcyjnym będzie systematycznie spadać, a największy spadek będzie obserwowany w latach 2015-2020 (około 1,2 miliona osób).

Zwiększająca się przewidywana długość życia odgrywa istotną rolę w procesie wzrostu liczby osób w wieku powyżej 80 lat. Ta tendencja przyczynia się do zwiększonego zapotrzebowania na świadczenia w zakresie opieki.

Wskaźnik liczby łóżek w ramach opieki geriatrycznej w Polsce na 10 tysięcy mieszkańców wynosi 0,09, podczas gdy w Wielkiej Brytanii wskaźnik ten osiąga wartość 4,7, w Szwecji – 3,45, a w Niemczech – 1,98. W Niemczech, Austrii i Belgii przyjęto cel zwiększenia tej liczby do 5 łóżek na 10 tysięcy mieszkańców.

Tabela 47. Łóżka rzeczywiste w zakładach długoterminowej, stacjonarnej opieki zdrowotnej w latach 2005-2010 w województwie podkarpackim

		2005	2006	2007	2008	2009	2010
		tryb stacjonarny					
Razem		1 137	1 291	1 399	1 451	1 610	1 746
z tego	Zakłady Pielęgnacyjno-Opiekuńcze (ZPO)	418	460	464	496	525	568
	Zakłady Opiekuńczo-Lecznicze (ZOL)	646	765	869	892	1 024	1 116
	Hospicja	73	66	66	63	61	62

Źródło: Opracowanie Departamentu Strategii i Planowania Przestrzennego na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Tabela 48. Prognoza ludności województwa podkarpackiego według biologicznych grup wieku (w tysiącach) – dane wg prognozy GUS na lata 2008-2035

Wiek	2007	2008	2009	2010	2015	2020	2025	2030	2035
Ogółem	2 097	2 097	2 096	2 096	2 092	2 086	2 070	2 037	1 993
0-14	353	345	338	334	325	330	319	288	255

15-64	1 471	1 479	1 484	1 486	1 459	1 399	1 345	1 312	1 280
65+	273	273	274	275	308	357	406	438	458
80+	60	64	66	70	81	86	83	103	132

Źródło: Opracowanie Departamentu Strategii i Planowania Przestrzennego na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Proces starzenia się populacji stwarza poważne wyzwania, jeśli chodzi o opiekę zdrowotną nad osobami starszymi. Osiągnięcie zadowalających wskaźników długości trwania życia w zdrowiu i poprawę jakości życia także w jego końcowym etapie wymaga zmian o charakterze systemowym (rozwój medycyny geriatrycznej i opieki długoterminowej, opieki nad osobami niesamodzielnymi, dostęp do nowoczesnej rehabilitacji itp.), ale także w sferze zdrowia publicznego (profilaktyka, edukacja, styl życia). W województwie podkarpackim niedostatecznie rozwinięty jest system opieki poszpitalnej dla pacjentów przewlekle chorych. Opieka długoterminowa jako wyspecjalizowany rodzaj opieki stanowi zachowanie ciągłości świadczeń medycznych dla pacjentów wypisanych z oddziałów szpitalnych, dla których brakuje miejsca w Zakładach Opiekuńczo-leczniczych i Zakładach Pielęgnacyjno-opiekuńczych.

7. 2. Opieka zdrowotna na terenie województwa podkarpackiego

W roku 2005 na terenie woj. podkarpackiego znajdowało się 27 szpitali publicznych, ich liczba zmniejszyła się o jeden w roku 2009. Na tle innych województw z regionu wschodniego, woj. podkarpackie plasuje się pod względem ilości szpitali zarówno publicznych jak i niepublicznych na drugim miejscu. W regionie wschodnim występuje relatywnie niski odsetek szpitali niepublicznych. Jednakże ich liczba od roku 2006 systematycznie wzrasta. W województwie podkarpackim przyrost nowych niepublicznych szpitali jest szybszy niż w regionach Polski Wschodniej.

Wzrost liczby szpitali, tak publicznych jak i niepublicznych, jak również modernizacja operujących już ośrodków medycznych skutkowało powstawaniem nowych oddziałów specjalistycznych. W roku 2005 ich liczba na Podkarpaciu wynosiła 278, a w 2010 – 303. Na tle innych regionów w Polsce, w regionie wschodnim znacznie szybciej rozwijają się oddziały chirurgiczne, jest on jedynym regionem gdzie zaobserwować można ich systematyczny wzrost. Oznaczać to może, że kadra medyczna w tych woj. chętniej podnosi swoje kwalifikacje stymulowane odpowiednim popytem na chirurgiczne usługi medyczne. Na terenie woj. podkarpackiego funkcjonował (w 2010 r.) jeden oddział kardiochirurgiczny, dwa neurochirurgiczne, 3 chirurgii dziecięcej i 29 chirurgii ogólnej.

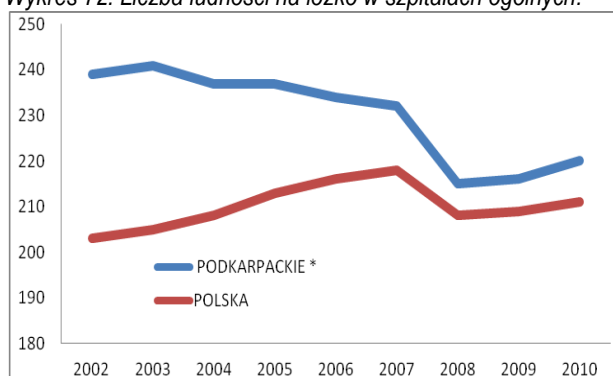
W roku 2010 w woj. podkarpackim znajdowało się 26 oddziałów chorób wewnętrznych, 7 chorób zakaźnych, 26 ginekologiczno-położniczych (wzrost o jeden od 2005 r.), 9 gruźlicy i chorób płuc, dwa oddziały hematologiczne, 19 oddziałów intensywnej terapii, 5 okulistycznych i 21 pediatrycznych. Ponadto, w 2010 znajdowało się również 5 oddziałów dla przewlekle chorych (w roku 2008 było ich 7) i 10 psychiatrycznych. Wysokospecjalistyczna pomoc medyczna skoncentrowana jest głównie w miastach, lub jak ma się to w przypadku klinik prywatnych na ich obrzeżach. Przykładem może być tutaj specjalistyczny szpital im. Świętej Rodziny znajdujący się na obrzeżach miasta Rzeszowa – w miejscowości Rudna Mała.

Funkcjonowanie wyspecjalizowanych ośrodków medycznych wspierane jest przez przychodnie, ośrodki zdrowia i poradnie, które są instytucjami pierwszego kontaktu dla pacjenta. Statystyka dla Polski pokazuje, że na jej terenie znajdowało się w roku 2010, 2596 tego rodzaju placówek. W roku 2005, było ich 3016. Najwięcej powyższych ośrodków znajduje się na terenie woj. podkarpackiego – w 2010 było ich 216 i podobnie jak w przypadku tendencji dla polski ich liczba od 2005 była malejąca. Na Podkarpaciu najwięcej tego rodzaju placówek skoncentrowanych jest w podregionie rzeszowskim, 90 w 2010 r., następnie w krośnieńskim i tarnobrzeskim (odpowiednio 64 i 37). Podregion przemyski znajduje się na ostatnim miejscu z liczbą ośrodków zdrowia, poradni i przychodni wynoszącą 25. We wszystkich z nich występuje ogólna spadkowa tendencja zaobserwowana wcześniej na poziomie krajowym. Równocześnie, ośrodki te zlokalizowane są w większych skupiskach siedzib ludzkich, co potwierdza dalej analiza liczby ośrodków zdrowia, poradni i przychodni na poziomie powiatów. Charakterystyka ta widoczna jest szczególnie w podregionie przemyskim, gdzie na terenie powiatu miasta Przemyśl, znajdowało się ich w 2010 r. 6, a na terenie powiatu przemyskiego nie występowały. Zaobserwować można również dodatnią korelację pomiędzy rozmieszczeniem ośrodków zdrowia a zagęszczeniem ludności. Na terenie powiatu bieszczadzkiego funkcjonuje aktualnie jeden z nich, a na terenie powiatu rzeszowskiego 39.

W ostatnim czasie spada liczba udzielanych porad lekarskich, plasując woj. podkarpackie na 10 miejscu w 2010 r. pod względem ich udzielania. Jednakże w relacji do Polski spadek w woj. podkarpackim jest mniejszy, o czym

świadczą może pogarszająca się pozycja stanu zdrowia społeczności woj. podkarpackiego w relacji do pozostałych województw w Polsce.

Wykres 72. Liczba ludności na łóżko w szpitalach ogólnych.

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

Wskaźnik liczby ludności na łóżko w szpitalach ogólnych w woj. podkarpackim w 2010 plasował województwo na 11 pozycji (220 osób na łóżko) wśród wszystkich woj. w Polsce. Na pierwszym miejscu znajdowało się woj. śląskie 178 osób na łóżko, a na ostatnim woj. pomorskie 257 osób na łóżko.

Tabela 49. Liczba lekarzy przypadających na 10 tys. ludności.

Liczba lekarzy przypadających na 10 tys. ludności				
	2006	2007	2008	2009
Polska	38,08	39,39	40,50	41,85
Lubelskie	39,02	44,43	46,17	47,09
Podkarpackie	27,78	28,5	30,28	30,84
Podlaskie	42,83	39,36	40,62	42,75
Świętokrzyskie	29,62	31,53	34,05	35,4

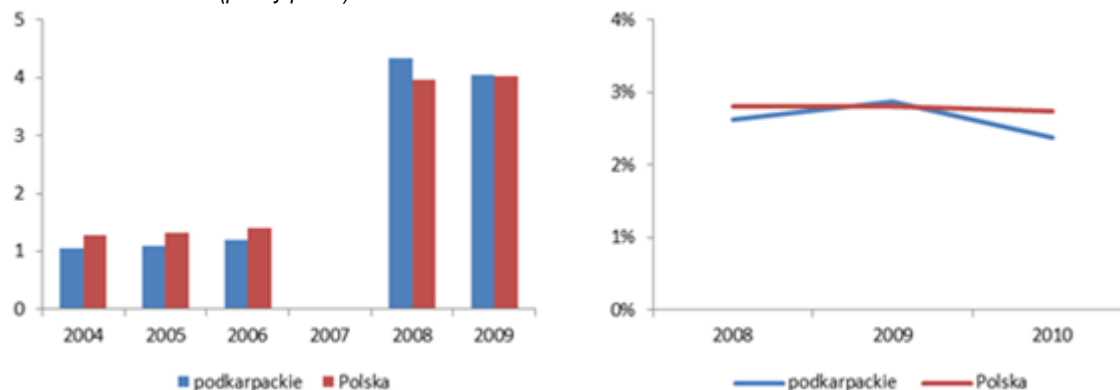
Źródło: Opracowanie Departamentu Strategii i Planowania Przestrzennego na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

W roku 2009 woj. podkarpackie znajdowało się na przedostatnim, 15 miejscu w Polsce pod względem liczby lekarzy przypadających na 10 tys. ludności.

Wskaźnik liczby farmaceutów przypadających na 10 tys. ludności w woj. podkarpackim w latach 2008 i 2009 plasował je na 11 miejscu wśród wszystkich województw w Polsce. Pod względem liczby pielęgniarek przypadających na 10 tys. ludności woj. podkarpackie plasowało się w 2008 r. na 4 pozycji wśród wszystkich województw w Polsce z wartością wskaźnika 56.

W województwie podkarpackim, podobnie jak w całym kraju, wzrosła dostępność ratownictwa medycznego mierzona liczbą zespołów ratowniczych na 100 tys. ludności. W województwie działa także zespół lotniczego pogotowia ratunkowego – jeden z siedemnastu w kraju. O poprawie skuteczności ratownictwa świadczy zmniejszanie się odsetka przypadków, gdy zespół ratunkowy stwierdza zgon przed podjęciem czynności ratunkowych. Oznacza to, że prawdopodobnie zespoły docierały do pacjentów szybciej, a zatem skuteczniej mogły podjąć czynności ratunkowe.

Wykres 73. Zespoły ratownictwa medycznego i zespoły wyjazdowe na 100 tys. ludności (lewy panel). Udział przypadków stwierdzenia zgonu przed podjęciem czynności ratunkowych w stosunku do ogółu wyjazdów na miejsce zdarzenia (prawy panel).

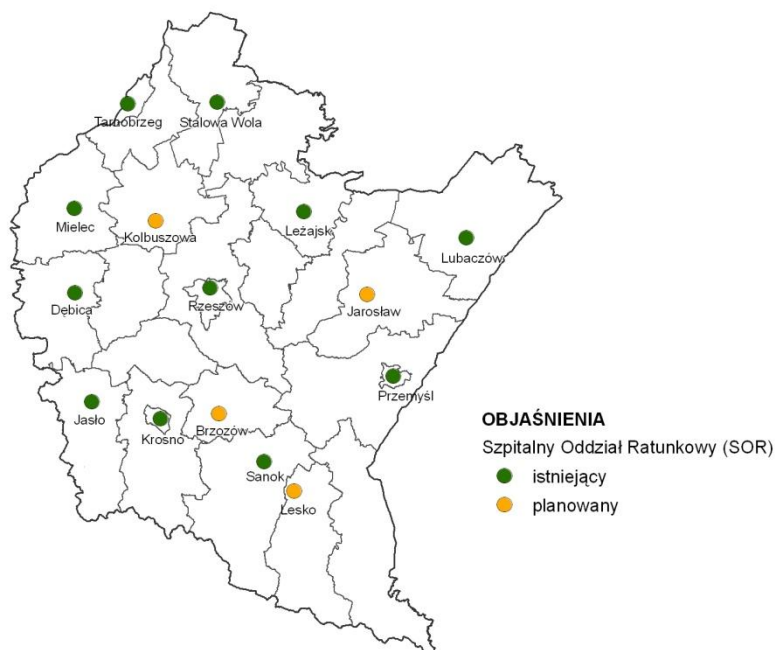

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

W oparciu o podstawowe kryterium, jakim jest czas dotarcia osób rannych i poszkodowanych w wypadkach lub znajdujących się w stanie nagłego zagrożenia życia i zdrowia do miejsca udzielenia kwalifikowanej pomocy medycznej zostały utworzone na terenie województwa podkarpackiego szpitalne oddziały ratunkowe.

Na terenie województwa podkarpackiego z dniem 1 stycznia 2012 r. zakontraktowanych przez Podkarpacki Oddział Wojewódzki Narodowego Funduszu Zdrowia w Rzeszowie jest 11 Szpitalnych Oddziałów Ratunkowych, natomiast planowanych do uruchomienia jest 4.

Mapa 60. Funkcjonujące szpitalne oddziały ratunkowe w województwie podkarpackim.

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie

Łądowniska przyszpitalne posiadają: Wojewódzki Szpital nr 2 w Rzeszowie, Wojewódzki Szpital im. Św. Ojca Pio w Przemyśle oraz Wojewódzki Szpital Podkarpacki im. Jana Pawła II w Krośnie.

Ponadto Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe GOPR bierze udział w zakresie realizacji zadań mających na celu ochronę zdrowia i życia ludzkiego poprzez wzajemne, natychmiastowe informowanie oraz reagowanie w sytuacji wystąpienia nadzwyczajnych zdarzeń. Grupa Bieszczadzka Górskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego GOPR w Sanoku jest włączona w powszechny system reagowania kryzysowego Województwa Podkarpackiego.

7. 3. Sytuacja epidemiologiczna

W województwie podkarpackim może wystąpić:

- zagrożenie epidemiologiczne ludzi powstałe w wyniku katastrof naturalnych lub związanych z rozprzestrzenianiem się w atmosferze drobnoustrojów i bakterii chorobotwórczych,
- zbiorowe zatrucie bakteryjne lub substancjami chemicznymi, które znalazły się przypadkowo lub zostały dodane świadomie do produktów żywnościowych i wody pitnej np. wodociągów. Miejsce i zasięg występowania wymienionych zagrożeń są trudne do przewidzenia. Najczęściej mają one miejsce: w miastach, w dużych skupiskach ludzkich, podczas długotrwałych imprez masowych, zjazdów, w ośrodkach wypoczynkowych,
- pogorszenie warunków higieniczno – sanitarnych na terenach, przy utrudnionym dostępie do urządzeń sanitarnych i punktów wody pitnej, szczególnie po przekroczeniu stanów alarmowych wód rzek co w konsekwencji może doprowadzić do zagrożenia epidemiologicznego,
- bliskość krajów sąsiednich, a zwłaszcza wschodniej granicy mogą stanowić problem epidemiologiczny, (obecnie nie stanowią problemu epidemiologicznego), takich jak: błonica, dur brzuszny i parady, poliomyelitis, wirusowe zapalenie wątroby typu A oraz cholera i HIV,
- prawdopodobieństwo występowania chorób wysokozakaźnych, o bardzo ciężkim przebiegu o wysokim odsetku śmiertelności, takich jak: gorączka krwotoczna, w tym wywołane wirusami Marburg i Ebola, w przypadku coraz częstszych podróży do krajów tropikalnych, w tym przebywanie stosunkowo długo poza rejonami zurbanizowanymi ⁴².

7. 4. Lecznictwo uzdrowiskowe

Na terenie kraju na koniec 2010 roku odnotowano łącznie 267 zakładów lecznictwa uzdrowiskowego. Liczba łóżek we wszystkich zakładach lecznictwa uzdrowiskowego w Polsce wyniosła blisko 40,5 tys. z czego 27,6 % (tj. 11,2 tys.) to łóżka w szpitalach uzdrowiskowych, a 72,4 % (tj. 29,4 tys.) – to łóżka w sanatoriach.

Tabela 50. Dynamika liczby łóżek w szpitalach uzdrowiskowych.

Województwa	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
	Rok poprzedni - 100									
POLSKA	97,1	102,5	99,4	92,6	97,2	99,0	97,0	106,0	101,1	96,6
Dolnośląskie	92,0	102,2	112,0	99,9	104,8	94,2	101,4	101,3	101,3	99,2
Kujawsko -pomorskie	92,9	108,5	91,9	78,7	100,7	97,3	98,3	150,2	99,7	104,5
Lubelskie	99,7	117,8	86,2	100,0	101,5	100,0	77,0	129,9	143,7	74,2
Małopolskie	92,8	94,4	95,4	97,2	84,3	99,2	100,2	90,4	98,8	87,2
Mazowieckie	100,5	100,5	85,0	88,2	103,3	100,0	121,9	100,0	99,5	103,2
Podkarpackie	94,8	103,4	89,4	83,8	101,4	108,5	99,7	88,8	100,3	100,0
Śląskie	156,3	120,9	94,7	74,6	77,8	94,5	116,9	100,0	75,7	100,0
Świętokrzyskie	99,6	100,0	100,4	98,5	103,5	100,0	99,1	69,2	100,5	100,0
Warmińsko-mazurskie	x	x	x	x	x	100,0	100,0	100,0	248,2	64,0
Zachodniopomorskie	105,5	99,4	100,6	94,0	86,5	104,8	83,6	111,7	92,6	95,9

Źródło: Urząd Statystyczny w Krakowie - Lecznictwo uzdrowiskowe w Polsce w latach 2000 – 2010. Kraków 2011 r.

Od 2009 roku w województwie podkarpackim liczba łóżek w szpitalach uzdrowiskowych utrzymuje się na stałym poziomie (po spadku w 2008 r.)

W szpitalach uzdrowiskowych w Polsce wskaźnik przeciętnego wykorzystania łóżek zmniejszył się z 281 dni w 2000 r. do 274 dni w roku 2010. Największe wykorzystanie wynoszące 303 dni odnotowano w 2009 r. W 2010 r. najwyższymi wskaźnikami charakteryzowały się szpitale znajdujące się w województwach: świętokrzyskim (356 dni), mazowieckim (314) i podkarpackim (311). We wszystkich tych województwach, w porównaniu z 2000 r., odnotowano wzrost wykorzystania łóżek, a największy w podkarpackim — o 52 dni.

Łączna liczba kuracjuszy korzystających z lecznictwa uzdrowiskowego w trybie stacjonarnym w 2010 r. wyniosła około 573 tys. osób i jest to o blisko 8% mniej niż w 2009 r. W województwie podkarpackim natomiast 57,6 tys. osób.

Tabela 51. Kuracjusze stacjonarni w zakładach lecznictwa uzdrowiskowego według województw w 2010 r.

⁴² Plan Działania Systemu Państwowe Ratownictwo Medyczne dla Województwa Podkarpackiego Biuletyn Informacji Publicznej Podkarpackiego Urzędu Wojewódzkiego w Rzeszowie 2011 r.

Województwa	Kuracjusze				Osobodni leczenia kuracjuszy w tys.	
	krajowi		cudzoziemcy		krajowych	cudzoziemców
	ogółem	w tym kobiety	ogółem	w tym kobiety		
POLSKA	530677	318940	42205	25871	9518,3	492,5
Dolnośląskie	75202	44648	4362	2636	1361,7	52,3
Kujawsko-pomorskie	92937	57119	395	220	1632,4	5,4
Lubelskie	18253	10089	22	14	366,1	0,3
Małopolskie	66963	40193	264	151	1228,8	2,1
Mazowieckie	3754	2162	–	–	73,5	–
Podkarpackie	57479	30257	79	44	1148,8	1,1
Podlaskie	4051	1345	9	6	54,9	0,1
Pomorskie	16083	10215	88	58	338,0	1,1
Śląskie	28071	17724	651	388	567,7	8,7
Świętokrzyskie	35794	23308	484	313	664,3	6,7
Warmińsko-mazurskie	4846	1603	–	–	109,9	–
Zachodniopomorskie	127244	80277	35851	22041	1972,2	414,6

Źródło: Urząd Statystyczny w Krakowie - Lecznictwo uzdrowiskowe w Polsce w latach 2000 – 2010. Kraków 2011 r.

Rozmieszczenie zakładów lecznictwa uzdrowiskowego w kraju jest nierównomierne. Ograniczone jest do terenów posiadających status uzdrowiska, co wynika ze szczególnych uwarunkowań geologiczno-klimatycznych tych terenów.

Lecznictwo uzdrowiskowe w województwie podkarpackim w latach 2009-2010 realizowały 23 zakłady (2 publiczne i 21 niepublicznych). W 2010 roku funkcjonowały 3 szpitale uzdrowiskowe niepubliczne, 19 sanatoriów uzdrowiskowych (2 publiczne i 17 niepublicznych) oraz 1 sanatorium uzdrowiskowe dla dzieci. Posiadały one 3 850 łóżek (czyli o 74 więcej niż w roku 2009). Wskaźnik łóżek na 10 tys. wynosił 18,3 i był wyższy od wskaźnika z roku poprzedniego (2009 r.: woj. – 18,0). W roku 2010 leczono 57 558 osób, o 5,5% mniej niż w roku poprzednim. Wskaźnik na 10 tys. wynosił 273,6 i był niższy od wskaźnika w roku poprzednim (2009r. – 289,7). W ogólnej liczbie leczonych 11 535 przypadków na szpitale uzdrowiskowe, 46 023 na uzdrowiska (w tym 2 085 na uzdrowiska dziecięce)⁴³.

Niewątpliwym i cennym potencjałem województwa podkarpackiego są liczne zasoby wód mineralnych, których obecność stwierdzono w 150 miejscowościach, ale tylko w czterech z nich: Horyńcu-Zdroju, Iwoniczu-Zdroju, Polańczyku i Rymanowie-Zdroju, są one wykorzystywane do celów leczniczych.

Uzdrowisko Rymanów - Zdrój specjalizuje się w leczeniu chorób dziecięcych. Jego profil leczniczy opiera się na szczególnych walorach wód mineralnych i klimatu, łączącego cechy klimatu górskiego i - dzięki zawartości jodu - także cechy klimatu morskiego. Iwonicz - Zdrój jest jednym z najstarszych uzdrowisk w Polsce. Cieszy się uznaniem nie tylko w kraju, ale i poza jego granicami. Iwoniczkie uzdrowisko oferuje kuracjom profilaktykę, leczenie i rehabilitację w zakresie: chorób układu pokarmowego, schorzeń ortopedycznych, reumatycznych, laryngologicznych, neurologicznych, ginekologicznych i onkologicznych. Można tutaj odbywać pobyty lecznicze i profilaktyczne, wczasy wypoczynkowe (także zimowe) i kondycyjno-odchudzające. W profilach leczniczych wykorzystuje się walory tutejszych wód mineralnych oraz mikroklimatu.

Uzdrowisko Horyniec - Zdrój położone jest w powiecie lubaczowskim. Horynieckie uzdrowisko specjalizuje się w profilaktyce, leczeniu i rehabilitacji osób cierpiących na choroby narządu ruchu, reumatyczne, a także choroby kobiece i skóry. Ponadto oferta uzdrowiskowa obejmuje także działania lecznicze w zakresie schorzeń dróg oddechowych i układu pokarmowego, zaburzeń przemiany materii i zatruc metalami ciężkimi.

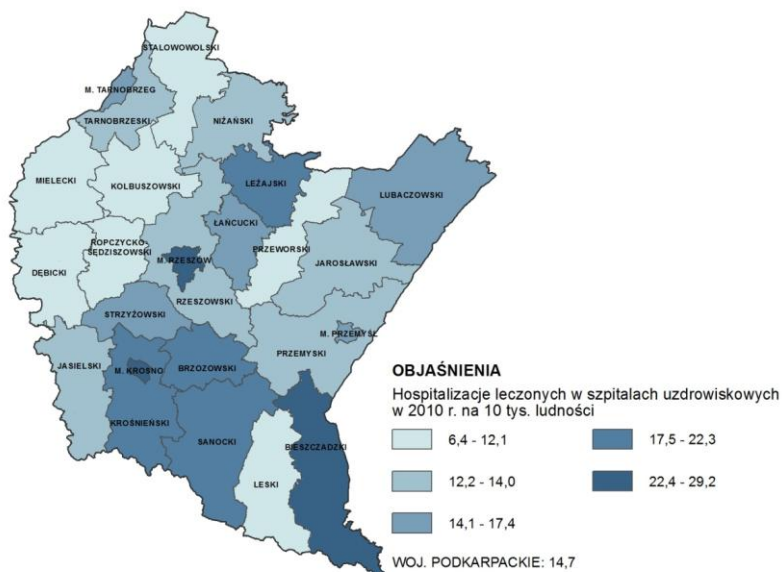
Polańczyk położony na półwyspie Zalewu Solińskiego, największego sztucznego akwenu w Polsce, w pobliżu obwodnicy bieszczadzkiej, jest zarazem największym w Bieszczadach kompleksem uzdrowiskowo-wypoczynkowym. Specjalizuje się w leczeniu chronicznych nawrotów schorzeń wrzodowych, cukrzycy, infekcji dróg moczowych (z wyjątkiem E. coli) i zaburzeniach przemiany materii, w profilaktyce kamienicy moczowej i szczawianowej oraz w stanach zapalnych górnych dróg oddechowych.

Liczba hospitalizacji leczonych mieszkańców województwa podkarpackiego w szpitalach uzdrowiskowych w 2010 roku wynosiła 3 098, leczono więcej mężczyzn niż kobiet (mężczyźni – 55,7%, kobiety – 44,3%). Współczynnik hospitalizacji w 2010 roku na 10 tys. ludności w porównaniu do roku 2009 był wyższy (2010 r. – 14,7; 2009r. – 14,3); niższy był na wsi niż w mieście (wieś – 12,2; miasto – 18,2).

⁴³ Stacjonarna opieka zdrowotna w województwie podkarpackim w latach 2009-2010 Jadwiga Jagiełło-Kotwica, Rzeszów 2011.

W 2010 roku dominującymi przyczynami pobytu w szpitalach uzdrowiskowych były choroby układu krążenia (2010 r. – 38,9%; 2009 r. – 37,6%); choroby układu kostno - stawowego, mięśniowego i tkanki łącznej (2010 r. – 29,8%; 2009 r.– 28,5%) oraz choroby układu oddechowego (2010 r. – 17,8%; 2009 r. – 16,8%).

Mapa 61. Hospitalizacje leczonych w szpitalach uzdrowiskowych w 2010 roku wg powiatów – wskaźnik na 10 tys. ludności.

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie na podstawie: Jadwiga Jagiełło-Kotwica, Halina Zięba „Sytuacja demograficzna i stan zdrowia ludności w województwie podkarpackim w latach 2008-2010”. Rzeszów 2011 r.

W 2010 r. w szpitalach uzdrowiskowych najwięcej leczonych było mieszkańców powiatów: bieszczadzkiego, sanockiego, krośnieńskiego, brzozowskiego i leżajskiego oraz miasta Rzeszów i Krosno.

7. 5. Kultura fizyczna i sport powszechny

Rolą sportu i aktywności fizycznej jest kształtowanie zdrowia człowieka (fizycznego i psychicznego) oraz rozwijania nawyków i zachowań prozdrowotnych. Jest on także wartościową formą spędzania wolnego czasu. Niestety nie jest to dziedzina, którą samorządy traktują priorytetowo.

Analiza ostatnich kilku lat pokazuje niekorzystne tendencje, jeśli chodzi o aktywność fizyczną mieszkańców Podkarpacia. Siedzący tryb życia, telewizja, komputer to tylko najważniejsze czynniki będące alternatywą ludzi wobec ruchu. Przy wydłużającym się wieku życia niesie to poważne zagrożenia dla zdrowia i jakości życia.

Tabela 52. Kluby sportowe w województwie podkarpackim

	Lata		
	2006	2008	2010
Liczba klubów	1203	1258	1270
Liczba ćwiczących w klubach	75 677	75 282	74 249
Udział ćwiczących w klubach w ludności woj. podkarpackiego ogółem	3,608%	3,586%	3,530%
Udział mężczyzn ćwiczących w klubach w liczbie mężczyzn w woj. podkarpackiego ogółem	5,558%	5,537%	5,546%
Udział kobiet ćwiczących w klubach w liczbie kobiet w woj. podkarpackiego ogółem	1,742%	1,721%	1,601%
Liczba juniorów ćwiczących w klubach	b. d.	61 400	58 380
Udział juniorów w ćwiczących ogółem		81,56%	78,63%
Liczba sekcji sportowych	2609	2645	2510

Źródło: Główny Urząd Statystyczny

Zgodnie z danymi Głównego Urzędu Statystycznego zawartymi w powyższej tabeli od roku 2006 na terenie woj. podkarpackiego zwiększyła się liczba klubów sportowych, przy jednoczesnym zmniejszeniu się liczby sekcji sportowych. Jednakże wraz z pojawieniem się nowych podmiotów nie przybyło osób ćwiczących w tych klubach, a wręcz przeciwnie – ich liczba zmalała – z 75 677 osób w roku 2006 do 74 249 osób w roku 2010. Nieznacznie zmniejszył się procent ludzi ćwiczących w klubach sportowych spośród mieszkańców woj. podkarpackiego (z 3,6 % do 3,5 %). Co warto zauważyć, ok. 5,5% mężczyzn trenuje w klubach sportowych, podczas gdy wśród kobiet z naszego regionu robi to tylko 1,6%.

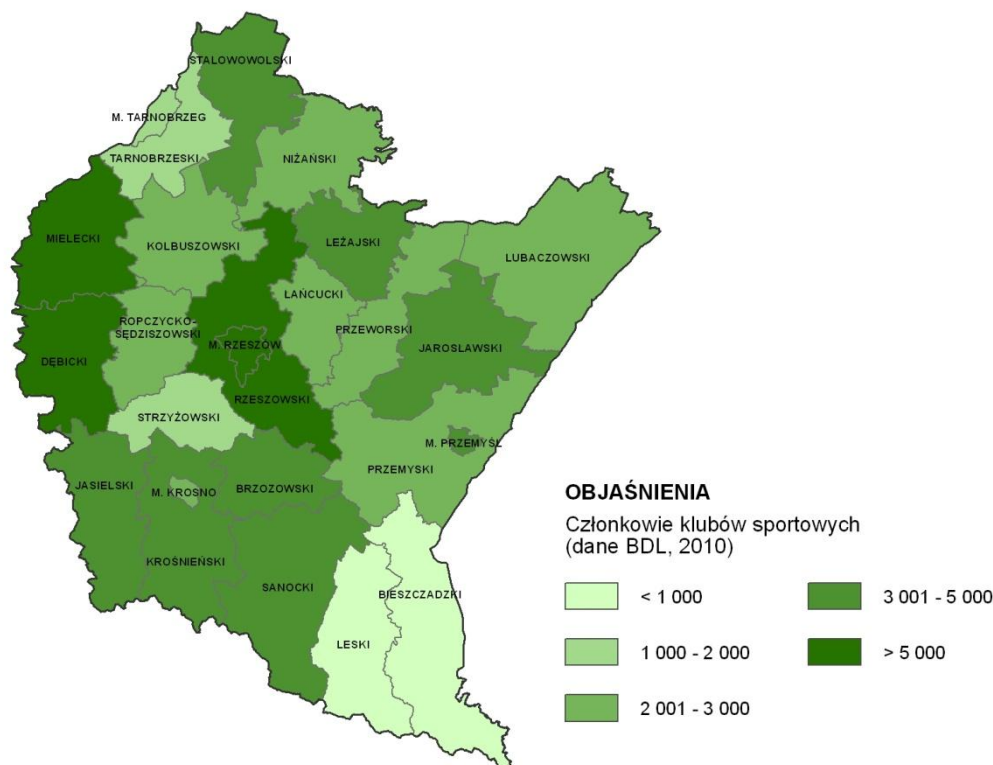
W 2008 roku w podkarpackich klubach ćwiczyło 61 400 młodych sportowców. W 2010 roku ta liczba zmniejszyła się o niemal 5%.

Powyższe dane przedstawiają tendencję odchodzenia od aktywnego sposobu spędzania wolnego czasu, w tym przede wszystkim przez ludzi młodych. Liczne badania wskazują na pogarszający się poziom wydolności i sprawności fizycznej dzieci i młodzieży, a także coraz powszechniejsze wady kręgosłupa występujące w bardzo młodym wieku.

Rosnąca liczba klubów sportowych świadczyć może o szerokiej ofercie aktywności fizycznej skierowanej do mieszkańców Podkarpacia. Jednakże zmniejszająca się liczba ćwiczących w nich osób wynika prawdopodobnie z braku świadomości dobra kultury fizycznej, a także z długoletnich zaniedbań na poziomie szkolnego wychowania fizycznego.

Wysoki odsetek członków klubów sportowych (39 na 1 tys. mieszkańców w 2009 r.) charakteryzowały się jedynie powiaty mielecki, brzozowski oraz miasta Krosno i Przemyśl.

Mapa 62. Członkowie klubów sportowych w 2010 r.

Źródło: Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie na podstawie danych GUS.

8. Bezpieczeństwo publiczne

Poziom bezpieczeństwa powszechnego jest wypadkową dwóch czynników: poziomu i struktury przestępczości oraz poziomu wykrywalności przestępstw.

Liderami w zakresie bezpieczeństwa powszechnego są cztery województwa Polski Wschodniej, a województwo podkarpackie jest na pierwszym miejscu. Jest to efekt niskiego poziomu przestępczości i wysokiego lub przeciętnego wskaźnika wykrywalności przestępstw.

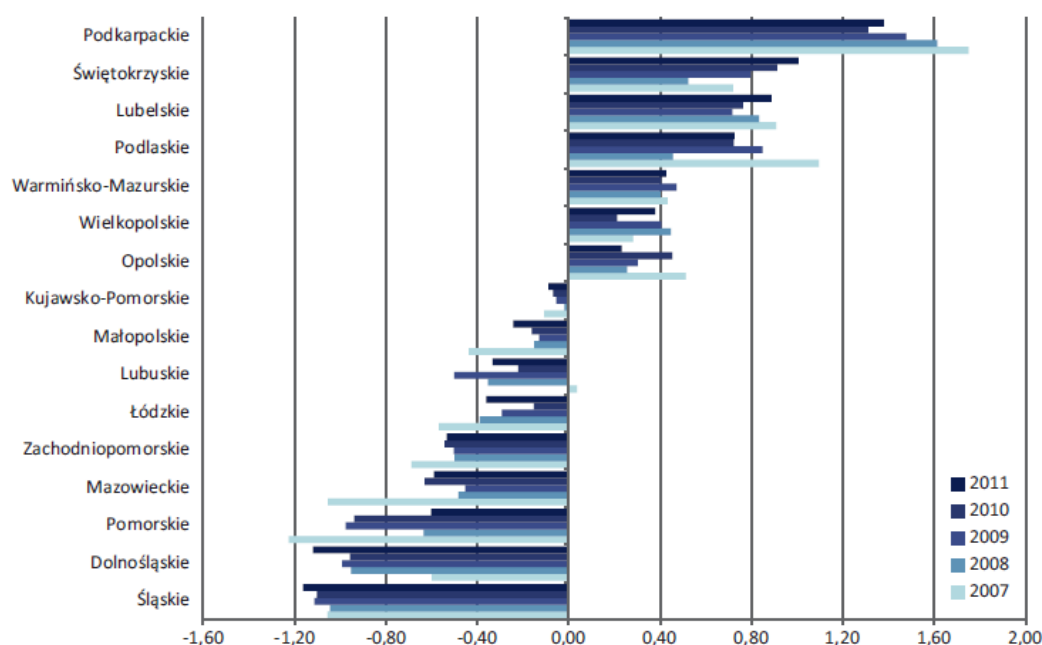
Zagrożenie przestępstwami kryminalnymi w Polsce w przeliczeniu na 100 tysięcy mieszkańców w roku 2010 wyniosło średnio 2039,7. Najwyższe zagrożenie odnotowano w województwach: dolnośląskim (ponad 2840) i śląskim (ponad 2600), najniższe w podkarpackim (1100) i podlaskim (1287).

Wykrywalność zabójstw w roku 2010 wyniosła 92,3%, co oznacza utrzymanie poziomu z roku poprzedniego (92,8%). Stuprocentową wykrywalność zabójstw zanotowano w województwach: lubuskim, opolskim i podkarpackim.

Zagrożenie zabójstwami w Polsce w przeliczeniu na 100 tysięcy mieszkańców w roku 2010 wyniosło 1,8. Najwyższe zagrożenie odnotowano w województwach: lubuskim i zachodniopomorskim (po 2,7), najniższe w podkarpackim (0,7).

Zagrożenie przestępstwami spowodowania uszczerbku na zdrowiu w Polsce w przeliczeniu na 100 tysięcy mieszkańców w roku 2010 wyniosło 41,1. Najwyższe zagrożenie odnotowano w województwach: pomorskim (71,5), lubuskim (54) i warmińsko-mazurskim (53,7) najniższe w podkarpackim (26,2)

Wykres 75. Ocena województw pod względem bezpieczeństwa powszechnego

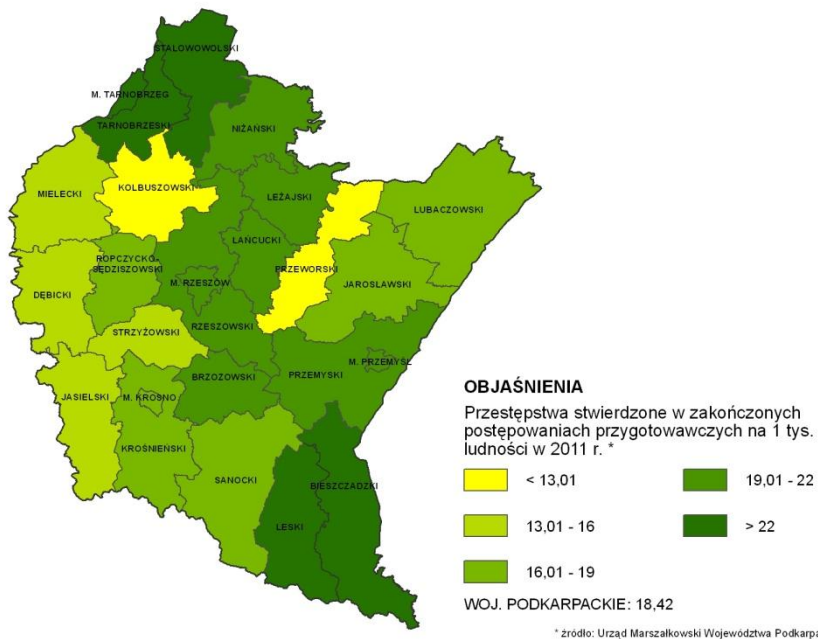
Źródło: „Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2011” – Instytut Badań nad Gospodarką Rynekową, Gdańsk 2011 r.

W okresie 2011 roku odnotowano na terenie podległym Komendzie Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie tendencję niewielkiego wzrostu przestępczości, wyrażającą się wzrostem dynamiki wszczętych postępowań przygotowawczych (105,7%) oraz wzrostem dynamiki stwierdzonych przestępstw (105,2%).

W 2011 r. na terenie województwa podkarpackiego wszczęto 37 083 postępowania przygotowawcze tj. o 2002 postępowania więcej niż w 2010 r. Stwierdzono zaś 38 790 przestępstw tj. o 1905 więcej. Wykryto 28 865, uzyskując wskaźnik wykrywalności 73,8 % (przy średniej krajowej wynoszącej 68,7 %).

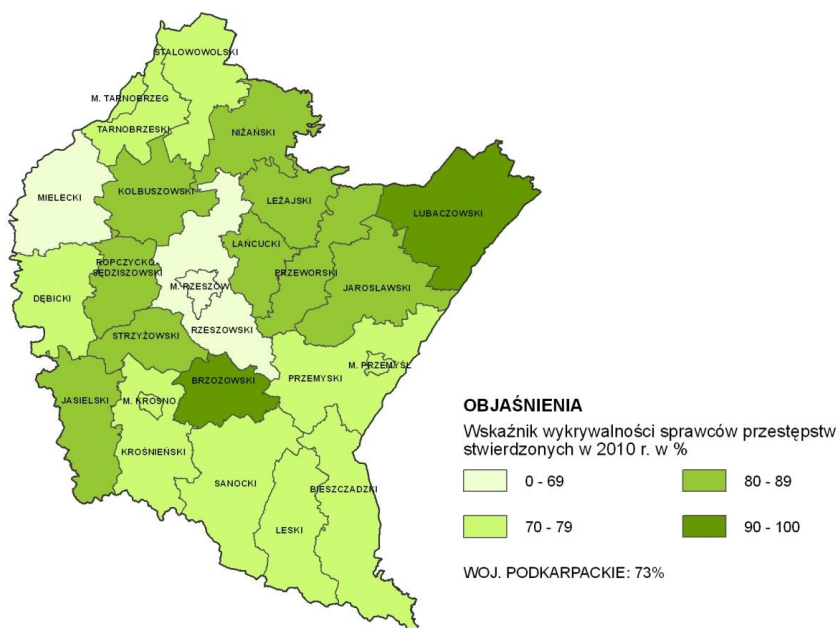
Reasumując w 2011 r. wzrosła liczba stwierdzonych przestępstw (ogółem o 5,2 %). Pomimo tendencji wzrostowej w zakresie liczby stwierdzonych przestępstw, w 2011r. wzrósł wskaźnik wykrycia we wszystkich wiodących kategoriach przestępczości, w porównaniu do 2010 r. (ogółem o 0,5 %).

Mapa 63. Przestępstwa stwierdzone w zakończonych postępowaniach przygotowawczych na 1 tys. ludności w 2011 r.

Źródło: „Statystyczne Vademecum Samorządowca 2011”, Urząd Statystyczny w Rzeszowie

Mapa 64. Wskaźnik wykrywalności sprawców przestępstw stwierdzonych w 2010 r.

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie na podstawie: „Statystyczne Vademecum Samorządowca 2011”, Urząd Statystyczny w Rzeszowie.

IV. INFRASTRUKTURA TECHNICZNA

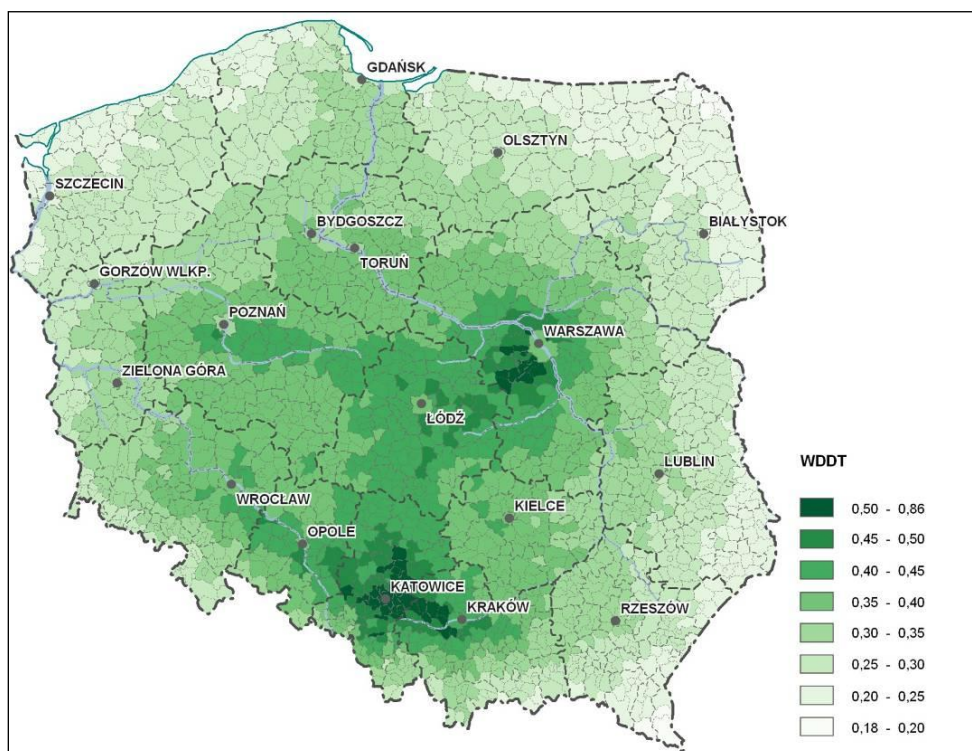
1. Infrastruktura drogowa

1.1. Infrastruktura drogowa województwa podkarpackiego w układzie międzynarodowym i krajowym

Dostępność komunikacyjna jest ważnym elementem organizacji przestrzeni, mającym istotny wpływ na zróżnicowanie funkcjonalności poszczególnych regionów. Im lepsza dostępność komunikacyjna, tym lepsze potencjalne warunki dla rozwoju gospodarczego i podniesienia poziomu i jakości życia jego mieszkańców. Na poziomie analiz europejskich województwo podkarpackie położone jest peryferyjnie, a jego dostępność jest niska. Wynika to oczywiście po części z oddalenia geograficznego od jądra gospodarczego Unii Europejskiej (tzw. Pentagon).

Wykonane badania dostępności potencjałowej drogowej Polski w układzie gminnym, w której brano pod uwagę wyłącznie relacje krajowe wskazują, iż w województwie podkarpackim obszar lepszej dostępności obejmuje północno-zachodnią oraz centralną część regionu (z Rzeszowem). Dalej wartość wskaźnika maleje zarówno ku wschodowi, jak i na południe. W Bieszczadach notowane są najniższe poziomy wskaźnika dostępności potencjałowej w skali kraju. Widoczna jest wyraźna różnica w dostępności przestrzennej względem sąsiednich regionów (poza lubelskim). Zaznacza się strefa nieciągłości na linii Wisły, spowodowana brakiem mostów na południe od Tarnobrzega.

Mapa 65. Dostępność potencjałowa do ludności (2012 r.)

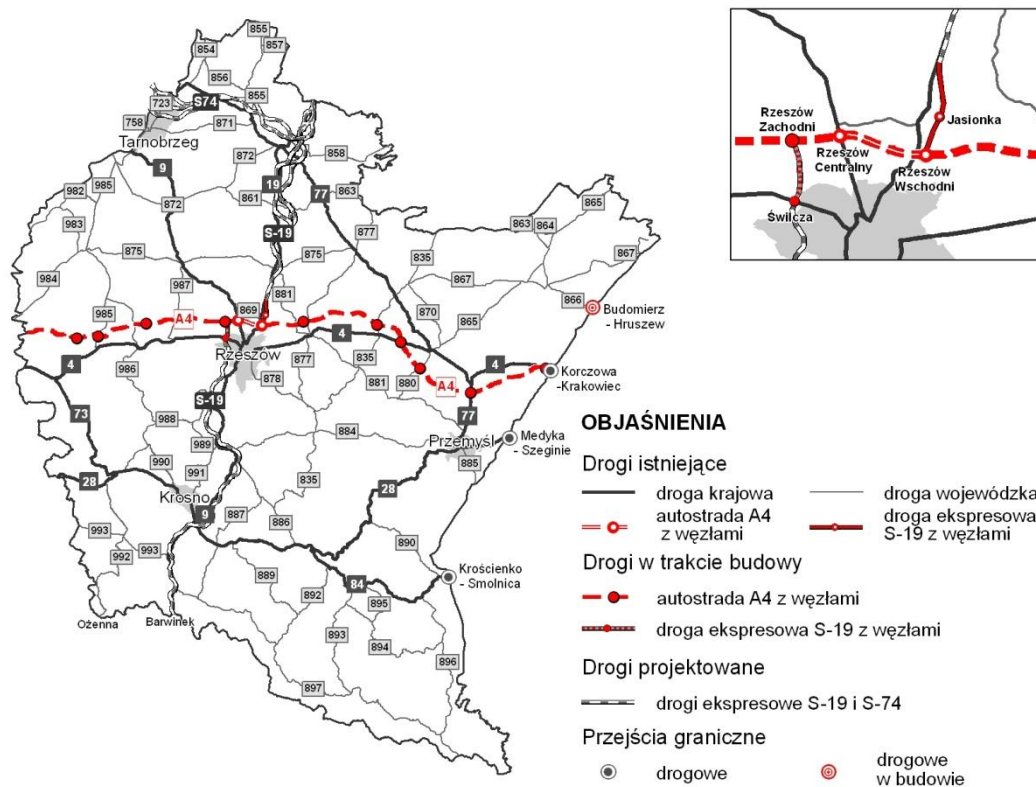

Źródło: Rosik P., Komornicki T., Pomianowski W., Stępnia M., Śleszyński P., 2011, Projekt Ministerstwa Rozwoju Regionalnego (IV edycja Konkursu Dotacji), Narzędzie ewaluacyjno-badawcze dostępności transportowej gmin w podukładach wojewódzkich; Raport końcowy

Z perspektywy województwa podkarpackiego szczególnie ważna jest dostępność do ośrodka wojewódzkiego miasta Rzeszów oraz miast określonych jako bieguny wzrostu.

Podkarpacie, w tym miasto Rzeszów, stanowi ważny węzeł, przez który przebiegają ważne korytarze transportowe o zasięgu krajowym i transeuropejskim. Przez teren województwa przebiega 7 dróg krajowych. Dwie drogi DK -4 i DK -9 oraz budowana autostrada A-4 znajdują się w sieci komunikacyjnej TEN-T.

Mapa 66. Sieć dróg krajowych – stan na 31.12.2011 r.

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie na podstawie: Główna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad

Geograficzne i komunikacyjne położenie Rzeszowa, sytuuje go na pozycji uprzywilejowanej w stosunku do pozostałych miast regionu. Tutaj krzyżują się ważne szlaki komunikacyjne z zachodu na wschód i z północy na południe, w tym należący do europejskiej sieci transportu lądowego III paneuropejski korytarz transportowy (Berlin/Drezno – Wrocław – Katowice – Kraków – Rzeszów – Lwów – Kijów) oraz korytarz uzupełniający relacji Rzeszów – Koszyce.

Głównymi osiami transportowymi w obszarze województwa na chwilę obecną są magistrale drogowe i kolejowe o znaczeniu międzynarodowym:

- **droga międzynarodowa E40** (DK 4) relacji Niemcy (Drezno) – granica państwa – Wrocław – Kraków – Rzeszów – granica państwa – Ukraina (Lwów);
- **droga międzynarodowa E371** (DK 9) relacji Radom – Rzeszów – granica państwa – Słowacja (Koszyce);
- **magistrala kolejowa E30** relacji Niemcy (Drezno) – granica państwa – Wrocław – Kraków – Rzeszów – Medyka – granica państwa – Ukraina (Lwów, Kijów);
- **droga krajowa nr 19** relacji Białoruś (Grodno) – granica państwa – Białystok – Lublin – Rzeszów;
- **autostrada A4** odcinek od węzła Rzeszów-Centralny do węzła Rzeszów-Wschodni. Pozostałe odcinki autostrady są w budowie (planowane zakończenie przewiduje się na lata 2012-2014);
- fragmenty **drogi ekspresowej S19** - odcinki Stobierna – Rzeszów oraz od węzła drogowego Rzeszów-Zachod na A4 do węzła drogowego Świlcza na DK 4 (w budowie);

oraz

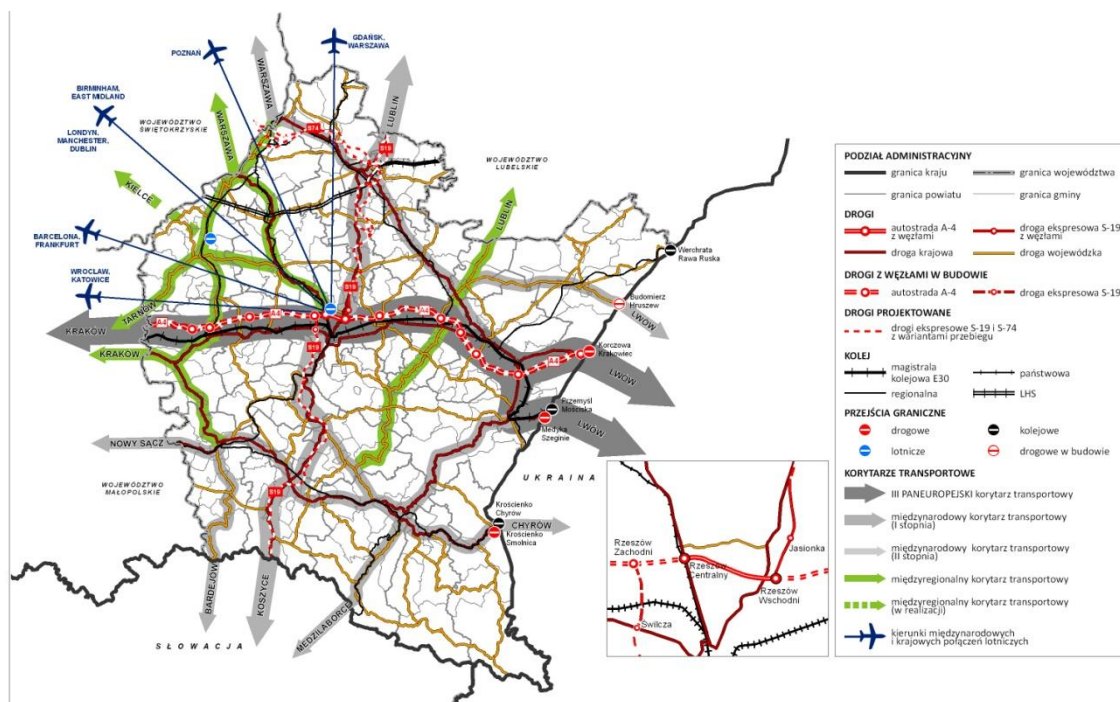
- **lotnisko regionalne Rzeszów – Jasionka** będące w sieci TEN-T, które przystosowane jest do obsługi przewoźników międzynarodowych oraz krajowych.

Odcinek autostrady A4 przebiegający równoleżnikowo przez analizowany obszar zapewni bezpośrednie połączenie miasta Rzeszowa oraz miast leżących wzdłuż tej trasy z siecią autostrad Europy Zachodniej oraz Ukrainy. Zrealizowanie w całości drogi ekspresowej S19 zwiększy diametralnie dostępność komunikacyjną Rzeszowa wraz z obszarem funkcjonalnym do sieci autostrad krajów Europy południowej oraz krajów nadbałtyckich. Natomiast realizacja drogi ekspresowej S74 zwiększy dostępność komunikacyjną zewnętrznej obszaru do sieci drogowej kraju.

Województwo podkarpackie posiada powiązania komunikacyjne z Ukrainą poprzez dwa przejścia drogowe (Korczowa-Krakowiec, Medyka-Szeginie) oraz kolejowe (Przemyśl-Mościska).

Istotnym elementem poprawy dostępności zewnętrznej obszaru będzie zrealizowanie połączenia dróg wojewódzkich nr 764 i 875 w relacji: Mielec (woj. podkarpackie) – Połaniec (woj. świętokrzyskie). Region uzyska wówczas bezpośrednie połączenie drogowe z Kielcami, a dalej poprzez drogi krajowe nr 74 i 12 z autostradą A1.

Mapa 67. Zewnętrzna dostępność transportowa województwa

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie

Ze względu na znaczenie Rzeszowa w regionie i w kraju oraz sąsiedztwo krajów Europy środkowo – wschodniej, sprawny układ komunikacyjny węzła „Rzeszów” i miasta, zapewniający odpowiednią przepustowość, odgrywać będzie szczególną rolę.

Podkarpacie leży również na trasie międzynarodowego szlaku drogowego „Via Carpatia” wiodącego od Morza Bałtyckiego do Morza Egejskiego oraz Morza Czarnego, łączącego 7 krajów UE od Litwy po Grecję.

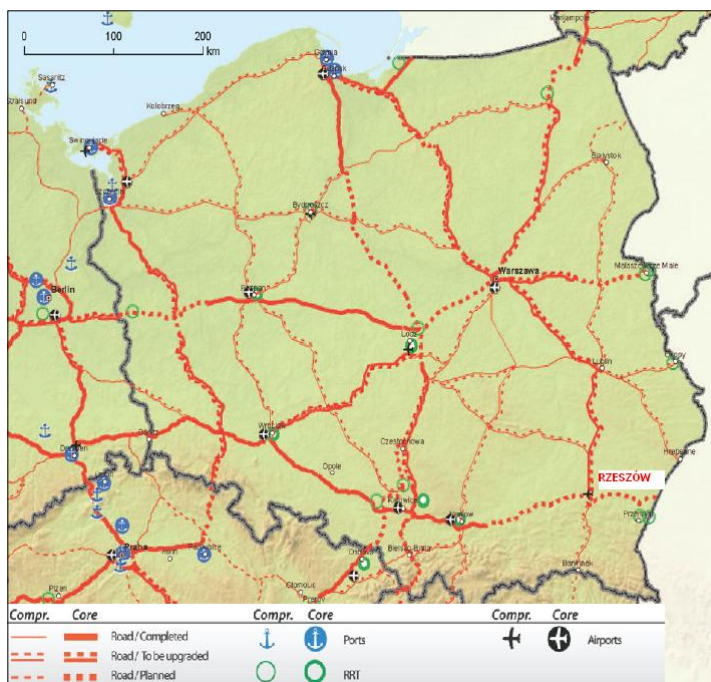
Mapa 68. Szlak drogowy „Via Carpatia”

Źródło: Opracowanie Departamentu Strategii i Planowania Przestrzennego na podstawie danych Ministerstwa Infrastruktury. Rzeszów 2012 r.

W propozycjach Komisji Europejskiej z dnia 19.10.2011 r. ws. utworzenia nowej jednolitej sieci transportowej (TEN-T), w województwie podkarpackim zaliczona została do niej autostrada A4 (sieć bazowa), droga S-19 na odcinkach Lublin – Rzeszów (sieć bazowa) i Rzeszów – Barwinek (sieć kompleksowa), droga S-74 (sieć kompleksowa). W ramach ww. projektu KE Port Lotniczy Rzeszów – Jasionka i intermodalny terminal transportowy Medyka – Żurawica zostały zaliczone do sieci kompleksowej TEN-T.

Mapa 69. Nowa sieć transportowa TEN-T w Polsce wg wytycznych KE z dnia 19.10.2011 r.

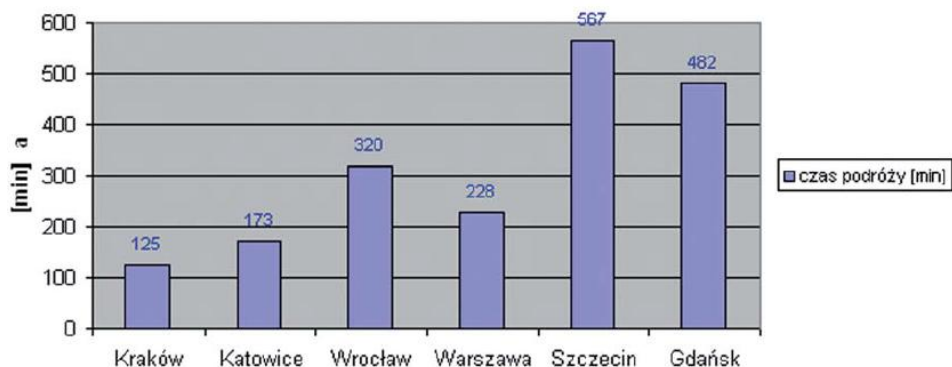

Źródło: Opracowanie Departamentu Strategii i Planowania Przestrzennego na podstawie wytycznych KE ws. sieci TEN-T z 19.10.2011 r.

Dostępność transportowa zewnętrzna i wewnętrzna województwa.

Obecna dostępność transportowa stolicy województwa do innych miast wojewódzkich jest daleko niezadowolająca. W układzie wschód – zachód poprawi się ona na pewno po wybudowaniu autostrady A4. Natomiast dojazd do centrum i na północ kraju będzie nadal utrudniona ze względu na opóźnienia w budowie planowane drogi ekspresowej S-19 i S-74.

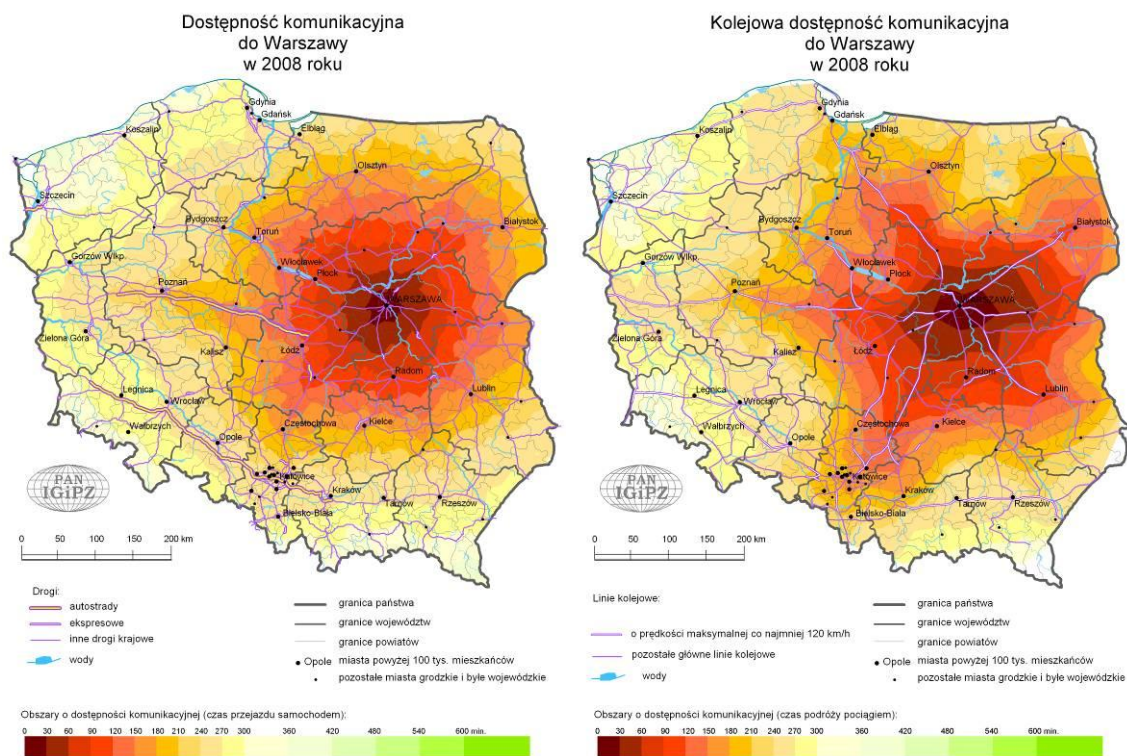
Wykres 76. Dostępność Rzeszowa z wybranych miast Polskich

Źródło: Jan Friedberg „Dostępność terytorialna Polski wschodniej i korytarze krajowe wiążące ten region z Europą oraz prowadzące do dostępności przestrzennej wszystkich ośrodków powiatowych”. Warszawa 2008 r.

Istotnym miernikiem pozycji województwa w systemie transportowym kraju jest poziom dostępności czasowej do stolicy. Badania tego wskaźnika prowadzono w ramach prac nad nową Koncepcją Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, oddzielnie dla transportu drogowego i kolejowego.

Mapa 70. Dostępność drogowa i kolejowa do Warszawy w roku 2008.

Źródło: Komornicki T., Śleszyński P., Siłka P., Stępiak M. "Wariantowa analiza dostępności w transporcie lądowym", Warszawa 2008 r.

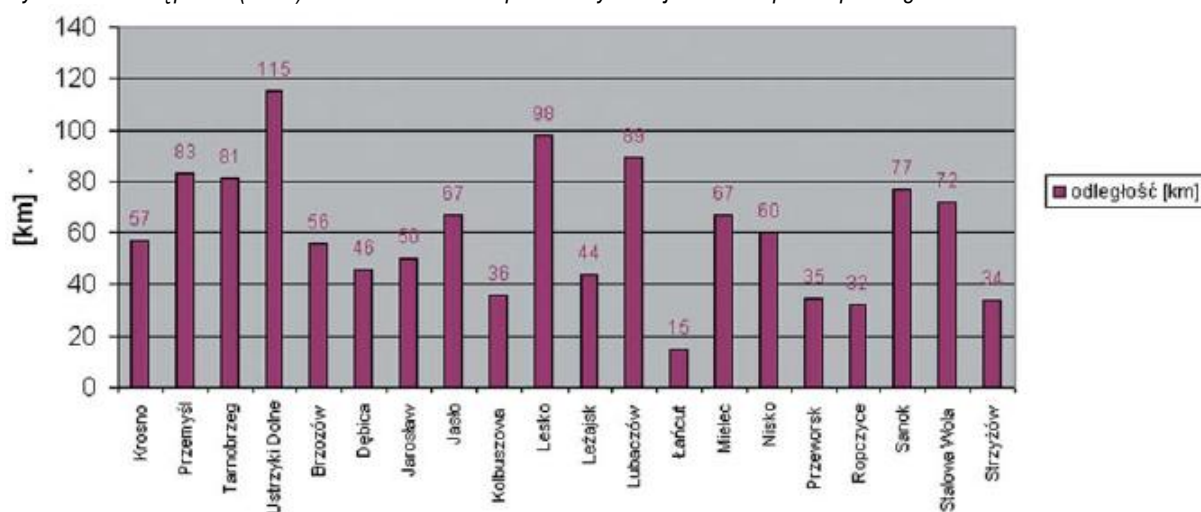
Wyniki te nie są już w pełni aktualne na terenie Polski zachodniej, ale w odniesieniu do województwa podkarpackiego nie mogły one ulec znaczącym zmianom (z uwagi na brak inwestycji na kierunku pomiędzy regionem a stolicą). Polska Południowo-Wschodnia należy do regionów o złej dostępności do Warszawy. Czas przejazdu samochodem z Warszawy do Rzeszowa przekracza 4,5 godziny a do Sanoka 6 godzin. Zgodnie z wynikami z roku 2008 wartości dla transportu kolejowego są podobne. Analiza wykonana była jednak wówczas w oparciu o możliwości techniczne infrastruktury (techniczne prędkości przyjmowane przez PLK). Rzeczywisty najkrótszy czas przejazdu koleją ze stolicy do Rzeszowa wynosi obecnie zgodnie z rozkładami jazdy spółek PKP 6 godzin i 36 minut (z obligatoryjną przesiadką w Krakowie, co powoduje, że długość trasy wynosi aż 451 km).⁴⁴

⁴⁴ Źródło: Komornicki T., Śleszyński P., Siłka P., Stępiak M. "Wariantowa analiza dostępności w transporcie lądowym", Warszawa 2008 r.

Obecnie realizowane inwestycje wzmacniają w pierwszej kolejności centralne pasmo rozwojowe województwa (Dębica – Rzeszów – Jarosław – Przemyśl), w drugiej kolejności miasta zaliczone jako bieguny wzrostu położone na północy województwa (Stalowa Wola, Tarnobrzeg, Mielec), a dopiero w trzeciej znajdują się na południowej osi równoleżnikowej (Gorlice-Sanok), tj. Jasło, Krosno, Sanok, Ustrzyki Dolne. Słaba dostępność w skali kraju jest i pozostanie barierą dla rozwoju Krosna Sanoka i Leska. Sytuację w tym zakresie zmienić może dopiero inwestycja w postaci drogi ekspresowej S19 na odcinku Lublin-Rzeszów-Barwinek, względnie budowa południkowej drogi ekspresowej we wschodniej części województwa małopolskiego (przewidywana w nowej KPZK 2030 droga ekspresowa Kielce-Tarnów-Nowy Sącz). Niezależnie od przewidywanych korzystnych zmian (po ukończeniu budowy autostrady A4) czynnikiem hamującym rozwój wszystkich biegunów wzrostu jest oddalenie transportowe od stolicy kraju.

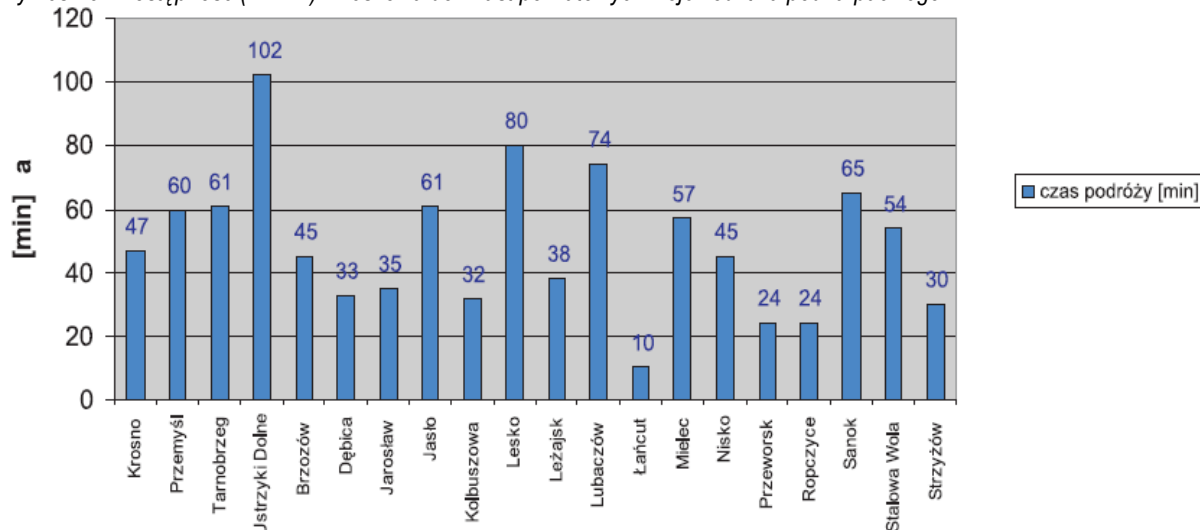
Dostępność transportowa wewnątrz województwa, mierzona odległością i czasem dojazdu z miast powiatowych do Rzeszowa wskazuje na utrudnioną dostępność szczególnie Ustrzyk Dolnych, Leska i Lubaczowa.

Wykres 77. Dostępność (w km) Rzeszowa do miast powiatowych województwa podkarpackiego

Źródło: Jan Friedberg „Dostępność terytorialna Polski wschodniej i korytarze krajowe wiążące ten region z Europą oraz prowadzące do dostępności przestrzennej wszystkich ośrodków powiatowych”. Warszawa 2008 r.

Wykres 78. Dostępność (w min.) Rzeszowa do miast powiatowych województwa podkarpackiego

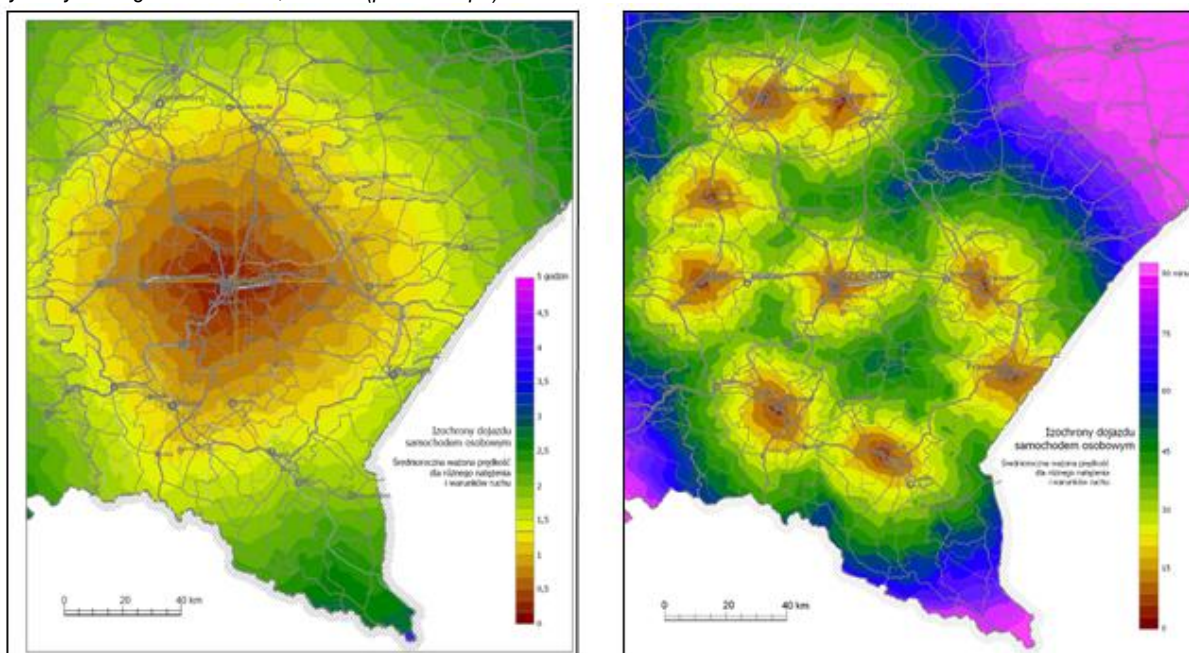

Źródło: Jan Friedberg „Dostępność terytorialna Polski wschodniej i korytarze krajowe wiążące ten region z Europą oraz prowadzące do dostępności przestrzennej wszystkich ośrodków powiatowych”. Warszawa 2008 r.

W ekspertyzie wykonanej przez PAN, pod kierunkiem dr hab. Tomasz Komornickiego na potrzeby niniejszej aktualizacji Strategii rozwoju województwa podkarpackiego wyznaczono dostępność czasową do Rzeszowa, wybranych miast - biegunów wzrostu oraz do wszystkich miast powiatowych w roku 2012. Wynika z niej, iż dostępność do Rzeszowa zachowuje w chwili obecnej układ koncentryczny, co wiąże się z brakiem dróg

szybkiego ruchu (sytuacja ta zmieni się znacząco po otwarciu autostrady A4 w pełnej długości). Jednocześnie dostępność do stolicy regionu z jego obszarów peryferyjnych uznać trzeba za słabą. Dotyczy to w szczególności Bieszczad (gmina Lutowska,) oraz z krańców północno-wschodnich (powiat lubaczowski). Spośród wybranych miast - biegunów wzrostu w obrębie izochrony 60 minut od Rzeszowa znajduje się Dębica, Jarosław oraz Krosno. W przypadku większości pozostałych czas dojazdu zawiera się w przedziale 60-90 minut. Najgorsza sytuacja występuje w Przemyślu oraz w Sanoku (ponad 90 minut).

Mapa 71. Czasowa dostępność przestrzenna Rzeszowa, 2012 r. (lewa mapa), Czasowa dostępność przestrzenna wybranych biegunów wzrostu, 2012 r. (prawa mapa)

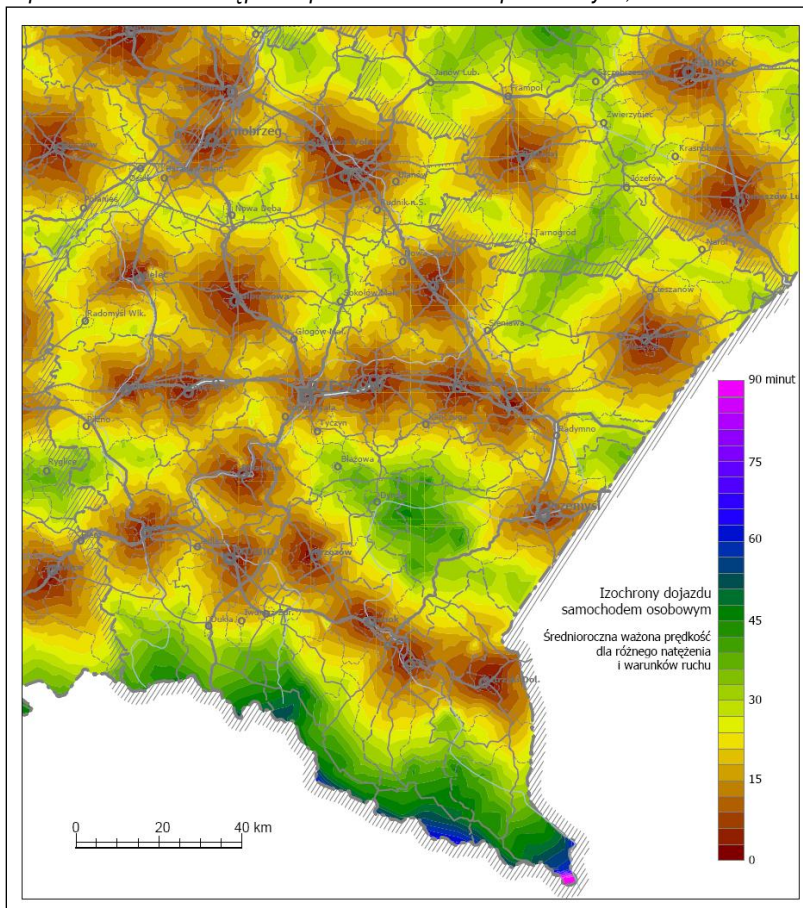
Źródło: „Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym”. Polska Akademia Nauk, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Warszawa 2012.

Na szczególną uwagę zasługuje układ dostępności drogowej do wybranych biegunów wzrostu przeanalizowany równie z w ww. ekspertyzie. Jako najważniejszą uznać należy izochronę 60 minut, która w literaturze najczęściej utożsamiana jest z zasięgiem lokalnego rynku pracy. Większa część terytorium województwa znajduje się w obrębie godzinnego dojazdu do najbliższego bieguna wzrostu. Poza nim położone są obszary górskie (Bieszczady na południe od Jeziora Solińskiego i przygraniczne fragmenty Beskidu Niskiego) oraz obrzeża północno-wschodnie województwa (między Lubaczowem a granicą województwa lubelskiego). Bliski izochronie 60 minut jest także Leżajsk wraz z najbliższą okolicą. Istniejąca sytuacja może być też podstawą dla rekomendacji o potrzebie inwestycji infrastrukturalnych łączących Lubaczów i Leżajsk z sąsiednimi biegunami wzrostu. Ponadto w regionie zauważalny jest koncentryczny obszar o relatywnie gorszej (45-60 minut) dostępności do biegunów wzrostu, położony wokół MOF Rzeszów-Łańcut. Najbardziej rozległy przestrzennie jest on na kierunku południowo-wschodnim od stolicy województwa (okolice Dynowa). Strefa ta może wymagać lepszego skomunikowania transportowego z Rzeszowem.

O ile czas dojazdu do biegunów wzrostu musi być rozpatrywany głównie w kontekście rynków pracy, to czas podróży do najbliższego miasta powiatowego jest pośrednią miarą dostępności do usług pożytku publicznego (takich jak szpitale, szkoły średnie, ośrodki pomocy społecznej, urzędy pracy, placówki kultury, administracja np. skarbową) i do usług otoczenia biznesu (wsparcie dla małej i średniej przedsiębiorczości). W niektórych typach usług (szkolnictwo, służba zdrowia), przyjmowanym standardem jest tu nawet izochrona 30 minut. Rozkład ośrodków powiatowych w województwie podkarpackim nawiązuje do jego sieci osadniczej i tym samym ma charakter pasmowy. Czas dojazdu do miast powiatowych nie przekracza pół godziny na całym obszarze pasów

równoleżnikowych Dębica-Rzeszów-Przemyśl oraz Jasło-Krosno-Ustrzyki Dolne. Z reguły niższy od tej wartości jest on także w całej zachodniej i północno-zachodniej części regionu. Standard pozostaje nie spełniony w górach (Beskid Niski, Bieszczady), w strefie pomiędzy obydwooma pasami równoleżnikowymi (od Błażowej przez Dynów po granice z Ukrainą), na północnym-wschodzie (na północ i zachód od Lubaczowa, a także na wschód od Radymna), a ponadto lokalnie przy granicy z województwem małopolskim (między Dębicą a Jasłem) oraz na północ od Stalowej Woli. Tylko niektóre z wymienionych obszarów wymagają wsparcia w postaci poprawy infrastruktury drogowej i/lub lokalizacji niektórych placówek usługowych w miejscowościach nie będących ośrodkami powiatowymi. W wielu wypadkach słaba dostępność dotyczy obszarów bezludnych, lub prawie bezludnych (Bieszczady, Beskid Niski, teren na południe od Przemyśla).

Mapa 72. Czasowa dostępność przestrzenna miast powiatowych, 2012 r.

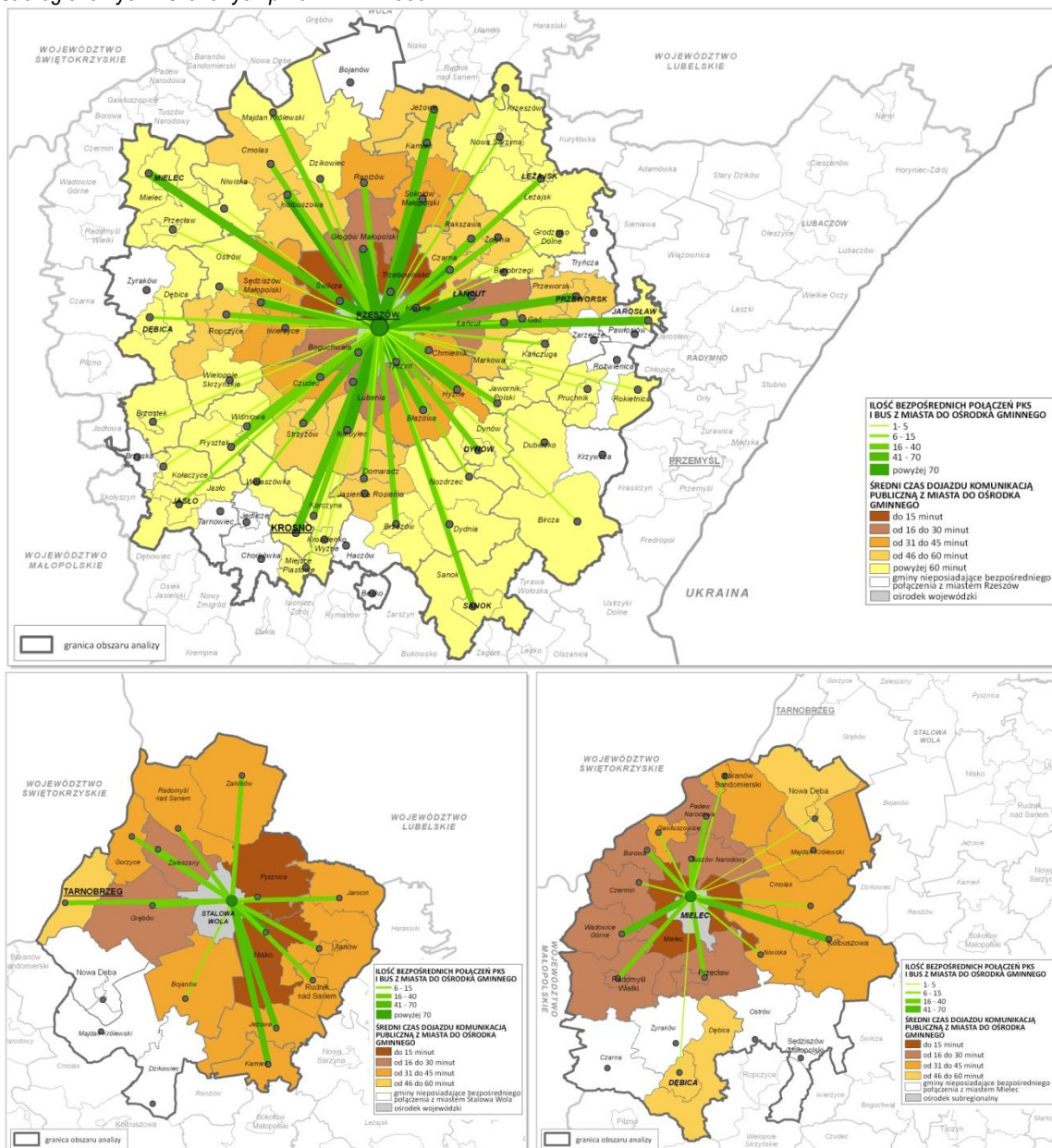

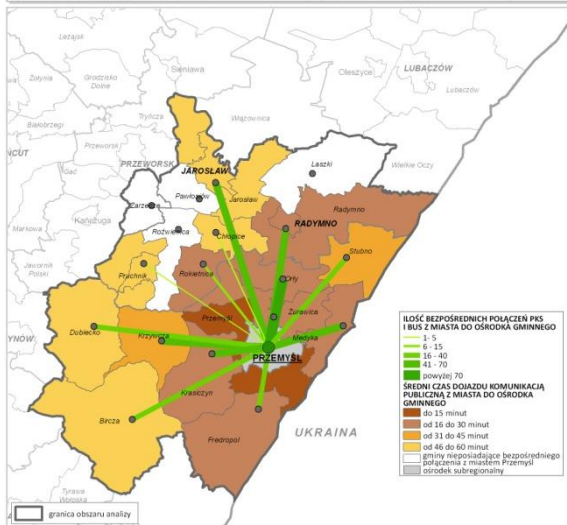
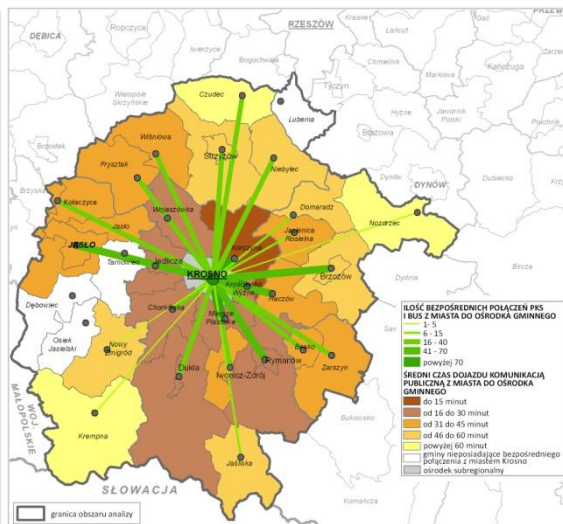
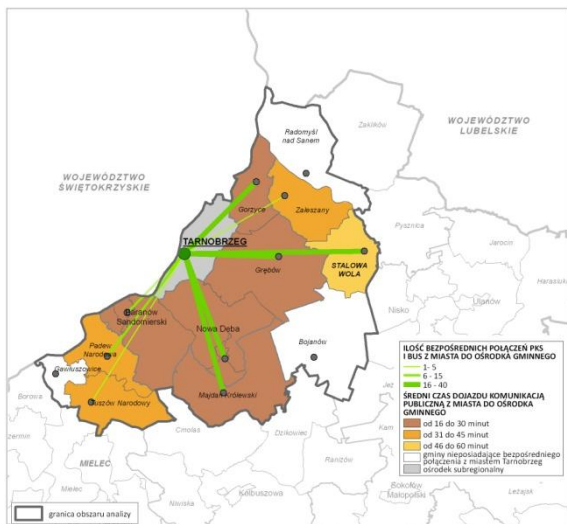
Źródło: „Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym”. Polska Akademia Nauk, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Warszawa 2012.

W rzeczywistości istotnym problemem jest dostępność biegunów wzrostu i miast powiatowych w transporcie publicznym. Teoretycznie transport autobusowy może funkcjonować w całej uwzględnianej w badaniu sieci drogowej. Nie jest to jednak stan faktyczny. Dostępność obszarów wiejskich może być dobra w transporcie indywidualnym, podczas, gdy osoby nie dysponujące własnym pojazdem (ludność starsza, uczniowie szkół, niepełnosprawni) nie są w stanie dojechać do stosunkowo blisko położonych ośrodków.

Wewnętrzna dostępność komunikacyjną Rzeszowa i wybranych miast – biegunów wzrostu z wykorzystaniem środków komunikacji zbiorowej (na podstawie analiz średniego czasu podróży z innych gmin branych pod uwagę podczas procesu wyznaczania Miejskich Obszarów Funkcjonalnych MOF) przedstawiają poniższe mapy sporządzone przez PBPP. W analizie wskaźnika średniego czasu podróży pominięto gminy nie posiadające bezpośredniego połączenia z miastem Rzeszów i pozostałymi ośrodkami.

Mapa 73. Dostępność komunikacyjna transportem zbiorowym Rzeszowa oraz wybranych biegunów wzrostu – miast subregionalnych wskazanych przez KPZK 2030.

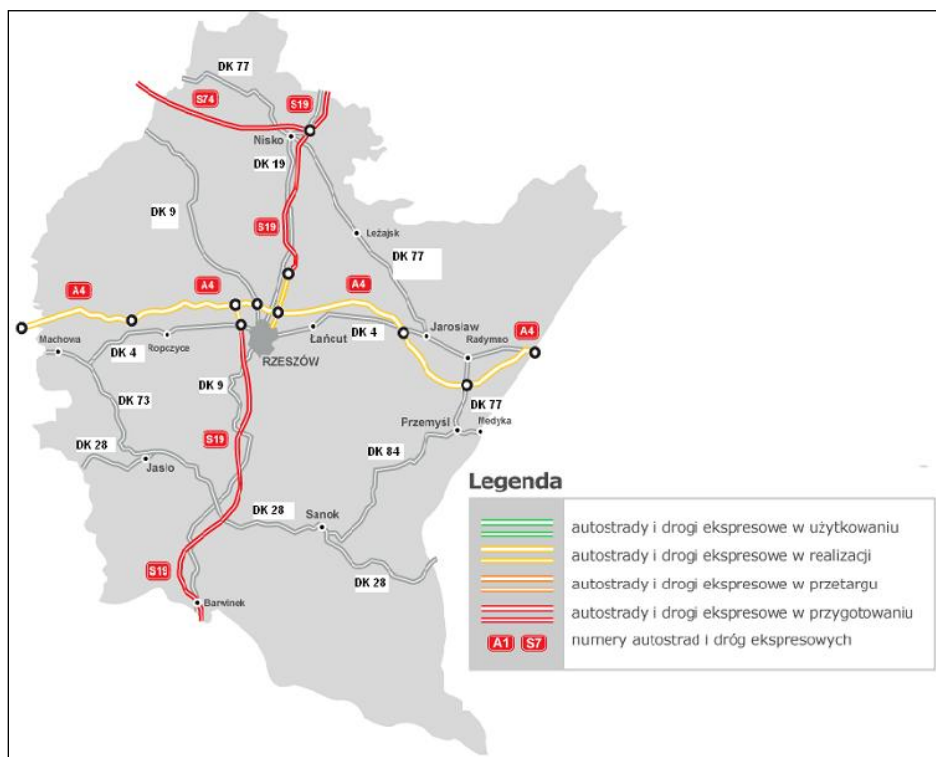

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie

1.2 Infrastruktura drogowa wewnątrz województwa

Główną sieć drogową województwa tworzą drogi krajowe o łącznej długości 782 km, co stanowi 4% sieci krajowej. 732,6 km jest w zarządzie Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad a pozostałe 50 km jest w zarządzie prezydentów miast na prawach powiatu. Drogi krajowe na Podkarpaciu stanowią około 5% całkowitej sieci dróg przenosząc przy tym przeszło 50% całego ruchu.

Mapa 74. Infrastruktury drogowej w województwie podkarpackim.

Źródło: Opracowanie Departamentu Strategii i Planowania Przestrzennego

Sieć dróg krajowych na Podkarpaciu stanowią:

- droga krajowa nr 4, klasy GP, relacji: granica państwa - Jędrzychowice - Bolesławiec - Wrocław - Gliwice - Katowice - Chrzanów - Kraków - Tarnów - Rzeszów - Jarosław - Radymno - Korczowa - granica państwa (w granicach woj. podkarpackiego – 149,3 km)
- droga krajowa nr 9, klasy GP, relacji: Radom - Ostrowiec Świętokrzyski - Opatów - Klimontów - Nagnajów - Kolbuszowa - Rzeszów - Domaradz - Miejsce Piastowe - Dukla - Barwinek - granica państwa (w granicach województwa podkarpackiego – 150 km)
- droga krajowa nr 19, klasy GP, relacji: granica państwa - Kuźnica Białostocka – Białystok – Siemiatycze – Międzyrzec Podlaski – Kock – Lubartów – Lublin – Kraśnik – Janów Lubelski – Nisko – Sokołów Małopolski – Rzeszów (w granicach woj. podkarpackiego – 70,7 km)
- droga krajowa nr 28, klasy GP, G relacji: Zator - Wadowice - Rabka - Limanowa - Nowy Sącz - Gorlice - Jasło - Krosno - Sanok - Kuźmina - Bircza - Przemysł - Medyka - granica państwa (w granicach woj. podkarpackiego – 145,8 km)
- droga krajowa nr 73, klasy G, relacji: Wiśniówka - Kielce - Busko-Zdrój - Dąbrowa Tarnowska - Tarnów - Pilzno - Jasło (w granicach woj. podkarpackiego – 36 km)
- droga krajowa nr 77, klasy GP, G relacji: Lipnik - Sandomierz - Stalowa Wola - Leżajsk - Tryńcza - Jarosław - Radymno - Przemysł (w granicach woj. podkarpackiego – 129,2 km)
- droga krajowa nr 84, klasy G, relacji: Sanok - Lesko - Ustrzyki Dolne – Krościenko - granica państwa (w granicach woj. podkarpackiego – 51,6 km)

Drogi krajowe prowadzące do granic państwa: w Korczowej - DK 4, w Medyce - DK 28, w Krościenku - DK 84, DK 9 w Barwinku. W ciągu dróg krajowych przez województwo podkarpackie przebiegają 2 drogi międzynarodowe, przecinające się w stolicy województwa - Rzeszowie, umożliwiające przemieszczanie się ze wschodu Europy na jej zachód oraz z północy na południe. Są to:

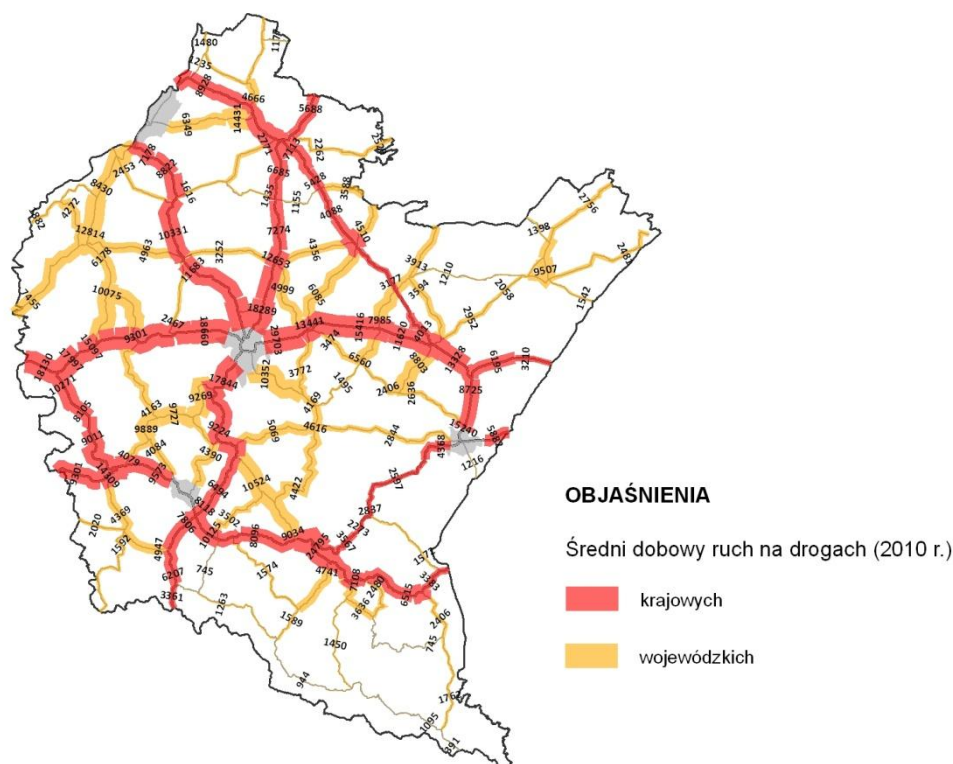
- droga międzynarodowa E-40 w ciągu drogi krajowej nr 4, z Niemiec przez Wrocław, Kraków i Rzeszów na Ukrainę
- droga międzynarodowa E-371 w ciągu drogi krajowej nr 9 z Radomia przez Rzeszów na Słowację

Na podstawie pomiarów ruchu wykonywanych przez GDDKiA, stwierdza się średni wzrost natężenia ruchu drogowego na drogach krajowych w latach 2005 -2010 o około 19% do 9611 poj/dobę (10 miejsce na 16 województw. Tak szybko rosnące natężenie ruchu wpływa bezpośrednio na powoli wyczerpującą się przepustowość dróg oraz bezpieczeństwo ruchu drogowego.

Największe natężenie ruchu samochodowego (powyżej 10-15 tys. poj./dobę) na drogach krajowych województwa zanotowano na drodze nr 4 z Rzeszowa w kierunku Krakowa i Przemyśla, na drodze nr 9 z Rzeszowa w kierunku Warszawy oraz nr 28 Jasło – Krosno - Sanok. Ruch na drogach wojewódzkich łączących Dębicę z Mielcem i Tarnobrzegiem, Domaradz – Brzozów – Sanok, oraz Rzeszów – Tyczyn był jednak prawie równie intensywny. Wyniki Generalnego Pomiaru Ruchu 2010 wskazują 20% wzrost ruchu na drogach wylotowych z Rzeszowa w odniesieniu do wyników z roku 2005. Największy wzrost natężenia ruchu zanotowano na kierunku północ-południe, na odcinkach dróg:

- nr 19 - odcinek Stobierna - Rzeszów – 31%;
- nr 9 - Rzeszów - Babica – 28%;
- nr 19 - Sokołów Młp. - Stobierna – 27%;
- nr 9 - Kolbuszowa - Głogów Młp. – 27%;
- nr 9 - Głogów Młp. - Rzeszów – 25%.

Mapa 75. Średniodobowe natężenie ruchu pojazdów silnikowych na drogach krajowych i wojewódzkich w 2010 r.

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie na podstawie: Główna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad.

Tabela 53. Obciążenia ruchem sieci dróg krajowych w 2010 roku z uwzględnieniem podziału funkcjonalnego dróg oraz podziału administracyjnego kraju na województwa

Lp.	Województwo	Drogi krajowe					
		międzynarodowe		pozostałe krajowe		krajowe ogółem	
		SDR 2010 (poj./dobę)	Wskaźnik wzrostu ruchu 2005-2010	SDR 2010 (poj./dobę)	Wskaźnik wzrostu ruchu 2005-2010	SDR 2010 (poj./dobę)	Wskaźnik wzrostu ruchu 2005-2010
1	Dolnośląskie	16405	1,32	6654	1,22	10913	1,29
2	Kujawsko-Pomorskie	12866	1,06	8522	1,34	9725	1,22
3	Lubelskie	10028	1,20	6205	1,32	7459	1,26
4	Lubuskie	12734	1,15	5328	1,16	8283	1,15
5	Łódzkie	18820	1,20	7327	1,15	11471	1,18
6	Małopolskie	20536	1,25	9427	1,25	12953	1,25
7	Mazowieckie	20006	1,10	7067	1,27	10906	1,17
8	Opolskie	26513	1,49	6350	1,22	8684	1,30
9	Podkarpackie	12535	1,17	7582	1,21	9611	1,19
10	Podlaskie	10169	1,12	5690	1,26	6702	1,22
11	Pomorskie	18539	1,22	6966	1,45	10436	1,31
12	Śląskie	35699	1,39	11268	1,25	18262	1,32
13	Świętokrzyskie	12259	1,31	7088	1,28	8357	1,29
14	Warmińsko-Mazurskie	13573	1,13	4615	1,17	5684	1,16
15	Wielkopolskie	16835	1,22	9013	1,15	10918	1,18
16	Zachodnio-Pomorskie	10932	1,16	5044	1,13	6892	1,15
	KRAJ	16667	1,21	7097	1,23	9888	1,22

Źródło: Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad

Główną sieć drogową województwa oprócz dróg krajowych tworzą drogi wojewódzkie o łącznej długości 1673 km, z których w samorządzie województwa podkarpackiego jest 1629 km a pozostałe 44 km znajduje się w zarządzie prezydentów miast na prawach powiatu. Drogi wojewódzkie na Podkarpaciu stanowią około 9,1% całkowitej sieci dróg w województwie podkarpackim przenosząc przy tym ponad 25% całego ruchu.

Na sieci dróg wojewódzkich znajduje się 329 szt. obiektów mostowych. Z czego 218 szt. posiada nośność 30 i więcej ton, natomiast 111 szt. posiada nośności poniżej 30 ton. Zarządca drogi prowadzi działania celem podniesienia na całej sieci dróg wojewódzkich nośności mostów, do co najmniej 30 ton.

Ponadto w sieci dróg wojewódzkich znajduje się 183,5 km chodników i ciągów pieszych.

Drogi wojewódzkie które prowadzą do granic państwa:

- Malhovice DW 885 (Ukraina)
- Ożenna DW 992 (Słowacja)
- Budomierz DW 866 (Ukraina)
- Wołosate DW 897 (Ukraina)
- Port Lotniczy Rzeszów-Jasionka DW 869

Od momentu przejęcia dróg, ogólna długość dróg wojewódzkich będących w zarządzie samorządu województwa na terenie woj. podkarpackiego nie uległa zasadniczym zmianom. Drogi w zasadzie były remontowane lub przebudowywane po istniejącym śladzie.

Powyższe braki rozwoju w infrastrukturze drogowej (głównie autostrad, dróg szybkiego ruchu oraz obwodnic miast) spowodowały konieczność przebudowy istniejących dróg wojewódzkich oraz budowy nowych po uwidocznionych propozycjach potrzeb transportowych w kraju (dojazdy do autostrad dróg szybkiego ruchu oraz przebudowa dróg do sąsiednich województw i granic państwa). Na stan dróg destrukcyjny wpływ mają pojazdy przeciążone, a także znacznie przekraczające dopuszczalny nacisk na oś. Sporym problemem jest konieczność dostosowania konstrukcji nawierzchni sieci dróg wojewódzkich do przenoszenia nacisków 11.5 t/oś. Do takich i większych nacisków jest dostosowana sieć głównych dróg w krajach Unii Europejskiej.

Długość sieci dróg powiatowych według danych GUS na rok 2010 na terenie województwa wynosi 6 719,5 km w tym dróg o twardej nawierzchni ulepszonej 6 181,8 km co stanowi 92 % całkowitej ich długości. Natomiast sieć dróg gminnych na obszarze województwa ma długość 9 206,4 km w tym dróg o twardej nawierzchni ulepszonej 5 346,3 co stanowi 58,1 % całkowitej ich długości.

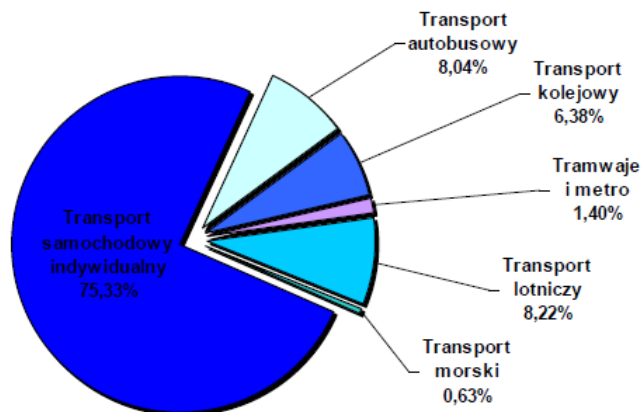
Pomimo przebudowy i remontu w latach 2009 -2011 ponad 648 km dróg powiatowych i gminnych w ramach programu wieloletniego pn. „Narodowy Program Przebudowy Dróg Lokalnych 2008-2011”, nadal stan techniczny dużej części dróg powiatowych i gminnych jest niezadowalający.

2. Infrastruktura kolejowa

2.1. Infrastruktura kolejowa województwa na tle Polski i UE

Lata 1995 – 2007 były okresem systematycznego wzrostu przewozów pasażerskich w Europie, przy czym największą dynamikę wzrostu wykazywał transport lotniczy. Na drugim i trzecim miejscu pod względem tempa wzrostu znajdował się: indywidualny transport samochodowy oraz tramwaje i metro. Transport kolejowy zanotował w latach 1995 – 2007 wzrost na poziomie 12,5%, wyprzedzając zbiorowy transport autobusowy.

Wykres 79. Udział gałęzi transportu w rynku pasażerskim w krajach UE w 2009r.

Źródło: Opracowanie Urzędu Transportu Kolejowego na podstawie danych Komisji Europejskiej

Polska sieć kolejowa należy jednak do najbardziej zacofanych technicznie w Europie i cechuje ją duża niespójność wynikająca z faktu, że w swoim kształcie pochodzi sprzed 1918 r., a więc z okresu rozbiorów. Także jej gęstość jest najniższa w państwach Europy Środkowej.

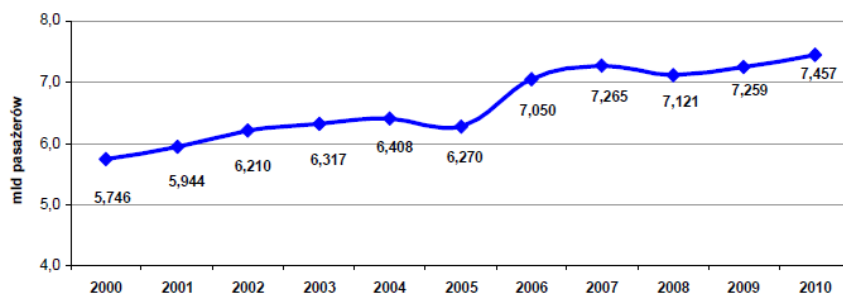
Tabela 54. Wskaźniki gęstości sieci dla państw Europy środkowej.

Państwo	km linii na 100 km ² powierzchni
Niemcy	120
Czechy	101
Węgry	85
Słowacja	75
Polska	64

Źródło: PKP PLKS.A. Centrum Kolei Dużych Prędkości, „Kierunki rozwoju Kolei Dużych Prędkości w Polsce”, Warszawa 2011 r.

W 2010 roku w krajach UE przewieziono kolejną 7,457 mld pasażerów, o 2,7% więcej niż w roku poprzednim. Przy realizacji przewozów wykonano pracę na poziomie 378 mld pasażerokilometrów (wzrost o 0,6%). Średnia odległość przewozu 1 pasażera wyniosła 50,7km, tj. o 1km mniej niż w roku 2009. W latach 2000-2010 przewieziono aż 1,7 mld pasażerów więcej, co dało wzrost na poziomie 30%. Wzrost liczby pasażerów dotyczył głównie przewozów w obrębie regionów na odległościach do 50km, z tego powodu wzrost wykonanej pracy był stosunkowo niższy i wyniósł 20,3%.

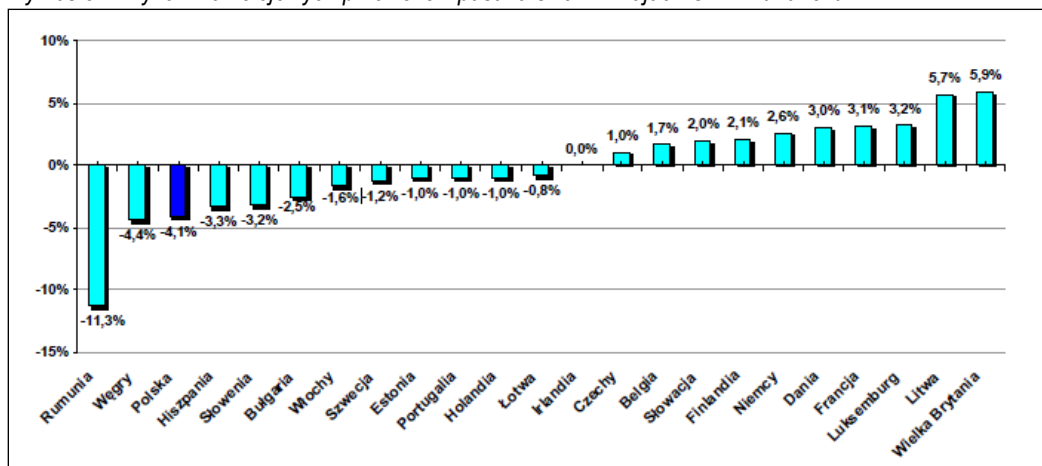
Wykres 80. Liczba pasażerów w kolejowych przewozach osób w krajach UE w latach 2000 – 2010.

Źródło: Opracowanie Urzędu Transportu Kolejowego na podstawie danych Komisji Europejskiej

Pomimo dynamiki wzrostowej w krajach UE, w Polsce wskaźnik ten w dalszym ciągu spada. W 2010 roku, w porównaniu z rokiem 2000, przewozy pasażerskie zmniejszyły się o ponad 25%. Spadek przewozów pasażerskich w Polsce w 2010 r. o 4,1%, był jednym z najwyższych w Unii Europejskiej. Większy zanotowały wyłącznie takie kraje jak Rumunia (11,3%) oraz Węgry (4,1%). Spora część krajów zanotowała wzrost przewozów rzędu 2-5%, w tym największy Litwa 5,7% oraz Wielka Brytania 5,9%.

Wykres 81. Dynamika kolejowych przewozów pasażerskich w krajach UE w 2010 roku

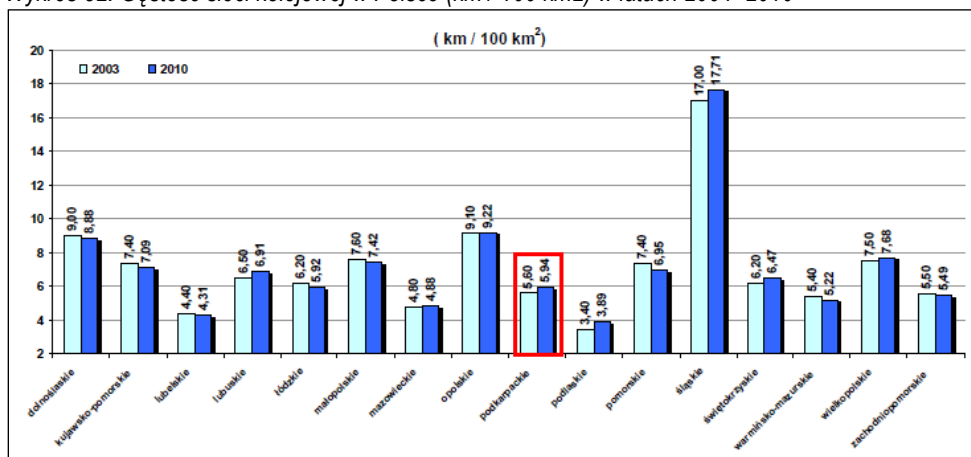
Źródło: Opracowanie Urzędu Transportu Kolejowego na podstawie danych Komisji Europejskiej

Sieć kolejowa w Polsce ze względu na usytuowanie geograficzne spełnia bardzo ważną tranzytową rolę i nie może być postrzegana, jako oderwana od europejskiego systemu transportowego, bowiem część linii kolejowych to linie o znaczeniu międzynarodowym, stanowiące element ponadnarodowych sieci i struktur. Równocześnie na wschodniej i północno-wschodniej granicy tej sieci ma miejsce styk europejskiej sieci normalnotorowej 1435 mm z siecią szerokotorową 1520 mm. Z uwagi na bardzo korzystne położenie Polski jako kraju tranzytowego między Europą zachodnią i wschodnią, a także pomiędzy Skandynawią i niemającymi dostępu do morza krajami Europy środkowo-wschodniej oraz Bałkanami, polska sieć może być również wykorzystywana dla połączeń z regionami dalszymi jak Chiny, Indie, Bliski i Daleki Wschód, stanowiąc jeden z czynników rozwoju gospodarczego.

Największe zagęszczenie sieci kolejowej występuje na terenie dawnego zaboru pruskiego (zachodnia część kraju), natomiast znacznie mniej linii jest we wschodniej części kraju, terenach dawnych zaborów rosyjskiego oraz austriackiego. Zagęszczenie sieci na zachodzie potencjalnie mogłoby być szansą na rozwój gospodarczy tej części kraju, ale w obecnych warunkach, paradoksalnie wobec braku możliwości jej efektywnego ekonomicznie wykorzystania, jest jednym z największych problemów polskiego kolejnictwa.

Gęstość sieci kolejowej w poszczególnych województwach mierzona w km linii/100 km² powierzchni kształtowała się od 3,89 km/100 km² w woj. podlaskim do 17,71 km/100 km² w woj. śląskim. Województwo podkarpackie z gęstością 5,94 km/100 km² znajdowało się poniżej średniej krajowej wynoszącej w 2010 r. 6,7 km/100 km

Wykres 82. Gęstość sieci kolejowej w Polsce (km / 100 km²) w latach 2004–2010

Źródło: Opracowanie Urzędu Transportu Kolejowego

Narodowa sieć kolejowa na terenie Polski podlega zarządowi spółki PKP Polskie Linie Kolejowe. W 2010 roku długość linii kolejowych PKP PLK wynosiła 22 046 kilometrów. Stanowią one 97% ogólnej sieci kolejowej w Polsce. Podstawowy rozstaw szyn stosowany przez PKP PLK wynosi 1435 mm. Istnieje również kilka linii szerokotorowych (1520 mm).

Mapa 76. Maksymalne prędkości rozkładowe na torach linii znaczenia państwowego

Źródło: PKP Polskie Linie Kolejowe S.A.

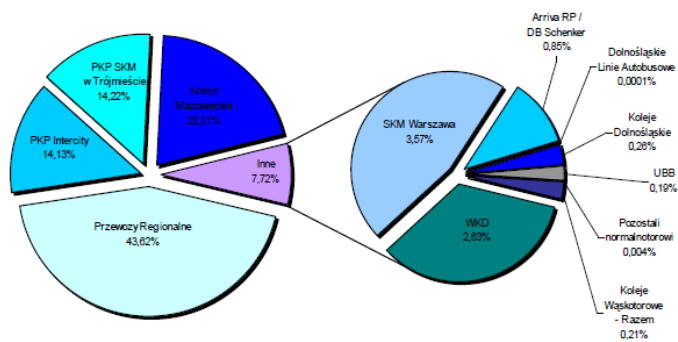
W województwie podkarpackim występuje jedynie jedna linia kolejowa o znaczeniu międzynarodowych nr E30 relacji Kraków – Rzeszów – Medyka o prędkości rozkładowej do 160 km/h.

Przewóz osób

Według danych Urzędu Transportu Kolejowego⁴⁵ w 2011 roku z usług przewoźników kolejowych w Polsce skorzystało 263,8 mln pasażerów. Przy ich przewozie wykonano pracę na poziomie 18,1 mld pasażerokilometrów. W porównaniu z 2010 rokiem liczba przewiezionych pasażerów zwiększyła się o 1,5 mln (0,6%). Wolumen wykonanej pracy przewozowej wzrósł o 181 mln pasażerokilometrów (1%). Średnia odległość przewozu pasażera nie uległa zmianie i wyniosła 68,5 km.

Największy udział w rynku mierzony przewiezioną liczbą pasażerów posiadały spółki: Przewozy Regionalne - 41,53%, Koleje Mazowieckie - 30,47%, PKP SKM - 14,54% oraz PKP Intercity - 13,85%, a biorąc pod uwagę wykonaną pracę przewozową: PKP Intercity - 45,59% oraz Przewozy Regionalne - 36,38%.

Wykres 83. Udział przewoźników pasażerskich w rynku wg liczby pasażerów w 2010 roku.

Źródło: Opracowanie Urzędu Transportu Kolejowego.

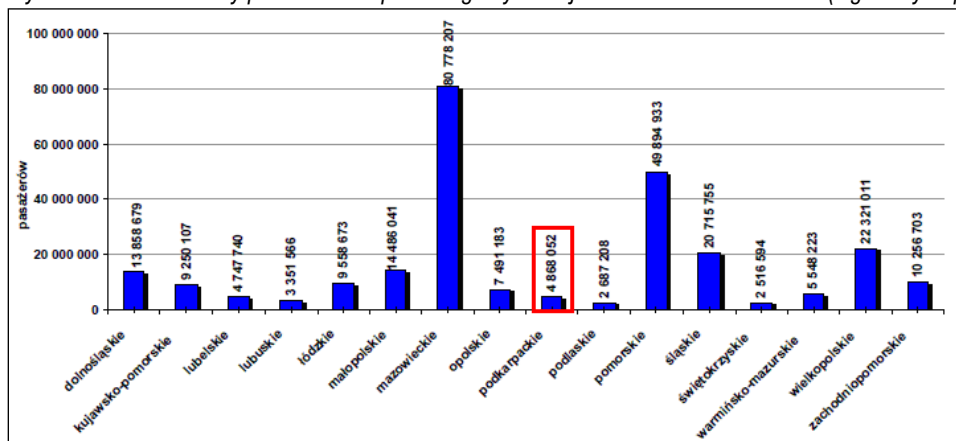
⁴⁵ Funkcjonowanie rynku transportu kolejowego w Polsce w 2010 r., Urząd Transportu Kolejowego 2011

W 2011 roku przewozy pasażerskie realizowało 14 przewoźników normalnotorowych, w tym trzy spółki ograniczyły swoją działalność do wykonywania przewozów okazjonalnych. Wyniki przewozowe za rok 2011 nie uwzględniają przewozów realizowanych na liniach wąskotorowych. W 2010 roku przewozy na sieci wąskotorowej odnotowały 563,8 tys. pasażerów, 11 076 tys. pas-km.

Analizując liczbę pasażerów odprawionych w poszczególnych województwach należy stwierdzić, iż województwo podkarpackie z liczbą 4,87 mln pasażerów zajmuje dopiero 12 pozycję w kraju, co jest skutkiem niewielkiej liczby połączeń kolejowych i oznacza dość małe znaczenie transportu kolejowego w transporcie ogółem województwa.

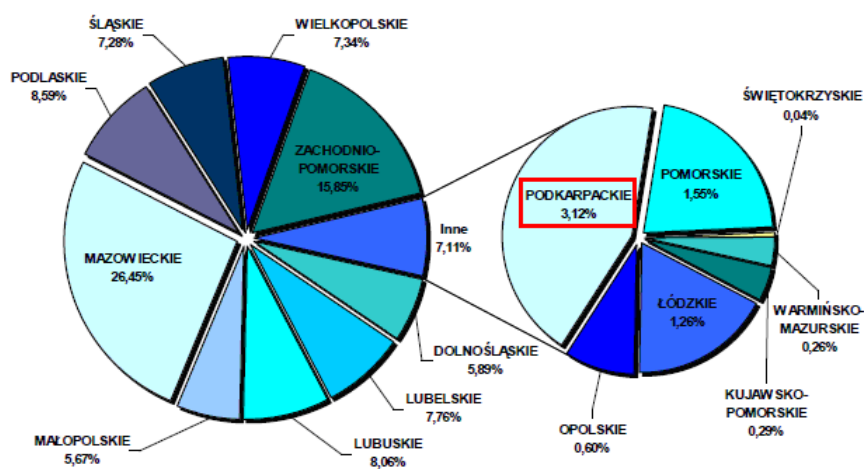
Również w kolejowym transporcie międzynarodowym udział województwa podkarpackiego wynosi tylko 3,12% (10 miejsce w kraju), co jest pochodną niewielkiej liczby dostępnych połączeń z zagranicą.

Wykres 84. Udział liczby pasażerów w poszczególnych województwach w 2010 roku (wg liczby odprawionych pasażerów)

Źródło: Opracowanie Urzędu Transportu Kolejowego.

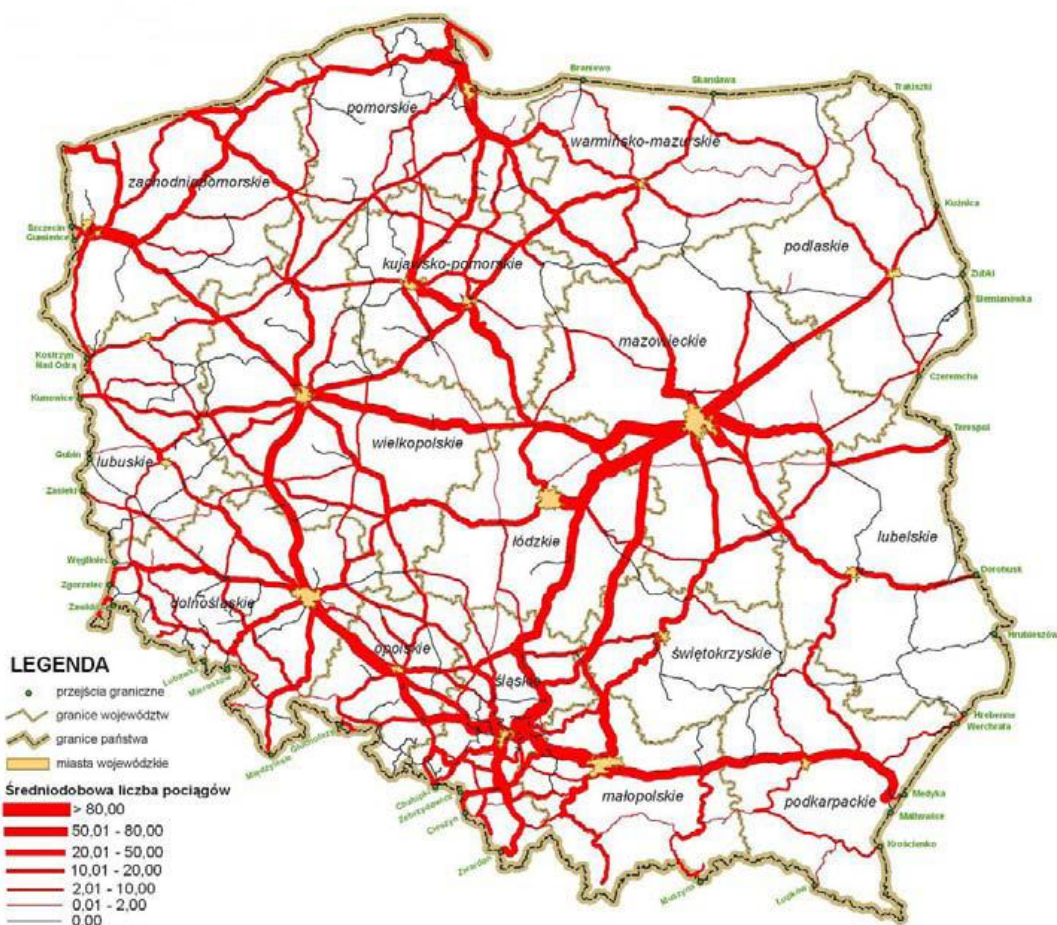
Wykres 85. Udział województw wg liczby pasażerów rozpoczynających podróż w relacjach międzynarodowych w 2010 roku.

Źródło: Opracowanie Urzędu Transportu Kolejowego.

Potwierdza to mapa ukazująca średnią liczbę przejazdów pociągów pasażerskich na poszczególnych liniach w ciągu doby. Natężenie tego ruchu nie przekracza w województwie 80 przejazdów pociągów na międzynarodowej trasie E30 i zaledwie kilka przejazdów na pozostałych czynnych liniach: Rzeszów – Tarnobrzeg – Stalowa – Wola, Przeworsk Stalowa – Wola, Rzeszów – Jasło – Ustrzyki Dolne, czy też Jarosław – Lubaczów.

Mapa 77. Średniodobowa liczba przejazdów pociągów pasażerskich na liniach zarządzanych przez PLK [szt.] , dane za 2010 r.

Źródło: PKP Polskie Linie Kolejowe S.A.

Przewóz towarów

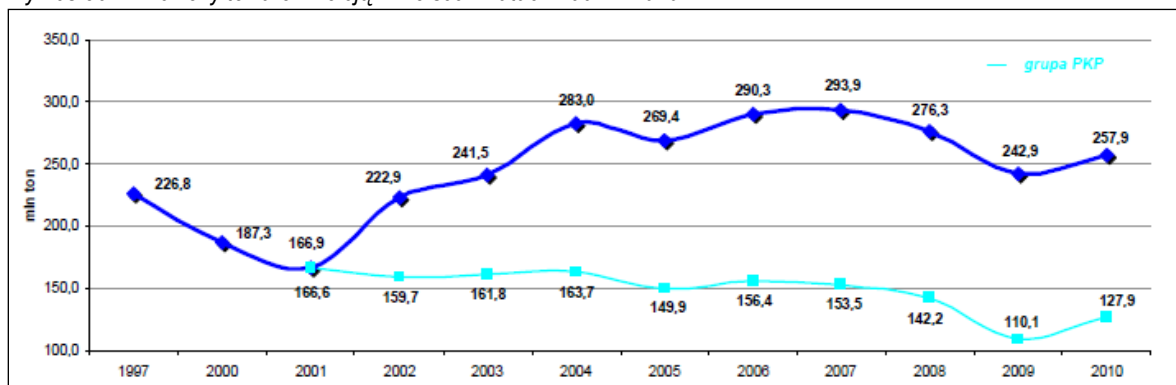
Poziom przewozu ładunków, mierzony tonokilometrami, lokuje polski transport kolejowy na drugim miejscu wśród 27 krajów UE za Niemcami, a przed Francją, z udziałem ok. 12% w ogólnych przewozach UE. W zakresie transportu międzynarodowego koleje polskie z udziałem 8% zajmują trzecie miejsce za Niemcami i Łotwą⁴⁶.

W 2010 roku licencjonowane przewozy towarowe realizowało 40 przedsiębiorców, w tym na liniach normalnotorowych 39 przewoźników oraz jeden na linii szerokotorowej.

Łącznie w 2010 roku przetransportowano w Polsce 257,9 mln ton ładunków i wykonano pracę przewozową równą 48 954 mln tonokilometrów. W stosunku do analogicznego okresu roku poprzedniego stanowi to wzrost przewiezionej masy ładunków o 6,15% i pracy przewozowej wyrażonej w tonokilometrach o 12,3%. W 2010 roku w dalszym ciągu dominującą pozycję na polskim rynku posiadały spółki Grupy PKP, które przewiozły 127,9 mln ton towarów, wykonując pracę przewozową na poziomie 34 270 mln tonokilometrów.

⁴⁶ Wieloletni Program Inwestycji Kolejowych do 2013 roku z perspektywą 2015 r., Ministerstwo Infrastruktury 2011.

Wykres 86. Przewozy towarów koleją w Polsce w latach 1997 – 2010.

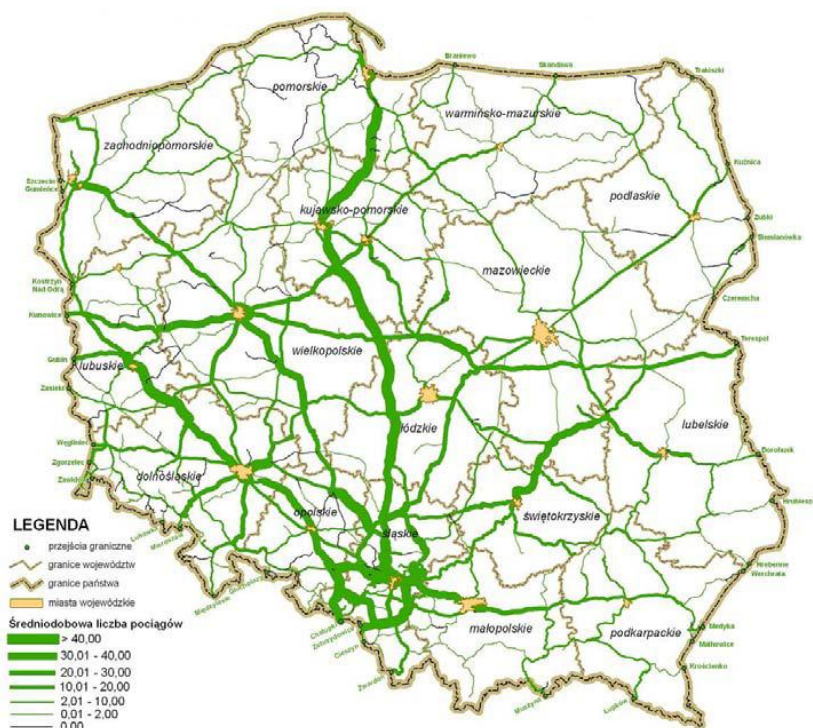

Źródło: Opracowanie Urzędu Transportu Kolejowego.

Polski transport kolejowy to w dalszym ciągu przewozy surowców m.in. węgla kamiennego 40,2% (całości przewiezionej masy ładunków) oraz rud metali, wyrobów górnictwa i kopalnictwa, w tym kruszyw piasku i żwiru 18,5%. Należy zaznaczyć, iż udział tych ładunków w transporcie kolejowym dynamicznie spada. W 2010 roku przetransportowano 103,7 mln ton węgla, o 17,6 mln mniej niż przed rokiem. Spory spadek dotyczył również przewozów kruszyw, piasku, żwiru – blisko 48%. Największą dynamikę wzrostową mierzoną przewiezioną masą ładunków, w porównaniu z analogicznym okresem roku ubiegłego, zanotowały przewozy drewna i wyrobów pochodnych – 31%, produktów rolnictwa – 27%, w tym zbóż 32%, produktów chemicznych – 19% oraz rud metali – 18%.

Również w przewozie towarowym linie kolejowe przebiegające przez województwo podkarpackie nie odgrywają znaczącej roli dla ogólnopolskich przewozów towarowych, gdyż średniodobowa liczba przejazdów pociągów na trasie E30 nie przekraczała w 2010 r. 20 szt.

Mapa 78. Średniodobowa liczba przejazdów pociągów towarowych na liniach zarządzanych przez PLK – [szt.] – dane za 2010 r.

Źródło: PKP Polskie Linie Kolejowe S.A.

Przewozy intermodalne

W 2010 roku w Polsce zanotowano dynamiczny wzrost przewozów kolejowych w systemie intermodalnym, (tj. umożliwiającym przeładunek intermodalnych jednostek transportowych: kontenerów, nadwozi wymiennych i naczep samochodowych pomiędzy różnymi środkami transportu: drogowym, kolejowym, morskim, lotniczym). Przetransportowano 344,5 tysiąca jednostek ładunkowych TEU (twenty-feet equivalent unit - miara odpowiadająca pojemności jednego kontenera 20 stopowego) o łącznej masie 4,4 mln ton, czyli blisko 33% więcej niż w 2009 roku. Przy ich przewozie przewoźnicy wykonali pracę na poziomie 1,9 mld tonokilometrów – wzrost o około 30%. Na koniec 2010 roku udział kolei w przewozach intermodalnych, mierząc wykonaną pracę przewozową, wyniósł jednak niespełna 4% ogólnego wolumenu przewozów ładunków w Polsce. Niestety w dalszym ciągu Polska w zakresie tego rodzaju przewozów plasuje się daleko w stawce krajów europejskich. Średnia w państwach UE przy realizacji przewozów intermodalnych oscyluje na poziomie 17,5%, a w niektórych krajach sięga 35%. Średnia w krajach Unii Europejskiej w tym wskaźniku oscyluje na poziomie 17,3%. Do najczęściej przewożonych towarów w Polsce należą wyroby hutnicze i budowlane, ale również elektroniczne, papiernicze, spożywcze czy specjalistyczne maszyny.

Przewozy intermodalne realizowane są głównie w komunikacji międzynarodowej, która stanowi blisko 81% wszystkich przewozów w tym segmencie rynku. W dalszym ciągu bardzo niski udział stanowi przewóz naczep oraz wymiennych nadwozi samochodowych. Łącznie w 2010 roku przetransportowano ich 7,2 tysiąca sztuk, co stanowiło zaledwie 3,1% rynku przewozów w systemie intermodalnym. Wśród wszystkich transportowanych jednostek przeważały kontenery z ładunkami, blisko 66,5%. Pozostałą część stanowiły kontenery próżne - 33,5%. Przewozy intermodalne realizuje obecnie w Polsce 8 licencjonowanych przewoźników, w tym: PKP Cargo, PKP LHS, Lotos Kolej, DB Schenker Rail Polska, CTL Logistics, CTL Express, STK Wrocław oraz Rail Polska.

Na Podkarpaciu funkcjonują dwa centra logistyczne realizujące przewozy intermodalne, tj. PKP CARGO Centrum Logistyczne Medyka-Żurawica oraz Stacja Kolejowa LHS w Woli Baranowskiej.

PKP CARGO Centrum Logistyczne Medyka-Żurawica jest położone przy granicy z Ukrainą, na przejściu granicznym Medyka - Mościska. Centrum przygotowane jest pod względem technicznym na wykonanie usług przeładunkowych towarów pochodzenia roślinnego i drewna w komunikacji międzynarodowej (import i tranzyt). Zlokalizowane jest w III Europejskim Korytarzu Transportowym biegnącym jako połączenie drogowe i kolejowe z Berlina, przez Wrocław, Kraków, Przemyśl, Lwów do Kijowa. Parametry techniczne i wyposażenie centrum przedstawia poniższa tabela.

Tabela 55. Dostępna infrastruktura i wyposażenie Centrum Logistycznego Medyka – Żurawica.

Lp.	Parametry techniczne	CL Medyka - Żurawica
1.	Obszar (km 2)	0,1609 km2
2.	Potok ruchu towarowego (ton/rok)	Ok. 1,7 mln ton/rok w 2011 r.
3.	Możliwości przeładunkowe (ton/rok)	Maks. 8,53 mln ton/rok
4.	Liczba torów kolejowych, łączących centrum logistyczne z zewnętrzną siecią kolejową	12 torów, w tym: 7 o prześwicie 1435 mm, 5 o prześwicie 1520 mm
5.	Połączenie z drogami (liczba pasów)	3 pasy drogowe
6.	Inteligentne systemy transportowe (ERTMS)	NIE
7.	Inteligentne systemy transportowe (Drogi – ITS)	NIE

Źródło: Opracowanie Departamentu Strategii i Planowania Przestrzennego na podstawie danych PKP CARGO Centrum Logistyczne Medyka-Żurawica.

W Woli Baranowskiej znajduje się posterunek Linii Hutniczej Szerokotorowej wspólny dla obu szerokości torów a także bardzo ważny punkt przeładunkowy z istniejącym składem celnym, wykorzystywany przez przedsiębiorców z Tarnobrzskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej EURO-PARK WISŁOSAN. Ruch towarowy na stacji na kształtuje się na poziomie 4 tys. ton miesięcznie⁴⁷. Stacja Kolejowa w Woli Baranowskiej posiada infrastrukturę umożliwiającą przeładunek towarów sypkich, drobnicowych, drewna i kontenerów z tzw. , szerokiego toru biegnącego z Ukrainy na normalny tor europejski.

⁴⁷ <http://www.wolabaranowska.pl/lhs.php>

2.2 Infrastruktura kolejowa w województwie

Wielkość linii kolejowych na terenie województwa podkarpackiego wynosi 972,977 km. Przez teren województwa podkarpackiego przebiega linia nr 91 o długości 161,154 km należąca do III-go Paneuropejskiego Korytarza Transportowego Zachód-Wschód (E30).

Ponadto na terenie regionu usytuowane są linie znaczenia państwowego o łącznej długości 376,945 km takie jak:

- nr 25 Łódź Kaliska – Dębica (od granicy województwa do stacji Ocice)
- nr 68 Lublin – Przeworsk
- nr 71 Ocice – Rzeszów
- nr 74 Sobów – Stalowa Wola Rozwadów
- nr 91 Kraków - Medyka
- nr 565 Charzewice – Stalowa Wola Rozwadów Tow.

Mapa 79. Linie kolejowe w województwie podkarpackim.

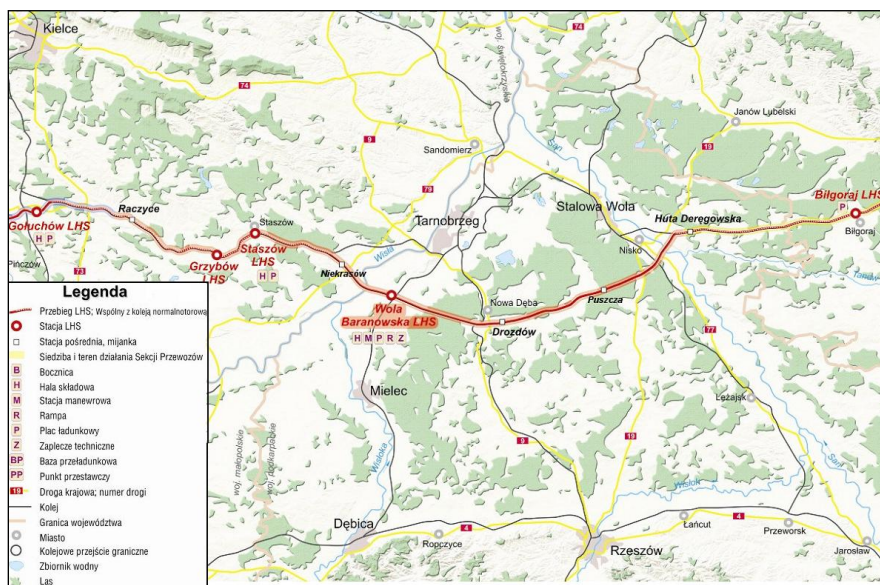

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie na podstawie: PKP Polskie Linie Kolejowe S.A.

Przez teren naszego województwa przebiega ważna z punktu widzenia strategicznego linia szerokotorowa – LHS. Punktem styku wymienionej linii z liniami normalnotorowymi jest *stacja Wola Baranowska*, gdzie możliwy jest przeładunek towarów importowanych z krajów WNP na wagony normalnotorowe.

LHS Jest najdalej wysuniętą na zachód linią szerokotorową w Europie. Łączy ona kolejowe przejście graniczne polsko-ukraińskie Hrubieszów/Izów ze Śląskiem, gdzie w Sławkowie w Zagłębiu Dąbrowskim (25 km od Katowic) kończy swój bieg. W 2010 r. spółka zarządzająca LHS przewiozła 8,5 mln ton ładunków o 55% więcej niż w 2009 r. (głównie: ruda i piryty, kamień, żwir, węgiel, ropa).

Mapa 80. Przebieg linii hutniczej szerokotorowej LHS na terenie województwa podkarpackiego.

Źródło: PKP Linia Hutnicza Szerokotorowa sp. z o.o.

Generalnie można stwierdzić, że sieć linii kolejowych na Podkarpaciu oprócz jego południowo-wschodnich części tj. Beskidu Niskiego i Bieszczad jest wystarczająca dla obsługi tego obszaru. Stan techniczny linii jest niezadowolający z wyjątkiem linii nr 71 Ocice – Rzeszów, na której to linii od 2006 roku trwają prace rewitalizacyjne. Zaowocowały one podniesieniem prędkości rozkładowej od Ocic do Rzeszowa do 120 km/h. W roku 2012 przewidywane jest wykonanie dokumentacji na elektryfikację linii a w roku 2013 wykonanie elektryfikacji, co przyczyni się z pewnością do uruchomienia bezpośredniego połączenia do Warszawy. Linia nr 91 Kraków - Medyka usytuowana w ciągu korytarza (E30) obecnie jest modernizowana w celu przystosowania do prędkości 160 km/h na odcinku Kraków – Rzeszów. Na odcinku Rzeszów – Granica Państwa planowana jest rewitalizacja której efektem będzie przywrócenie prędkości konstrukcyjnej 120 km/h. Dla usprawnienia podróży koleją, koniecznym jest wykonanie rewitalizacji pozostałych linii na terenie województwa podkarpackiego takich jak:

- nr 25 na całej długości województwa tj. od Sandomierza do Dębicy z rozważeniem
- dobudowy dodatkowego toru na odcinku Sobów do Chmielowa
- nr 66 Zwierzyniec –Stalowa Wola na terenie województwa
- nr 68 Lublin –Przeworsk na całej długości województwa
- nr 74 Sobów – Stalowa Wola Rozwadów
- nr 79 Padew-Wola Baranowska, łącznik dla potrzeb LHS w stacji Wola Baranowska,
- nr 101 Munina –Hrebenne na całej długości województwa
- nr 102 Przemyśl-Malhowice (z uwzględnieniem budowy kolejowego przejścia granicznego) Odbudowa linii umożliwi uruchomienie połączenia kolejowego z Przemyśla w Bieszczady przez terytorium UA.
- nr 106 Rzeszów-Jasło; dokończenie robót rewitalizacyjnych na odcinkach nie objętych w ramach RPO WP na lata 2007-2013
- nr 107 Zagórz –Łupków na całym odcinku
- nr 108 Stróże – Krościenko. Dokończenie robót rewitalizacyjnych na odcinkach nie objętych w ramach RPO WP na lata 2007-2013

oraz linie dla obsługi ruchu towarowego takie jak:

- nr 70 Włoszczowice – Chmielów na odcinku od granicy województwa do Chmielowa
- nr 116 Granica Państwa –Kapliszce (szerokotorowa) na odcinku Werchrata –Rawa Ruska
- nr 123 Hurko –Krówniki (szerokotorowa)
- nr 611 Rzeszów Zach-Rzeszów Staroniwa
- nr 613 Żurawica –Hurko
- nr 614 Żurawica –Hurko (szerokotorowa)
- nr 933 Chmielów-Machów

Efektorem tych prac będzie przywrócenie prędkości konstrukcyjnej. W niektórych przypadkach będzie możliwe uzyskanie zwiększenia prędkości maksymalnej o 10-20 km/h co pozwoli na uzyskanie prędkości rzędu od 80 do 100 km/h, a w przypadku linii nr 68 nawet 120 km/h.

W zakresie budowy nowych linii nieodzownym jest połączenie stolicy Podkarpacia z Międzynarodowym Portem Lotniczym w Jasionce oraz budowa linii łączącej linię nr 106 Rzeszów – Jasło z linią nr 108 Stróże – Krościenko między miejscowościami Przybówka – Jedlicze. Budowa łącznicy pozwoli na skrócenie połączenia Rzeszowa z Bieszczadami oraz pozostałymi rejonami Polski wschodnio – południowej o około 40 km.

W przyszłości należy rozważyć budowę ramach programu „Koleje Dużych Prędkości” nowej linii o $V=250-300$ km/h łączącej Rzeszów z Warszawą oraz budowę rzeszowskiej kolei aglomeracyjnej obsługującej ruch na obszarze Rzeszowa i rzeszowskiego obszaru metropolitalnego (z uwzględnieniem budowy nowych przystanków osobowych).

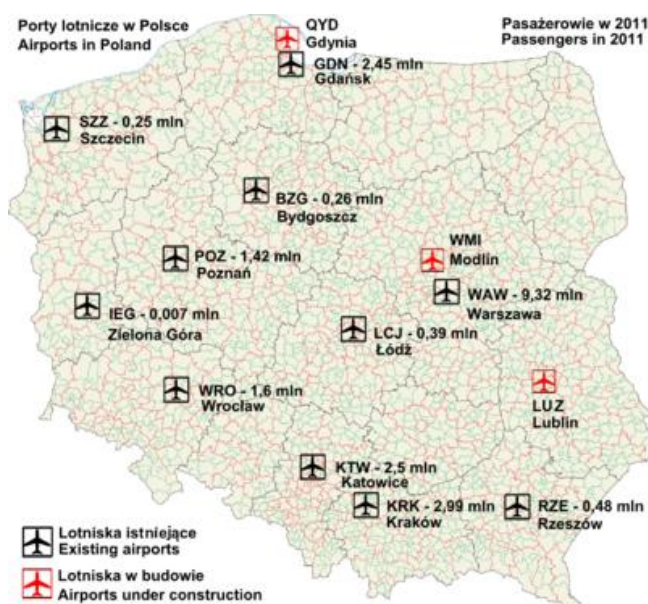
3. Infrastruktura lotnicza

3.1 Port Lotniczy Rzeszów – Jasionka na tle infrastruktury lotniskowej w Polsce

Porty lotnicze w Polsce

W skład systemu cywilnych portów lotniczych w Polsce, wykorzystywanych do transportu pasażerskiego, wchodzi 11 portów lotniczych – z dominującym portem stołecznym oraz 10 portami regionalnymi. Portu lotniczego nie mają w Polsce tylko cztery województwa: podlaskie, opolskie, lubelskie i świętokrzyskie. W województwie warmińsko-mazurskim znajduje się czasowo zamknięty port lotniczy Mazury w Szymanach koło Szczytna.

Mapa 81. Porty lotnicze w Polsce w 2011 r.

Źródło: http://pl.wikipedia.org/wiki/Polskie_porty_lotnicze

Polski rynek lotniczy nadal rozwija się szybko, od czasu wejścia Polski do Unii Europejskiej i pełnego otwarcia polskiego nieba, które spowodowały większą aktywność przewoźników już operujących w Polsce. Pojawił się także szereg nowych – głównie niskokosztowych – dzięki czemu zwiększyła się liczba oferowanych połączeń i liczba przewiezionych pasażerów. Według prognozy Urzędu Lotnictwa Cywilnego, w ciągu nadchodzących lat dynamika wzrostu będzie niższa niż obecnie, jednak nadal wyższą od średniej europejskiej. Za 13 lat liczba odprawionych pasażerów w Polsce może wynieść 41 mln (obecnie 21,7 mln).

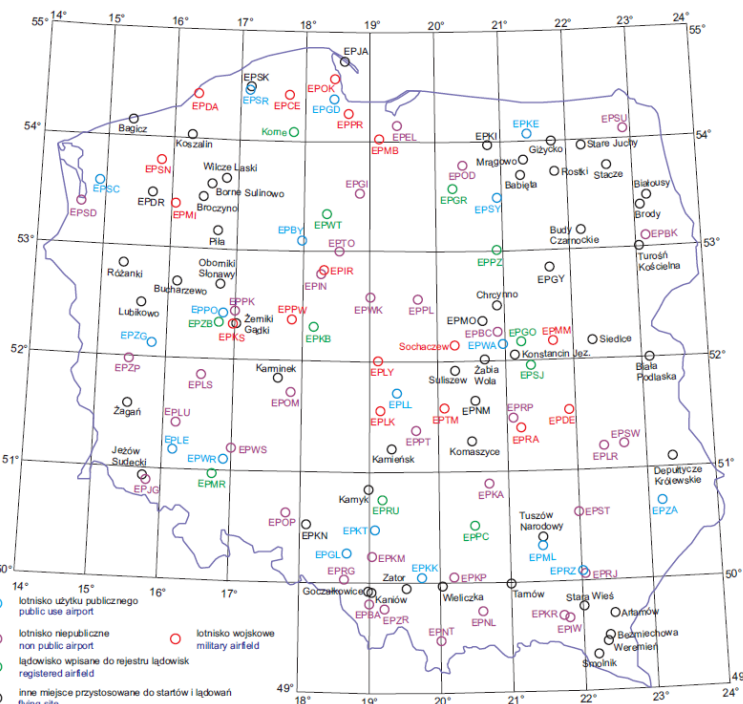
Tabela 56. Liczba obsłużonych pasażerów oraz wykonanych operacji lotniczych w ruchu regularnym i czarterowych w polskich portach lotniczych w latach 2010 – 2011.

Nazwa Portu	cały rok			dynamika	
	2011	2010	2009	2011/2010	2011/2009
1. Warszawa im. Chopina					
Liczba pasażerów	9 322 485	8 666 552	8 278 747	7,6%	12,6%
Liczba operacji pax	119 399	116 691	115 934	2,3%	3,0%
2. Kraków – Balice					
Liczba pasażerów	2 994 359	2 839 124	2 658 841	5,5%	12,6%
Liczba operacji pax	28 990	29 706	29 150	-2,4%	-0,5%
3. Katowice – Pyrzowice					
Liczba pasażerów	2 500 984	2 366 410	2 301 161	5,7%	8,7%
Liczba operacji pax	22 096	20 446	20 186	8,1%	9,5%
4. Wrocław – Strachowice					
Liczba pasażerów	1 606 222	1 598 533	1 324 483	0,5%	21,3%
Liczba operacji pax	18 331	17 975	17 260	2,0%	6,2%
5. Poznań – Lawica					
Liczba pasażerów	1 425 865	1 383 656	1 235 942	3,1%	15,4%
Liczba operacji pax	16 612	16 738	15 980	-0,8%	4,0%
6. Łódź – Lublinek					
Liczba pasażerów	390 261	413 392	312 197	-5,6%	25,0%
Liczba operacji pax	3 044	3 265	4 176	-6,8%	-27,1%
7. Gdańsk im. L. Waleśy					
Liczba pasażerów	2 449 702	2 208 819	1 890 253	10,9%	29,6%
Liczba operacji pax	26 645	25 006	22 524	6,6%	18,3%
8. Szczecin – Goleniów					
Liczba pasażerów	258 217	268 563	276 582	-3,9%	-6,6%
Liczba operacji pax	3 196	3 235	3 765	-1,2%	-15,1%
9. Bydgoszcz – Szwederowo					
Liczba pasażerów	268 360	266 480	264 529	0,7%	1,4%
Liczba operacji pax	2 812	2 091	3 980	34,5%	-29,3%
10. Rzeszów – Jasionka					
Liczba pasażerów	487 740	451 720	380 711	8,0%	28,1%
Liczba operacji pax	5 226	4 863	4 263	7,5%	22,6%
11. Zielona Góra – Babimost					
Liczba pasażerów	6 940	3 627	2 813	91,3%	146,7%
Liczba operacji pax	328	675	640	-51,4%	-48,8%
Suma					
Liczba pasażerów	21 711 135	20 466 876	18 926 259	6,1%	14,7%
Liczba operacji pax	246 679	240 691	237 858	2,5%	3,7%

Źródło: Analiza rynku transportu lotniczego w Polsce w 2011 r., Urząd Lotnictwa Cywilnego, 2012 r.

Oprócz lotnisk w Polsce istnieją również sieć lądowisk pełniących funkcje szkoleniowe, sportowe i turystyczne.

Mapa 82. Lotniska i lądowiska w Polsce.

Źródło: Polska Atlas Lotniczy 2009

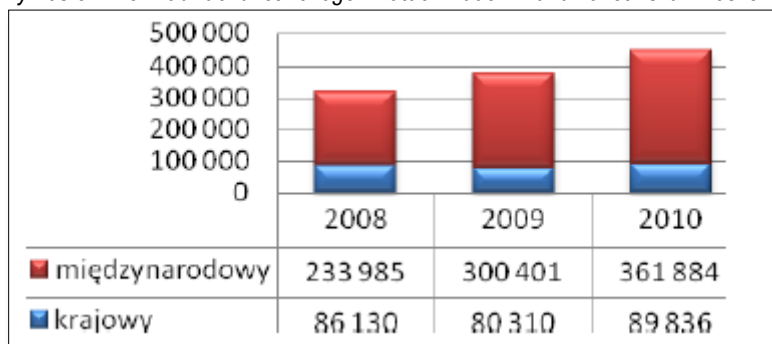

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie

Port lotniczy Rzeszów – Jasionka

Na terenie województwa podkarpackiego znajduje się sześć lotnisk wpisanych do rejestru lotnisk cywilnych prowadzonego przez Urząd Lotnictwa Cywilnych. Największe z nich – Rzeszów - Jasionka znajduje się w bezpośrednim sąsiedztwie stolicy regionu i pełni bardzo istotną rolę komunikacyjną dla mieszkańców Polski Południowo – Wschodniej. I jest wpisane do europejskiej sieci transportowej TEN-T (sieć kompleksowa). Po przeprowadzeniu wielu inwestycji w ostatnich latach (nowy terminal lotniczy, hangary z płytą postojową, wieża kontroli lotów, systemy nawigacyjne i ratownicze) lotnisko obecnie jest wizytówką regionu i jego oknem na świat. Nowo wybudowany w 2012 r. terminal pasażerski umożliwił wzrost przepustowości portu do 1,5 mln pasażerów rocznie. W ciągu godziny można odprawić w nim 700 podróżnych. Rok 2011 był rekordowym dla portu lotniczego w Rzeszowie, który odprawił 487,7 tys. pasażerów. Dynamika wzrostu ruchu pasażerskiego za okres 2009-2011 była jedna z najwyższych w kraju i wyniosła aż 28,1%. Port obsługuje połączenia realizowane przez linie lotnicze: Ryanair, PLL LOT, Lufthansa i Jet Air, na trasach krajowych i zagranicznych. Charakterystyka lotów wskazuje na znaczący udział lotów międzynarodowych obsługiwanych przez lotnisko, przy stosunkowo niskim udziale lotów krajowych. Struktura ta ma szansę się zmienić od 2013 r. po uruchomieniu nowych połączeń krajowych i zagranicznych.

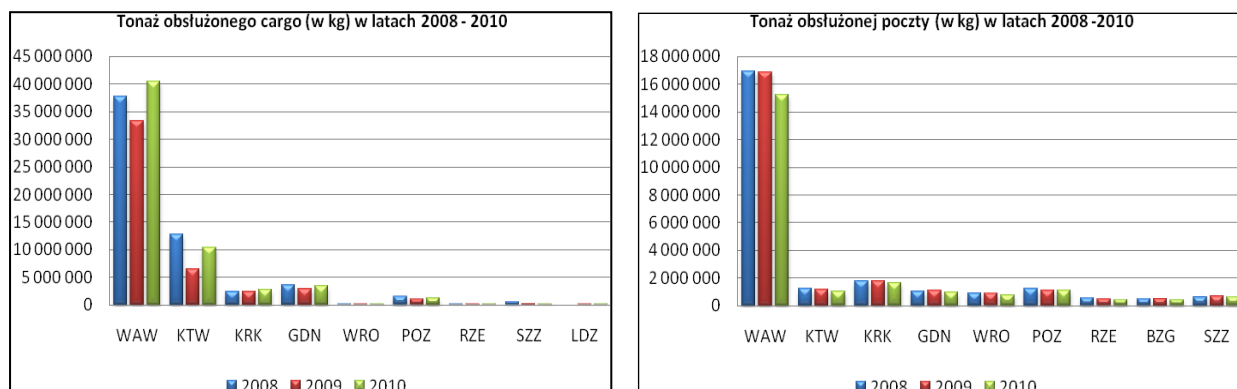
Wykres 87. Rozkład ruchu lotniczego w latach 2008 – 2010 na lotnisku Rzeszów Jasionka.

Źródło: Analiza rynku transportu lotniczego w Polsce w 2010 r., Urząd Lotnictwa Cywilnego, 2011 r.

Pomimo wielu zrealizowanych w ostatnich latach inwestycji w porcie lotniczych przyczyniających się do znacznego zwiększenia możliwości przewozowych w ruchu pasażerskim, obecnie konieczna wydaje się rozbudowa terminalu przeładunkowego cargo, który składa się obecnie z 3 magazynów o pow. ok. 600 m² i chłodni o pow. 34 m². W zwiększeniu możliwości przeładunkowych lotniska pomoże również planowana rewitalizacja bocznicy kolejowej łączącej bezpośrednio Rzeszów z portem lotniczym, która umożliwi w przyszłości powstanie terminalu intermodalnego. Lotnisko Rzeszów – Jasionka obecnie nie pełni istotnej roli w ruchu towarowym typu cargo, obsługując niewielką ilość ładunków (głównie pocztowych).

Wykres 88: Tonaż obsługowanego cargo (w tym poczty) w kg latach 2008-2010 w polskich portach lotniczych.

Źródło: Analiza rynku transportu lotniczego w Polsce w 2010 r., Urząd Lotnictwa Cywilnego, 2011 r.

3.2. Charakterystyka lotnisk i lądowisk regionalnych w województwie

W województwie podkarpackim funkcjonują także lądowiska wielofunkcyjne ujęte w ewidencji Urzędu Lotnictwa Cywilnego (dane na wrzesień 2012 r.), zlokalizowane w miejscowościach: Bezmiechowa (zarządzający Politechnika Rzeszowska), Laszki (zarządzający Aeroklub Ziemi Jarosławskiej) oraz lądowiska sanitarne z możliwością lądowania śmigłowców ratowniczych w Sanoku, Przemyślu, Rzeszowie, Mielcu. Lądowiska wielofunkcyjne dysponują drogami startowymi o nawierzchni trawiastej, o zróżnicowanych wymiarach, wykorzystywane są do przyjmowania samolotów ultralekkich, motolotni, parolotni oraz śmigłowców. Korzystają z nich również modelarze oraz firmy produkujące BSL-e (bezpilotowe statki latające).

Tabela 57. Rejestr lotnisk cywilnych na terenie województwa podkarpackiego

L.p.	Nazwa lotniska	Kod wg ICAO	Nr rej.	Zarządzający
1	Port Lotniczy Rzeszów-Jasionka	EPRZ	48	Port Lotniczy „Rzeszów-Jasionka” Sp. z o.o.
2	Lotnisko Mielec	EPML	12	PZL-Mielec Cargo Sp. z o.o.
3	„Rzeszów” EPRJ	EPRJ	53	Ośrodek Kształcenia Lotniczego
4	Lotnisko Krosno	EPKR	22	Gmina Krosno reprezentowana przez Prezydenta Miasta Krosna
5	EPST-Turbia k/Stalowej Woli	EPSW	29	Aeroklub Polski
6	Lotnisko Iwonicz	EPIW	21	Aeroklub Polski

Źródło: Urząd Lotnictwa Cywilnego

Lotnisko Mielec

Zarządzający- „PZL- Mielec” CARGO Sp. z o.o. z siedzibą w Mielcu. Lotnisko wpisane do rejestru lotnisk cywilnych, jako lotnisko cywilne użytku publicznego o kodzie referencyjnym 4B, przeznaczone do startu i lądowań samolotów

i szybowców. Na terenie lotniska zorganizowane jest przejście graniczne, w związku z czym posiada ono status lotniska międzynarodowego Lotnisko Mielec EPML jest lotniskiem lokalnym położonym na terenach Specjalnej Strefy Ekonomicznej/SSE/ EURO - PARK Mielec i świadczy usługi dla firm znajdujących się w SSE. Na lotnisku nie jest prowadzona obsługa regularnych przewozów lotniczych z uwagi na bliskość regionalnych lotnisk w Rzeszowie i Krakowie obsługujących regularny transport lotniczy oraz za względu na brak infrastruktury lotniskowej związanej z obsługą regularnego ruchu pasażerskiego i przewozów CARGO. „PZL- Mielec CARGO

Sp. z o.o. oferuje usługi udostępnienia lotniska jego użytkownikom dla wykonywania startów i lądowań samolotów. W roku 2011 na lotnisku w Mielcu wykonanych zostało 19 590 operacji lotniczych/ staro-lądowań.

Zakres wymaganych inwestycji na lotnisku w Mielcu:

- budowa nowej wieży lotniskowej i zaplecza technicznego obsługi lotniska
- wymiana oświetlenia nawigacyjnego lotniska
- budowa miniterminala.

„Rzeszów” EPRJ

Ośrodek Kształcenia Lotniczego jest samodzielną pozawydziałową jednostką organizacyjną Politechniki Rzeszowskiej. Zasadniczym celem działalności Ośrodka jest lotnicze szkolenie studentów Politechniki Rzeszowskiej na kierunku dyplomowania „pilotaż”, którzy teoretyczny program studiów realizują na Wydziale Budowy Maszyn i Lotnictwa, a praktyczne szkolenia lotnicze odbywają się w Ośrodku. Warunki przyjęcia kandydatów na kierunek „pilotaż” zostały określone przez dziekana Wydziału Budowy Maszyn i Lotnictwa. Ośrodkowi Kształcenia Lotniczego podlega Akademicki Ośrodek Szybowcowy.

Lotnisko Krosno

Zarządzający Gmina Krosno reprezentowana przez Prezydenta Miasta Krosna.

W chwili obecnej lotnisko Krosno nie dysponuje utwardzoną drogą startową. Lotnisko posiada pole wzlotów o nawierzchni trawiastej, na którym wyznaczonych jest pięć pasów startowych. Zgodnie z przepisami techniczno-budowlanymi dla lotnisk cywilnych, lotnisko Krosno jest obecnie lotniskiem o cyfrze kodu referencyjnego 2. Lotnisko jest wykorzystywane w celach sportowych, szkoleniowych oraz jako zaplecze dla firm produkujących i serwisujących statki powietrzne. Lotnisko posiada pięciu użytkowników wpisanych do dokumentacji rejestracyjnej: trzy ośrodki szkolenia lotniczego oraz dwie firmy zajmujące się produkcją i serwisem statków powietrznych. W 2011 r. wykonano 7533 loty z lotniska Krosno. W 2011 r. lotnisko nie obsługiwało ruchu pasażerskiego.

Uwzględniając granice lotniska, rzeźbę terenu oraz zainwestowanie obszarów sąsiadujących z lotniskiem, możliwe jest osiągnięcie przez lotnisko Krosno parametrów lotniska o kodzie referencyjnym 3C (np. samolot ATR-42). Istnieją techniczne możliwości rozbudowy drogi startowej do 1710 m, co umożliwiłoby podniesienie lotniska do rangi portu lotniczego obsługującego regularny ruch pasażerski, jednak praktycznie jest to uzależnione

od zapotrzebowania rynkowego na tego typu usługi. Obecnie lotnisko Krosno jest lotniskiem użytku wyłącznego według klasyfikacji określonej w prawie lotniczym. Lotnisko przeznaczone jest dla tzw. lotnictwa ogólnego (general aviation), służy do celów szkoleniowych, sportowych oraz jako zaplecze dla firm lotniczych.

Główny kierunek rozwoju krosnieńskiego lotniska związany jest ze wzmocnieniem funkcji szkoleniowej. Rozbudowane lotnisko ma służyć jako baza dla firm prowadzących certyfikowane szkolenia personelu lotniczego na szeroką skalę (przede wszystkim kształcenie pilotów, mechaników lotniczych, pracowników obsługi). Ponadto lotnisko będzie pełniło ważną rolę zaplecza dla firm produkujących i serwisujących samoloty. Docelowo przewiduje się rozwój funkcji pasażerskich, przede wszystkim loty turystyczne, rekreacyjne, taksówki powietrzne (obsługa nieregularnego ruchu pasażerskiego).

EPST- Turbia k/Stalowej Woli

Zarządzający (formalnie) - Aeroklub Polski; Główny użytkownik - Aeroklub Stalowowolski. Jest to lotnisko sportowe o łącznej powierzchni 54 ha. Stale wykorzystywane jest do lotów szkoleniowych oraz treningowych dla sekcji szybowcowej, samolotowej, balonowej, motolotnie oraz paralotnie. Z lotniska korzystają również w razie potrzeby samoloty przeciwpożarowe, śmigłowce sanitarne, incydentalnie loty dyspozycyjne. Na lotnisku odbywają się duże imprezy sportowe takie jak: Szybowcowe Mistrzostwa Polski, Puchar Polski-Balonowe Babie Lato, Puchar Świata w Modelarstwie Lotniczym, Złoty Konstrukcji Amatorskich, Pikniki Lotnicze, oraz inne. Lotnisko nie prowadzi się przewozów pasażerskich ani towarowych. Planowany jest dalszy rozwój lotniska jako ośrodka szkolenia lotniczego i sportowego.

Zarządzający lotniskiem stawia sobie jako cel uzyskanie statusu lotniska lotnictwa ogólnego (General Aviation), zdolnego do zabezpieczenia operacji całodobowych, z utwardzonym pasem sportowym ewentualnie wydzielonym lądowiskiem dla śmigłowców, z bazą paliwową oraz zapleczem hotelowo gastronomicznym na terenie lotniska.

Lotnisko Iwonicz

Zarządzający lotniskiem- Aeroklub Polski. Lotnisko prowadzi niezorganizowany ruch turystyczny i szkoleniowy. Aktualnie prowadzony jest remont drogi startowej o nawierzchni sztucznej: długość 1100 m, szerokość 30 m. Istnieją możliwości rozszerzenia funkcji lotniska o przewozy CARGO pod warunkiem powiększenia obszaru lotniska i rozbudowy drogi startowej. Plan rozwoju lotniska przewiduje budowę Centrum Innowacyjnych Technologii Lotniczych skupiających firmy działające w branży lotniczej. W ramach Centrum przewidziano budowę hal produkcyjnych z hangarami na samoloty, budowę segmentu administracyjnego z wieżą kontroli lotów, budowę płyt postojowych dla samolotów i śmigłowców, dróg kołowania, dróg dojazdowych, stacji paliw, ogrodzenia lotniska i pozostałych elementów infrastruktury lotniskowej. Lotnisko będzie służyć nie tylko producentom samolotów do testowania i oblotów fabrycznych swoich wyrobów ale również będzie pełniło rolę lotniska turystycznego oraz małej komunikacji ogólnej w zakresie obsługi biznesowej awionetek. Planowane jest utworzenie ośrodka szkolenia lotniczego dla szkolenia praktycznego mechaników i pilotów głównie samolotów ULM i szybowców. Ośrodek posiadał będzie samoloty do świadczenia usług w zakresie transportu powietrznego, turystyki lotniczej itp. Wspólnie z uczelniami wyższymi planowane jest w szerokim zakresie szkolenie studentów.

W województwie podkarpackim funkcjonują także *ładowiska* nie ujęte w ewidencji, zlokalizowane min. w miejscowościach: Bezmiechowa, Krajna w Gm. Bircza, Monastarzec, Dźwiniacz Dolny, Weremień, Teleśnica, Oszarowa, Krosno, Smolnik k. Komańczy, Czeluśnica, Tuszów Narodowy, Stara Wieś, Krzywa oraz *ładowiska* dla śmigłowców: Hawniki i Sanok. *Ładowiska* dysponują drogami startowymi o nawierzchni trawiastej, o zróżnicowanych wymiarach. Część z nich pełni rolę *ładowisk* sanitarnych z możliwością *ładowania* śmigłowców ratowniczych. Ze względu na parametry dróg startowych *ładowiska* wykorzystywane są do przyjmowania samolotów ultralekkich, motolotni, parolotni oraz śmigłowców. Korzystają z nich również modelarze oraz firmy produkujące BSL-e (bezpilotowe statki latające).

4. Dostępność technologii informacyjnych

4.1. Dostępność do sieci internetowej w województwie na tle Europy i kraju

Jak pokazują dane statystyczne, Polska pod względem dostępności do Internetu znajduje się w tyle za większością państw europejskich. Jednak z roku na rok, dzięki wielu inwestycjom, sytuacja pod tym względem sukcesywnie poprawia się. Warto zauważyć, że między rokiem 2012 a 2011 przybyło w Polsce ponad pięćset tysięcy stałych łączy szerokopasmowych, co stanowi półtoraprocentowy wzrost współczynnika penetracji rynku tego typu łączy

Chociaż liczba łączy przekłada się na wielkość rynku szerokopasmowego Internetu i stanowi o sile branży telekomunikacyjnej, to jednak pod względem współczynnika penetracji, wskazującego liczbę łączy szerokopasmowych przypadającą na 100 mieszkańców sytuacja Polski na tle pozostałych państw UE nie jest zadawalająca. Spowodowane to jest różnymi czynnikami. Do najważniejszych zaliczyć należy: duży obszar kraju, znaczne rozproszenie mieszkańców na terenach wiejskich oraz uwarunkowania ekonomiczno-prawne. Rzutuują one na opłacalność inwestycji budowy infrastruktury telekomunikacyjnej i stanowią znaczną barierę dla rozwoju Internetu szerokopasmowego w Polsce.

Usługi dostępu do Internetu realizowane są przede wszystkim poprzez modemy 2G/3G, łącza xDSL, modemy kablowe operatorów TVK, przewodowe sieci LAN-Ethernet oraz bezprzewodowe WLAN. Największa liczba użytkowników w Polsce posiada dostęp mobilny, który stał się najbardziej popularną formą korzystania z usługi. Pozostałe technologie, w tym przede wszystkim CDMA, WiMax i FWA, wykorzystywane są przez ok. 2,7% odbiorców.

Ponad 17,2% mieszkańców Polski posiadało w 2011 r. stacjonarny, a blisko 8,7% mobilny dostęp do Internetu. W efekcie penetracja ogółem usługami szerokopasmowymi osiągnęła poziom 25,9%, co w przeliczeniu na gospodarstwa domowe dało 74%. W stosunku do 2010 r. penetracja wzrosła więc o 2,9 p.p. w przeliczeniu na 100 mieszkańców i o 8,1 p.p. na gospodarstwo domowe.

Z opracowanego przez UKE raportu o stanie rynku telekomunikacyjnego w Polsce w 2011 roku⁴⁸ wynika, że według stanu na koniec 2011 r. korzystało z niego ponad 10 mln użytkowników, blisko o 12% więcej niż w 2010 r. Przełożyło się to na penetrację na poziomie 74,4% w odniesieniu do gospodarstw domowych oraz 26% w przeliczeniu na 100 mieszkańców Polski. Prawie 6,7 mln osób posiadało dostęp stacjonarny, natomiast ponad

⁴⁸ Raport o stanie rynku telekomunikacyjnego w Polsce w 2011 roku. Urząd Kontroli Elektronicznej. Warszawa czerwiec 2012

3,3 mln zakupiło usługę mobilną. Spośród ponad miliona nowych odbiorców aż 52,2% zdecydowało się na korzystanie z modemów 2G/3G, które stały się najpopularniejszą technologią dostępową w Polsce.

Przeprowadzone na zlecenie UKE badania konsumenckie wykazały, że prędkość łącza stanowiła najważniejsze kryterium wyboru dostawcy usługi (56,9% wskazań), cena była zaś na drugim miejscu (54,7%).³ W odpowiedzi na rosnące zapotrzebowanie rosła liczba łączy o wysokich przepustowościach. Około 73,8% z nich charakteryzowało się prędkością równą lub wyższą niż 2Mb/s, czyli o 24,7 p.p. więcej niż w 2010 r. Najwyższe przepływności oferowali przede wszystkim operatorzy TVK – należało do nich 70,9% łączy z przedziału 10Mb/s lub więcej.

Duża popularność mobilnego Internetu sprawiła, że Polska należała do krajów z najwyższym wskaźnikiem penetracji tą usługą (9 miejsce), przewyższając średnią unijną o 0,7 p.p. (wg. *Raportu o stanie rynku telekomunikacyjnego w Polsce w 2011 roku, UKE, czerwiec 2012 r.*)

Mobilny dostęp szerokopasmowy do internetu i transfer danych jest główną przyczyną rozwoju oraz potencjalnie nowym źródłem przychodów dla operatorów sieci komórkowych. Szybko rosnący segment telefonii komórkowej jest substytutem dla usług sieci połączeń stałych. W krajach Unii Europejskiej przeciętnie w zasięgu sieci komórkowej 3G znajduje się 90% populacji. W Polsce współczynnik pokrycia wynosi jedynie 62% i jest najniższy w Unii Europejskiej. (wg. *Społeczeństwo Informacyjne w liczbach 2012, MAiC, na podstawie danych Komisji Europejskiej, Digital Agenda Scoreboard*).

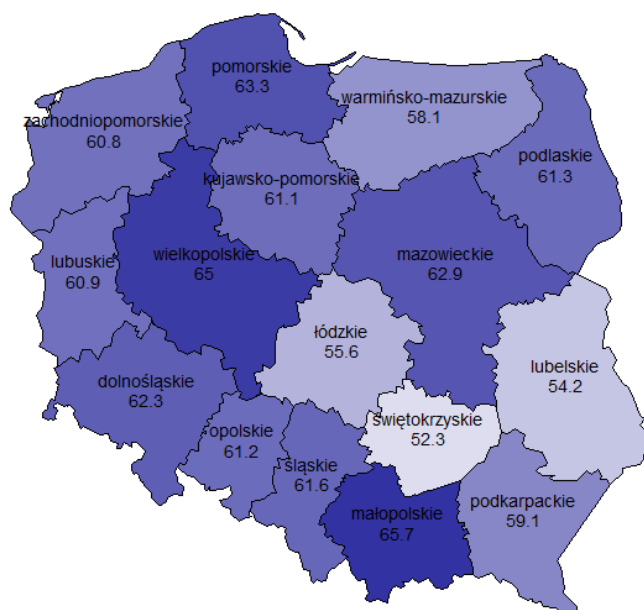
Dostęp stacjonarny w Polsce nadal pozostaje na niższym poziomie niż w większości krajów europejskich. Penetracja usługą utrzymywała się o 10,8 p.p. poniżej średniej unijnej (27,7%) w 2011 r.) (wg. *Raportu o stanie rynku telekomunikacyjnego w Polsce w 2011 roku, Urząd Komunikacji Elektronicznej, 2012 r.*)

Spośród stałych łączy szerokopasmowych w Polsce 63% charakteryzowało się przepływnością w zakresie od 2 do 10 Mb/s, podczas gdy rok wcześniej odnotowano niecałe 40% takich linii. To ogromny krok naprzód, co nie zmienia faktu, że od średniej unijnej wynoszącej 88% dzieli nas jeszcze spory dystans.

Obecnie poziom dostępu gospodarstw domowych do Internetu jest dość wyrównany pod względem regionalnym. Od średniej krajowej najwięcej w dół odbiegają regiony wschodnie, a w górę pną się regiony północno-zachodnie. Podobnie rzecz ma się w zakresie łączy szerokopasmowych.

Według „Diagnozy społecznej 2011”⁴⁹ w województwie podkarpackim w 2011 r. z Internetu korzystało 55,6 % osób natomiast 59,1% gospodarstw domowych posiadało dostęp do Internetu (odpowiednio 12 i 13 miejsce wśród 16 województw w kraju).

Mapa 84. Procent gospodarstw domowych z dostępem do internetu w województwach.

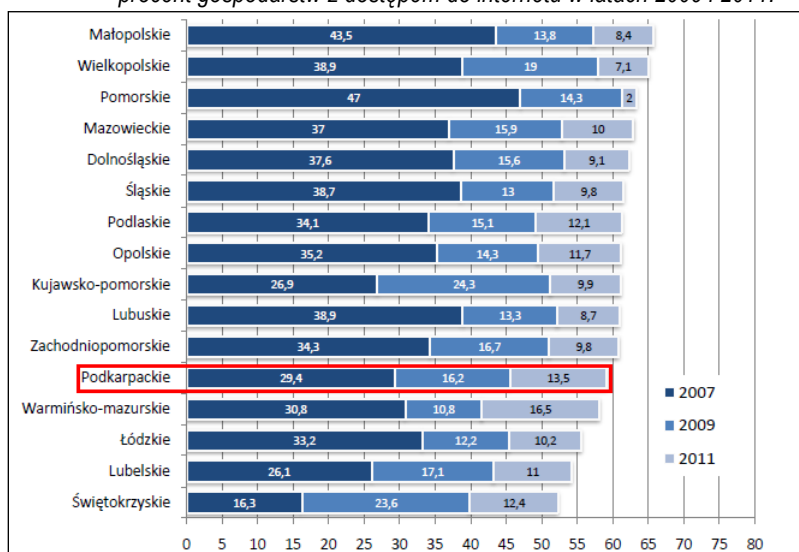

Źródło: Redakcja J. Czapiński, T. Panek „Diagnoza społeczna 2011, Warunki i jakość życia Polaków”. Warszawa 2011 r.

⁴⁹ http://www.diagnoza.com/plik/raporty/Diagnoza_raport_2011.pdf

W latach 2007-2009 w województwie podkarpackim obserwuje się większy przyrost gospodarstw z dostępem do Internetu (wzrost o 29,7%) (wykres) niż przyrost liczby osób, które z Internetu korzystają (wzrost o 16,7%).

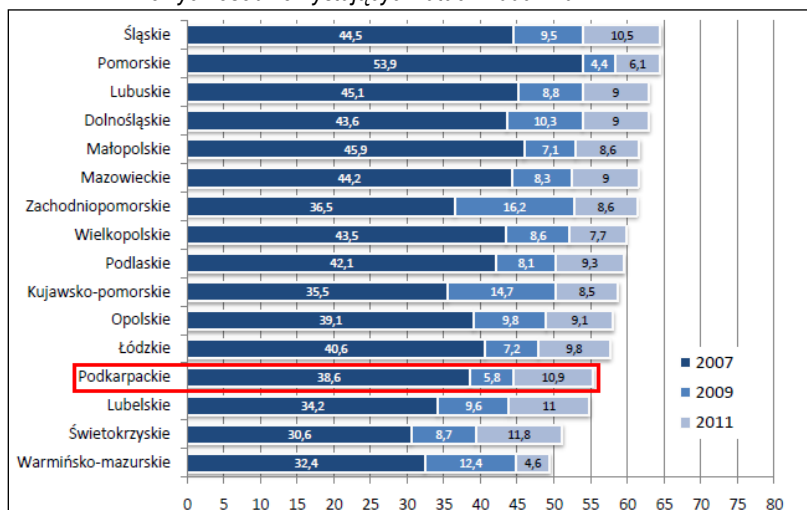
Wykres 89. Procent gospodarstw domowych z dostępem do internetu w przekroju wojewódzkim w 2007 r. i dodatkowy procent gospodarstw z dostępem do internetu w latach 2009 i 2011.

Źródło: Redakcja J. Czapiński, T. Panek „Diagnoza społeczna 2011, Warunki i jakość życia Polaków”. Warszawa 2011 r.

Badania opublikowane w Diagnozie społecznej 2011, wskazują, że dla bardzo dużej i wciąż rosnącej grupy osób powodem niekorzystania z komputerów i Internetu nie jest brak dostępu do tych technologii, tylko brak motywacji do samodzielnego używania tych technologii. Znaczenie ma również brak wiedzy, do czego Internet mógłby się przydać, a także umiejętności korzystania.

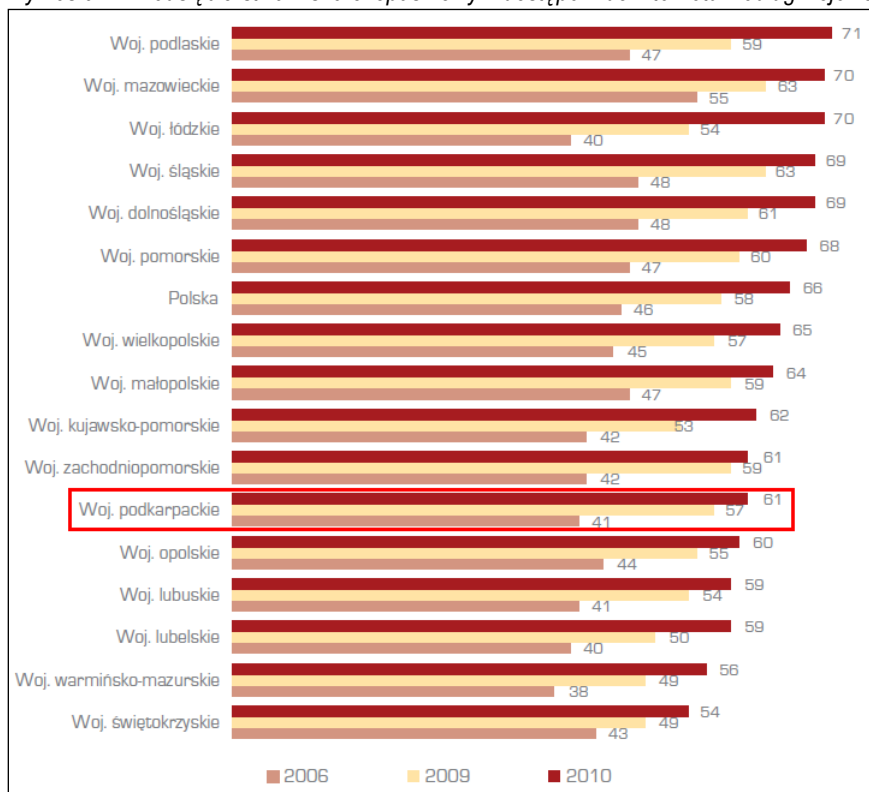
Wykres 90. Procent osób w wieku 16+ lat korzystających z internetu w poszczególnych województwach w 2007 r. i procent nowych osób korzystających latach 2009 i 2011.

Źródło: Redakcja J. Czapiński, T. Panek „Diagnoza społeczna 2011, Warunki i jakość życia Polaków”. Warszawa 2011 r.

W 2010 r. stałe łącze szerokopasmowe z Internetem posiadało 66% przedsiębiorstw w Polsce i 85% firm w Unii Europejskiej. Wskaźnik dla Polski osiągnął więc niemal osiemdziesiąt procent średniej unijnej, podczas gdy w roku 2004 przyjął poziom sześćdziesięciu procent tego punktu odniesienia. Województwo podkarpackie plasuje się w tym rankingu poniżej średniej krajowej (w 2010 r. 61 %).

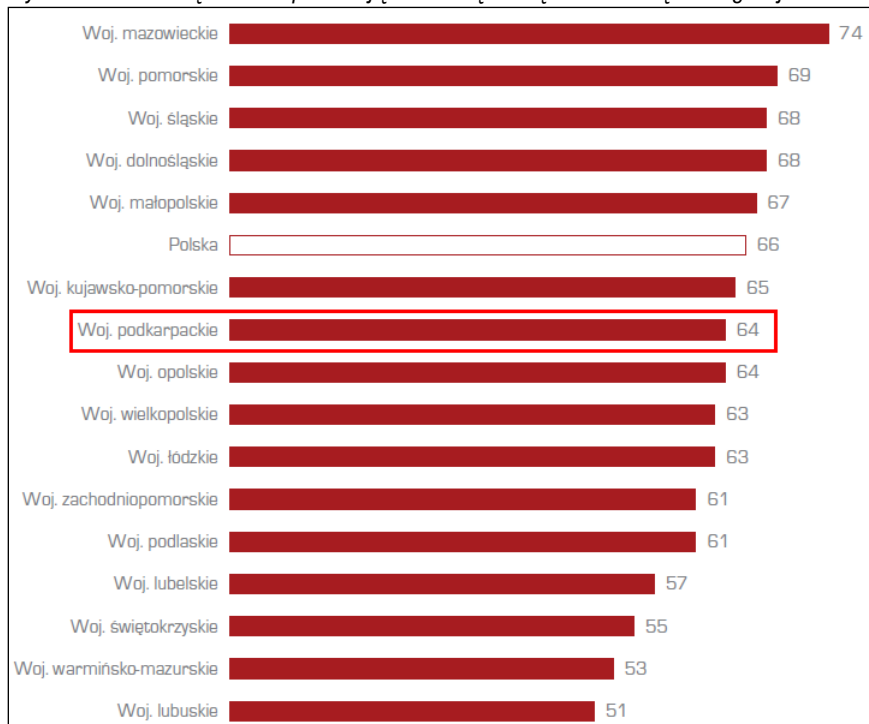
Wykres 91. Przedsiębiorstwa z szerokopasmowym dostępem do internetu według województw (w %).

Źródło: Społeczeństwo Informacyjne w liczbach 2012, MAiC, na podstawie danych Eurostat

Posiadanie własnej strony internetowej przez firmę wskazuje na wykorzystywanie internetu jako kanału informacyjno – dystrybucyjnego. Rozpiętości regionalne tego wskaźnika sięgają w Polsce ponad 20%. Województwo podkarpackie w tym rankingu znajduje się w środku stawki.

Wykres 92. Przedsiębiorstwa posiadające własną stronę internetową według województw (w %)

Źródło: Społeczeństwo Informacyjne w liczbach 2012, MAiC, na podstawie danych Eurostat .

Kluczowym problemem w zakresie rozwoju społeczeństwa informacyjnego jest niski poziom korzystania z szerokopasmowego dostępu do Internetu, szczególnie na obszarach wiejskich oraz pogłębiające się wykluczenie cyfrowe.

Wśród przyczyn występowania problemu kluczowego należy wymienić:

- brak w Polsce Wschodniej technicznej infrastruktury telekomunikacyjnej – kanalizacji telekomunikacyjnej oraz kabli światłowodowych, które mogłyby utworzyć kompletną warstwę fizyczną sieci szerokopasmowej;
- brak finansowej rentowności inwestycji infrastrukturalnych umożliwiających przyłączenie nowych użytkowników do sieci;
- niska dostępność usług dzierżawy włókien światłowodowych oraz kanalizacji telekomunikacyjnej na lokalnym rynku telekomunikacyjnym;
- niski potencjał ekonomiczny podmiotów dysponujących infrastrukturą telekomunikacyjną, co uniemożliwia rozwój usług dostępu do szerokopasmowego Internetu;
- niewielka ilość Publicznych Punktów Dostępu do Internetu i tzw. Hotspotów na terenie województwa podkarpackiego.

Podstawowymi skutkami występowania problemu kluczowego są:

- niski stopień wykorzystania nowoczesnych ICT⁵⁰ przez mieszkańców regionów;
- gorszy „start życiowy” dzieci i młodzieży z terenów objętych wykluczeniem cyfrowym;
- niższa jakość życia na obszarach objętych wykluczeniem cyfrowym;
- gorsze uwarunkowania dla rozpoczęcia i prowadzenia działalności gospodarczej;
- uboga oferta usług świadczonych drogą elektroniczną przez jednostki samorządów terytorialnych i im podległe instytucje;
- niższa konkurencyjność województwa podkarpackiego w skali kraju i Europy.

4.2. Zróżnicowanie wewnętrzne województwa w dostępie do infrastruktury teleinformatycznej

Inwentaryzacja istniejących zasobów oraz badanie wiarygodnych planów inwestycyjnych wykazały, że w województwie podkarpackim stan infrastruktury szerokopasmowej (a zwłaszcza optycznej infrastruktury dystrybucyjnej), zdolnej do obsługi bez ograniczeń sieci NGA⁵¹ jest niewystarczający. Analiza przyczyn braku inwestycji w światłowodową sieć informatyczną na części obszarów województwa podkarpackiego pozwala na postawienie tezy, że bez wsparcia środkami publicznymi tego typu inwestycje (w infrastrukturę NGA) nie będą realizowane. Brak takiej infrastruktury może stanowić barierę rozwoju dla przedsiębiorstw oraz ograniczenie w dostępie do nowoczesnych usług świadczonych drogą elektroniczną. Na rysunku poniżej przedstawiono zaś aktualny (2010 r.) stan infrastruktury informatycznej w województwie podkarpackim.

Z przeprowadzonej inwentaryzacji wynika, że:

- 47,8% ludności Województwa zamieszkuje obszary o ograniczonej dostępności do podstawowej infrastruktury szerokopasmowej, czyli obszary białe⁵² i szare⁵³, które obejmują odpowiednio 1030 i 528 miejscowości z całkowitej liczby 1967.
- W szczególnie trudnej sytuacji znajduje się blisko 13,6% mieszkańców Województwa, zamieszkujących obszary białe, a więc pozbawione w ogóle jakiegokolwiek infrastruktury szerokopasmowej. Obszary, gdzie występują problemy z dostępem do Internetu, na których odnotowuje się brak usługodawców lub na których występuje ograniczony zakres usług, to przede wszystkim małe miejscowości.
- Dla sieci i usług NGA dane przedstawiają się zdecydowanie gorzej. Ponad 82% miejscowości (1613 lokalizacji) to obszary białe w ujęciu NGN. Ludność zamieszkująca te obszary to 48,5% ogółu ludności Województwa.

W celu poprawy infrastruktury informatycznej, na terenie województwa podkarpackiego realizowany jest projekt Sieć Szerokopasmowa Polski Wschodniej (SSPW), w ramach którego zbudowana zostanie wydajna szkieletowa sieć światłowodowa, spełniająca wymogi stawiane tzw. sieciom następnej generacji (NGN). Zostaną też przygotowane obiekty (punkty dystrybucyjne), stanowiące punkty styku z operatorami sieci dostępowych. Sieć będzie otwarta na równych zasadach dla wszystkich przedsiębiorców telekomunikacyjnych chcących oferować usługi szerokopasmowe lub ich nowoczesne zastosowania wszystkim mieszkańcom regionu, w tym dla tych, którzy w oparciu o tę infrastrukturę będą rozbudowywać własne systemy dostępu szerokopasmowego. Projekt

⁵⁰ ICT – ang. Information and Communication Technologies – dział telekomunikacji i informatyki, zajmujący się technologią przesyłu informacji oraz narzędziami logicznymi do sterowania przepływem oraz transmisją danych za pomocą różnych medium

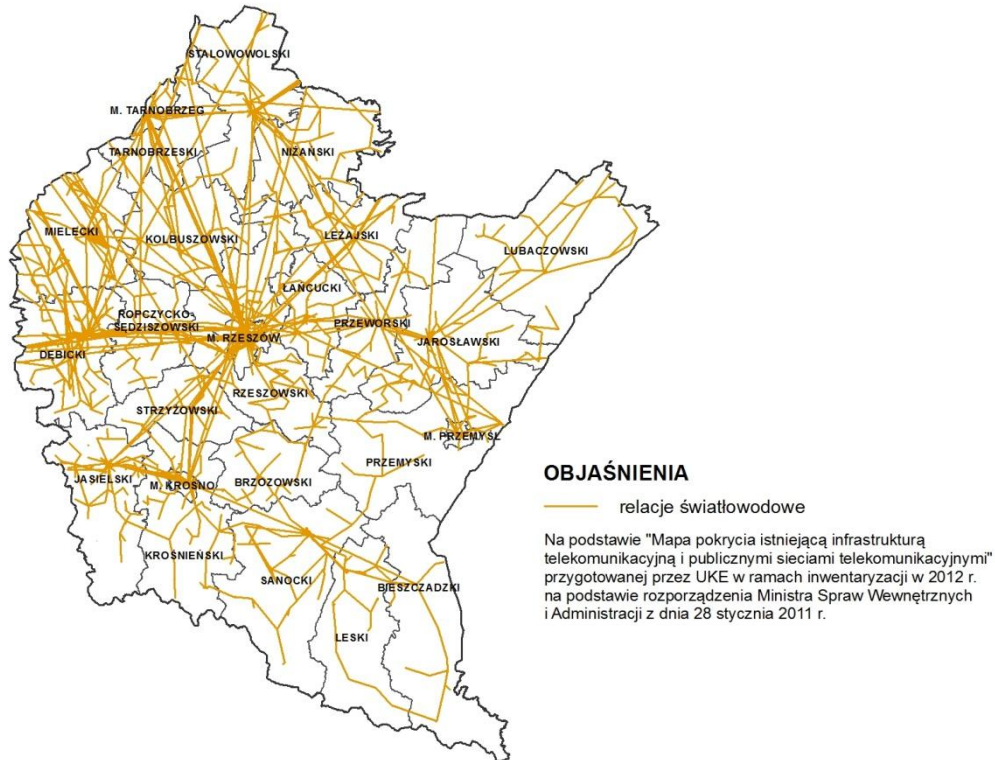
⁵¹ NGA – ang. Next Generation Network – sieć następnej generacji

⁵² obszary białe – obszary na których nie działa żaden operator sieci szerokopasmowej (nie są świadczone usługi dostępu szerokopasmowego i nie należy się spodziewać, że będą w najbliższej przyszłości)

⁵³ obszary szare – obszary na których działa jeden operator sieci szerokopasmowej (usługi dostępu szerokopasmowego są świadczone, ale skuteczny dostęp do sieci nie jest oferowany osobom trzecim lub warunki dostępu nie sprzyjają skutecznej konkurencji)

Województwo podkarpackie charakteryzuje się średnim zagęszczeniem sieci telekomunikacyjnych. Liczba telefonicznych łączy głównych sieci publicznych wynosiła 360,5 tyś, co stanowiło 4% wszystkich łączy głównych w Polsce (8,2 mln). Pomimo stałego wzrostu sieci stacji bazowych telefonii i nadajników radiowych, w województwie występują obszary o ograniczonej dostępności sieci operatorów sieci mobilnych. Mieszkańcy niektórych południowych rejonów województwa są zagrożeni wykluczeniem cyfrowym. Na terenach wiejskich województwa występuje zdecydowanie gorsza dostępność do usług szerokopasmowych w porównaniu z dostępnością do takich usług na terenach miejskich.

Mapa 87. Stan światłowodowych linii informatycznych podwieszanych na liniach NN i SN w województwie podkarpackim.

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego

Stan infrastruktury telekomunikacyjnej w powiatach województwa podkarpackiego przedstawia poniższa tabela.

Tabela 58. Stan infrastruktury telekomunikacyjnej w powiatach województwa podkarpackiego

Nazwa powiatu	Liczba miejscowości	Liczba miejscowości z zakończeniem sieci światłowodowej			Liczba miejscowości z węzłami telekomunikacyjnymi			Liczba miejscowości z dostępowymi węzłami telekomunikacyjnymi			Liczba miejscowości z zasięgiem sieci kablowych lub terminalami radiowymi			Liczba miejscowości z optycznymi punktami styku sieci			Penetracja budynkowa	Penetracja lokali mieszkalnych
		1 lub więcej PT	2 lub więcej PT	3 lub więcej PT	1 lub więcej PT	2 lub więcej PT	3 lub więcej PT	1 lub więcej PT	2 lub więcej PT	3 lub więcej PT	1 lub więcej PT	2 lub więcej PT	3 lub więcej PT	1 lub więcej PT	2 lub więcej PT	3 lub więcej PT		
bieszczadzki	86	10	1	1	14	9	1	12	4	1	60	9	1	0	0	0	47%	67%
brzozowski	47	25	1	0	29	12	4	29	7	4	44	17	6	0	0	0	55%	58%
dębicki	86	50	13	1	52	26	11	52	23	8	64	19	8	1	1	1	34%	52%
jarosławski	117	42	1	1	97	51	16	97	50	11	102	81	23	1	1	1	48%	61%
jasielski	116	41	5	1	73	33	10	72	30	6	108	55	19	3	0	0	49%	60%
kolbuszowski	54	19	3	2	31	12	3	29	9	2	48	17	2	0	0	0	44%	48%
krośnieński	110	41	1	0	61	36	15	59	29	10	100	52	22	0	0	0	57%	58%
leżajski	49	23	2	1	24	6	3	24	3	1	37	10	2	0	0	0	67%	73%
lubaczowski	93	23	2	0	32	13	2	30	2	0	82	10	2	0	0	0	53%	57%
łańcucki	34	25	1	1	28	7	3	28	5	1	32	13	1	0	0	0	58%	62%
mielecki	114	39	4	1	50	13	5	50	9	1	89	13	1	1	0	0	34%	58%
niżański	81	22	1	0	28	10	4	26	8	1	77	12	3	1	0	0	58%	63%
przemyski	150	30	0	0	82	39	11	78	35	11	119	56	13	1	0	0	37%	39%
przeworski	99	33	2	1	56	24	6	55	20	4	75	39	6	2	0	0	50%	57%
ropczycko-sędziszowski	50	32	4	2	36	15	7	36	12	6	41	17	9	0	0	0	36%	45%
rzeszowski	100	49	6	1	65	40	17	62	34	15	81	55	30	2	0	0	35%	38%
sanocki	113	25	1	1	48	20	4	45	13	2	96	36	9	1	0	0	58%	70%
stalowowolski	74	19	1	1	28	11	2	28	5	1	62	19	2	1	0	0	56%	80%
strzyżowski	59	15	2	1	34	19	10	34	15	7	59	29	16	0	0	0	54%	57%
tarnobrzegi	39	14	0	0	25	15	8	24	14	5	37	30	15	0	0	0	54%	67%
leski	77	15	0	0	25	13	4	25	8	2	65	21	4	0	0	0	56%	64%
Krosno	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	69%	86%
Przemyśl	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	74%	91%
Rzeszów	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	62%	86%
Tarnobrzeg	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	66%	90%

Źródło: Raport pokrycia terytorium Rzeczypospolitej Polskiej istniejącą infrastrukturą telekomunikacyjną, UKE 2011.

Rozwój Społeczeństwa Informacyjnego na Podkarpaciu, czyli powszechna chęć i umiejętność obywateli, przedsiębiorców, uczniów, nauczycieli, urzędników itp. do korzystania z technologii cyfrowych w codziennym życiu społecznym i gospodarczym jest podstawą dla skutecznego rozwoju Gospodarki Opartej na Wiedzy. To dopiero spowoduje odpowiedni popyt na (cyfrowe) usługi i produkty gospodarki elektronicznej.

Technologie informacyjno-komunikacyjne (ICT) mają kluczowe znaczenie w tworzeniu nowych źródeł dochodu i zatrudnienia. Technologie te mają istotne znaczenie ekonomiczne, ale ich oddziaływanie sięga daleko poza sferę gospodarczą. Dzieje się tak dlatego, że technologie informacyjno-komunikacyjne będąc technologiami ogólnego zastosowania, przenikają przez wszystkie aspekty życia społeczno-gospodarczego. Firmy zmieniają swą wewnętrzną organizację w celu efektywnego ich wykorzystania. Pracownicy nabywają umiejętności posługiwania się nimi, sprawnego przetwarzania informacji, uczenia się. Administracja publiczna dostosowuje sposoby interakcji z obywatelami i przedsiębiorstwami. Nowe środki komunikacji prowadzą do powstawania nowych wzorców zachowań, zmieniają się wzorce zachowań konsumpcyjnych. Postępująca dyfuzja przyczynia się do wzrostu gospodarczego i miejsc pracy, efektywności sektora publicznego i jakości życia.

Dostosowywanie sektora publicznego do wymagań elektronicznej gospodarki obejmuje następujące cztery główne zagadnienia:

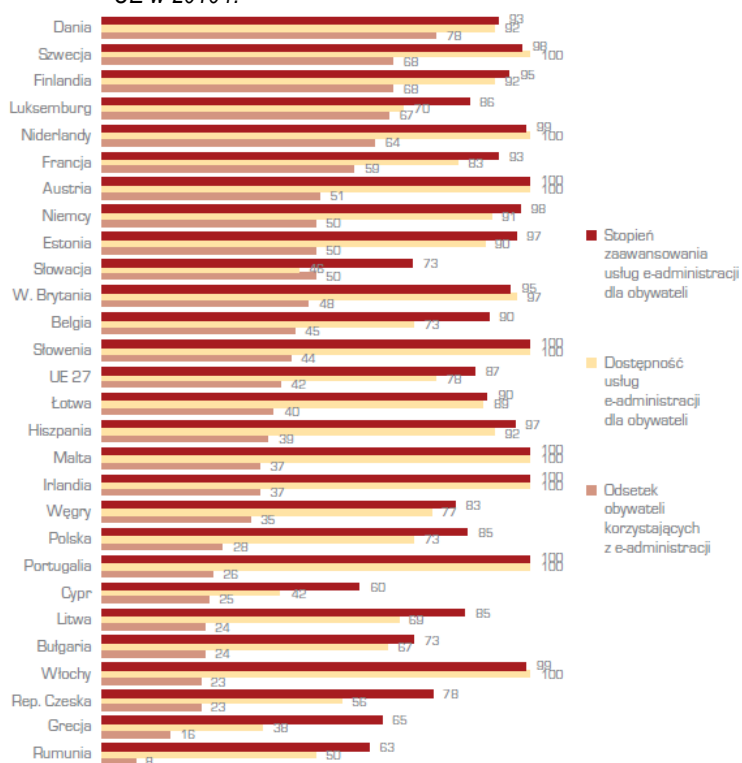
- procesową organizację sektora publicznego,
- świadczenie usług przez sieć,
- algorytmizację procedur,
- tworzenie i udostępnianie zasobów informacyjnych.

Poziom rozwoju e- usług

Pod względem poziomu zaawansowania i dostępności usług elektronicznych, Polska w 2010 roku lokowała się na 19 pozycji ze wskaźnikiem poniżej średniej unijnej. Stosowanie technologii informatycznych w administracji publicznej wiąże się z koniecznością dokonania zmian organizacyjnych i nowymi umiejętnościami służb publicznych. Ponadto konieczna jest poprawa stanu infrastruktury informatycznej w urzędach oraz wprowadzenie systemu Elektronicznego Zarządzania Dokumentacją. Informatyzacja urzędów uprości załatwianie spraw urzędowych oraz zwiększy dostępność do informacji.

W ostatnich latach obserwowany jest jednak wzrost odsetka osób kontaktujących się z administracją publiczną za pośrednictwem Internetu. Jednak ciągle występują bariery utrudniające ten kontakt. Najczęściej wskazywaną barierą jest brak możliwości kompleksowego załatwienia sprawy i konieczność udania się do urzędu celem złożenia wszystkich niezbędnych dokumentów. Na taki powód wskazuje 56% respondentów. Drugą najczęściej wskazywaną barierą jest niepewność czy sprawa zostanie właściwie załatwiona. Obawy takie ma 44% badanych osób, a 37% wskazuje na niewielki zakres dostępnych usług.

Wykres 93. Porównanie poziomu zaawansowania i dostępności usług e-administracji z ich wykorzystaniem wśród obywateli UE w 2010 r.

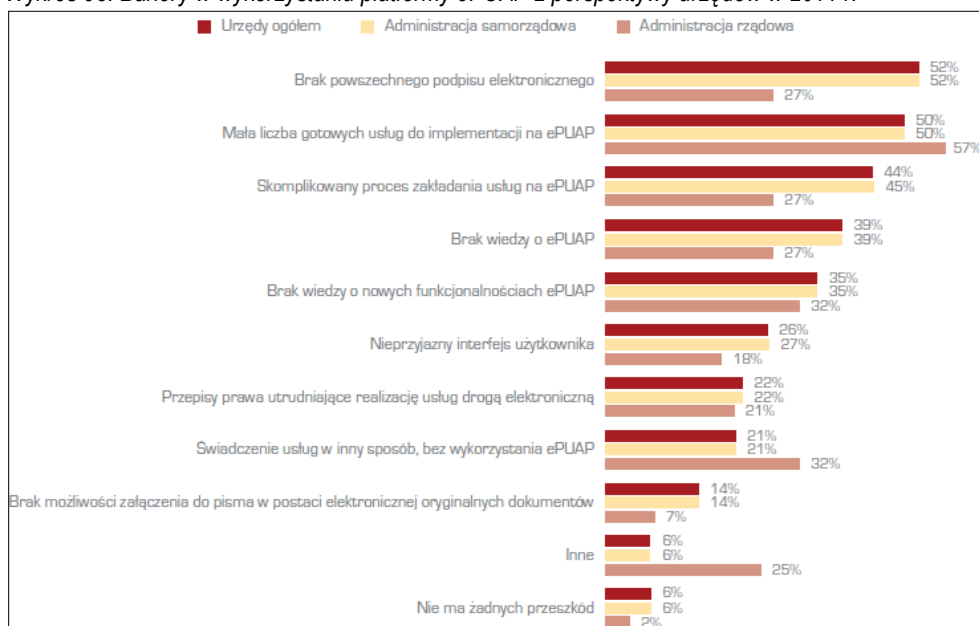
Źródło: Społeczeństwo Informacyjne w liczbach 2012, MAiC, na podstawie danych Eurostat.

Wykres 94. Bariery załatwiania spraw urzędowych przez Internet według internatów [w%].

Źródło: Raport z badania „E-administracja w oczach internatów”, Polskie Badania Internetu Sp. z o.o. dla MSWiA, 2010 r.

Wykres 95. Bariery w wykorzystaniu platformy ePUAP z perspektywy urzędów w 2011 r.

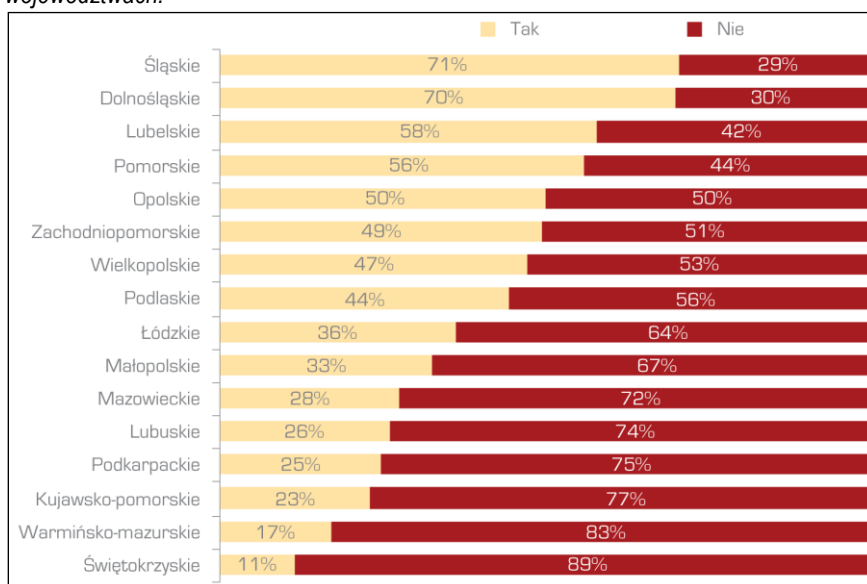
Źródło: ARC Rynek i Opinia na zlecenie MSWiA

Przedsiębiorstwa wykorzystują Internet w kontaktach z organami administracji publicznej głównie w takich celach jak: pozyskiwanie informacji, pobieranie formularzy oraz składanie ofert w elektronicznym systemie zamówień publicznych. Na przestrzeni lat można zauważyć, iż z usług e-administracji najczęściej korzystają przedsiębiorstwa duże i to właśnie one są głównymi odbiorcami oferowanych usług wśród przedsiębiorców. Do najczęściej wykorzystywanych form kontaktu należą: pozyskanie informacji (81%), pobranie formularzy (81%) i odesłanie wypełnionych (87%).

Badania przeprowadzone przez niezależne instytucje wskazują, iż barierą ograniczającą elektroniczną wymianę informacji z administracją publiczną jest brak możliwości kompleksowego załatwienia sprawy z wykorzystaniem drogi elektronicznej. Na takie bariery wskazało 62% firm. Aby kompletnie załatwić sprawę w urzędzie nadal konieczny jest osobisty kontakt bądź wymiana dokumentów papierowych. Średnio w jednej trzeciej podmiotów gospodarczych, niezależnie od wielkości, zwrócono uwagę na skomplikowane i czasochłonne procedury, obawę o bezpieczeństwo i poufność informacji, a także na brak wiedzy o możliwości zastosowania procedur elektronicznych.

Korzystanie przez urzędy administracji publicznej z systemów elektronicznego zarządzania dokumentacją ciągle nie jest jeszcze powszechne. Pod tym względem województwo podkarpackie plasuje się dopiero na 13 pozycji. Jednak realizowany z wykorzystaniem środków RPO WP 2017-2013 projekt „PSeAP – Podkarpacki System e-Administracji Publicznej” przyczyni się do znaczącej poprawy w zakresie informatyzacji jednostek samorządu terytorialnego powodując, iż we wszystkich JST funkcjonował będzie Elektroniczny Obieg Dokumentów. PSeAP ma ponadto stanowić wspólną dla JST województwa platformę e-administracji zintegrowaną z elektroniczną Platformą Administracji Publicznej (ePUAP). ePUAP jest platformą, na której za pomocą określonych podstawowych elementów (usług wspólnych platformy), instytucje publiczne mogą udostępniać usługi oparte na elektronicznych kanałach komunikacji poprzez pojedynczy punkt dostępowy w Internecie. Integracja PSeAP-u z ePUAP-em umożliwi urzędowi administracji samorządowej województwa podkarpackiego efektywne wykorzystanie możliwości platformy ePUAP i w rezultacie zapewni mieszkańcom możliwość załatwiania spraw urzędowych on-line.

Wykres 96. Urzędy wyposażone w elektroniczny system zarządzania dokumentacją w 2011 r. – porównanie w województwach.

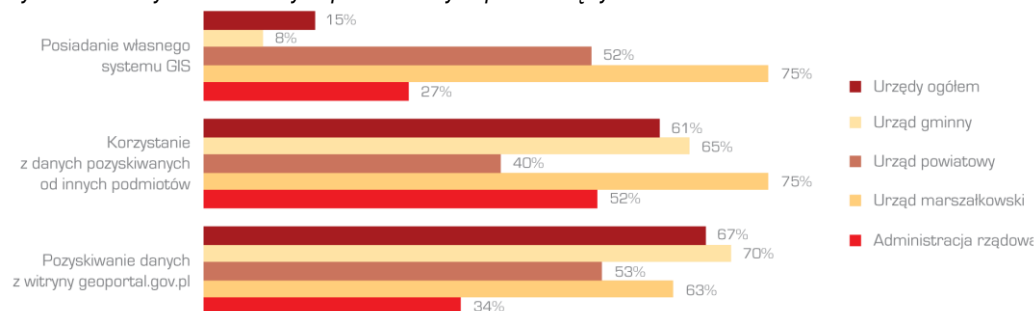

Źródło: ARC Rynek i Opinia na zlecenie MSWiA

Obecnie w województwie podkarpackim realizowany jest również projekt Podkarpacki System Informacji medycznej (PSIM), którego celem jest zwiększenie dostępu do usług zdrowotnych na terenie województwa podkarpackiego. Ponadto przyczyni się on do: zwiększenia dostępu do informacji medycznej, podniesienia efektywności ekonomicznej systemu ochrony zdrowia w regionie i usprawnienia procesu bieżącego zarządzania ochroną zdrowia na poziomie wojewódzkim. W projekcie bierze udział 8 szpitali wojewódzkich, a skorelowanych z nim jest 19 szpitali powiatowych, które realizują własne projekty komplementarne. W wyniku realizacji projektu PSIM powstanie Regionalne Centrum Informacji Medycznej, które stanowić będzie platformę integrującą lokalne systemy poszczególnych szpitali.

Systemy Informacji Przestrzennej GIS: Zarządzanie zasobami przestrzennymi przez jednostki samorządu terytorialnego usprawnia posiadanie Systemu Informacji Przestrzennej (ang. GIS). Dla obywatela umożliwia on szybki dostęp do informacji w postaci tematycznych map, natomiast administracji ułatwia zarządzanie terenami, którymi dysponuje. W województwie podkarpackim tylko nieliczne jednostki samorządu terytorialnego dysponują lokalnymi systemami informacji przestrzennej. Centralny system informacji przestrzennej, jakim jest Geoportal.pl świadczy usługi w znacznie mniejszym zakresie niż ma to miejsce dla innych części kraju. Jednak w ostatnim czasie ma miejsce nadrobianie zaległości, zarówno przez systemy centralne, jak też powstające przy współudziale funduszy unijnych systemy o charakterze lokalnym.

Wykres 97. Pozyskiwanie danych przestrzennych przez urzędy w 2011 r.

Źródło: ARC Rynek i Opinia na zlecenie MSWiA

V. ŚRODOWISKO I ENERGETYKA

1. Ochrona środowiska

Zasoby środowiska są podstawą do funkcjonowania człowieka - stanowią źródło surowców dla gospodarki i wpływają na jakość życia w danym obszarze. Unia Europejska przywiązuje dużą wagę do oddziaływania wszystkich sfer życia gospodarczego na środowisko, a także do wpływu środowiska na zdrowie ludzkie. Stąd zagadnienia ochrony środowiska, od wielu lat pozostają w głównym nurcie polityki i działań organów „unijnych”. W odniesieniu do naszego kraju, zgłaszane są zastrzeżenia dotyczą m.in. nieprawidłowości w transpozycji prawa UE w dziedzinie ochrony dzikiego ptactwa, jakości powietrza oraz norm jakości dla wód powierzchniowych.

Różnorodność biologiczna i krajobrazowa stanowią jeden z fundamentów, na których można budować przewagi konkurencyjne regionu. Warunkiem koniecznym poprawy jakości środowiska oraz zachowania krajobrazu jest zwiększenie świadomości mieszkańców co do wpływu czynników antropogenicznych na otoczenie przyrodnicze i szerzej na całe systemy ekologiczne regionu. Nie zmienia to faktu, iż konieczne są liczne przedsięwzięcia inwestycyjne, które przyczynią się do poprawy stanu środowiska w regionie. Tak więc w województwie podkarpackim szczytującym się wysokimi walorami przyrodniczymi i krajobrazowymi, szczególną uwagę należy poświęcić formom ochrony tych walorów i działaniom na rzecz rozwoju zrównoważonego. Z racji przygranicznego położenia regionu, ochrona środowiska w województwie, powinna uwzględniać także oddziaływania transgraniczne.

1. 1. Ochrona przyrody w województwie podkarpackim

Ochrona przyrody pozostaje w centrum uwagi społeczeństw, jak również rządów większości krajów Europy. Polskie zasoby przyrodniczo-krajobrazowe są zaliczane do jednych z bogatszych na kontynencie. W celu ich ochrony przed degradacją, ustanowiono różne formy ochrony prawnej i przestrzennej. W rezultacie tych działań, 32,4% powierzchni Polski (3. pozycja w Europie) jest objęte ochroną przyrodniczo-krajobrazową. Liderem pod tym względem pozostaje Słowacja, której ponad 36% powierzchni obejmują różne formy ochrony.

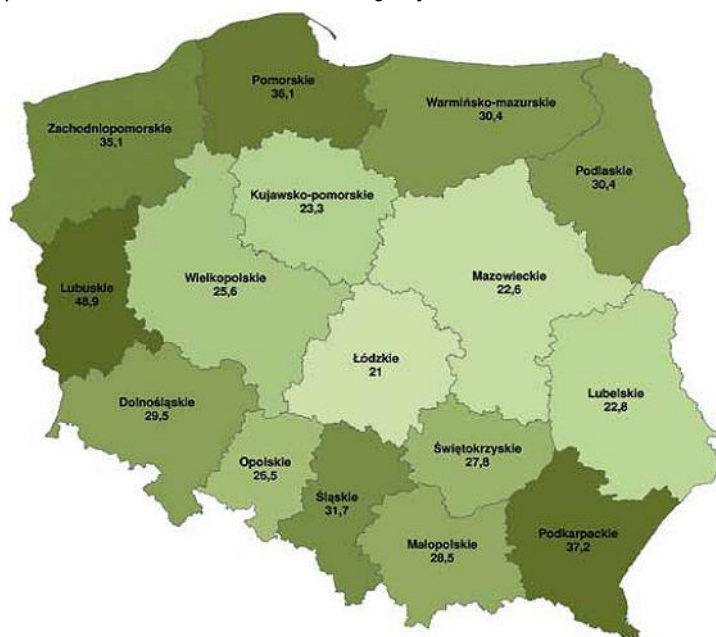
Województwo podkarpackie w porównaniu z innymi regionami charakteryzuje się cennymi walorami przyrodniczymi oraz dobrym stanem ich zachowania na tle ogólnej kondycji takich zasobów w Polsce, jak i w dużej części Europy. Teren województwa obejmuje swoim zasięgiem 4 odrębne krainy fizjograficzne, co powoduje znaczne zróżnicowanie klimatyczne i sprzyja różnorodności flory i fauny. Północną część województwa zajmuje Kotlina Sandomierska (obszar na ogół wyrównany, lekko pofałdowany, o wzniesieniach względnych rzędu kilku do kilkudziesięciu metrów), część środkową Pogórze Środkowobeskidzkie - zaczyna się na ogół progiem wzniesionym 150-200 m n.p.m. ponad obniżeniami przedkarpackimi i dalej na południe tworzy pas wzgórz łagodnych i szerokich, wyniesionych do około 350-400 m n.p.m. Część południową obejmują góry Beskidu Niskiego - niewysokie pasmo górskie o wysokościach do 850 m n.p.m., ze śródgóorskimi obniżeniami, a także góry Bieszczady z najwyższym wzniesieniem w województwie - Tarnicą - 1346 m n.p.m. Od strony północno - wschodniej do Kotliny Sandomierskiej przylega fragment pasma wzniesień Roztocza i Wyżyny Lubelskiej, a od północno- zachodniej Wyżyna Kielecko -Sandomierska i Niecka Nidziańska. Z racji swojego położenia obszar województwa podkarpackiego cechuje się zróżnicowaniem rzeźby terenu; różnica między najwyższymi wzniesieniami a miejscami najniżej położonymi wynosi ponad 1000 m.

Na podstawie podziału fizjograficznego Kondrackiego (2000) teren województwa podkarpackiego leży w obrębie aż 22 mezoregionów, wchodzących w skład 2 podobszarów, 3 prowincji, 6 podprowincji i 8 makroregionów.

Klimat województwa podkarpackiego związany jest z ukształtowaniem jego powierzchni i podziałem fizjograficznym. Wyróżnić tu można trzy zasadnicze rejony klimatyczne. W wielu rejonach województwa, w dolinach i górskich kotlinach można zaobserwować znaczne odchylenia klimatyczne spowodowane lokalnymi warunkami.

Województwo podkarpackie należy do najbardziej zalesionych w kraju, a lasy zaliczane są do jego strategicznych zasobów. Są cenne zarówno pod względem przyrodniczym jak i gospodarczym.

Mapa 88. Rozkład lesistości Polski według województw.

Źródło: Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Rzeszowie na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Lasy województwa rozmieszczone są nierównomiernie, a w gminach położonych na południu województwa często stanowią dominujący sposób użytkowania gruntów. Duże i zwarte kompleksy leśne występują głównie w południowej i północnej części regionu.

W 2010 r.⁵⁴ powierzchnia gruntów leśnych wynosiła ogółem 677,8 tys. ha, z czego lasy zajmowały 663,8 tys. ha. Większość lasów stanowiły lasy publiczne Skarbu Państwa (84% lasów ogółem), zarządzane głównie przez Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasów Państwowych (73%). Lasy prywatne (16%) nadzorowane są z mocy ustawy o lasach przez starostów powiatowych. Są to lasy o dużym rozdrobieniu, utrudniającym prowadzenie racjonalnej gospodarki leśnej. Średnia powierzchnia działki leśnej (*lasów niepublicznych*) w województwie przypadającej na jednego właściciela wynosi 0,32 ha.

Ponad połowa lasów województwa (61%) ma status lasów ochronnych. Pozostałą część stanowią lasy gospodarcze. Promocji trwale zrównoważonej gospodarki leśnej oraz ochronie zasobów przyrody w lasach służą Leśne Kompleksy Promocyjne (LKP), wydzielone decyzją Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych (Lasy Birczańskie, Lasy Bieszczadzkie i Lasy Janowskie – częściowo położone na terenie województwa lubelskiego).

Obszar województwa znajduje się w zasięgu dwóch krain przyrodniczo - leśnych, co wpływa na przyrodnicze zróżnicowanie lasów i warunki hodowli lasu (Część północna leży w VI Krainie Małopolskiej⁵⁵, gdzie podstawowym gatunkiem lasotwórczym jest sosna zwyczajna (ok. 70%) i jodła pospolita (10%). Część południowa położona jest w VIII Krainie Karpackiej, gdzie gatunkami panującymi są: buk - 36%, jodła - 21%, sosna - 16% i olcha szara -16%)

W północnej części, w rejonie Kotliny Sandomierskiej występują przeważnie mieszane i lite bory sosnowe na siedliskach świeżych i wilgotnych, zdecydowanie rzadziej suchych lub zabagnionych. Dość często spotyka się także lasy mieszane i liściaste, w których obok sosny występuje jodła, świerk i modrzew, a z drzew liściastych buk, dąb, jesion, grab i brzoza.

Na Pogórzu Środkowobeskidzkim lasy występują głównie w szczytowych partiach wzniesień. Duże kompleksy leśne zachowały się w głównym paśmie Pogórza Ciężkowickiego oraz w całej partii Pogórza Przemyskiego. Dominują tu zwłaszcza lasy mieszane. W niższych terenach Pogórza rośnie głównie dąb, grab, sosna i inne gatunki, w wyższych partiach jodła i buk. Na całym Pogórzu przeważają lasy jodłowo - bukowe.

⁵⁴ „Leśnictwo 2011r.”, GUS

⁵⁵ Podział Polski na krainy i dzielnice przyrodniczo-leśne, Prace Instytut Badawczy Leśnictwa, nr 80, Warszawa 1952.

Najbardziej zróżnicowana i bogata szata roślinna występuje w południowej, górzyszej części województwa. W Beskidzie Niskim przeważają lasy mieszane jodłowo – bukowe z domieszką jaworu, jesionu, brzozy i wiązów. Spotyka się tu także skupiska cisów i modrzewi. W partiach szczytowych występują lasy bukowe.

Województwo podkarpackie charakteryzuje również, oprócz różnorodnych ekosystemów typowo leśnych, szereg innych siedlisk przyrodniczych, najczęściej dobrze zachowanych np. półnaturalne łąki i pastwiska, zbiorowiska nadrzeczne i inne. Występuje tu również ważna, niespotykana w innych rejonach kraju, grupa wschodniokarpackich zespołów roślinnych i roślin. Obecna jest również dość liczna grupa chronionych i rzadkich roślin i zwierząt, z których niektóre mają jedyne, naturalne miejsce występowania w Polsce. Ze 114 obecnie występujących w Polsce gatunków kręgowców wpisanych do Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt⁵⁶ co najmniej 57 rozmnaża się w regionie, w tym, co najmniej 13 gatunków ssaków, 29 ptaków (możliwe jest gniazdowanie dalszych 10 gatunków), 2 gadów, 3 płazów i 10 ryb.

Wśród chronionych gatunków ssaków występujących w regionie, zwracają uwagę dwie grupy. Pierwszą z nich są duże drapieżniki, takie jak: ryś, żbik, wilk i niedźwiedź, których regionalne populacje w Podkarpackim stanowią trzon ich populacji krajowych. Drugą grupę stanowią nietoperze – na terenie województwa występuje kilka bardzo rzadkich ich gatunków. Ważne miejsce w populacji dużych ssaków zajmuje introdukowany w regionie żubr. Bogaty i zróżnicowany jest świat ptaków. Na terenie województwa podkarpackiego występują silne populacje (w skali kraju) chronionych gatunków (m.in. orlik krzykliwy, orzeł przedni, pustułka, puszczyk uralski). Stwierdzono tu również lęgi rzadkich gatunków chronionych (m.in.: bączka, kani czarnej, błotniaka łąkowego czy cietrzewia).

Województwo podkarpackie przez swoje warunki siedliskowe i klimatyczne jest bardzo atrakcyjnym obszarem dla wielu gatunków gadów i płazów. Występują tu tak rzadkie chronione gatunki jak: gniewosz plamisty, wąż eskulapa i żaba zwinka, zwana też żabą dalmatyńską. W pasie pogórza i gór powszechnie występują charakterystyczne dla tych regionów salamandra plamista i traszka karpacka.

Rzeki regionu, w szczególności rzeka San, są miejscem występowania wielu gatunków ryb, w tym bardzo rzadkich gatunków chronionych jak: głowacica, różanka, kielb Kesslera (jedyne stanowisko w Polsce).

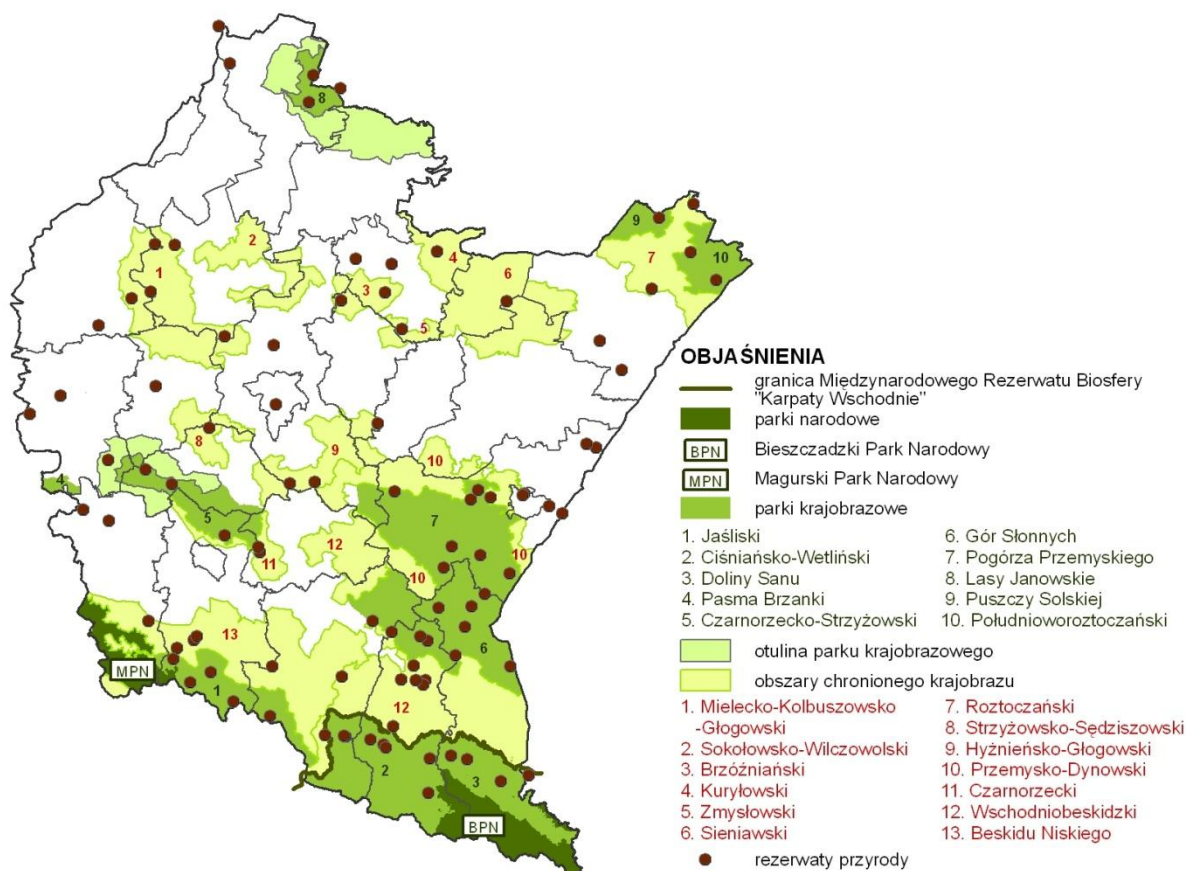
Formy ochrony przyrody w regionie

Ochrona przyrody oznacza zachowanie, właściwe wykorzystanie oraz odnawianie zasobów i składników przyrody, w szczególności dziko występujących roślin i zwierząt oraz kompleksów przyrodniczych i ekosystemów. Podstawy prawne ochrony przyrody tworzy ustawa z 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody.

Na terenie województwa podkarpackiego krajowymi formami ochrony przyrody objęto obszar o powierzchni około 797 644 ha, co stanowi 44,7 % powierzchni województwa (w kraju wskaźnik ten wynosi 32,4 %). Plasuje to województwo na 4. miejscu w kraju pod względem powierzchni objętej ochroną przyrody, jak również odsetka powierzchni województwa objętej taką ochroną. Spośród województw sąsiadujących, bardzo wysokie wskaźniki terenów objętych ochroną przyrodniczą posiadają: świętokrzyskie - 66% i małopolskie - 52%. W województwie lubelskim chronione jest 22,7%.

⁵⁶ Głowaciński, 2001

Mapa 89. Powierzchniowe formy ochrony przyrody w województwie podkarpackim

Źródło: Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego

Najcenniejsze pod względem przyrodniczym tereny obejmowane są różnorodnymi formami ochrony⁵⁷. W Polsce są to dwa niezależne systemy ochrony przyrody: krajowy System Obszarów Chronionych (KSOCh) i Europejska Sieć Ekologiczna Natura 2000. Europejska Sieć „Natura 2000” jest systemem ochrony zagrożonych składników bioróżnorodności kontynentu europejskiego, wdrażanym przez Unię Europejską od 1992 r.. Aktualnie obszary objęte siecią, pokrywają 17,5% terenów Unii Europejskiej i 19,4% terenu Polski⁵⁸. Nadrzędnym celem istnienia sieci obszarów chronionych „Natura 2000” jest skuteczna ochrona różnorodności biologicznej kontynentu europejskiego, realizowana poprzez aktywne działania na rzecz najbardziej zagrożonych siedlisk i gatunków wskazanych w Dyrektywach: Ptasiej i Siedliskowej. Bezpośrednim celem ochrony obszarowej prowadzonej w ramach sieci „Natura 2000” jest utrzymanie lub odtworzenie tzw. korzystnego statusu ochronnego (nazywanego też „właściwym” stanem ochrony) gatunków i siedlisk, dla ochrony których powołany został dany obszar.

W ramach Krajowego Systemu Obszarów Chronionych na terenie województwa podkarpackiego utworzono następujące formy ochrony przyrody:

⁵⁷ Formy ochrony przyrody określono w ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody (Dz.U. z 2009 r. Nr 151, poz. 1220 z późn. zm.).

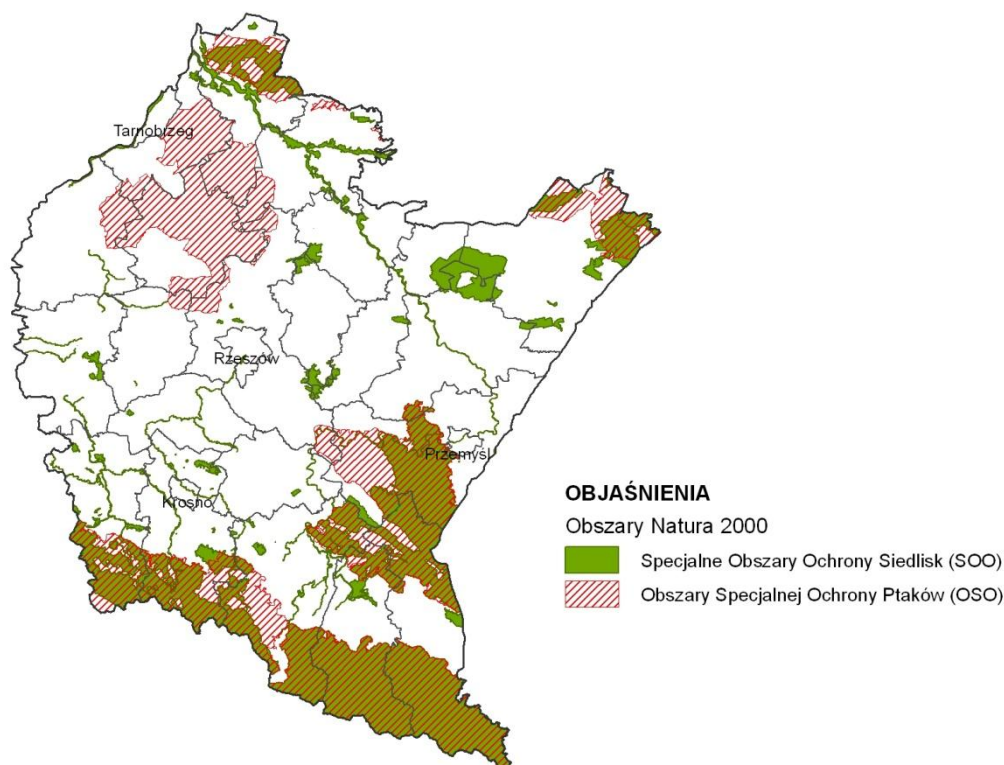
- a) 2 parki narodowe wraz z otulinami (Bieszczadzki PN, Magurski PN). Pod względem powierzchni objętej parkami narodowymi, województwo podkarpackie zajmuje drugie miejsce w kraju;
- b) 94 rezerваты przyrody (pod względem powierzchni województwa objętej ochroną tą formą województwo zajmuje 6 miejsce w kraju; średnia powierzchnia rezerwatu w regionie jest stosunkowo duża i wynosi około 115 ha). Rezerваты znajdujące się w województwie podkarpackim charakteryzuje duża różnorodność biologiczna. Można wśród nich wskazać: 4 rezerваты faunistyczne, 26 florystycznych, 6 geologicznych, 12 krajobrazowych, 40 rezerwatów leśnych i 6 torfowiskowych. W obiektach tych swoją ostoję znajdują liczne gatunki chronionych i rzadkich roślin, zwierząt i grzybów, obecne są tu również chronione siedliska przyrodnicze. W zasięgu rezerwatów występują gatunki mające jedyne naturalne stanowiska w Polsce (np. różanecznik żółty - „Kołacznia”, len austriacki - „Jamy”) oraz mające silnie ograniczony zasięg w Polsce. Chroniona jest m.in. przeważająca część występującej na Podkarpaciu populacji cisa pospolitego i reprezentatywna część populacji modrzewia polskiego.
- c) 10 parków krajobrazowych (pod względem powierzchni takich parków woj. podkarpackie zajmuje pierwsze miejsce w kraju; a forma ta zajmuje około 15,7 % jego powierzchni). Park krajobrazowy jest obszarem chronionym ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe, a jego celem jest zachowanie i popularyzacja tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju.
- d) 13 obszarów chronionego krajobrazu obejmuje ochroną tereny o wyróżniającym się krajobrazie, zróżnicowanych ekosystemach oraz wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem lub pełnią funkcję korytarzy ekologicznych. Sposób zagospodarowanie tych systemów powinien zapewnić stan równowagi ekologicznej. Celem tworzenia obszarów chronionego krajobrazu może być w szczególności zapewnienie powiązań ekologicznych pomiędzy obszarami objętymi wyższymi formami ochrony przyrody.
- e) 1375 pomników przyrody⁵⁹ obejmujące pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupiska o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, okazałych rozmiarów drzewa, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyska, skałki, jary, glazy narzutowe oraz jaskinie.
- f) 359 użytków ekologicznych obejmujących zasługujące na ochronę pozostałości ekosystemów mających znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej - naturalne zbiorniki wodne, śródpolne i śródleśne oczka wodne, kępy drzew i krzewów, bagna, torfowiska, wydmy, płyty nieużytkowanej roślinności, starorzecza, wychodnie skalne, skarpy, kamieńce, siedliska przyrodnicze oraz stanowiska rzadkich lub chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów, ich ostoje oraz miejsca rozmnażania lub miejsca sezonowego przebywania.
- g) 27 stanowisk dokumentacyjnych stanowiących niewyodrębniające się na powierzchni lub możliwe do wyodrębnienia, ważne pod względem naukowym i dydaktycznym, miejsca występowania formacji geologicznych, nagromadzeń skamieniałości lub tworów mineralnych, jaskinie lub schroniska podskalne wraz z namuliskami oraz fragmentów eksploatowanych i nieczynnych wyrobisk powierzchniowych i podziemnych.
- h) 9 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych obejmujących fragmenty krajobrazu naturalnego i kulturowego zasługujące na ochronę ze względu na ich walory widokowe lub estetyczne.
- i) ochrona gatunkowa ma na celu zapewnienie przetrwania i właściwego stanu ochrony dziko występujących roślin, grzybów i zwierząt oraz ich siedlisk, a także zachowanie różnorodności gatunkowej i genetycznej. Stosowne rozporządzenia Ministra Środowiska zawierają listy chronionych gatunków (z wyszczególnieniem wymagających ochrony czynnej, czy strefowej), obowiązujące w stosunku do nich zakazy oraz sposoby ochrony. Województwo podkarpackie, jak wcześniej to przedstawiono, jest miejscem występowania wielu chronionych gatunków, w tym szeregu zagrożonych wyginięciem i zanikających. Warunkiem skutecznej ochrony gatunkowej jest w dużej mierze ochrona ich miejsc występowania (zabezpieczenie odpowiedniej przestrzeni życiowej, w tym siedlisk przyrodniczych, stanowisk, ostoi, miejsc rozrodu, żerowania, odpoczynku, zimowisk, korytarzy migracyjnych, zapewnienie swobodnej wymiany genetycznej), która może mieć charakter bierny lub czynny.

Europejską Siecią „Natura 2000” na terenie województwa objęto:

- a) 8 obszarów specjalnej ochrony ptaków o łącznej powierzchni ok. 507773,4 ha, co stanowi 28,5% powierzchni województwa,
- b) 54 obszary mające znaczenie dla Wspólnoty (ochrona siedlisk), o łącznej powierzchni ok. 232 971 ha,
- c) 1 obszar zapewniający zarówno specjalną opiekę ptaków, jak również mający znaczenie dla Wspólnoty, ze względu na ochronę siedliska o powierzchni ok. 111 520 ha.

⁵⁹ GUS 2010 r.

Mapa 90. Obszary Natura 2000

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego Rzeszów

W ramach sieci Natura 2000, na terenie województwa podkarpackiego wyznaczono 62 obszary ochrony ptaków oraz ochrony siedlisk (o łącznej powierzchni ok. 747 744 ha). Z racji tego, że część tych obszarów nakłada się na siebie faktycznie zajmują one mniejszą powierzchnię 570 860 ha, co stanowi ok. 32% obszaru województwa.

W województwie podkarpackim funkcjonuje również Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie”. Utworzony został na pograniczu Polski, Słowacji i Ukrainy. Polską część rezerwatu tworzą: Bieszczadzki Park Narodowy, Ciśniańsko – Wetliński Park Krajobrazowy, Park Krajobrazowy Doliny Sanu, po stronie słowackiej: Park Narodowy Połoniny, a po stronie ukraińskiej: Użański Park Narodowy i Nadszański Regionalny Park Krajobrazowy. Rezerwaty biosfery (MaB) ustanowione są przez UNESCO w ramach programu Człowiek i Biosfera. Tworzone są w celu ochrony reprezentatywnych fragmentów naturalnych biomów, unikatowych zespołów roślin i zwierząt wraz z ich ostojami, przykładowych jednostek fizjograficznych i krajobrazowych będących rezultatem tradycyjnego gospodarowania w harmonii z przyrodą, a także ekosystemów antropogenicznych i przekształconych, które mogą być w znacznej mierze przywrócone do stanu naturalnego. Znaczne tereny województwa podkarpackiego objęto różnorodnymi formami. Ograniczenia w realizacji inwestycji, jakie wynikają z funkcjonowania obszarów chronionych (a zwłaszcza obszarów Natura 2000), w znaczący sposób ograniczają ich swobodny rozwój gospodarczy. Stanowi to istotny problem rozwojowy dla regionu, a zwłaszcza dla społeczności lokalnych.

1.2. Stan zachowania i ochrona gruntów rolnych i leśnych

Teren województwa podkarpackiego, a szczególnie tereny rolne i leśne podlegają procesom degradacji i dewastacji, a także zmiany użytkowania. Do procesów oddziałujących na sytuację gruntów rolnych i leśnych należą: erozja gleb, zmiany występujące w środowisku glebowym (jakości gleb), zmiany obejmujące tereny przemysłowe, zmiany wynikające z zaniechania użytkowania gruntów rolnych oraz wyłączenia gruntów z produkcji rolnej i leśnej.

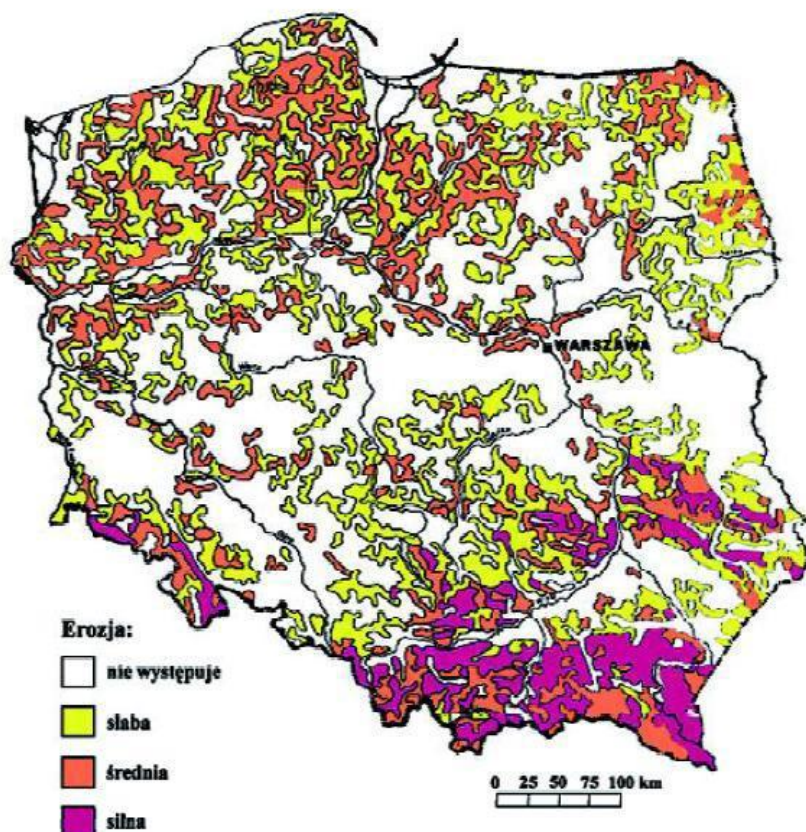
Proces erozji powierzchni ziemi

Erozja jest zjawiskiem polegającym na mechanicznym niszczeniu powierzchni ziemi wywołanym bodźcami zewnętrznymi. W szczególności obejmuje ona zmywanie, wywiewanie lub przemieszczanie żyznych warstw gruntu przez wodę, wiatr, nasłonecznienie, a także siłę grawitacji. Skala procesu i jego intensywność, zależą zarówno od czynników naturalnych (np. rzeźby terenu, budowy geologicznej i rodzaju gleby, pokrywy roślinnej), jak i od czynników antropogenicznych związanych z działaniami człowieka. W obszarach górskich i wyżynnych proces ten przebiega intensywniej i jest powiązany z nachyleniem powierzchni ziemi (stoków). Procesy erozyjne doprowadzają do zmian rzeźby terenu, struktury podłoża, przekształcania poziomów genetycznych gleb, a nawet do całkowitego niszczenia warstwy glebowej.

Szacuje się, że powierzchnia UE dotknięta erozją gleby powodowaną przez wodę wynosi 1,3 mln km kw. – jest to obszar dwa i pół razy większy od terytorium Francji. Degradacja gleby wpływa negatywnie na zdolność do produkowania żywności i działania w zakresie zapobiegania suszom i powodziom oraz powstrzymywania utraty różnorodności biologicznej, jak również na działania mające na celu zapobieganie zmianie klimatu. Powyższe wnioski zostały zawarte w sprawozdaniach przedstawionych przez Komisję Europejską. Proces erozji gleb w Polsce obejmuje około 4 mln ha. Woda zmywa corocznie około 50 mln ton urodzajnej gleby, co odpowiada arealowi 1,5 tys. ha o miąższości 20 cm.

W województwie podkarpackim, podobnie jak na terenie kraju, występują dwa rodzaje erozji. Są nimi erozja wodna (deszczowa i rzeczna) oraz eoliczna (wietrzna). Erozją wodną deszczową zagrożona jest najbardziej południowa część województwa, co jest związane z górzystą konfiguracją terenu oraz znaczną ilością opadów. Proces ten ma miejsce na terenach niezalesionych, zwłaszcza na obszarach rolnych w toku uprawy ziemi. Na terenie województwa erozją wodną powierzchniową zagrożonych jest 36,3% gruntów rolnych i leśnych. W pięciostopniowej skali erozji wyróżniono w województwie trzy rodzaje: słabą, średnią, silną erozję.

Mapa 91. Zagrożenie gruntów erozją wodną powierzchniową w Polsce

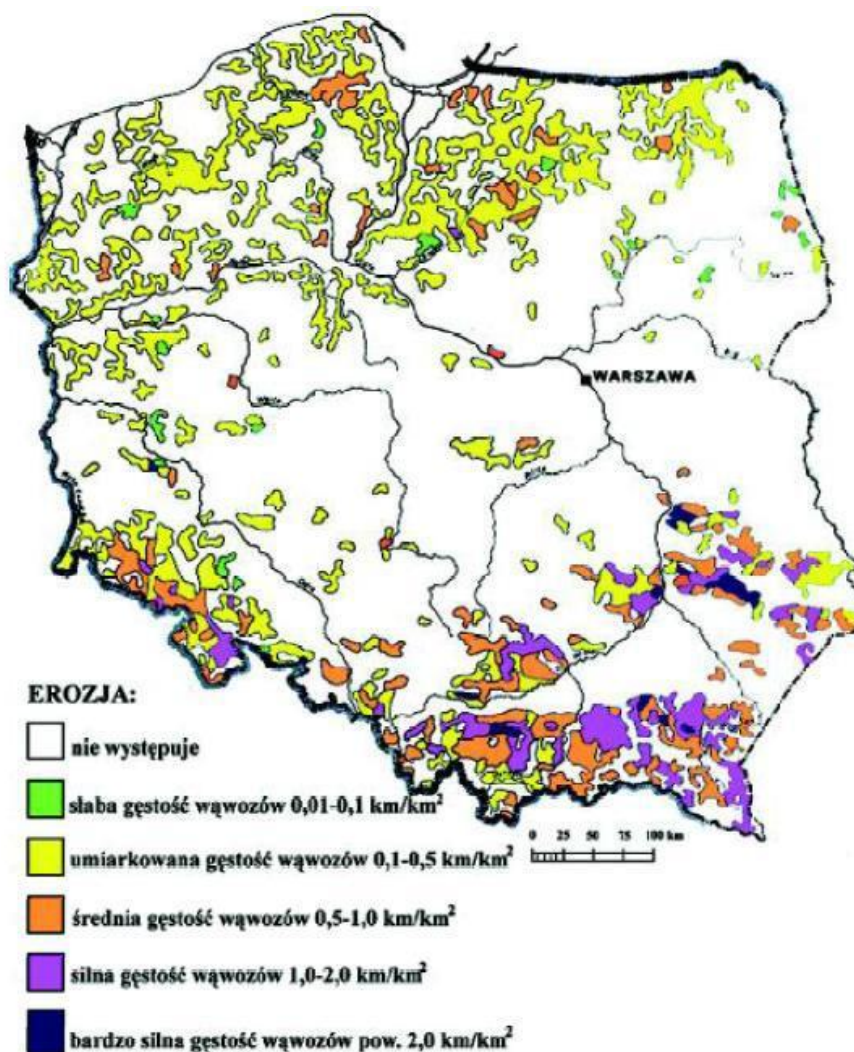

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego Rzeszów za Józefaciuk A. i Cz., (1999).

Największą udział wśród wymienionych rodzajów miała erozja silna – 17,1%. Według Instytutu Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach teren województwa podkarpackiego wymaga pilnej ochrony przed erozją. Szczególnie konieczna jest ona w powiatach: bieszczadzkim, brzozowskim, dębickim, jasielskim, krośnieńskim, przemyskim, ropczycko-sędziszowskim, rzeszowskim, sanockim i strzyżowskim.

W województwie podkarpackim występuje także wysokie zagrożenie erozją wąwózową. Ma ono miejsce przy silnych opadach atmosferycznych w południowej części regionu na obszarach pogórzy i gór. Występuje ono także na znajdującym się w województwie obszarze Roztocza. 24,6% powierzchni województwa (grunty rolne i leśne) objęte jest działaniem procesów erozji wąwózowej.

Mapa 92. Zagrożenie gruntów erozją wąwozową powierzchniową w Polsce

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego Rzeszów za Józefaciuk A. i Cz., (1999).

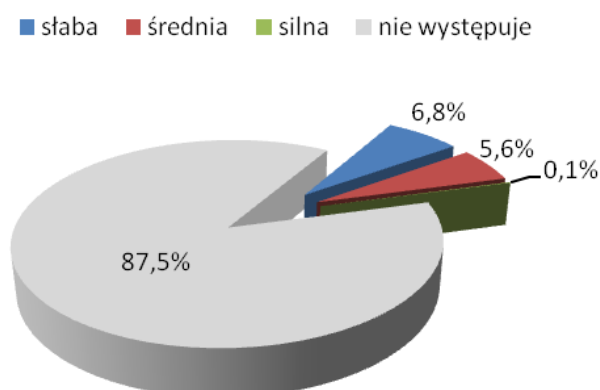
Według skali pięciostopniowej, w województwie podkarpackim występują cztery stopnie erozji: słaba, średnia, silna i bardzo silna. Erozją silną zagrożonych jest aż 13,8% terenów województwa podczas gdy erozją słabą 0,5%.

Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa uznał, że pilnie należy także przeciwdziałać erozji wąwozowej. Spośród powiatów województwa najwyższe szkody występują w: bieszczadzkiem, brzozowskim, dębickim, jasielskim, krośnieńskim, przemyskim, ropczycko-sędziszowskim i strzyżowskim. Dla całego województwa podkarpackiego określono drugi stopień oznaczający przeciwdziałanie średnio pilne.

Erozja rzeczna związana z działalnością wód płynących występuje z mniejszym lub większym nasileniem na całej długości rzek w województwie. Ma ona jednak zazwyczaj charakter lokalny i w skali regionu nie stanowi istotnego problemu.

Na obszarze województwa występuje także erozja wietrzna (eoliczna). Ma ona miejsce na odsłoniętych stokach i wierzchołkach eksponowanych na działanie wiatru, a także na rozległych terenach płaskich. Skalę tego zjawiska prezentuje poniższy wykres.

Wykres 98. Powierzchnia występowania erozji wietrznej zagrażającej gruntom rolnym w województwie podkarpackim [%]

Źródło: podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Rzeszowie

Na działanie erozji wietrznej najbardziej narażone są grunty leżące na terenach Kotliny Sandomierskiej. Według danych statystycznych w województwie podkarpackim procesami eolicznymi zagrożonych jest 12,5% gleb użytkowanych rolniczo. Nasilenie erozji wietrznej w województwie obejmuje trzy stopnie tj. słabe, średnie i silne, przy czym dominuje stopień słaby i średni.

Stan gruntów rolnych i leśnych

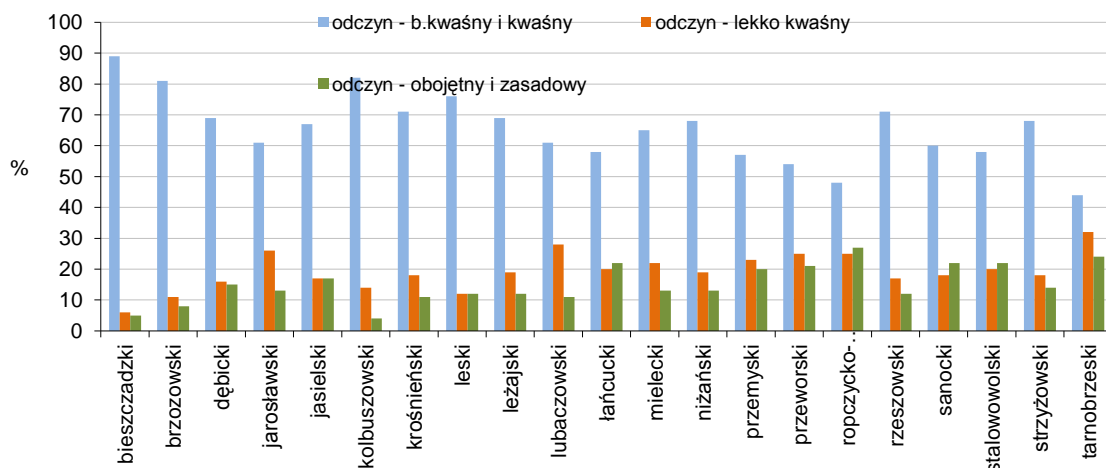
Do negatywnych procesów, które mają miejsce w środowisku, należy degradacja gleb. Przez degradację gleb należy rozumieć zniekształcenie jednej lub wielu jej właściwości, w tym również zanieczyszczenie, pogarszające warunki życia i plonowania roślin uprawnych, skład gatunkowy roślinności trwałej, wartość użytkową (odżywczą, technologiczną, sanitarną) plodów rolnych i leśnych, ekologiczne funkcjonowanie pokrywy glebowo-roślinnej. Szczególnie istotne w aspekcie badań środowiska jest chemiczne zanieczyszczenie gleby, a w szczególności zanieczyszczenie metalami ciężkimi. Według danych statystycznych w 2010 roku w Polsce, znajdowało się 6641 ha gruntów zdegradowanych, wymagających rekultywacji i zagospodarowania. To niewielki obszar. W opinii Instytutu Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach, wyniki badań pozwalają stwierdzić, że gleby w Polsce są w niewielkim stopniu zanieczyszczone metalami ciężkimi, co pozwala je zakwalifikować do gleb o dużej wartości rolniczej.

Na terenie województwa podkarpackiego, w 2010 roku tylko 77 ha gruntów uznano za zdegradowane. To niewiele ponad 1% takich terenów w Polsce.

Województwo podkarpackiego, pomimo występowania terenów górskich i podgórskich posiada znaczny potencjał dla celów produkcji rolnej.

Uśredniony wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej dla regionu obejmujący jakość i przydatność rolniczą gleb, uwarunkowania klimatyczne, rzeźbę terenu oraz warunki wodne wynosi 70,4 punktów (5 wartość wśród województw Polski), przy średniej krajowej wynoszącej 66,6 punktów. Uwzględniając dominującą rolę jakości gruntów rolnych (w tym stopnia ich nasycenia środkami chemicznymi), należy stwierdzić, że gleby w województwie dają możliwość produkcji zdrowej i wartościowej żywności. Generalnie gleby bardzo dobre i dobre obejmują 31,4% wszystkich terenów rolnych regionu, jednakże znaczna ich część jest zakwaszona (ponad 64% gruntów rolnych wymaga intensywnego wapnowania) i mało zasobna w składniki pokarmowe, zwłaszcza w fosfor, potas, a także magnez.

Wykres 99. Stopień zakwaszenia gleb w powiatach województwa podkarpackiego w latach 2009-2010

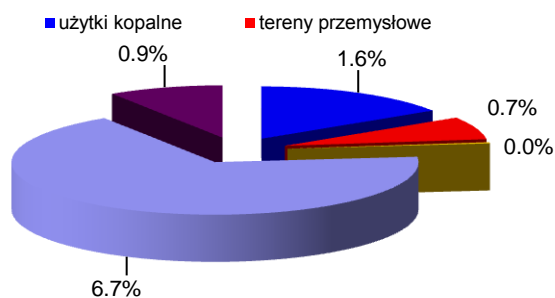

Źródło: Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska Rzeszów

Wysokie zakwaszenie wpływa negatywnie na przyswajanie składników pokarmowych przez rośliny, a także przyczynia się do dostępności do roślin metali ciężkich i pierwiastków szkodliwych. Problem nadmiernej kwasowości gleby dotyczy zarówno południowej, jak i północnej części województwa (najwyższe zakwaszenie w pow. bieszczadzkim, leskim i kolbuszowskim). Z kolei największy niedobór przyswajalnego fosforu dotyczy terenów położonych w południowej części województwa, zaś przyswajalnego potasu terenów powiatów: bieszczadzkiego, kolbuszowskiego, leżajskiego i nizańskiego. Oba wymienione makroelementy stają się coraz bardziej deficytowe w glebach regionu. Obecność przyswajalnego magnezu w glebach jest dobra, a tylko 24% gleb użytkowych ma bardzo niski i niski poziom tego makroelementu. Badania obejmujące zawartość azotu mineralnego w glebach województwa podkarpackiego, nie wykazały wartości, która stanowiłaby zagrożenie dla środowiska naturalnego. Badania obejmujące zawartość metali ciężkich w glebie wykazało, że ich obecność oscyluje w granicach wartości naturalnych. Reasumując omówioną problematykę, należy stwierdzić, że tereny rolnicze i leśne w zasadzie nie wykazują skażenia ekologicznego. Tym samym na terenie większości obszaru województwa występują korzystne warunki do produkcji ekologicznej żywności.

W Polsce corocznie wyłącza się z rolniczego użytkowania ok. 3-4 tys. ha gruntów. Są one najczęściej przeznaczane pod zabudowę osiedlową czy obiekty handlowe na obrzeżach miast. W województwie podkarpackim w 2009 r. wyłączono ogółem 138,44 ha gleb użytkowanych rolniczo. Strukturę gruntów rolnych wyłączonych z produkcji rolniczej w województwie podkarpackim w 2009 r. przedstawiono na poniższym wykresie.

Wykres 100. Struktura gruntów rolnych wyłączonych z produkcji rolniczej w województwie podkarpackim w 2009 r.

Źródło: Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska Rzeszów

Największą powierzchnię gruntów wyłączonych z produkcji rolniczej odnotowano w mieście Rzeszowie i powiecie rzeszowskim i przeznaczona była głównie na tereny osiedlowe (51,32 ha) oraz przemysłowe (8,39 ha). Wyłączenia terenów na użytki pokopalniane (11,7 ha) dotyczyły głównie powiatów krośnieńskiego i sanockiego.

Grunty zdewastowane i zdegradowane

Teren województwa podkarpackiego, nie był i nie jest obszarem wysoko uprzemysłowionym. Stąd problem obecności terenów zdewastowanych i zdegradowanych na skutek działalności przemysłu, odnosić należy do kilku, relatywnie niewielkich obszarów. Degradacja i dewastacja gruntów, może mieć swoje źródło także w wadliwej gospodarce rolnej. Największe szkody przyniosła długoletnia działalność wydobywcza i przetwórcza siarki, zwłaszcza poprzez funkcjonowanie kopalni odkrywkowej i otworowej (metoda podziemnego wytopu) w okolicach Tarnobrzega. Także przemysł maszynowy i energetyczny obecny na terenie miasta Stalowa Wola, doprowadził do powstania lokalnych terenów z cechami degradacji środowiska naturalnego. Wobec upadku przemysłu siarkowego oraz ograniczenia czy likwidacji produkcji przemysłowej w latach 90. ubiegłego wieku, powstał problem rekultywacji terenów poprzemysłowych.

Wg danych GUS, w 2010 roku w województwie znajdowało się 1809 ha gruntów wymagających rekultywacji, co stanowiło ok. 3% takich gruntów w Polsce i lokowało region na odległej, 14. pozycji wśród województw kraju. Równocześnie w województwie zrehabilitowano i zagospodarowano w ciągu roku 100 ha gruntu.

Proces likwidacji i rekultywacji skutków oddziaływania na środowisko przemysłu siarkowego rozpoczął się blisko 20 lat temu. Założono, że efektem działań rekultywacyjnych, będzie możliwość wykorzystania terenów do innej działalności np. rekreacyjnej. Podjęte prace likwidacyjne i rekultywacyjne pozwoliły na eliminację bezpośrednich zagrożeń środowiska,

a w następnej kolejności miały na celu odtworzenie warunków glebowych na terenach planowanych do upraw leśnych i łąkowych, a także uformowanie prawidłowej morfologii i hydrografii terenów poeksploatacyjnych oraz odtworzenie warunków dla przywrócenia i rozwoju środowiska biotycznego. W rezultacie przeprowadzonych i aktualnie finalizowanych prac likwidacyjnych i rekultywacyjnych uzyskano znaczące efekty ekologiczne.

Tereny w obszarze objętym były działalnością górnictwem zrehabilitowane są w ok. 80-90%. W efekcie zakończenia prac w wyrobisku odkrywkowej kopalni Machów powstał zbiornik wodny – „Jezioro Tarnobrzesckie” o powierzchni ponad 500 ha (w tym lustro wody 455 ha), udostępniony do celów rekreacyjnych. W wyniku prowadzonej rekultywacji zostało przekazane ok. 400 ha lasów w zarząd Nadleśnictwa Nowa Dęba i Nadleśnictwa Rozwadów, blisko 600 ha gruntów na rzecz Gminy Grębów oraz około 330 ha na rzecz innych podmiotów.

Zlikwidowane zostały główne składowiska siarki i keku. Całkowicie wyeliminowano zagrożenia związane z występowaniem zjawisk erupcyjnych. Wykonano renowację starego koryta rzeki Żupawki oraz rewitalizację rzeki na długości ponad 10 km. Likwidacja otworów eksploatacyjnych została zrealizowana w ponad 90%, a studni i piezometrów czwartorzędowych w 75%. Wykonano także zbiorniki wodne w ramach regulacji i przywracania naturalnych stosunków wodnych wraz z rekultywacją terenów przyległych. W 2011 roku zrealizowano przebudowę drogi wojewódzkiej Tarnobrzeg - Stalowa Wola na odcinku ok. 2,6 km.

W układzie przestrzennym problematyka rekultywacji obejmuje głównie teren powiatów: tarnobrzesckiego, stalowowolskiego oraz w niewielkim stopniu pow. lubaczowskiego (zamknięta kopalnia siarki „Basznia”). Jednak w przypadku kopalni „Basznia”, zarysowała się perspektywa powrotu do wydobycia siarki w tym zakładzie górnictwem.

1.3. Stan powietrza

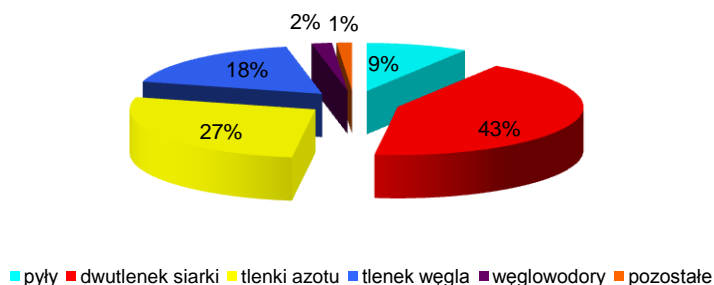
Zanieczyszczenia powietrza w sposób istotny wpływają na zdrowie ludzi, powodując wiele dolegliwości układu oddechowego i krwionośnego. Największy ich wpływ obserwuje się w rejonach przemysłowych i zurbanizowanych, a najbardziej narażone są: dzieci, osoby starsze oraz ludzie z chorobami dróg oddechowych. Zanieczyszczone powietrze ma również negatywny wpływ na kondycję ekosystemów oraz niszczenie materiałów (np. korozja metali). Do czynników zanieczyszczających powietrze zalicza się: gazy, ciecze, ciała stałe obecne w powietrzu, ale nie będące jego naturalnymi składnikami lub też substancje występujące w ilościach wyraźnie zwiększonych w porównaniu z naturalnym składem powietrza. Wśród substancji zanieczyszczających atmosferę najczęściej spotyka się: dwutlenek siarki, tlenki (w tym dwutlenek) azotu, tlenek węgla, zanieczyszczenia pyłowe oraz wchodzące w ich skład metale ciężkie i wielopierścieniowe węglowodory aromatyczne. Źródła zanieczyszczeń powietrza są powiązane z działalnością człowieka (tzw. źródła antropogeniczne np. procesy energetycznego spalania paliw, przemysłowe procesy technologiczne, emisje z sektora komunalno-bytowego)

oraz z procesami przebiegającymi w otaczającym środowisku (tzw. źródła naturalne np. lokalna erozja skał i gleb, emisja z terenów zielonych obejmująca pyłki roślinne, pyły nawiewne i kosmiczne). Główne źródła emisji zanieczyszczeń powietrza (przemysł, gospodarstwa domowe, usługi komunalne, komunikacja) skupiają się na terenach zurbanizowanych i uprzemysłowionych.

Według danych GUS w 2011 r. szacunkowo ok. 3,3% emitowanych do powietrza w Polsce zanieczyszczeń pyłowych oraz 1,2% zanieczyszczeń gazowych pochodzi z woj. podkarpackiego. To relatywnie mały udział w skali kraju. Pod względem emisji zanieczyszczeń do powietrza ze źródeł przemysłowych, województwo podkarpackie znajduje się corocznie na jednym z ostatnich miejsc w Polsce. W 2011 roku było to 14. miejsce w Polsce w całkowitej emisji gazowej oraz 13. ze względu na emisję zanieczyszczeń pyłowych.

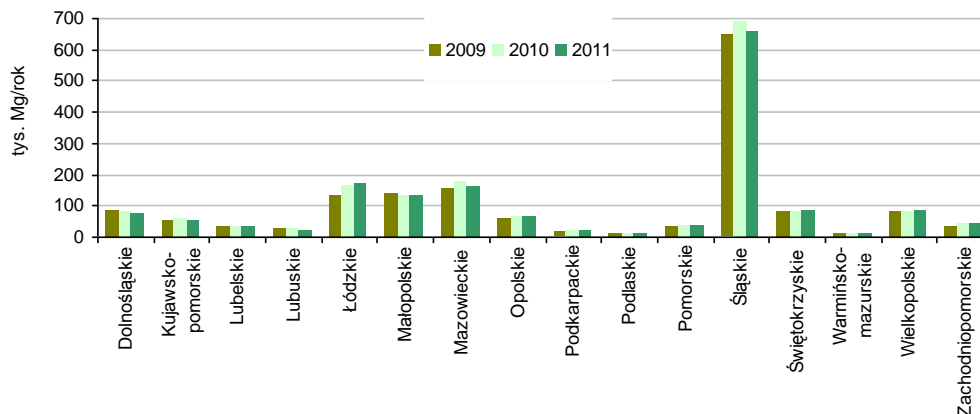
Według danych GUS w 2011r. na terenie województwa podkarpackiego zlokalizowanych było 84 zakładów szczególnie uciążliwe dla czystości powietrza, które łącznie wyemitowały 22 451 Mg zanieczyszczeń gazowych (bez CO₂) oraz pyłowych do atmosfery.

Wykres 101. Zanieczyszczenia wyemitowane do atmosfery (bez CO₂) z zakładów szczególnie uciążliwych w województwie podkarpackim w 2011 r.

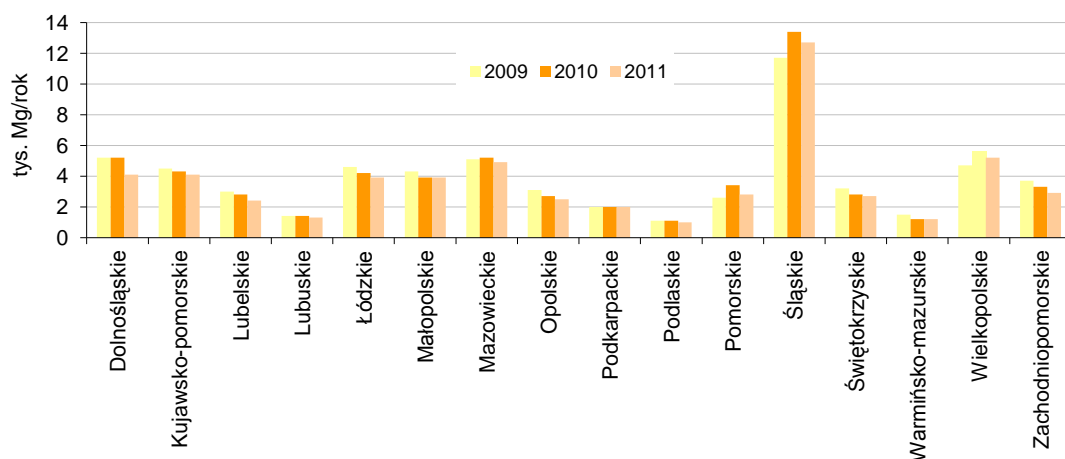
Źródło: Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska Rzeszów na podstawie danych Głównego Urzędu statystycznego

Wykres 102. Emisja zanieczyszczeń gazowych (bez CO₂) z zakładów szczególnie uciążliwych w Polsce w latach 2009-2011.

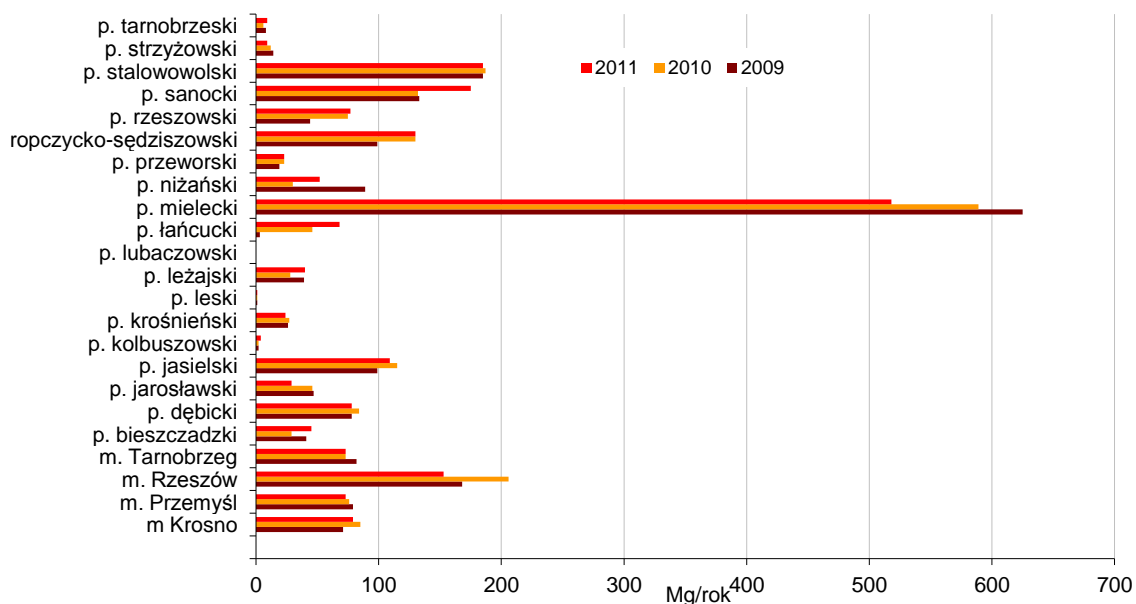
Źródło: Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska Rzeszów

Wykres 103. Emisja zanieczyszczeń pyłowych z zakładów szczególnie uciążliwych w Polsce w latach 2009-2011.

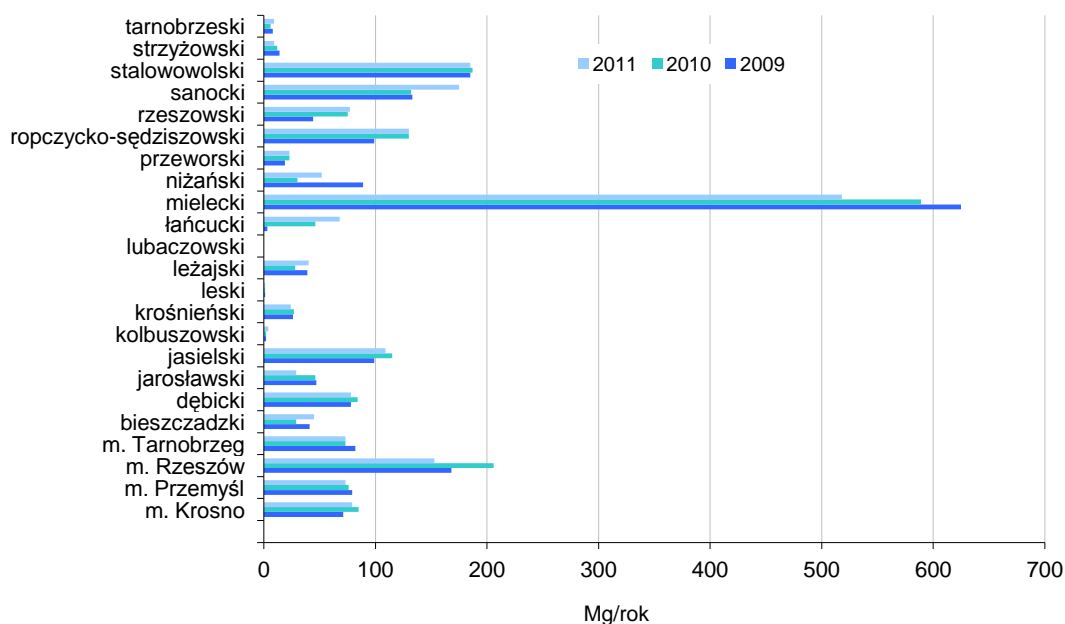
Źródło: Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska Rzeszów

Wykres 104. Emisja zanieczyszczeń gazowych (bez CO₂) z zakładów szczególnie uciążliwych w powiatach województwa podkarpackiego w latach 2009-2011.

Źródło: Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska Rzeszów

Wykres 105. Emisja zanieczyszczeń pyłowych z zakładów szczególnie uciążliwych w powiatach województwa podkarpackiego w latach 2009-2011.

Źródło: Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska Rzeszów

Najwięcej zanieczyszczeń gazowych i pyłowych wystąpiło w powiatach: stalowowolskim, mieleckim oraz mieście Rzeszowie.

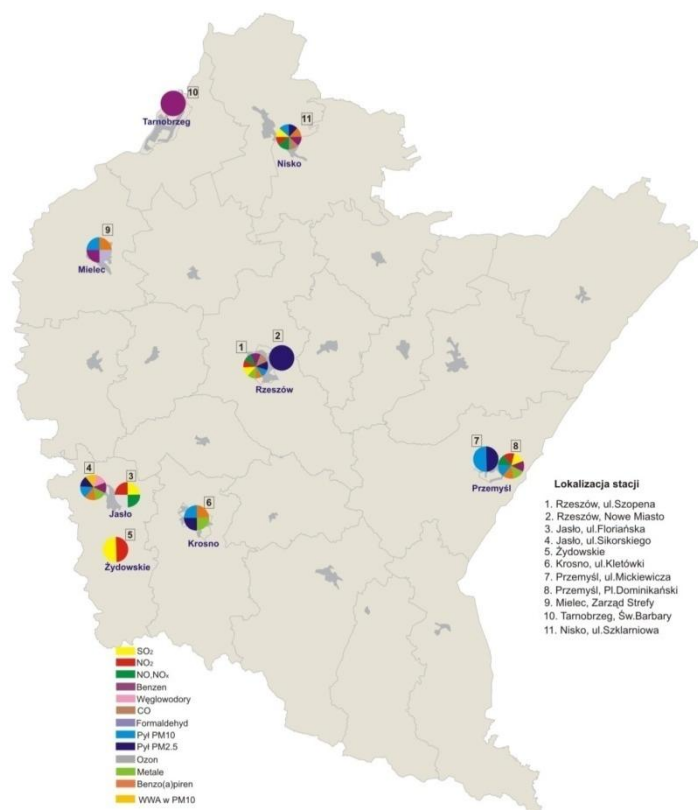
W 2011 roku na urządzeniach oczyszczających w województwie zatrzymanych i zneutralizowanych zostało 12 655 Mg zanieczyszczeń gazowych oraz 362 301 Mg zanieczyszczeń pyłowych. Wśród zanieczyszczeń zatrzymanych na urządzeniach oczyszczających dominowały pyły (96,6%).

Monitoring stanu powietrza w województwie prowadzony jest regularnie przez Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Rzeszowie i obejmuje dwie oddzielne strefy tj. miasto Rzeszów oraz strefę podkarpacką, którą stanowi pozostały obszar województwa.

W województwie podkarpackim w 2011 roku w skład systemu monitoringu jakości powietrza wchodziło 11 stacji pomiarowych nadzorowanych przez WIOS w Rzeszowie. Jakość powietrza badana była w zakresie zanieczyszczeń, względem których Podkarpacki Wojewódzki Inspektor Ochrony Środowiska zobowiązany jest do dokonywania corocznej oceny jakości powietrza w regionie: dwutlenku siarki, dwutlenku azotu, tlenków azotu, tlenku węgla, ozonu, benzenu, pyłu zawieszzonego PM10 i PM2.5, arsenu, kadmu, niklu, ołowiu i benzo(a)pirenu.

Dodatkowo, w wybranych punktach pomiarowych, prowadzono badania: formaldehydu, węglowodorów oraz WWA w pyłe PM10.

Mapa 93. Lokalizacja poszczególnych stanowisk pomiarowych w 2011r. wraz z zakresem pomiarowym.

Źródło: Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska Rzeszów

Ocenie podlegały określone w aktach normatywnych poziomy stężenia substancji wpływających na stan zdrowia człowieka oraz na vegetację roślin.

W oparciu o wyniki uzyskane w trakcie badań w 2011 roku stwierdzono, że teren województwa pokrywają znaczne obszary, na których powietrze charakteryzuje się dobrą jakością. W perspektywie lat zmniejszeniu uległ wpływ emisji przemysłowej na jakość powietrza w województwie. Natomiast w regionie nadal bardzo znacząca jest skala zanieczyszczeń z tzw. emisji niskiej (sektor komunalno-bytowy) oraz z emisji komunikacyjnej. Stwierdzono także, że skala zanieczyszczenia powietrza zauważalnie zwiększa się w tzw. okresach grzewczych.

Wynikiem oceny stanu powietrza w każdej ze stref (tj. w mieście Rzeszowie i na pozostałym obszarze województwa) jest zaliczenie danej strefy do jednej z 3 klas tj.:

- klasy A – gdzie stężenia substancji na terenie strefy nie przekraczają odpowiednio poziomów dopuszczalnych, poziomów docelowych lub poziomów celów długoterminowych;
- klasy B – gdzie stężenia substancji na terenie strefy przekraczają poziomy dopuszczalne lecz nie przekraczają poziomów dopuszczalnych powiększonych o margines tolerancji. Klasa B jest przyznawana strefom jedynie w zakresie tych zanieczyszczeń, dla których określony został margines tolerancji;
- klasy C - gdzie stężenia substancji na terenie strefy przekraczają poziomy dopuszczalne lub poziomy dopuszczalne powiększone o margines tolerancji, w przypadku gdy margines tolerancji jest określony, poziomy docelowe lub poziomy celów długoterminowych. Zaliczenie strefy do klasy C nie oznacza, że określone kryteria oceny jakości powietrza nie są spełnione na terenie całej strefy. Przypisanie strefie klasy C oznacza potrzebę podjęcia lub kontynuowania działań naprawczych, na rzecz poprawy jakości powietrza w odniesieniu do wybranych obszarów w strefie (zwykle o ograniczonym zasięgu) i dla określonych zanieczyszczeń. Obszary te uszczegóławia program ochrony powietrza.

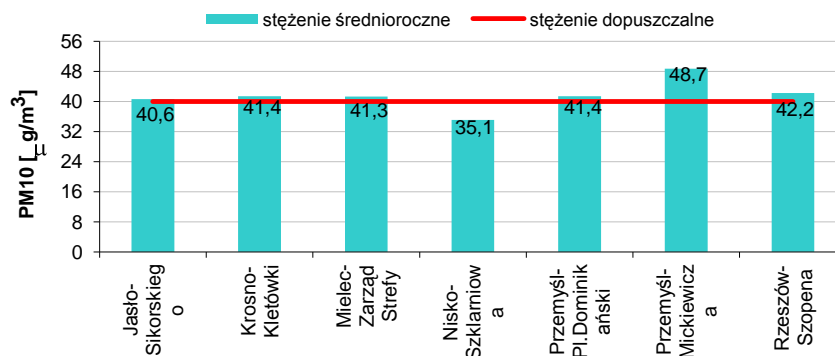
Odnosząc się do jakości powietrza w województwie, w oparciu o dane uzyskane w toku pomiarów przeprowadzonych przez WIOŚ w 2011 roku, stwierdzono że:

- zanieczyszczenia gazowe, tj. dwutlenek siarki, dwutlenek azotu, tlenek węgla, benzen i ozon (w kryterium ochrony zdrowia) oraz dwutlenek siarki, tlenki azotu i ozon (w kryterium ochrony roślin) osiągnęły na terenie województwa niskie wartości stężeń, nie wpływając negatywnie na stan zdrowia ludzi jak i wegetację roślin. Obie monitorowane strefy zaliczone zostały do klasy A, poza poziomem celu długoterminowego dla ozonu,
- w regionie utrzymuje się duże zanieczyszczenie powietrza pyłem zawieszonym PM10 co powoduje, że obie objęte monitoringiem strefy zaliczone zostały do klasy C w kryterium ochrony zdrowia,
- dla metali w pyłe PM10 (arsen, kadm, nikiel, ołów) wartości odniesienia zostały dotrzymane na obszarze całego województwa. Pozwoliło to na zakwalifikowanie stref z terenu województwa podkarpackiego pod względem zanieczyszczenia powietrza tymi substancjami do klasy A,
- średnioroczne stężenia benzo(a)pirenu w pyłe zawieszonym PM10 przekroczyły wartość docelową we wszystkich punktach pomiarowych, co było podstawą dla zaliczenia stref miasto Rzeszów i podkarpackiej do klasy C.
- stwierdzono znaczne zanieczyszczenie powietrza pyłem zawieszonym PM2,5. Strefy miasto Rzeszów i podkarpacka zostały zakwalifikowane do klasy C. Zgodnie z dyrektywą Unii Europejskiej Nr 2008/50/UE, poziom pyłu PM 2,5 powinien zostać obniżony do roku 2015.

Pomimo generalnie zadawalającej jakości powietrza na obszarze województwa, w miarę rozwoju technik badawczych oraz wprowadzania metodologii badań i standardów Unii Europejskiej, ujawniły się problemy związane z przekroczeniami standardów imisyjnych pyłów PM10 i PM2,5 oraz poziomu docelowego benzo(a)pirenu

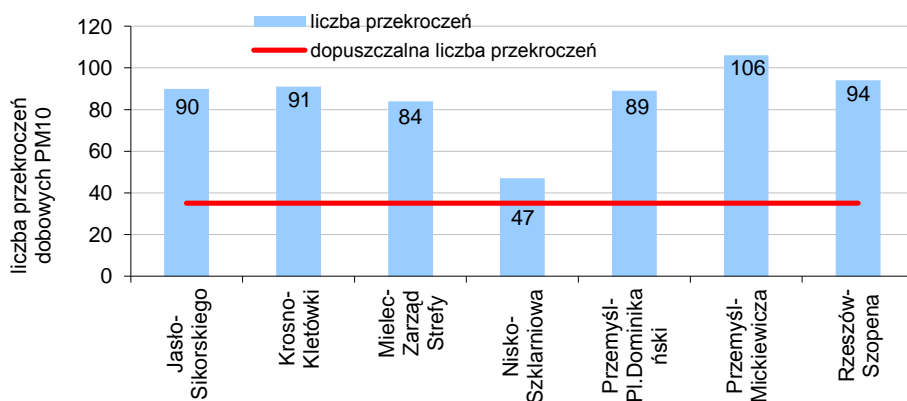
w pyłe PM10. Oprócz miasta Rzeszów na terenie województwa przekroczenia norm stwierdzono na stacjach pomiarowych zlokalizowanych na terenach miast z intensywną zabudową mieszkaniowo-usługową i znaczną intensywnością ruchu samochodowego.

Wykres 106. Stężenia średnioroczne pyłu zawieszzonego PM10 na stanowiskach pomiarowych w województwie podkarpackim w 2011 r.

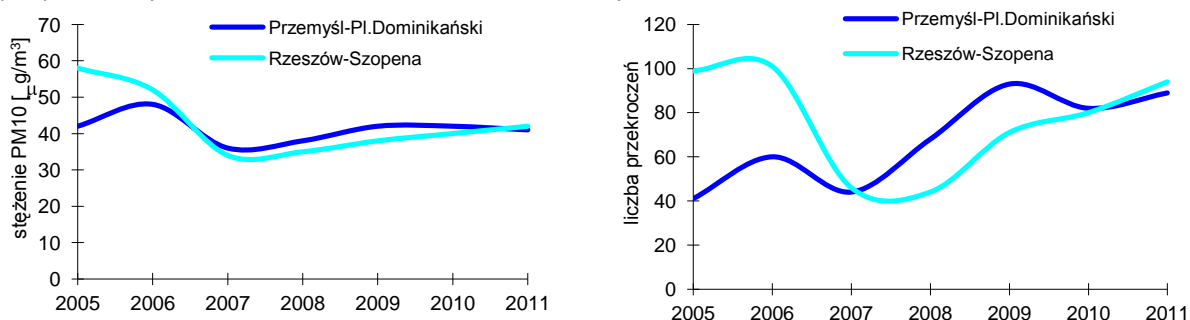
Źródło: Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska Rzeszów

Wykres 107. Przekroczenia dobowe pyłu zawieszonego PM10 na stanowiskach pomiarowych w województwie podkarpackim w 2011 r.

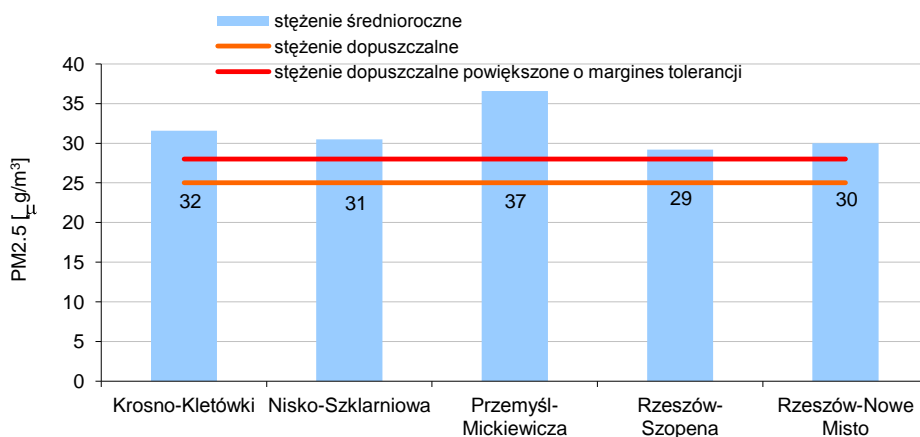
Źródło: Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska Rzeszów

Wykres 108. Trendy zmian w zanieczyszczeniu powietrza pyłem PM10 w województwie podkarpackim na przykładzie badań przeprowadzonych w latach 2005-2011 w Rzeszowie i w Przemyślu

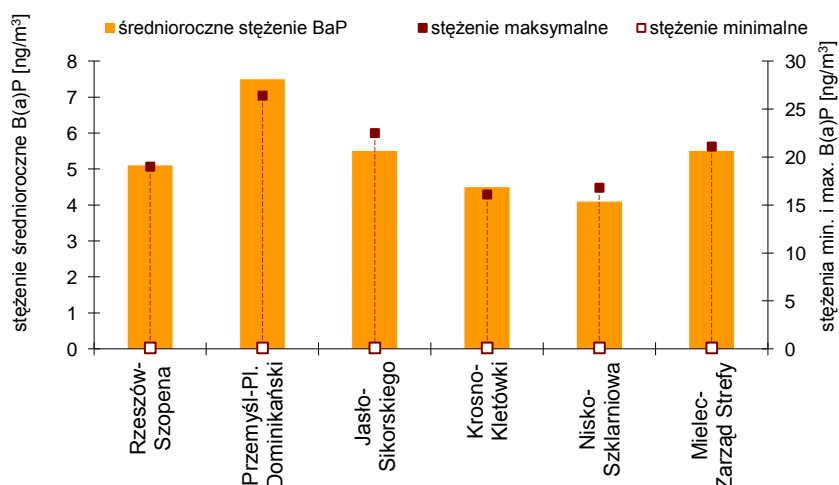
Źródło: Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska Rzeszów

Wykres 109. Stężenia średnioroczne pyłu zawieszonego PM2.5 na stanowiskach pomiarowych w woj. podkarpackim w 2011 r.

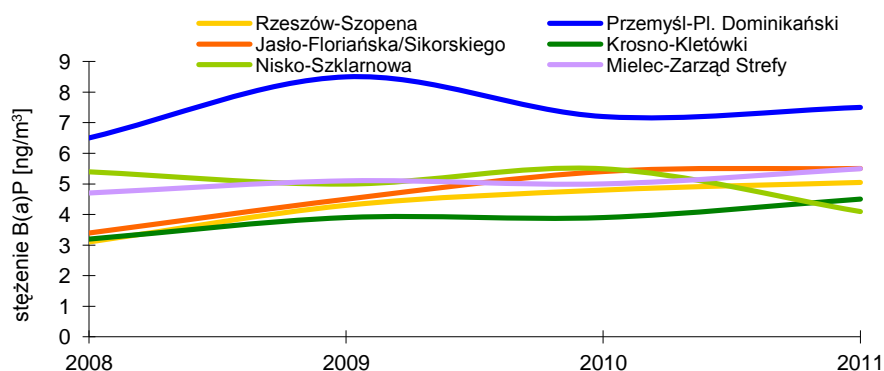
Źródło: Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska Rzeszów

Wykres 110. Stężenia średnioroczne B(a)P na stanowiskach pomiarowych w województwie podkarpackim w 2011 r.

Źródło: Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska Rzeszów

Wykres 111. Trendy zmian w zanieczyszczeniu powietrza benzo(a)pirenem w województwie podkarpackim w latach 2008-2011

Źródło: Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska Rzeszów

Wyniki badań monitoringowych realizowanych w Polsce przez wojewódzkie inspektoraty ochrony środowiska w zakresie pyłów zawieszonych PM10 i PM2,5 oraz benzo(a)pirenu w pyłe PM 10 w 2011r. przedstawiono na poniższych mapach potwierdzają, że problem przekraczania standardów jakości powietrza w Polsce występuje na terenie całego kraju, w tym również w województwach sąsiadujących z województwem podkarpackim. Z województw sąsiednich w szczególności dotyczy on małopolskiego.

W celu uszczegółowienia problemu oraz wskazania konkretnych działań naprawczych zarząd województwa realizuje obowiązek wynikający z ustawy Prawo ochrony środowiska polegający na opracowaniu naprawczych programów ochrony powietrza, które obowiązują po uchwaleniu przez sejmik. Dotychczas na terenie województwa podkarpackiego zostały wdrożone do realizacji programy w zakresie ograniczenia emisji pyłu PM10:

- dla strefy miasto Rzeszów - uchwała Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 25 stycznia 2010r. Nr XLII/804/10 w sprawie określenia „Programu ochrony powietrza dla strefy miasto Rzeszów”, opublikowana w Dz. U. Woj. Podk. z dnia 25 lutego 2010r., Nr 13 poz. 319,
- dla strefy miasto Przemysł - rozporządzenie Wojewody Podkarpackiego Nr 49 z dnia 22 sierpnia 2006r. w sprawie określenia programu ochrony powietrza dla strefy „Miasto Przemysł”, opublikowane w Dz. U. Woj. Podk. z 2006r. Nr 107, poz. 1500,

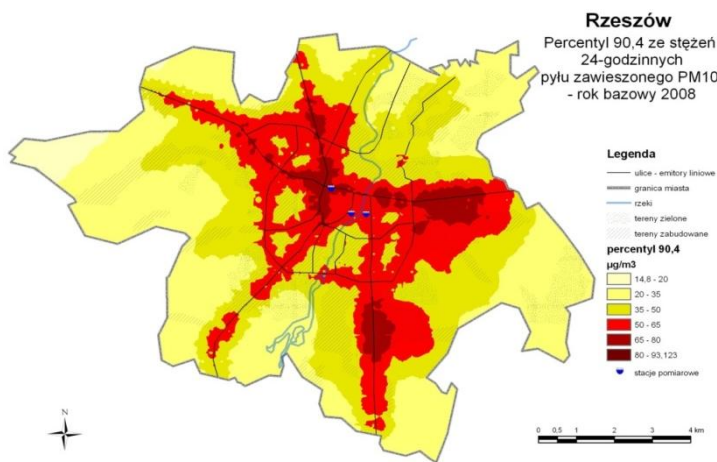
- dla strefy powiat jasielski - uchwała Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 25 stycznia 2010r. Nr XLII/805/10 w sprawie określenia „Programu ochrony powietrza dla strefy jasielskiej”, opublikowana w Dz. U. Woj. Podk. z dnia 26 lutego 2010r., Nr 14 poz. 338.

Ze względu na zaistniałe przekroczenia w pozostałym obszarze województwa oraz zmiany prawne w 2012r. dokonano aktualizacji programów dla miasta Przemyśla i powiatu jasielskiego opracowując program naprawczy dla strefy podkarpackiej.

Miasto Rzeszów

Przekroczenia dopuszczalnego stężenia 24-godzinnego pyłu PM10 występują w ciągach komunikacyjnych; najwyższe wartości obserwujemy wzdłuż ul. Lwowskiej (DK4), W. Sikorskiego, ul. Warszawskiej, Lubelskiej, Al. L. Ciepłińskiego, ul. Wiadukt Śląski i ul. Krakowskiej; przekroczenia występują również na obszarze Śródmieścia, Staromieścia, Wilkowyi, Zalesia.

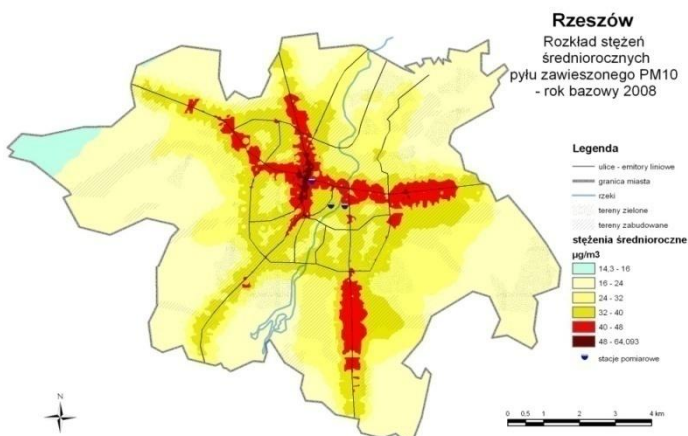
Mapa 94. Rozkład stężeń 24-godzinnych pyłu PM10 w Rzeszowie w 2008 r.

Źródło: Program ochrony powietrza dla strefy miasto Rzeszów – z uwagi na stwierdzone przekroczenie poziomu stężenia dopuszczalnego pyłu PM 10

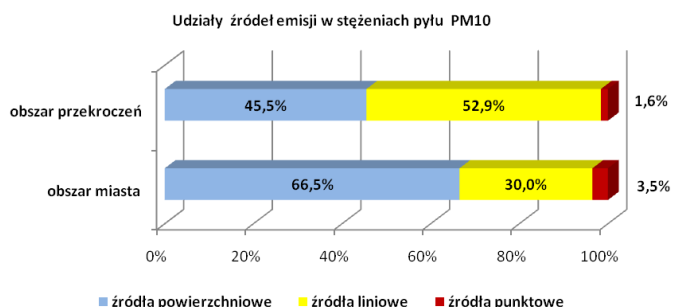
Na terenie miasta stwierdzono przekroczenia dopuszczalnego poziomu stężenia średniorocznego (w ciągu ulic: Lwowskiej (DK4), W. Sikorskiego, Warszawskiej, Al. L. Ciepłińskiego, ul. Wiadukt Śląski i ul. Krakowskiej).

Mapa 95. Rozkład stężeń średniorocznych pyłu PM10 w Rzeszowie w 2008 r.

Źródło: Program ochrony powietrza dla strefy miasto Rzeszów – z uwagi na stwierdzone przekroczenie poziomu stężenia dopuszczalnego pyłu PM 10

Wykres 112. Udział poszczególnych źródeł w emisji pyłu PM10 w Rzeszowie w 2008 r.

Źródło: Program ochrony powietrza dla strefy miasto Rzeszów – z uwagi na stwierdzone przekroczenie poziomu stężenia dopuszczalnego pyłu PM 10

Stwierdzono, że za jakość powietrza w zakresie pyłu zawieszonego PM 10 na terenie miasta Rzeszowa w przeważającej mierze odpowiadają źródła emisji pochodzące z powszechnego korzystania ze środowiska (tzw. niska emisja).

Tabela 59. Bilans emisji b(a)p dla strefy miasto Rzeszów w 2011 r.

Typ emisji		kg/rok	%
Ze względu na lokalizację źródła	Ze względu na typ źródła		
NAPŁYWOWA	Punktowa z wysokich źródeł	0,5	0,04
	Punktowa z pasa 30 km	5,4	0,41
	Powierzchniowa z pasa 30 km	1116,6	85,15
	Liniowa z pasa 30 km	4,3	0,33
Z TERENU STREFY	Punktowa	3,1	0,24
	Powierzchniowa	169,3	12,91
	Liniowa	12,1	0,92
Razem		1 311,3	1311,3

Źródło: Program ochrony powietrza dla strefy miasto Rzeszów – z uwagi na stwierdzone przekroczenie poziomu docelowego benzo(a)pirenu w pyłe PM 10

Obszar przekroczeń Pk11mRzB(a)Pa01 wartości docelowej benzo(a)pirenu w Rzeszowie zajmuje 108,79 km², co stanowi około 93,5% powierzchni miasta a zamieszkiwany jest przez 180 tys. osób. W strefie miasto Rzeszów w obszarze przekroczeń wartości średnich rocznych B(a)P, jako głównego emitenta wskazano indywidualne ogrzewanie paliwami typu węgiel kamienny oraz drewno, natomiast na obrzeżach miasta przeważa emisja napływowa.

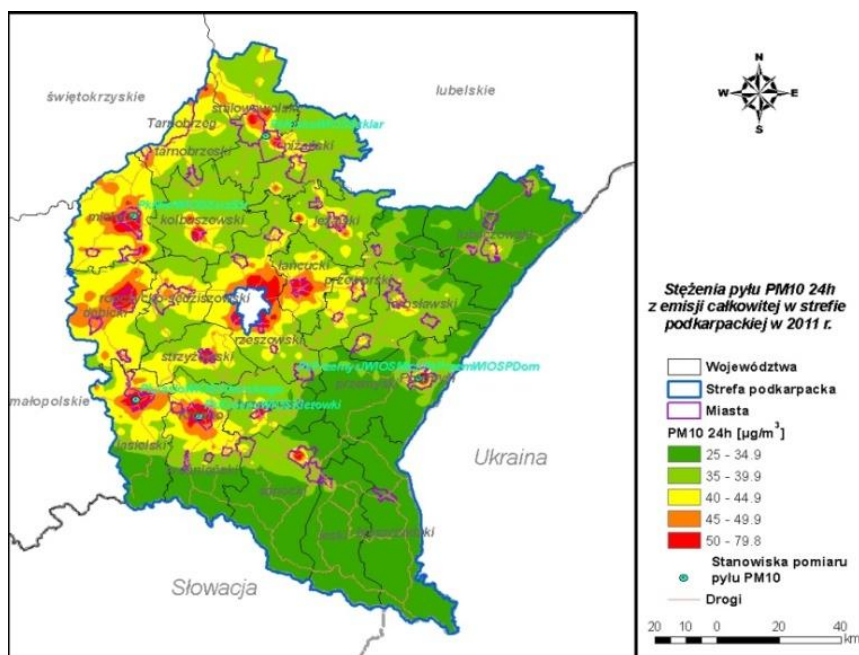
Strefa podkarpacka

Tabela 60. Bilans emisji pyłu PM10 dla strefy podkarpackiej, w 2011 r.

Typ emisji		Mg/rok	%
Ze względu na lokalizację źródła	Ze względu na typ źródła		
Napływowa	Punktowa z wysokich źródeł	835,7	1
	Punktowa z pasa 30 km	3 207,50	5
	Powierzchniowa z pasa 30 km	20 083,10	29
	Liniowa z pasa 30 km	4 039,20	6
	Rolnictwo z pasa 30 km	1 935,60	3
Z terenu strefy	Punktowa	4 295,40	6
	Powierzchniowa	26 867,20	39
	Liniowa	5 629,20	8
	Z rolnictwa	2 098,20	3
Razem		68991,1	100

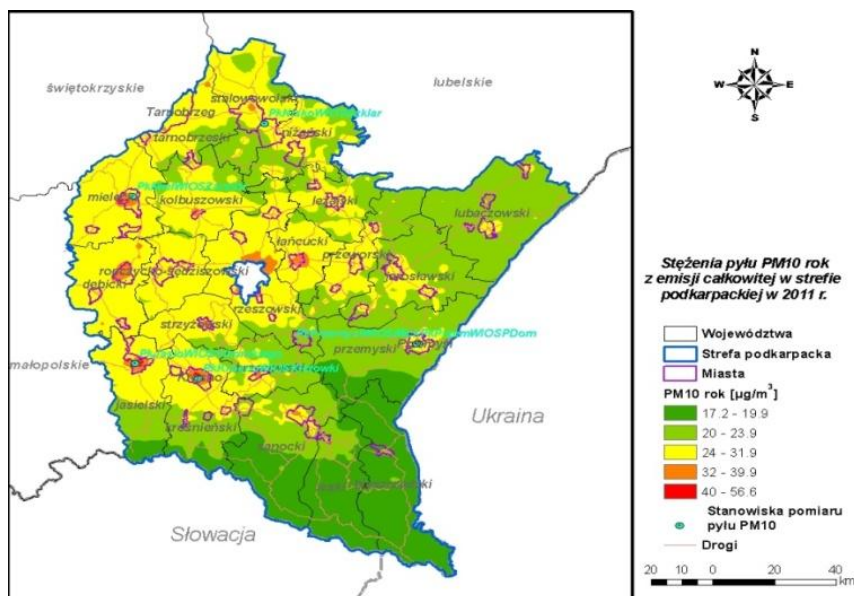
Źródło: Program ochrony powietrza dla strefy podkarpackiej – z uwagi na stwierdzone przekroczenie poziomu dopuszczalnego pyłu zawieszonego PM 10, poziomu dopuszczalnego pyłu zawieszonego PM 2,5 oraz poziomu docelowego benzo(a)pirenu w pyłe PM 10

Mapa 96. Stężenia pyłu zawieszonego PM10 o okresie uśredniania wyników 24h w strefie podkarpackiej pochodzące z łącznej emisji wszystkich typów w 2011 r.

Źródło: Program ochrony powietrza dla strefy podkarpackiej – z uwagi na stwierdzone przekroczenie poziomu dopuszczalnego pyłu zawieszonego PM 10, poziomu dopuszczalnego pyłu zawieszonego PM 2,5 oraz poziomu docelowego benzo(a)pirenu w pyłe PM 10

Mapa 97. Stężenia pyłu zawieszonego PM10 o okresie uśredniania wyników rok w strefie podkarpackiej pochodzące z łącznej emisji wszystkich typów w 2011 r.

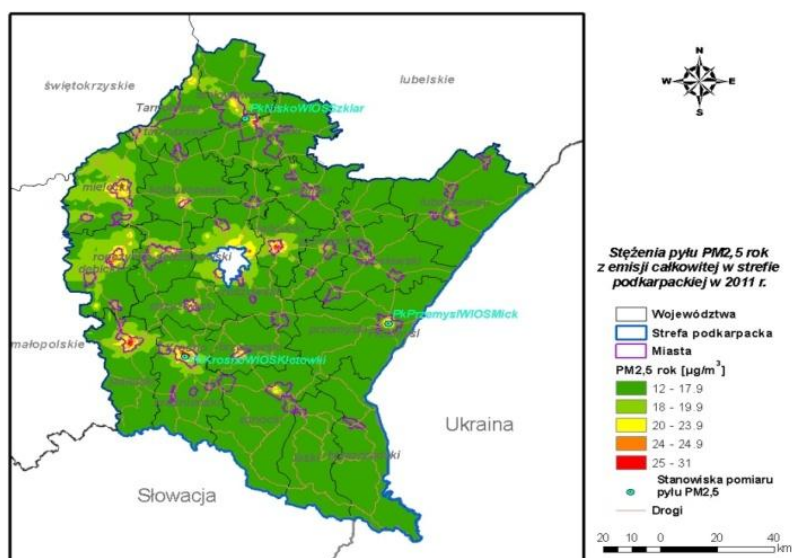
Źródło: Program ochrony powietrza dla strefy podkarpackiej – z uwagi na stwierdzone przekroczenie poziomu dopuszczalnego pyłu zawieszonego PM 10, poziomu dopuszczalnego pyłu zawieszonego PM 2,5 oraz poziomu docelowego benzo(a)pirenu w pyłe PM 10

Tabela 61. Bilans emisji pyłu PM2,5 dla strefy podkarpackiej, w 2011r.

Typ emisji		Mg/rok	%
Ze względu na lokalizację źródła	Ze względu na typ źródła		
Napływowa	Punktowa z wysokich źródeł	348	1
	Punktowa z pasa 30 km	1 586,60	5
	Powierzchniowa z pasa 30 km	11 048,60	32
	Liniowa z pasa 30 km	965,9	3
	Rolnictwo z pasa 30 km	356,3	1
Z terenu strefy	Punktowa	2 365,00	7
	Powierzchniowa	16 346,20	47
	Liniowa	1 346,10	4
	Z rolnictwa	395,5	1
Razem		34758,2	100

Źródło: Program ochrony powietrza dla strefy podkarpackiej – z uwagi na stwierdzone przekroczenie poziomu dopuszczalnego pyłu zawieszonego PM 10, poziomu dopuszczalnego pyłu zawieszonego PM 2,5 oraz poziomu docelowego benzo(a)pirenu w pyłe PM 10

Mapa 98. Stężenia pyłu zawieszonego PM_{2,5} o okresie uśredniania wyników rok w strefie podkarpackiej pochodzące z łącznej emisji wszystkich typów w 2011 r.

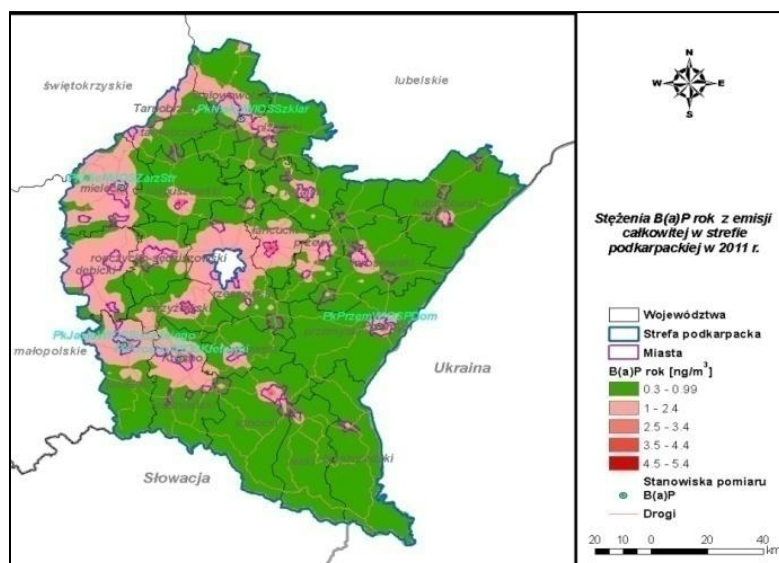
Źródło: Program ochrony powietrza dla strefy podkarpackiej – z uwagi na stwierdzone przekroczenie poziomu dopuszczalnego pyłu zawieszonego PM₁₀, poziomu dopuszczalnego pyłu zawieszonego PM_{2,5} oraz poziomu docelowego benzo(a)pirenu w pyłe PM₁₀

Tabela 62. Bilans emisji B(a)P dla strefy podkarpackiej, w 2011 r.

Typ emisji		Mg/rok	%
Ze względu na lokalizację źródła	Ze względu na typ źródła		
Napływowa	Punktowa z wysokich źródeł	0,4	0.005
	Punktowa z pasa 30 km	0,3	0.004
	Powierzchniowa z pasa 30 km	2 128,40	26.215
	Liniowa z pasa 30 km	80,5	0.991
Z terenu strefy	Punktowa	36,2	0.446
	Powierzchniowa	5 753,60	70.865
	Liniowa	119,7	1.474
Razem		8119.1	100

Źródło: Program ochrony powietrza dla strefy podkarpackiej – z uwagi na stwierdzone przekroczenie poziomu dopuszczalnego pyłu zawieszonego PM₁₀, poziomu dopuszczalnego pyłu zawieszonego PM_{2,5} oraz poziomu docelowego benzo(a)pirenu w pyłe PM₁₀

Mapa 99. Stężenia B(a)P o okresie uśredniania wyników rok w strefie podkarpackiej pochodzące z łącznej emisji wszystkich typów w 2011 r.

Źródło: Program ochrony powietrza dla strefy podkarpackiej – z uwagi na stwierdzone przekroczenie poziomu dopuszczalnego pyłu zawieszonego PM₁₀, poziomu dopuszczalnego pyłu zawieszonego PM_{2,5} oraz poziomu docelowego benzo(a)pirenu w pyłe PM₁₀

Reasumując, stopień zanieczyszczenia powietrza w województwie podkarpackim w stosunku do innych rejonów Polski jest stosunkowo niski. Głównym problemem są przekroczenia standardów określonych dla pyłów oraz benzo(a)pirenu. Na ich wysokie stężenie oddziałują także transgraniczne przepływy mas zanieczyszczonego powietrza z krajów sąsiednich oraz z sąsiadujących województw. Główne źródła emisji zanieczyszczeń powietrza, tj. przemysł, źródła indywidualne i komunalne, komunikacja, skupiają się przede wszystkim na terenach zurbanizowanych i uprzemysłowionych znajdujących się w regionie.

1.4. Stan wód i gospodarka wodno-ściekowa w województwie

Stan wód

Dla potrzeb planowania w gospodarowaniu wodami i monitoringu jakości zgodnie z wymogami Ramowej Dyrektywy Wodnej 2000/60/WE oraz regulacjami zawartymi w krajowym ustawodawstwie, wody powierzchniowe zostały podzielone na tzw. jednolite części wód (jcw). Jednolitą część wód może stanowić np.: naturalny zbiornik wodny, sztuczny zbiornik wodny, strumień, potok, jezioro, rzeka z dopływami lub odcinek rzeki. Przy identyfikacji części wód uwzględnione zostały uwarunkowania i czynniki geograficzne oraz hydrologiczne. Ze względu na zróżnicowanie warunków środowiskowych poszczególnych rzek Ramowa Dyrektywa Wodna wymaga wydzielenia różnych typów wód. Jednolite części wód rzecznych na obszarze województwa podkarpackiego reprezentują 11 spośród 26 typów rzek polskich. Najwięcej części wód przypisanych zostało do typu 12 - potok fliszowy, typu 17 - potok nizinny piaszczysty oraz typu 16 - potok nizinny lessowy lub gliniasty.

Każda z wydzielonych części wód może zostać uznana za sztuczną lub silnie zmienioną. Wody silnie zmienione to jednolite części wód, które uległy fizycznemu przekształceniu na skutek działalności człowieka, w wyniku której powstały zmiany hydromorfologiczne, np. poprzez zabudowę hydrotechniczną, regulację koryta rzeki. Sztuczna część wód to jednolita część wód powierzchniowych, która powstała na skutek wyraźnej działalności człowieka.

Monitoring jakości wód powierzchniowych ustanowiony jest w celu uzyskania informacji o stanie ekologicznym (lub potencjale ekologicznym w przypadku wód silnie zmienionych i sztucznych) i stanie chemicznym wód powierzchniowych oraz oceny wymagań określonych dla obszarów chronionych. Do obszarów chronionych zalicza się jednolite części wód przeznaczone do poboru wody na potrzeby zaopatrzenia ludności w wodę przeznaczoną do spożycia, przeznaczone do celów rekreacyjnych, w tym kąpieliskowych oraz obszary

przeznaczone do ochrony siedlisk lub gatunków, ustanowionych w ustawie o ochronie przyrody (2004), dla których utrzymanie lub poprawa stanu wód jest ważnym czynnikiem w ich ochronie, obszary wrażliwe na eutrofizację wywołaną zanieczyszczeniami pochodzącymi ze źródeł komunalnych oraz obszary narażone na zanieczyszczenia związkami azotu ze źródeł rolniczych.

Stan wód powierzchniowych ocenia się, porównując wyniki klasyfikacji stanu ekologicznego (lub potencjału ekologicznego dla wód silnie zmienionych i sztucznych) i stanu chemicznego. Dodatkowo dokonuje się oceny spełniania wymagań ustalonych dla tych obszarów w odrębnych aktach prawnych.

Stan ekologiczny jednolitych części wód powierzchniowych (potencjał ekologiczny w przypadku wód silnie zmienionych i sztucznych) wyznaczają elementy biologiczne, charakteryzujące występowanie w wodach różnych zespołów organizmów, wspomagane przez elementy hydromorfologiczne i elementy fizykochemiczne. Stan ekologiczny klasyfikuje się przez nadanie im jednej z pięciu klas jakości: I klasa - stan bardzo dobry, II klasa - stan dobry, III klasa - stan umiarkowany, IV klasa - stan słaby, V klasa - stan zły. W przypadku potencjału ekologicznego części wód silnie zmienionych lub sztucznych I klasa oznacza maksymalny potencjał, II klasa - dobry potencjał, III klasa - umiarkowany potencjał, IV klasa - słaby potencjał i V klasa - zły potencjał ekologiczny.

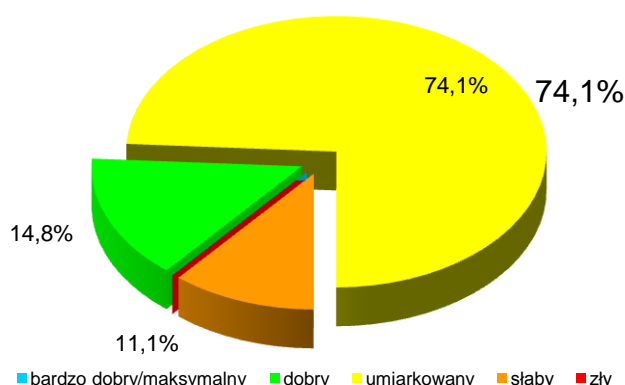
Stan chemiczny określany jest na podstawie grupy wskaźników chemicznych, które charakteryzują występowanie w wodach substancji priorytetowych i innych substancji zanieczyszczających i klasyfikowany jest jako dobry lub poniżej dobrego.

Stan wód powierzchniowych ocenia się, porównując wyniki klasyfikacji stanu ekologicznego (lub potencjału ekologicznego dla wód silnie zmienionych i sztucznych) oraz stanu chemicznego i określa się jako dobry lub zły.

Monitoring jakości wód powierzchniowych prowadzony jest cyklicznie, w okresach odpowiadających sześciolletnim cyklom planowania w gospodarowaniu wodami. Sieć monitoringową tworzy 105 punktów pomiarowo-kontrolnych, przy czym realizacja programu badań rozdzielona jest na kolejne lata w cyklach 2010-2012 i 2013-2015, stanowiących części sześciolletniego (od 2010 do 2015) cyklu gospodarowania wodami.

W 2010 r. na podstawie badań rzek w ramach monitoringu operacyjnego sporządzona została klasyfikacja stanu ekologicznego w 18 jednolitych częściach wód i potencjału ekologicznego w 9 silnie zmienionych jednolitych częściach wód. Dobry stan lub potencjał ekologiczny stwierdzono w 4 częściach wód (14,8% wszystkich klasyfikowanych części wód), położonych w zlewniach: Wisłoki (jcw: Jasiołka do Panny i Wisłoka od Potoku Chotowskiego do Rzeki) oraz Oslawy (jcw: Oslawa do Rzepedki i Kalniczka). Stan/potencjał umiarkowany charakteryzował 20 jednolitych części wód, tj. 74,1% wszystkich monitorowanych. Słaby stan ekologiczny lub potencjał ekologiczny stwierdzono w 3 jednolitych częściach wód (11,1% badanych), położonych w zlewni rzeki Wisłok (jcw: Ślącza, Stobnica do Łądzierza i Mrowla). Wód w bardzo dobrym i złym stanie ekologicznym nie stwierdzono.

Wykres 113. Klasyfikacja stanu/potencjału ekologicznego jednolitych części wód rzecznych badanych w województwie podkarpackim w 2010 r.

Źródło: Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Rzeszowie

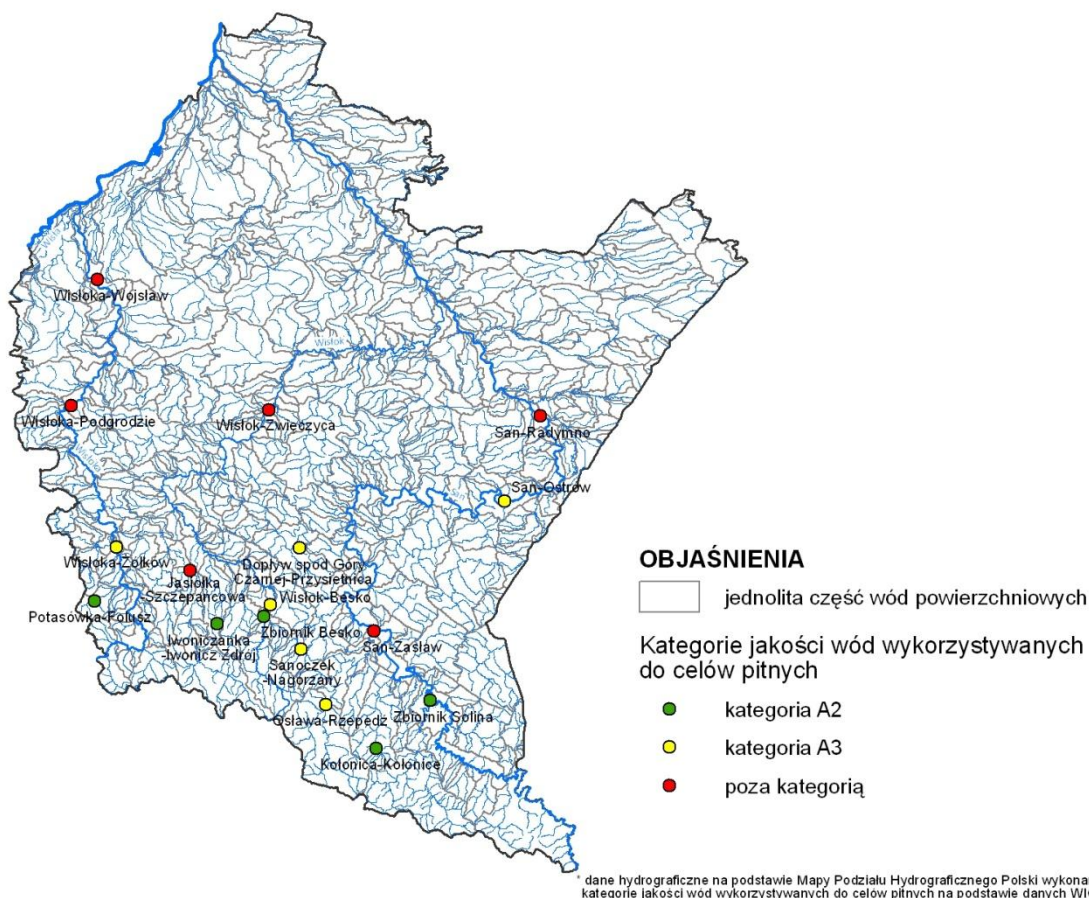
Przy klasyfikacji stanu/potencjału ekologicznego jednolitych części wód uwzględniane są substancje szczególnie szkodliwe z grupy zanieczyszczeń syntetycznych i niesyntetycznych. Badania wykazały występowanie substancji szczególnie szkodliwych w stężeniach przekraczających wartości dopuszczalne w dwóch częściach wód: Mokrzeszówka (bor) i Trzebośnia od Krzywego do ujścia (fenole). W przypadku Mokrzeszówki stężenie boru związane jest z występowaniem w zlewni złóż siarki rodzimej.

W 8 jednolitych częściach wód powierzchniowych monitorowane były wybrane substancje chemiczne (wielopierścieniowe węglowodory aromatyczne, kadm, trichlorometan, trichloroetylen), które posłużyły do klasyfikacji stanu chemicznego. Stężenia wielopierścieniowych węglowodorów aromatycznych (sumy benzo(g,h,i)-perylenu

i indeno(1,2,3-cd)pirenu) przekroczyły poziom dopuszczalny dla stanu dobrego w jcw: Wisłoka od Rzeki do Potoku Kielkowskiego i San od Wołosatego do zbiornika Solina. Występowanie wielopierścieniowych węglowodorów aromatycznych w wodach Sanu jest zjawiskiem charakterystycznym dla zlewni i związane jest z udokumentowanymi złożami ropy naftowej oraz spotykanymi naturalnymi wyciekami ropy na powierzchnię terenu.

Jednolite części wód powierzchniowych wykorzystywane do zaopatrzenia ludności w wodę przeznaczoną do spożycia badane są corocznie. W grupie monitorowanych wód znajdują się zbiorniki zaporowe Solina na Sanie i Besko na Wisłoku oraz cieki zaopatrujące w wodę duże ośrodki miejskie Podkarpacia: Rzeszów, Przemyśl, Krosno, Mielec, Jasło, Dębicę, Jarosław, Brzozów. Ocena wód polega na przypisaniu ich do kategorii jakości A1, A2 lub A3, określających sposób ich uzdatniania w zależności od stopnia zanieczyszczenia. Badania przeprowadzone w 2010 r. w 17 punktach pomiarowo-kontrolnych zlokalizowanych powyżej głównych ujęć wody powierzchniowej w województwie, nie pozwoliły na przyznanie im kategorii A1, która określa wody wymagające prostego uzdatniania fizycznego i dezynfekcji. W 5 punktach pomiarowo-kontrolnych (m.in. zbiornik Solina i Besko) wody zaklasyfikowane zostały do kategorii A2, charakteryzującej wody dobrej jakości, wymagające uzdatniania fizycznego i chemicznego oraz dezynfekcji. W 6 punktach badane wody zaliczono do kategorii A3 (wymagane wysokosprawne uzdatnianie i dezynfekcja), natomiast w pozostałych 6 punktach (m.in. powyżej ujęć dla Rzeszowa, Sanoka, Dębicy, Mielca, Jarosławia) nie zostały spełnione wymagania określone dla wód powierzchniowych wykorzystywanych do pozyskiwania wody pitnej. O jakości wód decydowały najczęściej wskaźniki mikrobiologiczne. W 2010 r. zaobserwowano wyższy niż w roku poprzednim poziom zanieczyszczenia bakteriologicznego wód w rzekach, głównie w zlewni Wisłoki i Sanu. Jedną z przyczyn takiego stanu były zmienne warunki hydrometeorologiczne, następujące po sobie okresy wysokich stanów wód w rzekach, przede wszystkim jednak dwie powodzie, które dotknęły obszar Podkarpacia.

Mapa 100. Jakość wód powierzchniowych wykorzystywanych do zaopatrzenia ludności w wodę przeznaczoną do spożycia w województwie podkarpackim w 2010 r.

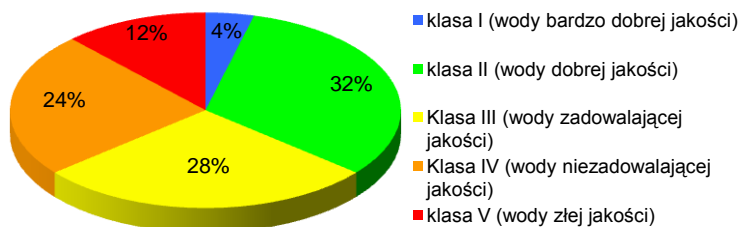
* dane hydrograficzne na podstawie Mapy Podziału Hydrograficznego Polski wykonanej przez IMGW; kategorie jakości wód wykorzystywanych do celów pitnych na podstawie danych WIOS w Rzeszowie

Źródło: Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Rzeszowie

Na terenie województwa podkarpackiego zasoby wód podziemnych, w porównaniu z zasobami innych regionów kraju, są niewielkie. Z racji, iż stanowią one istotny rezerwuuar wód pitnych, mają nieocenione znaczenie społeczne i gospodarcze. Pomimo istnienia naturalnej odporności zbiorników wód podziemnych na zanieczyszczenie, istnieje jednak realne zagrożenie co do ich jakości i ilości, wynikające z prowadzonej przez człowieka działalności gospodarczej.

Zapewnieniu odpowiedniej jakości wód podziemnych służy m.in. stały monitoring stanu tych wód. Jest on realizowany w formie monitoringu diagnostycznego i operacyjnego.

Wykres 114. Ogólna klasyfikacja wód podziemnych województwa podkarpackiego w 2010 r.

Źródło: Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Rzeszowie

Badania wód podziemnych przeprowadzone w 2010 roku w 25. punktach pomiarowych w regionie, wykazały w 64% badanych punktów dobry stan chemiczny wód (od bardzo dobrej do zadawalającej jakości), natomiast w 36% punktów, stwierdzono słaby stan chemiczny (wody niezadawalającej i złej jakości).

Ocena stanu ilościowego została oparta na analizie zmian zwierciadła wody oraz na porównaniu poboru wody z zasobami dostępnymi. Stan ilościowy jednolitych części wód podziemnych został oceniony jako dobry.

Duże zagrożenie dla Głównego Zbiornika Wód Podziemnych Nr 425 Dębica – Stalowa Wola – Rzeszów, stanowiąc zainwentaryzowane na terenie województwa przez Główny Inspektorat Ochrony Środowiska oraz Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) dwa obiekty mające charakter tzw. bomb ekologicznych. Jednym z nich są stawy osadowe odpadów przemysłowych Huty Stalowa Wola, drugim – zasoby wodne wydzielone z Głównego Zbiornika Wód Podziemnych Nr 425 Dębica – Stalowa Wola – Rzeszów dla Zakładu Produkcji Wody Sp. z o. o. w Nowej Dębie. Mimo prowadzonych prac niwelujących zagrożenie, konieczne są dalsze badania i wysokie nakłady na likwidację istniejącego stanu. Stawką w obu wymienionych wyżej przypadkach, jest czystość wód największego w województwie zbiornika wód podziemnych, zaopatrującego ludność środkowej i północnej części regionu w wodę do spożycia.

Zaopatrzenie w wodę

Zaopatrzenie w wodę zapewnia warunki do egzystencji ludności, a także działalności produkcyjnej w większości sektorów gospodarki kraju i województwa. Zasoby wodne Polski są stosunkowo małe. Na tle 27 krajów Unii Europy, z wielkością 22 km² są one lokowane na 22 miejscu i osiągają niewiele ponad 30% średniej krajów członkowskich. Zapewnia to możliwość wykorzystania ok. 1.400 m³ na 1 mieszkańca w ciągu roku. Podstawowym źródłem zaopatrzenia w wodę na cele gospodarki narodowej i ludności w Polsce są wody powierzchniowe, których udział w ogólnym poborze wynosi ponad 84%.

Pod względem ilości pobieranej wody w przeliczeniu na mieszkańca, wynoszącym 234 m³ per capita w 2009 r.⁶⁰ Polska należy na tle innych państw UE do krajów o niskim zużyciu wody.

W 2010 r. odnotowano w Polsce wzrost poboru wody na cele produkcyjne o 0,6% w porównaniu z poprzednim rokiem i wzrost o 0,2% w porównaniu z rokiem 2000. Największy udział w zużyciu wody (łącznie na potrzeby gospodarki narodowej i ludności) miał przemysł (74,0%). Generalnie pobór wody na cele produkcyjne utrzymuje się na stabilnym poziomie.

Województwo podkarpackie posiada w skali kraju znaczne zasoby wodne. Główną ich składową stanowią wody powierzchniowe. Rzeki wypływające z obszaru województwa (nie dotyczy Wisły), prowadzą 8% zasobów krajowych (według szacunków w roku średnim) wody pitnej. Bardzo wysoka zmienność przepływów w czasie, wynikająca ze zróżnicowania warunków hydrologicznych w poszczególnych latach i górskiego charakteru większości rzek województwa, wpływa na dyspozycyjność zasobów wód powierzchniowych. Generalnie zasoby wód województwa są nierównomiernie rozmieszczone (w północno - zachodniej części regionu zasoby wód są większe niż w południowej), a ich wielkość jest zmienna. W części południowej okresowo występują niedobory w zaopatrzeniu w wodę. Większa dostępność do wody w północno-zachodniej części regionu wynika z faktu, iż oprócz wód powierzchniowych, są tam dostępne wody podziemne. Wg danych GUS zasoby eksploatacyjne wód podziemnych w województwie podkarpackim w 2010 roku wynosiły ok. 504 hektometrów sześciennych na rok. To nieduża wielkość. Mniejszymi zasobami takich wód w skali Polski dysponowało tylko województwo opolskie.

Jak już stwierdzono, wody powierzchniowe (cieki wodne) w województwie charakteryzują się nierównomiernymi przepływami, a z racji występujących zanieczyszczeń, stanowią gorsze źródło zaopatrzenia w wodę dla celów konsumpcyjnych, niż wody podziemne.

Generalnie zaopatrzenie w wodę w województwie odbywa się różnymi sposobami:

- z ujęć wód powierzchniowych,
- z ujęć wód głębszych (podziemnych); stanowiących źródło zaopatrzenia w wodę kilka jest lub wsi,
- ze studni kopanych lub wyżej położonych samowypływowych źródeł wodnych, z których transport wody odbywa się pojedynczymi odcinkami sieci wodociągowej do kilku lub kilkunastu gospodarstw, a wydajność cechuje się sezonową zmiennością.

⁶⁰ źródło: Eurostat

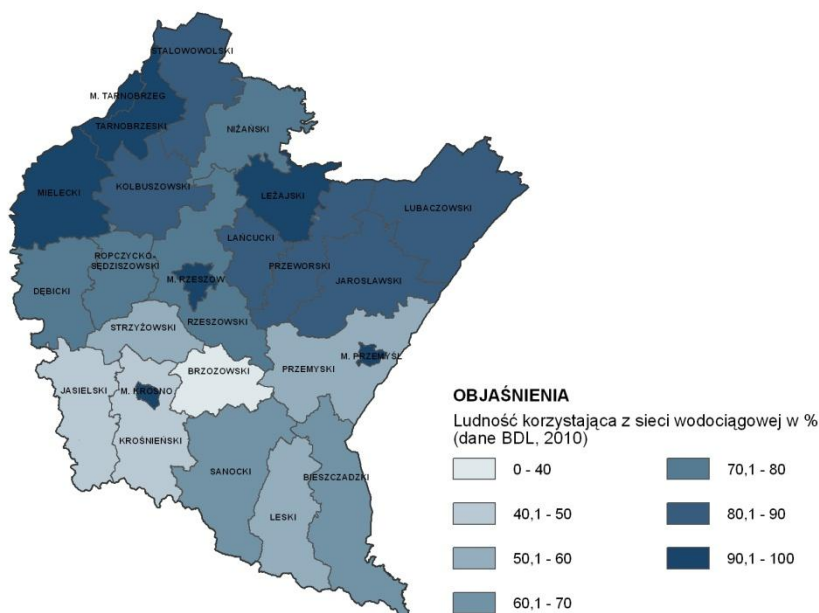
W roku 2010. długość sieci wodociągowej na terenie województwa podkarpackiego wynosiła 13181,2 km i wzrosła od 2007 roku o ponad 300 km. Pomimo tego z sieci wodociągowej w województwie korzystało 75,4 % mieszkańców, wobec wskaźnika 87,46% dla Polski.

Dominujące źródło zaopatrzenia w wodę dla celów komunalnych i przemysłowych regionie stanowią wody powierzchniowe Wisły i zlewni jej dopływów: Wisłoki oraz Sanu i Wisłoka.

W ostatnich latach zapotrzebowanie sektora komunalnego na wody powierzchniowe w województwie utrzymuje się na zbliżonym poziomie. Największe pobory wód do celów komunalnych obserwuje się w miastach: Rzeszów, Krosno, Jarosław, Mielec i Przemyśl.

Wielkość poboru wód w komunalnych ujęciach powierzchniowych województwa wyniosła w 2007 roku - 42,8 hm³, natomiast w 2008 r. - 43,1 hm³. W 2009 r. wielkość poboru wody ogółem na cele komunalne w największych ujęciach wód w województwie, wyniosła ok. 69,8 hm³, z czego wody powierzchniowe stanowiły 59% udziału (ok. 41,2 hm³). Z kolei w 2010 r. wielkość poboru wody w głównych ujęciach komunalnych województwa wyniosła ogółem ok. 70,9 hm³, w czym ok. 60 % poboru (ok. 42,5 hm³) pochodziło z ujęć wód powierzchniowych. W 2010 r. wzrosło zapotrzebowanie na wodę pitną w mieście Rzeszowie oraz w powiatach: dębickim, stalowowolskim, jarosławskim i mieleckim. Na pozostałych obszarach województwa nie odnotowano znaczących zmian w poborze wody na cele komunalne.

Mapa 101. Zaopatrzenie w wodę w województwie podkarpackim

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie

Odnosząc się do zaopatrzenia w wodę dla celów komunalnych, stwierdza się problem niedoboru wody dla potrzeb bytowych mieszkańców niektórych części regionu. Jest on związany z małymi zasobami wód podziemnych, obniżaniem się ich poziomu, okresowym brakiem opadów atmosferycznych oraz brakiem sieci wodociągowej. Trudności takie występują m.in. w powiatach bieszczadzkiem, leskim, sanockim, krośnieńskim i przemyskim. Rozproszona lub nieliczna zabudowa nie sprzyja rozwojowi sieci wodociągowej (także kanalizacyjnej). Okresowe susze doprowadzają do niedoborów wody w gruncie, którego skutkiem jest wysychanie studni kopanych.

W 2011 roku na ogólną liczbę mieszkańców województwa podkarpackiego szacunkowo określa się, że ze zbiorowego zaopatrzenia w wodę dostarczaną przez wodociągi sieciowe korzystało 79 % ludności, w tym 75 % korzystało z wody spełniającej obowiązujące normy. Około 0,5 % ludności korzystała z wody dostarczanej przez, inne niż przedsiębiorstwa wodociągowe, podmioty. Pozostała część ludności, około 20 % korzystała z wody pochodzącej z własnych ujęć lub studni przydomowych. W 2011 roku skontrolowano jakość wody w 330 wodociągach to jest w 98 %. Wodę o niestabilnych parametrach fizykochemicznych, produkowało 25 przedsiębiorstw wodociągowych. Przyczyną kwestionowania jakości wody były parametry takie jak: żelazo, mangan, amoniak, mętność i podwyższona barwa. Związki te nie stanowią bezpośredniego zagrożenia dla

zdrowia konsumentów, pogarszają jednak organoleptyczną jakość wody, utrudniają utrzymanie urządzeń sanitarnych we właściwym stanie podporządkowanym i powinny być przed podaniem do sieci wodociągowej usunięte w procesach uzdatniania. W kilkunastu wodociągach województwa podkarpackiego występowały sporadyczne zanieczyszczenia mikrobiologiczne. Okresowe mikrobiologiczne pogorszenie jakości wody w 2011 roku stwierdzono w 32 wodociągach, w tym bakterie grupy coli stwierdzono w 15 wodociągach. W wyniku podejmowanych przez producentów wody działań naprawczych polegających głównie na przeprowadzeniu zabiegów dezynfekcji ujęć wody, urządzeń wodnych i sieci wodociągowej uzyskiwano odpowiednią jakość wody. Stan wody pod względem jakościowym dostarczanej mieszkańcom województwa podkarpackiego określa się jako dobry.

Jak już wcześniej wspomniano, ujęcia powierzchniowe są także podstawowym źródłem zaopatrzenia w wodę dla przemysłu województwa. W bilansie poboru wody na cele przemysłowe, mają one ponad 95% udział. Pobierana woda, w ponad 80% wykorzystywana jest na cele chłodnicze w energetyce. W ostatnich latach maleje zapotrzebowanie na wodę w sektorze przemysłowym. W 2007 r. pobór wody w przemyśle wyniósł 300,8 hm³, w 2008 r. wyniósł 139,3 hm³, natomiast w roku 2009 wyniósł 158,8 hm³. Istotny spadek zapotrzebowania na wodę do celów produkcyjnych odnotowano w miastach Tarnobrzeg i Rzeszów, a także w powiatach leżajskim, dębickim, jasielskim i krośnieńskim. Wielkość poboru wód na cele przemysłowe w regionie w 2010 r. wyniosła 13,6 hm³ (dane nie uwzględniają wielkości poboru wód na cele chłodnicze). W 2010 r. zmniejszyła się presja na wody powierzchniowe w okolicach Tarnobrzega w związku z zakończeniem napełniania zbiornika wodnego na terenie byłej Kopalni Siarki „Machów”.

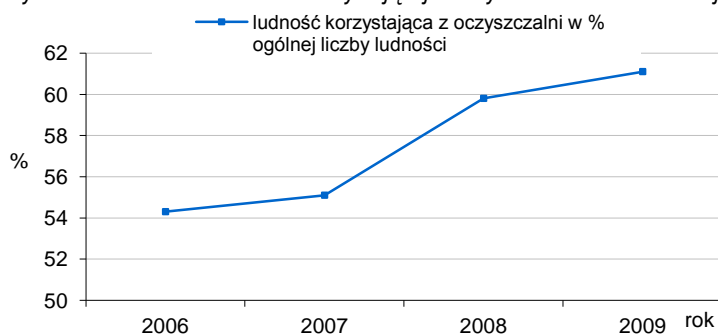
Reasumując problematykę zaopatrzenia w wodę, z analizy danych wynika, że ilość wody pobieranej w województwie podkarpackim dla sektora komunalnego utrzymuje się na zbliżonym poziomie, natomiast dla sektora przemysłowego maleje.

Gospodarka ściekowa

Jednym z głównych problemów gospodarki wodnej w województwie podkarpackim jest zanieczyszczenie wód powierzchniowych związane z emisją ścieków komunalnych.

W województwie w 2010 roku funkcjonowały 222. oczyszczalnie ścieków komunalnych, co stanowiło 7% wszystkich oczyszczalni w Polsce. Obsługiwały one łącznie 64,1% mieszkańców regionu, co sytuowało województwo na 10 miejscu w kraju i nieznacznie odbiegało od średniej ogólnopolskiej, wynoszącej 65,2%.

Wykres 115. Odsetek ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków w województwie podkarpackim w latach 2006-2009

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie

Oczyszczaniem obejmowano 98,7% ścieków przemysłowych i komunalnych, wymagających oczyszczenia, co wyraźnie przekraczało średnią ogólnopolską, wynoszącą 92,4%. Oczyszczalnie z podwyższonym usuwaniem biogenów oczyściły ponad połowę (52,2%) wszystkich ścieków oczyszczanych, biologiczne – 24,3%, mechaniczne – 14,5%, a chemiczne, które obsługiwały wyłącznie zakłady przemysłowe – 9,0% wszystkich oczyszczanych ścieków.

Wśród 74 oczyszczalni przemysłowych działających w 2010 r. 45,9% stanowiły oczyszczalnie biologiczne, 37,8% – mechaniczne, 13,5% – chemiczne, a oczyszczalnie z podwyższonym usuwaniem biogenów – 2,7%.

Największa presja sektora komunalnego na odprowadzanie ścieków do wód powierzchniowych obejmuje duże rzeki tj. San, Wisłok i Wisłokę. Są one odbiornikami ścieków z licznych ośrodków miejsko-przemysłowych

województwa. Należą do nich takie miasta jak: Rzeszów, Leżajsk, Jarosław, Krosno, Mielec, Dębica, Stalowa Wola, Jasło, Sanok, Tarnobrzeg czy Łańcut.

Tabela 63. Charakterystyka głównych miast województwa podkarpackiego oraz ilości ścieków oczyszczonych w miastach w 2010 r.

Lp.	Nazwa aglomeracji	Przepustowość średniodobowa [m ³ /d]	RLM ¹⁾	Ilość oczyszczonych ścieków [tys.m ³ /rok]	Odbiornik ścieków
1.	Rzeszów	62500	184870	17 255,4	Wisłok
2.	Leżajsk	11500	177392	2 349,2	San
3.	Jarosław	20400	134113	3 247,4	San
4.	Krosno	35410	122806	6 396,5	Wisłok
5.	Mielec	14700	115649	6 312,8	Wisłoka
6.	Dębica	11492	101500	5 569,4	Wisłoka
7.	Przemyśl	28200	100101	7 851,7	San
8.	Stalowa Wola	17500	79600	2 899,2	San
9.	Jasło	14102	74556	6 745,7	Wisłoka
10.	Sanok	17105	62500	6 295,0	San
11.	Łańcut	5500	60598	2 706,8	Wisłok
12.	Tarnobrzeg	12000	52021	1 557,7	Wisła
Razem ścieki oczyszczone					69157

1) RLM - równoważna liczba mieszkańców
Źródło: Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Rzeszowie

W 2007 roku ilość ścieków wymagających oczyszczenia wyniosła 72,6 hm³, natomiast w 2008 r. wyniosła 74,4 hm³. W 2010 r. oczyszczono 97,5 hm³ ścieków komunalnych, w tym 69,2 hm³ (71%) ścieków oczyszczono w największych miastach.

Na obszarze województwa podkarpackiego wydzielono 169 jednostek osadniczych o RLM (Równoważna Liczba Mieszkańców) ≥ 2000, ujętych w Krajowym Programie Oczyszczania Ścieków Komunalnych, w których działają 142 biologiczne oczyszczalnie ścieków. Ścieki oczyszczane są wysokosprawnymi metodami, co w znacznym stopniu pozwala ograniczyć emisję ładunków zanieczyszczeń do wód. Największy wzrost ilości oczyszczanych ścieków odnotowuje się w miastach: Rzeszów, Przemyśl, Mielec, Dębica, Jasło i Tarnobrzeg.

W wielu jednostkach osadniczych trwają prace polegające na budowie sieci kanalizacyjnych. W 2010 r. na obszarze województwa wybudowano ok. 1442 km sieci kanalizacyjnej. Wzrost długości zbiorczych sieci kanalizacyjnych zapewnia oczyszczenie większej ilości ścieków. W województwie obserwuje się sukcesywny wzrost odsetka liczby osób korzystających z oczyszczalni ścieków.

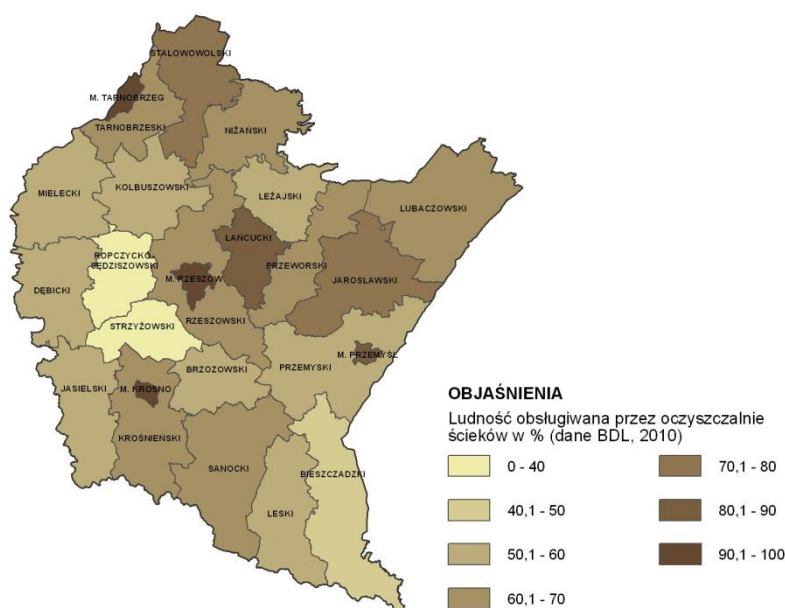
Zakłady przemysłowe zlokalizowane w powiecie tarnobrzeskim oraz miastach: Tarnobrzeg, Stalowa Wola, Rzeszów, Dębica, Jasło, Mielec i Jedlicze, wytwarzają ponad 80% objętości ścieków przemysłowych w regionie, wymagających oczyszczenia. W 2008 roku z sektora przemysłowego odprowadzono łącznie 21,4 hm³ ścieków. W 2009 r. odprowadzono do wód łącznie 19,8 hm³ takich ścieków. W 2010 r. sektor przemysłowy odprowadził do wód ok. 17,2 hm³ oczyszczonych ścieków.

Emisja ścieków z sektora przemysłowego istotnie zmniejszyła się w powiecie tarnobrzeskim oraz w miastach: Tarnobrzeg, Stalowa Wola, Rzeszów i Dębica. Wzrost ilości ścieków wymagających oczyszczenia odnotowano natomiast w Jaśle (zakłady przemysłowe: Lotos Jasło S.A., ZTS Gamrat S.A.), Mielcu (Euro - Eko Sp. z o.o.) i Jedliczu (Refinaria Nafty Jedlicze S.A.). Na obszarze województwa podkarpackiego istnieją 32 zakłady przemysłowe posiadające oczyszczalnie ścieków i odprowadzające ścieki bezpośrednio do wód powierzchniowych własnymi systemami kanalizacyjnymi.

Z analizy danych wynika, że ilość ścieków komunalnych wymagających oczyszczenia odprowadzanych do środowiska wzrosła, przez co doszło do obniżenia emisji ścieków nieoczyszczonych, natomiast z sektora przemysłowego ilość ścieków wymagających oczyszczenia maleje.

Decydujący wpływ na poprawę stanu gospodarki ściekowej miała realizacja Krajowego Programu Oczyszczania Ścieków Komunalnych (KPOŚK), dzięki której znacząco wzrosła długość sieci kanalizacyjnej na obszarach wiejskich oraz liczba nowoczesnych oczyszczalni ścieków. Wykonanie inwestycji określonych w KPOŚK istotnie przyczyniło się do obniżenia emisji ścieków nieoczyszczonych oraz do redukcji ładunków zanieczyszczeń odprowadzanych do wód.

Mapa 102. Ludność korzystająca z oczyszczalni ścieków w 2010 roku w %

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie

Problemem, który wymaga rozwiązania w województwie, jest niedostatek oczyszczalni ścieków na terenach o nielicznej lub rozproszonej zabudowie. Związane to jest z wysokimi kosztami budowy, często w obszarach górskich i podgórskich ciągów kanalizacyjnych.

1.5. Gospodarka odpadami

Źródłami wytwarzania odpadów komunalnych są:

- gospodarstwa domowe,
- obiekty infrastruktury takie jak: handel, usługi i rzemiosło, szkolnictwo, przemysł w części „socjalnej”, obiekty turystyczne, targowiska i inne.

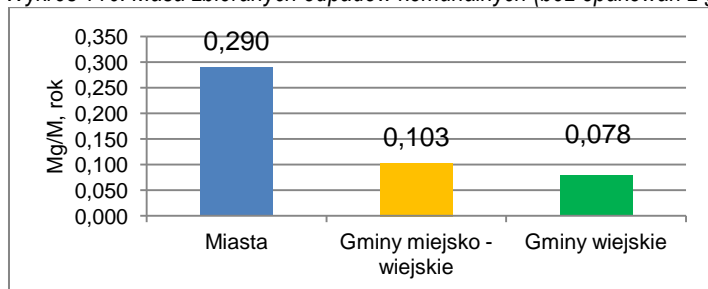
Przeprowadzona analiza wykazała, że łącznie na terenie województwa podkarpackiego w 2010 roku wytworzono 532,4 tys. Mg odpadów komunalnych co daje 0,253 Mg/M, rok.

W masie wytwarzanych odpadów najczęściej było odpadów takich jak papier, metal, tworzywa sztuczne i szkło z gospodarstw domowych (łącznie 34,8%) oraz odpadów kuchennych i ogrodowych (32,8%).

W województwie zebrano łącznie w 2010 roku 397,6 tys. Mg odpadów komunalnych, co w przeliczeniu na 1 mieszkańca wynosiło 189,0 kg/rok. Łącznie z odpadami opakowaniowymi, klasyfikowanymi w grupie 15, w województwie zebrano 429,5 tys. Mg odpadów komunalnych i opakowaniowych (204,2 kg/mieszkańca).

Na terenach wiejskich zebrano w 2010 roku zdecydowanie mniej odpadów niż w miastach i w gminach miejsko – wiejskich.

Wykres 116. Masa zbieranych odpadów komunalnych (bez opakowań z grupy 15) w zależności od typu zabudowy

Źródło: na podstawie danych z Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami

Tabela 64. Ilość zebranych odpadów komunalnych w 2010r. przypadających na 1 mieszkańca w województwie podkarpackim oraz województwach sąsiednich.

Ilość zebranych odpadów komunalnych w tys. ton	Ilość zebranych odpadów komunalnych w kg przypadających na 1 mieszkańca			
	Woj. podkarpackie	woj. lubelskie	woj. małopolskie	woj. świętokrzyskie
429	204	166	231,9	159

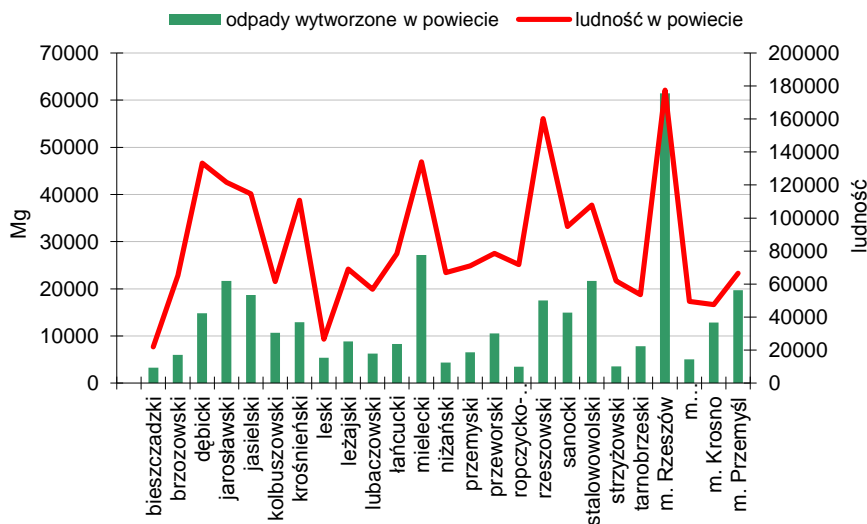
Źródło: na podstawie danych z Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami

Tabela 65. Wytworzone i zagospodarowane odpady komunalne w województwie podkarpackim oraz województwach sąsiednich odpadów komunalnych w 2010 r.

Lp.	Dane dotyczące odpadów komunalnych	rok 2010			
		woj. podkarpackie	woj. lubelskie	woj. małopolskie	woj. świętokrzyskie
1.	odpady komunalne wytworzone w tys. ton	532	542	1019	399
2.	odpady komunalne zebrane w tys. ton	429	358	766	204
3.	% udział odpadów komunalnych zebranych w odniesieniu do odpadów komunalnych wytworzonych ogółem	80,6 %	66,1 %	75,2 %	81,30 %
4.	odpady komunalne zebrane selektywnie w tys. ton	66,9	56,3	89	14
5.	% udział odpadów komunalnych zebranych selektywnie w zebranych odpadach ogółem	15,6 %	15,7 %	11,6 %	7 %

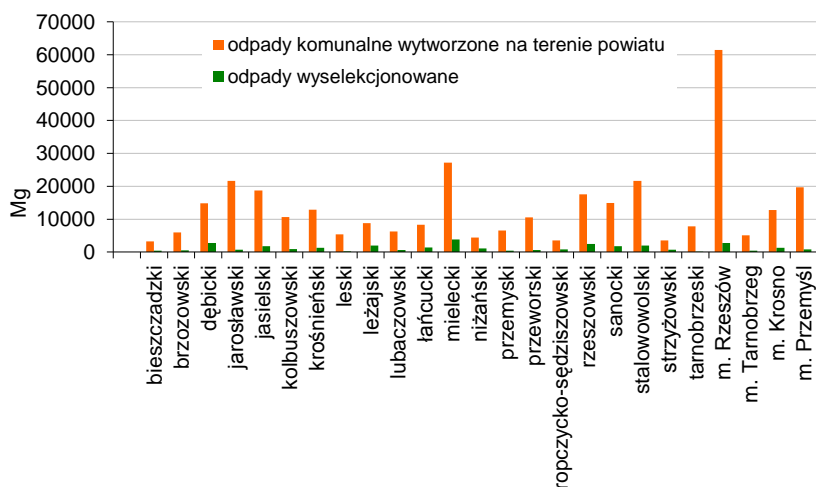
Źródło: na podstawie danych z Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami

Wykres 117. Ilość odpadów komunalnych wytworzonych w powiatach województwa podkarpackiego w 2010 r. na tle liczby ludności

Źródło: Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Rzeszowie na podstawie ankietyzacji o gospodarowaniu odpadami komunalnymi w gminie

Wykres 118. Ilości wytworzonych i wyselekcjonowanych odpadów komunalnych w powiatach województwa podkarpackiego w 2010 r.

Źródło: Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Rzeszowie na podstawie ankietyzacji o gospodarowaniu odpadami komunalnymi w gminie

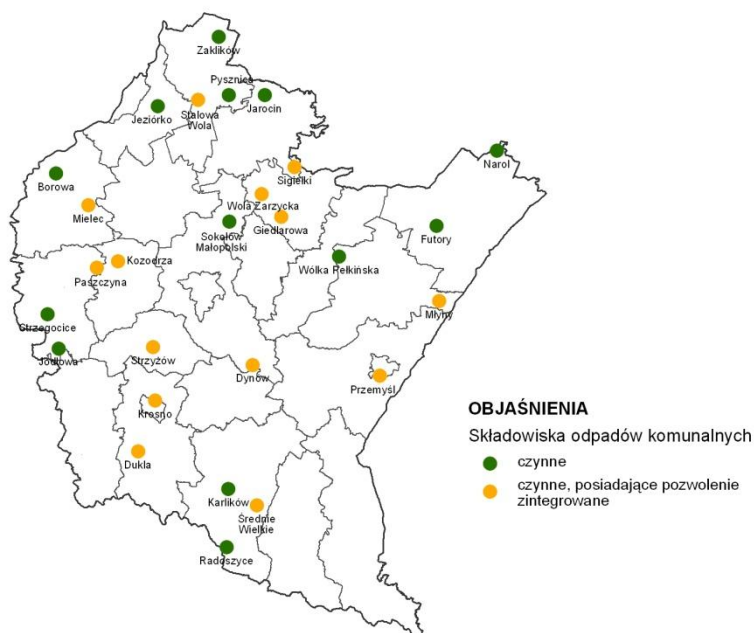
W województwie podkarpackim zagospodarowano w 2010 roku 262,1 tys. Mg odpadów komunalnych (65,9% masy odpadów zebranych). Pozostała masa odpadów była magazynowana lub kierowana była do zagospodarowania do obiektów zlokalizowanych poza województwem podkarpackim. Na terenie województwa podkarpackiego odpady były przede wszystkim poddawane procesom unieszkodliwiania poprzez składowanie (67,8% masy zagospodarowywanych odpadów).

Tabela 66. Sposób zagospodarowania zebranych ogółem w 2010 r. niesegregowanych odpadów komunalnych:

Sposób zagospodarowania zebranych odpadów komunalnych	województwa				
	podkarpackie	lubelskie	małopolskie	świętokrzyskie	
Poddane odzyskowi	tys. ton	84,4	120,4	246	44,2
	% zebranych	32,2	33,6 %	31,1 %	17,9 %
unieszkodliwione	tys. ton	177,6	208,2	392,0	149,0
	% zebranych	67,8 %	58,5 %	51,1 %	60,5 %

Źródło: na podstawie danych Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami

Mapa 103. Składowiska odpadów komunalnych na terenie województwa podkarpackiego (stan 2010r.)

Źródło: Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Rzeszowie

W województwie podkarpackim na koniec 2010 roku funkcjonowało 17 sortowni przetwarzających odpady komunalne i opakowaniowe, w tym 7 sortowni odpadów z selektywnej zbiórki, 4 sortownie odpadów z selektywnej zbiórki i odpadów zmieszanych oraz 6 sortowni wyłącznie odpadów zmieszanych..

W województwie podkarpackim na koniec 2010 r. istniało 27 składowiskach, które mają wolną pojemność pozwalająca na składowanie 1 394 646,40 Mg odpadów

Na terenie województwa podkarpackiego na koniec 2010 roku funkcjonowały 4 instalacje zagospodarowania odpadów ulegających biodegradacji o łącznych nominalnych mocach przerobowych 30,56 tys. ton/rok

W województwie podkarpackim w 2010 roku eksploatowano 5 instalacji, w których wytwarzano paliwo m.in. z odpadów komunalnych oraz z wysortowanej z odpadów komunalnych frakcji palnej.

Odpady ulegające biodegradacji

Szacuje się, że w 2010 roku wytworzono na terenie województwa podkarpackiego 258,0 tys. Mg odpadów ulegających biodegradacji:

Tabela 67. Szacowana masa odpadów ulegających biodegradacji powstających na obszarze województwa podkarpackiego w 2010 roku

L.p.	Fracja	Masa	
		tys. Mg	%
1.	Odpady kuchenne i ogrodowe	174,5	67,6
2.	Papier i tektura	56,6	21,9
3.	Tekstyliia (część ulegająca biodegradacji) ¹	7,4	2,9
4.	Drewno	2,3	0,9
5.	Odpady z pielęgnacji gminnych terenów zielonych ²	17,2	6,7
Razem		258,0	100,0
Mg/M, rok		0,123	-

¹ – część ulegająca biodegradacji stanowi 50% masy odzieży i tekstyliów (wg Wytycznych dotyczących rozliczania obowiązku w zakresie ograniczenia ilości składowanych odpadów komunalnych ulegających biodegradacji Ministerstwo Środowiska, 2008).

² - część ulegająca biodegradacji stanowi 80% masy zebranych odpadów z pielęgnacji gminnych terenów zielonych (wg Krajowego planu gospodarki odpadami, M.P. z 2003 r. Nr 11, poz. 159)

Źródło: obliczenia własne Departamentu Strategii i Planowania Przestrzennego

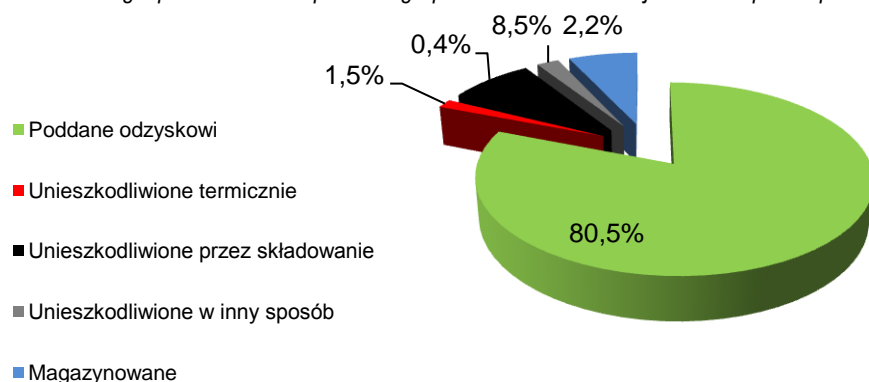
Odpady z sektora gospodarczego (odpady przemysłowe)

Wg danych zgromadzonych w Wojewódzkim Systemie Odpadowym (WSO), w 2010 roku wytworzono w województwie podkarpackim ok. 2,1 mln Mg odpadów z grup 01 - 19, a więc o około 0,4 mln Mg więcej niż w roku poprzednim. Blisko jedna trzecia odpadów (30,8%) powstała w wyniku prowadzenia prac budowlanych i remontowych (grupa 17). Znaczącą masę odpadów stanowiły także odpady z instalacji i urządzeń służących zagospodarowaniu odpadów, z oczyszczalni ścieków oraz z uzdatniania wody pitnej i wody do celów przemysłowych (17,1%) oraz odpady z procesów termicznych (16,6%).

Blisko połowę masy odpadów (46,4%) wytworzono w siedmiu przedsiębiorstwach: BUDIMEX S.A., ul. Stawki 40, 01-040 Warszawa (Dębica, Jasionka, Rzeszów), RADKO Sp. z o.o., Świlcza, Głogów Małopolski, HSW - Huta Stali Jakościowych S.A., ul. Kwiatkowskiego 1, 37-450 Stalowa Wola, Elektrownia "Stalowa Wola" S.A., ul. Energetyków 13, 37-450 Stalowa Wola, KRONOSPAN Mielec Sp. z o.o., ul. Wojska Polskiego 3, 39-300 Mielec, SUDZUCKER POLSKA S.A. - Zakład Produkcyjny "Cukrownia Ropczyce", ul. Kolejowa 140, 39-100 Ropczyce, "EURO-EKO" Sp. z o.o. Mielec, ul. Wojska Polskiego 3, 39-300 Mielec (Kozodrza, Mielec).

Wg informacji podanych przez GUS, w 2010 roku głównym sposobem postępowania z wytworzonymi w województwie podkarpackim odpadami z grup 01 – 19 było poddanie ich odzyskowi (80,5%) (wykres). Unieszkodliwianiu przez składowanie poddano jedynie 0,4% masy wytworzonych odpadów.

Wykres 119. Zagospodarowanie odpadów z grup 01-19 na terenie województwa podkarpackiego w 2010r.

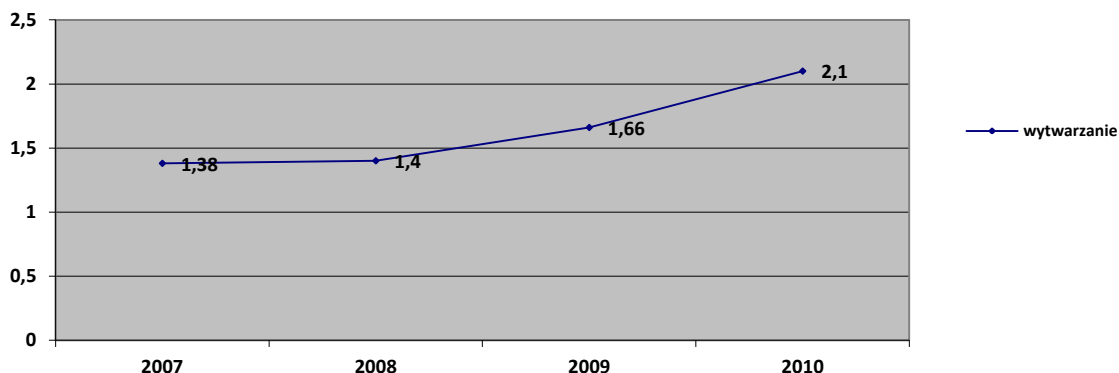
Źródło: Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Rzeszowie

Tabela 68. Sposób zagospodarowania odpadów przemysłowych wg danych z 2010 r.

Województwo	Odpady wytworzone ogółem	Poddane odzyskowi		Unieszkodliwione	
		w tys. ton	% odpadów ogółem	w tys. ton	% odpadów ogółem
podkarpackie	2062,5	2052,2	99,5 %	138,3	6,75 %

Źródło: dane z Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami

Wykres 120. Ilość wytwarzanych odpadów przemysłowych w województwie podkarpackim w latach 2007-2010 w mln ton.

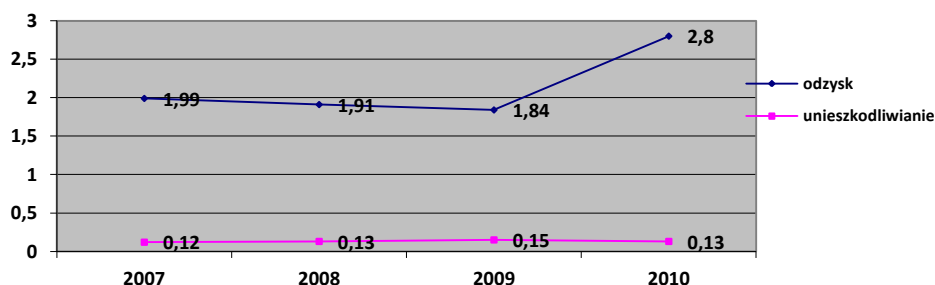

Źródło: dane z Wojewódzkiego Systemu Odpadowego

Blisko jedna trzecia odpadów (30,8%) powstała w wyniku prowadzenia prac budowlanych i remontowych (grupa 17). Znaczącą masę odpadów stanowiły także odpady z instalacji i urządzeń służących zagospodarowaniu odpadów, z oczyszczalni ścieków oraz z uzdatniania wody pitnej i wody do celów przemysłowych (17,1%) oraz odpady z procesów termicznych (16,6%).

Odpady przemysłowe w zdecydowanej większości poddawane są odzyskowi. Niektóre z rodzajów odpadów (np. oleje przetworzone) są przywożone na teren województwa podkarpackiego do zagospodarowania.

Wykres 121. Ilość zagospodarowanych odpadów z grup 01-19 w województwie podkarpackim w latach 2007-2010

Źródło: dane z Wojewódzkiego Systemu Odpadowego

1.6. Hałas

Hałas należy do najpowszechniejszych czynników występujących w otoczeniu człowieka. Jest on uznawany za składową zanieczyszczeń środowiska. W szczególności komfort akustyczny jest znoszony przez hałas komunikacyjny (lotniczy, drogowy czy kolejowy) oraz hałas przemysłowy. Na terenie Polski poziom hałasu w terenie (zwłaszcza w miastach) znacznie przekracza wartości dopuszczalne, np. poziom hałasu przekraczający 70 dB występuje na ok. 75% ulic w Poznaniu, ok. 67% w Warszawie, a ok. 50% w Gdańsku. W aglomeracjach miejskich na klimat akustyczny wpływa głównie hałas komunikacyjny (ruch drogowy czy szynowy). Na hałas przekraczający dopuszczalne wartości (ponad 60 dB) są narażeni mieszkańcy co najmniej 20% powierzchni kraju. Główną metodą ochrony przed hałasem w środowisku jest właściwe planowanie przestrzenne i projektowanie obiektów urbanistyczno-architektonicznych (z zastosowaniem materiałów i urządzeń przeciwhałasowych, podkładów antywibracyjnych itp.).

Jak już stwierdzono, jednym z podstawowych źródeł hałasu są poruszające się pojazdy samochodowe. Z racji wzrastającego ruchu drogowego, ulega on zwiększeniu. Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad przeprowadziła w 2010 roku na terenie województwa podkarpackiego badania średnio dobowego ruchu pojazdów oraz odniosła je do wyników pomiarów z roku 2005. Uzyskane wyniki przedstawiają się następująco:

- drogi krajowe o randze międzynarodowej – 12.535 poj./h, wzrost ruchu o 17%,
- drogi krajowe – 7.582 poj./h, wzrost ruchu o 21%
- drogi wojewódzkie – 3.792 poj./h, wzrost ruchu o 25%

Natężenie ruchu samochodowego na drogach krajowych ulokowało województwo na 9. miejscu wśród województw Polski, zaś na drogach wojewódzkich – na miejscu 6.

Największy hałas komunikacyjny w województwie towarzyszy drogom Nr 4 (E-40), a następnie Nr 9 (E-371), Nr 19 i Nr 28, magistrali kolejowej Nr E30/C-E30, a także lotnisku Rzeszów-Jasionka. Stwierdzono zanikanie ciszy nocnej w obszarach bezpośrednio sąsiadujących z ciągami komunikacyjnymi.

Wykonane w 2010 r. przez WIOŚ w Rzeszowie w ramach Państwowego monitoringu środowiska pomiary poziomu hałasu drogowego w miastach: Przemyśl, Krosno oraz Strzyżów dowiodły, że w każdym z wytypowanych w tych miastach punktach pomiarowo-kontrolnych, przekroczone zostały dopuszczalne standardy akustyczne w stosunku do funkcji spełnianych przez dany teren.

W odniesieniu do pomocniczej subiektywnej skali ocen odczucia uciążliwości hałasu Państwowego Zakładu Higieny dla pory dnia uzyskane wyniki w Przemyślu i Strzyżowie wskazują na dużą, zaś w Krośnie na dużą i bardzo dużą, uciążliwość hałasu drogowego panującego w najbliższym otoczeniu badanych ulic.

Jak wykazały badania, ponadnormatywny hałas przemysłowy w województwie jest emitowany przez niewielkie zakłady produkcyjne, usługowe, w tym prowadzące działalność rozrywkową. Najczęściej hałas wywołują źródła punktowe (maszyny, urządzenia chłodnicze, wentylacyjne i klimatyzacyjne) oraz liniowe (taśmociągi, hale produkcyjne). Wojewódzka Inspekcja Ochrony Środowiska przeprowadziła w 2010 roku kontrolę w zakresie przestrzegania dyrektywy 2002/49/WE w 32 zakładach i dyrektywy 2000/14/WE w 20 zakładach.

W wyniku przeprowadzonych kontroli stwierdzono brak realizacji lub naruszenie obowiązków, warunków pozwoleń, zezwoleń lub zgłoszeń określających warunki korzystania ze środowiska.

Reasumując problematykę obejmującą hałas w województwie, należy stwierdzić, że:

- województwo należy do regionów o średnim natężeniu hałasu w Polsce,
- poziom hałasu w województwie (głównie ze źródeł komunikacyjnych) zwiększa się, jednak prowadzone są prace, których efektem jest tłumienie lub rozpraszanie emitowanych dźwięków,
- z racji prowadzonych prac, w najbliższych latach powinien zmniejszyć się poziom hałasu w mieście Rzeszowie.

1.7. Promieniowanie elektromagnetyczne w województwie

W ostatnich kilkunastu latach obserwuje się dynamiczny rozwój technologii cyfrowej telefonii komórkowej GSM, którego konsekwencją jest szybki wzrost liczby stacji bazowych telefonii komórkowej BTS (Base Transceiver Station).

Dane dotyczące pozwoleń radiowych wydanych w związku z eksploatacją instalacji radiokomunikacyjnych, w tym stacji bazowych dostępne są na stronie internetowej Urzędu Komunikacji Elektronicznej (<http://www.uke.gov.pl>). Liczba wydanych przez UKE pozwoleń nie jest tożsama z liczbą faktycznie uruchomionych stacji.

Dane dotyczące lokalizacji oraz liczby fizycznie istniejących i działających stacji prezentowane i aktualizowane są na stronie internetowej wyszukiwarki btsearch.pl. Według danych btsearch.pl w województwie podkarpackim działa ok. 640 stacji bazowych.

Ocena i obserwacja zmian poziomów pól elektromagnetycznych prowadzona jest przez Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Rzeszowie w ramach systemu Państwowego monitoringu środowiska.

W 2010 roku Inspektorat przeprowadził badania poziomów pól elektromagnetycznych w 45. punktach pomiarowych w województwie. Zostały one usytuowane: w centralnych dzielnicach miast liczących ponad 50 tys. mieszkańców, w mniejszych miastach oraz na obszarach wiejskich.

Uzyskane wyniki badań pozwoliły ustalić, że na obszarze województwa podkarpackiego nie wystąpiły przekroczenia dopuszczalnych poziomów pól elektromagnetycznych. W poszczególnych kategoriach obszarów badawczych stwierdzone średnie poziomy pól elektromagnetycznych w środowisku, były niższe od progu czułości przyrządu pomiarowego ($< 0,4[V/m]$). Tak więc stwierdzone poziomy promieniowania elektromagnetycznego na terenie województwa były bardzo niskie. Średni poziom pola elektromagnetycznego, niewiele przekroczył 3% wartości dopuszczalnej. Większe średnie poziomy pól elektromagnetycznych stwierdzono w dużych miastach, gdzie występuje wiele źródeł promieniowania, zaś mniejsze w pozostałych miastach i na terenach wiejskich. Reasumując opisywaną problematykę, należy stwierdzić, że zbadany poziom pól elektromagnetycznych w województwie jest bardzo niski i nie zagraża zdrowiu mieszkańców.

2. Zagrożenia naturalne i przemysłowe

Zagrożenie to oddziaływanie wywołane na terenie województwa lub z jego bezpośredniego otoczenia przez siły natury bądź działanie ludzi, które powoduje, że poczucie bezpieczeństwa mieszkańców jest obniżone lub okresowo ustaje.

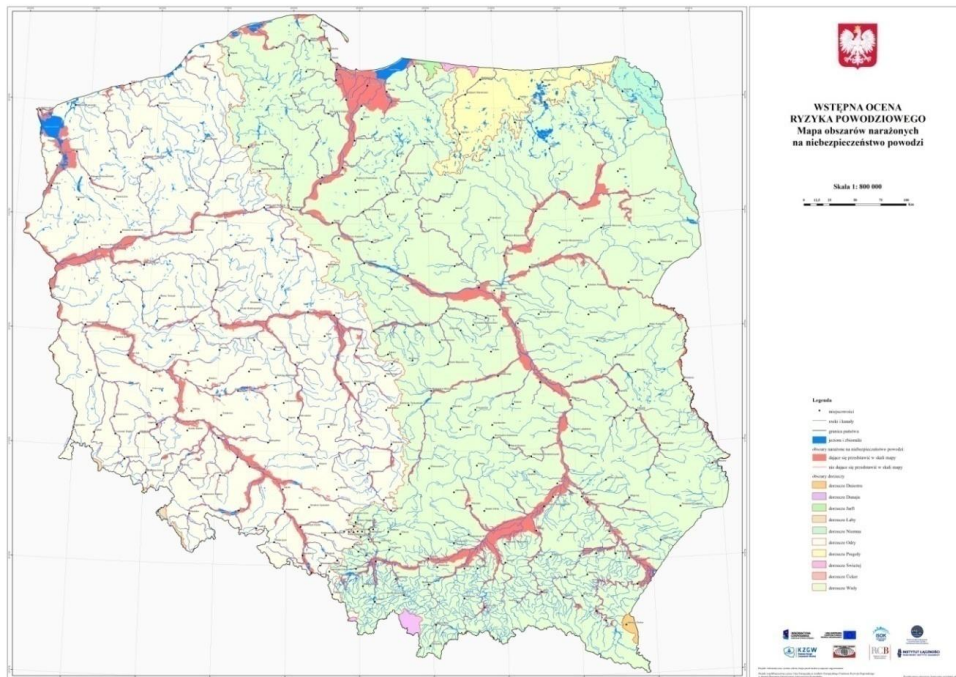
Proces programowania rozwoju społeczno-gospodarczego regionu wymaga zidentyfikowania i zdiagnozowania możliwych do wystąpienia zagrożeń oraz wskazania działań służących prewencji ich wystąpienia. Z racji ograniczonych możliwości zapobiegania części zagrożeń, należy także odnieść się do warunków minimalizowania oraz likwidacji szkód w sytuacji ich zaistnienia.

Uwarunkowania geograficzne i geomorfologiczne powodują, że do największych zagrożeń występujących w województwie podkarpackim, należą zagrożenie powodzią oraz osuwanie się mas ziemi. Skala tych zjawisk przybierała w ostatnich kilkunastu latach wymiary spełniające kryterium klęski żywiołowej. Z kolei występujący niedostatek wody niesie ze sobą ryzyko suszy. Z działalnością człowieka powiązana jest możliwość wywołania nagłego, poważnego zagrożenia dla środowiska, którego źródłem mogą być niektóre procesy technologiczne i wykorzystywane substancje.

2.1. Zagrożenie powodzią

Powodzie w Europie są stosunkowo częste i nawiedzają prawie wszystkie kraje członkowskie UE. W ostatnich kilkunastu latach, obszarem który szczególnie doświadczał szkód z tego powodu, była Europa Środkowa. Jednym z najbardziej poszkodowanych krajów jest Polska, w której zagrożenie powodzią występuje przez cały rok. Od listopada do kwietnia do powodzi dochodzi na obszarach nizinnych. Z kolei od maja do września zagrażają one terenom wyżynnym oraz górskim.

Mapa 104. Tereny Polski narażonych na niebezpieczeństwo powodzi

Źródło: <http://www.kzgw.gov.pl/pl/Wstepna-ocena-ryzyka-powodziowego.html>

Województwo podkarpackie jest położone na obszarze dorzecza górnej Wisły i jej prawobrzeżnych dopływów: Wisłoki, Łęgu oraz Sanu z Wisłokiem. Teren ten jest zróżnicowany geograficznie i geomorfologicznie. Zróżnicowanie to obejmuje: rzeźbę, budowę geologiczną, warunki klimatyczne, szatę roślinną oraz warunki hydrogeologiczne terenu. Ciekami wodnymi województwa charakteryzuje znaczna nieregularność przepływów i zmienna prędkość nurtu. Ma to związek z panującymi okresowo warunkami atmosferycznymi doprowadzającymi do tzw. wezbrań i niżówek poziomu wody. Główne zagrożenie powodziowe, niosące ryzyko zalania znacznych obszarów przywodnych występuje w dolinach największych rzek tj. Wisły, Sanu, Wisłoka i Wisłoki. Lokalnie duże zagrożenie niosą też małe rzeczki i potoki, często o wartkim, górskim charakterze nurtu wodnego. Oprócz cieków wodnych regionu, ryzyko powodzi przynoszą wpływające na teren województwa z przygranicznych obszarów Ukrainy rzeki: Lubaczówka, Szkło i Wisznia.

Tak więc na znacznym terenie województwa podkarpackiego występuje możliwość wystąpienia powodzi. Z racji uwarunkowań klimatycznych oraz występowania terenów górskich i podgórskich, zjawisko to ma miejsce stosunkowo często. Teren województwa co kilka lat nawiedzają powodzie mające wymiar regionalnej czy subregionalnej klęski żywiołowej. Skutkuje to wysokimi stratami materialnymi w infrastrukturze komunikacyjnej, komunalnej, zabudowie mieszkaniowej, gospodarstwach rolnych, a także w infrastrukturze produkcyjnej i usługowej. Największe szkody miały miejsce w latach: 1997 i 2001. Również w 2010 roku wody powodziowe będące następstwem wysokich opadów deszczu w południowej części regionu oraz w położonym poza województwem dorzeczu Wisły i Wisłoki, wywołały szkody w 538 miejscowościach regionu, blisko 13 tys. gospodarstw domowych oraz zalały ok. 64 tys. ha obszarów rolnych. Zniszczeniu uległo ok. 1700 km dróg powiatowych i gminnych oraz ponad 600 mostów, kładek i przepustów. Największe straty wystąpiły na terenie powiatów: mieleckiego, tarnobrzskiego, dębickiego, jasielskiego i ropczycko-sędziszowskiego. Zagrożenie

powodziami stanowi problem wielu województw w Polsce, nie mniej region województwa podkarpackiego należy do grupy tych, gdzie szkody bywają jednymi z największych.

Analizując źródła zagrożenia powodziowego w województwie, pozostają one w ścisłym związku z:

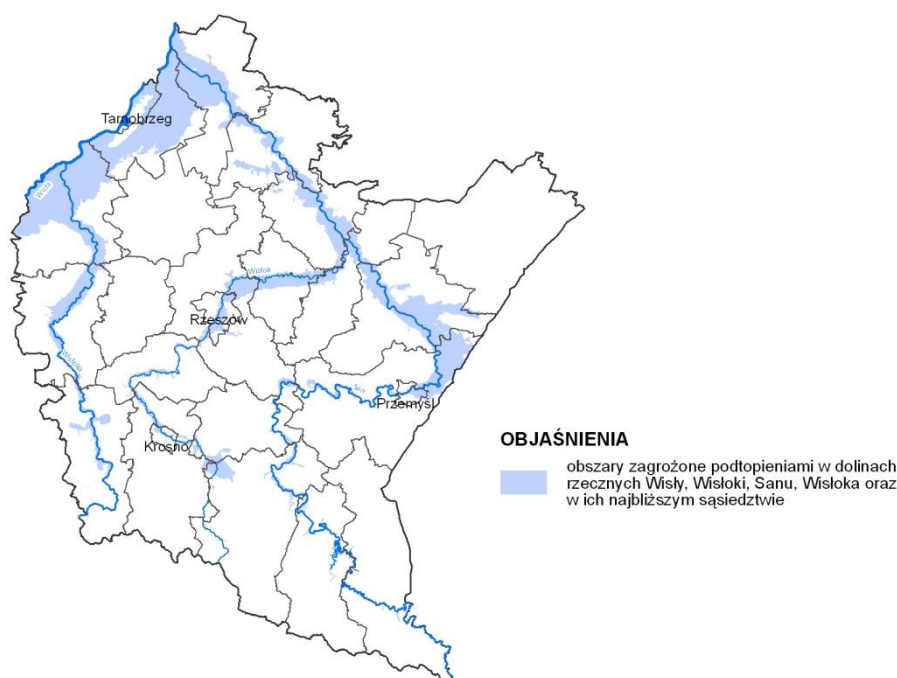
- wysokim zróżnicowaniem środowiska geograficznego województwa oraz niskim poziomem retencji wód powierzchniowych i gruntowych, co w sytuacji nawałnic (opady o dużym natężeniu i gwałtownym przebiegu) i rozlewnych (o długotrwałym przebiegu) doprowadza do wysokich, a niekiedy także szybkich wezbrań wody,
- rozwojem sieci osadniczej i zmianami w użytkowaniu gruntów na terenach przyległych do cieków wodnych poprzez zmniejszanie powierzchni czynnych biologicznie (chłonnych) na rzecz powierzchni utwardzonych,
- uszczelnianiem powierzchni w obszarach zurbanizowanych, co przy wysokich opadach może wywoływać niedrożność kanalizacji burzowej,
- likwidacją naturalnych polderów nadrzecznych oraz brakiem konserwacji rowów melioracyjnych,
- niewłaściwymi parametrami mostów i przepustów, ograniczającymi przekrój koryta wielkiej wody, co doprowadza do zalań terenów zurbanizowanych oraz uszkodzeń tych budowli oraz towarzyszącym im dróg,
- brakiem suchych zbiorników i polderów oraz zbiorników retencyjnych z rezerwą powodziową, mogących zatrzymać spływ wód w górnych partiach zlewni.

Istniejący stan infrastruktury przeciwdziałającej lub ograniczającej skutki powodzi jest wynikiem zaniedbań, które na terenie woj. podkarpackiego sięgają czasów monarchii austro-węgierskiej. Nie zmienia to faktu, że po odzyskaniu państwowości, a zwłaszcza po II wojnie światowej, w zbyt małym zakresie inwestowano lub popełniano błędy w realizacji infrastruktury przeciwpowodziowej.

Wśród obecnych w województwie zagrożeń związanych z wodą, należy także wspomnieć o możliwej awarii lub zniszczeniu dużych urządzeń piętrzących tj. zapór wodnych w Solinie, Myczkowcach, Besku oraz w Rzeszowie.

Skutkiem wysokiego stanu przepływających wód powierzchniowych są podtopienia. Badania Państwowego Instytutu Geologicznego w Warszawie wykazały że na ok. 14% powierzchni województwa podkarpackiego nie można wykluczyć takich zdarzeń. W pierwszej kolejności obejmują one tereny naturalnych podtopień występujące w dolinach rzek i starorzeczy, na obszarach bagien i mokradeł i ich najbliższym sąsiedztwie, a także niecki i tarasy rzeczne.

Mapa 105. Obszary zagrożone podtopieniami w województwie podkarpackim

* dane hydrograficzne na podstawie Mapy Podziału Hydrograficznego Polski wykonanej przez IMGW

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego

Ważnymi urządzeniami technicznymi służącymi ochronie przeciwpowodziowej w województwie są środki ograniczające wielkość wezbrania, w postaci: zbiorników dużej retencji (na rzece San zbiorniki „Solina” i „Myczkowce”, na rzece Wisłok zbiornik „Besko”), polderu Flora na rzece Morwawa (wpływającego na gospodarkę wodną Wisłoka) oraz zbiorników małej retencji. Do podstawowych środków ograniczających zasięg powodzi w regionie, należą wały przeciwpowodziowe uformowane w leżących na terenie województwa dolinach Wisły i jej dopływach, a także środki ograniczające skutki powodzi na terenach przybrzeżnych w postaci zabudowy koryt rzek i potoków.

W ostatnich dwu latach prowadzone są prace służące zmniejszeniu ryzyka powodzi w gminach: Mielec, Żyraków, Gawłuszowice, Borowa, Gorzyce, Zaleszany, Sokołów Młp., Tyczyn, Rzeszów, Jawornik Polski, Kańczuga oraz na obszarze zlewni rzeki Wielopolka. Część z nich objęta jest wsparciem z budżetu państwa poprzez przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 9 sierpnia 2011 roku „Program ochrony przed powodzią w dorzeczu górnej Wisły”. Obejmuje on przedsięwzięcia, które zostaną zrealizowane do roku 2030 w woj. śląskim, małopolskim, podkarpackim, lubelskim i świętokrzyskim. W odniesieniu do terenu województwa podkarpackiego wsparcie obejmie 11 zadań programowych

Wśród zadań realizowanych niezależnie od „Programu ochrony przed powodzią w dorzeczu górnej Wisły”, Podkarpacki Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych zajmuje się także budową małych zbiorników retencyjnych, których głównym zadaniem jest poprawa bilansu wodnego poprzez spowolnienie spływu powierzchniowego wód opadowych i roztopowych.

Pomimo wsparcia środkami budżetu państwa, a także z realizowanych programów operacyjnych UE, potrzeby w zakresie przeciwdziałania powodziom są nadal bardzo duże. Obejmują one nie tylko budowę nowych zabezpieczeń, ale także konserwację istniejących. Dotyczy to zwłaszcza stanu wałów przeciwpowodziowych, z których większość wymaga modernizacji.

Dokumentem umożliwiającym ograniczanie strat powodziowych, są wykonane przez Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Krakowie „Studia ochrony przeciwpowodziowej”. Podstawowym przeznaczeniem w/w studiów jest wykorzystanie ich przy sporządzaniu dokumentów planistycznych związanych z zagospodarowaniem przestrzennym takich jak: plany zagospodarowania przestrzennego województw, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego lub decyzje o warunkach zabudowy.

Dla obszaru województwa podkarpackiego w latach 2009-2010 wykonane zostały trzy tego typu opracowania, obejmujące zlewnie rzek: Wisłoki, Wisłoka i Sanu. Przy opracowywaniu studiów zastosowano założenia metodyczne określone na potrzeby wdrażania Europejskiej Dyrektywy Powodziowej oraz aktualne dane geodezyjno-kartograficzne i hydrologiczno-meteorologiczne. Przy generowaniu stref zalewowych wykorzystano numeryczny model terenu (NMT). Dodatkowo zawartość studiów rozszerzona została o wykonanie w 9 miastach położonych w w/w zlewniach modelowania dwuwymiarowego, pozwalającego na dokładniejszą prezentację rozwoju wezbrania o określonym prawdopodobieństwie przewyższenia, zwłaszcza w zakresie rozkładu głębokości i prędkości przemieszczania się wody w terenach zurbanizowanych. Zakres poszczególnych studiów ochrony przeciwpowodziowej objął następujące zadania:

- „Określenie zagrożenia powodziowego w zlewni Wisłoki”
Studium ochrony przeciwpowodziowej (I etap) wykonane zostało dla 25. rzek i potoków o sumarycznej długości około 565 km i objęło 34. jednostki samorządu terytorialnego położone w zlewni Wisłoki i jej głównych dopływów.
- „Określenie zagrożenia powodziowego w zlewni Wisłoka”
Studium (I etap) wykonane zostało dla 12. rzek i potoków o sumarycznej długości około 400 km i objęło 40. jednostek samorządu terytorialnego położonych w zlewni Wisłoka i jego głównych dopływów.
- „Wyznaczenie obszarów bezpośredniego zagrożenia powodzią w zlewni Sanu, jako integralnego elementu studium ochrony przeciwpowodziowej”
Studium ochrony przeciwpowodziowej (I etap) wykonane zostało dla 54. rzek i potoków o sumarycznej długości około 1 520. km i objęło 84 jednostki samorządu terytorialnego położone w zlewni Sanu.

Ustalenia zawarte w studiach ochrony przeciwpowodziowej należy przetransformować do wszelkich planów i dokumentów obejmujących funkcje i zagospodarowanie przestrzenne w zlewniach Sanu, Wisłoka i Wisłoki. Niezbędne jest także opracowanie kolejnych studiów, obejmujących pozostałe cieki wodne znajdujące się w województwie.

2.2. Zagrożenie osuwiskami

Osuwisko to proces przemieszczania się mas ziemnych, powierzchniowej zwietrzliny i mas skalnych podłoża, wywołany siłami przyrody lub działalnością człowieka (podkopanie stoku lub jego znaczne obciążenie). Ponad 95% wszystkich osuwisk w Polsce na miejsce na obszarze 6% powierzchni kraju, jaką stanowią polskie Karpaty. Można je napotkać również na wybrzeżach Bałtyku, w dolinach dużych rzek oraz tam, gdzie rzeki tworzą głęboko wcięte doliny o stromych zboczach.

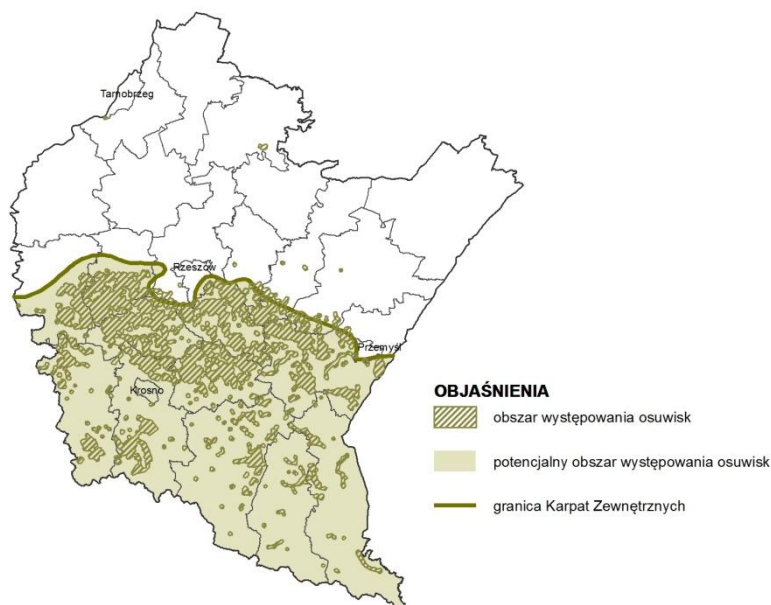
Południowa część województwa podkarpackiego, którą pokrywają Pogórze i Góry Karpackie z racji budowy geologicznej należy do terenów o wysokim zagrożeniu zjawiskami ruchów masowych gruntu. Sprzyjają im warunki hydrometeorologiczne oraz ekspansywna działalność człowieka. Intensywne, a częściej długotrwałe opady deszczu doprowadzają do wysokiego stopnia nasączenia głębszych warstw gruntu. Gruba pokrywa zwietrzelinowa oraz obecność w podłożu mułowców pokrywających warstwy skalnych iłów i łupków, sprzyja powstawaniu osuwisk. Dotyczy to zwłaszcza obszarów gdzie warstwy przepuszczalne spoczywają na nieprzepuszczalnych, plastycznych np. piaskowce na łupkach, pokrywy piasków i żwirów na iłach. Najbardziej narażone na tego typu zjawiska są zbocza o kącie nachylenia 9-25°, szczególnie w przedziale 9-14°. Znacznie mniejsze natężenie procesów zaobserwowano na zboczach nachylonych pod kątem powyżej 25°, natomiast poniżej 9 zjawiska występują sporadycznie.

W północnej części województwa, na obszarze Kotliny Sandomierskiej sporadycznie możemy spotkać tereny zagrożone ruchami masowymi ziemi. Występują one głównie w obrębie teras rzecznych i starorzeczy.

Inwentaryzacja osuwisk w województwie przeprowadzona została po powodzi w 2001 roku. Wykazała ona 2658 lokalizacji, przy czym część osuwisk miała formę aktywną, a pozostałe były nieczynne. Jednak stan bierności nie wyklucza możliwości ich uaktywnienia w warunkach długotrwałych opadów.

W oparciu o uwarunkowania geologiczne oraz występowanie procesów osuwiskowych w ostatnich kilkunastu latach, w tym powiązanych z powodzią, która miała miejsce w 2010 roku ustalono, że obszary zagrożenia osuwiskowego znajdują się na terenie 14 powiatów województwa. Największa skala czynnych procesów osuwiskowych obejmuje tereny powiatów: strzyżowskiego, dębickiego, ropczycko-sędziszowskiego, krośnieńskiego, jasielskiego, rzeszowskiego, łańcuckiego, jarosławskiego oraz przemyskiego. Najbardziej zagrożonymi obszarami są tereny gmin położonych w obrębie pogórzy. Do gmin, w których osuwiska zajmują powyżej 5% ich powierzchni należą: Dębica, Brzyska, Wielopole Skrzyńskie, Wiśniowa, Czudec, Strzyżów, Korczyna, Jasienica Rosielna, Domaradz, Chmielnik, Jawornik Polski, Dynów, Dubiecko, Krzywca, Przemysł i miasto Przemysł.

Mapa 106. Obszary osuwiskowe w województwie podkarpackim.

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego

Osuwiska doprowadzają do dewastacji obiektów materialnych (w tym katastrof budowlanych) oraz zniszczeń lub deformacji terenów uprawnych znajdujących się na ruchomej powierzchni, jak i na drodze uruchomionych mas ziemnych. Problemem, który wymaga rozwiązania, jest uchronienie już zbudowanych obiektów przed szkodami. W szczególności dotyczy to sytuacji, gdzie na terenach o charakterze osuwiskowym posadowiono drogi i inne obiekty użyteczności publicznej, a także zwartą zabudowę mieszkaniową. Do skutecznych sposobów ochrony obszarów zagrożonych osuwiskami zalicza się zmeliorowanie terenu oraz stabilizację gruntu poprzez palowanie, budowę zapór i murów oporowych, a także przez zadrzewienia.

Obszary narażone na wystąpienie osuwisk, powinny podlegać szczególnym zasadom zagospodarowania. Nie należy na nich lokalizować nowej infrastruktury gospodarczej, zabudowań mieszkalnych i dróg – chyba, że tereny osuwiskowe są jedynym obszarem możliwym do zabudowy. Tak więc najskuteczniejszym sposobem unikania szkód jest wykluczenie z ich zasięgu działalności inwestycyjnej.

Mając na uwadze wsparcie władz lokalnych w wypełnianiu obowiązków związanych z ruchem mas ziemnych, a wynikających z odpowiednich ustaw i rozporządzeń, Państwowy Instytut Geologiczny w 2006 r. rozpoczął realizację projektu pn.: „System Osłony Przeciw osuwiskowej”, który finansowany jest ze środków Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Warszawie. Jednym z jego podstawowych celów jest rozpoznanie, udokumentowanie i wykazanie na mapie w skali 1:10 000 wszystkich osuwisk oraz terenów potencjalnie zagrożonych ruchami mas ziemnych w Polsce. Na terenie woj. podkarpackiego prace obejmują do 2015 roku 46 gmin znajdujących się w powiatach dębickim, jarosławskim, jasielskim, łańcuckim, krośnieńskim, przemyskim i strzyżowskim, a w latach 2016-2018 obejmą kolejne 43 gminy w powiatach: bieszczadzkim, brzozowskim, leskim, przeworskim, ropczycko-sędziszowskim, rzeszowskim i sanockim. Efektem prowadzonych prac będzie ograniczenie szkód i zniszczeń wywołanych rozwojem osuwisk poprzez zaniechanie budownictwa drogowego i mieszkaniowego w obrębie takich terenów.

2.3. Inne klęski żywiołowe

Skutkiem postępującego ocieplania się klimatu są anomalie klimatyczne i pogodowe oraz zjawiska ekstremalne. Zjawiska te są coraz bardziej odczuwalne, mają wpływ na gospodarkę regionu i bezpieczeństwo ludności. Na przestrzeni ostatnich lat w ciepłym półroczu województwo podkarpackie nawiedzały kilkutygodniowe susze przerywane na krótko gwałtownymi deszczami. Zjawisko to jest efektem wzrostu temperatur. W okresie letnim coraz częściej występują ponad 35-stopniowe upały utrzymujące się przez długi, kilkutygodniowy okres. Tak wysoka temperatura sprzyja powstawaniu samoistnych pożarów (w szczególności na terenach leśnych), gwałtownych burz, którym towarzyszą gradobicia i trąby powietrzne o niespotykanym do niedawna nasileniu. Krótkotrwałe lecz intensywne ulewy i silne wiatry powodują lokalne podtopienia, zniszczenia budynków, upraw rolnych i drzewostanów.

Na podstawie wieloletnich obserwacji 16 polskich województw zostało podzielone na bezpieczne i niebezpieczne pod względem pogodowym. Każde z województw dostało swój własny numer w skali od 1 do 16, przy czym 1 to najbardziej niebezpieczne województwo, a 16 najbardziej bezpieczne do życia. Ranking oparty został na 18 głównych, najbardziej kluczowych i groźnych zjawiskach, takich jak śnieżyce, burze, trąby powietrzne, silne mrozy, upały czy susze i powódzie. Miejscem, gdzie groźne dla człowieka zjawiska pogodowe najczęściej występowały, jest województwo małopolskie. Tam najczęściej dochodzi do powodzi, obszarowo deszcze są najsilniejsze i najczęstsze, pokrywa śnieżna jest największa, najczęściej pojawiają się gradobicia, zimowe znaczne spadki temperatury, letnie upały, wpływy porywistego wiatru halnego i wreszcie towarzyszące burzom trąby powietrzne. Na drugim miejscu znalazło się województwo podkarpackie, które wraz z województwem śląskim, tworzą strefę występowania najbardziej groźnych zjawisk meteorologicznych, głównie związanych z obecnością obszarów podgórskich i górskich, gdzie wpływ pogody jest najsilniejszy.

Požary

Ze względu na drzewostan i siedlisko, pożarami zagrożone są szczególnie kompleksy leśne w części zachodniej i północno – wschodniej województwa podkarpackiego. Duże zagrożenie pożarowe stanowią także zakłady przemysłowe, w których są składowane i wykorzystywane do produkcji materiały łatwopalne lub

wybuchowe. Zagrożenie pożarowe stwarza również zwartość zabudowy budynków drewnianych w naszym regionie.

Požarami przestrzennymi mogą być objęte kompleksy leśne:

- w I kategorii zagrożenia – nadleśnictwo Mielec,

- w II kategorii zagrożenia - nadleśnictwa: Głogów Małopolski, Leżajsk, Lubaczów, Narol, Radymno, Buda Stalowowolska, Rozwadów, Rudnik,

- w III kategorii zagrożenia - nadleśnictwa: Baligród, Bircza, Brzegi Dolne, Brzozów, Cisna, Dynów, Krasiczyn, Komańcza, Dukla, Kolbuszowa, Kołaczyce, Lesko, Lutowiska, Oleszyce, Rymanów, Sieniawa, Strzyżów, Stuposiany, Tuszyna, Nowy Żmigród.

Na terenie województwa podkarpackiego obszarów leśnych zaliczonych do I i II kategorii zagrożenia pożarowego jest około 106 tys. ha oraz około 1700 ha torfowisk.

2.4. Zagrożenia spowodowane działalnością człowieka

Zagrożenia komunikacyjne

Najwyższy stopień zagrożenia w infrastrukturze drogowej przy uwzględnieniu natężenia ruchu, znaczenia szlaków komunikacyjnych oraz ich stanu technicznego, występuje najczęściej wzdłuż głównych dróg województwa, szlaków kolejowych o znaczeniu międzynarodowym i krajowym.

Według Analizy stanu bezpieczeństwa i porządku w ruchu drogowym na drogach województwa podkarpackiego w 2012 roku było zdecydowanie bezpieczniej niż w latach poprzednich. Po raz pierwszy od 10 lat w wypadkach zginęło mniej niż 200 osób. Z policyjnych analiz wynika, że bardzo wyraźnie zmniejszyła się także liczba wypadków i rannych w tych zdarzeniach.

Zagrożenie awariami – skażenia chemiczno – ekologiczne

Na występowanie skażeń chemiczno – ekologicznych ma wpływ działalność zakładów zaliczonych do dużego i zwiększonego ryzyka wystąpienia poważnej awarii przemysłowej. Do skażeń dochodzi najczęściej w przypadkach: magazynowania lub przetwarzania materiałów niebezpiecznych w ilościach podprogowych poza terenem zakładów oraz transportu drogowego i kolejowego. Dodatkowo na wystąpienie skażenia środowiska narażone są tereny przebiegu gazociągów średniego i wysokiego ciśnienia.

Działalność produkcyjna w ramach niektórych rodzajów przemysłu, niesie ze sobą ryzyko poważnych awarii, zagrażających środowisku, a także życiu i zdrowiu okolicznych mieszkańców. W szczególności ryzyko to wiąże się z zakładami korzystającymi z produktów destylacji ropy naftowej i substancji palnych, skrajnie łatwo palnych gazów skroplonych i gazu ziemnego oraz substancji toksycznych i innych substancji niebezpiecznych.

Na terenie województwa podkarpackiego działają 24 przedsiębiorstwa, które w procesie technologicznym wykorzystują substancje niebezpieczne, stwarzające ryzyko poważnych awarii. Są one zlokalizowane w powiatach: dębickim (5 zakładów), leżajskim (4), jasielskim (3), łańcuckim (3), przemyskim (2) oraz krośnieńskim, sanockim, kolbuszowskim, jarosławskim, mieleckim, a także w Rzeszowie.

Zagrożenia społeczne związane z bezpieczeństwem publicznym

Województwo podkarpackie od lat znajduje się w czołówce najbezpieczniejszych województw w kraju, co przekłada się na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców regionu. Stan ten potwierdzają wyniki Polskiego Badania Przystępczości przeprowadzone w 2012 roku, przeprowadzonym przez niezależne firmy badawcze.

W ostatnich latach Podkarpacka Policja osiągała dobre wyniki w zakresie wykrywania i zwalczania przestępczości kryminalnej. Wysokie poziom poczucia bezpieczeństwa mieszkańców regionu został osiągnięty między innymi poprzez skrócenie średniego czasu reakcji na zdarzenie: w terenie miejskim do 8,5 minuty, a w terenie wiejskim do 14 minut.

W 2012 roku zanotowano spadek liczby przestępstw, zwłaszcza tych skierowanych przeciwko życiu i zdrowiu, utrzymano wysoki poziom wykrywalności oraz odnotowano większą aktywność Policji w zakresie zwalczania przestępczości gospodarczej i narkotykowej. Na przestrzeni ostatnich lat na terenie działania Komendy Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie przeprowadzono szereg przedsięwzięć mających charakter programów prewencyjnych oraz innych inicjatyw profilaktycznych.

3. Energetyka

Polska, jako kraj członkowski Unii Europejskiej, czynnie uczestniczy w tworzeniu wspólnotowej polityki energetycznej, a także dokonuje implementacji jej głównych celów w specyficznych warunkach krajowych, biorąc pod uwagę ochronę interesów odbiorców, posiadane zasoby energetyczne oraz uwarunkowania technologiczne wytwarzania i przesyłu energii.

W związku z powyższym, podstawowymi kierunkami polskiej polityki energetycznej są:

- poprawa efektywności energetycznej,
- wzrost bezpieczeństwa dostaw paliw i energii,
- dywersyfikacja struktury wytwarzania energii elektrycznej poprzez wprowadzenie energetyki jądrowej,
- rozwój wykorzystania odnawialnych źródeł energii, w tym biopaliw,
- rozwój konkurencyjnych rynków paliw i energii,
- ograniczenie oddziaływania energetyki na środowisko.

Przyjęte kierunki polityki energetycznej są w znacznym stopniu współzależne.

Poprawa efektywności energetycznej ogranicza wzrost zapotrzebowania na paliwa i energię, przyczyniając się do zwiększenia bezpieczeństwa energetycznego, na skutek zmniejszenia uzależnienia od importu, a także działa na rzecz ograniczenia wpływu energetyki na środowisko poprzez redukcję emisji. Podobne efekty przynosi rozwój wykorzystania odnawialnych źródeł energii, w tym zastosowanie biopaliw, wykorzystanie czystych technologii węglowych oraz wprowadzenie energetyki jądrowej.

Realizując działania zgodnie z tymi kierunkami, polityka energetyczna będzie dążyła do wzrostu bezpieczeństwa energetycznego kraju przy zachowaniu zasady zrównoważonego rozwoju.⁶¹

Poprawa efektywności energetycznej jest jednym z priorytetów unijnej polityki energetycznej z wyznaczonym do roku 2020 celem zmniejszenia zużycia energii o 20% w stosunku do scenariusza *"business as usual"*. Polska dokonała dużego postępu w tej dziedzinie.

Energochłonność PKB w ciągu ostatnich 10 lat spadła o 30%, jednakże w dalszym ciągu efektywność polskiej gospodarki, liczona jako PKB (wg kursu euro) na jednostkę energii, jest dwa razy niższa od średniej europejskiej. Rozwój gospodarczy, będący wynikiem stosowania nowych technologii, wskazuje na znaczny wzrost zużycia energii elektrycznej przy relatywnym spadku innych form energii.

Energia elektryczna jest wytwarzana w systemie krajowym przy małych - obecnie poniżej 10% - możliwościach wymiany międzynarodowej. Dlatego główne kierunki polityki energetycznej obejmują, obok rozwoju mocy wytwórczych energii elektrycznej, zdolności przesyłowych i dystrybucyjnych sieci elektroenergetycznych, również zwiększenie możliwości wymiany energii elektrycznej z krajami sąsiednimi. Polska na tle innych państw Unii Europejskiej jest jednym z największych producentów energii pierwotnej (8,3% w 2009 r.). Wśród państw członkowskich UE wyższe pozyskanie wykazuje Wielka Brytania, Francja i Niemcy.

3.1. Elektroenergetyka

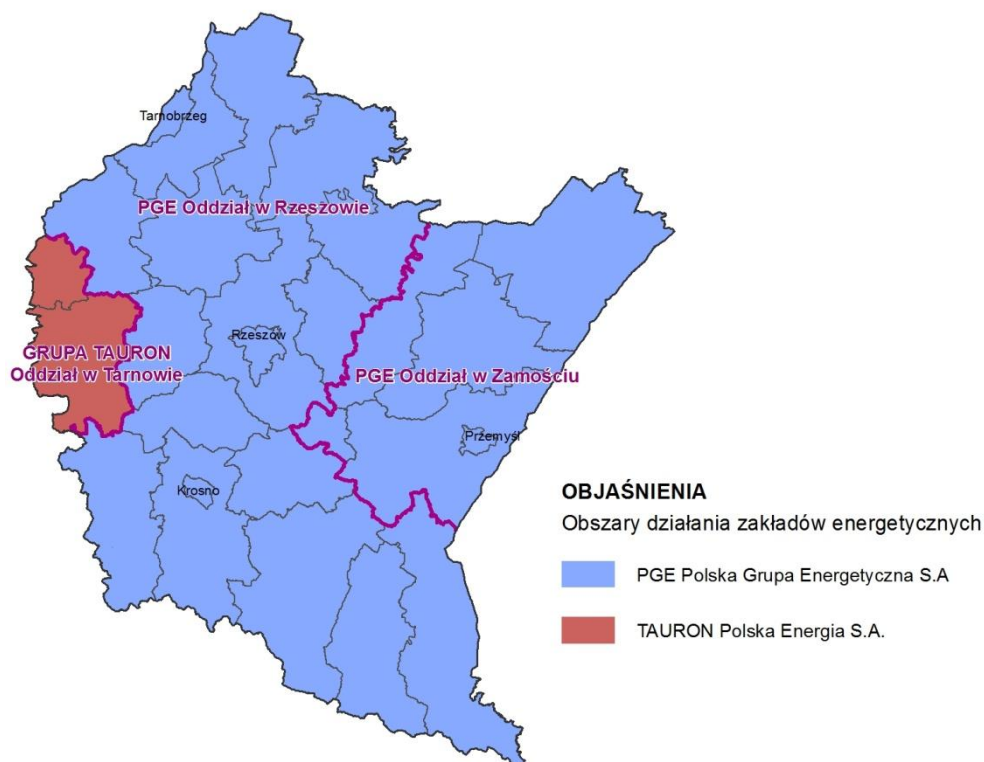
Teren województwa podkarpackiego zasilany jest energią elektryczną z Krajowego Systemu Elektroenergetycznego liniami o napięciu 400 kV i 220 kV zarządzanymi przez Polskie Sieci Elektroenergetyczne Operator S.A.

Energia elektryczna dostarczana jest do głównych węzłów energetycznych, które zlokalizowane są m.in. w Widelce, Boguchwale, Iskrzyni i Chmielowie. System linii o napięciu 400 kV stanowią: Połaniec – Widelka, Połaniec – Tarnów, Widelka – Tarnów, Widelka – Krosno.

⁶¹ „Polityka energetyczna Polski do 2030” przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 10 listopada 2009 roku.

Linie wysokich napięć 110 kV i Główne Punkty Zasilania stanowią sieć rozdzielczo – dystrybucyjną i zarządzane są przez Operatorów Systemu Dystrybucyjnego, którymi na terenie województwa podkarpackiego są: PGE Dystrybucja S.A. Oddział Rzeszów, PGE Zamojska Korporacja Energetyczna i ENION GRUPA TAURON Spółka Akcyjna.

Mapa 107. Obszary działania Zakładów Energetycznych na terenie województwa podkarpackiego.

Źródło: Podkarpacka Agencja Energetyczna Sp. z o.o. - Strategia Rozwoju Odnawialnych Źródeł Energii w Województwie Podkarpackim, 2011r. (Uwaga PGE Rzeszowski zakład Energetyczny – obecnie PGE Dystrybucja S.A. Oddział Rzeszów).

Wykorzystywana w województwie konwencjonalna energia elektryczna jest wytwarzana w elektrociepłowni Rzeszów, elektrowni Stalowa Wola oraz pochodzi spoza województwa, przesyłana poprzez zespół stacji redukcyjnych w Tarnowie. Niewielkimi źródłami energii elektrycznej są elektrociepłownie, wytwarzające oprócz ciepła energię elektryczną. Są nimi elektrociepłownie w Rzeszowie i Nowej Sarzynie oraz elektrociepłownie działające w większych zakładach przemysłowych.

W województwie podkarpackim znajdują się także inne ważne elementy krajowego systemu elektroenergetycznego, takie jak: stacja redukcyjna znajdująca się na terenie gminy Boguchwała 220/1 10 730 715 kV, która zasilana jest linią o napięciu 220 kV z Chmielowa k. Tarnobrzega oraz linią 110 kV z Elektrowni Stalowa Wola S.A..

Przez województwo podkarpackie przebiega także linia 400 kV Widelka – Krosno, która stanowi część Krajowego Systemu Elektroenergetycznego największych napięć.

Stacje transformatorowe znajdujące się na terenie województwa są zazwyczaj napowietrznymi stacjami słupowymi z transformatorami o mocy 50-250 kVA. Ilość stacji transformatorowych odpowiada zapotrzebowaniu odbiorców końcowych, indywidualnych oraz sektora Małych i Średnich Przedsiębiorstw.

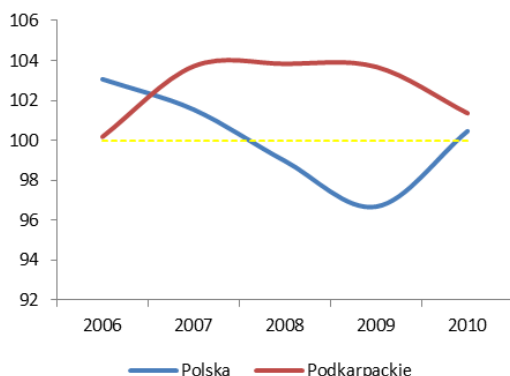
W skład systemu elektroenergetycznego województwa podkarpackiego wchodzi również jedyna w Polsce linia o napięciu 750 kV o długości 114 km, relacji Rzeszów – Ukraina, Elektrownia Jądrowa "Chmielnicka". Jest to linia, która w przypadku działania, umożliwiłaby przesył energii elektrycznej z Ukrainy.

Przez województwo podkarpackie przebiega również linia o napięciu 400 kV, która umożliwiła połączenie ze Słowacją (Iskrzynia – Lemesany).

Właścicielem linii przesyłowych są Polskie Sieci Elektroenergetyczne Operator S.A. (PSE - Operator).⁶²

Gospodarstwa domowe są największym użytkownikiem energii, sektor ten w 2009 r. miał 31% udział w finalnym zużyciu energii. Gospodarstwa domowe zużywają ok. 19% energii elektrycznej i ponad 50% energii ciepłej wytwarzanej w kraju. W ostatnim dziesięcioleciu obserwowany jest spadek zużycia energii na ogrzewanie i przygotowywanie posiłków, co związane jest z zastępowaniem niskosprawnych pieców węglowych nowoczesnymi urządzeniami gazowymi i elektrycznymi. Jednocześnie obserwowany jest wzrost zużycia energii elektrycznej, związany zapewne z poprawą komfortu życia. Niewątpliwie wpływ ma tu coraz bogatsze wyposażenie mieszkań i domów w urządzenia elektryczne i zmiana zachowań użytkowników. Dynamikę produkcji energii elektrycznej w województwie podkarpackim na tle Polski obrazuje poniższy wykres.

Wykres 122. Dynamika produkcji energii elektrycznej w woj. podkarpackim i Polsce w latach 2006-2010 (2005=100)

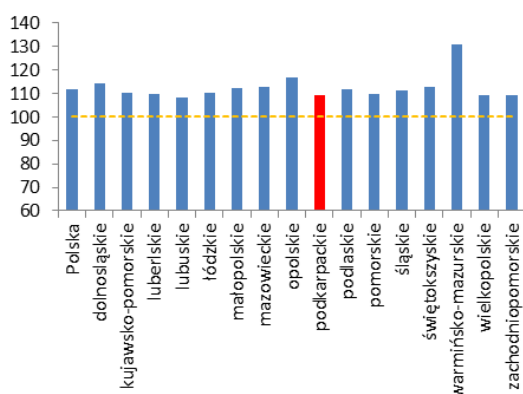

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

Ilość wytworzonej energii elektrycznej w województwie podkarpackim w 2010 r. była nieznacznie wyższa niż w roku 2005 r. i spadła w porównaniu z 2009 r.

W 2010 r. pod względem zużycia energii elektrycznej (niskie napięcie), w przeliczeniu na 1 mieszkańca, województwo podkarpackie zajęło w zestawieniu z pozostałymi województwami 11 miejsce, a wartość wskaźnika była niższa niż średnia dla kraju.

Wykres 123. Zmiana zużycia energii elektrycznej (na niskim napięciu) na jednego mieszkańca w województwach i Polsce w 2010 r. (2005=100)

⁶² Podkarpacka Agencja Energetyczna Sp. z o.o. oraz Instytut Badań Strukturalnych - Strategia Rozwoju Odnawialnych Źródeł Energii w Województwie Podkarpackim - Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej

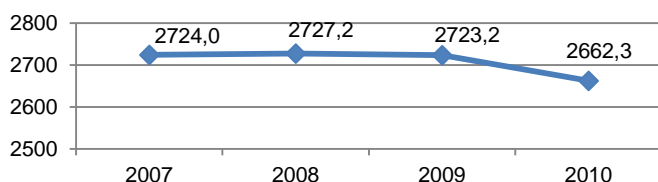
Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

W województwie podkarpackim z energii elektrycznej o niskim napięciu korzysta 667 tysięcy gospodarstw domowych, które zużywają 1 133 347 MWh prądu. W miastach liczba odbiorców wynosi 307 166 gospodarstw domowych, których zużycie sięga 495 539 MWh energii elektrycznej, z kolei na wsi 353 815 gospodarstw o wykorzystuje 637 808 MWh.

Zużycie energii elektrycznej w przeliczeniu na jednego odbiorcę wynosi średnio 1613 kWh w miastach oraz 1802 kWh na wsi. Zauważalny jest stały wzrost zużycia energii elektrycznej we wszystkich gospodarstwach domowych (w miastach i na wsi). Należy więc przypuszczać, że zużycie energii elektrycznej w kolejnych latach będzie się w dalszym ciągu systematycznie zwiększać.

Analiza danych dotyczących ogólnej produkcji energii elektrycznej (łącznie ze wszystkich źródeł) na terenie województwa podkarpackiego w latach 2007 – 2010 wykazuje stały stabilny poziom produkcji energii, z niewielkim spadkiem w roku 2010 do wartości 2662,3 GWh .

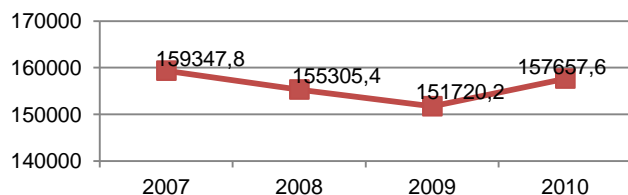
Wykres 124. Produkcja energii elektrycznej (łącznie ze wszystkich źródeł) w województwie podkarpackim w latach 2007-2010 w GWh

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Na terenie kraju poziom produkcji energii (ze wszystkich źródeł) również kształtował się na stałym poziomie i wykazywał niewielką tendencję spadkową w latach 2008 – 2009.

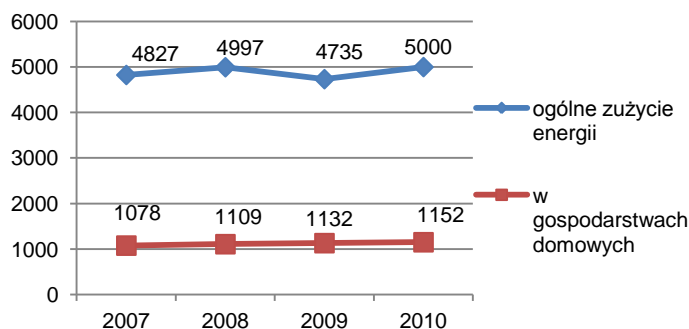
Wykres 125. Produkcja energii elektrycznej (łącznie ze wszystkich źródeł) w Polsce w latach 2007 – 2010 w GWh.

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

W latach 2007 – 2010 zanotowano bardzo powolny wzrost ogólnego poziomu zużycia energii elektrycznej na Podkarpaciu, łącznie przez przemysł, rolnictwo i gospodarstwa domowe. Nastąpił wzrost poziomu średniego zużycia energii elektrycznej w miastach w gospodarstwach domowych w przeliczeniu na jednego mieszkańca. Stale rośnie zużycie energii elektrycznej z sieci rozdzielczej o niskim napięciu na wsi i w miastach. Jednak, zużycie energii elektrycznej w przeliczeniu na jednego mieszkańca Podkarpacia w 2010 roku, stanowiło jedną z niższych wartości w Polsce i kształtowało się na poziomie 611,3 kWh przy średnim w kraju 790,5 kWh .

Wykres 126. Ogólne zużycie energii elektrycznej w województwie podkarpackim w latach 2007 – 2010 (w tym w gospodarstwach domowych) .

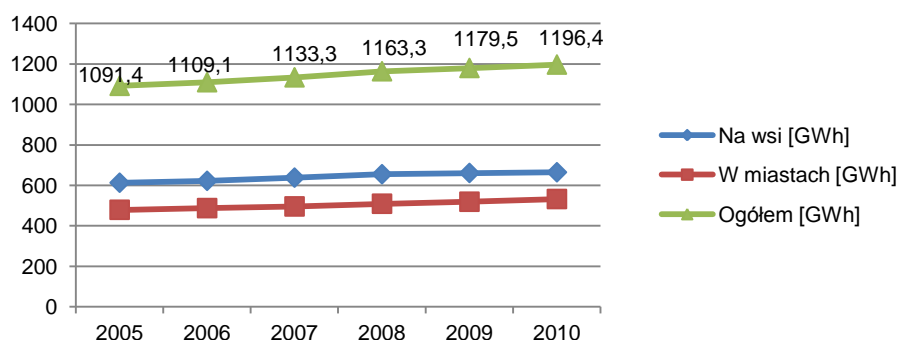
Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Tabela 69. Zużycie energii elektrycznej wg sektorów ekonomicznych w województwie podkarpackim w latach 2007 – 2010.

Zużycie energii w województwie podkarpackim:	LATA			
	2007	2008	2009	2010
Ogółem, w tym:	4827	4997	4735	5000
-sektor przemysłowy	1866	1773	1620	1739
-sektor energetyczny	279	292	254	264
-sektor transportowy	112	110	61	102
-gospodarstwa domowe	1078	1109	1132	1152
-rolnictwo	51	55	55	54
-pozostałe	1440	1658	1614	1688

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Wykres 127. Zużycie energii elektrycznej z sieci rozdzielczej o niskim napięciu w gospodarstwach domowych na wsi i w miastach województwa podkarpackiego w latach 2005-2010 [GWh].

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Realizowana na terenie Podkarpacia produkcja energii elektrycznej dla potrzeb Krajowego Systemu Elektroenergetycznego, w części instalacji odbywa się wg przestarzałych technologii, które po 2020 roku nie spełnią wymagań ochrony środowiska. Instalacje te będą wymagały odtworzenia. Stan techniczny sieci energetycznych, zwłaszcza na terenach wiejskich, wymaga gruntownej poprawy.

Tabela 70. Przyłącza elektroenergetyczne w woj. podkarpackim w latach 2007 – 2010

Wyszczególnienie	JM	Rok			
		2007	2008	2009	2010
Przyłącza elektroenergetyczne kablowe	szt	60 140	66 135	71 874	78 594
	km	3 244	3 520	3 827	4 181

Przyłącza elektroenergetyczne napowietrzne	szt	783 729	811 718	812 827	814 239
	km	17 200	17 298	17 371	17 453

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Układ zasilający na terenie województwa podkarpackiego pracujący na napięciu 110 kV jest rozmieszczony nierównomiernie, co rzutuje na funkcjonowanie i parametry sieci rozdzielczej średniego napięcia. Sieć doprowadzająca moc ze stacji redukcyjnych do stacji transformatorowych wymaga w większości rekonstrukcji, remontów i rozbudowy zarówno dla poprawy warunków napięciowych odbiorców istniejących jak i stworzenia możliwości przyłączenia nowych odbiorców i źródeł OZE.

W latach 2006-2011 były prowadzone liczne inwestycje związane z modernizacją i rozbudową sieci elektroenergetycznej w województwie podkarpackim, w tym modernizacją i budową nowych linii wysokiego napięcia i stacji redukcyjnych, budową nowych przyłączy, a także linii średniego i niskiego napięcia. Przeprowadzone modernizacje istniejących stacji elektroenergetycznych 110/SN miały na celu zwiększenie pewności zasilania obecnych odbiorców, pokrycie zapotrzebowania na energię elektryczną, wyprowadzenie mocy z jednostek wytwórczych oraz spełnienie wymogów ochrony środowiska. Dokonano modernizacji części stacji 110/SN, modernizacji rozdzielni 110 kV, wymiany transformatorów na nowe o większej mocy, wykonania mis szczelnych itd. Wybudowano kilka nowych stacji elektroenergetycznych GPZ 110 kV/SN.

Modernizacja istniejących linii 110 kV polegała przede wszystkim na ich przebudowie celem zwiększenia ich przepustowości i umożliwieniu wprowadzenia do systemu mocy wytworzonej w planowanych do przyłączenia farmach wiatrowych. Zakończono program wymiany i utylizacji transformatorów SN/nN oraz kondensatorów średniego i niskiego napięcia zawierających PCB (polichlorowane bifenyle).

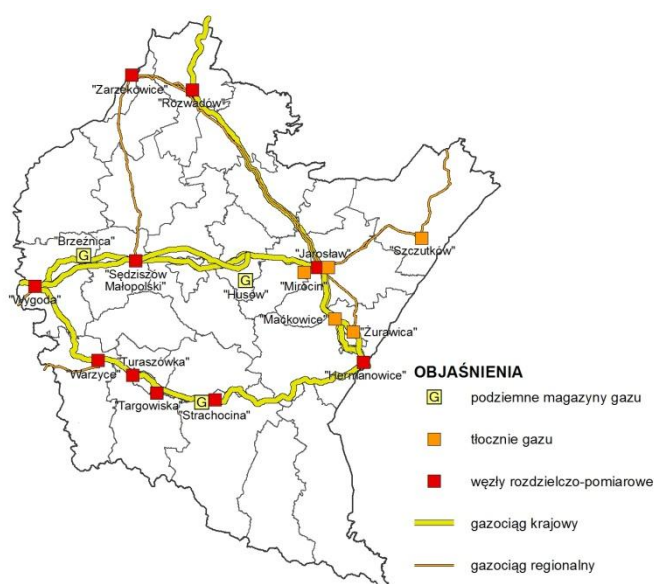
Pomimo prowadzonych systematycznie inwestycji nadal na terenie województwa znajdują się linie energetyczne wymagające modernizacji, która spowoduje zmniejszenie strat sieciowych w przesyłce i dystrybucji. Konieczna jest wymiana transformatorów o niskiej sprawności również pod kątem poprawy niezawodności zasilania oraz rozwoju energetyki rozproszonej. Rejestrowany w regionie ciągle wzrost zapotrzebowania i osiąganie odpowiednich parametrów dostarczanej energii elektrycznej wymaga modernizacji i rozbudowy systemu energetycznego zarówno po stronie układów zasilających wysokiego napięcia, jak też rozdzielczych średniego i niskiego napięcia. Stan techniczny sieci energetycznych, zwłaszcza na terenach wiejskich, wymaga w dalszym ciągu gruntownej poprawy. W południowo - wschodniej części województwa konieczna jest budowa nowych stacji redukcyjnych i linii wysokiego napięcia dla przyłączenia powstających w regionie farm wiatrowych. Konieczny jest także wzrost zdolności produkcyjnych energii elektrycznej z odnawialnych źródeł energii w procesie kogeneracji. Wskazana jest budowa nowych wysokosprawnych, wytwarzających energię elektryczną i ciepło w skojarzeniu elektrociepłowni w lokalizacjach gwarantujących odbiór ciepła oraz przyłączenie do sieci elektroenergetycznej, oraz zapewniających trójgenerację (trigenerację) tzn. dostawę energii elektrycznej, ciepła i chłodu.

3.2. Gazownictwo

Teren województwa podkarpackiego obejmuje blisko 40% ogólnokrajowych złóż gazu ziemnego. W regionie Karpat oraz Przedgórze znajduje się największe polskie złożo gazu ziemnego „Przemysł”, które eksploatowane jest od lat 70-tych XX wieku. W 2005 r. wydobyte gazu z regionu Karpat wyniosło 36.9 mln m³, a w regionie Przedgórze 1 688.34 mln m³.

Złóża gazu ziemnego na terenie Podkarpacia są intensywnie eksploatowane. Aktualnie, PGNiG Oddział w Sanoku, który jest jednym z liderów w dziedzinie eksploatacji gazu ziemnego oraz jego podziemnym magazynowaniu, wydobywa gaz z około 700 odwiertów. W najbliższym czasie zostanie zagospodarowane kolejnych 100 nowych odwiertów, usytuowanych w obrębie 64 czynnych złóż Polski wschodniej i południowej.

Mapa 108. Infrastruktura techniczna- gazownictwo.

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie

PGNiG SA – Oddział w Sanoku, dostarczający około 45% krajowego wydobycia wysokometanowego gazu ziemnego, oprócz podstawowej działalności związanej z eksploatacją złóż gazu ziemnego i ropy naftowej prowadzi także Podziemne Magazynowanie Gazu (PMG). Magazyny te utworzone są w wyeksploatowanych złóżach gazu ziemnego. Są nimi: PMG Husów - 400 mln m³, PMG Strachocina - 330 mln m³, PMG Swarzędz - 90 mln m³, PMG Brzeźnica - 65 mln m³. W związku z tym, że Podziemne Magazynowanie Gazu jest najbardziej efektywnym ekonomicznie sposobem magazynowania rezerw gazu ziemnego, trwa rozbudowa czynnej pojemności magazynowej gazu w Strachocinie z obecnej wartości 150 mln m³ do 330 mln m³. Magazynowanie gazu w podziemnych zbiornikach stanowi rezerwę strategiczną i w dużym stopniu wpływa na niezależność energetyczną naszego państwa.

Mapa 109. Rozmieszczenie podziemnych magazynów gazu

Źródło: <http://www.pgnig.pl/osm>

Podkarpacie jest również obszarem, przez który przesyłany jest do pozostałych regionów Polski gaz ziemny importowany z Federacji Rosyjskiej oraz Ukrainy.

Mapa 110. System przesyłowy gazu

Źródło: Operator Gazociągów Przesyłowych GAZ-SYSTEM S.A.

Na podstawie podpisanego 12 lutego 2003 r. Protokołu Dodatkowego do Porozumienia między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Federacji Rosyjskiej o budowie systemu gazociągów dla tranzytu rosyjskiego gazu przez terytorium Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 25 sierpnia 1993 r. ustalono m.in. cztery punkty zdawczo – odbiorcze dostaw surowca do Polski: Kondratki, Wysokoje, Drozdowicze, Tietierowka. Spośród wymienionych punktów Drozdowicze znajduje się na terenie województwa podkarpackiego i przez ten punkt według danych PGNiG przesyłanych jest 42% gazu ziemnego (3,9 mld m³) importowanego ze Wschodu. Należy podkreślić, że stan techniczny systemu przesyłowego przy punkcie dostaw Drozdowicze charakteryzuje się niskim ciśnieniem, dlatego w Jarosławcu planowana jest budowa nowej stacji sprężania dla wyższych ciśnień. Gęstość sieci gazowej województwa jest jedną z najwyższych w Polsce, większą gęstością charakteryzują się jedynie województwa małopolskie i śląskie.

W ramach Krajowego Systemu Przesyłowego, którego zarządzającym jest Operator Gazociągów Przesyłowych Gaz-System S.A., przez teren województwa przebiegają dwa układy magistralne systemu gazu ziemnego wysokometanowego:

magistrala południowa na trasie Hermanowice – Jarosław - Podgórska Wola – Tworzeń – Odolanów, magistrala północna na trasie Jarosław – Wronów – Rembelszczyzna – Hołowczyce – Gostyń – Odolanów. W ramach wyżej wymienionych układów magistralnych znajdują się sieci gazociągów wysokiego ciśnienia wraz z tłoczniami gazu, węzłami systemowymi oraz stacjami gazowymi. System gazociągów wysokiego ciśnienia i podwyższonego ciśnienia o znaczeniu regionalnym wraz ze stacjami redukcyjno – pomiarowymi I⁰ i II⁰ oraz siecią rozdzielczą zabezpiecza potrzeby województwa.

Na 159 gmin województwa podkarpackiego jedynie 9 w całości lub w dużej części nie posiada sieci gazowej. Inwestycje sieciowe są utrudnione w południowo-wschodniej części województwa, ze względu na ukształtowanie powierzchni i dużą lesistość. Przez teren województwa przebiega także sześć głównych gazociągów wysokoprężnych przesyłających gaz ziemny. Szacuje się, że przesył surowca gazociągami pokrywa około 20% krajowego zapotrzebowania.

Województwo podkarpackie posiada sieć gazociągową o ogólnej długości 18,16 tys. km, z czego 1,88 tys. km stanowi sieć przesyłowa, z kolei 16,28 tys. km to sieć rozdzielcza (wg Banku Danych Lokalnych z 2007 r.).

Do sieci gazowej podłączonych jest 331 192 budynków, zaś gospodarstw domowych odbierających gaz jest 448 442. Spośród tych odbiorców gazu, 251 327 gospodarstw domowych znajduje się w miastach. Blisko 76 tys. gospodarstw domowych ogrzewa mieszkania gazem ziemnym, którego zużycie w ramach gospodarki komunalnej w województwie podkarpackim wynosi 240 638,50 tys. m³. Z sieci gazowej korzysta 1 464 857 osób, co stanowi 69,8% ludności województwa. W miastach z instalacji gazowych korzysta 87,9% ludności, z kolei na wsi 57,5%. Sektor ekonomiczny obejmujący przemysł, budownictwo, handel oraz usługi, zużywa 1 067 055,2 tys. m³ gazu ziemnego. Zużycie gazu ziemnego na jednego mieszkańca w województwie kształtuje się na

średniorocznym poziomie 114,7 m³. W miastach średnie zużycie gazu na mieszkańca jest większe niż na wsi, wynosi 161,6 m³, natomiast na wsi 82,7 m³.

Tabela 71. Podstawowe dane dot. gazownictwa w woj. podkarpackim w latach 2007 i 2010

Wyszczególnienie	Rok 2007	Rok 2010
Sieć gazowa (tys. km)	18,16	18,52
- w tym sieć rozdzielcza poniżej 0,5 Mpa (tys. km)	16,28	16,63
Podłączenia prowadzące do budynków mieszkalnych (tys.)	331,19	340,40
Liczba odbiorców (tys.)	448,4	455,1
Zużycie (mln m ³)	240,64	249,82

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

3.3. Ciepłownictwo

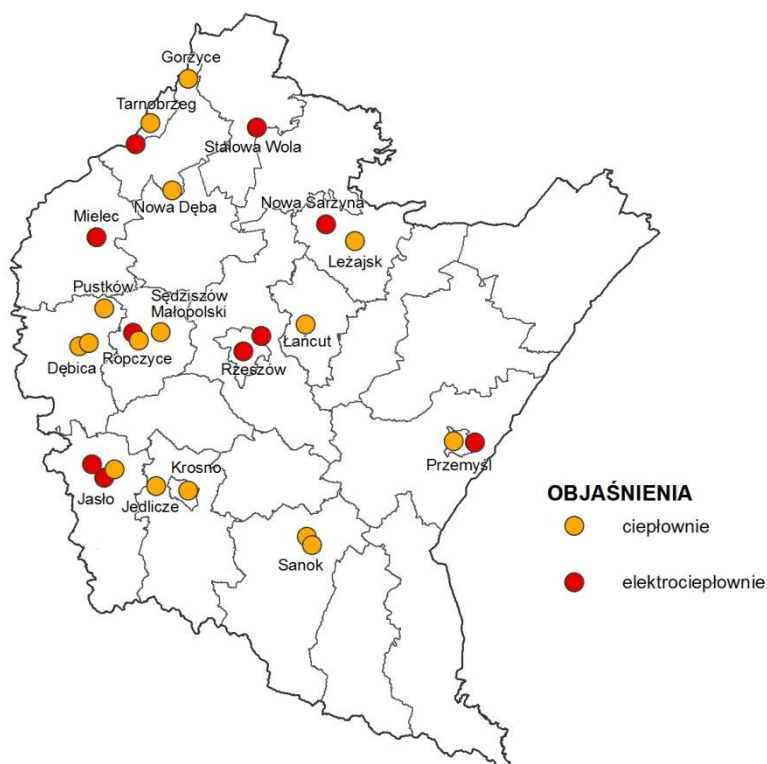
Wytwarzanie ciepła w województwie podkarpackim odbywa się obecnie w elektrociepłowniach, ciepłowniach oraz 931 kotłowniach komunalnych, przemysłowych i osiedlowych (585 kotłowni w roku 2007). System produkcji ciepła w województwie korzysta głównie z paliw kopalnych w postaci węgla kamiennego oraz gazu ziemnego wysokometanowego. Jedynym odnawialnym źródłem energii stosowanym do wytworzenia ciepła jest biomasa, lecz jej wkład jest marginalny (w 2010 r. wyniósł on niespełna 2,8% - ponad 2 razy mniej niż średnia krajowa).

Główni producenci ciepła w województwie podkarpackim to duże elektrociepłownie takie jak: PGE Górnictwo i Energetyka Konwencjonalna Oddział Elektrociepłownia Rzeszów (EC), TAURON Wytwarzanie S.A. – Oddział Elektrownia Stalowa Wola, Elektrociepłownia Nowa Sarzyna i Elektrociepłownia Mielec.

Największe zakłady reprezentujące energetykę ciepłą w województwie podkarpackim pracują w kogeneracji, w oparciu o wykorzystanie paliwa gazowego (EC Nowa Sarzyna – paliwo gazowe, EC Rzeszów – 1 blok gazowo – parowy).

Ich oddziaływanie na środowisko w porównaniu do elektrociepłowni opalanych węglem jest znikome. Pozostałe elektrociepłownie oraz EC Rzeszów produkują ciepło również w oparciu o węgiel kamienny.

Mapa 111. Infrastruktura techniczna - ciepłownictwo w województwie podkarpackim.

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie

Duże elektrociepłownie spalające paliwa w przeważającej ilości są wyposażone w nowoczesne urządzenia odpylające i instalacje ochrony środowiska. Średni procent zatrzymanych pyłów wynosi 99,4%, (2010 r.) co świadczy o znacznej liczbie zamontowanych urządzeń o wysokiej sprawności (odpylacze tkaninowe i elektrofiltry).

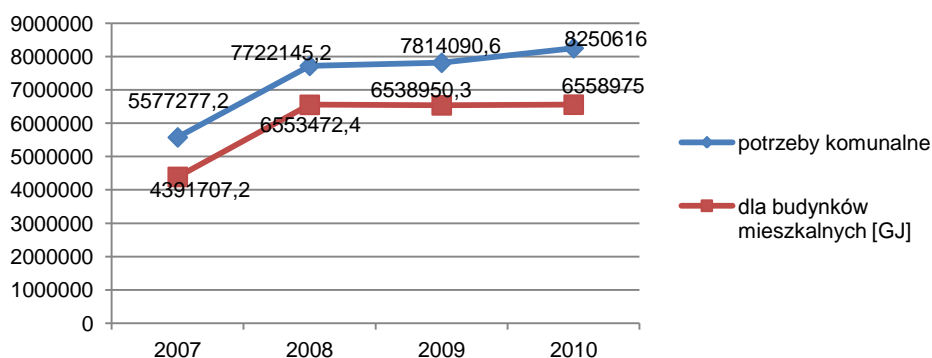
Tabela 72. Emisja zanieczyszczeń pyłowych i gazowych do powietrza w latach 2007 – 2010

	2007	2008	2009	2010
Emisja zanieczyszczeń pyłowych tys. ton	2,7	2,3	2,0	2,0
Emisja zanieczyszczeń gazowych tys. ton (bez dwutlenku węgla)	23,4	20,8	18,5	21,1
Procent zatrzymanych pyłów	98,5%	98,7%	98,7%	99,4%

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Łączna sprzedaż ciepła na potrzeby komunalne w województwie w roku 2007 wyniosła 5 577 277,2 GJ, w tym dla budynków mieszkalnych 4 391 707,2 GJ oraz 1 185 570,0 GJ dla urzędów i instytucji. W roku 2008 nastąpił skokowy wzrost sprzedaży ciepła na potrzeby komunalne (w tym dla budynków mieszkalnych) i wykazywał słabą tendencję wzrostową w latach 2009 i 2010.

Wykres 128. Sprzedaż energii cieplnej w województwie podkarpackim na potrzeby komunalne, w tym dla budynków mieszkalnych w latach 2007 – 2010.

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Na terenach miast gospodarka cieplna oparta jest o centralne źródła ciepła. Zauważalny jest trend zmniejszenia udziału dużych (centralnych) źródeł ciepła, na rzecz źródeł lokalnych. Ogrzewanie budownictwa jednorodzinnego na terenach wsi oraz w większości mniejszych miast odbywa się z indywidualnych kotłowni zasilanych paliwem stałym, gazowym lub płynnym lub przez ogrzewanie piecowe. Widoczny jest wzrost łącznej kubatury budynków mieszkalnych ogrzewanych centralnie, która w województwie podkarpackim w roku 2007 r. wynosiła 36 618 dam³ (36 021 dam³ miasta), co stanowiło 3,23% kubatury krajowej. W 2010 roku kubatura budynków mieszkalnych ogrzewanych centralnie wynosiła 45 057 dam³.

Tabela 73.. Podstawowe dane o systemach ciepłowniczych w woj. podkarpackim

Wyszczególnienie	Lata			
	2007	2008	2009	2010
Sieć ciepła [km] w tym przesyłowa	1158,6	1034,9	1070,1	1132,0
	794,5	693,5	755,2	783,9
Kubatura ogrzewanych budynków [dam ³] w tym mieszkalnych	64230,9	72840,0	70639,1	72269,0
	36617,8	46713,2	45145,4	45057,2

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

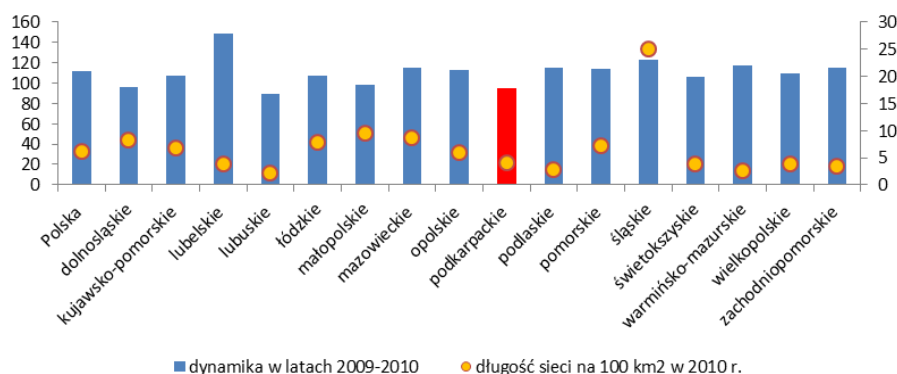
System dystrybucji ciepła ze źródeł centralnych oparty jest na magistralnych sieciach ciepłych wysokich parametrów wyprowadzonych z głównych źródeł ciepła. Sieci magistralne zasilają węzły wymiennikowe, z których wyprowadzona jest sieć ciepłownicza niskich parametrów doprowadzająca ciepło dla potrzeb centralnego ogrzewania i ciepłej wody użytkowej do poszczególnych odbiorców.

Najnowsze sieci wykonane są z rur preizolowanych, starsze były układane w kanałach prefabrykowanych (duże straty ciepła sięgające niekiedy 30%), a na terenach przemysłowych układane były na estakadach napowietrznych.

W celu wyeliminowania strat ciepła i awaryjności prowadzona jest sukcesywna wymiana sieci ułożonych w kanałach prefabrykowanych na nowe sieci z uwzględnieniem najnowszych rozwiązań technicznych.

W 2007 r. na terenie województwa podkarpackiego było 1158,6 km czynnej sieci ciepłowniczej, w tym 794,5 km sieci magistralnej (przesyłowej). W zakresie gospodarki komunalnej długość sieci ciepłej przyłączy do budynków i innych obiektów ma 364,1 km. W roku 2010 długość sieci ciepłowniczej zmniejszyła się do 1132,0 km (w tym 783,9 przesyłowej). Długość sieci ciepłej przyłączy do budynków i innych budynków wyniosła 348,1 km. Z analizy danych wynika, że gęstość sieci ciepłowniczej w województwie podkarpackim zmniejszyła się.

Wykres 129. Zmiany długości sieci ciepłej w przeliczeniu na 100 km² w latach 2002-2010 (lewa skala, 2002=100) oraz wartość wskaźnika na koniec 2010 r. (prawa skala)

Źródło: *Energia ciepła w liczbach – 2010*, Urząd Regulacji Energetyki, Warszawa 2011

Brak sieci ciepłowniczych poza ośrodkami miejskimi, gdzie występują trudności z przekonaniem społeczności lokalnych do wykorzystania scentralizowanego ciepła. Wysoko pożądanym jest dążenie do zastąpienia istniejących kotłowni lokalnych na nowe wysokosprawne kogeneracyjne źródła. Część gmin nie posiada planów dla szerokiego rozwoju inwestycji przemysłowych, które wymagałyby zabezpieczenia w ciepło i energię elektryczną.

Stosownie do coraz ostrzejszych norm środowiskowych i zobowiązań Polski, należy dążyć do rozwoju ciepłownictwa na terenie województwa w oparciu o wykorzystanie odnawialnych źródeł energii (energia pochodząca z odpadów i niskoemisyjnych paliw, spalanie biogazu, biomasy, pompy ciepłe, promieniowanie słoneczne, itp.), szczególnie pracujących w kogeneracji.

Niezbędne jest również zastąpienie obecnie eksploatowanych kotłów węglowych nowymi wysokosprawnymi jednostkami produkującymi w kogeneracji, które do produkcji wykorzystywać będą lokalne zasoby gazu i odnawialne źródła energii. Zasadnym jest planowanie nowych inwestycji w sąsiedztwie lokalnych źródeł gazu, co da możliwość do budowy rozproszonych źródeł kogeneracyjnych, bez konieczności budowy długich odcinków sieci ciepłowniczych. W obecnym stanie należy dążyć do wyłączenia z ruchu przestarzałych technicznie i technologicznie bloków usytuowanych na terenie województwa. Ograniczenie tzw. niskiej emisji z kotłów węglowych małej i średniej mocy, będącej niezwykle uciążliwej dla środowiska i stanowiącej źródło występujących przekroczeń wartości dopuszczalnych zanieczyszczeń powietrza, przyczyni się do istotnej poprawy jakości życia mieszkańców województwa.

3.4. Odnawialne źródła energii

Według danych GUS w ostatnim dziesięcioleciu następuje ciągły wzrost ilości energii pozyskiwanej ze źródeł odnawialnych, co przy jednoczesnym spadku pozyskania energii pierwotnej daje systematyczny wzrost udziału tej energii w pozyskaniu ogółem. Udział ten w 2009 r. wyniósł 9%. Z uwagi na krajowe uwarunkowania geologiczne i klimatyczne, największą pozycję bilansu energii odnawialnej w 2009 r. stanowiła energia z biomasy stałej – 85,5% pozyskania wszystkich nośników energii odnawialnej. Udział energii elektrycznej wytwarzanej z odnawialnych źródeł energii w krajowym zużyciu energii elektrycznej brutto wzrósł z 2,58% w 2005 r. do 5,75% w 2009 r.⁶³

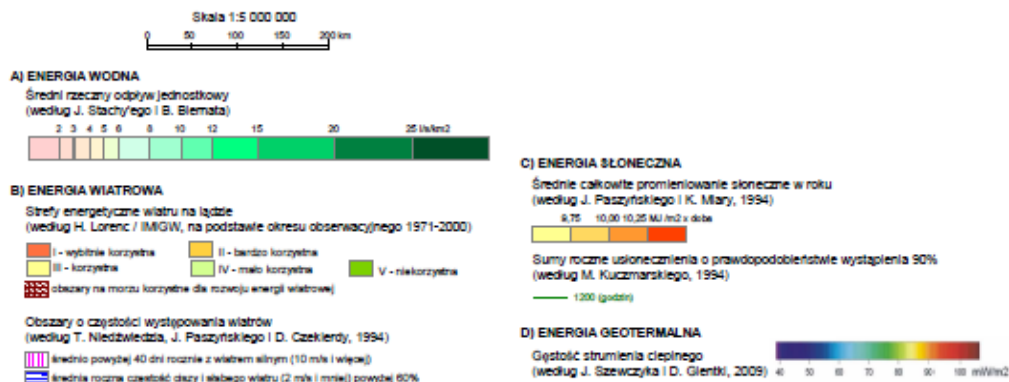
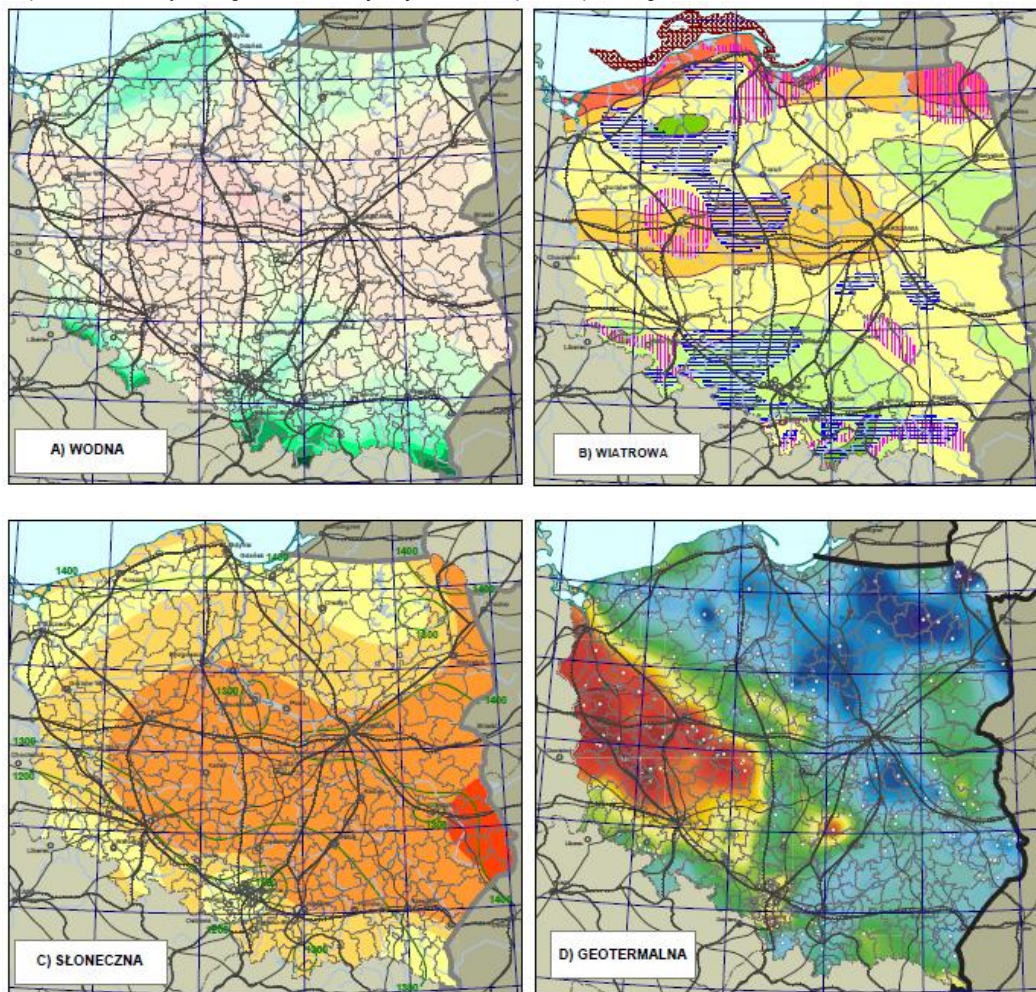
Struktura wytwarzania energii elektrycznej z wykorzystaniem zasobów odnawialnych w latach 2005-2009 wskazuje, że największy udział w wytwarzaniu tej energii mają elektrownie i elektrociepłownie wykorzystujące energię biomasy (blisko 57%) oraz elektrownie wodne (blisko 28%). Ponadto coraz istotniejszą rolę odgrywają źródła wykorzystujące wiatr oraz biogaz.

⁶³ Raport Ministerstwa Gospodarki

Celem określonym w strategii „Europa 2020” jest zwiększenie udziału odnawialnych źródeł energii w całkowitym zużyciu energii do 20% w Unii Europejskiej. Cele dla poszczególnych krajów zostały wskazane w dyrektywie 2009/28/WE. W 2008 r. Unia Europejska osiągnęła połowę wartości wskaźnika dyrektywowego – 10,4% udziału energii ze źródeł odnawialnych w całkowitym zużyciu energii, z czego dla poszczególnych celów to: w zużyciu energii ciepłej – 11,8%, energii elektrycznej – 17% oraz paliwach w transporcie – 3,4%. W przypadku Polski udział OZE w całkowitym zużyciu energii wyniósł 7,9% wobec celu 15% dla roku 2020.

Oprócz konwencjonalnych źródeł wytwarzania energii elektrycznej i ciepła na terenie województwa podkarpackiego funkcjonują urządzenia wykorzystujące energię ze źródeł odnawialnych, tj. potencjał wód płynących, energię wiatrową, słoneczną a także pochodzącą z biogazu i biomasy.

Mapa 112. Zasoby energii odnawialnej województwa podkarpackiego na tle Polski

Źródło: *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. Warszawa 2012 r.

Województwo podkarpackie posiada dobre warunki naturalne do rozwoju infrastruktury odnawialnych źródeł energii. Potencjał ten jest w największym stopniu wykorzystywany przez elektrownię szczytowo-pompową w Solinie o mocy blisko 198,6 MW i produkcji rocznej 112 GWh.

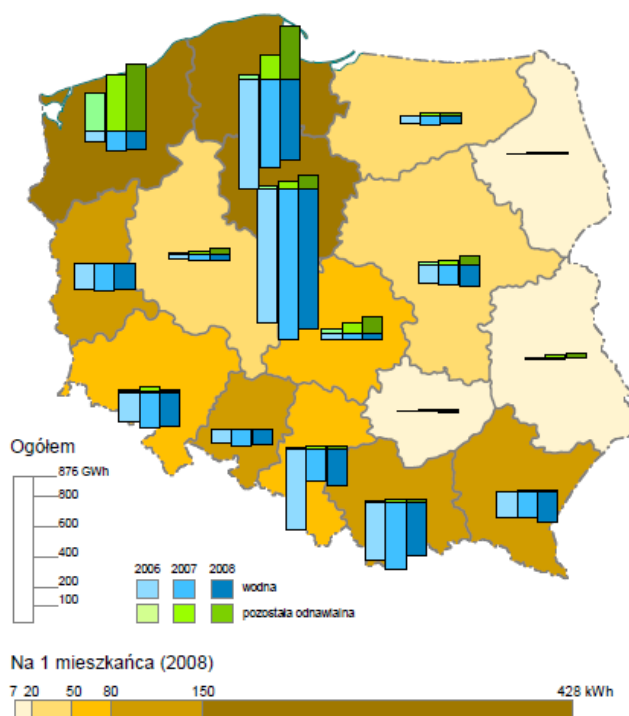
Tabela 74. Zestawienie elementów infrastruktury energetycznej związanej z odnawialnymi źródłami energii elektrycznej w woj. podkarpackim wg stanu na 31.12.2011 r.

Typ instalacji	Liczba instalacji	Moc instalacji MW
wytwarzające z biogazu z oczyszczalni ścieków	6	2,275
wytwarzające z biogazu składowiskowego	3	1,764
wytwarzające z biomasy z odpadów leśnych, rolniczych, ogrodowych	1	0,58
elektrownia wiatrowa na lądzie	18	52,355
elektrownia wodna przepływowa do 0,3 MW	10	0,659
elektrownia wodna przepływowa do 0,1 MW	1	0,825
elektrownia wodna przepływowa do 10 MW	1	8,3
elektrownia wodna szczytowo - pompowa	1	198,6
realizujące technologię współspalania (paliwa kopalne i biomasa), w tym: a) TAURON Wytwarzanie S.A. – Oddział Elektrownia Stalowa Wola b) PGE GiEK S.A Oddział Elektrociepłownia Rzeszów	2	a)15 MW łącznie dla całej Elektrowni w przeliczeniu na udział energetyczny biomasy b) brak danych

Źródło: Urząd Regulacji Energetyki

Wiodącą rolę w produkcji energii elektrycznej z odnawialnych źródeł energii na Podkarpaciu, poza PGE Energia Odnawialna S.A. Oddział Zespół Elektrowni Wodnych „Solina – Myczkowce (elektrownia wodna szczytowo – pompowa), odgrywa Tauron Wytwarzanie S.A. Oddział Elektrownia Stalowa Wola w Stalowej Woli, który w wyniku współspalania i spalania biomasy leśnej i rolniczej produkuje energię odnawialną.

Mapa 113. Produkcja energii elektrycznej ze źródeł odnawialnych – województwo podkarpackie na tle kraju.

Źródło: Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 . Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. Warszawa 2012 r.

Biomasa

Na terenie województwa podkarpackiego ze wszystkich źródeł biomasy w największym stopniu wykorzystywane jest drewno oraz rzepak. Natomiast, niewiele stosuje się innych roślin energetycznych oraz słomy, biogazu wysypiskowego i biogazu z oczyszczalni ścieków. Nie wykorzystuje się siana, biogazu rolniczego i biogazu ze ścieków przemysłowych. W 2007 r. wykorzystano na cele energetyczne tylko około 15 % posiadanego potencjału technicznego biomasy, głównie drewna.

- Biomasa leśna (drzewna)

Na cele energetyczne wykorzystywane są następujące gatunki drewna: drewno średniowymiarowe, papierówka, drewno opałowe, drewno małe wymiarowe, pozostałości zrębowe.

Największy potencjał teoretyczny do produkcji biomasy leśnej posiadają nadleśnictwa: Komańcza (153842 GJ), Rymanów (151128 GJ), Lutowiska (144054 GJ), Brzozów (125627 GJ) i Brzegi Dolne (120180 GJ).

- Biomasa rolnicza (słoma i siano)

W ostatnich latach w rolnictwie występuje coraz mniejsze zapotrzebowanie na słomę, co jest wynikiem spadku produkcji zwierzęcej (głównie bydła i owiec) oraz jej sporadycznym wykorzystywaniem na cele paszowe, ze względu na zwiększającą się corocznie powierzchnię nieużytkowanych łąk. Nadwyżka słomy i siana może być wykorzystana jako biomasa.

Największymi zasobami słomy dysponują powiaty: jarosławski (44,5 tys. ton), mielecki (42,5 tys. ton), lubaczowski (36,4 tys. ton), rzeszowski (33,2 tys. ton) i przemyski (31,4 tys. ton). Niedobór słomy wystąpił tylko w powiecie bieszczadzki i wyniósł 1,4 tys. ton.

Najwyższy potencjał teoretyczny siana zanotowano w powiecie rzeszowski (35,4 tys. ton), następnie powiecie: sanockim (29,0 tys. ton), leskim (26,1 tys. ton), krośnieńskim (21,3 tys. ton), przemyskim (21,4 tys. ton), nizańskim (20,3 tys. ton). Poniżej 10 tys. ton siana do energetycznego wykorzystania odnotowano w powiatach miejskich takich jak: Przemyśl, Krosno, Tarnobrzeg oraz w powiatach: leżajskim, łańcuckim i ropczycko-sędziszowskim.

Biogaz

W województwie podkarpackim biogaz nie jest aktualnie produkowany i wykorzystywany na szerszą skalę.

- Biogaz z oczyszczalni ścieków

Na terenie województwa funkcjonuje 208 oczyszczalni ścieków. W województwie największy potencjał teoretyczny biogazu z oczyszczalni ścieków posiadają powiaty: rzeszowski (28570 GJ/rok), m. Rzeszów (27469 GJ/rok), mielecki (22370 GJ/rok), dębicki (22258 GJ/rok), jarosławski (20508 GJ/rok). Najmniejszy potencjał teoretyczny posiadają powiaty: bieszczadzki (3726 GJ/rok) i leski (4465 GJ/rok).

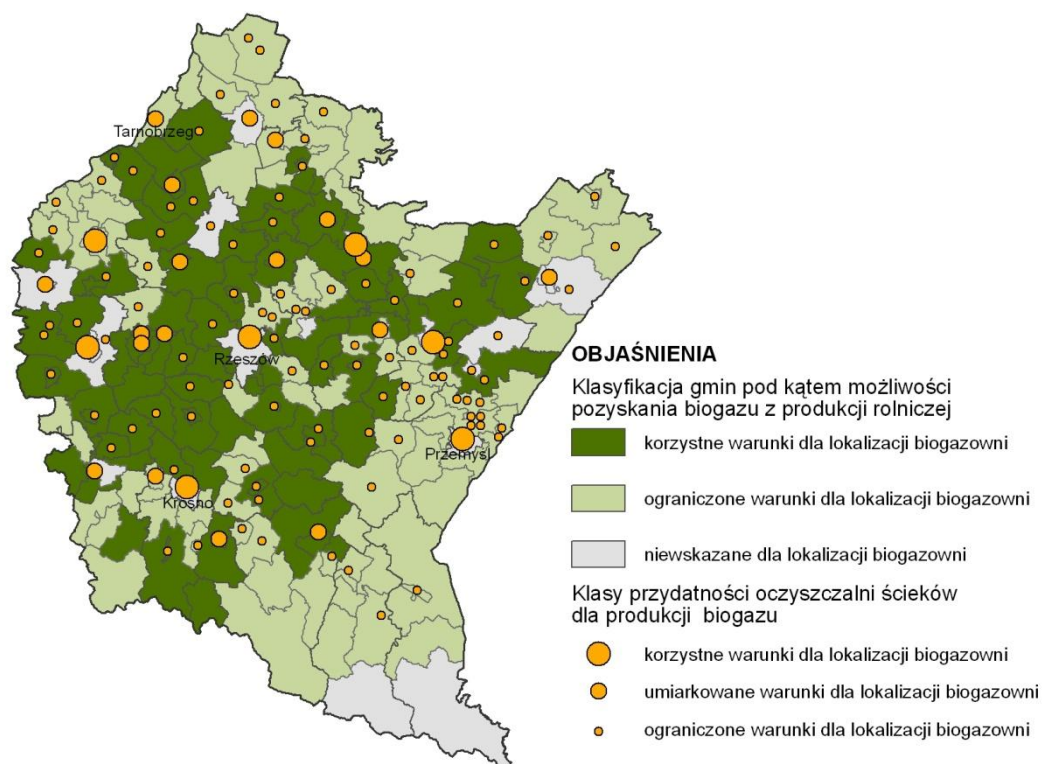
- Biogaz z wysypisk odpadów

Biogaz wytwarzany na składowiskach odpadów nazywany jest gazem wysypiskowym. Na składowiskach odpadów komunalnych proces fermentacji zachodzi samoistnie w sposób niekontrolowany. Na terenie województwa znajduje się 41 wysypisk odpadów. Największym potencjałem teoretycznym biogazu z wysypisk odpadów charakteryzują się miasta: Rzeszów (420 m³/rok) i Przemyśl (1 030 m³/rok) oraz powiaty: mielecki (522 m³/rok) i dębicki (430 m³/rok). Natomiast najmniejszym powiaty: strzyżowski (56 m³/rok) i nizański (88 m³/rok).

- Biogaz z produkcji rolniczej

Do wytwarzania biogazu na terenach wiejskich wykorzystuje się surowce z produkcji rolniczej, odpady z hodowli roślin i zwierząt, odchody zwierząt, jak również produkty uboczne i odpadowe z przetwórstwa rolno - spożywczego. Największym potencjałem teoretycznym biogazu z produkcji rolniczej charakteryzują się powiaty: mielecki (442,4 Tj/rok), rzeszowski (392,9 Tj/rok), jarosławski (333,4 Tj/rok) i dębicki (308,1 Tj/rok).

Mapa 114. Biogaz z produkcji rolnej i oczyszczalni ścieków.

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie.

Biopaliwa

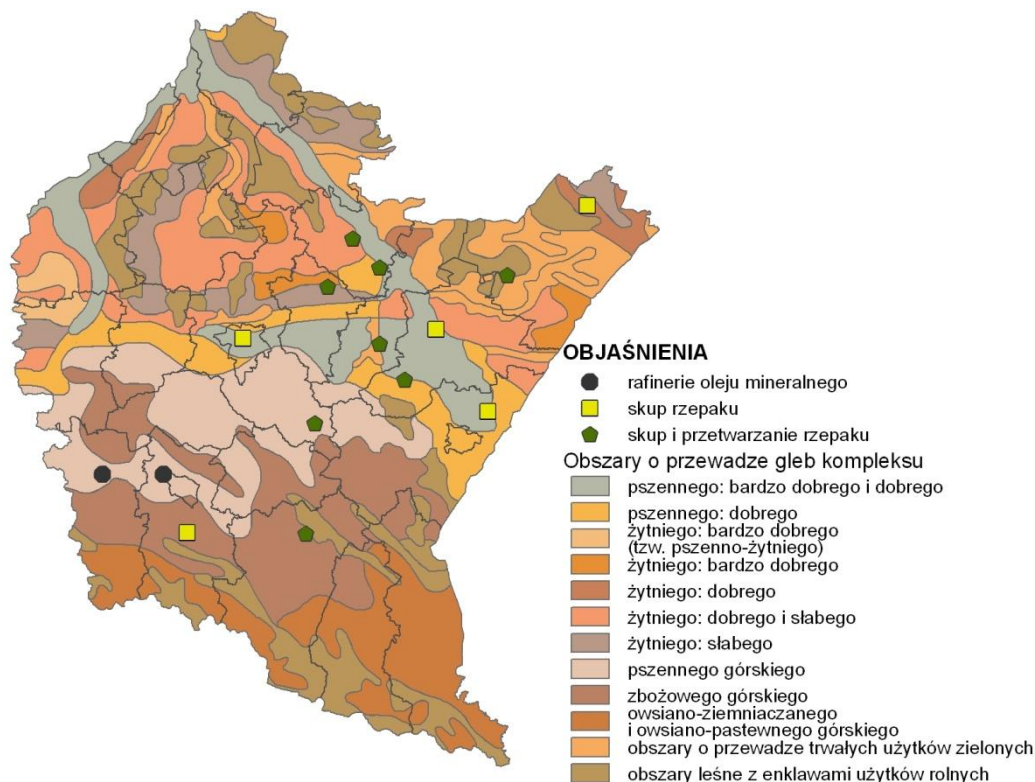
Do grupy biopaliw płynnych zaliczamy: bioetanol, biometanol, oleje roślinne, biodiesel i biooleje. Spośród tej grupy największe znaczenie ma bioetanol, do produkcji, którego głównym surowcem są: kukurydza, pszenica i żyto.

Przeciętna ogólna powierzchnia zbóż w województwie w latach 1999 – 2009 wynosiła 284,9 tys. ha, a przeciętne zbiory zbóż ogółem w analizowanych latach kształtowały się na poziomie 811,05 tys. ton. Plony kukurydzy osiągały przeciętny poziom 5,38 t/ha.

Według danych GUS na terenie województwa, spośród roślin oleistych wykorzystywanych do produkcji biopaliw, największy areal zajmuje rzepak - 11256 ha w 2008 r., co stanowi 2,7 % ogólnej powierzchni zasiewów. Powierzchnia zasiewów rzepaku w latach 2000 – 2008 wzrosła ponad dwukrotnie, co spowodowane jest wysoką opłacalnością produkcji.

Największym potencjałem możliwości produkcji biopaliw w województwie charakteryzują się powiaty: jarosławski (2407 tys.l), mielecki (2184 tys.l), rzeszowski (1787 tys.l), lubaczowski (1727 tys.l) i przemyski (1672 tys.l).

Mapa 115. Energia odnawialna – biopaliwa w województwie podkarpackim.

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie – 2011 r.

Ze wszystkich źródeł „biomasy stałej” w województwie podkarpackim w największym stopniu wykorzystywane są niezanieczyszczone odpady drzewne pochodzące z przemysłu drzewnego i gospodarki leśnej. W ostatnim okresie obserwuje się wzrost zużycia biomasy w stanie nieprzetworzonej i przetworzonej (brykiety i pelety) z odpadów roślinnych z rolnictwa i z przemysłu przetwórstwa spożywczego. Wykorzystywane są głównie regionalne zasoby biomasy.

Istnieje szereg niewielkich instalacji współspalających biomasę, odpady roślinne z rolnictwa i leśnictwa, z przemysłu przetwórstwa spożywczego, korka, niezanieczyszczonego drewna, w celu odzyskania zawartej w nich energii cieplnej.

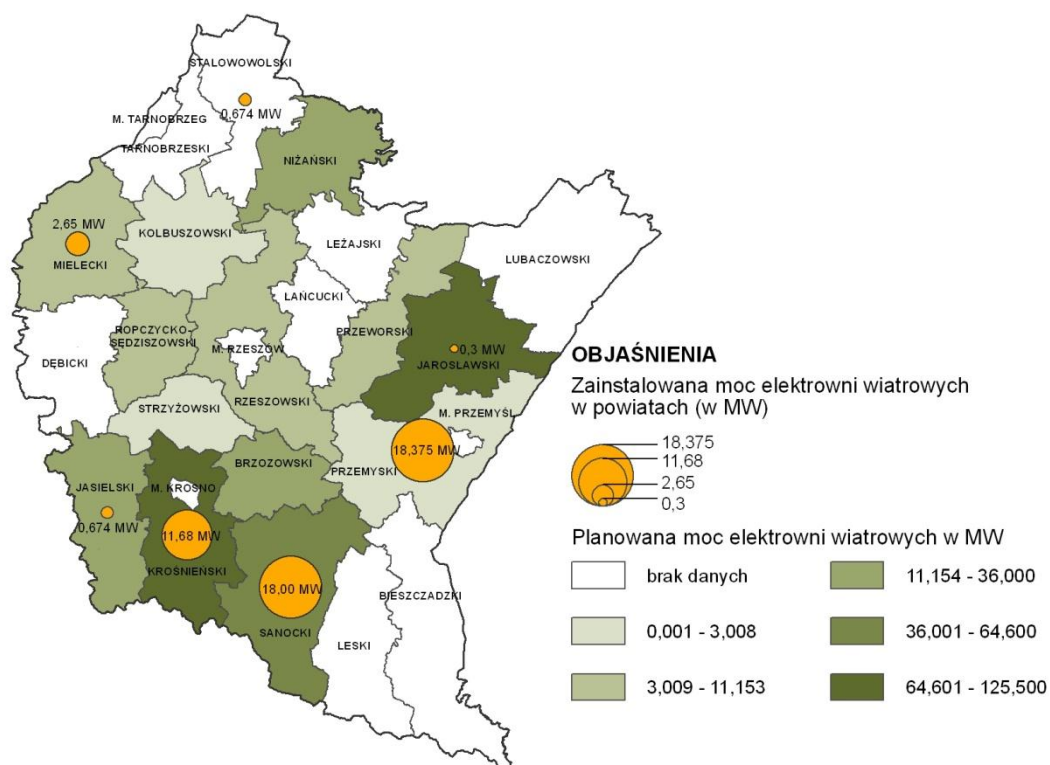
Przy 10% udziale wagowym paliwa biomasowego w procesach spalania, sektor ten może stać się kluczowym OZE na Podkarpaciu. Reasumując możemy stwierdzić, iż województwo podkarpackie posiada znaczne, lecz nie wykorzystywane w pełni zasoby biomasy stałej. Najistotniejszym ograniczeniem rozwoju biogazowni rolniczych w województwie są niewystarczające możliwości przyłączenia źródeł wytwórczych energii do sieci elektroenergetycznej i ciepłowniczej. Ponadto nie bez znaczenia jest fakt, iż lokalizacje biogazowni rolniczych uwarunkowane są przepisami z zakresu ochrony środowiska i przyrody (występowanie obszarów objętych ochroną prawną, dla których istnieją ograniczenia inwestycyjne).

Energetyka wiatrowa

W latach 2008 – 2011 zauważa się wzrost zabudowy nowych elektrowni wiatrowych. W roku 2007 na terenie województwa funkcjonowało ponad 20 sztuk elektrowni wiatrowych o łącznej mocy ponad 2,4 MW. Możliwa do wytworzenia energia elektryczna w elektrowniach wiatrowych wynosiła ok. 4,8 GWh, co stanowiło 0,1% energii zużywanej w województwie podkarpackim.

Wg stanu na dzień 31.12.2011 r. istniało 18 elektrowni wiatrowych, które zostały podłączone do sieci energetycznej, a ich łączna moc wzrosła do ponad 52 MW⁶⁴. Zgodnie z przytoczonymi danymi, w okresie d 2007 do 2012 r. nastąpił blisko 22-krotny wzrost mocy zainstalowanej w elektrowniach wiatrowych. Dane URE wskazują, że zmieniła się struktura powstających elektrowni wiatrowych, budowane są turbiny o większej mocy. Budząca spory energetyka wiatrowa ze względu na moc zainstalowaną w generatorach będzie pełniła znaczącą funkcję w rozwoju OZE na Podkarpaciu. Widoczny jest również rozwój małej energetyki wiatrowej na potrzeby osób prywatnych.

Mapa 116. Energetyka wiatrowa w województwie podkarpackim.

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie

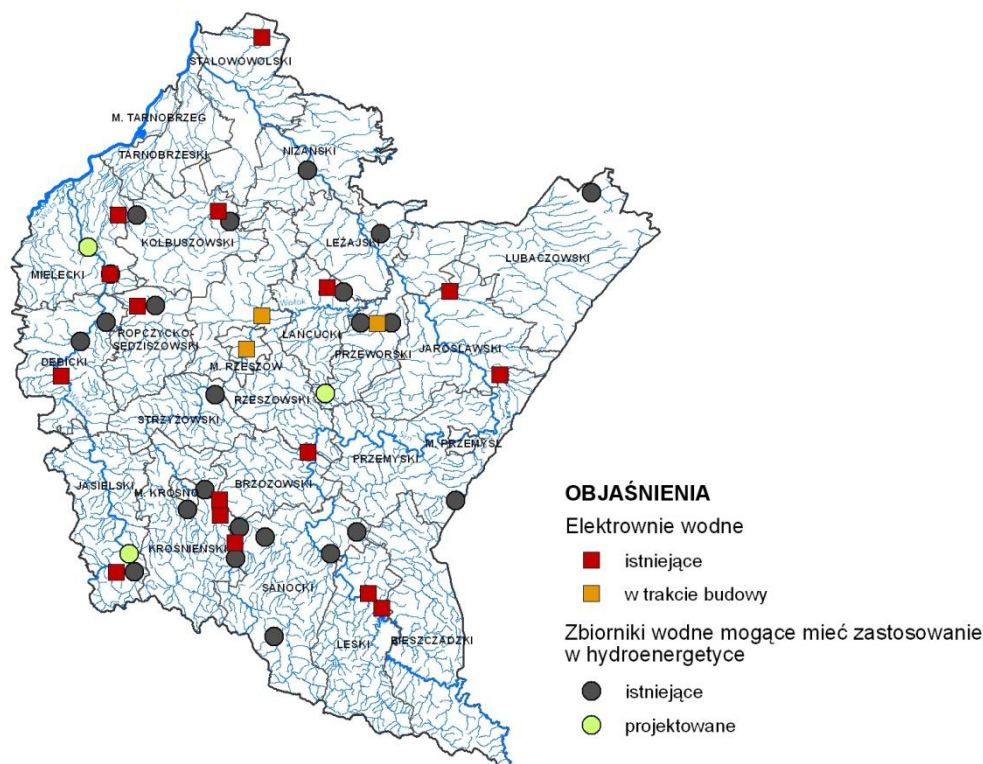
Energetyka wodna

Na początku 2012 roku zidentyfikowano 18 funkcjonujących elektrowni wodnych, kilka projektowanych i jedną w trakcie realizacji (hydroelektrownia na Wiśloku w Rzeszowie). Część z nich to hydroelektrownie o mocy zaledwie kilkudziesięciu kW, w których wytwarzana energia zużywana jest na miejscu. Ze względu na zainstalowaną moc, zdecydowana większość to tzw. małe elektrownie wodne o mocy do 5 MW. Należą do nich m.in. hydroelektrownie w Wilczej Woli, Żołyni, Krempnej, Sieniawie, Radawie oraz w Nienowicach współpracujące z siecią dystrybucyjną średniego napięcia. Moc zainstalowaną w małych elektrowniach wodnych szacuje się na ok. od 1.3 do kilku MW.

Do dużych elektrowni wodnych zalicza się Zespół Elektrowni Wodnych Solina – Myczkowce na rzece San (moc 200MW – Solina i 8,2MW – Myczkowce).

⁶⁴ dane Urzędu Regulacji Energetyki

Mapa 117. Energetyka wodna w województwie podkarpackim.

* dane hydrograficzne na podstawie Mapy Podziału Hydrograficznego Polski wykonanej przez IMGW

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie

Rzeką o największym potencjale energetycznym jest rzeka San oraz w znacznie mniejszym stopniu Wisłoka i Wisłok. Istniejące małe sztuczne spiętrzenia, których najwięcej znajduje się na rzekach: Wisłoka, Wisłok i Mlecza, mogą być wykorzystane w celach energetycznych.

Według danych Urzędu Regulacji Energetyki z dn. 31.12.2011 r. w województwie podkarpackim istniało w sumie 12 elektrowni wodnych przepływowych o mocy łącznej 9,78 MW, wytwarzających i sprzedających energię elektryczną do sieci.

Występujące w województwie korzystne warunki naturalne, tj. duże prędkości przepływu wody w rzekach i potokach oraz korzystne wysokości spadku wód, sprzyjają lokalizacji tego typu inwestycji.

Ograniczenia lub zakazy umiejscowienia obiektów energetyki wodnej dotyczą obszarów, na których realizacja tego typu obiektów jest sprzeczna z ustaleniami celów środowiskowych dla jednolitych części wód i obszarów chronionych, zawartych planach gospodarowania wodami na obszarze dorzecza. Lokalizacja urządzeń do piętrzenia wody wpływa niekorzystnie na środowisko powodując m.in.: zanik ekosystemów naturalnych, wycofywanie się gatunków związanych z naturalnymi korytami rzek, utrudnienia wędrówek ryb dwuśrodowiskowych, straty w rybostanie oraz zmniejszenie powierzchni siedlisk wilgotnych.

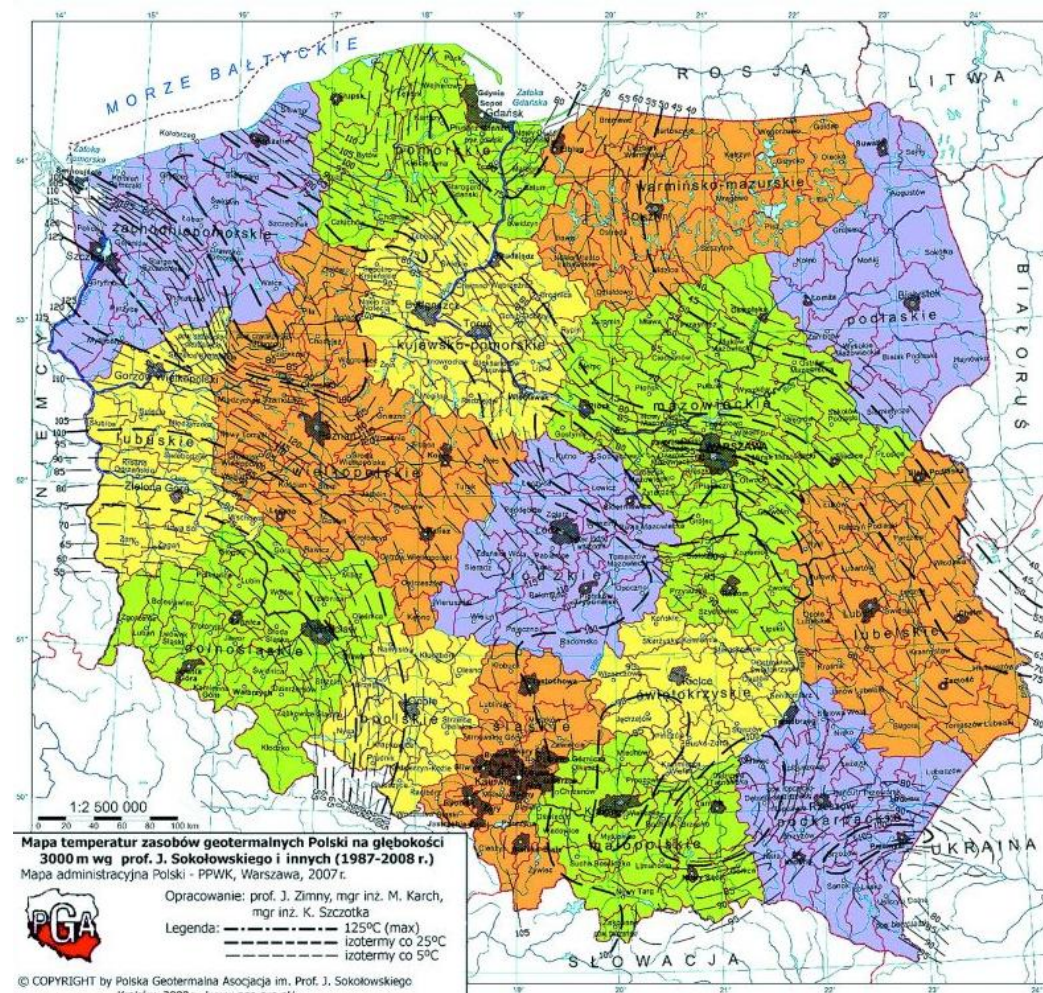
Dodatkowymi czynnikami ograniczającymi lokalizację ww. obiektów są duże wymagania techniczne stawiane obiektom hydrotechnicznym (wynikające z budowy koryt rzecznych), niekorzystny wpływ na tereny przyległe (podtopienia, zawodnienia terenów zabudowanych i rolnych) oraz ograniczenia wynikające z oddziaływania sąsiednich spiętrzeń.

Energetyka geotermalna

W istniejących obecnie warunkach technicznych pozyskiwania i wykorzystania złóż geotermalnych, najbardziej uzasadniona jest eksploatacja wód, których temperatura jest wyższa niż 60°C. Jednak, płytkie występowanie wód – do 1000 metrów, duża wydajność – ponad 200 m³/h, mała mineralizacja – do 3 g/dm³ i korzystne warunki wydobywania, wskazują również na celowość eksploatacji złóż geotermalnych, w których temperatura wody jest niższa niż 60°C.

Dotychczasowe postępy w ramach inwestycji geotermalnych wskazują, że zdecydowanie częściej wody o podwyższonej temperaturze wykorzystuje się na potrzeby ogrzewania konkretnych obiektów (ośrodki sportu i rekreacji – baseny, wodne parki, hotele i kurorty). Nie jest jednak opłacalne wykorzystywanie tych źródeł na cele grzewcze dla miast.

Mapa 118. Temperatury zasobów geotermalnych Polski na głębokości 3 000 m.

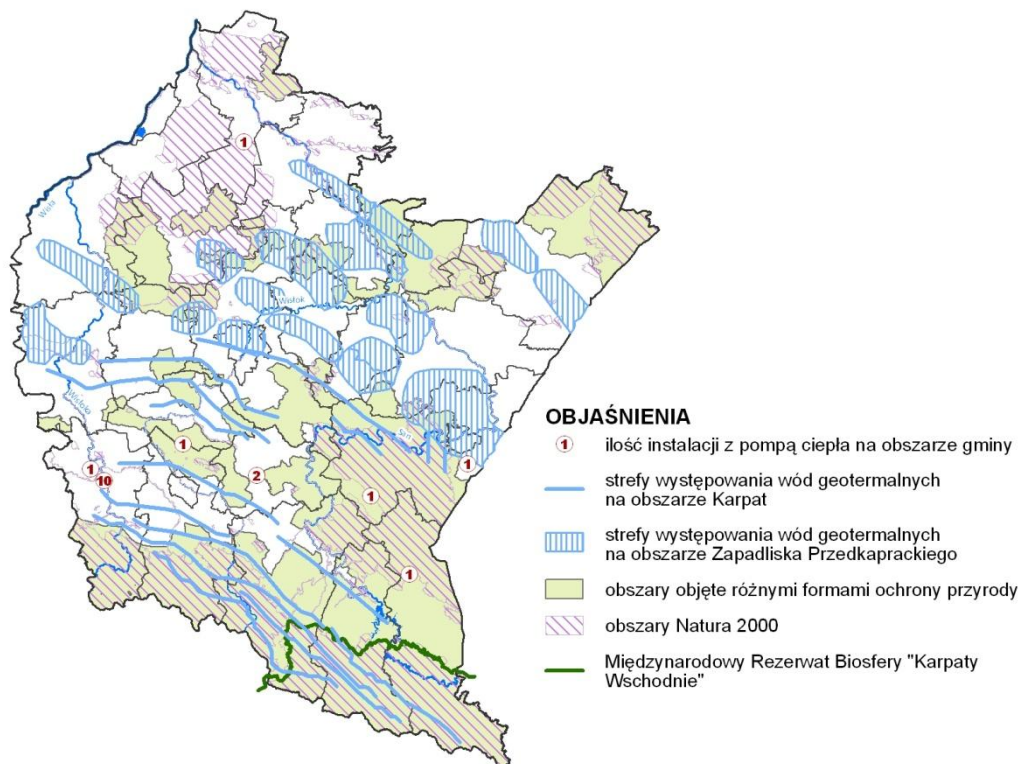
Źródło: <http://www.pga.org.pl>

Obecnie w województwie podkarpackim nie ma instalacji wykorzystujących potencjał wód geotermalnych. Północna część województwa podkarpackiego leży na obszarze zwanym Zapadliskiem Przedkarpackim, natomiast część południowa na obszarze Karpat Fliszowych. Zapadlisko Przedkarpackie zbudowane jest ze skał o bardzo dużej miąższości, sięgającej ponad 2 km, a temperatury wody geotermalnej w Zapadlisku Przedkarpackim wahają się w granicach od 25 do 60°C. Zasoby geotermalne zostały oszacowane na ponad 361 km³ wód zawierających energię cieplną równoważną 1555 mln t.p.u.

W województwie podkarpackim miały miejsce liczne odwierty wykonywane w celu poszukiwania ropy naftowej i gazu ziemnego, które można zaadoptować do celów geotermalnych. Jednak żaden z istniejących odwiertów nie został dotąd poddany eksploatacji jako źródło energii geotermalnej. Mimo wszystko pozyskiwanie energii (niskiej entalpii) z wnętrza ziemi staje się coraz bardziej popularne, co uwidacznia się w ilości montowanych pomp ciepła, służących do podgrzewania zarówno domów mieszkalnych jak i budynków użyteczności publicznej. W regionie znajduje się wiele lokalizacji uzasadniających lokalizację instalacji geotermalnych np. Iwonicz Zdrój (sanatorium), gdzie można wykorzystać wodę o temperaturze 24°C. Niektóre gminy zlecają obecnie opracowanie analizy geotermalnej swojego obszaru, jak np. Krosno, czy też planują wykorzystanie wód geotermalnych do ogrzania basenu (gmina Żółनिया).

Przeprowadzone wywiady pogłębione wskazują, iż ze względu na zbyt wysokie koszty inwestycyjne dla tego rodzaju zasobów odnawialnych, nie należy ich traktować perspektywicznie. Wykorzystanie wód geotermalnych będzie raczej należało do inwestycji jednostkowych, zależnych głównie od możliwości finansowych inwestorów⁶⁵

Mapa 119. Geotermia w województwie podkarpackim.

* dane hydrograficzne na podstawie Mapy Podziału Hydrograficznego Polski wykonanej przez IMGW

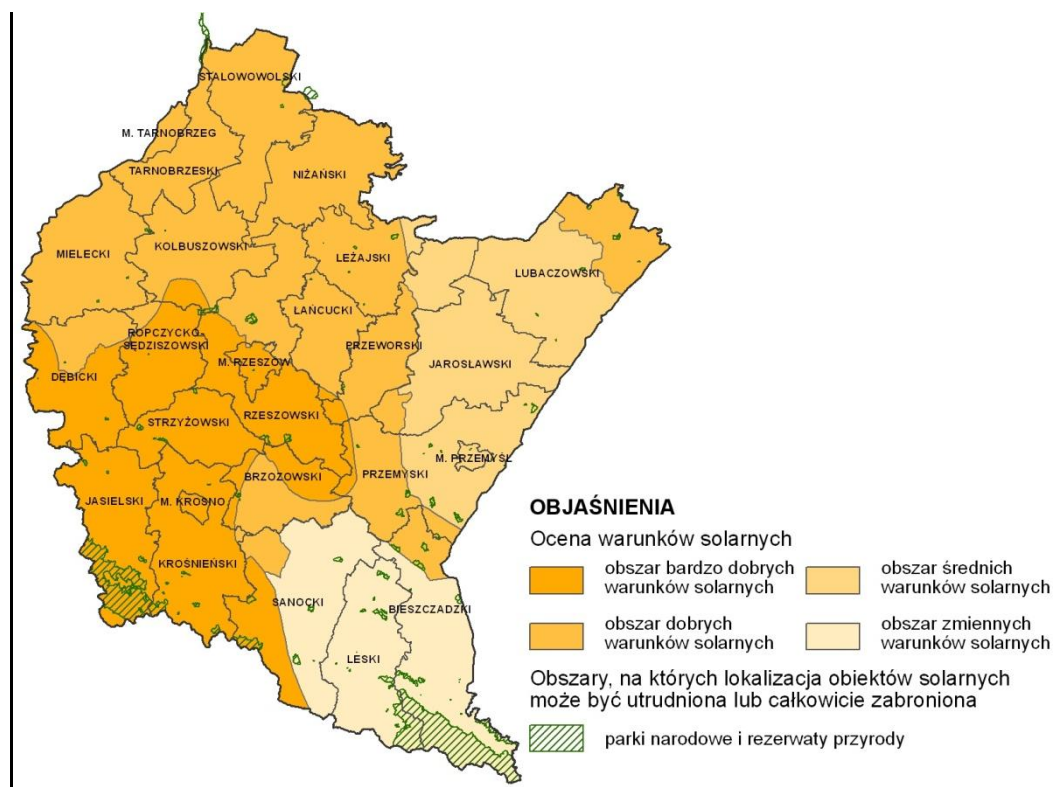
Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie

Energia słoneczna

Najważniejszym uwarunkowaniem lokalizacji instalacji solarnych są właściwości promieniowania słonecznego, które zależą od położenia geograficznego i klimatu. Warunki te na obszarze całego województwa są prawie identyczne. Roczne sumy nasłonecznienia przekraczają 1000 kWh/m², natomiast różnice przestrzenne rocznego nasłonecznienia nie są duże. Pozwala to na stwierdzenie, że całe województwo ma stosunkowo dobre warunki solarne. Natomiast najkorzystniejsze warunki występują w południowo - zachodniej części województwa.

⁶⁵ „Rozwój sektora energetycznego OZE w Polsce Wschodniej – stan i perspektywy”, FUNDEKO Korbel, Krok-Baściuk Sp. J.

Mapa 120. Energia odnawialna – warunki solarne.

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie

Energia słoneczna w coraz szerszym zakresie wykorzystywana jest w budownictwie. Województwo podkarpackie należy do czołówki województw, w których roczna sprzedaż kolektorów słonecznych należy do największych w kraju (11,6% udziału w krajowym rynku sprzedaży kolektorów słonecznych – 3 miejsce w kraju). Kolektory słoneczne są jedną z najbardziej rozpowszechnionych technologii OZE, wykorzystywanych na terenie województwa głównie do podgrzewania ciepłej wody. W mniejszym stopniu służą do wspomagania systemu grzewczego w budynkach, gdyż ilość energii wytwarzanej przez urządzenia solarne nie jest w stanie pokryć w 100% zapotrzebowanie na energię potrzebną do ogrzewania domów (efektywnie można wykorzystać tylko 30 – 50% rocznego promieniowania słonecznego). Najbardziej opłacalnym jest stosowanie kolektorów słonecznych w obiektach o dużym i ciągłym zużyciu wytworzonego ciepła tj.: szpitale, domy opieki społecznej, szkoły z basenami, internaty, baseny i obiekty sportowe. Wykorzystywanie energii słonecznej jest zalecane na obszarach objętych różnego rodzaju formami ochrony przyrody.

Najpowszechniej spotykaną instalacją na terenie województwa podkarpackiego są instalacje słoneczne z kolektorami fototermicznymi. W 2010 r. na terenie województwa podkarpackiego sprzedano ok. 16 936 m² kolektorów słonecznych, co pozwala na podgrzanie wody użytkowej w 2117 domach jednorodzinnych. Również na podstawie informacji z Instytut Energii Odnawialnej można stwierdzić, że w ostatnich latach widać rosnące zainteresowanie montażem kolektorów słonecznych.

Województwo podkarpackie na tle kraju zajmuje 3 miejsce, pod względem ilości sprzedanych kolektorów słonecznych w 2010 roku.

4. Racjonalne wykorzystanie zasobów energetycznych

Jednym z największych wyzwań, przed którymi stoi Polska, jest pogodzenie wzrostu gospodarczego z dbałością o środowisko. Jest to szczególnie istotne w kontekście zmian zachodzących w światowej gospodarce związanych z dążeniem do wzrostu poziomu życia obywateli, koniecznością efektywnego wykorzystania zasobów naturalnych oraz potrzebą zmian wzorców produkcji i konsumpcji.

Elementem wyróżniającym krajową gospodarkę na tle gospodarek unijnych, jest kwestia efektywności energetycznej. W ciągu ostatnich 20 lat Polska dokonała dużego postępu w tej dziedzinie, jednak nadal energochłonność pierwotna PKB Polski, wyrażona w cenach stałych (rok bazowy to 2005) oraz parytecie siły nabywczej jest wyższa o 25% od średniej europejskiej.

Ze względu na fakt, że inwestycje w poprawę efektywności energetycznej często są relatywnie tanie i dość szybko przynoszą oczekiwane efekty, poprawa efektywności energetycznej została uznana za priorytetowy kierunek w przyjętej przez Radę Ministrów w listopadzie 2009 r. *Polityce energetycznej Polski do 2030 r.*

Zagwarantowanie wysokiej jakości życia obecnym i przyszłym pokoleniom przy racjonalnym korzystaniu z dostępnych zasobów to podstawowy warunek zrównoważonego rozwoju. Takie podejście ma charakter dominujący w międzynarodowych stosunkach gospodarczych, a w ostatnich latach koncentruje się na konieczności transformacji systemów społeczno – gospodarczych w kierunku tzw. "zielonej gospodarki".

Kwestią kluczową dla jakości życia ludzi i funkcjonowania gospodarki są stabilne, niczym nie zakłócone dostawy energii. Wykorzystanie zasobów energetycznych nie pozostaje jednak obojętne dla środowiska, zatem prowadzenie skoordynowanych działań w obszarze energetyki i środowiska jest nie tylko wskazane, ale i konieczne.

Najbliższe lata to dla polskiego sektora energetyki czas ogromnych wyzwań. Sektor ten stał się bowiem szczególnie podatny na szereg wielowymiarowych uwarunkowań wynikających m.in. z zaostrzenia regulacji klimatycznych, ograniczonych zasobów energetycznych, rozwoju mechanizmów wspierających energetykę odnawialną, niestabilności cen paliw kopalnych czy wreszcie trudności z dokonaniem prognozy oczekiwanego popytu na energię elektryczną. Oznacza to konieczność podjęcia strategicznych decyzji i ich konsekwentne realizowanie przez następnych kilkanaście, a nawet kilkadziesiąt lat.

Do priorytetów w zakresie energetyki należy przede wszystkim zidentyfikowanie strategicznych złóż surowców energetycznych i objęcie ich ochroną przed zabudową infrastrukturalną. Dotyczy to w szczególności złóż gazu łupkowego, którego wydobycie może przyczynić się do zmiany krajowego "energy mix". Rozważną politykę odnośnie do rodzimych zasobów energetycznych należy uzupełniać także o projekty dywersyfikacyjne, zmniejszające zależność Polski od dostaw nośników energii z jednego kierunku.

Konsekwentnie należy zmniejszać energochłonność krajowej gospodarki poprzez szerokie wspieranie poprawy efektywności energetycznej, zwłaszcza iż Polska posiada duży potencjał w tej dziedzinie. Największym wyzwaniem dla krajowego sektora energetyki jest jednak modernizacja jednostek wytwórczych, rozwój sieci przesyłowych i dystrybucyjnych oraz wprowadzenie energetyki jądrowej. Rozwój sektora energetycznego powinien się także wiązać z rozwojem kogeneracji i energetyki odnawialnej, w tym głównie energetyki wiatrowej, biogazowni i instalacji na biomasę.

W prowadzeniu polityki energetycznej większą uwagę należy zwrócić na energetyczne problemy regionów, zwłaszcza we wschodnich obszarach kraju, dla których problemy z dostępem do energii elektrycznej są kluczowym czynnikiem utrudniającym rozwój.

Realizacja zobowiązań unijnych w zakresie wykorzystywania energii odnawialnej wymaga produkcji energii pierwotnej z OZE na poziomie ok. 31 TWh w 2020 r. Popularnym trendem dotyczącym odnawialnych źródeł energii jest ich lokalizowanie blisko odbiorcy, co znacznie poprawia efektywność wykorzystania energii (generacja rozproszona).

Dzięki działaniom proefektywnościowym i wprowadzeniu do użytku nowoczesnych technologii nastąpi obniżenie elektrochłonności PKB z poziomu 137,7 MWh/mln zł'07 w 2006 r. do 77,8 MWh/mln zł'07 w 2020 r. W najbliższych latach widoczna będzie tendencja do zwiększania się w Polsce cen energii elektrycznej oraz opłat za jej przesyłanie i dystrybucję. Wynika to przede wszystkim z konieczności budowy nowych mocy wytwórczych, nabywania coraz większej liczby uprawnień do emisji CO₂, zwiększenia produkcji energii ze źródeł odnawialnych oraz budowy nowych linii przesyłowych i sieci dystrybucyjnych, bądź modernizacji już istniejących, szczególnie w rejonach o niskim stopniu urbanizacji. W przypadku gazu ziemnego w najbliższym czasie także należy liczyć się ze wzrostami cen z tytułu wprowadzenia akcyzy, obciążenia sprzedawców tego surowca z tytułu poprawy efektywności energetycznej (kosztami białych certyfikatów), kosztami prowadzenia prac badawczych w zakresie nowych technologii pozyskiwania gazu niekonwencjonalnego, itp. Obciążenie kosztami budowy nowych przepustowości przesyłowych w tym instalacji LNG i dystrybucyjnych ze względu na wymogi dywersyfikacji dostaw oraz budowy magazynów dla zwiększenia bezpieczeństwa dostaw także spowodują podniesienie stawek sieciowych dla gazu.

Obecny charakter polskiej energetyki zdeterminowały decyzje lokalizacyjne mocy wytwórczych podjęte w latach 50. i 60. XX w. Elektrownie zlokalizowano głównie na południu i w centrum kraju, co wpływa negatywnie na

stabilność zasilania w regionach północnych i wschodnich. W ujęciu przestrzennym polską energetykę charakteryzuje więc zdecydowana nierównomierność.

Takie rozłożenie mocy wytwórczych powoduje, że kluczową kwestią dla bezpieczeństwa energetycznego regionów staje się stan techniczny mocy wytwórczych oraz gęstość i stan techniczny sieci przesyłowych i dystrybucyjnych. Blisko 77% wszystkich urządzeń wytwarzających energię ma ponad 20 lat, a 45% ma ponad 30 lat. Majątek sieci przesyłowych 8 elektroenergetycznych także jest zaawansowany wiekowo. W 2011 r. więcej niż 30 lat miało: 80% linii o napięciu 220 kV, 23% linii o napięciu 400 kV i 38% transformatorów, w przedziale 20-30 lat znajdowało się 19% linii 220 kV, 56% linii 400 kV i 34% transformatorów, natomiast mniej niż 20 lat miało 1% linii o napięciu 200 kV, 21% linii o napięciu 400 kV i 28% transformatorów. W 2011 r. stopień zamortyzowania majątku sieci dystrybucyjnych wynosił ponad 25%, lecz jego wartość księgowa w związku z restrukturyzacją sektora elektroenergetycznego była kilka razy przeszacowywana. Stan techniczny sieci dystrybucyjnych jest więc zróżnicowany, jednak zauważalne są problemy z utrzymaniem parametrów energii elektrycznej na terenach wiejskich (długie ciągi sieci niskiego napięcia). Problemem są także straty sieciowe energii – 8,2% przy średniej dla EU-15 – 5,7%).

Należy stwierdzić, że stan techniczny linii energetycznych wpływa negatywnie na bezpieczeństwo energetyczne kraju (zwłaszcza terenów wiejskich), co niekorzystnie oddziałuje także na rozwój regionów. Obszarami najbardziej niedoinwestowanymi w zakresie infrastruktury energetycznej są: Pomorze, Warmia i Mazury (co jednocześnie osłabia potencjał tych regionów związany z możliwością wykorzystania znacznych zasobów wiatru) oraz województwa Polski Wschodniej.

Infrastruktura ciepłownicza

Infrastruktura ciepłownicza w Polsce (źródła wytwarzania, sieci ciepłownicze) jest bardzo zróżnicowana pod względem technicznym i ekonomicznym. W 2010 r. całkowita moc cieplna zainstalowana u koncesjonowanych wytwórców ciepła wynosiła 59263,5 MW, a osiągalna – 58097,7 MW. Koncesjonowane przedsiębiorstwa ciepłownicze dysponowały w 2010 r. sieciami o długości 19399,9 km, przy czym należy zaznaczyć, że wielkość ta obejmowała sieci ciepłownicze łączące źródła ciepła z węzłami cieplnymi oraz sieci niskoparametrowe – zewnętrzne instalacje odbiorcze. Ponad 17% przedsiębiorstw posiadało sieci krótkie o długości do 5 km a niecałe 15% sieci o długości powyżej 50 km. Prawie 40% sieci ciepłowniczych ma więcej niż 30 lat. W 2010 r. wolumen sprzedanego ciepła ogółem (łącznie z odsprzedażą innym przedsiębiorstwom) wyniósł 434,5 tys. TJ ciepła. Struktura paliw zużywanych do produkcji ciepła od 2002 r. ulega niewielkiej, ale stopniowej zmianie, nadal jednak podstawowym źródłem ciepła są w polskich warunkach paliwa stałe. Zróżnicowanie terytorialne udziału poszczególnych paliw w wytwarzaniu ciepła jest dosyć duże.

Dążenie do wzrostu efektywności energetycznej oraz redukcji gazów cieplarnianych zwiększa wydajność, efektywność oraz innowacyjność nowych produktów. Wprowadzone zostaną na rynek nowe paliwa III i IV generacji produkowane z OZE, które będą jeszcze wydajniejsze i czystsze niż obecnie stosowane, a także zmniejszą uzależnienie UE od ropy naftowej w transporcie. Należy przypuszczać, że sektorze motoryzacji obserwować będziemy rewolucję technologiczną związaną z wprowadzaniem niskoemisyjnych samochodów stosownie do zaostrzających się wymogów UE.. Wyzwaniem będzie także *Dyrektywa (2000/53/WE) w sprawie pojazdów wycofywanych z eksploatacji*, która zwiększa odpowiedzialność środowiskową producentów samochodów w okresie poeksploatacyjnym. Innowacyjność wprowadzana do gospodarki poprzez większe zastosowanie OZE będzie zauważalna w wielu sektorach. Podczas konferencji klimatycznej COP 14 w grudniu 2008 r. w Poznaniu zaprezentowane zostały liczne innowacje technologiczne takie jak chociażby wywalacz deszczu przypominający turbinę wiatrową, a także parkiet do tańca generujący energię dzięki tańczącym ludziom. Coraz częstsze jest też planowanie urbanistyczne miast dążące do wzrostu efektywności energetycznej oraz wykorzystania „zielonej energii”. W budynkach użyteczności publicznej wykorzystuje się coraz powszechniej energię słoneczną, a projektowane są już pierwsze budynki ogrzewane ludzkim ciepłem. Innowacje technologiczne zmierzają do projektów miast bezodpadowych o zerowej emisji dwutlenku węgla, tak jak budowane od 2006 r. miasto *Masdar City*, które ma zostać oddane do użytku w 2016 r. na pustyni w emiracie *Abu Dhabi*.

Dynamicznie rozwija się również rolnictwo energetyczne, które zwiększy wykorzystanie odpadów naturalnych, a także doprowadzi do większego wykorzystania nieużytków rolnych. Systematycznie zwiększa się produkcja roślin do celu uzyskania biopaliw. Należy spodziewać się także większego wykorzystania odpadów na celu energetyczne oraz rozwoju recyklingu energetycznego. Sektor OZE jest sektorem o ogromnym potencjale

innowacyjnym. Wprowadzanie nowych rozwiązań technologicznych zwiększy efektywność energetyczną oraz udział OZE w bilansie energetycznym, co przyczyni się do „zielonego rozwoju gospodarek”. Tylko w ten sposób UE będzie mogła się rozwijać stosownie do przyjętej strategii zrównoważonego rozwoju.

Racjonalne wykorzystanie energii w ujęciu regionalnym.

Jednym z przedsięwzięć realizujących cele strategii „Europa 2020”, w szczególności odnoszące się do rozwoju gospodarki niskoemisyjnej, są - na poziomie regionalnym - m.in. inwestycje w zrównoważoną infrastrukturę, w tym energooszczędne budynki (nie tylko użyteczności publicznej i komercyjne, ale także mieszkalne, w tym jednorodzinne), czy też projekty dotyczące zrównoważonego transportu. Stworzenie dogodnych warunków ekonomicznych do przeprowadzania termomodernizacji może w znacznym stopniu poprawić stan powietrza w miastach i miasteczkach, zwłaszcza w okresie zimowym. Rząd RP zwraca uwagę na potrzebę uwypuklenia w dalszych pracach konieczności rozwoju rozproszonych, odnawialnych źródeł energii także na terenach wiejskich, ze szczególnym uwzględnieniem mikroźródeł kogeneracji wraz z odpowiednią infrastrukturą umożliwiającą podłączenie do sieci przesyłowych. Jedną z wielu potrzeb polskiej gospodarki jest przebudowa sieci przesyłowej i dystrybucyjnej, umożliwiających efektywne odbieranie energii ze źródeł odnawialnych.

Zwiększenie wykorzystania energii ze źródeł odnawialnych oraz budowa budynków o niemal zerowym zużyciu energii może w znacznym stopniu zredukować zależność krajów członkowskich od importu paliw, co ma istotne znaczenie dla zapewnienia bezpieczeństwa dostaw energii.

W warunkach województwa podkarpackiego innowacyjność technologiczną sektora OZE przedstawia końcowy raport z badań *Foresight priorytetowe technologie dla zrównoważonego rozwoju województwa podkarpackiego* opracowany przez Politechnikę Rzeszowską pod redakcją Leszka Woźniaka. Spośród perspektywistycznych technologii infrastruktury, ochrony środowiska oraz energetyki mających pozytywny wpływ na rozwój regionu wymieniono w badaniu: technologie pozwalające na produkcję tanich urządzeń solarnych generujących ciepłą wodę w budynkach mieszkalnych i przemysłowych, technologie pozwalające na przetwarzanie ciepłej wody kolektorów słonecznych w prąd elektryczny, technologie pozwalające na zwiększenie zdolności magazynowania ciepła uzyskiwanego z paneli słonecznych, technologie do produkcji aktywnych powłok generujących prąd elektryczny z promieniowania słonecznego – mające zastosowanie na dachach i elewacjach budynków oraz karoseriach samochodów, technologie wykorzystujące metabolizm roślin lub drobnoustrojów do produkcji elektryczności w gospodarstwach domowych i zakładach przemysłowych, technologie produkcji gazu w procesach kompostowania materii organicznej wykorzystywane w gospodarstwach domowych, technologie instalacji geotermalnych. Zastosowanie technologii przyczyni się do redukcji zanieczyszczenia środowiska naturalnego, zwiększenia efektywności energetycznej, poprawy jakości i standardów życia w województwie, zwiększenia liczby miejsc pracy na obszarach wiejskich, ograniczenia strat przesyłowych energii, zwiększenia uniezależnienia się od surowców kopalnych oraz odpowiedniego gospodarowania odpadami do celów energetycznych.

Wykorzystywanie odnawialnych źródła energii

Rozwój odnawialnych źródeł energii jest jednym z głównych celów polskiej polityki energetycznej, która zmierza do zwiększenia bezpieczeństwa energetycznego państwa. Opracowana przez Ministerstwo Gospodarki i przyjęta przez Radę Ministrów⁴ *Polityka energetycznej Polski do 2030 roku* jednoznacznie wskazuje rozwój OZE jako jeden z głównych celów strategicznych. Stosownie do zobowiązań unijnych Polska zobligowana jest do uzyskania 15% udziału OZE w finalnym zużyciu energii do 2020 r., a także do uzyskania 10% udziału biopaliw w rynku paliw transportowych. Założenia dokumentu *Polityki energetycznej Polski do 2030 roku* przewidują, że należy utrzymywać i zwiększać mechanizmy wsparcia rozwoju OZE w Polsce, poprawiać warunki inwestycji w sektorze, utrzymywać zwolnienia z akcyzy energii wyprodukowanej z odnawialnych źródeł, a także pobudzać do inwestycji i produkcji technologii wykorzystujących OZE oraz doprowadzać do zwiększenia poziomu absorpcji funduszy strukturalnych na wymienione cele. Program działań wykonawczych dokumentu spośród sposobów rozwoju wykorzystania odnawialnych źródeł energii wymienia przygotowanie w 2010 r. systemu promocji wykorzystania ciepła i chłodu z zasobów geotermalnych, a także stworzenie odpowiedniego projektu regulacji w 2011 r. W dokumencie wymienia się także wdrożenie programu budowy biogazowni, realizację farmy wiatrowej na morzu, budowę nowych instalacji OZE oraz sieci elektroenergetycznych. Istotne będzie wykorzystanie

potencjału generacji rozproszonej do zmniejszenia uzależnienia od importu surowców energetycznych, zwiększenia różnicowania struktury wytwórczej energii (tzw. *energy mix*) oraz zwiększenia bezpieczeństwa energetycznego w skali lokalnej. Wzrost znaczenia odnawialnych źródeł energii w Polsce zakłada także przyjęta przez Ministerstwo Środowiska *Strategia rozwoju energetyki odnawialnej*. Dokument przedstawia stan obecny odnawialnych źródeł energii w Polsce, planowane cele, prognozy dotyczące sektora, różne możliwości wdrażania technologii wraz z kalkulacją kosztorysową, bariery utrudniające rozwój OZE, działania wspierające ich rozwój oraz potencjalne źródła finansowania. Relatywnie małe wykorzystanie OZE w Polsce wobec potencjału, jaki posiada państwo jednoznacznie wskazuje, że zasadnym jest podjęcie wysiłku inwestycyjnego zwiększającego udział energetyki niekonwencjonalnej w bilansie energetycznym. Bariery prawne i finansowe stanowią poważne utrudnienia dla inwestorów, które pogłębia konieczność zachowania ochrony krajobrazu oraz liczne trudności związane z brakiem odpowiednich urządzeń bądź wdrażaniem technologii. Niezwykle istotne jest zwiększenie świadomości społecznej o korzyściach związanych z wykorzystaniem OZE, którą można osiągnąć poprzez edukację oraz informacje skierowaną do społeczeństwa. Proponowane w dokumencie rozwiązania systemowe oraz wskazanie możliwości finansowych wynikających z funduszy europejskich dają podstawę do realizacji strategii. Jednym z głównych celów tych działań jest oprócz rozwoju OZE, zwiększenie oszczędności i efektywności energetycznej, do czego z pewnością może przyczynić się postęp technologiczny. Szczególnie istotny jest *Załącznik nr 7* dokumentu, który przypisuje poszczególnym organom administracji państwowej zadania do realizacji w związku „*Strategią rozwoju energetyki odnawialnej*”. Działania te obejmują wsparcie OZE, wypracowanie systemowych zmian prawno – finansowych, wdrożenie instrumentów wsparcia OZE, a także edukację, informacje i promocje OZE w społeczeństwie.

Cele w zakresie efektywności energetycznej

Unia Europejska postawiła sobie za cel zwiększenie efektywności energetycznej krajów członkowskich. W tym celu została przyjęta 7 grudnia 1998 r. *rezolucja w sprawie efektywności energetycznej we Wspólnocie Europejskiej*. Rada Europejska przyjęła cel dla Wspólnoty dotyczący poprawienia efektywności energetycznej do 2010 r. na poziomie jednego punktu procentowego rocznie. Konkluzje Rady Europejskiej z 5 grudnia 2000 r. nakładają na Wspólnotę cel w postaci poprawy efektywności energetycznej. Zasadniczym dokumentem określającym cele ilościowe efektywności energetycznej jest *Dyrektywa 2006/32/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 5 kwietnia 2006 r. w sprawie efektywności końcowej wykorzystania energii i usług energetycznych oraz uchylająca dyrektywę Rady 93/76/WE*. Dyrektywa określa cel indykatorywny dla każdego kraju wynoszący 9% oszczędności energii do 2016 r. w stosunku do 2007 r. Jednocześnie przyjęty został krótkoterminowy cel indykatorywny wynoszący 2% efektywności energetycznej do 2010 r. Unia Europejska dąży do osiągnięcia wzrostu efektywności energetycznej o 20% w stosunku do roku bazowego (1990 r.).

W Polsce w ubiegłym roku weszła w życie ustawa o efektywności energetycznej, która zakłada osiągnięcie efektywności energetycznej do 2016 r. na poziomie nie mniejszym niż 9% krajowego zużycia energii w 2007 r. Ustawa jest następstwem wdrożenia *Dyrektywy 2006/32/WE*. Wcześniej został przyjęty *Krajowy Plan Działań dotyczący efektywności energetycznej (EEAP)*, który oprócz zasad i narzędzi polityki prooszczędnościowej kreującej postawę oszczędnościowe w społeczeństwie, zawiera programy obniżania energochłonności polskiej gospodarki oraz program modernizacji technologicznej.

Efektywność energetyczna

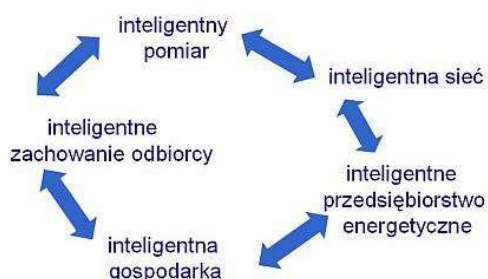
Polska na tle państw Unii Europejskiej charakteryzuje się zbyt dużym w stosunku do osiąganych wyników zużyciem energii oraz surowców do wytwarzania PKB. Stosownie do *Dyrektywy 2006/32/WE w sprawie efektywności końcowej wytwarzanej energii i usług energetycznych*, która weszła w życie 17 maja 2006 r. Polska zobowiązana jest do podejmowania działań zwiększających efektywność energetyczną. Dyrektywa zakłada nałożenie celu indykatorywnego na państwa członkowskie w wysokości 9% oszczędności energii do 2016 r. w stosunku do 2007 r. Jednocześnie przyjęty został krótkoterminowy cel indykatorywny wynoszący 2% efektywności energetycznej do 2010 r. Obecnie przygotowywana jest w Polsce ustawa o efektywności energetycznej, która ma ułatwić dochodzenie do wyznaczonego celu oszczędności energii. W latach 2000-2007 miała miejsce stopniowa poprawa energochłonności PKB w średnim rocznym tempie na poziomie 2%. Z każdym rokiem Polska zmniejszała nieefektywne wykorzystanie energii, które zakorzeniło się w kraju w okresie przed 1990 r. Zmiany technologiczne, prywatyzacja, modernizacja oraz restrukturyzacja polskiej gospodarki przyczyniły się do wzrostu

wydajności i efektywności. W poszczególnych branżach gospodarczych widoczna jest znacząca poprawa, którą obrazuje spadek energochłonności (w latach 1990-2007) w produkcji stali o 21%, produkcji papieru o 36%, cementu o 43%. W przypadku gospodarstw domowych obserwuje się wzrost zapotrzebowania na energię, co jest przede wszystkim skutkiem coraz większej liczby urządzeń w gospodarstwie domowym wymagających energii. Średnioroczny udział zużycia energii w gospodarstwach domowych w finalnym zużyciu kształtuje się na poziomie 33%. Niemniej stosownie do wprowadzanych obecnie przepisów unijnych należy się spodziewać wzrastającej efektywności energetycznej w gospodarstwach domowych, do czego przyczynią się wymiany żarówek elektrycznych, lodówek, pralek, zmywarek, telewizorów, itp. Należy również spodziewać się znaczącego wzrostu efektywności energetycznej w transporcie. Obecna struktura zużycia energii w transporcie wskazuje, że blisko 94% energii zużywana jest w drogowym, 3% w kolejowym oraz 3% w drogowym. W latach 1990-2007 obserwuje się stały wzrost zużycia paliw w transporcie drogowym w średnim tempie rocznym na poziomie 5%. Spowodowane jest to zwiększającą się liczbą samochodów na polskich drogach oraz większą liczbą przejazdów i usług transportowych z wykorzystaniem transportu drogowego.

Zwiększenie efektywności energetycznej oraz zmniejszenie strat przesyłowych będzie można uzyskać dzięki wprowadzeniu inteligentnych systemów pomiarowych oraz docelowo inteligentnych sieci. Inteligentne systemy pomiarowe tzw. *smart metering* wprowadza III pakiet liberalizacji rynku energii oraz gazu. Zakłada ona, że blisko 80% odbiorców końcowych w krajach UE powinno mieć dostęp do 2020 r. do inteligentnych systemów pomiarowych. Wdrożenie tych rozwiązań z pewnością ułatwi rozwój kogeneracji rozproszonej oraz lokalne przyłączanie odnawialnych źródeł energii. Docelowo rozwinięcie inteligentnych systemów może przyczynić się do rozwoju elektronicznego transportu.

Zdaniem URE oszczędności, jakie można uzyskać z wprowadzenia inteligentnych systemów sięgają 20 mld zł. Technologie zdalnego odczytu liczników umożliwią klientom zdobywanie informacji bieżącego użycia energii w systemie „online”. Problemem pozostaje sposób transmisji danych, które oprócz specjalnej infrastruktury informacyjnej mogą być przesyłane poprzez GPRS, PLC, WiFi. W polskich warunkach najrozsądniejszym działaniem byłoby połączenie modernizacji sieci przesyłowych z wprowadzeniem inteligentnego zarządzania energią. Niemniej jednak w pierwszej kolejności trzeba wprowadzić inteligentne liczniki oraz opracować rozwiązania i procedury monitorujące stan sieci przesyłowych. Niezbędne będą zmiany prawne zarówno w prawie energetycznym, ale także na wzór Niemiec zasadnym jest wprowadzenie ustawodawstwa sprzyjającego rozwojowi inteligentnych sieci. Z całą pewnością zastosowanie inteligentnych sieci przyczyni się do wzrostu bezpieczeństwa energetycznego kraju, gdyż pozwoli na bieżąco monitorować stan zużycia i zabezpieczyć system przed ewentualnym *blackoutem*. Należy przypuszczać, że w pierwszej kolejności inteligentnymi sieci mogą zainteresować się podmioty przemysłowe oraz spółki obracające energią. Zainteresowanie indywidualnych odbiorców ze względu na dodatkowe koszty może być początkowo niskie. Stosownie do danych podanych przez URE przeciętny odbiorca może zyskać rocznie około 100 zł, z kolei sama sieć może dać oszczędność rzędu 1,6-2 GW. Zrealizowanie we Włoszech inwestycji w inteligentne sieci łączące 32 mln odbiorców ma zwrócić się w przeciągu 4 lat. Wprowadzenie inteligentnych liczników oraz inteligentnych sieci przesyłowych przyczyni się do zmniejszenia energochłonności oraz emisji gazów cieplarnianych do atmosfery. Działanie będzie zatem miało pozytywny efekt środowiskowy.

Wykres 130. Integracja wszystkich użytkowników do inteligentnej sieci

Źródło: Podkarpacka Agencja Energetyczna

Integrację użytkowników inteligentnej sieci ilustruje powyższy schemat .

VI. SIĘĆ OSADNICZA

1. System osadniczy i miasta w Polsce

Siłę napędową, szeroko rozprzestrzeniającą się i charakteryzującą się dużą dynamiką rozwoju metropolizacji, stanowią procesy powszechnej obecnie globalizacji zjawisk społeczno-gospodarczych oraz szybki rozwój cywilizacji technicznej. Metropolizacja jest pojęciem funkcjonalnym, a nie morfologicznym, i oznacza konieczność spełnienia określonych kryteriów funkcjonalnych (rozwój funkcji metropolitalnych). Przyjęcie, że metropolizacja jest związana ze zdobywaniem przewagi danej jednostki osadniczej nad innymi w obrębie jakiegokolwiek terytorium oznacza, że istnieje hierarchiczna struktura metropolizacji np. na poziomie regionalnym, krajowym, kontynentalnym czy globalnym.

Jedną z cech europejskiego układu regionalnego jest wykształcona metropolia wraz ze swoim obszarem oddziaływania. Stanowi ona podstawowy element, który oddziałuje na hierarchicznie podporządkowane jej ośrodki wzrostu (subregionalne, ponadlokalne) oraz związane z nimi obszary oddziaływania.

Współczesne przekształcenia systemów osadniczych w największej mierze związane są z procesami metropolizacji. Część dużych miast, zwłaszcza w krajach wysokorozwiniętych, staje się ośrodkami nowoczesnej, wysoko wydajnej gospodarki sieciowej o dominacji usług – w tym naukowych, doradczych, finansowych, publikacyjnych i medialnych. Metropolie pełnią funkcje kontrolne i zarządcze, stając się centrami podejmowania decyzji o zasięgu międzynarodowym. Ponadto miasta te, są inkubatorami innowacji technologicznych, a także miejscem narodzin nowych wzorców kulturowych, stylów życia i wartości. Równocześnie ich zasoby kulturowe i biznesowe powodują, iż są atrakcyjnymi miejscami odwiedzin, przyciągając turystów z innych regionów i zagranicy⁶⁶.

W odniesieniu do miast polskich, używanie terminu „metropolia” jest słuszne, chociaż w zasadzie w przypadku wielu miast mamy tutaj do czynienia z procesem kształtowania się układów metropolitalnych. Przyjmuje się jednak, w odniesieniu do terminu „metropolia” następujące zastrzeżenia:

- powinien on odnosić się nie tyle do miast największych, ile raczej do tych ośrodków, które są najważniejsze pod względem pełnionych funkcji;
- miasta polskie mają jedynie charakter metropolii krajowych (regionalnych) a nie globalnych.

Wyznaczanie i klasyfikacja ośrodków miejskich jako metropolii dokonywane jest według różnych, zmiennych kryteriów, dodatkowo w Polsce wyznaczanie ośrodków i obszarów metropolitalnych ma obecnie silne konotacje polityczne.

Aby dane miasto można było zaliczyć do grona metropolii, w warunkach polskich, powinno ono spełniać następujące kryteria⁶⁷:

- być względnie duże (min. 0,5–1,0 milion mieszkańców);
- posiadać znaczny potencjał ekonomiczny oraz silnie rozwinięty sektor usług wyższego rzędu;
- charakteryzować się dużym potencjałem innowacyjnym (jednostki naukowe i badawczo-rozwojowe);
- pełnić funkcje o charakterze metropolitalnym, tj. funkcje centralne wysokiego rzędu hierarchicznego o zasięgu co najmniej krajowym;
- odgrywać rolę węzła w systemie (sieci) powiązań komunikacyjnych, organizacyjnych i informacyjnych oraz charakteryzować się dużą dostępnością w różnych skalach przestrzennych, także w skali międzynarodowej;
- stymulować rozwój sieciowego modelu gospodarki i zarządzania.

Wtórne w stosunku do ww. kryteriów funkcjonalnych pozostają cechy morfologiczne ośrodków metropolitalnych, a mianowicie:

- wykształcone metropolitalne układy przestrzenne z rozległą zurbanizowaną strefą podmiejską, o silnych dośrodkowych powiązaniach integracyjnych;

⁶⁶ Założenia do aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2020”, Instytut gospodarki Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania Rzeszów, grudzień 2011

⁶⁷ Por. T. Markowski, T. Marszał: Metropolie. Obszary metropolitalne. Metropolizacja. Problemy podstawowe, PAN KPZK, Warszawa 2006, str. 12 -13.

- wyjątkowość i specyfika miejsca (zwłaszcza centrum miejskiego) ze względu np. na znaczenie historyczne, kulturalne czy walory architektoniczno-urbanistyczne.

Jako funkcje metropolitalne, wskazuje się następujące⁶⁸:

- egzogeniczne o znaczeniu i zasięgu co najmniej ponadregionalnym (w rozumieniu christallerowskim);
- polegające na pełnieniu działalności usługowej najwyższego rzędu, zaliczanej do sektora IV (polityczne, religijne, administracyjne, kulturalne, naukowe, edukacyjne, turystyczne, gospodarcze, finansowe, komunikacyjne, informacyjne), w tym zwłaszcza funkcje o charakterze decyzyjnym, związane z obecnością instytucji reprezentujących struktury kierowania, zarządzania i kontroli w skali międzynarodowej.

Wskazuje się jednocześnie, że o metropolitalności danej działalności decyduje nie tyle jej rodzaj i poziom specjalizacji, ile przede wszystkim zasięg działalności (co najmniej krajowy) oraz powiązania z innymi metropoliami.

Z występowaniem metropolii łączy się powstawanie obszarów metropolitalnych. Jedną z koncepcji⁶⁹ wskazuje, iż obszar metropolitalny jest to wielkomiejski układ osadniczy (monocentryczny lub policentryczny, złożony z wielu jednostek osadniczych oraz terenów o wysokim stopniu zurbanizowania):

- obejmujący strefę o znacznym bezpośrednim zasięgu codziennego oddziaływania (miejsca pracy i zamieszkania) oraz tereny potencjalnych możliwości rozwojowych;
- gdzie zachodzą procesy metropolizacji i występuje wystarczające nagromadzenie działalności uzupełniających (substytucyjnych) metropolitalne funkcje ośrodka centralnego (lokalizacja funkcji metropolitalnych);
- dużej skali wewnętrznej integracji funkcjonalnej (silnych powiązaniach funkcjonalnych);
- z dobrze rozwiniętą siecią transportową.

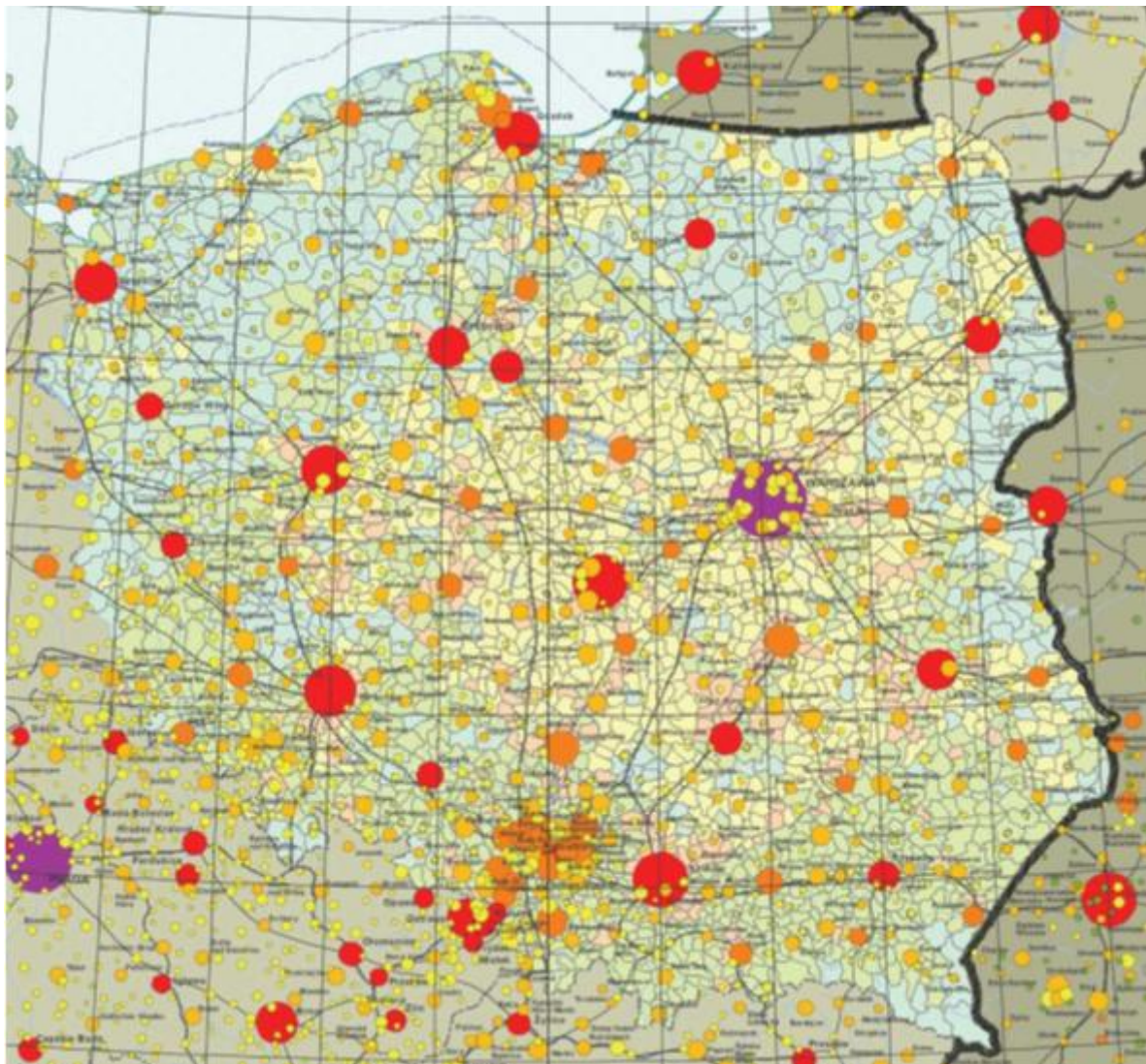
Wskazuje się, iż powstawanie obszaru metropolitalnego jest konsekwencją rozwoju funkcji metropolitalnych, czemu towarzyszy migracja ludności i przenoszenie działalności gospodarczej na peryferia dotychczasowych skupisk miejskich. Jednocześnie postuluje się, iż obszar metropolitalny powinien mieć wyodrębniony system zarządzania finansowego i prawno-administracyjnego oraz własne organy planowania i zarządzania. Istotnym składnikiem każdego obszaru metropolitalnego jest sama metropolia.

Struktura systemu osadniczego w Polsce jest stosunkowo zrównoważona, co sprawia, że Polska jest zaliczana do grupy krajów o najwyższym w Europie stopniu policentryczności sieci osadniczej. System osadniczy Polski charakteryzuje się regularnym pod względem wielkości rozkładem miast, wykształconą, kilkustopniową strukturą hierarchiczną, niewielką na tle innych krajów europejskich przewagą największego – stołecznego miasta nad innymi ośrodkami regionalnymi.

⁶⁸ Por. idem, str. 13.

⁶⁹ Por. tamże, str. 15.

Mapa 121. Struktura osadnicza Polski.

Hierarchia administracyjna ośrodków

I	II	IIIa	IIIb	IV	I – stolica
●	●	●	●	●	II – stolice województw
					IIIa – miasta na prawach powiatu (grodzkie)
					IIIb – stolica powiatu
					IV – inne miasto

Źródło: Opracowano w Instytucie Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN pod kierunkiem doc. dr hab. Przemysława Śleszyńskiego. Za: Raport wprowadzający MRR na potrzeby przeglądu OECD polityki miejskiej w Polsce.

Rozmieszczenie miast, zwłaszcza małych i średniej wielkości, jest równomierne w przestrzeni. Są to cechy systemu policentrycznego, sprzyjającego realizacji celów rozwoju zrównoważonego – konkurencyjności gospodarki, spójności społecznej i terytorialnej oraz ekorozwoju.

Struktura taka stanowiła i dalej stanowi pozytywny wyróżnik polskiej przestrzeni na tle innych krajów Europy, co zostało odnotowane w wielu dokumentach europejskich, w tym raportach programów ESPON i VASAB. Wśród największych ośrodków miejskich Unii Europejskiej, tzw. MEGA4, z miast Polski dostrzegane są: Warszawa, Kraków, Gdańsk-Gdynia, Wrocław, Poznań, Katowice wraz z konurbacją górnośląską, Łódź i Szczecin.

Liczba miast w Polsce w 2010 r. wynosiła 907- z których 17 przekraczało liczbę 200 tys. mieszkańców. W tej grupie miast znajduje się 5 miast powyżej 500 tys. mieszkańców (Warszawa, Kraków, Łódź, Wrocław, Poznań); 5 miast pomiędzy 300-500 (Gdańsk, Szczecin, Bydgoszcz, Lublin, Katowice) oraz 7 pomiędzy 200 a 300 tys. mieszkańców (Białystok, Gdynia, Częstochowa, Radom, Sosnowiec, Toruń, Kielce). W tych 17 miastach zamieszkuje ponad 20% ludności Polski. W sumie miasta te zajmują najwyższy poziom w hierarchii osadniczej kraju⁷⁰.

W strukturze wielkościowej miast w Polsce szczególne znaczenie ma brak nadmiernej, w porównaniu do innych krajów Unii Europejskiej, dominacji stolicy. Warszawa w granicach administracyjnych skupiała w 2008 r. 4,5% mieszkańców kraju. Średnia wielkość gmin miejskich i miejsko-wiejskich wynosi 30 692 mieszkańców, natomiast wartość środkowa (mediana) wynosi 14 470 mieszkańców. Świadczy to o nierównomiernym rozkładzie wielkościowym tego typu gmin.

Najwięcej jest jednostek małych, 32% gmin liczy mniej niż 10 000 mieszkańców, 65% do 20 000 mieszkańców, a tylko 10% więcej niż 50 000 mieszkańców. Od progu położonego w okolicach 100 tys. mieszkańców gwałtownie rosną odstęp między kolejnymi miastami mierzone liczbą ludności. Pierwszy taki wyraźny odstęp w szeregu ośrodków miejskich znajduje się w okolicy 90 tys. mieszkańców.

Zachodnie obszary Polski charakteryzują się znacznie większą gęstością miast, niż wschodnie, co jest wynikiem historycznych procesów dyfuzji urbanizacji, która w przypadku ziem polskich przebiegała właśnie w tym kierunku. Współcześnie najwięcej miast istnieje w województwach wielkopolskim i dolnośląskim, zaś najmniej na obszarze województw podlaskiego i lubelskiego.

Zagadnienia związane z kształtowaniem przestrzeni Polski w tym również jej sieci osadniczej są prezentowane w Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju⁷¹. Dokument wskazuje główne składniki systemu osadniczego. Są to grupy miast lub konurbacji zagregowanych według poziomu hierarchicznego oraz kategorii wielkości.

Pierwszą stanowią ośrodki o podstawowym znaczeniu dla systemu osadniczego kraju i jego gospodarki: Warszawa, Kraków, Gdańsk-Gdynia, Wrocław, Poznań, Katowice – Aglomeracja Górnośląska, Łódź, Szczecin, Bydgoszcz z Toruniem i Lublin. Miasta te (bez Bydgoszczy, Torunia i Lublina) są wymieniane w opracowaniach przygotowywanych dla celów polityki przestrzennej w skali Unii Europejskiej jako tzw. MEGA, wśród 72 największych ośrodków miejskich UE. Pod względem poziomu infrastruktury i pełnionych funkcji nie zajmują one jednak konkurencyjnej pozycji w stosunku do miast podobnej wielkości w krajach zachodniej i północnej Europy. Aglomeracja Górnośląska jest obszarem występowania szeregu zjawisk wymagających umiejętnego gospodarowania przestrzennego.

Drugą grupę miast stanowią pozostałe ośrodki wojewódzkie pełniące oprócz funkcji regionalnych szereg funkcji o znaczeniu krajowym: Białystok, Gorzów Wielkopolski, Kielce, Olsztyn, Opole, Rzeszów, Zielona Góra.

Kolejne grupy miast stanowią ośrodki regionalne (nie będące stolicami województw i liczące przeważnie od 100 do 300 tys. mieszkańców): Częstochowa, Radom, Bielsko-Biała, Rybnik, Płock, Elbląg, Wałbrzych, Włocławek, Tamów, Kalisz z Ostrowem Wlkp., Koszalin, Legnica, Grudziądz, Słupsk oraz ośrodki subregionalne (liczące powyżej 50 tysięcy mieszkańców), wśród których wyróżniają się podgrupy stanowiące dawne miasta wojewódzkie oraz ośrodki przemysłowe. Miasta tych zbiorów różnią się wzajemnie znacznie pod względem stanu gospodarki i infrastruktury. Ich pozycja w systemie osadniczym jest jednak stabilna.

Z kolei Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego - dokument wyznaczający cele polityki regionalnej wobec poszczególnych terytoriów kraju - inaczej definiuje pojęcie *miast subregionalnych*. Zgodnie z nim, „oprócz miast – stolic województw, praktycznie we wszystkich województwach istnieje dobrze rozwinięta, w miarę równomiernie rozmieszczona sieć miast średniej wielkości (powyżej 20 tys.) pełniących istotne funkcje w skali sub- i regionalnej. Mają one duże znaczenie w sferze gospodarczej, a także w sferze zaspokojenia dostępu do usług publicznych średniego, a czasem wyższego rzędu⁷².”

Pozostałe ośrodki powiatowe pełnią ważną rolę w zakresie funkcji sektora publicznego na poziomie lokalnym. Stymulują rozwój usług i wytwórczości w tych ośrodkach, stabilizują społeczności lokalne. Wśród ośrodków lokalnych najliczniejszą kategorię stanowi grupa małych miast – obejmuje ona 497 jednostek (poniżej 10 tys. mieszkańców), w tym 311 liczących poniżej 5 tys. mieszkańców (stan z 2009 r.).

⁷⁰ Por. Raport wprowadzający Ministerstwa Rozwoju Regionalnego na potrzeby przygotowania Przeglądu OECD krajowej polityki miejskiej w Polsce, str. 13 i nast.

⁷¹ Por. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju.

⁷² Por. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego

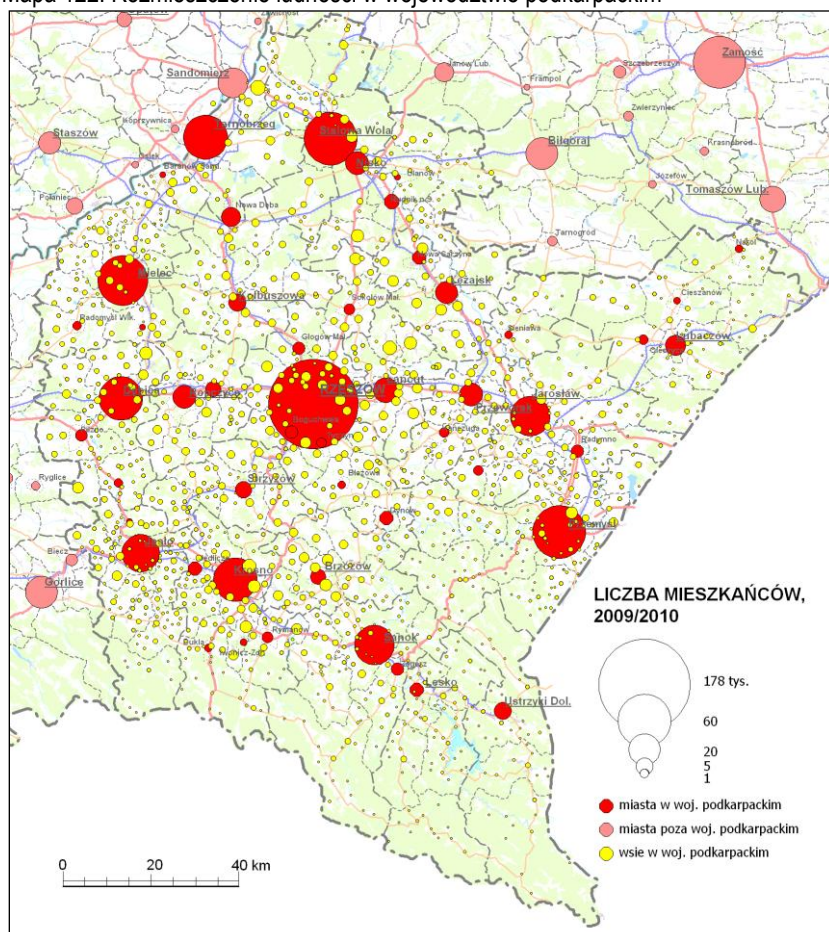
Obecnie w Polsce brak jest w pełni wykształconych metropolii i obszarów metropolitalnych. Wyjątek stanowić może jedynie stolica kraju – Warszawa. Poza Warszawą w Polsce nie ma ośrodków o funkcjach decyzyjnych na większą (światową) skalę. W przypadku pozostałych, dużych miast (w tym Rzeszowa) można mówić o zachodzących procesach metropolizacji przestrzeni i pojawianiu się nowych funkcji, określanymi jako funkcje metropolitalne.

1.1. System osadniczy województwa podkarpackiego.

Województwo podkarpackie charakteryzuje się policentrycznym układem osadniczym, z równomiernie rozmieszczonymi w przestrzeni ośrodkami miejskimi.

W województwie podkarpackim zlokalizowanych jest 50 miast, w których mieszka 877,2 tys. mieszkańców⁷³. Wskaźnik urbanizacji w województwie wynosi niecałe 42% (jest on najniższy w kraju – w Polsce wynosi 61,1%). Średnia gęstość zaludnienia w miastach przy ogólnej powierzchni miast 1183,44 km², wynosi 741 osób/km². Wśród miast przeważają miasta bardzo małe, o liczbie mieszkańców do 5 tys., które stanowią 38% wszystkich miast. Miasta małe – do 10 tys. mieszkańców, stanowią 28%, natomiast miasta duże – powyżej 30 tys. mieszkańców stanowią 20% wszystkich miast. Najmniej liczną grupę (14%), reprezentują miasta średnie – pomiędzy 10 tys., a 30 tys. mieszkańców.

Mapa 122. Rozmieszczenie ludności w województwie podkarpackim

Źródło: Ekspertyza Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym, PAN, 2012 - na podstawie danych GUS.

⁷³ Dane Urzędu Statystycznego w Rzeszowie za 2009 r.

Do miast dużych o liczbie mieszkańców 30 – 100 tys., zalicza się 9 miast: Przemyśl (66,4 tys.), Stalową Wolę (63,9 tys.), Mielec (60,8 tys.), Tarnobrzeg (49,4 tys.), Krosno (47,5 tys.), Dębicę (46,7 tys.), Jarosław (40,0 tys.), Sanok (39,3 tys.) i Jasło (37,1 tys.). W strukturze administracyjnej ośrodki z tej grupy są siedzibami powiatów ziemskich, a trzy z nich, tj. Przemyśl, Tarnobrzeg i Krosno są także siedzibami powiatów grodzkich. Ośrodki te charakteryzują się wieloma funkcjami o charakterze regionalnym, a także ponadregionalnym. Łącznie w miastach tych mieszka około 72% ogółu ludności miejskiej.

W województwie - miasto Rzeszów oraz byłe miasta wojewódzkie: Krosno, Przemyśl i Tarnobrzeg stanowią ośrodki „centralne”, wokół których wytwarzają się struktury miejskie ściśle powiązane ze sobą. Grono tych miast uzupełniają Stalowa Wola, Mielec, Dębica, Jarosław, Sanok i Jasło, tworząc swoisty pierścień wokół największego ośrodka w województwie. Miasta na obszarze województwa rozmieszczone są w miarę równomierny sposób. Pozbawione ośrodków miejskich (oprócz Dukli) są przede wszystkim południowe tereny województwa, graniczące ze Słowacją. Wytworzona struktura stwarza dogodne możliwości rozwojowe województwa. W ramach województwa dominującą pozycję zajmuje Rzeszów jako największy ośrodek miejski i stolica województwa. Rzeszów będąc stolicą administracyjną województwa dysponuje dużym potencjałem gospodarczym

i intelektualnym. Spełnia m.in. następujące funkcje ponadregionalne: jest centrum strefy węzłowej i obszaru wykształcającej się aglomeracji miejsko-przemysłowej przeobrażającej się w metropolię rzeszowską. Jednocześnie wskazywany jest jako krajowy ośrodek rozwoju, w tym centrum i ośrodek przemysłowy z dominantą przemysłu elektromaszynowego i rolno-spożywczego z produkcją o znaczeniu krajowym, stanowiącym ponad 19% produkcji przemysłowej całego województwa podkarpackiego.

Pozostałe miasta (lub pary miast) pełnią ważną rolę jako ośrodki koncentrujące funkcje gospodarcze, społeczne, których zasięg oddziaływania obejmuje sąsiednie gminy (a niekiedy powiaty). Centra o znaczącym potencjale społeczno-gospodarczym, skupiające ponad 20 tys. pracujących (Dębica, Mielec, Tarnobrzeg, Stalowa Wola, Jarosław, Przemyśl, Sanok, Krosno, Jasło), są położone w stosunkowo niedużej odległości od Rzeszowa (od 50 do 80 km) i w układzie przestrzennym województwa tworzą tzw. obszar zewnętrzny. Centra wzrostu regionalnego strefy zewnętrznej są stosunkowo równomiernie rozmieszczone w stosunku do siebie i centrum Rzeszowa.

1.2. Pozycja i funkcje Rzeszowa jako stolicy województwa

Największym miastem województwa i zarazem jego stolicą administracyjną jest Rzeszów. W systemie osadniczym miasto położone jest prawie centralnie w stosunku do innych ośrodków.

Jego znaczenie i pozycję wyznacza nagromadzenie różnorodnych funkcji i usług, Rzeszów obok stolicy województwa jest:

- ośrodkiem usług o znaczeniu wojewódzkim i regionalnym, w szczególności w zakresie szkolnictwa oraz w zakresie nauki jako ośrodek stanowiący uzupełnienie obecnej sieci ośrodków krajowych,
- krajowym ośrodkiem rozwoju przemysłu elektromaszynowego, rolno-spożywczego i farmaceutycznego,
- ważnym węzłem krajowej komunikacji kolejowej, drogowej i lotniczej krajowej i międzynarodowej,
- ośrodkiem lecznictwa o zasięgu regionalnym, – ośrodkiem sądownictwa o zasięgu regionalnym,
- największym ośrodkiem kulturalnym południowo-wschodniej Polski,
- centrum i ośrodkiem religijnym wraz ze szkolnictwem wyższym,
- ośrodkiem centrów i instytucji okołobiznesowych o znaczeniu regionalnymi ponadregionalnym.

Miasto podlega systematycznemu procesowi rozwoju. W latach 2006-2010 do Rzeszowa przyłączono 7 sołectw, wskutek czego powierzchnia miasta wzrosła 62,62 ha (116% w porównaniu z 2005 r.), a liczba ludności wzrosła ze 159 tys. do ok. 180 tys. osób⁷⁴.

Miasto obejmuje obszar 116,32 km² o gęstości zaludnienia ok. 1 547 osób/km², w tym, tereny zurbanizowane zajmują powierzchnię 36,92 km², tereny rolne – 73,52 km², tereny leśne – 4,59 km², zaś nieużytki zajmują powierzchnię 0,22 km².

⁷⁴ (wg. stanu na 28.06.2012 r. liczba mieszkańców wynosiła 181 204), zgodnie z wykazem Wydziału Spraw Obywatelskich Urzędu Miasta Rzeszowa

Obserwując rozwój demograficzny Rzeszowa trzeba mieć na uwadze, iż na stan i strukturę ludności wpłynęło poszerzenie granic miasta. Zmiany w liczbie ludności Miasta w latach 2006 – 2011 obrazuje także poniższa tabela.

Tabela 75. Zmiany w liczbie ludności Rzeszowa w latach 2006 – 2011.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ogółem	163 508	166 454	170 653	172 770	178 227	180 031
mężczyźni	77 163	78 652	80 619	81 527	84 375	85 031
kobiety	86 345	87 802	90 034	91 243	93 852	95 000

Źródło: Główny Urząd Statystyczny

Pomimo nasilających się negatywnych procesów demograficznych w kraju - Rzeszów wyróżnia się pod względem struktury demograficznej na tle pozostałych miast wojewódzkich. W Rzeszowie odnotowano największy spośród wszystkich miast wojewódzkich udział ludności w wieku przedprodukcyjnym (17,4% w 2010 r.) oraz przyrost naturalny (3,09 prom. w 2011 r.).

W relacji do województwa podkarpackiego, na Rzeszów⁷⁵ przypada:

- 0,65% powierzchni,
- 8,49% ludności ogółem,
- 11,57% pracujących,
- 27,02% pracujących w sektorze usług rynkowych.

Przez Rzeszów i jego okolice przebiegają międzynarodowe połączenia transportowe – należące do III Paneuropejskiego Korytarza Transportowego: trasa europejska E40 (droga krajowa nr 4) biegnąca z Francji przez Belgię, Niemcy, Polskę, Ukrainę, Rosję do Kazachstanu i linia kolejowa E 30 łącząca Niemcy, Polskę i Ukrainę. Przez omawiany obszar przebiega także trasa europejska E371 (droga krajowa nr 9) biegnąca z Radomia przez Rzeszów na Słowację (do Preszowa) i droga krajowa nr 19 relacji Kuźnica Białostocka - Lublin - Rzeszów. Łączą one Skandynawię i kraje nadbałtyckie z Europą Środkowo-Wschodnią. W gminie Trzebownisko znajduje się nowoczesne i wciąż modernizowane lotnisko Rzeszów-Jasionka obsługujące połączenia międzynarodowe. Istniejący układ sieci transportowej oraz planowane i realizowane nowe inwestycje (m.in. autostrada A4, droga ekspresowa S19, rozbudowa lotniska) sprawiają, iż Rzeszów jest ważnym węzłem komunikacyjnym w transporcie międzynarodowym. Jednakże słabe powiązanie komunikacyjne z Warszawą przy jednocześnie silnych związkach ekonomicznych, braki w infrastrukturze transportowej obsługującej bezpośrednio zaplecze Rzeszowa (zwłaszcza na kierunku południowo-wschodnim), stanowią słabą stronę Miasta i jego obszaru funkcjonalnego i wymaga poprawy powiązań transportowych (drogowych i kolejowych w szczególności w kierunku Warszawy).⁷⁶ Ponadto w mieście występują problemy komunikacyjne związane z rosnącą liczbą użytkowników dróg, nakładania się ruchu wewnątrzmięjskiego i tranzytowego (obwodnice mające w większości charakter śródmiejski) z niewystarczającą ilością przepraw mostowych. Miasto obsługiwane jest przez autobusową komunikację zbiorową MKS i MPK. System komunikacji zbiorowej jest nieefektywny i niespójny ze względu na równoległe działania dwóch przewoźników oraz niewystarczającą ilość połączeń na liniach podmiejskich czy zróżnicowane trasy przejazdu jednej linii. W samym mieście brak jest alternatywnych środków transportu zbiorowego (np. tramwaje), a w obszarze funkcjonalnym miasta niedostatecznie wykorzystywana jest istniejąca infrastruktura kolejowa (kolej podmiejska).

Położenie miasta, na którego terenie krzyżuje się 7 szlaków drogowych i kolejowych o znaczeniu krajowym i międzynarodowym – winno stanowić mocną stronę w sensie możliwości rozwoju gospodarczego tak miasta, jak i regionu. Dodatkowy atut dla potencjalnych inwestorów powinien stanowić fakt, że region południowo - wschodni jest najczystszy rejonem kraju o nie zniszczonym przez przemysł i cywilizację środowisku naturalnym, przyciągającym amatorów wypoczynku oraz turystyki całorocznej.

W otoczeniu miasta oprócz międzynarodowego portu lotniczego rozwija się park technologiczny ukierunkowany na lotnictwo. W obrębie lotniska funkcjonują: Aeroklub Rzeszowski oraz Ośrodek Kształcenia Lotniczego

⁷⁵ Dane GUS.

⁷⁶ „Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym”, Polska Akademia Nauk, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Warszawa październik 2012. s. 108, 115

Politechniki Rzeszowskiej. W bezpośrednim sąsiedztwie lotniska rozpoczęto budowę autostrady A-4 (Berlin - Kijów) z trzema węzłami do obsługi lotniska i strefy przyległej oraz samego Rzeszowa. Transport publiczny obsługuje regularne połączenia pomiędzy portem lotniczym i centrum miasta, które należy rozwijać uzupełniając o komunikację kolejową.

Rzeszów jest ważnym węzłem kolejowym dla Podkarpacia, stanowiąc zaplecze logistyczne a także rozgałęzienia magistralnej linii E30 wschód – zachód i układu regionalnego linii Rzeszów – Jasło oraz Ocice - Rzeszów.

Dynamika rozwoju Rzeszowa przekłada się na większość funkcji realizowanych przez miasto: polityczną, administracyjną, gospodarczą, naukową i edukacyjną, kulturalną i turystyczną. W przypadku Rzeszowa można mówić o funkcjach o zasięgu krajowym i regionalnym. Niewiele funkcji świadczonych przez miasto i jego otoczenie ma zasięg o skali międzynarodowej czy globalnej. Zasięg ten zależy przede wszystkim od rodzaju i jakości świadczonych usług, poziomu rozwoju naukowo-technicznego, innowacyjności, a także sytuacji politycznej i systemu prawno-administracyjnego.⁷⁷

Wśród funkcji politycznych należy zwrócić uwagę na powiązania międzynarodowe, które przejawiają się w lokalizacji w Rzeszowie instytucji zajmującymi się relacjami międzynarodowymi – Honorowych Konsulatów Ukrainy, Republiki Słowackiej i Niemiec. Województwo podkarpackie posiada również swoje przedstawicielstwo w Brukseli (Przedstawicielstwo Regionalne Województwa Podkarpackiego w Brukseli *East Poland House*).

Spośród funkcji metropolitalnych ważną rolę odgrywają funkcje gospodarcze. Rzeszów jest największym ośrodkiem gospodarczym w regionie południowo-wschodniej Polski. Jednym z podstawowych wskaźników mówiących o rozwoju gospodarczym jest dynamika zmian dot. liczby przedsiębiorstw. Od 2006 r. wzrosła ona z 18,6 tys. do 21,5 tys. przedsiębiorstw (15,4%). Można jednak przypuszczać, że statystyki te zaniżają nieznacznie poziom aktywności gospodarczej, ponieważ część firm przeniosło swoje siedziby poza granice administracyjne Rzeszowa.

Biorąc pod uwagę obecnie panujące warunki gospodarcze, tzw. gospodarkę informacyjną największego znaczenia nabierają innowacje i przemysł nowych technologii. Rzeszów promuje się jako „stolica innowacji”.

Zlokalizowane w mieście firmy, należą do branż przyszłościowych lub tworzących względnie duży popyt na swoją działalność: lotnictwo (WSK-PZL Rzeszów, MTU AeroEngines), informatyka (Asseco), farmaceutyka (ICN Polfa Rzeszów, Sanofi-Aventis), centra komercyjno-usługowe (5 nowych galerii handlowych w okresie 2009-2011).

W obszarze oddziaływania miasta Rzeszowa znajduje się Podkarpacki Park Naukowo-Technologiczny AEROPOLIS (Strefa S1 „Przylotniskowa” w gminie Trzebowniko, Strefa S1-3 w gminach Głogów Małopolski i Trzebowniko, Strefa S2 „Podwyższonej Aktywności Gospodarczej” w gminie Głogów Małopolski, Strefa S3 Preinkubator Akademicki w Rzeszowie). W Rzeszowie znajduje się także podstrefa Specjalnej Strefy Ekonomicznej EURO-PARK Mielec (w dzielnicy Przybyszówka), w gminie Boguchwała w 2010 roku powstała podstrefa Krakowskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej. Ważną gałęzią przemysłu na terenie Polski Południowo-Wschodniej jest przemysł lotniczy. W Rzeszowie siedzibę ma Stowarzyszenie Grupy Przedsiębiorców Przemysłu Lotniczego „Dolina Lotnicza”, które skupia 90 członków, a największym z nich jest rzeszowskie przedsiębiorstwo WSK „PZL Rzeszów” S.A. Na terenie miasta siedzibę ma także Stowarzyszenie Informatyka Podkarpacka, które jest pomysłodawcą powołania Wschodniego Klastra Informatycznego. Do rozwoju przedsiębiorczości i wzrostu innowacyjności w regionie przyczynia się Rzeszowska Agencja Rozwoju Regionalnego S.A. z siedzibą w Rzeszowie. W mieście działa firma Międzynarodowe Targi Rzeszowskie będąca największym organizatorem targów

w regionie. Odbywają się one w Regionalnym Centrum Sportowo-Widowiskowym „Podpromie” im. Jana Strzelczyka w Rzeszowie – jedynym takim obiekcie w okolicy.

Sukces w przyciąganiu inwestorów w dużej mierze związany jest z efektywną promocją miasta podczas kongresów tematycznych, czy uczestnictwem w projektach transnarodowych (np. *Clustercoop – wspieranie efektywnej współpracy transnarodowej pomiędzy klastrami w krajach Europy Środkowej*, z zakresu polityki klastrowej, z partnerami z sześciu krajów).

Rzeszów pełni szereg funkcji administracyjnych. W mieście siedzibę ma Podkarpacki Urząd Wojewódzki oraz Urząd Marszałkowski. Zlokalizowane są tu także delegatury i oddziały terenowe urzędów centralnych, m.in. Delegatura Południowo-Wschodnia Urzędu Lotnictwa Cywilnego, Delegatura Najwyższej Izby Kontroli, Delegatura Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Delegatura Ministerstwa Skarbu Państwa, Delegatura Krajowego Biura Wyborczego i wiele innych. Pewne z tych instytucji swym zasięgiem obejmują nie tylko obszar

⁷⁷ „Obszary problemowe i konfliktowe w planie zagospodarowania przestrzennego województwa podkarpackiego” Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego Rzeszów 2011r.

województwa podkarpackiego, ale również województwa sąsiednie (np. Oddział Terenowy Agencji Nieruchomości Rolnych czy Oddział Urzędu Dozoru Technicznego). W Rzeszowie zlokalizowany jest także Sąd Apelacyjny, Sąd Okręgowy oraz Wojewódzki Sąd Administracyjny.

Miasto, jako ośrodek akademicki, pełni funkcje edukacyjne i naukowe. Zlokalizowane są w nim uczelnie wyższe, a mianowicie: Politechnika Rzeszowska (wiodąca w kraju uczelnia pod względem kształcenia pilotów lotnictwa cywilnego), Uniwersytet Rzeszowski, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania, Wyższa Szkoła Zarządzania, Wyższe Seminarium Duchowne, Wyższa Szkoła Inżynieryjno-Ekonomiczna, Nauczycielskie Kolegium Języków Obcych Promar-International, Nauczycielskie Kolegium Języków Obcych oraz Zamiejscowy Wydział Prawa i Administracji Wyższej Szkoły Prawa i Administracji w Przemysłu.

Tabela 76. Liczba studentów studiujących na uczelniach wyższych w Rzeszowie w roku akademickim 2009/2010

nazwa uczelni	studenci dzienni	studenci zaoczeni	razem
Politechnika Rzeszowska	10 912	3 880	14 792
Uniwersytet Rzeszowski	13 820	8 373	22 193
Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania	2 400	5 200	7 600
Zamiejscowy Wydział Prawa i Administracji Wyższej Szkoły Prawa i Administracji w Przemysłu z siedzibą w Rzeszowie	1 457	6 402	7 859
Wyższa Szkoła Inżynieryjno-Ekonomiczna z siedzibą w Rzeszowie	153	766	919
Wyższa Szkoła Zarządzania	35	715	750
Wyższe Seminarium Duchowne	98	-	98
Promar-International	167	94	261
Nauczycielskie Kolegium Języków Obcych	203	59	262
RAZEM			54 734

Źródło: www.rzeszow.pl

Rozwój edukacji wyższej ma silny inżynieryjny charakter, związany z trendami rozwojowymi regionu. Politechnika Rzeszowska kształci pilotów lotnictwa cywilnego oraz w zakresie kosmonautyki, WSliZ uruchomiła anglojęzyczny kierunek zarządzania ruchem lotniskowym. Rzeszów odznacza się również bogatą ofertą w zakresie informatyki. Ze względu na innowacyjność tych dziedzin, wiele projektów inwestycyjnych zostało ukierunkowanych na budowę, rozbudowę bazy uczelni wyższych (Politechnika Rzeszowska – lotnictwo, Uniwersytet Rzeszowski – mikrotechnologia i nanotechnologie, Wyższa Szkoła Prawa i Administracji – laboratorium kryminalistyki). Obok działań na rzecz rozbudowy infrastruktury naukowo-badawczej, przeprowadzono również inwestycje w infrastrukturę dydaktyczną, m.in. Regionalne Centrum Dydaktyczno-Konferencyjne i Biblioteczno-Administracyjne Politechniki Rzeszowskiej. Głównymi źródłami pozyskiwania środków były RPO WP i PO RPW.

Rzeszów jest głównym ośrodkiem kultury w województwie. Znajdują się tu dwie najważniejsze instytucje artystyczne o znaczeniu regionalnym, tj. Filharmonia Podkarpacka im. Artura Malawskiego oraz Teatr im. Wandy Siemaszkowej. Ponadto w mieście działa również drugi teatr – Teatr Maska. Na terenie miasta zlokalizowanych jest 7 muzeów, 3 kina stałe oraz 25 bibliotek wraz z filiami.

W mieście i okolicy odbywają się liczne imprezy kulturalne i sportowe, z których wiele ma charakter międzynarodowy. Szczególną renomę zyskał organizowany przez Filharmonię Podkarpacką Muzyczny Festiwal w Łańcucie, jak również odbywający się co trzy lata Festiwal Polonijnych Zespołów Folklorystycznych, łączący nasz region z Polonią całego świata. Pośród licznych cyklicznych imprez organizowanych w mieście do najbardziej popularnych należą m.in.: Carpathia Festival, Dni Rzeszowa, Święto Paniagi, Wielokulturowy Festiwal Galicja, Noc Muzeów, Festiwal Barwy Ukrainy, Juwenalia Rzeszowskie, Dni Kultury Marynistycznej, oraz Wieczory Muzyki Organowej i Kameralnej w Katedrze Rzeszowskiej.

Dużym zainteresowaniem cieszą się także Rzeszowskie Spotkania Teatralne, Rzeszowskie Spotkania Karnawałowe, Biennale Plakatu Teatralnego i Biennale Sztuki Komputerowej oraz liczne wystawy malarstwa i fotografii. Orkiestra Symfoniczna Filharmonii Podkarpackiej zaliczana jest do grupy kilku najlepszych w kraju. Także jako jedna z najlepszych pod względem akustycznym oceniana jest sala koncertowa Filharmonii.

Istotne znaczenie w upowszechnianiu treści i wartości kulturalnych spełniają regionalne media. W Rzeszowie mieszczą się dwie rozgłośnie radiowe: Radio Rzeszów oraz Katolickie Radio Via. Rzeszów posiada oddział regionalny Telewizji Polskiej. Media elektroniczne odgrywają istotną rolę w procesie integracji społeczności regionalnej.

Na terenie Miasta funkcjonują 132 zakłady opieki zdrowotnej, wpisane do Rejestru Zakładów Opieki Zdrowotnej. Zakłady te realizują usługi medyczne na rzecz mieszkańców Miasta i regionu w ramach 182

placówek ochrony zdrowia (tj. szpitali, przychodni, stacji pogotowia ratunkowego itp.), które z kolei dzielą się na komórki organizacyjne placówek ochrony zdrowia (tj. poradnie, oddziały szpitalne, pracownie itp.). Na terenie Gminy Miasto Rzeszów znajduje się 1 459 komórek organizacyjnych placówek służby zdrowia.

Tabela 77. Liczba zakładów opieki zdrowotnej z podziałem na publiczne i niepubliczne w województwie podkarpackim (2012r.)

Rodzaj	Ilość	Ilość placówek	Ilość komórek
Publiczne Zakłady Opieki Zdrowotnej	19	52	706
Niepubliczne Zakłady Opieki Zdrowotnej	113	130	753
ŁĄCZNIE	132	182	1459

Źródło: www.rzeszow.pl

Rada Miasta Rzeszowa jest organem założycielskim dwóch publicznych zakładów opieki zdrowotnej, są to:

1. Samodzielny Publiczny Zespół Opieki Zdrowotnej Nr 1 w Rzeszowie,
2. Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej Centrum Profilaktyki i Terapii Uzależnień w Rzeszowie.

Samorząd Województwa Podkarpackiego jest organem założycielskim ośmiu publicznych zakładów opieki zdrowotnej, funkcjonujących na terenie Miasta, są to:

1. Specjalistyczny Zespół Gruźlicy i Chorób Płuc w Rzeszowie,
2. Wojewódzki Szpital Specjalistyczny im. Fryderyka Chopina w Rzeszowie,
3. Szpital Wojewódzki Nr 2 w Rzeszowie,
4. Wojewódzka Stacja Pogotowia Ratunkowego w Rzeszowie,
5. Obwód Lecznictwa Kolejowego w Rzeszowie,
6. Wojewódzki Ośrodek Terapii Uzależnień w Rzeszowie,
7. Wojewódzki Zespół Specjalistyczny w Rzeszowie,
8. Wojewódzki Ośrodek Medycyny Pracy w Rzeszowie.

Rada Powiatu Rzeszowskiego jest organem założycielskim jednego publicznego zakładu opieki zdrowotnej, działającego na terenie Miasta. Jest nim Zespół Opieki Zdrowotnej Nr 2.

Ponadto na terenie Miasta funkcjonują publiczne zakłady opieki zdrowotnej, których organami założycielskimi są centralne organy administracji państwowej, są to m.in.:

1. Wojskowa Specjalistyczna Przychodnia Lekarska Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Rzeszowie, organ założycielski - Minister Obrony Narodowej,
2. Zakład Opieki Zdrowotnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji w Rzeszowie, organ założycielski - Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji,
3. Regionalne Centrum Krwiodawstwa i Krwiolecznictwa w Rzeszowie, organ założycielski - Minister Zdrowia i Opieki Społecznej,
4. Zakład Opieki Zdrowotnej Zakładu Karnego w Rzeszowie – Załężu, organ założycielski - Minister Sprawiedliwości,
5. Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Rzeszowie, organ założycielski - Minister Zdrowia,
6. Powiatowa Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Rzeszowie, organ założycielski - Minister Zdrowia.

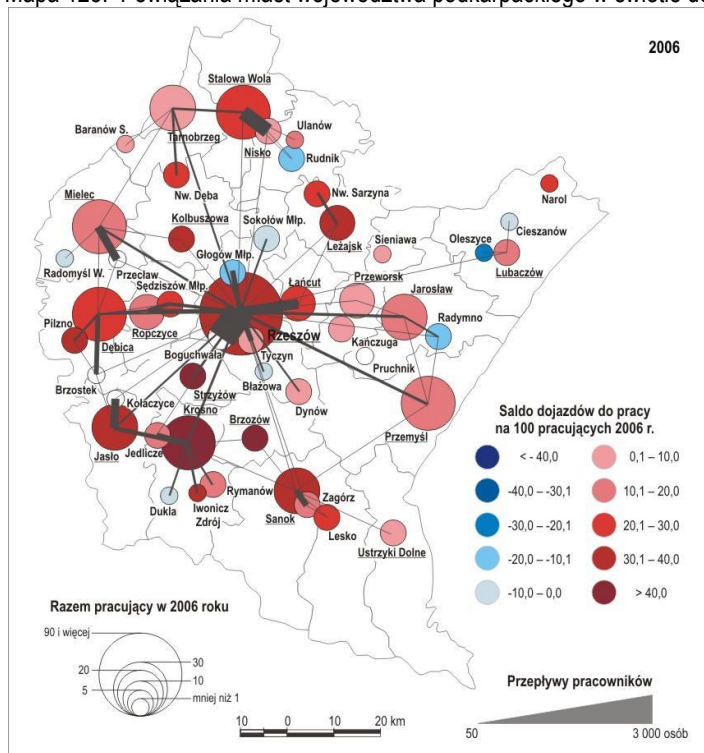
Rzeszów jest ośrodkiem o rozwijającej się funkcji turystycznej. Jest ośrodkiem turystyki krajoznawczej, sentymentalnej, „kulturalnej” oraz turystyki biznesowej. Posiada liczne atrakcje turystyczne, w tym ratusz, liczne kościoły, Zamek Lubomirskich czy podziemną trasę turystyczną. Na rozwój funkcji turystycznej Rzeszowa wpływają walory turystyczne miasta, a także okolic, jak również rozwijające się zagospodarowanie turystyczne i rekreacyjne.

Rzeszów ma również ważną funkcję ośrodka dynamizowania rozwoju w regionie południowo – wschodnim i pretenduje do roli jaką pełnił kiedyś Lwów⁷⁸. Z analizy potencjału otoczenia, zasięgów związków funkcjonalno – przestrzennych, wymiany usług, wymiany siły roboczej można stwierdzić, że Rzeszów będzie ośrodkiem usług ponadlokalnych dla gmin sąsiednich, dla powiatu rzeszowskiego, dla pozostałych gmin województwa podkarpackiego. Przy czym różne funkcje mają różny zasięg. Jedyne funkcje ośrodka nauki ma niewątpliwie zasięg ponadregionalny, a nawet międzynarodowy.⁷⁹

W Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK 2030) Rzeszów został zakwalifikowany jako ośrodek, który w 2010 roku nie posiadał statusu ośrodka metropolitalnego, jednak jest on ośrodkiem o znaczeniu krajowym pełniącym niektóre funkcje metropolitalne, w którym wspierany będzie ich rozwój. Działania wzmacniające funkcje metropolitalne obejmą wzmacnianie i dywersyfikację funkcji gospodarczych, wzmacnianie potencjału badawczo-naukowego, współpracy biznesu i nauki, funkcji symbolicznych (w tym działania na rzecz renowacji i modernizacji infrastruktury kultury), rozwój infrastruktury turystycznej, kongresowej i wystawienniczo-targowej. Według zapisów KPZK 2030 obligatoryjnym będzie dokonanie delimitacji obszarów funkcjonalnych oraz przygotowanie planu zagospodarowania przestrzennego i strategii rozwoju obszaru funkcjonalnego wszystkich miast wojewódzkich. Delimitacja obszarów funkcjonalnych ma zostać dokonana w ramach planów zagospodarowania przestrzennego województw przy zastosowaniu kryteriów wypracowanych przez zespół powołany przez ministra właściwego ds. rozwoju regionalnego.

Z ekspertyzy „Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym” wynika, iż Rzeszów w pierwszej kolejności najsilniej oddziałuje z miastami satelickimi, zwłaszcza z Łańcutem, Boguchwałą i Tyczynem. Ponadto zidentyfikowano silne ciężenia z innymi ośrodkami tj.: Krakowem, Krosnem, Dębicą, Warszawą i Mielcem (wszystkie powyżej 4 mln jednostek).⁸⁰ Znaczna rola Rzeszowa jako głównego ośrodka organizującego sieć powiązań widoczna jest w zakresie dojazdów do pracy w województwie.⁸¹

Mapa 123. Powiązania miast województwa podkarpackiego w świetle dojazdów do pracy.

Źródło: „Znaczenie projektów realizowanych ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpackiego”. Uniregio Centrum Studiów Regionalnych, Kraków październik 2012, s. 85 opracowanie A. Sobala-Gwosdz na podstawie badań BDL GUS.

⁷⁸ Studium uwarunkowań i kierunków przestrzennego zagospodarowania miasta Rzeszowa

⁷⁹ Idem

⁸⁰ Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym, Polska Akademia Nauk, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Warszawa październik 2012. s. 15

⁸¹ Znaczenie projektów realizowanych ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpackiego. Uniregio Centrum Studiów Regionalnych, Kraków październik 2012, s. 85

Układy rzeczywistych ciężarów migracyjnych wskazują na silną rolę Rzeszowa w regionie, ale głównie w odniesieniu do jego strefy podmiejskiej. Pozostałe istotne relacje dotyczą oddziaływań Warszawy i Krakowa. Słabiej zaznacza się rola Kielc i Lublina.⁸²

Rzeszów z punktu widzenia zasięgu terytorialnego oraz pod względem liczby ludności charakteryzuje się największym MOF w województwie podkarpackim (20 gmin, 1,6 tys. km², 385 tys. mieszkańców).⁸³ Również najwyższym poziomem rozwoju gospodarczego spośród miast województwa podkarpackiego wyróżnia się Rzeszów. Pod kątem wyposażenia w usługi dla biznesu stolica województwa także zajmuje dominującą pozycję.⁸⁴ Rzeszów jako największa aglomeracja miejska południowo-wschodniej Polski, jest centrum handlowym, przemysłowym i gospodarczym, największym ośrodkiem akademickim i kulturalnym województwa podkarpackiego. Dogodne położenie, bliskość południowej i wschodniej granicy, czyni z Rzeszowa ważne centrum komunikacyjne. Według europejskiej klasyfikacji miast (ESPON 2006) Rzeszów został zaliczony do miast o znaczeniu transnarodowym/krajowym.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego (PZPWP) wskazuje na funkcje ponadregionalne Miasta, w tym na przeobrażanie się aglomeracji miejsko-przemysłowej w metropolię rzeszowską. Konkurencyjności miasta w porównaniu do innych miast Polski Wschodniej PZPWP upatruje w:

- roli Rzeszowa jako centralnego ośrodka aglomeracji, której kształtowanie się „może być równoległe i relatywne do nowych technologii oraz rosnących wymagań co do jakości życia i środowiska”;
- wypełnianiu przez miasto luki dotyczącej funkcji wyższego rzędu, które przed II wojną światową spełniał Lwów;
- położeniu na kierunku rozwoju zachód-wschód, a także na głównych ciągach energetycznych kraju;
- posiadaniu uporządkowanej sieci urządzeń komunalnych i możliwości dalszego jej rozwoju;
- dużym potencjale intelektualnym i aktywności społecznej mieszkańców;
- szybko następujących procesach restrukturyzacji potencjału produkcyjnego i tworzeniu nowych podmiotów gospodarczych a także rozwoju handlu o znaczeniu krajowym i międzynarodowym.

Rola Rzeszowa powinna być wzmocniana z uwagi na dotychczasowe już znaczenie miasta jako istotnego ośrodka w Polsce południowo – wschodniej, mającego znaczenie w krajowym systemie osadniczym i potencjalnie szerokie możliwości rozwoju.

Miasto jako ośrodek wojewódzki o znaczeniu krajowym potrzebuje dalszego wzmocnienia funkcji wyższego rzędu. Należy umacniać jego rolę jako głównego ośrodka skupiającego wyspecjalizowane usługi dla biznesu oraz konsumpcyjne i publiczne, a jednocześnie wzmocniać jego integrację w ramach wyznaczonego obszaru funkcjonalnego. W tym względzie priorytetem powinien być dalszy rozwój międzynarodowego portu lotniczego Rzeszów-Jasionka w myśl koncepcji Airport City, a więc koncentracji szeregu działalności o charakterze logistycznym, przemysłowym, hotelowo-konferencyjnym, przy jednoczesnym rozwoju multimodalnego, ponadregionalnego węzła transportowego.⁸⁵

1.3. Ośrodki subregionalne województwa podkarpackiego – zgodnie z Koncepcją Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030

Kierunki polityki przestrzennej wynikające m.in. z KSRR zakładają wzmocnienie powiązań funkcjonalnych między ośrodkami będącymi biegunami wzrostu całego kraju. W pierwszej kolejności podejmowane działania dotyczyć będą tworzenia i intensyfikacji powiązań między ośrodkami metropolitalnymi a ośrodkami regionalnymi, które w przyszłości mają uzupełniać i wzmocniać najważniejsze polskie miasta. Jednakże równie istotne będzie wspomaganie rozprzestrzeniania się procesów rozwojowych na obszary poza głównymi miastami oraz budowanie potencjału dla specjalizacji terytorialnej. Wsparcie dla rozwoju miast subregionalnych, obejmować będzie teren całej Polski, ale jego znaczenie dla rozprzestrzeniania się procesów rozwojowych będzie najistotniejsze na obszarach słabiej zaludnionych, z dużym udziałem ludności rolniczej i o słabej sieci miast

⁸² Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym, Polska Akademia Nauk, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Warszawa październik 2012. s. 17

⁸³ Idem, s. 36

⁸⁴ Znaczenie projektów realizowanych ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpackiego. Uniregio Centrum Studiów Regionalnych, Kraków październik 2012, s. 99, s.81

⁸⁵ Idem, s. 331

średnich. Rozwój ośrodków subregionalnych oraz sieci ich powiązań przyczyni się do łatwiejszego dostępu do usług publicznych oraz rynku pracy dla mieszkańców miast oraz otaczających je obszarów wiejskich, zwiększając atrakcyjność miast subregionalnych i otaczających je obszarów wiejskich jako miejsc życia, pracy i prowadzenia działalności gospodarczej. Integracja na obszarach funkcjonalnych mniejszych ośrodków miejskich (niekiedy charakteryzujących się specjalizacją funkcjonalną) dokonywać się będzie przede wszystkim poprzez współpracę gospodarczą, społeczną, instytucjonalną, edukacyjną a także dzięki koncentracji przestrzennej procesów urbanizacyjnych oraz rozbudowie wewnętrznych powiązań transportowych i komunikacyjnych.

Z zapisów KSRR wynika, iż wyznaczenie miast subregionalnych o szczególnej roli bądź o szczególnych potrzebach wsparcia odbywać się będzie na poziomie regionalnym.

Zgodnie z KPZK miasta subregionalne to miasta liczące zasadniczo od 50 do 100 tys. mieszkańców. Ze względu na znaczenie gospodarcze do tej kategorii miast mogą być dołączane także mniejsze miasta (...). Część miast w tej kategorii pełniła w przeszłości funkcje wojewódzkie.⁸⁶

W województwie podkarpackim do ośrodków subregionalnych zaliczono: Przemyśl, Stalową Wolę, Mielec (miasta powyżej 50 tys. mieszkańców) oraz Krosno i Tarnobrzeg (ośrodki koncentrujące funkcje gospodarcze i społeczne, pełniące w przeszłości funkcje wojewódzkie).

Potencjalną barierą zrównoważonego rozwoju województwa jest słaba dynamika rozwoju gospodarczego w ośrodkach subregionalnych – Przemyślu, Tarnobrzegu i Stalowej Woli, a ponadto słabnąca dynamika rozwoju Krosna. Sytuacja w każdym z tych ośrodków jest różna, odmienna też jest skala możliwości interwencji władz lokalnych i regionalnych. W relatywnie najtrudniejszej pozycji znajduje się Przemyśl. Wspólną rekomendacją dla działań w zakresie wszystkich ww. ośrodków jest poprawa dostępności oraz wspieranie ich roli ponadlokalnych jako skupienia usług publicznych, a w szczególności szkolnictwa wyższego, ochrony zdrowia i kultury. Bez wzmocnienia potencjału ośrodków miejskich trudno również oczekiwać poprawy sytuacji na rynku pracy oraz pozytywnych trendów w zakresie kapitału ludzkiego.⁸⁷ Istotne jest również równoległe wspieranie działań mających na celu przyciągnięcie inwestorów zewnętrznych, przy czym wsparcie to należy skoncentrować na wybranych obszarach atrakcyjnych inwestycyjnie, bądź mogących realnie zwiększyć swoją atrakcyjność.⁸⁸

Przemyśl

Przemyśl należący do najstarszych polskich miast położony jest we wschodniej części Województwa Podkarpackiego w dolinie rzeki San, ok. 78 km na południowy wschód od Rzeszowa i 12 km na zachód od granicy państwowej z Ukrainą. Miasto zajmuje powierzchnię 4 618 ha. Korzystne usytuowanie miasta u progu Karpat w tak zwanej Bramie Przemyskiej, bliska odległość od granicy z Ukrainą powoduje, iż często stanowi bazę wypadową dla podróżujących w Bieszczady oraz do krajów za wschodnią granicą a także na Bałkany.

Bezpośrednie sąsiedztwo Karpat daje również możliwość uprawiania turystyki pieszej czy sportów zimowych, z kolei tereny leśne usytuowane na południe od miasta przyciągają myśliwych. Zaletą miasta jest także jego położenie nad rzeką San, która oferuje możliwości uprawiania sportów wodnych w tym spływów z Krasiczyna do Przemyśla.

Mocną stroną Przemyśla jest jego położenie w III paneuropejskim korytarzu transportowym Berlin – Kijów oraz w strefie przygranicznej. Z drugiej strony Przemyśl cechuje peryferyjne położenie w stosunku do Rzeszowa. Mankamentem jest także brak połączenia lotniczego małym ruchem lotniczym (lądowiska).

W 2010 r. ludność Przemyśla wynosiła 66 229 mieszkańców, z tego 64,3% to ludność w wieku produkcyjnym, 17,8% w wieku przedprodukcyjnym, a 18,0% stanowili mieszkańcy w wieku poprodukcyjnym.

⁸⁶ Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 Warszawa 2012 r.

⁸⁷Znaczenie projektów realizowanych ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpackiego. Uniregio Centrum Studiów Regionalnych, Kraków październik 2012, s. 331

⁸⁸por. Znaczenie projektów realizowanych ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpackiego, Uniregio Centrum Studiów Regionalnych, Kraków październik 2012, s. 333

Tabela 78. Wybrane dane statystyczne dotyczące miasta Przemyśla.

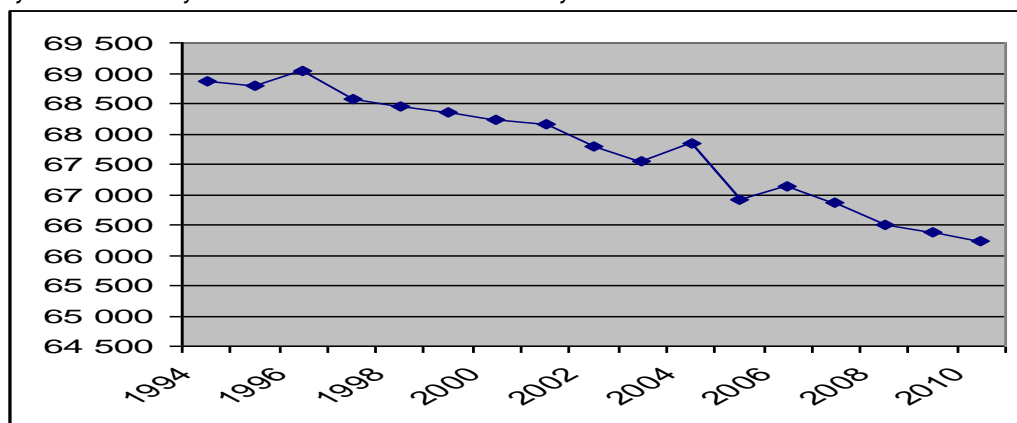
Wybrane dane statystyczne	2008	2009	2010
Powierzchnia w ha	4376	4376	4618
Ludność	66 488	66 389	66 229
Ludność na 1 km	1 519	1 517	1 434
Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym	54,8	55,1	55,6
Ludność w % ogółu ludności w wieku: przedprodukcyjnym	18,5	18,1	17,8
Produkcyjnym	64,6	64,5	64,3
Poprodukcyjnym	16,9	17,5	18,0
Urodzenia żywe	639	657	570
Zgodny	619	639	628
Przyrost naturalny	20	18	-58
Saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych na pobyt stały na 1000 ludności	-4,7	-4,0	-4,0
Dochody budżetu miasta na 1 mieszkańca w zł	3 375,44	3 581,48	4 657,62
Wydatki budżetu miasta na 1 mieszkańca w zł	3 533,97	4 043,91	4 710,57
Turystyczne obiekty zbiorowego zakwaterowania	16	18	18
Stopień wykorzystania miejsc noclegowych w %	17,9	20,6	22,0
Mieszkania oddane do użytkowania na 10 tys. ludności	25	11	26
Pracujący na 1000 ludności	262,2	257,2	271,3
Bezrobotni zarejestrowani	4 779	5 397	5 413
Udział bezrobotnych zarejestrowanych poniżej 25 lat w liczbie bezrobotnych ogółem	16,2	16,9	16,2
Stopa bezrobocia rejestrowanego w %	17,0	19,4	18,4
Produkcja sprzedana przemysłu na 1 mieszkańca w zł (ceny bieżące)	4 956	4 933	X

Źródło: Główny Urząd Statystyczny

W strukturze wiekowej mieszkańców Przemyśla następuje systematyczne zmniejszanie się liczby mieszkańców w wieku od 7 do 24 lat oraz w przedziale wiekowym 40–49 lat. Odnotowuje się natomiast niewielki wzrost liczby mieszkańców w wieku do 6 roku życia oraz dynamiczny wzrost w przedziale wiekowym 25–39 lat, a także po 50-tym roku życia.

Wskaźnik gęstości zaludnienia dla miasta Przemyśla wynosi 1 434 osób/km² (woj. 118). Od dłuższego czasu obserwuje się znaczące zahamowanie przyrostu liczby mieszkańców miasta.

Wykres 131. Zmiany w liczbie mieszkańców miasta Przemyśla w latach 1994–2010.

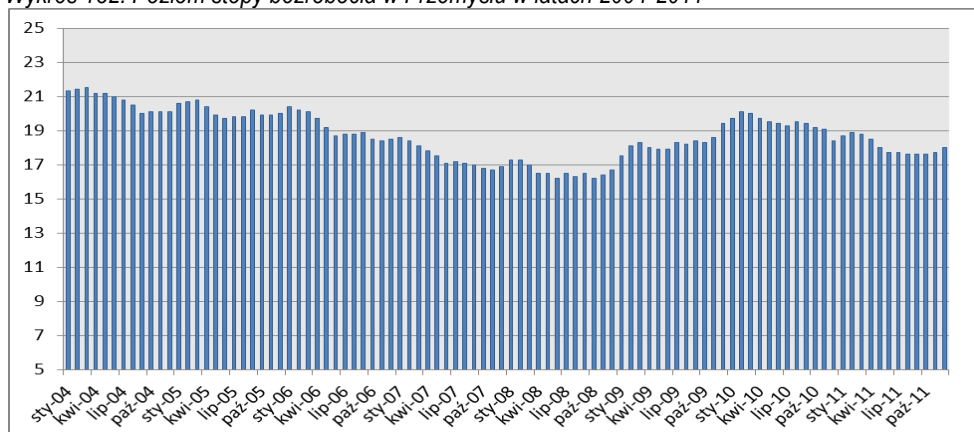

Źródło: opracowanie Urząd Miasta Przemyśl

Niekorzystne są również analizy przyrostu naturalnego i salda migracji dla Przemyśla. W 2008 i 2009 roku w Przemyślu odnotowano niewielki dodatni przyrost naturalny (do 20) oraz ujemne saldo migracji. W 2010r. nadal utrzymywało się ujemne saldo migracji, a przy tym nastąpił spadek przyrostu naturalnego do wartości ujemnej - 58. Biorąc pod uwagę poprzednie lata można stwierdzić, że te dwa wskaźniki ulegają dużym wahaniom z niekorzystną tendencją. Sytuacja ta nie daje podstaw do rokowania na dynamiczny rozwój demograficzny miasta. Liczba bezrobotnych zarejestrowanych w mieście Przemyślu wg stanu na koniec 2011 r. wynosiła 5.337 osób. Stopa bezrobocia rejestrowanego w mieście Przemyślu na koniec 2011r. wynosiła 18% (w 2008r. - 16,7%, w 2009r. - 19,4%, w 2010r. - 18,4%). Dla porównania, na koniec 2011r. w woj. podkarpackim stopa bezrobocia

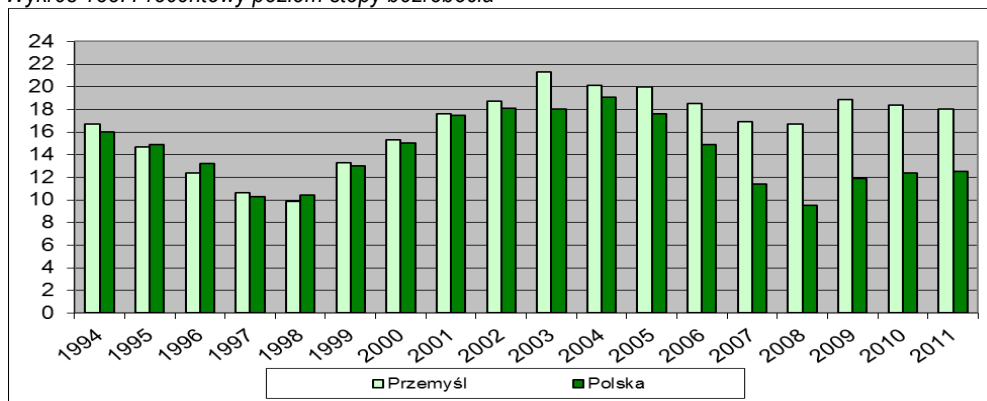
wyniosła 15,7 % (w 2008r. – 13,1%, w 2009r. – 15,9%, w 2010r. – 15,4%), a w Polsce – 12,5 % (w 2008r. – 9,5%, w 2009r. – 12,1%, w 2010r. – 12,4%).

Wykres 132. Poziom stopy bezrobocia w Przemysłu w latach 2004-2011

Źródło: opracowanie Urząd Miasta Przemysłu

Wykres 133. Procentowy poziom stopy bezrobocia

Źródło: opracowanie Urząd Miasta Przemysłu

Niepokojącym zjawiskiem jest utrzymująca się od lat wysoka stopa bezrobocia rejestrowanego w mieście oraz spadek stopy życiowej większości gospodarstw domowych. Jednocześnie zauważalny jest wzrost zapotrzebowania na usługi opieki społecznej i pomoc socjalną spowodowane starzeniem się społeczeństwa i ww. wysokim bezrobociem. Występuje również niekorzystna struktura społeczna mieszkańców obszaru Starego Miasta – przeważa liczba ludzi o najniższych dochodach, bezrobotnych, wymagających opieki socjalnej.

Do atutów gospodarczych miasta Przemysłu zaliczyć należy: uzbrojone tereny inwestycyjne z obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego, specjalną strefę ekonomiczną, rozbudowywaną infrastrukturę drogową, istniejącą infrastrukturę kolejową, bliskość przejść granicznych i firm logistyczno-spedycyjnych, dużą chłonność rynku na Ukrainie, wykwalifikowaną siłę roboczą, niskie koszty pracy, lokalne firmy produkcyjne z zaawansowaną technologią i eksportem na rynki krajowe i zagraniczne, możliwości pozyskania surowców dla przetwórstwa spożywczego.

Ww. atuty miasta, w szczególności położenie geograficzne (Pogórze Przemyskie, dolina Sanu, bliskość Bieszczad), komunikacyjne (położenie na starych szlakach handlowych, infrastruktura drogową i kolejową z możliwością przeładunku na szerokie tory, planowana autostrada w odległości 20 km), geopolityczne (granica Unii Europejskiej, kolejowe i drogowe przejścia graniczne z Ukrainą) oraz korzystne warunki do prowadzenia działalności gospodarczej (niskie koszty pracy, wykwalifikowana siła robocza, duża chłonność rynku, dostępne tereny pod inwestycje, niskie podatki) – przyczyniły się do utworzenia Podstrefy Przemysłu Tarnobrzkiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej EURO-PARK WISŁOSAN. Podstrefa zlokalizowana jest w południowo – wschodniej części miasta, obecnie powierzchnia Podstrefy Przemysłu wynosi ok. 42 ha, z czego ok. 38 ha jest własnością Gminy Miejskiej Przemysłu, ok. 4 ha Agencji Rozwoju Przemysłu S.A. Oferowane inwestorom tereny są uzbrojone w infrastrukturę techniczną oraz magistrale do przesyłu mediów. Na miejscu lub w sąsiedztwie

dostępne są elementy infrastruktury technicznej, znajdują się punkty zasilania w energię elektryczną, wodę, gaz, kanalizację sanitarną. Działki inwestycyjne wolne są od zanieczyszczeń, przygotowane do natychmiastowego zagospodarowania.

W ostatnich latach nastąpiło dalsze wzmocnienie atutów miasta poprzez podejmowane działania mające na celu intensyfikację rozwoju gospodarczego, poprawę dostępności komunikacyjnej i rozbudowę infrastruktury miasta tj.: budowę drogi obwodowej i mostu przez rzekę San, połączenie z budowaną autostradą A4, uzbrojenie terenów inwestycyjnych objętych statusem specjalnej strefy ekonomicznej, przebudowę dróg powiatowych i wojewódzkich.

Pomimo, stałej poprawy warunków do prowadzenia działalności gospodarczej, nie udało się dotychczas przyciągnąć do Przemysła przedsiębiorców skłonnych do uruchomienia w mieście nowych zakładów, firm, przedstawicielstw przedsiębiorstw, oddziałów, czy filii.

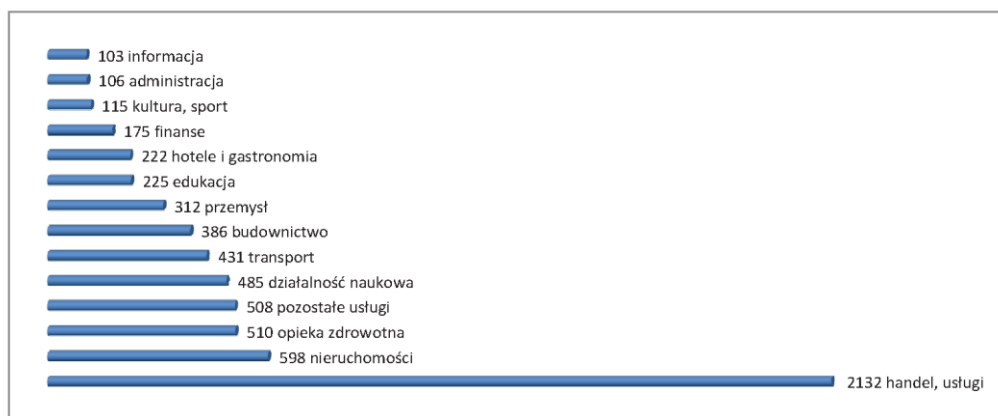
W związku z przygranicznym położeniem miasta, dynamicznie rozwijają się firmy samochodowe i kolejowe transportu towarowego. Ponadto bliska odległość od granicy z Ukrainą i jednocześnie istniejąca dobra infrastruktura węzła komunikacyjnego przyczyniły się także do tego, iż miasto stało się centrum handlu, głównie detalicznego. W Przemysłu istnieją bazy oraz dobrze rozwinięta sieć hurtowni i sieć sprzedaży detalicznej (centra, hurtownie, transgraniczna współpraca ze Wschodem), wykorzystujące doskonale rozbudowaną infrastrukturę kolejową. Na terenie miasta Przemysła oraz na terenie pobliskich miejscowości (Żurawicy i Medyki) działają zakłady przeładunkowe: PKP Cargo SA, Trade Trans Spółka z o.o., Eurologistyka S.A., CTL Południe Sp. z o.o.

W 2010 r. w Przemysłu zarejestrowanych było 6.388 podmiotów gospodarczych. Według rodzaju działalności największy odsetek firm funkcjonuje w handlu i naprawach (42,02%) oraz obsłudze nieruchomości i firm (12,62%). Duży odsetek stanowi pozostała działalność (15,74%). W następnej kolejności jest transport, gospodarka magazynowa i łączność (8,85%), ochrona zdrowia i opieka społeczna (7,05%), przemysł (6,04%), budownictwo (4,65%) oraz edukacja (3,03%).

W Przemysłu funkcjonuje również duża ilość firm budowlanych i produkcyjnych. Do największych lokalnych firm produkcyjnych zaliczyć należy m.in.: Apkon Sp. z o.o., Elbud Sp. z o.o., Fadom S.A., Fanina S.A., Fibris S.A., Inglot Sp. z o.o., Plasmet Sp. z o.o., Rem II Sp. z o.o., Sanwil S.A., Zakłady Automatyki Polna S.A.

Ze względu na prowadzoną działalność na koniec 2010 r. odnotowano 386 firm wykonujących roboty budowlane i 312 firm zajmujących się przetwórstwem przemysłowym. Poniższy wykres obrazuje przekrój rodzajów działalności gospodarczej prowadzonej w Przemysłu.

Wykres 134. Przekrój rodzajów działalności gospodarczej prowadzonej w Przemysłu.

Źródło: opracowanie Urząd Miasta Przemysłu

Lokalne firmy oraz przedsiębiorstwa mogą liczyć na pomoc działających w Przemysłu instytucji. W mieście do instytucji wspierających działalność gospodarczą należy zaliczyć m.in.: Przemyską Agencję Rozwoju Regionalnego S.A., Regionalną Izbę Gospodarczą w Przemysłu, Regionalne Stowarzyszenie Przedsiębiorców, Krakowską Kongregację Kupiecką – Oddział terenowy w Przemysłu oraz Przemyskie Stowarzyszenie Kupieckie. Miasto posiada także zasoby naturalne tj: gaz ziemny, surowce ceramiczne oraz żwiry i piaski. Na obszarze Przemysła występuje złożo gazu ziemnego wysokometanowego o niskiej zawartości azotu, eksploatowane w

ramach Obszaru Górniczego Gazu Ziemnego „Przemysł” liczącego 221 240 955 ha powierzchni. Eksploatacja odbywa się za pośrednictwem odwiertów, kopalnianych gazociągów wysokociśnieniowych oraz kopalni gazu obejmujących infrastrukturę technologiczną i kubaturową. Kopalnia gazu stanowi węzeł technologiczny, w którym zbiegają się gazociągi przesyłowe systemu ogólnokrajowego.

Surowce ceramiczne stanowią zasobne złoża lessów, pyłów i glin pylastych. Złoże Buszkowice oszacowane zostało na 216 000 m³. Żwiry i piaski, występują w dolinie Sanu, obecnie zaniechano jednak ich eksploatacji.

Przemysł posiada znaczne predyspozycje do rozwoju funkcji logistycznych na kierunku wschód-zachód. Szansą dla miasta są rozwinięte kontakty gospodarcze z Ukrainą, które jednocześnie stanowią zagrożenie nadmiernego uzależnienia gospodarki od rynku ukraińskiego. Korzystne warunki dla inwestorów zewnętrznych (potencjał ludzki, zasoby terenowe, atrakcyjne położenie w strefie przygranicznej) nie przedkładają się jednakże na zainteresowanie inwestorów zewnętrznych dla rozwoju biznesu i usług. W mieście należy wspierać rozwój przedsiębiorczości w celu dobrego wykorzystania wysokiej aktywności gospodarczej a także wspierać działania na rzecz dywersyfikacji partnerów wymiany międzynarodowej (w tym rozwój małych i średnich przedsiębiorstw sektora produkcyjnego), lepiej wykorzystywać kapitał ludzki poprzez rozwój usług wyższego rzędu. Wskazane jest również przygotowanie lokalnej gospodarki do optymalnego wykorzystania szans płynących z bliskości autostrady A4. Zgodnie z rankingiem dot. poziomu rozwoju gospodarczego miast województwa podkarpackiego Przemysł zajmuje relatywnie wysokie miejsce, wyprzedzają go jednak takie miasta jak: Rzeszów, Krosno, Łańcut, Tarnobrzeg). Słabą natomiast pozycję zajmuje miasto biorąc pod uwagę bazę ekonomiczną⁸⁹.

Miasto Przemysł w dokumentach planistycznych o znaczeniu krajowym i wojewódzkim usytuowane jest w hierarchii ośrodków jako ośrodek subregionalny o zasięgu terytorialnym zbliżonym do obszaru dawnego województwa przemyskiego. W niektórych dziedzinach pełni funkcje ośrodka o znaczeniu krajowym, ponadregionalnym i regionalnym:

- jako ośrodek wszechstronnej obsługi strefy transgranicznej, między innymi w transporcie drogowym i kolejowym międzynarodowym z przejściem granicznym z Ukrainą i w kontaktach politycznych jako siedziba konsula honorowego Ukrainy,
- jako ośrodek obsługi turystycznej,
- jako ośrodek szkolnictwa wyższego,
- jako ośrodek obsługi medycznej, jako ośrodek obsługi kultury.

Przemysł pełni ważną rolę w zakresie funkcji administracyjnych rządowych, samorządowych, kościelnych, społecznych. Przemysł jest miastem na prawach powiatu grodzkiego, w którym ulokowana jest siedziba władz Miasta Przemysła i władz powiatu ziemskiego. W mieście siedzibę posiada m.in.: Podkarpacki Wojewódzki Konserwator Zabytków – z zasięgiem działania na obszarze całego województwa podkarpackiego, Izba Celna w Przemysłu – z zasięgiem działania na obszarze całego województwa podkarpackiego, Bieszczadzki Oddział Straży Granicznej – z zasięgiem działania na obszarze całego województwa podkarpackiego, Sąd Okręgowy i Prokuratura Okręgowa w Przemysłu - z zasięgiem działania na obszarze powiatów: przemyskiego, przeworskiego, jarosławskiego i lubaczowskiego, Sąd Rejonowy i Prokuratura Rejonowa – z zasięgiem działania na obszarze powiatu przemyskiego i miasta Przemysła, Samorządowe Kolegium Odwoławcze – z zasięgiem działania na obszarze powiatów: przemyskiego, jarosławskiego, przeworskiego i lubaczowskiego.

W związku z przygranicznym położeniem w Przemysłu funkcjonuje Konsulat Honorowy Ukrainy w Polsce. Miasto jest też siedzibą: Wydziału Zamiejscowego Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Oddziału Zamiejscowego Podkarpackiego Urzędu Wojewódzkiego w Rzeszowie, Wydziału Spraw Terenowych Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Rzeszowie, Delegatury Podkarpackiego Kuratorium Oświaty oraz Zarządu Zlewni San Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej w Krakowie. W Przemysłu ulokowana jest również siedziba Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków. Ponadto, mieści się tu Zamiejscowy Zespół Regionalnej Izby Obrachunkowej w Rzeszowie oraz Oddział Urzędu Statystycznego w Rzeszowie, siedziba Bieszczadzkiego Oddziału Straży Granicznej, Urzędu Celnego, Urzędu Skarbowego oraz Urzędu Kontroli Skarbowej. W Przemysłu mają swoją siedzibę Archiwum Państwowe i Zespół Parków Krajobrazowych.

Przemysł jest również ośrodkiem kulturalnym, którego zakres oddziaływania obejmuje całe województwo. Kulturę w Przemysłu tworzą instytucje, jednostki i placówki kultury organizowane i finansowane przez: Gminę Miejską Przemysł w odniesieniu do Przemyskiej Biblioteki Publicznej z 7 filiami i Przemyskiego Centrum Kultury i Nauki „Zamek”; Samorząd Województwa Podkarpackiego w odniesieniu do Muzeum

⁸⁹ Uniregio Centrum Studiów Regionalnych, Kraków 29 października 2012 r., *Znaczenie projektów realizowanych w ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpackiego*, s. 99, s. 125

Narodowego Ziemi Przemyskiej oraz jego 2 oddziałów, Centrum Kulturalnego wraz z kinem „Centrum”, Galerii Sztuki Współczesnej i Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej; Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w odniesieniu do Zespołu Państwowych Szkół Muzycznych im. Artura Malawskiego; Ministerstwo Obrony Narodowej - Klub Garnizonowy, Kurię Metropolitalną - Muzeum Archidiecezjalne.

Duży wpływ na życie kulturalne Przemysła mają także stowarzyszenia społeczno – kulturalne. Wśród nich w pierwszej kolejności należy wymienić działające od 1865 r. Towarzystwo Muzyczne oraz od 1869 r. Towarzystwo Dramatyczne im. Aleksandra Fredry "Fredreum", a także trochę młodsze (od 1909 r.) Towarzystwo Przyjaciół Nauk.

Najpełniej reprezentowane są instytucje kultury związane z muzyką. W mieście regularnie koncertuje Przemyska Orkiestra Kameralna. Od wielu lat Towarzystwo Muzyczne organizuje Festiwal „Przemyska Jesień Muzyczna”. Do tradycyjnych imprez należy również Salezjańskie Lato Muzyczne, Festiwal Muzyki Akordeonowej, a także sięgający swoimi korzeniami do lat 70-tych Ogólnopolski Festiwal Kapel Podwórkowych. Mocno obecna jest również muzyka jazzowa, a znaczną aktywność wykazało w ostatnim czasie środowisko muzyki młodzieżowej. Amatorski teatr "Fredreum" ciągle realizuje nowe przedstawienia, a od kilku lat jest również organizatorem Przemyskiej Wiosny Fredrowskiej. Spektakle w wykonaniu profesjonalnych aktorów scen polskich można obejrzeć również w Centrum Kulturalnym podczas Przemyskiej Jesieni Teatralnej oraz w trakcie całego roku w Zamku Kazimierzowskim. Profesjonalne środowisko plastyczne skupione jest głównie wokół Galerii Sztuki Współczesnej. Aktywizacji lokalnego środowiska plastycznego służy konkurs Doroczna Nagroda Artystyczna im. Mariana Strońskiego. Działalność wystawienniczą prowadzą również Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej, Przemyskie Centrum Kultury i Nauki „Zamek”, Centrum Kulturalne, Archiwum Państwowe oraz mniejsze kluby działające w naszym mieście. Istnieje również prężnie działające środowisko fotografików, wystawiających swoje prace

w Przemysłu oraz uczestniczących w ogólnopolskich i międzynarodowych wystawach i imprezach fotograficznych, a pasjonaci filmowi w roku 2005 stworzyli grupę Zwellinder.

Przemysł jest znaczącym ośrodkiem edukacyjnym oraz akademickim. Miasto realizuje zadania oświatowe (zarówno gminne, jak i powiatowe) poprzez sieć instytucji. System placówek oświatowych prowadzonych przez Miasto opiera się na funkcjonowaniu: 12 przedszkoli, 6 gimnazjów ogólnodostępnych, szkół ponadgimnazjalnych zawodowych wszystkich typów funkcjonujących w 6 zespołach, dwóch liceów ogólnokształcących, a także placówek kształcenia ustawicznego i praktycznego. Ponadto, w Przemysłu działają szkoły i placówki specjalne w formie

3 specjalnych ośrodków szkolno – wychowawczych dla uczniów z autyzmem i niepełnosprawnościami sprzężonymi, z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim, umiarkowanym i znacznym oraz niesłyszących i słabo słyszących, a także upośledzonych ruchowo. Dopelnieniem sieci przemyskich placówek oświatowych są: Młodzieżowy Dom Kultury, bursa szkolna i poradnia psychologiczno – pedagogiczna. Dodatkowo w Przemysłu funkcjonują: Zespół Państwowych Szkół Muzycznych, Medyczna Szkoła Policealna, Wojewódzka Biblioteka Pedagogiczna, Podkarpackie Centrum Edukacji Nauczycieli O/Przemysł oraz Niepubliczne Centrum Kształcenia Ustawicznego Nauczycieli. Szczególne znaczenie w kontekście przygranicznego położenia miasta ma możliwość kształcenia na wszystkich etapach edukacji mniejszości ukraińskiej (dzieci i młodzieży) nie tylko z Przemysła, ale również całego województwa. Całości dopełnia bogata oferta uczelni wyższych funkcjonujących w mieście, których dogodnie oraz różnorodne kierunki i możliwości kształcenia przyciągają młodzież akademicką z całego województwa oraz z sąsiedniej Ukrainy.

W mieście znajduje się: Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska, Wyższa Szkoła Prawa i Administracji, Wyższa Szkoła Gospodarcza, Wyższe Seminarium Duchowne, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Przemysłu. Ponadto w Przemysłu funkcjonują zakłady kształcenia nauczycieli: Kolegium Nauczycielskie im. Aleksandra Fredry i Nauczycielskie Kolegium Języków Obcych.

Miasto Przemysł odgrywa również istotną rolę w zakresie opieki zdrowotnej. Swoim oddziaływaniem obejmuje powiat przemyski. Usługi medyczne ogólne i specjalistyczne świadczą ulokowane w mieście dwa dobrze wyposażone szpitale, oraz liczne publiczne i niepubliczne zakłady opieki zdrowotnej, w tym jeden dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnej. Na koniec 2011r. na terenie miasta funkcjonowało 78 publicznych i 64 niepubliczne zakłady opieki zdrowotnej. W ostatnich latach ich ilość systematycznie wzrastała. Ponadto, prowadzone są prywatne praktyki lekarskie, w których największa ilość świadczy usługi stomatologiczne. Całości usług zdrowotnych dopełnia sieć 34 aptek, których ilość w ostatnich latach utrzymuje się na stałym poziomie. Z oferty medycznej funkcjonujących w mieście licznych prywatnych praktyk lekarskich korzystają mieszkańcy pobliskich

gmin. Udogodnieniem w świadczeniu pomocy medycznej jest funkcjonowanie w Przemysłu Szpitalnego Oddziału Ratunkowego, który umożliwia szybkie udzielanie fachowej pomocy medycznej mieszkańcom regionu.

W analizie danych o zdrowiu mieszkańców Przemysłu zauważalne są niepokojące tendencje. Zarówno wskaźnik zachorowalności na nowotwory złośliwe w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców oraz wskaźnik zachorowalności na choroby zakaźne jest wyższy od wartości tych wskaźników dla województwa podkarpackiego.

Biorąc pod uwagę wszystkie funkcje jakie spełnia Miasto, Przemysł jest ośrodkiem subregionalnym, którego zasięg oddziaływania w niektórych dziedzinach wykracza poza obszar województwa podkarpackiego.

Zagrożeniem dla Przemysłu jest występująca tendencja do koncentracji instytucji i urzędów o znaczeniu krajowym i regionalnym w Rzeszowie (likwidacja urzędów i instytucji o znaczeniu regionalnym związana z centralizacją ośrodka zarządzania w Rzeszowie lub lobbieniem innych miast), konkurencja Rzeszowa i Krakowa jako ośrodków rozwoju szkolnictwa wyższego oraz rynków pracy, do których następuje odpływ wykształconych kadr pracowniczych oraz młodzieży z miasta. Z drugiej strony usytuowanie Przemysłu stwarza możliwość lokalizacji urzędów i instytucji związanych z ruchem granicznym, polskich i unijnych instytucji oraz organizacji dla ekspansji gospodarczej na Ukrainie. Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska w Przemysłu stanowić może podstawę utworzenia ośrodka edukacji o znaczeniu międzynarodowym.

Przemysł stanowi atrakcyjne miejsce dla turystów nie tylko ze względu na położenie geograficzne i komunikacyjne, walory krajobrazowo - przyrodnicze i klimatyczne, ale także ze względu na unikalne dziedzictwo historyczne w postaci licznych zabytków kultury materialnej oraz bliskość ciekawych miejsc turystycznych (zespół zamkowo-parkowy w Krasiczynie, zespół klasztorny oo. Franciszkanów w Kalwarii Pałacowskiej, cerkiew w Posadzie Rybotyckiej o charakterze obronnym oraz Arboretum i Zakład Fizjografii w Bolestraszcach).

Wartością wyróżniającą Przemysł spośród innych miast historycznych jest wielokulturowość. Miasto posiada największą liczbę zarejestrowanych obiektów zabytkowych charakterze sakralnym, świeckim oraz militarnym na terenie województwa podkarpackiego. Obiekty sakralne reprezentowane są przez trzy wiodące wyznania: rzymsko katolickie, greko-katolickie oraz judaizm. Do rejestru zabytków nieruchomości województwa podkarpackiego wpisany jest układ urbanistyczny miasta w obrębie wewnętrznego pierścienia fortów Twierdzy Przemysł. W obrębie tego układu znajdują się cenne dzieła architektury m.in. Archikatedra (Kościół katedralny p.w. Św. Jana Chrzciciela), Zamek Kazimierzowski, zespoły klasztorne: oo. Karmelitów, ss. Karmelitanek, oo. Reformatorów, ss. Benedyktynki, oo. Franciszkanów, oo. Jezuitów obecnie katedra gr.-katolicka, kościół księży Salezjanów p.w. św. Józefa, cerkwie: zespół cerkiewny oo. Bazylianów, cerkiew p.w. Św. Jana Apostoła, cerkiew p.w. Zaśnięcia NMP, cerkiew p.w. Narodzenia Bogurodzicy, wieża cerkiewna tzw. wieża Zegarowa, synagoga, unikatowy ze względu na nachylenie rynek wraz z zespołem kamienic przyrynkowych, Park Miejski, zespół pałacowo-parkowy Lubomirskich, zespół dworca kolejowego. Ponadto, wśród historycznej zabudowy miasta znajduje się wiele cennych historycznie i architektonicznie kamienic, obiektów użyteczności publicznej, budynków mieszkalnych o charakterze willowym (np. osiedle oficerskie na Winnej Górze) figurujących w gminnej ewidencji zabytków, wskazanych do objęcia ochroną konserwatorską. Poza tym na stosunkowo niewielkiej przestrzeni zachowały się pozostałości systemów obronnych od XIV wieku po wiek XX. Niezwykle ważnym, zachowanym elementem dziedzictwa kulturowego, znajdującym miejsce w panoramie miasta jest stanowisko archeologiczne, wpisane do rejestru zabytków tzw. Kopiec Tatarski.

Najważniejsze atrakcje turystyczne to m.in.: Twierdza Pierścieniowa Przemysł, „Przemyski Park Sportowo-Rekreacyjny” ze stokiem narciarskim, Forteczna Trasa Turystyczna, Wieża Katedralna, Zamek Kazimierzowski, Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej, Muzeum Archidiecezjalne im. św. Józefa Sebastiana Pelczara (tzw. Psalterzówka), Park Miejski - wzgórze zamkowe, park krajobrazowy, Podziemna Trasa Turystyczna, BWA-Galeria Sztuki Współczesnej.

Warunki naturalne Przemysłu i okolic stwarzają doskonale warunki uprawiania różnorodnych form turystyki, zwłaszcza kwalifikowanej – pieszej, narciarskiej, rowerowej, kajakowej, konnej oraz wędkowania. Przez Przemysł przebiega wiele szlaków turystycznych: piesze, samochodowe, rowerowe i wodne oraz ścieżka przyrodniczo-edukacyjna.

Przemysł położony jest w atrakcyjnym turystycznie obszarze: na szlakach międzynarodowej turystyki tranzytowej wschód – zachód, krajowej północ – południe, ponadlokalnej wzdłuż granicy polsko-ukraińskiej, w obszarze Pogórza Przemyskiego. Położenie na trasie turystycznej w kierunku Bieszczad niesie jednak za sobą potencjalność przyciągania turystów do atrakcyjnych terenów rekreacji i wypoczynku w Bieszczadach. Zadawalająca dla obsługi ruchu turystycznego infrastruktura turystyczna nie jest uzupełniona o wystarczającą infrastrukturę obsługi komunikacyjnej (parkingi dla autobusów i obsługi ruchu turystycznego) oraz o odpowiednią jakość układu komunikacyjnego. Słabe tempo realizacji atrakcji turystycznych (stok narciarski, aquapark) oraz

brak ładowiska i lotniska lokalnego (dla ruchu turystycznego i biznesowego) może stanowić słabą stronę turystyki Przemysła.

Przemysł jest ważnym węzłem komunikacyjnym oraz centrum usług logistycznych, przeładunkowych. Przez Przemysł przebiega tranzytowa magistrala kolejowa, łącząca, przez całą południową Polskę, równoleżnikowo Niemcy z Ukrainą. Linia ta ma istotne znaczenie gospodarcze zarówno w przewozach pasażerskich, jak i towarowych. Z Przemysła wiodą trasy kolejowe do głównych ośrodków Ukrainy: Kijowa, Odessy oraz Czerniowca, do granicy państwa w Malhovicach prowadzi również tor kolejowy, który może zostać reaktywowany. Na terenie miasta funkcjonuje międzynarodowy dworzec kolejowy obsługujący kolejowe przejście graniczne na Granicy Państwa z Ukrainą. Komunikacja pasażerska międzynarodowa opiera się na funkcjonowaniu dworca kolejowego w centrum miasta z połączeniem bezpośrednim z Ukrainą, a pośrednim z innymi kierunkami oraz przystanku regularnych przewozów autobusowych w centrum miasta z bezpośrednim połączeniem na Ukrainę i w kierunku zachodnim (Niemcy, Włochy, Francja, Anglia).

Przejście graniczne z Ukrainą w Medyce stopniowo zwiększa swoje znaczenie w konsekwencji przystąpienia Polski do UE. Ruch tranzytowy w kierunku Medyki przebiega głównie drogą krajową nr 77, drogą powiatową nr 2162 R oraz drogą krajową nr 28.

Komunikacja krajowa. Układ podstawowych ulic miasta wyznaczają historycznie ukształtowane drogi krajowe, co jest szczególnie niekorzystne – węzeł tych dróg znajduje się w samym śródmieściu. Kształt sieci ulicznej jest zdeterminowany przez czynniki fizjograficzne, historyczne położenie miasta w zakolu Sanu oraz kierunki dróg wylotowych.

Zbiegające się w Przemysłu dwie drogi krajowe, dają miastu – poprzez przejście graniczne w Medyce – bliskie połączenie z Ukrainą. Są to:

- nr 28: Zator – Wadowice – Przemysł – Medyka – Granica Państwa,
- nr 77: Lipnik – Sandomierz – Stalowa Wola – Jarosław – Radymno – Przemysł.

Trwają ostatnie prace przy budowie drogi obwodowej miasta Przemysła, łączącej drogą krajową nr 77 z drogą krajową nr 28. Wszystkie relacje tranzytowe: regionalne, krajowe i międzynarodowe przebiegać będą przez ścisłe centrum.

Przemysł ma dogodne połączenia kolejowe przez Rzeszów, Kraków, Górny Śląsk, Opole i Wrocław do Zgorzelca, Poznania, Szczecina oraz Berlina, Drezna i Pragi. Przesiadki na węzłowych stacjach kolejowych tej trasy (m.in. Przeworsk, Rzeszów, Dębica, Kraków, Katowice, Wrocław) pozwalają pasażerom uzyskać wygodne połączenia do wszystkich większych miast zarówno w kierunku północnym, jak i południowym.

Regularna krajowa komunikacja autobusowa jest dostosowana do lokalnych potrzeb, można z niej korzystać podróżując w kierunku większych miast województwa podkarpackiego, a także w kierunku Krakowa, Lublina, Warszawy. Na terenie miasta istnieje 7 przystanków tej komunikacji oraz jeden dworzec autobusowy.

Połączenia regionalne.

Komunikacja miejska i podmiejska jest zapewniona przez MZK Sp. z o.o. w Przemysłu obsługujący 31 linii komunikacyjnych wykorzystujących 199 przystanków autobusowych na terenie miasta i dysponujący 49 autobusami oraz przez PKS Sp. z o.o. w Przemysłu dysponujący 92 autobusami. Indywidualna komunikacja samochodowa, ze względu na duże zatłoczenie dróg, stwarza dość trudne warunki poruszania się po mieście. W okolicach Przemysła istnieją dość wygodne warunki dla wykorzystania transportu samochodowego (np. w dojazdach do pracy).

Ze względu na przygraniczne położenie, w Przemysłu dynamicznie rozwijają się firmy samochodowego transportu towarowego. Obecnie na terenie miasta działa 29 firm przewozowych. Istnieje również wygodna możliwość przewozu ładunków transportem kolejowym – najbliższy terminal kontenerowy oraz najbliższe miejsce rozładunku

i załadunku wagonów kolejowych prowadzi w Przemysłu Zakład Przewozów Towarowych i Przeładunku przy dworcu kolejowym.

Położenie Przemysła w strefie przygranicznej dające szansę na obsługę komunikacji i transportu tranzytowego oraz turystyki międzynarodowej nie do końca jest dobrze wykorzystywane. Na powyższe wskazuje brak obwodnic na ciągach dróg krajowych od strony zachodniej i południowej miasta, niedostateczna ilość przepraw mostowych na Sanie dla ruchu tranzytowego, słaba jakość dróg oraz brak programu restrukturyzacji PKP, niewykorzystanie węzła przeładunkowego Żurawica-Medyka oraz linii kolejowej Przemysł – Hermanowice (granica państwa Malhovice

z przedłużeniem przez Ukrainę). Połączenie węzła autostrady A4 w Radymnie z przejściem granicznym w

Medyce drogą ekspresową S4 oraz otwarcie przejścia granicznego w Malhovicach znacznie poprawiłoby dostępność przestrzenną miasta.

Z uwagi na swoje położenie - w dorzeczu rzeki San oraz jego dopływu rzeki Wiar – miasto Przemyśl posiada duże zasoby wód powierzchniowych. San i Wiar wraz z dopływami są rzekami o reżimie górskim, bardzo szybko reagującymi na zmiany zasilania – charakterystyczne są dla nich nagłe wezbrania i szybki spływ wód. Najbardziej zagrożone powodzią obszary miasta położone są właśnie wzdłuż rzek San i Wiar. Zmienność stanu wód w Sanie jest znaczna. Podczas dużych wezbrań zalewane są tereny zalewowe oraz starorzecza, zjawisko łagodzone jest przez oddziaływanie zespołu zbiorników retencyjnych Solina - Myczkowce. Poważnym zagrożeniem dla miasta Przemyśla będzie fala powodziowa, która może wystąpić w razie awarii lub uszkodzenia urządzeń hydrotechnicznych zapory Solina – Myczkowce (przewiduje się, że w ciągu 7 godzin i 20 minut do Przemyśla dotrze fala powodziowa o wysokości około 14 m, zalewająca około 50% obszaru miasta).

W granicach miasta znajdują się także zasoby wód podziemnych tj: część Głównego Zbiornika Wód Podziemnych Nr 430 „Dolina Sanu” oraz przy wschodniej granicy miasta - Główny Zbiornik Wód Podziemnych Nr 429 „Dolina Przemyśl.

Zasoby przyrodnicze miasta Przemyśla są bardzo zróżnicowane i dość dobrze zachowane. Szczególnie bogate jest środowisko wodne związane z rzekami San i Wiar. Obszary zieleni, na terenie miasta Przemyśla, rozmieszczone są nierównomiernie, i charakteryzują się brakiem zrównowżenia w stosunku do wymagań ekologicznych. W 2011 r. zasoby przyrodnicze miasta obejmowały: lasy i tereny leśne (o powierzchni 429,64 ha). W ogólnej powierzchni leśnej miasta nie wyróżniono lasów ochronnych. Lasy nie posiadają wyodrębnionej strefy zagrożenia przemysłowego. Parki na terenie miasta zajmują łączną powierzchnię 58,4 ha. Łącznie jest ich 4. Tereny otwarte użytkowane rolniczo stanowiące ważną rolę w systemie przyrodniczym miasta i w strukturze zieleni zajmują powierzchnię 2 231,47 ha.

Zanieczyszczenie powietrza w Przemyślu spowodowane jest głównie przez emisję antropogeniczną. Głównym źródłem emisji zanieczyszczeń powietrza są procesy spalania paliw w energetyce, transporcie i sektorze komunalno – bytowym. Decydującą rolę odgrywa emisja z:

- dużych źródeł spalania paliw, tj. zakładów zaliczanych do szczególnie uciążliwych dla powietrza. Na terenie miasta aktualnie znajdują się 2 jednostki eksploatujące instalacje energetycznego spalania paliw o mocy powyżej 50 MW, są to: Miejskie Przedsiębiorstwo Energetyki Ciepłej Sp. z o.o. Ciepłownia „Zasanie” oraz FIBRIS S.A.,
- zakładów przemysłowych,
- punktowych źródeł, tzw. niskiej emisji – indywidualne i komunalne ogrzewanie obiektów,
- pochodząca z transportu –zanieczyszczenia komunikacyjne.

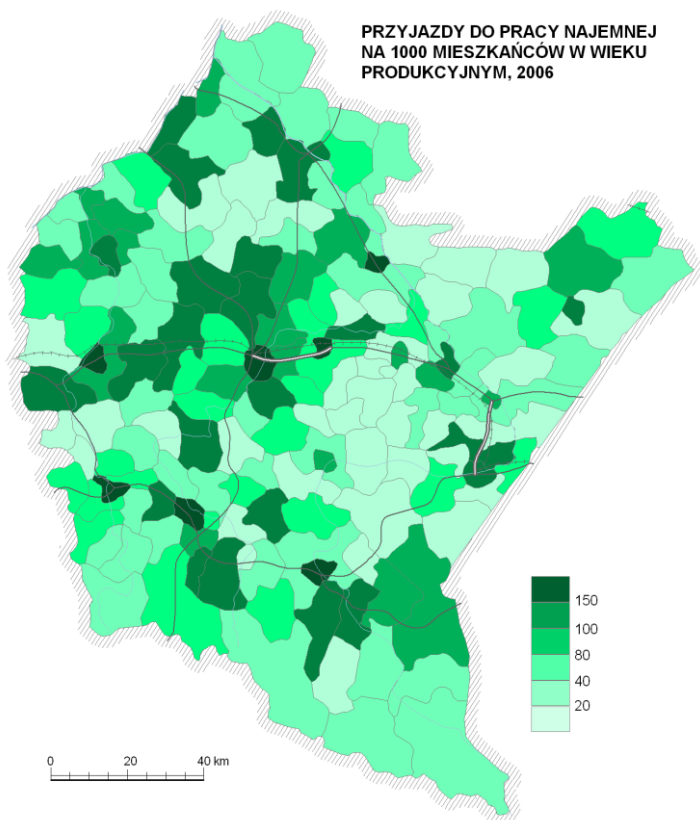
Przemyśl leży na tzw. fliszu karpackim, podłożu sprzyjającym tworzeniu się osuwisk. W wyżynnej, bogato urzeźbionej części miasta, o stromych spadkach, pociętych dolinami, występują potencjalne obszary osuwiskowe. Są to m.in. obszary starych, nieaktywnych osuwisk, które choć nie powodują aktualnie zagrożeń, w sprzyjających dla siebie warunkach, np. po długotrwałych opadach atmosferycznych, mogą się uaktywnić. W styczniu 2011 roku została ukończona Mapa morfologiczna miasta Przemyśla w skali 1:2000, wykonana przez Usługowy Zakład Fizjografii i Geologii Inżynierskiej. Podstawowym celem mapy było wyznaczenie zasięgu osuwisk pewnych, aktywnych i osuwisk nieczynnych na obszarze miasta Przemyśla. Określenie zasięgu obszarów osuwiskowych w dalszej kolejności przyczynić się powinno do minimalizowania strat powstałych w wyniku osuwania, poprzez ograniczenie ich zainwestowania.

Znacznym zagrożeniem jest brak wystarczających urządzeń i obiektów ochrony przeciwpowodziowej na terenach zurbanizowanych położonych w obszarach bezpośredniego zagrożenia powodzią (zagrożenie powodziowe wywołane brakiem regulacji i odpowiedniej retencji rzek Sanu i Wiaru), duże zanieczyszczenie wód powierzchniowych ww. rzek oraz występujące obszary osuwiskowe.

Wyniki analiz zawartych w ekspertyzie *„Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym”* opracowanej przez pracowników Polskiej Akademii Nauk, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania w ramach prac nad aktualizacją Strategii rozwoju województwa podkarpackiego – wskazują, iż Przemyśl najsilniejsze ciążenia ma z Rzeszowem, Jarosławiem, Warszawą, Krakowem i Sanokiem.

Zgodnie z ryciną zawartą w ww. ekspertyzie dojazd do pracy najmniej odgrywają dużą rolę w przypadku Przemyśla.

Mapa 124. Przyjazdy do pracy najmniej na 1 000 mieszkańców w wieku produkcyjnym w 2006 r.

Źródło: Dr hab. T. Komornicki, Dr hab. P. Śleszyński, Dr P. Siłka „Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym” Warszawa 2012.

Zasięg Przemysła w oparciu o wskaźnik dojazdów do pracy obejmuje kilka sąsiednich gmin. Zgodnie z danymi zawartymi w tabeli – *Obszary funkcjonalne miast w świetle dojazdów do pracy (2006)* – Przemysł posiadał liczbę mieszkańców zaplecza ciężącą do ośrodka (do Przemysła) wg dojazdów do pracy w liczbie 71 024, natomiast całkowita liczba ludności ciężająca do ośrodka (Przemysła) wg dojazdów do pracy (wraz z liczbą mieszkańców miasta) wynosiła 138 151 tys.⁹⁰ Miasto posiada również silne oddziaływania migracyjne, ponadto zajmuje wysoką pozycję jako ośrodek zamieszkiwany przez ludność posiadającą wyższe wykształcenie oraz jednocześnie ośrodek z najniższym udziałem pracujących na 1000 mieszkańców, poniżej średniej dla województwa i największą liczbą bezrobotnych na 1000 mieszkańców.

Przemysł należy zaliczyć do miast o małej produkcji przemysłowej, ze znikomą wartością produkcji na 1 mieszkańca, ale o większym znaczeniu eksportu (zorientowanego głównie na rynek ukraiński). Relatywnie dużo spółek prawa handlowego jest usytuowanych w Przemysłu, miasto odznacza się także bardzo wysokim procentem spółek z udziałem kapitału zagranicznego (blisko 21% wszystkich spółek prawa handlowego) ale jednocześnie pozbawione jest największych podmiotów o wysokich obrotach.

Trendy rozwojowe w ostatnich latach przyniosły wyraźne osłabienie znaczenia Przemysła jako subregionalnego ośrodka wzrostu. Jednakże ciągle, na tle podkarpackich miast, Przemysł cechuje się ponadprzeciętnymi wskaźnikami poziomu rozwoju życia i rozwoju gospodarczego, a miasto pełni jedną z wiodących ról w hierarchii osadniczej województwa.

⁹⁰ Źródło: Uniregio Centrum Studiów Regionalnych, Kraków 29 października 2012 r., *Znaczenie projektów realizowanych w ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpackiego*, s. 87

Współczesne problemy Przemyśla biorą się przede wszystkim z jego unikatowej struktury funkcjonalnej. Przemyśl należy do typu miast-wróć⁹¹, którego gospodarka zależy silnie od pełnionej roli węzła aktywności związanych z ruchem granicznym. Słabe są natomiast funkcje miasta związane z obsługą zaplecza, co wynika z relatywnie niewielkiej wielkości tego zaplecza (...). Funkcje centralne wyższego rzędu – np. szkolnictwo wyższe nie są na tyle silne by same zdynamizować gospodarkę miasta. Podobnie jest z funkcjami wyspecjalizowanymi – funkcja przemysłowa jest słaba w relacji do wielkości miasta (...).⁹²

Oceniając perspektywicznie strukturę gospodarki Przemyśla, można przyjąć, iż miasto będzie można zaliczyć do bieguna o dominującej funkcji usługowej (w tym o dużym potencjale dla rozwoju funkcji turystycznej).⁹³

Tarnobrzeg

Miasto Tarnobrzeg leży w północno-zachodniej części województwa podkarpackiego, na prawym brzegu rzeki Wisły, zajmuje fragment doliny Wisły oraz teren wysoczyzny zwanej Garbem Tarnobrzeskim na granicy Kotliny i Wyżyny Sandomierskiej. Powierzchnia Miasta Tarnobrzega wynosi 8.540 ha, obszary przemysłowe zajmują łącznie 140 ha, użytki rolne łącznie zajmują powierzchnię wynoszącą 5.378 ha. Powierzchnia obszarów leśnych położonych w granicach administracyjnych tarnobrzeskiego powiatu grodzkiego wynosi 708 ha.

Tarnobrzeg jako byłe miasto przemysłowe (zdominowane przez branżę przemysłu wydobywczego siarki), na skutek dekonjunkury siarki na światowych rynkach, od II połowy lat 90-tych tracił na znaczeniu. Istniejące kopalnie i zakłady przemysłu siarkowego ulegały likwidacji, przy czym część tego przemysłu została poddana procesom restrukturyzacji.

Obecnie miasto boryka się z typowymi dla monokultury przemysłowej problemami głównie w postaci niskiego nasycenia małych i średnich przedsiębiorstw, zubożenia społecznego, jak również konieczności zagospodarowania bądź utrzymania pozostałej olbrzymiej infrastruktury społecznej i technicznej.

Ludność Tarnobrzega w 2011 r. wynosiła 48 636 mieszkańców. W 2010 r. 65,7% stanowili mieszkańcy w wieku produkcyjnym, 17,2% w wieku przedprodukcyjnym oraz 17,1% w wieku poprodukcyjnym.

Tabela 79. Podstawowe dane demograficzne Tarnobrzega w latach 2004 – 2011.

Wyszczególnienie	Jedn. miary	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Ludność faktycznie zamieszkała	osoba	50 036	50 115	50 047	49 771	49 615	49 419	49 214	48636
Ludność na 1 km ²	osoba	583	584	586	583	581	579	576	570
W % ogółem ludność w wieku:									
przedprodukcyjnym	%	21,2	20,3	19,7	19,0	18,4	17,6	17,2	-
produkcyjnym	%	66,2	66,5	66,5	66,3	66,1	66,2	65,7	-
poprodukcyjnym	%	12,6	13,2	13,9	14,7	15,5	16,2	17,1	-
Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym	osoba	51,1	50,4	50,5	50,9	51,2	51,2	52,1	-
Kobiety na 100 mężczyzn	osoba	108	109	109	109	108	108	109	108
Na 1000 ludności:									
Zgony	osoba	6,2	6,6	6,8	6,9	7,3	7,2	7,8	7,8
przyrost naturalny	osoba	1,9	1,7	2,1	1,4	2,0	1,3	1,3	0,5
urodzenia żywe	osoba	8,1	8,3	8,9	8,3	9,3	8,4	9,1	8,3
Małżeństwa	para	5,6	5,6	5,2	6,5	5,4	6,1	5,4	5,1

Źródło: opracowanie UM Tarnobrzeg na podstawie danych GUS.

⁹¹ Sobala-Gwosdz A., 2008, *Przemyśl jako miasto-wrota*, Rocznik Przemyski, Przemyśl, 44, 5, 187-198.

⁹² Uniregio Centrum Studiów Regionalnych, Kraków 29 października 2012 r., *Znaczenie projektów realizowanych w ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpackiego*, s. 120

⁹³ *Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym* - Polska Akademii Nauk, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Warszawa październik 2012, s. 88

Tabela 80. Migracje wewnętrzne ludności w Tarnobrzegu w latach 2004-2011

Lata	Napływ	Odływ	saldo migracji dla miasta
	Razem	Razem	
2004	395	659	- 264
2005	380	541	-161
2006	391	578	-187
2007	466	643	-177
2008	327	487	-160
2009	297	534	-237
2010	303	555	-252
2011	304	562	-258

Źródło: Urząd Statystyczny w Rzeszowie

Osoby powyżej 45 lat oraz młodzież do 25 roku życia mieszkająca w Tarnobrzegu napotykać znaczne trudności w znalezieniu pracy. Sytuacja na lokalnym rynku pracy powoduje odpływ młodzieży do dużych miast. Zauważalny jest również wzrost liczby osób bezrobotnych posiadających wyższe wykształcenie oraz wzrost ludności w wieku poprodukcyjnym i spadek ludności w wieku przedprodukcyjnym oraz utrzymujące się ujemne saldo migracji. Region tarnobrzegi jest atrakcyjnym obszarem do inwestowania w Polsce południowo-wschodniej położonym blisko przejść granicznych z Ukrainą, Słowacją i Czechami. Dwa pobliskie lotniska w Mielcu i Rzeszowie to dobra komunikacja ze światem, ponadto szerokotorowa magistrala hutniczo-siarkowa jest dodatkowym atutem regionu, a także bliskość dróg krajowych, nowo powstającej autostrady A4 stanowi o jego dogodnym położeniu geograficznym.

Proces zmian w strukturze gospodarki narodowej, z jakim mamy do czynienia od początku lat 90, zmienił stopniowo strukturę gospodarki miasta z monokultury siarkowej na wielokierunkową, opartą na przedsiębiorstwach prywatnych. Istniejąca dotychczas specyfika branż regionu wraz ze strukturą kwalifikacji i umiejętności kadry pracowniczej nadała mu charakter obszaru przemysłu wydobywczego oraz chemii gospodarczej, jednak prowadzony proces likwidacji kopalni siarki na tym terenie oraz proces rekultywacji terenów pogórnich stanowił podstawę do lokowania inwestycji również w nowych dziedzinach produkcji. Choć upadek Kopalni Siarki „Machów” stanowi dla miasta nadal widoczne obciążenie ekonomiczne, to jednak stopniowo widoczny staje się rozwój małych i średnich firm związanych z branżami: handlową, usługową i produkcyjną.

Ważne z punktu rozwoju gospodarczego Miasta było utworzenie Tarnobrzegskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej. Tarnobrzegska Specjalna Strefa Ekonomiczna EURO-PARK WISŁOSAN została ustanowiona przez Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 września 1997 r. (Dz. U. Nr 135, poz. 907) w oparciu o ustawę z dnia 20 października 1994 r. o specjalnych strefach ekonomicznych (t.j. z 2007 r. Dz. U. Nr 42, poz. 274)⁹⁴. Utworzenie strefy na terenie dawnego Województwa Tarnobrzegskiego (obecnie tereny północnej części Województwa Podkarpackiego i południowej części Województwa Świętokrzyskiego), a następnie jej rozszerzenie na tereny miast Radomia, Połańca, Niska, Jasła i Ożarowa Mazowieckiego stało się szansą rozwiązania problemów koniecznej restrukturyzacji kilku dużych obszarów przemysłowych.

Zasoby udostępniane inwestorom na terenie strefy obejmują tereny inwestycyjne, w znacznej mierze uzbrojone, budynki oraz infrastrukturę techniczną. Powierzchnia Strefy ogółem wynosi 1 355, 60 ha, przy czym tereny zlokalizowane są na obszarze sześciu województw.

Podstrefa Tarnobrzeg (149,81 ha) obejmuje następujące rejony:

- rejon Machów - 97,55 ha
- rejon Gorzyce - 22,26 ha
- rejon Zakrzów – 30 ha

Zatrudnienie w Podstrefie Tarnobrzeg na dzień 31.12.2010 wynosiło blisko 1500 osób.

Najwięksi pracodawcy funkcjonujący w regionie posiadają zezwolenie na prowadzenie działalności gospodarczej w Podstrefie Tarnobrzeg, zaliczamy do nich m.in.: Pilkington Automotive – producent szyb samochodowych, ZSCHIM Piotrowice II Sp. z o.o. – producent surowców chemicznych i mineralnych dla budownictwa, Zakłady Chemiczne Anser - Tarnobrzeg Sp. z o.o. – producent chemii budowlanej, Koma Stahlbau Sp. z o.o. –

⁹⁴ Dane ze strony internetowej Tarnobrzegskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej www.tsse.pl;

konstrukcje metalowe, obróbka metali, Zakład Mechaniczny Siarkopol Sp. z o.o. – obróbka metali, produkcja urządzeń mechanicznych, Tarkon Sp. z o.o. – konstrukcje metalowe, obróbka metali, Fenix Metals Sp. z o.o. – recycling (odzysk cyny i ołowiu), Agma Sp. z o.o. – producent wyrobów włókienniczych, Echo Media Sp. z o.o. – druk gazet, wyroby i usługi poligraficzne, Izolbex Sp. z o.o. – producent chemii budowlanej, ME Logistics Tomala Sp. j. – usługi magazynowania i usługi logistyczne.

W marcu 2012 r. miasto rozpoczęło budowę Tarnobrzeskiego Parku Przemysłowo-Technologicznego, który usytuowany będzie przy drodze wojewódzkiej nr 723 stanowiącej główną drogę tranzytową miasta. Celem przedsięwzięcia jest stworzenie obszaru rozwoju firm, szczególnie w odniesieniu do firm nowych technologii i kooperacji z przedsiębiorstwami Tarnobrzeskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej Euro Park „Wisłosan”.

Rozwój przedsiębiorczości wspierają działające na terenie miasta instytucje otoczenia biznesu: m.in. Tarnobrzaska Agencja Rozwoju Regionalnego S.A., Oddział Agencji Rozwoju Przemysłu S.A., Tarnobrzaska Izba Przemysłowo-Handlowa, Cech Rzemiosł i Przedsiębiorców.

Tarnobrzeg należy zaliczyć do znaczącego ośrodka miejskiego o dużej koncentracji usług dla biznesu. W rankingu poziomu rozwoju gospodarczego miast województwa podkarpackiego, Tarnobrzeg zajmuje również wysoką pozycję. Ważnym czynnikiem rozwojowym Tarnobrzega jest m.in. istniejący potencjał gospodarczy oraz kompleksowo przygotowana oferta inwestycyjna (funkcjonowanie specjalnej strefy ekonomicznej.⁹⁵).

Tarnobrzeg do dziś odczuwa skutki silnego powiązania gospodarki miasta z monokulturową branżą przemysłu, tj. przemysłu wydobywczego siarki stanowiącego niegdyś źródło utrzymania ok. 70% ludności. Na mapie atrakcyjności inwestycyjnej miasto posiada niską ocenę, niedostateczna jest również ilość małych i średnich przedsiębiorstw w mieście, zaś potencjał finansowy rodzimych przedsiębiorstw jest niewystarczający dla prawidłowego ich rozwoju. Trendy zmian ilościowych w zakresie podstawowych branż gospodarki w większości wykazują tendencje spadkowe – szczególnie wyraźne w obszarze handlu, niewielka jest również ilość podmiotów zaliczanych do nowych technologii. Miasto wprawdzie cechuje relatywnie wysoki poziom rozwoju gospodarczego i poziomu życia, również dynamika rozwoju miasta – na tle innych podkarpackich ośrodków – w ostatniej dekadzie była również ponadprzeciętna. Kurczy się jednak oddziaływanie miasta na otoczenie, co wynika m.in. z dość dużego spadku liczby pracujących w mieście między 1999 a 2009 r. (o ponad 18%). Obszar funkcjonalny Tarnobrzega jest też najmniejszy spośród wszystkich większych miast województwa (...). Miasto jest również relatywnie słabo wyposażone w usługi.⁹⁶

Tarnobrzeg jest miastem na prawach powiatu, w którym ulokowane są władze Miasta.

Na terenie Tarnobrzega zlokalizowane są m.in. instytucje takie jak; starostwo powiatowe, wojewódzki szpital zespólny, sąd okręgowy, delegatura Podkarpackiego Urzędu Wojewódzkiego, muzeum, biblioteka miejska i pedagogiczna.

System placówek oświatowych funkcjonujących w Tarnobrzegu obejmuje przedszkola, szkoły: podstawowe, gimnazjalne, ponadgimnazjalne, zespoły szkół specjalnych. Ponadto edukację publiczną wspomagają m.in. placówki: kształcenia praktycznego, poradnie psychologiczno-pedagogiczne, specjalistyczne poradnie dla dzieci i młodzieży dyslektycznej oraz specjalistyczne poradnie profilaktyczno-terapeutyczne.

W 2010 r. w Tarnobrzegu naukę pobierało 2,2 tys. studentów, głównie w Państwowych Wyższych Szkołach Zawodowych.⁹⁷ Szkolnictwo wyższe w mieście reprezentuje Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. prof. Stanisława Tarnowskiego w Tarnobrzegu, Filia Wyższej Szkoły Handlowej w Kielcach im. B. Markowskiego.

Służbę zdrowia miasta Tarnobrzeg stanowią podmioty o charakterze publicznym oraz niepublicznym. W skład pierwszej ze wskazanych grup wchodzi Wojewódzki Szpital Zespólny w Tarnobrzegu oraz 5 Publicznych Zakładów Opieki Zdrowotnej.

Gmina realizuje zadania z zakresu pomocy społecznej za pośrednictwem Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Tarnobrzegu. Osoby niepełnosprawne mają możliwość korzystania ze środków oferowanych przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji dla Osób Niepełnosprawnych.

W społeczności tarnobrzeskiej funkcjonują również organizacje pozarządowe, w tym stowarzyszenia realizujące zadania w szczególności z zakresu pomocy społecznej, działalności charytatywnej, ochrony i promocji zdrowia, na rzecz osób niepełnosprawnych, upowszechniania i ochrony praw kobiet, nauki, edukacji, oświaty i wychowania, kultury sztuki, ochrony dóbr kultury i tradycji oraz ww. instytucje otoczenia biznesu (m.in.

⁹⁵ Uniregio Centrum Studiów Regionalnych, Kraków 29 października 2012 r., Znaczenie projektów realizowanych w ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpackiego, s. 82, 99, 112

⁹⁶ Idem, s. 121

⁹⁷ Idem, s. 83

Tarnobrzaska Izba Przemysłowo-Handlowa, Cech Rzemieślników i Przedsiębiorców, Tarnobrzaska Agencja Rozwoju Regionalnego S.A.).

Na terenie miasta widoczne jest małe nasycenie przedstawicielstw dużych koncernów czy też ich oddziałów zamiejscowych. Ponadto brak lokalizacji instytucji i urzędów ponadregionalnych nie sprzyja budowaniu silnej pozycji Tarnobrzega.

Tarnobrzeg postrzegany jest jako miasto poprzemysłowe, w niewielkim stopniu atrakcyjne turystycznie. Obecne zagospodarowywanie obszaru dawnego wyrobiska siarki stwarza doskonałe możliwości dla rozwoju branży turystycznej oraz do inwestowania w zakresie tworzenia bazy hotelarskiej, gastronomicznej, rekreacyjno-sportowej. Jezioro Tarnobrzesckie będzie nie tylko przedsięwzięciem proekologicznym mającym na celu wykorzystanie wyrobiska pogórniczego, ale również służącym tworzeniu nowych walorów użytkowych na terenach zdegradowanych, zagospodarowywaniu przyległych terenów, powstawaniu plaż, kąpielisk, parkingów, małej gastronomii. Powstałe jezioro będzie miejscem do uprawiania żeglarstwa i innych sportów wodnych, pod względem wielkości będzie drugim w województwie podkarpackim po zalewie w Solinie.

Kolejnym czynnikiem, który może przyczynić się do rozwoju branży turystycznej w mieście jest zespół pałacowo-parkowy, określane jako Zamek Dzikowski w Tarnobrzegu. Park w Dzikowie jest cennym zespołem uporządkowanej zieleni. Najbliższe otoczenie zamku jest także obszarem chronionym ze względów archeologicznych, jako potencjalne miejsce usytuowania najstarszego założenia rezydencjonalno - obronnego Tarnowskich, ale i być może jeszcze starszej osady z cmentarzyskiem ciałopalnym z XI - XIV wieku.

W granicach administracyjnych miasta zewidencjonowanych jest blisko 130 zabytków architektury murowanej i drewnianej. Obiekty o znaczeniu regionalnym to m.in. Kościół i Klasztor Dominikanów z końca XVII wieku, Kaplica i Klasztor Dominikanek z połowy XIX wieku, Zamek Dzikowski w Tarnobrzegu, Kościół pw. Św. Marii Magdaleny w Miechocinie z XIV wieku, Kościół pw. Św. Gertrudy i Św. Michała w Wielowsi z XIX wieku.

Lasy na terenie Tarnobrzega, będące w administracji Nadleśnictwa Buda Stalowska mają status lasów ochronnych, ochrona prawna obejmuje łącznie 116 drzew, w tym 38 pomników przyrody. Las Jasień jest lasem wodochronnym, Las Zwierzyniec ma status ochronny lasu w granicach administracyjnych miasta. Wiele rosnących w nim drzew to pomniki przyrody. W lesie ochronnym w granicach miasta - Zwierzynca utworzono edukacyjną ścieżkę zdrowia „Zielony Szlak”.

Miasto Tarnobrzeg ma słabo rozwiniętą sieć turystyczno-wypoczynkową, baza hotelowa oraz pozostała infrastruktura rekreacyjna jest niewystarczająca. Na rozwój turystyki wpływ ma również układ komunikacyjny oraz jakość sieci drogowej i kolejowej - nie do końca zadowalające.

W okolicy Tarnobrzega przebiegają dwie ważne drogi krajowe nr 77 oraz 9, natomiast szkielet układu komunikacyjnego miasta stanowią drogi wojewódzkie nr 723 i 871. Spełniają one funkcje tranzytowe dla ruchu kołowego w kierunkach Warszawa – Sandomierz – Mielec – Tarnów – Kraków – Tarnobrzeg – Stalowa Wola – Przemyśl. Położenie geograficzne Tarnobrzega można uznać za dogodnie biorąc pod uwagę bliskość ww. dróg krajowych, nowo powstającej autostrady A4 i lotniska w Jasionce. Jednakże powiązania zewnętrzne oraz aktualny stan sieci dróg na terenie miasta wymuszają konieczność budowy obwodnicy dla Tarnobrzega.

Kluczowa z punktu widzenia rozwoju dla miasta Tarnobrzega jak i zapewnienia spójności rozwoju całego województwa jest modernizacja linii kolejowej nr 71 Ocice – Rzeszów umożliwiająca realizację najkrótszego połączenia na szlaku komunikacyjnym Rzeszów – Warszawa. W sytuacji braku szybkiego połączenia Rzeszowa z Warszawą, na dzień dzisiejszy czas podróży to ok. 7 godzin, uruchomienie połączenia na linii nr 71 skraca ten czas do ok. 4 godzin. Kolejne połączenie kolejowe to linia nr 25 stanowiąca szlak komunikacyjny Łódź Kaliska – Dębica przez Tarnobrzeg i Mielec. Samorząd Województwa Podkarpackiego, Gminy Miejskie Mielec, Dębica, Tarnobrzeg oraz Samorząd Powiatu Mieleckiego, Dębickiego i Tarnobrzesckiego współfinansowały opracowanie projektu rewitalizacji w/w linii. Pozostawienie tego projektu bez dalszego wsparcia może przyczynić się do braku dalszych prac nad uruchomieniem połączenia kolejowego Łódź Kaliska – Dębica.

Niezadowalająca dostępność komunikacyjna Tarnobrzega wynika m.in. z braku autostrady, drogi szybkiego ruchu, odpowiednio szybkiej i przepustowej linii kolejowej oraz barier w wewnętrznej sieci drogowej (zły stan nawierzchni dróg, niska nośność mostów). Miasto stoi przed koniecznością realizacji inwestycji polegających na budowie nowych odcinków dróg, z czego najważniejszą inwestycją jest budowa obwodnicy dla Tarnobrzega. Warto również bardziej wykorzystać połączenia pomiędzy Warszawą i Rzeszowem (ewentualna budowa drogi ekspresowej S9 lub zmiana trasy drogi S19 – przesunięcie węzła S19/S74 w kierunku zachodnim).⁹⁸

⁹⁸ Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym - Polska Akademia Nauk, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Warszawa październik 2012, s. 117

Miasto Tarnobrzeg leży w obrębie dorzecza Wisły, która stanowi naturalną zachodnią granicę miasta. Sieć wód powierzchniowych w obrębie miasta tworzą Wisła i jej prawobrzeżny dopływ Trześniówka (na znacznym odcinku płynąca wzdłuż granicy wschodniej miasta) z Mokrzychówką.

W obrębie Tarnobrzega występuje niewielki fragment (13,7 km²) północno-zachodniej części głównego zbiornika wód podziemnych GZWP 425. Zasoby wodne terenu należą do średniozasobnych, o wydatkach studni od 10 do 50 m³/h.

Rejon Tarnobrzega nie jest objęty ani krajowym, ani regionalnym monitoringiem wód podziemnych. Prowadzony jest monitoring lokalny wód podziemnych w rejonie likwidowanego wyrobiska Kopalni Siarki „Machów” oraz wokół obiektów, których eksploatacja może mieć negatywny wpływ na jakość wód podziemnych tj. wokół stacji paliw.

Wieloletni okres funkcjonowania kopalni siarki w pobliskim Machowie a zwłaszcza towarzyszącego jej wielkiego przemysłu przetwórczego siarki doprowadził do nieprzyjemnych zmian stanu środowiska naturalnego. Objęły one zanieczyszczenie powietrza, wód podziemnych i powierzchniowych, zanieczyszczenie powierzchni ziemi, a przede wszystkim całkowite zniszczenie dużej powierzchni obszaru powodowane zarówno prowadzeniem kopalni odkrywkowej jak również składowaniem olbrzymich ilości odpadów kopalnianych w postaci zwalowisk.

Aktualnie w wyniku przerwania destrukcyjnej aktywności przemysłu oraz wieloletnich planowych prac związanych z likwidacją kopalni daje się zaobserwować wiele zjawisk wskazujących na stopniową poprawę stanu odzwierciedloną poziomem wskaźników stanu zanieczyszczenia. Obserwowane na przestrzeni ostatnich lat pozytywne zmiany tych wskaźników w wyraźny sposób odzwierciedlają efekty działań mających na celu wsparcie ekosystemu w osiągnięciu nowego korzystnego dla człowieka stanu równowagi.

Obliczenia zawarte w ekspertyzie „Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym” – wskazują na ciężenia grawitacyjne Tarnobrzega z Sandomierzem, Stalową Wolą, Warszawą, Krakowem, Mielcem, Lublinem, Rzeszowem, Ostrowcem Świętokrzyskim, Kielcami i Radomiem. Najwyraźniej zaznacza się relacja duopola pomiędzy Tarnobrzegiem i Sandomierzem, wykraczająca poza granice województw. Tarnobrzeg pod kątem liczby ludności w wieku produkcyjnym posiada lepsze wartości od stolicy województwa, niekorzystna jest natomiast sytuacja odnośnie napływu migracyjnego, miasto ma ujemne rejestrowane saldo migracji. Relatywnie słaba jest także pozycja Tarnobrzega odnośnie liczby mieszkańców zaplecza ciężącej do ośrodka wg dojazdów do pracy. Tarnobrzeg wyprzedza w tym względzie: Rzeszów, Stalowa Wola, Krosno, Przemyśl, Mielec, Dębica, Sanok, Jasło.⁹⁹

Tarnobrzeg jako miasto o dobrych parametrach w zakresie wykształcenia posiada także wysoką pozycję w liczbie podmiotów gospodarczych, wśród których relatywnie dużo jest spółek z udziałem kapitału zagranicznego jednakże znaczenie największych spółek pod kątem sumy ich przychodów jest niewielkie—MOF Tarnobrzeg-Sandomierz w małym stopniu uczestniczy w międzynarodowej wymianie, z punktu widzenia danych o produkcji sprzedanej MOF Tarnobrzeg-Sandomierz zaliczany jest do bieguna o małej produkcji przemysłowej i małym eksporcie¹⁰⁰.

Duży kapitał ludzki należy wykorzystać, w szczególności do rozwoju usług opartych na wiedzy oraz jednocześnie czynić starania dot. utworzenia szkoły wyższej o zasięgu ponadwojewódzkim.

W skali subregionalnej wyróżniają się silne powiązania pomiędzy miastami powiatu tarnobrzckiego, stalowowolskiego i niżańskiego, przy czym miastem organizującym te powiązania jest dopiero w drugim rzędzie Tarnobrzeg, po Stalowej Woli.¹⁰¹ Z uwagi na dające zauważyć się ciężenia grawitacyjne Tarnobrzeg, Sandomierz ze Stalową Wolą celowym wydaje się wspieranie powiązań społeczno-gospodarczych ww. miast.

Krosno

Krosno położone jest w południowej części województwa podkarpackiego, przy ujściu rzeki Lubatówki do Wisłoka. Znajduje się ono na obszarze Kotliny Krośnieńskiej wchodzącej w skład Pogórza Środkowobeskidzkiego. Nad Krosnem wznosi się tzw. Pasma Odrzykońskie (część Pogórza Dynowskiego).

⁹⁹ Uniregio Centrum Studiów Regionalnych, Kraków 29 października 2012 r., Znaczenie projektów realizowanych w ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpackiego (s. 15, 51, 37-38, 66, 88)

¹⁰⁰ Por. Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym” - Polska Akademii Nauk, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Warszawa październik 2012, s. 89

¹⁰¹ Uniregio Centrum Studiów Regionalnych, Kraków 29 października 2012 r., Znaczenie projektów realizowanych w ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpackiego, s. 84

Obecnie Krosno zajmuje powierzchnię 43,5 km². Krosno znajduje się w Euroregionie Karpackim, w skład którego wchodzi przygraniczne tereny Polski, Słowacji, Ukrainy, Węgier i Rumunii.

Według stanu na dzień 31.12. 2011 r. w Krośnie zamieszkiwało 47 348 osób (źródło: GUS). W dniu 31.08.2012 r. w Powiatowym Urzędzie Pracy w Krośnie było zarejestrowanych 2 357 bezrobotnych mieszkańców Krosna (miasto ma jeden z najniższych wskaźników bezrobocia w Polsce).

Tabela 81. Stopa bezrobocia na koniec lipca 2012r.

	Stopa bezrobocia w %
Polska	12,3%
Woj. podkarpackie	15,1%
Powiat krośnieński łącznie z miastem Krosno	13,3%
Powiat krośnieński	17,0%
Miasto Krosno	7,4%

Źródło: Powiatowy Urząd Pracy w Krośnie

Tabela 82. Osoby bezrobotne wg wykształcenia – stan na dzień 31.08. 2012 r.

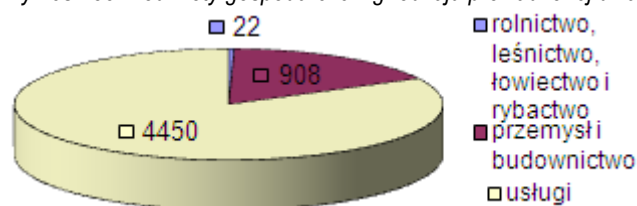
	Wyższe	Policealne i średnie zawodowe	Średnie ogólnokształcące	Zasadnicze zawodowe	Gimnazjum i poniżej
Krosno	434	677	281	612	353
Powiat krośnieński	856	1813	493	2110	1179
Ogółem	1290	2490	774	2722	1532

Źródło: Powiatowy Urząd Pracy w Krośnie

Z opracowania Uniregio Centrum Studiów Regionalnych - Znaczenie projektów realizowanych w ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpackiego – wynika, iż silnie zaawansowany proces starzenia społeczeństwa zaznacza się również m.in. w Krośnie. Wg prognozy GUS do 2030 r. w miastach podkarpackich ubędzie 8% mieszkańców. Wśród większych miast największy spadek liczby ludności przewidywany jest m.in. w Krośnie.¹⁰²

Krosno jest ośrodkiem przemysłu zróżnicowanym pod względem rozwijających się branż. W mieście działa ponad 5 tysięcy podmiotów gospodarczych. W 2011 r. Krosno zajęło pierwsze miejsce w rankingu miast przyjaznych biznesowi, opracowanym przez „Newsweek”. Zalicza się ono do miast dobrze rozwiniętych pod względem usług dla przedsiębiorców o zasięgu ponadlokalnym.¹⁰³

Wykres 135. Podmioty gospodarcze wg rodzaju prowadzonej działalności stan na dzień 31.12.2011.

Źródło: Urząd Miasta Krosna na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Największe gospodarcze znaczenie dla Krosna oraz regionu mają firmy z branży lotniczej oraz okolicznej, naftowej i gazowniczej, motoryzacyjnej, szklarskiej oraz meblarskiej.

¹⁰² Uniregio Centrum Studiów Regionalnych, Kraków 29 października 2012 r., *Znaczenie projektów realizowanych w ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpackiego*, s. 123

¹⁰³ *Idem*, s. 81

Krosno to ważny ośrodek „Doliny Lotniczej” z dynamicznie rozwijającą się produkcją lotniczą i okolołotniczą. Najważniejsze firmy branży lotniczej to Goodrich Aerospace Poland Sp. z o.o., Lotnicze Zakłady Produkcyjno-Naprawcze Aero-Kros Sp. z o.o., Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Handlowo-Usługowe Ekolot, Firma FK LightPlanes Sp. z o.o., Peszke s.c., PPHU Wietpol.

W Krośnie i w okolicy od ponad 150 lat są eksploatowane złoża ropy naftowej i gazu ziemnego. Do chwili obecnej górnictwo ropy naftowej oraz gazu ziemnego stanowi jedną z głównych gałęzi gospodarki na Podkarpaciu. Zagospodarowaniem powierzchniowych złóż ropy naftowej i gazu ziemnego, a także budową zaawansowanych technicznie i technologicznie obiektów przemysłu naftowego oraz gazowniczego zajmuje się PGNiG Technologie – Oddział Naftomontaż. Wiodącym natomiast producentem wyrobów przeznaczonych do eksploatacji ropy naftowej

i gazu ziemnego, w szczególności sprzętu do powierzchniowego wyposażenia odwiertów oraz aparatów i urządzeń wyposażenia kopalń jest PGNiG Technologie – Oddział Naftomet.

Przemysł motoryzacyjny reprezentowany jest m.in. przez BWI Poland Technologies Sp. z o.o. Oddział w Krośnie oraz FA Krosno S.A.

Krosno stanowi również znaczący ośrodek przemysłu szklarskiego. Największymi producentami szkła są Krośnieńskie Huty Szkła Krosno S.A, PHUP Part-Glass, Villa Glass Studio, Zakład Zdobienia Szkła Glasmark Sp. z o.o., Firma Decor, Mika-Glass. Ponadto w Krośnie oraz w okolicach funkcjonuje kilkanaście mniejszych firm produkujących i zdobiących wyroby szklane. Obecnie branża szklarska znajduje się w trudnej sytuacji, związanej ze spowolnieniem gospodarczym. W największych firmach trwają procesy przekształceń, które mają doprowadzić do osiągnięcia rentowności i utrzymania jak najwyższego poziomu zatrudnienia.

Krosno to także ośrodek meblarstwa, produkujący różne rodzaje mebli stanowiących wyposażenie mieszkań, biur, hoteli, sklepów. Do czołówki producentów należy zaliczyć firmę Nowy Styl Sp. z o.o., Krośnieńską Fabrykę Mebli Krofam Sp. z o.o., Zakład Meblowy Wist czy firmę Billkros.

W mieście znajdują się podstrefy: Krakowskiego Parku Technologicznego oraz podstrefa „Krosno” Specjalnej Strefy Ekonomicznej "EURO - PARK" Mielec.

Powierzchnia podstrefy Krakowskiego Parku Technologicznego wynosi ogółem 5,7492 ha. Na obszar objęty strefą składają się trzy kompleksy nieruchomości:- dwa kompleksy o łącznej powierzchni 3,38 ha przy ul. Tysiąclecia. Zezwolenie na prowadzenie działalności gospodarczej w strefie posiadają Krośnieńskie Huty Szkła „Krosno” SA.

- kompleks o powierzchni 2,3692 ha przy ul. Drzymały. Zezwolenie na prowadzenie działalności gospodarczej w strefie posiada AJAS Sp. z o.o. (firma z branży przetwórstwa tworzyw sztucznych).

Podstrefa "Krosno" Specjalnej Strefy Ekonomicznej "EURO - PARK" Mielec obejmuje obszar 35,7131 ha, zlokalizowany w sąsiedztwie lotniska. Tereny są dostępne dla inwestorów i przeznaczone pod działalność innowacyjną, w tym produkcję lotniczą i okolołotniczą, inną produkcję przemysłową, nowoczesne usługi, logistykę.

„W świetle wartości wskaźnika syntetycznego zdecydowanie najwyższym poziomem rozwoju gospodarczego charakteryzuje się Krosno (zaraz po Rzeszowie). Obydwa miasta wyraźnie wyprzedzają kolejne ośrodki miejskie regionu.”¹⁰⁴ Również (zaraz po stolicy województwa) Krosno dysponuje największą bazą ekonomiczną.¹⁰⁵

Atutem miasta jest obecność wykwalifikowanej kadry pracowników oraz lokalne lotnisko. Jego rozbudowa ma na celu m.in. stworzenie jak najlepszych warunków dla rozwoju firm sektora lotniczego.

Zauważalna trudna sytuacja wywołana spowolnieniem gospodarczym ma wpływ na firmy funkcjonujące na terenie miasta oraz okolic, które zmuszone są do zmniejszania produkcji, wprowadzania strukturalnych przekształceń a niekiedy ograniczania działalności. Pomimo niekorzystnych tendencji mocną stroną miasta jest ww. duży kapitał ludzki, wysoka aktywność gospodarcza oraz znaczne umiędzynarodowienie gospodarki. Należy dążyć do wzmacniania stosunków gospodarczych ze Słowacją, wspierać powiązania społeczno-gospodarcze z Jasłem oraz wprowadzać zmiany w strukturze zatrudnienia w celu zwiększenia udziału przedsiębiorstw usługowych.¹⁰⁶

Krosno jest miastem na prawach powiatu grodzkiego. Jest także siedzibą władz powiatu krośnieńskiego ziemskiego obejmującego swym zasięgiem tereny dziesięciu okolicznych gmin. O znaczeniu Krosna świadczy

¹⁰⁴Uniregio Centrum Studiów Regionalnych, Kraków 29 października 2012 r., Znaczenie projektów realizowanych w ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpackiego, s. 99

¹⁰⁵Idem, s. 125

¹⁰⁶Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów na poziomie regionalnym i lokalnym, PAN, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Warszawa październik 2012, s. 115-116

również lokalizacja na jego terenie siedzib instytucji oraz organów administracyjnych. W Krośnie swą siedzibę posiada: Podkarpacki Urząd Wojewódzki w Rzeszowie Delegatura w Krośnie, Urząd Skarbowy w Krośnie, Izba Skarbowa w Rzeszowie Ośrodek Zamiejscowy w Krośnie, Regionalna Izba Obrachunkowa w Rzeszowie Zespół w Krośnie, Państwowa Inspekcja Pracy. W mieście znajduje się Sąd Rejonowy, Sąd Okręgowy, Prokuratura Rejonowa oraz Prokuratura Okręgowa. Ponadto w mieście usytuowana jest Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych, Zespół Karpackich Parków Krajobrazowych, Wojewódzki Inspektorat Inspekcji Farmaceutycznej w Rzeszowie Delegatura w Krośnie, Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Rzeszowie Oddział Krosno, Wojewódzki Inspektorat Inspekcji Ochrony Roślin i Nasiennictwa w Rzeszowie Oddział Terenowy Krosno, Podkarpacka Izba Rolnicza a także Urząd Celny, Wojewódzki Oddział Służby Ochrony Zabytków Delegatura w Krośnie, Instytut Górnictwa Naftowego i Gazownictwa Oddział w Krośnie, Urząd Lotnictwa Cywilnego Oddział Terenowy Krosno, Rejon Dróg Krajowych, Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa Oddział Terenowy Rzeszów Gospodarstwo Administracyjno-Handlowe w Krośnie.

Miasto jest silnym ośrodkiem edukacyjnym o dobrej bazie oświatowej. System oświaty w Krośnie tworzy: 10 przedszkoli (w tym 2 niepubliczne), 11 szkół podstawowych, 6 gimnazjów (w tym 1 niepubliczne), szkoły ponadgimnazjalne: 7 liceów ogólnokształcących, 7 techników, 4 zasadnicze szkoły zawodowe, szkoły artystyczne: Liceum Plastyczne oraz Zespół Szkół Muzycznych, Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy, szkoły ponadgimnazjalne dla dorosłych, szkoły policealne. Kształcenie nowoczesnych kadr dla przemysłu i usług zapewniają przede wszystkim uczelnie wyższe: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Krośnie, Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie, Zamiejscowy Ośrodek Dydaktyczny w Krośnie, Wyższa Szkoła Ekonomii, Turystyki i Nauk Społecznych w Kielcach, Zamiejscowy Ośrodek Dydaktyczny w Krośnie. Dodatkowo placówki oświatowe uzupełniają Miejska Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna oraz Krośnieńska Biblioteka Publiczna i Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka.

W mieście funkcjonuje m.in.: Muzeum Podkarpackie, Muzeum Rzemiosła, Regionalne Centrum Kultur Pogranicza, Biuro Wystaw Artystycznych, Centrum Dziedzictwa Szkła, 2 kina, domy kultury (5 dzielnicowych, 2 spółdzielcze) oraz Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji (sprawujący nadzór nad obiektami sportowymi tj. stadiony piłkarskie i lekkoatletyczne, hale sportowo-widowiskowe, baseny kąpielowe kryte i otwarte, korty tenisowe, wyciąg narciarski, park linowy).

Ważne wydarzenia kulturalne stanowią zachętę do przyjazdu do miasta. W Krośnie organizowane są: Festiwal Kultur Pogranicza Karpackie Klimaty, Krośnieńskie Spotkania Teatralne, Dni Krosna – Miasta Szkła, Krosno Świat(!)Ne Miasto, Krośnieńska Jesień Muzyczna, Międzynarodowe Górskie Zawody Balonowe, Karpackie Biennale Sztuki, Letnie Koncerty Organowe.

Miasto Krosno jest interesującym miejscem dla turystów, urzekającym pięknem średniowiecznych kościołów i zabytkowych kamienic usytuowanych głównie w obrębie Rynku. Do najcenniejszych zabytków miasta należy zaliczyć

w szczególności krośnieński rynek, wokół którego wznoszą się zabytkowe kamieniczki z charakterystycznymi arkadowymi podcieniami (kamienica „wójtowska”, kamienica Portiusa, kamienica curia praetoriana – dwór ratuszowy, kamienica „Dom po zegarem”). Obiekty o dużym znaczeniu regionalnym to również gotycka Bazylika Farna p.w. Trójcy Świętej, Kościół OO. Franciszkanów, barokowy Kościół OO. Kapucynów, drewniany Kościół Św. Wojciecha, dawny Pałac Biskupi (obecnie Muzeum Podkarpackie).

Na terenie Krosna znajdują się trzy parki wpisane do rejestru zabytków:

- 1) Zespół dworsko-parkowy w Polance o pow. 4,0 ha.
- 2) Zespół pałacowo-parkowy przy Piastowskiej o pow. 1882 m².
- 3) Cmentarz zabytkowy w Krośnie przy ul. Krakowskiej o pow. 24400 m².

Atrakcje turystyczne stanowią także wyznaczone szlaki: Szlak Dziedzictwa Kulturowego Miasta Krosna, Szlak Architektury Drewnianej, Szlak Świętyń Karpackich, Szlak Naftowy, Transgraniczny Szlak Rowerowy Beskidzkie Muzea, Znakowany Szlak Pieszy.

Niewątpliwie poprawę atrakcyjności turystycznej Miasta Krosna i jego okolic można osiągnąć poprzez renowację i konserwację obiektów zabytkowych.

Krosno ulokowane jest w pasie Głównego Europejskiego Korytarza Transportowego Nr III, wiodącego z Drezna przez Wrocław, Górny Śląsk, Kraków, Rzeszów, Lwów do Kijowa. Najbliższe połączenie (60 km) z drogą krajową nr 4 będącą osią korytarza, wiedzie z Pilzna do Jasła drogą krajową nr 73, dalej do Krosna drogą krajową nr 28. W odległości 5 km od miasta przebiega droga krajowa nr 9, wiodąca z Radomia przez Ostrowiec Świętokrzyski, Rzeszów i przejście graniczne w Barwinku na Słowację i dalej na południe Europy. Najbardziej dogodnie połączenie dla dostaw towarów ze stolicą województwa (68 km) przebiega drogą nr 9 do Miejsca Piastowego,

dalej do Krosna drogą nr 28, zaś najkrótsze (56 km) – dostępne tylko dla samochodów osobowych – z Rzeszowa do Lutczy drogą krajową nr 9, dalej do Krosna drogą wojewódzką nr 991. Droga krajowa nr 28, przebiegająca przez miasto, stanowi powiązanie z innymi ważnymi ośrodkami miejskimi w Karpatach (Nowy Sącz, Gorlice, Jasło, Sanok, Przemyśl).

Szczególnym atutem lokalizacji Krosna jest jego położenie w pobliżu granic ze Słowacją i Ukrainą. Pobliskie przejścia graniczne to: Barwinek (ze Słowacją) – 35 km, Krościenko (z Ukrainą) – 89 km, Medyka (z Ukrainą) – 105 km.

Przez Krosno przebiega linia kolejowa nr 108 Jasło –Zagórz. W mieście znajdują się stacja kolejowa i trzy przystanki osobowe.

W Krośnie znajduje się także lotnisko sportowe, dla którego przewidziane są prace modernizacyjne zmierzające w szczególności do budowy utwardzonej drogi startowej oraz dróg kołowania, budowy płyt postojowych. Najbliższe lotniska komunikacyjne: Rzeszów - Jasionka - 67 km, Mielec (cargo, połączenia nieregularne) – 95 km, Kraków - Balice – 180 km.

Barierą rozwoju Miasta oraz jego okolic jest brak dobrego połączenia południowej części województwa podkarpackiego ze stolicą województwa, zarówno ze względu na słabo rozwiniętą sieć dróg jak również brak dogodnych połączeń kolejowych. Budowa obwodnicy Miasta Krosna, rozpoczęcie realizacji drogi ekspresowej w kierunku Słowacji od odcinka Rzeszów-Krosno, budowa łącznicy kolejowej między Turaszówką a Przybówką oraz modernizacja istniejącej sieci kolejowej w kierunku Sanok - Zagórz istotnie przyczyniłyby się do zwiększenia dostępności przestrzennej.

Poprawa funkcji komunikacyjnych lotniska w Krośnie mogłaby z kolei przyczynić się do wzmocnienia powiązań gospodarczych firm regionu z kontrahentami z kraju oraz z UE.

Miasto Krosno w ramach zrównoważonego rozwoju prowadzi wielokierunkową działalność w zakresie ochrony środowiska.

Jakość powietrza atmosferycznego na terenie Krosna została oceniona jako dobra i zaliczona do klasy czystości A zarówno według kryterium określanego dla celu ochrony zdrowia jak również kryterium dla ochrony roślin.

Krosno zaopatrywane jest w wodę z trzech niezależnych ujęć: jedno na rzece Jasiołce w Szczepańcowej oraz dwa na rzece Wisłok - w Iskrzynie i w Sieniawie. Istniejący system wodociągowy obsługuje około 98% mieszkańców Krosna, co stanowi około 50% możliwości produkcyjnych ujęć wody.

W Krośnie zlokalizowana jest Regionalna Stacja Hydrologiczno-Meteorologiczna Instytutu Meteorologii i Gospodarki Wodnej w Warszawie, która prowadzi rutynowe badania meteorologiczne. Na terenie miasta prowadzony jest wód powierzchniowych i podziemnych oraz monitoring pod kątem przydatności wód podziemnych do celów pitnych.

Stała rozbudowa sieci kanalizacyjnej umożliwi korzystanie z niej ponad 90% mieszkańców. Nowoczesna oczyszczalnia ścieków skutecznie oczyszcza ścieki sanitarne z terenu miasta i 7 okolicznych gmin. Od 2003 roku z funduszu celowego finansowane jest unieszkodliwianie odpadów zawierających azbest. Przy ZUOK zlokalizowano Gminny Punkt Odbioru Odpadów, gdzie mieszkańcy mogą oddawać zużyty sprzęt elektryczny i elektroniczny. Od 2007 roku organizowany jest również odbiór odpadów biodegradowalnych z indywidualnych gospodarstw domowych.

Z ciężarów grawitacyjnych wskazanych w ekspertyzie „Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym” – wynika, iż Krosno najsilniejsze ciężary grawitacyjne ma z Rzeszowem, Jedliczami, Jasłem, Krakowem, Sanokiem, Tarnowem i Dębicą. W przypadku Krosna znaczną rolę odgrywają dojazdy do pracy mieszkańców z pobliskich gmin.

Krosno zajmuje wysoką pozycję w liczbie podmiotów gospodarczych oraz jako ośrodek, gdzie zamieszkuje znaczna liczba ludności z wyższym wykształceniem. W Krośnie odnotowuje się także wysoką wartość produkcji sprzedanej przemysłu, ponadto miasto jest zaliczane do ważnego centrum handlu przygranicznego.¹⁰⁷

Świadczenie usług wysokiej techniki przez podmioty gospodarcze plasuje Krosno w czołówce województwa, jednakże barierą dla rozwoju miasta jest jego słaba dostępność w skali kraju.

Z raportu opracowanego przez Uniregio Centrum Studiów Regionalnych „Znaczenie projektów realizowanych w ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpackiego” – wynika, iż Krosno jest najlepiej i najwzschodniej rozwiniętym byłym ośrodkiem wojewódzkim, w niektórych wskaźnikach nie ustępującym

¹⁰⁷ por. Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów na poziomie regionalnym i lokalnym, PAN - Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Warszawa październik 2012, s. 88-89

Rzeszowowi.¹⁰⁸ Zgodnie z raportem Krosno cechuje wysoki potencjał rozwojowy. Ponadto również Krosno najlepiej wypełnia cechy subregionalnego bieguna wzrostu. Jest ono miastem wielofunkcyjnym, posiada silne zaplecze ludnościowe oraz charakteryzuje się relatywnie wysokim poziomem rozwoju gospodarczego i poziomu życia. O występowaniu pozytywnych efektów oddziaływania na otoczenie świadczy m.in. fakt, że w obszarze funkcjonalnym miasta brak jest ośrodków, które zaliczono do klas o najniższym potencjale rozwojowym. Cieniem na tym pozytywnym obrazie kładzie się jednak słaba dynamika rozwoju gospodarczego – w latach 1999-2009, wówczas liczba pracujących w mieście spadła o ponad 10%, co związane było z problemami firm produkcyjnych z sektorów tradycyjnych, głównie przemysłu szklarskiego, w zakresie którego Krosno jest jednym z wiodących ośrodków w kraju.¹⁰⁹

Stalowa Wola

Stalowa Wola leży w południowo-wschodniej części Polski, w szerokim pasie równiny nadrzecznej Sanu, na skraju Puszczy Sandomierskiej, zajmuje powierzchnię 82,5 km². Miasto ma korzystne położenie geograficzne – na przecięciu szlaków północ-południe, wschód-zachód. Istotne znaczenie dla Stalowej Woli ma bliskość dużych ośrodków miejskich, takich jak Lublin, Kraków i Rzeszów oraz fakt relatywnej bliskości granic Ukrainy i Słowacji oraz szlaków tranzytowych. Na terenie miasta znajdują się nie tylko tereny przemysłowe, ale również obszary leśne, łącznie tereny zielone zajmują w samym mieście obszar 117,3 ha.

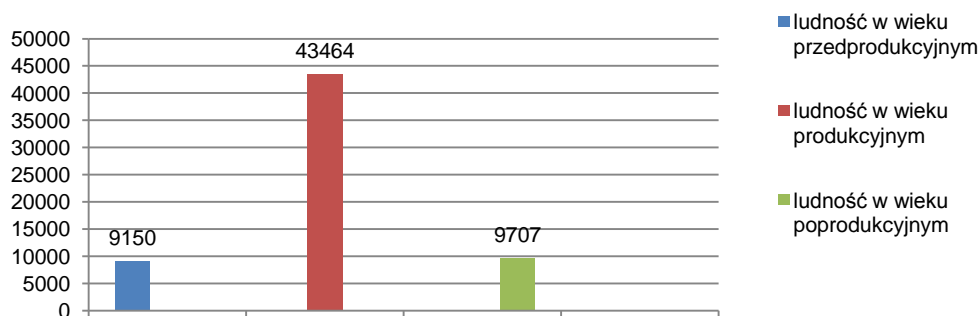
Tabela 83. Użytki rolne oraz leśne w mieście (dane w ha) stan na 01.01.2012r.

	Ogółem	Użytki rolne	Użytki leśne			Pozostałe użytki
			Lasy	Zadrzewione i zakrzewione	Razem	
Stalowa Wola	8252	1324	5014	64	5078	1850

Źródło: Urząd Miasta Stalowa Wola

Według danych na 31.12.2011 Stalowa Wola była zamieszkiwana przez 63.567 mieszkańców. Równocześnie ludność w wieku przedprodukcyjnym wynosiła 9.150 osób, w wieku produkcyjnym - 43.464 osoby, natomiast ludność w wieku poprodukcyjnym wyniosła 9.707 osób.

Wykres 136. Struktura ludności wg ekonomicznych grup wieku

Źródło: Urząd Miasta Stalowa Wola

W zakresie migracji nadal zauważalny jest znaczący odpływ mieszkańców Stalowej Woli do innych miast, szczególnie dużych metropolii w kraju i za granicą. W 2010 r. - 977 mieszkańców wyjechało ze Stalowej Woli, w tym 376 osób wyjechało do innego miasta, natomiast 131 osób za granicę. W 2010r. nowymi mieszkańcami miasta zostało 155 osób przybyłych z innych miast i 34 osoby z zagranicy. (Źródło: „Województwo Podkarpackie: podregiony, powiaty, gminy 2011”, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, zespół redakcyjny pod przewodnictwem Marka Cierpień – Wolan, grudzień 2011).

Na dzień 31.12.2011 r. stopa bezrobocia w powiecie stalowowolskim wyniosła 14,4%, natomiast udział zarejestrowanych bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym z Gminy Stalowa Wola wyniósł 8,68%.

¹⁰⁸ Znaczenie projektów realizowanych w ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpackiego, Uniregio Centrum Studiów Regionalnych, Kraków 29 października 2012 r., s. 116

¹⁰⁹ Idem, s. 119-120

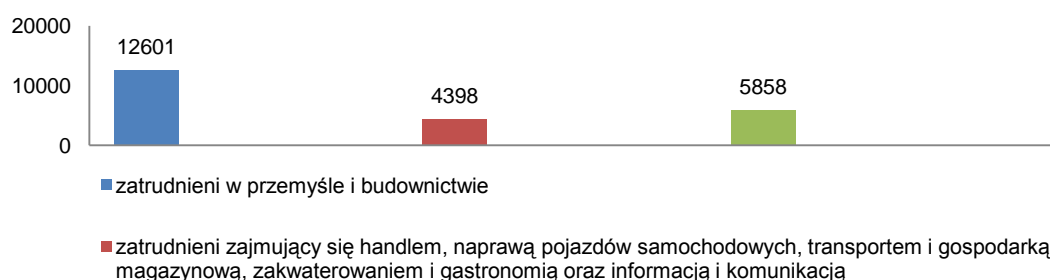
Niezadowolająca sytuacja na rynku pracy wywołuje na terenie miasta efekt depopulacji. Hamujący wpływ na rozwój Stalowej Woli może mieć w świetle prognoz demograficznych duży regres ludnościowy.¹¹⁰ Mały procent ludności w wieku przedprodukcyjnym odczuwalny będzie w ciągu najbliższych kilkunastu lat na rynku pracy oraz dotknie system ubezpieczeń społecznych.

Gospodarczy wizerunek Stalowej Woli ukształtował duży zakład przemysłowy - Huta Stalowa Wola S.A. oraz firmy z nią powiązane. Po roku 1989 sytuacja gospodarcza miasta uległa zmianie, wielkie zakłady uległy przekształceniom, Huta została podzielona, częściowo sprywatyzowana, w mieście pojawiły się nowe podmioty gospodarcze. Od 1 lutego 2012r. HSW S.A. jest własnością LiuGong Machinery (Poland) Sp. z o.o., który zajmuje się obecnie projektowaniem, produkcją, sprzedażą i serwisem maszyn Huty Stalowa Wola. Na terenie kompleksu przemysłowego Huty Stalowa Wola znajdują się także spółki produkujące maszyny budowlane, sprzęt wojskowy, skrzynie przekładniowe, stal, blachy. Dzięki inwestorom z branży aluminiowej region Stalowej Woli jest obecnie również ważnym ośrodkiem przemysłowym zajmującym się przetwórstwem metali lekkich. Miasto z dobrze rozwiniętą infrastrukturą techniczną, stanowi centrum przemysłowe ze znacznym potencjałem dużych firm oraz rozwijającym się w szybkim tempie sektorem małych i średnich przedsiębiorstw. Stalowa Wola stanowi miasto o dużej produkcji przemysłowej, biorący udział w gospodarce międzynarodowej, jest również ośrodkiem skupiającym podmioty świadczące usługi wysokiej techniki¹¹¹. Według danych GUS w 2011 r. w Stalowej Woli zarejestrowanych było 6 189 podmiotów gospodarki narodowej wpisanych do rejestru REGON. Wśród nich 5 156 podmiotów prowadziło działalność usługową, 1 010 podmiotów działało w obszarze przemysłu i budownictwa, a jedynie 23 działało w obszarze rolnictwa, leśnictwa, łowiectwa i rybactwa. Równocześnie spośród 6 189 podmiotów, w sektorze publicznym działało 212 podmiotów, a w sektorze prywatnym 5 977 podmiotów. Dominującą grupę w sektorze prywatnym stanowiły osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą – 4 581 podmiotów, na drugim miejscu uplasowały się spółki handlowe – 384 podmioty, a na trzecim miejscu stowarzyszenia i organizacje społeczne – 139 podmiotów.

Do największych firm działających w Stalowej Woli należy zaliczyć m.in. LiuGong Machinery (Poland) Sp. z o.o., HSW Huta Stali Jakościowych S.A., HSW Lorresta Sp. z o.o., HSW Odlewnia Sp. z o.o., HSW Oprządkowanie i Narzędzia Specjalne Sp. z o.o., ATS Stahlshmidt & Maiworm Sp. z o.o., ATI ZKM Forging Sp. z o.o., TAURON Wytwarzanie S.A. – Oddział Elektrownia Stalowa Wola, Enesta Sp. z o.o., Inźdróg Sp. z o.o., Stalprzem Sp. z o.o.

W 2010 r. w Stalowej Woli zatrudnionych było 23.557 osób. Znaczna większość zatrudnionych pracowała w branży przemysłowej i budownictwie – 12 601 osób, natomiast handlem, naprawą pojazdów samochodowych, transportem i gospodarką magazynową, zakwaterowaniem i gastronomią oraz informacją i komunikacją zajmowało się – 4 398 osób. Równocześnie 5 858 osób zatrudnionych świadczyło pozostałe usługi, powyżej niesklasyfikowane.

Wykres 137. Struktura zatrudnienia w 2010 r.

Źródło: „Województwo Podkarpackie: podregiony, powiaty, gminy 2011”, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, zespół redakcyjny pod przewodnictwem Marka Cierpiat – Wolan, grudzień 2011

¹¹⁰ Uniregio Centrum Studiów Regionalnych, Kraków 29 października 2012 r., *Znaczenie projektów realizowanych w ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpackiego*, s. 121

¹¹¹ Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów na poziomie regionalnym i lokalnym, PAN, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Warszawa październik 2012, s. 89, 91

Na terenie miasta funkcjonuje Tarnobrzaska Specjalna Strefa Ekonomiczna EURO-PARK WISŁOSAN, stwarzająca szczególnie korzystne warunki dla inwestorów, oferująca udogodnienia ekonomiczne, dostęp do wysoko wykwalifikowanego personelu oraz instytucji edukacyjno - rozwojowych. Obszar podstrefy Stalowa Wola z rejonem Nisko zajmuje 277,53 ha i położony jest w południowej części kompleksu przemysłowego Huty Stalowa Wola oraz na terenach będących własnością Gminy Stalowa Wola. Podstrefa posiada pełną infrastrukturę techniczną i obiekty w dobrym stanie technicznym, dzięki czemu daje szanse lokalizacji inwestycji z wielu dziedzin przemysłu. Najbardziej preferowany jest przemysł motoryzacyjny i maszyn ciężkich, jako najbardziej naturalne dla tego regionu ze względu na wieloletnie doświadczenie, kadrę techniczną, ośrodek badawczo-rozwojowy i infrastrukturę techniczną.

Przedsiębiorcy inwestujący na terenie miasta mogą liczyć na pomoc instytucji promujących i wspierających działalność gospodarczą. Pomoc swą oferują w szczególności Regionalna Izba Gospodarcza, Cech Rzemieślników i Przedsiębiorców oraz lokalne stowarzyszenia kupieckie.

Wsparcie dla firm deklaruje również Inkubator Technologiczny, działający od 2011r., do którego zadań należy m.in.: inkubowanie firm rozpoczynających działalność i zapewnienie usług wsparcia dla innowacyjnych firm, działania informacyjne, szkoleniowe, doradcze w zakresie promocji innowacyjności i transferu technologii w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw, wynajem powierzchni biurowej oraz udostępnienie wyposażenia laboratoryjno-produkcyjnego rozwijającym się firmom, zarządzanie terenami inwestycyjnymi, przeznaczonymi dla firm technologicznych. Inkubator Technologiczny dysponuje nowoczesnym parkiem maszynowym. Z wyposażenia korzystać mogą zarówno lokatorzy Inkubatora jak i klienci zewnętrzni. Jedną z form usług świadczonych przez Inkubator jest bezpłatne doradztwo dla osób prywatnych i firm w zakresie doboru form aktywności gospodarczej, uruchamiania działalności, zapewnienia początkowego (start-up) finansowania i możliwości rozwoju, także poprzez brokerskie i doradcze pośrednictwo w doborze inwestorów zewnętrznych (fundusze załączkowe, venture capital, aniołowie biznesu). Wśród usług doradczych szczególnie ważne jest eksperckie i bezpłatne doradztwo w zakresie podstaw prawno – finansowych, działalności w obrocie gospodarczym świadczone na rzecz osób i firm preinkubowanych oraz inkubowanych w IT. Zadania Inkubatora Technologicznego polegają również na inicjowaniu i wspieraniu różnych firm, zrzeszeń i organizacji o charakterze proinnowacyjnym, grupującym przedsiębiorstwa o podobnym charakterze branżowym. Przykładem takiego działania jest powstanie Podkarpackiego Klastra Spawalniczego „KLASTAL” w Stalowej Woli, zrzeszającego firmy stosujące technologie spawalnicze z terenu województwa podkarpackiego, współpracującego m.in. z Politechniką Rzeszowską.

Firmy ze Stalowej Woli wchodzi również w skład Stowarzyszenia Dolina Lotnicza (Iwamet Sp. z o.o., ATI ZKM Forging Sp. z o.o., Thoni Alutec Sp. z o.o., Inkubator Technologiczny Sp. z o.o.).

Stalowa Wola zalicza się do ośrodków dobrze rozwiniętych pod względem usług dla przedsiębiorców o zasięgu ponadlokalnym. Również w rankingu dotyczącym poziomu rozwoju gospodarczego miast województwa podkarpackiego Stalowa Wola znajduje się w grupie ośrodków o relatywnie wysokim poziomie rozwoju. Miasto dysponuje także dobrą bazą ekonomiczną.¹¹²

Wpływ na rozwój miasta miał jego przemysłowy charakter (typowy dla ośrodków Centralnego Okręgu Przemysłowego). Przeobrażenia polityczne i gospodarcze lat 90-tych wpłynęły na zmiany struktury gospodarczej miasta wymuszając przekształcenia zakładów przemysłowych. Podział i częściowe sprywatyzowanie huty pociągnęły za sobą grupowe zwolnienia pracowników oraz upadek firm współpracujących z hutą. Jednak dzięki włączeniu części obszaru Miasta Stalowa Wola do Tarnobrzeskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej i polityce rozwojowej władz samorządowych są spore możliwości dla inwestowania i gospodarczej aktywności. Dlatego należy wspierać zmianę struktury zatrudnienia w celu zwiększenia udziału przedsiębiorstw usługowych oraz z uwagi na mocne ciężenia grawitacyjne wspierać powiązania społeczno-gospodarcze z Tarnobrzegiem i Sandomierzem.

Stalowa Wola jest gminą o statusie miasta oraz siedzibą władz powiatu ziemskiego stalowowolskiego.

Miasto posiada dobrze rozwiniętą bazę edukacyjną, na jego terenie funkcjonuje 13 przedszkoli publicznych, 2 niepubliczne oraz 3 niepubliczne punktu przedszkolne, 8 szkół podstawowych podległych gminie oraz 1 społeczna szkoła podstawowa. Szkolnictwo gimnazjalne prowadzone jest przez 16 szkół ponadgimnazjalnych. Ponadto w mieście działa także Państwowa Szkoła Muzyczna I i II st., Ośrodek Rehabilitacji Dzieci Niepełnosprawnych. Pozostałe placówki oświatowe w mieście to: Zespół Placówek Oświatowo – Wychowawczych i Poradnia Psychologiczno – Pedagogiczna.

¹¹² Uniregio Centrum Studiów Regionalnych, Kraków 29 października 2012 r., Znaczenie projektów realizowanych w ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpackiego s. 81, 100, 125

W sferze nauki znaczącą rolę pełnią szkoły wyższe, w mieście zlokalizowane są 3 uczelnie wyższe: Zamiejskowy Ośrodek Dydaktyczny w Stalowej Woli Politechniki Rzeszowskiej im. Ignacego Łukasiewicza, Wydział Zamiejskowy Nauk o Społeczeństwie i Wydział Zamiejskowy Prawa i Nauk o Gospodarce w Stalowej Woli Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego im. Jana Pawła II oraz Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Stalowej Woli. Istotne znaczenie dla miasta ma kształcenie kadry w obszarach jego aktywności gospodarczej, a więc przede wszystkim w zakresie nauk ścisłych i technicznych, celem zapewnienia specjalistów, inżynierów na potrzeby lokalnej gospodarki. Mając na uwadze powyższe priorytety Stalowa Wola angażuje się w stworzenie jak najlepszych warunków dla rozwoju szkolnictwa wyższego. Miasto inwestuje w infrastrukturę naukowo-badawczą, umożliwiającą kształcenie specjalistów na potrzeby inwestorów reprezentujących czołowe gałęzie przemysłu, powstał ww. nowoczesnie wyposażony Inkubator Technologiczny. W 2012r. Gmina Stalowa Wola pozyskała również dofinansowanie z Unii Europejskiej na realizację projektu związanego z utworzeniem Laboratorium Międzyuczelnianego. Będzie ono jednostką samodzielną, zarządzaną przez operatora (jednocześnie będą nim dwie uczelnie: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II oraz Politechnika Rzeszowska). Laboratorium będzie miało charakter naukowo-badawczy, będzie wspierać relacje między nauką, rozwijaniem technologii oraz wprowadzaniem ich wyników do przedsiębiorstw. W ramach Laboratorium Politechnika zamierza zajmować się technikami laserowymi i spawaniem, KUL natomiast jest zainteresowany laboratorium inżynierii materiałowej.

Na terenie Stalowej Woli łącznie działa 7 placówek bibliotecznych. W mieście znajdują się także 2 kina. Jednym z najważniejszych ośrodków kulturalnych na terenie miasta jest Muzeum Regionalne w Stalowej Woli, gromadzące eksponaty z zakresu archeologii, historii, etnografii i historii sztuki z regionu nadsańskiego. Muzeum prowadzi także działalność wystawienniczą, wydawniczą, edukacyjną i badawczą. Centrum edukacji kulturalnej stanowią również w Stalowej Woli: Miejski Dom Kultury i Spółdzielczy Dom Kultury, które prowadzą działalność impresaryjną

w zakresie teatru, kabaretu, muzyki poważnej i rozrywkowej.

Opieką zdrowotną mieszkańców miasta zajmuje się Powiatowy Szpital Specjalistyczny oraz publiczne i niepubliczne zakłady opieki zdrowotnej. W Stalowej Woli prowadzi działalność 25 placówek ambulatoryjnej opieki zdrowotnej, w tym 23 niepubliczne, a także zarejestrowane są 33 praktyki lekarskie. Równocześnie na terenie miasta działa 31 aptek ogólnodostępnych. (stan na dzień 31.12.2011).

Ważną rolę w zakresie pomocy społecznej spełnia Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej a także Stalowowolski Ośrodek Wsparcia i Interwencji Kryzysowej. Istotną rolę odgrywa również stowarzyszenie „Tarcza”, które oferuje pomoc osobom dotkniętym przemocą w rodzinie.

Do dyspozycji mieszkańców Stalowej Woli oraz pobliskich obszarów są 2 baseny, korty tenisowe, hala tenisowa oraz 3 stadiony sportowe, w tym 2 miejskie. Na terenie miasta działa również aktywnie wiele klubów sportowych.

Istotnym elementem wpływającym na rozwój miasta jest działalność organizacji pozarządowych, wspierających funkcjonowanie administracji państwowej oraz samorządu w dziedzinach takich jak: przedsiębiorczość, edukacja, walka z patologiami i bezrobociem.

Instytucje funkcjonujące na terenie miasta (oświatowe, z zakresu służby zdrowia, opieki społecznej, kultury, sportu) świadczą o tym, iż miasto stanowi ważny ośrodek subregionalny.

Stalowa Wola jest miastem, które może sprzyjać rozwojowi turystyki m.in. ze względu na atrakcyjne środowisko naturalne - dużą powierzchnię zalesionych terenów oraz bogate zbiory zabytków. Doskonałym miejscem do odpoczynku są tereny zielone wokół rzeki San. Stalowa Wola jest ponadto pierwszym przystankiem Turystycznego Szlaku Gniazd Rodowych Lubomirskich, wiodącego przez wiele miast regionu. W Stalowej Woli jest również Szlak Architektury Art Déco, prezentujący styl architektoniczny, w jakim budowane było miasto.

Najsłynniejsze stalowowolskie zabytki to m.in.: założenie pałacowo – ogrodowe w Stalowej Woli – Charzewicach, oficyna pałacowa w Stalowej Woli – Charzewicach, zespół kościoła parafialnego p.w. św. Floriana, budynek „zamku” Lubomirskich w Stalowej Woli – Rozwadowie, zespół klasztorny Kapucynów w Stalowej Woli – Rozwadowie, zespół kościoła parafialnego p.w. Matki Bożej Szkaplerznej w Stalowej Woli – Rozwadowie.

Również w okolicy miasta zlokalizowanych jest także wiele innych atrakcji turystycznych tj. Muzeum leśnej kolejki wąskotorowej, szlaki turystyczne na terenie Lasów Janowskich (szlak walk partyzanckich, szlak historyczny oraz szlak Porytowe Wzgórze – Momoty), szlak turystyczny pieszy nizinny oraz szlaki rowerowe.

Miasto Stalowa Wola oprócz potencjału gospodarczego posiada również warunki do rozwoju turystyki: położone w Kotlinie Sandomierskiej stanowić może bazę noclegową, gastronomiczną i handlowo-usługową dla turystów planujących wycieczki w malownicze okolice Sanu i Łęgu. Atutem Stalowej Woli jest kompleks leśny

położony w granicach miasta, stanowiący bardzo dobre miejsce do aktywnego wypoczynku. Znajdujące się w okolicach rezerваты przyrody również stanowią miejsca warte odwiedzenia przez turystów poszukujących kontaktu z naturalnym środowiskiem, jednakże sam poziom zalesienia miasta i okolic może okazać się niewystarczający do przyciągnięcia turystów. Niezbędne są działania przyczyniające się do rozwoju infrastruktury turystycznej (np. trasy rowerowe, ścieżki zdrowia, trasy dla nordic walking, lasy linowe). Istniejąca baza hotelowa jest niewystarczająca, zaś bliskość dużych zakładów przemysłowych może wywoływać obawy dot. zanieczyszczenia środowiska. Lokalizacja miasta w widłach Wisły i Sanu dająca mieszkańcom dostęp do wody winna ponadto sprzyjać ekspansji sportom wodnym..

Miasto Stalowa Wola położone jest na skrzyżowaniu dróg płn. - płd. i wsch.- zach. Przez miasto przebiega droga krajowa 77 Lipnik - Stalowa Wola – Przemyśl. W odległości ok. 60 km od miasta planowana jest budowa autostrady A – 4. Drogi wojewódzkie przebiegające przez miasto to: Olbięcin – Stalowa Wola Nr 855 oraz Nagnajów – Tarnobrzeg – Stalowa Wola Nr 871.

Przez teren miasta przebiegają 3 linie kolejowe. Ogromne znaczenie ma węzeł kolejowy – Rozwadow, który posiada połączenie z głównymi miastami w Polsce. W odległości ok. 20 km od Stalowej Woli przebiega także szeroko-torowa trasa LHS (Linia Hutniczo-Siarkowa), która łączy Śląsk z centrami przemysłowymi Ukrainy.

Niezależnie od połączeń drogowych i kolejowych, Stalowa Wola posiada dostęp do atrakcyjnych dla inwestorów portów lotniczych. Lotnisko Turbia, odległe od miasta o 9 km, pełni funkcję lokalnego lotniska sportowego, sanitarnego i turystycznego, ale ma też możliwość przyjmowania małych śmigłowych samolotów dyspozycyjnych

i transportowych. Funkcję międzynarodowego pasażerskiego portu lotniczego pełni położone w odległości 60 km na południe od Stalowej Woli, lotnisko Jasionka. Dla celów cargo można wykorzystywać lotnisko w odległym o 70 km Mielcu, przyjmujące samoloty transportowe do klasy An-124 włącznie i posiadające punkt obsługi celnej.

Pozostawanie Stalowej Woli poza głównymi szlakami tranzytowymi w układzie ponadwojewódzkim można ograniczyć poprzez lepsze wykorzystanie połączenia pomiędzy Warszawą i Rzeszowem (ewentualna budowa drogi ekspresowej S9 lub zmiana trasy drogi S19 – przesunięcie węzła S19/S74 w kierunku zachodnim) oraz realizację pełnej obwodnicy Stalowej Woli, Rudnika i Niska w standardzie drogi ekspresowej¹¹³. Mocniejsze wsparcie rozwoju infrastruktury drogowej (oraz lotniczej) będzie miało na celu poprawę dostępności terytorialnej.

Zasoby wodne Stalowej Woli i okolicznych gmin stanowią wody powierzchniowe w postaci odcinków rzecznych Sanu, Łęgu, Bukowej oraz Sanny. Klasyfikacja według stanu sanitarnego zalicza je w większości do III klasy czystości. Przez miasto przepływa rzeka San. Jest to największy karpacki dopływ Wisły, o długości 443,4 km i zlewni o powierzchni 16 861,3 km². Do Sanu odprowadzane są m.in. ścieki z firm zlokalizowanych na terenie Huty Stalowa Wola i Tarnobrzesckiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej. Do Sanu wpływają także wody pochłodnicze z Elektrowni Stalowa Wola. Przeprowadzone w 2010 badania jakości rzeki, w 6 punktach kontrolnych, wskazały na umiarkowany stan/potencjał ekologiczny.

Główne zaopatrzenie ludności w wodę stanowią wody podziemne tworzące Główny Zbiornik Wód Podziemnych nr 425 Dębica – Stalowa Wola – Rzeszów. Są to wody średniej jakości, wymagające uzdatniania. Ich zasoby są jednak duże i pełnią one znaczącą rolę w gospodarce wodnej Stalowej Woli i okolic.

Rolnictwo w Mieście Stalowa Wola odgrywa znikomą rolę. Gleby występujące na terenie Stalowej Woli są to gleby słabe jakościowo. Większość z nich zalicza się do IV i V klasy bonitacyjnej. Z rodzajem gleb występujących na terenie gminy wiąże się także rodzaj obserwowanego tam zalesienia.

Lasy zlokalizowane na terenie miasta stanowią część dawnej Puszczy Sandomierskiej, będącej jednolitym kompleksem borów sosnowych. Miasto, budowane na terenach porośniętych lasami, pomimo wycinki drzew zachowało buforowe pasy zieleni, oddzielające tereny przemysłowe od dzielnic mieszkalnych. Powierzchnia zalesionych terenów (w tym kompleks leśny położony w granicach miasta) zapewnia barierę ochronną przed zanieczyszczeniem powietrza przez hutę oraz pozostałe duże firmy i przedsiębiorstwa.

Według danych Wojewódzkiego Inspektoratu Ochrony Środowiska (WIOS) w Rzeszowie za 2010 r. powiat stalowowolski obok powiatu mieleckiego i miasta Rzeszów wprowadza do powietrza atmosferycznego największe ilości zanieczyszczeń. Największy udział w emisji substancji i energii do środowiska na terenie miasta posiadają: Elektrownia Stalowa Wola, firmy zlokalizowane na terenie Huty Stalowa Wola oraz Miejski Zakład Komunalny Sp. z o. o. Dlatego też najwięcej działań proekologicznych prowadzonych jest przez te jednostki. W zakresie ochrony powietrza główne działania skierowane są na redukcję emisji pyłów i gazów do powietrza atmosferycznego zarówno poprzez instalację filtrów jak i stosowanie nowoczesnych technologii produkcji.

¹¹³Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów na poziomie regionalnym i lokalnym, PAN, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Warszawa październik 2012, s. 117

Problemy, cele i priorytety w zakresie ochrony środowiska naturalnego wskazuje realizowany w Stalowej Woli Program Ochrony Środowiska Miasta i Gminy Stalowa Wola. W 2010r. Gmina Stalowa Wola przeznaczyła na wydatki inwestycyjne w zakresie ochrony środowiska 40139,3 tys. zł.,

W zakresie ochrony wód podziemnych i powierzchniowych główne działania obejmują przede wszystkim racjonalizację zużycia wody zarówno w procesach technologicznych jak i do celów bytowych. Rozbudowa systemu kanalizacji sanitarnej i deszczowej, szczególnie w obszarach położonych przy strefach ochrony ujęć wody, wpłynie na zmniejszenie zagrożenia zanieczyszczenia wód głównego zbiornika wodnego 425. Natomiast wprowadzenie nowych ekologicznych technologii produkcji, stosowanie urządzeń do podczyszczania ścieków, bezpośrednio w układzie jednostek powodujących ich powstawanie, modernizacja Miejskiej Oczyszczalni Ścieków oraz instalowanie urządzeń do podczyszczania ścieków deszczowych wpłynęło na poprawę stanu wód powierzchniowych rzeki San będącej głównym ich odbiornikiem.

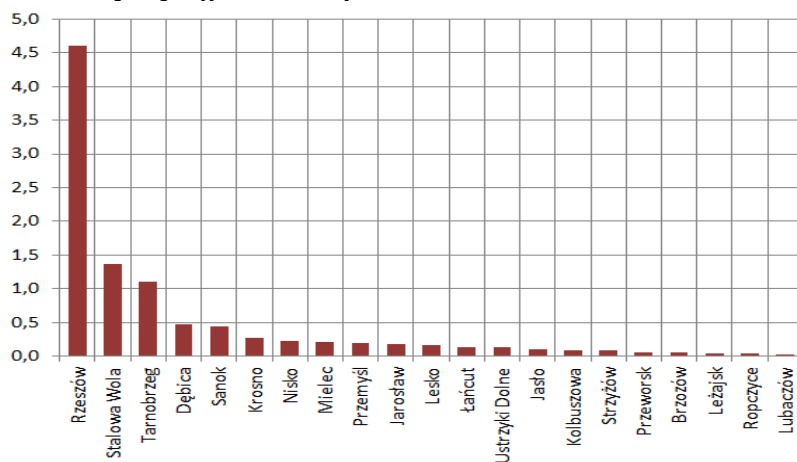
Wyniki analiz zawartych w ekspertyzie „Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym” – wskazują, iż Stalowa Wola w hierarchii migracyjno-osadniczej miast województwa podkarpackiego zajmuje wysoką pozycję.

Tabela 84. Hierarchia migracyjno-osadnicza miast województwa podkarpackiego oraz wybranych ośrodków sąsiadujących w 2009 r.

Nazwa	Liczba relacji z innymi miastami ogółem	Wskaźnik syntetyczny	Miejsce w zbiorze wszystkich miast w Polsce pod względem			Wskaźnik koncentracji migracji względem ludności
			wskaźnika syntetycznego	liczby ludności	różnica miejsc	
Kraków	157	87,738	4	3	-1	125,2
Lublin	130	21,072	10	10	0	78,5
Kielce	107	5,031	25	16	-9	58,3
Rzeszów	73	4,602	27	19	-8	92,6
Stalowa Wola	60	1,366	57	55	-2	60,3
Tarnów	36	1,244	63	27	-36	50,8
Tarnobrzeg	55	1,097	68	77	9	68,3
Dębica	36	0,469	123	87	-36	47,2
Sanok	36	0,447	125	109	-16	53,4

Źródło: opracowanie Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym. PAN, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Warszawa 2012.

Wykres 138. Kolejność miast co najmniej powiatowych województwa podkarpackiego pod względem wielkości wskaźnika rangi migracyjno-osadniczej w 2009 r.

Źródło: opracowanie Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym. PAN, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Warszawa 2012.

Jednakże wskaźnik migracyjno-osadniczy nie pokazuje ogólnego salda migracji, tylko pozycję danego miasta odnośnie napływów i odpływów do innych miast. Zauważalne są liczne wektory powiązań miasta, najbardziej widoczne są rzeczywiste ciężenia migracyjne z Niskiem. Stalowa Wola oprócz ww. Niska najsilniejsze

ciążenia grawitacyjne ma z: Tarnobrzegiem, Lublinem, Rzeszowem, Sandomierzem, Warszawą, Krakowem, Mielcem, Ostrowcem Świętokrzyskim, Kielcami, Kraśnikiem i Radomiem.¹¹⁴

W skali subregionalnej najsilniejsze powiązania są widoczne między miastami powiatu stalowowolskiego, niżańskiego i tarnobrzeskiego, przy czym miastem organizującym te powiązania w pierwszym rzędzie jest Stalowa Wola.¹¹⁵

Dużą rolę w przypadku Stalowej Woli odgrywają dojazdy do pracy, zasięg oddziaływania miasta jako ośrodka dojazdów do pracy plasuje je wśród największych koncentracji. Liczba mieszkańców zaplecza Stalowej Woli ciężąca do miasta Stalowa Wola (do tzw. ośrodka) - wg dojazdów do pracy wynosiła (w 2006 r.) prawie 107 tys., natomiast całkowita liczba ludności ciężąca do ośrodka (m. Stalowa Wola) wg dojazdów do pracy wraz z liczbą ludności Stalowej Woli wynosiła ponad 172 tys.¹¹⁶

Odnośnie liczby podmiotów gospodarczych Stalowa Wola zajmuje niezbyt wysoką pozycję, cechuje się także relatywnie niskim kapitałem ludzkim mierzonym poziomem wykształcenia.

Biorąc pod uwagę wskaźniki dot. świadczenia usług wysokiej i średnio wysokiej techniki, Stalowa Wola zajmuje wysokie miejsce, dorównując największemu ośrodkowi, którym jest Rzeszów.

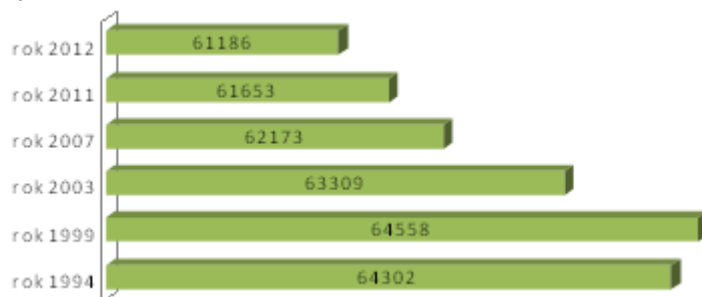
Z punktu widzenia danych dotyczących produkcji sprzedanej przemysłu oraz eksportu, Stalową Wolę zaliczyć należy do miast o dużej produkcji przemysłowej, która bierze udział w gospodarce międzynarodowej i posiada partnerów w UE.

Mielec

Mielec leży w północno-zachodniej części województwa podkarpackiego, w granicach subregionu tarnobrzeskiego. Powierzchnia miasta wynosi 46,89 km², w tym tereny zurbanizowane 1811 ha, obszary leśne 694 ha, tereny rolne 2034 ha.

Ludność Mielca ogółem wg zameldowania stałego na dzień 21.09.2012 r. wynosiła 61 186, w tym osoby w wieku poprodukcyjnym 9 500, mieszkańcy w wieku produkcyjnym 41 933.

Wykres 139. Ludność Mielca w latach 1999-2012

Źródło: Urząd Miejski w Mielcu

W okresie styczeń-październik 2012r. migracje wewnętrzne i zewnętrzne objęły ok. 1 430 osób. Czasowa emigracja zarobkowa dotyczy natomiast ok. 600 osób (głównie studentów) – wyjazdy za granicę lub poza teren gminy.

Pod względem liczby ludności wśród miast w 2010 r. Mielec zajmował 73 miejsce w Polsce, gęstość zaludnienia wynosiła 1295 osób na km² (241 miejsce).

Mielec leży w podregionie tarnobrzekim, który wg Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową w 2009 r. był w Polsce obszarem o najwyższej atrakcyjności inwestycyjnej, wysokiej atrakcyjności usługowej i przeciętnej atrakcyjności dla działalności zaawansowanych technologii. Według Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej w granicach administracyjnych Mielca 23 marca 2012 r. działały 3 352 podmioty o różnorodnym profilu produkcyjnym. (W 2010 r. w mieście działało ok. działało 307 spółek z ograniczoną

¹¹⁴Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów na poziomie regionalnym i lokalnym, PAN, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Warszawa październik 2012, s. 15

¹¹⁵ Uniregio Centrum Studiów Regionalnych, Kraków 29 października 2012 r., *Znaczenie projektów realizowanych w ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpackiego*, s. 84

¹¹⁶ Uniregio Centrum Studiów Regionalnych, Kraków 29 października 2012 r., *Znaczenie projektów realizowanych w ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpacki*, s. 87

odpowiedzialnością, 73 jawne, 15 akcyjnych, 5 komandytowych.) Największe znaczenie w mieście ma przemysł przetwórczy i jego branże: lotnicza, motoryzacyjna, elektromaszynowa, drzewna, meblarska, spożywcza, budowlana, chemiczna, farmaceutyczna, dziewiarska.

Funkcjonujące w mieście Specjalna Strefa Ekonomiczna „Euro-Park Mielec”, Mielecki Park Przemysłowy i Inkubator Nowych Technologii „In-Tech” oraz system ulg pozwalają na swobodny rozwój dużych, średnich i małych przedsiębiorstw.

Specjalna Strefa Ekonomiczna Euro Park Mielec, funkcjonująca od 1995 r., to atrakcyjne miejsce dla inwestorów, 604 ha terenów inwestycyjnych z kompleksową, nowoczesną infrastrukturą z mediami technologicznymi i pełnym uzbrojeniem gruntów, z ofertą gotowych hal fabrycznych i obsługą celną, logistyczną, hotelową.

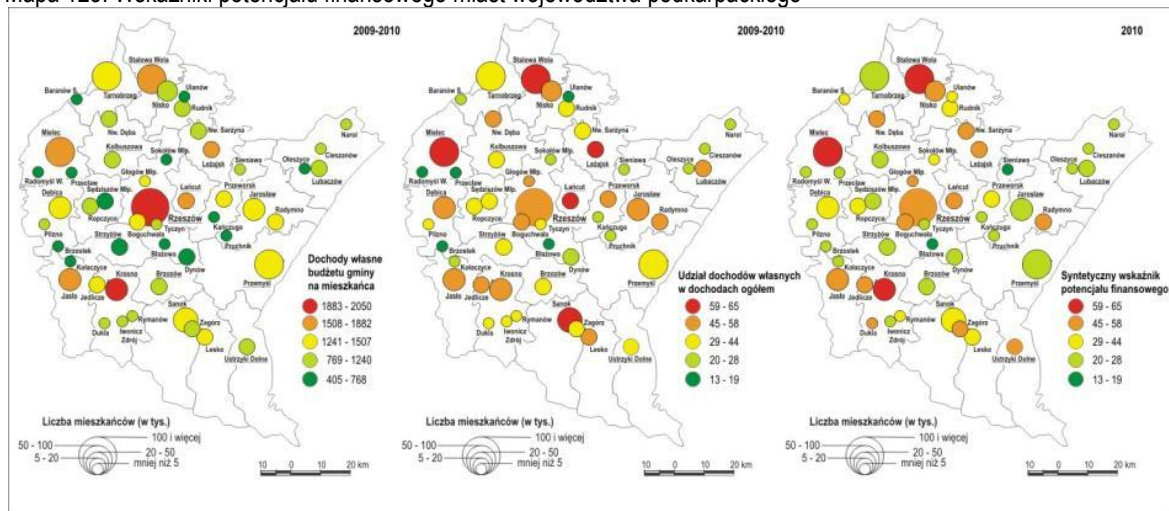
Obecnie w SSE „Euro-Park Mielec” działa wiele firm znanych w kraju i za granicą. Są to m.in.: Polskie Zakłady Lotnicze sp. z o.o. A' Sikorsky Company, Husqvarna, Lear Corporation Poland II Sp. z o.o., Kronospan Mielec Sp. z o.o., Eads PZL „Warszawa-Okęcie” S.A. Zakład Usług Agrolotniczych w Mielcu, Kirchhoff Polska Sp. z o.o., Onduline Production Sp. z o.o., Aero At Sp. z o.o., C+N Polska Sp. z o.o., Bury Mielec Sp. z o.o., Fakro WDF Sp. z o.o., First Company Sp. z o.o., Eurocast Sp. z o.o., Gregson Polska Sp. z o.o., Agmar S.A., BRW Sp. z o.o., Melex AD Tyszkiewicz Sp. z o.o., Sanglass S.A., Tarapata Sp. z o.o., Termo Organika Sp. z o.o.

Od lata 2010 r. powstaje w Mielcu ośrodek dla innowacji technicznych – Inkubator Nowoczesnych Technologii „In-Tech” (inwestycja współfinansowana ze środków „Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej 2007-2013” – jej szacowana wartość przekracza 46 mln zł). Mielec jest drugim ośrodkiem (po stolicy województwa) gdzie odnotowuje się najwyższy udział podmiotów prowadzących działalność w kategorii wysokiej i średnio wysokiej techniki.¹¹⁷ Również do bieguna o dużej produkcji przemysłowej, biorącego udział w gospodarce międzynarodowej

i posiadającego partnerów w Unii Europejskiej zaliczyć należy obszar funkcjonalny Mielca.¹¹⁸ Działające w Mielcu firmy lokują większość swoich produktów na rynku krajowym, ale istotna ich część trafia na rynki eksportowe: do państw europejskich (głównie obszar UE), do państw Ameryki Północnej (głównie USA), Ameryki Południowej i Azji. W 2007 r. wartości eksportu i importu dotyczące Mielca (liczone z powiatem) należały w Polsce do grupy o najwyższym wskaźniku, tj. powyżej 4 000 USD na jednego mieszkańca.

Mielec zajmuje również wysoką pozycję odnośnie wskaźnika udziału dochodów własnych do dochodów ogółem – 65% (dane uśrednione za 2009 i 2010 r.). Powyższy wskaźnik określa stopień „swobody” finansowej, jest on także dobrym wskaźnikiem poziomu bazy dochodowej – a tym samym poziomu rozwoju gospodarki.¹¹⁹

Mapa 125. Wskaźniki potencjału finansowego miast województwa podkarpackiego

Źródło: opracowanie K. Gwosdz na podstawie Systemu Analiz Samorządowych i BDL GUS.

¹¹⁷ Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym. Polska Akademia Nauk, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Warszawa 2012, s. 91

¹¹⁸ Idem, s. 89

¹¹⁹ Uniregio Centrum Studiów Regionalnych, Kraków 29 października 2012 r., Znaczenie projektów realizowanych w ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpackiego, s. 101, 102

Średnia wielkość nadwyżki operacyjnej na mieszkańca w latach 2009-2010, zdecydowanie najkorzystniej kształtuje się w Mielcu, gdzie wartość tego wskaźnika jest ponad dwukrotnie wyższa od średniej dla kraju¹²⁰. Wskaźnik ten określa m.in. stopień, w jakim jednostka jest może zaciągnąć nowe zobowiązania w stosunku do osiąganych dochodów.¹²¹

Mielec posiada relatywnie wysoki poziom rozwoju gospodarczego, dysponuje dobrą bazą ekonomiczną oraz charakteryzuje się wysokim potencjałem rozwojowym (po Rzeszowie i Krośnie)¹²². Pozycja Mielca wynika przede wszystkim z faktu, że jest on liderem innowacyjności wśród miast regionu oraz posiada najlepsze wskaźniki potencjału finansowego budżetu miasta. Natomiast na tle Rzeszowa i Krosna cechuje go znacznie mniejszy poziom dywersyfikacji gospodarki.¹²³ Ponadto Mielec należy zaliczyć do znaczących ośrodków miejskich o dużym wyposażeniu w usługi dla biznesu.¹²⁴

Mielec jako powiatowe miasto przemysłowe posiada również znaczny potencjał nabywczy, jest atrakcyjnym rynkiem w regionie podkarpackim i stanowi centrum handlowo-usługowe powiatu mieleckiego. Obecnie można oszacować, że spośród aktywnych podmiotów gospodarczych w Mielcu aż 64,5% stanowią firmy handlowe, a 16% usługowe.

Z zasobów naturalnych miasta eksploatowane są tylko zasoby piasku, przeznaczonego na cele budowlane. Z lasów znajdujących się w granicach miasta nadleśnictwo państwowe pozyskuje nieznaczne ilości drewna.

Mielec znajduje się w grupie miast województwa podkarpackiego dobrze rozwiniętych, posiada pewne cechy ośrodka wzrostu, choć z drugiej strony wciąż słabo widoczne są efekty dynamizowania rozwoju w obszarze jego zaplecza funkcjonalnego.¹²⁵ Mocną stroną miasta jest lokalizacja dużych przedsiębiorstw i wysokie umiędzynarodowienie gospodarki. Działaniami pożądanymi będzie wspieranie powiązań lokalnej gospodarki z dużymi przedsiębiorstwami (kooperacje w projektach, dostarczanie usług i półproduktów).

W Mielcu mają swą lokalizację ważniejsze instytucje i urzędy administracji publicznej. Zaliczyć do nich należy: Sąd Rejonowy, Prokuraturę Powiatową, Urząd Miejski, Urząd Gminy Mielec, Starostwo Powiatowe, Urząd Skarbowy, Sanepid, ZUS Inspektorat. Ponadto w mieście funkcjonują: Agencja Rozwoju Regionalnego „MARR” S.A., Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej, Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji, Oddział Agencji Rozwoju Przemysłu S.A., Oddział Celny Mielec, Posterunek Celny.

Funkcje kulturalne dla okolicznych miast i gmin pełni w szczególności Samorządowe Centrum Kultury z biblioteką, muzeum i domem kultury. Z imprez kulturalnych skierowanych na przestrzeni kilkunastu lat szerzej niż do mieszkańców miasta wybiły się m.in. koncerty Międzynarodowego Festiwalu Muzycznego, ogólnopolskie konkursy taneczne, czy też plenerowe Dni Mielca. Masowy sport i rekreacja odbywa się w klubach, na stadionach, kąpieliskach, basenach, w halach sportowych i na lotnisku.

Wśród gości odwiedzających miasto w ciągu roku kalendarzowego zdecydowanie przeważają przedstawiciele biznesu, co wiąże się z dużą atrakcyjnością inwestycyjną Mielca i strefy ekonomicznej oraz perspektywami dalszego rozwoju gospodarczego w związku z utworzonym w 2005 r. Mieleckim Parkiem Przemysłowym.

System oświaty realizowany jest poprzez szkoły podstawowe (8) i gimnazja (4). Młodzież ma możliwość kształcenia się w szkołach ogólnokształcących, ekonomicznych i technicznych. W mieście funkcjonują również trzy szkoły muzyczne. Sieć pomaturalnych placówek oświatowych tworzą w mieście Medyczna Szkoła Policealna, Mielecka Szkoła Biznesu – Policealne Studium Zawodowe dla Dorosłych, Niepubliczna Szkoła Biznesu – Policealne Studium Zawodowe, Centrum Kształcenia Praktycznego i Doskonalenia Nauczycieli. Mielec zaliczany jest do niezbyt znacznego ośrodka akademickiego z filiami i ośrodkami zamiejscowymi uczelni zlokalizowanych w innych miastach. Stacjonarne studia na poziomie licencjackim organizują dwie uczelnie z Krakowa – Akademia Górniczo-Hutnicza w Zamiejscowym Ośrodku Dydaktycznym oraz Uniwersytet Ekonomiczny w Wyższej Szkole Gospodarki i Zarządzania. Trzecim, samodzielnym ośrodkiem, jest mieleckie Nauczycielskie Kolegium Języków Obcych.

¹²⁰Uniregio Centrum Studiów Regionalnych, *Znaczenie projektów realizowanych w ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpackiego*, Kraków 2012 r., s. 104

¹²¹Idem, s. 102-104,

¹²²Idem, s. 99-100, 125

¹²³Idem, s.116-117

¹²⁴Idem, s. 82

¹²⁵ Uniregio Centrum Studiów Regionalnych, *Znaczenie projektów realizowanych w ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpackiego*, Kraków 2012 r., s. 120

Opieką zdrowotną mieszkańców miasta zajmuje się Szpital Powiatowy oraz sieć mieleckiej służby zdrowia tj. ok. 60 przychodni i gabinetów. Szpital jest nowoczesnym kompleksem kilkunastu obiektów szpitalnych z infrastrukturą

i wyposażeniem stanowiącym regionalną bazę służby zdrowia. Zasięgiem szpital obejmuje ok. 134 tysięcy mieszkańców powiatu mieleckiego, ale renoma placówki i poszerzający się wachlarz usług medycznych powoduje, że do Mielca przyjeżdżają się leczyć chorzy z innych powiatów. W 2012 r. Szpital uruchomił własne lądowisko dla helikopterów pogotowia lotniczego, zbudowane z dofinansowaniem środków z Unii Europejskiej.

Miasto Mielec, jedno z trzech w powiecie mieleckim, pełni najistotniejszą rolę w zakresie funkcji administracyjnych, kulturalnych, oświatowych, sądowniczych, medycznych, sportowych i promocyjnych subregionu nad Wisłoką i Wisłą. Mielec zalicza się także do silnych ośrodków przemysłowych.

Mielec postrzegany jest nie tylko jako miasto przemysłowe, posiada on również obiekty architektury miejskiej figurujące w rejestrze zabytków województwa podkarpackiego. Zaliczamy do nich w szczególności: zespół pałacowy Oborskich z XVIII w., dwór Wiesiołowskich, Sękowskich i Gardulskich wraz parkiem, wozownią i relikwiami fortyfikacji ziemnych, bazylikę mniejszą św. Mateusza, budynek rady miejskiej wraz z „Salą Królewską”.

We wschodniej części miasta wytyczone są szlaki przyrodniczo-edukacyjne („Do Bobra”, „Ostrowy”, „Podróżnik” i „Trześń”), przygotowane przez Nadleśnictwo Mielec. Turystykę uprawianą w granicach miasta wspomaga rozległa sieć oznakowanych ścieżek rowerowych, których przybywa wraz z budową nowych dróg, Ich łączna długość wynosi ok. 43 km.

Ponadto atrakcyjne turystycznie miejsca znajdują się w okolicach Mielca: w Przeclawiu rycerski zamek renesansowy z XVI w., w Rzemieniu XIV-wieczny książęcy zamek na wyspie, w Bliznej park historyczny i obiekty z II wojny światowej pozostałe po tajnym niemieckim poligonie rakietowym, na Górze Śmierci k. Pustkowa pozostałości komory gazowej i pomnik ku czci ponad 18 tysięcy straconych więźniów obozu Pustków, w pobliżu replika niemieckiego hitlerowskiego obozu pracy niewolniczej.

W Mielcu krzyżują się dwa ciągi drogowe – jeden w osi wschód – zachód (Rzeszów – Tarnów), drugi północ – południe (Tarnobrzeg – Dębica). Najbliższa droga krajowa - nr 9 relacji Radom - Barwinek (granica ze Słowacją) - przebiega przez Kolbuszową w odległości około 28 km od Mielca.

Przez miasto przebiegają drogi wojewódzkie. Ciąg w osi wschód-zachód biegnie jako droga wojewódzka nr 984 z Tarnowa przez granicę województw małopolskiego i podkarpackiego do Mielca i dalej po drodze wojewódzkiej nr 875 do Kolbuszowej, tj. do przecięcia się z drogą krajową nr 9 i trasą międzynarodową E-371 z Koszyc na Słowacji przez Rzeszów w kierunku Radomia. Trakt północ-południe prowadzi jako droga wojewódzka nr 985 Tarnobrzeg-Mielec-Dębica i jej rozgałęzienie nr 986 przez Ostrów do Ropczyc. Obecnie drogi 985 i 986 łączą się z międzynarodowym szlakiem drogowym E-40 do Niemiec przez Wrocław i na Ukrainę przez Rzeszów, co oznacza, iż najbliższa ww. trasa międzynarodowa E40 przebiega równoleżnikowo przez Dębicę w odległości ok. 29 km od Mielca. Równolegle do tej trasy w odległości 20 km od Mielca powstaje autostrada A4 z dwoma wjazdami na północ od Dębicy – jeden węzeł drogowy z podjazdem na autostradę powstaje w okolicy Żyrakowa, drugi w rejonie Pustyni. Trzeci podjazd autostradowy jest budowany w Ostrowie przed Ropczycami. Do autostrady A4 będzie można dojechać również pod Tarnowem (węzeł w Krzyżu) i pod Rzeszowem w okolicy Jasionki.

Warto (...) zwrócić uwagę, że w obrębie państw tzw. starej UE (UE10) jest bardzo niewiele miast wielkości Mielca z jego potencjałem przemysłowym, do których nie wiodłaby autostrada lub dwupasmowa droga ekspresowa.¹²⁶

Drogi na terenie miasta są dobrej jakości i zapewniają bardzo dogodne połączenia; towarzyszy im dobrze rozbudowana infrastruktura komplementarna: parkingi, chodniki, pobocza.

W najbliższych latach komunikacyjne położenie Mielca względem regionalnej sieci dróg ulegnie długo oczekiwanej poprawie, kiedy sąsiadujące ze sobą województwa podkarpackie i świętokrzyskie zrealizują inwestycję drogową z nowymi przeprawami mostowymi przez Wisłę i Wisłokę. Częścią nowego połączenia będzie znajdująca się w budowie obwodnica miasta Mielca.

Przez Mielec przebiega linia kolejowa, funkcjonują jednak tylko przewozy towarowe. Prowadząc na południe, na 29 kilometrów linia kolejowa PKP dochodzi do Dębicy i tam łączy przemysłowy Mielec z transeuropejską magistralą kolejową E-30 relacji Berlin-Kijów. W kierunku północnym linia kolejowa dociera do rozwidlenia w Oicach pod Tarnobrzegiem, skąd trakcjami elektrycznymi prowadzi do Sandomierza i dalej na północ w kierunku Łodzi, Radomia i Warszawy, a także w dwóch innych kierunkach – do Stalowej Woli, Zamościa i Lublina oraz do

¹²⁶ Uniregio Centrum Studiów Regionalnych, Kraków 29 października 2012 r., *Znaczenie projektów realizowanych w ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpackiego*, s. 97

Kolbuszowej i Rzeszowa. Trasa kolejowa na odcinku Dębica-Mielec-Ocice nie jest zelektryfikowana, a odcinek z Mielca do Dębicy wymaga gruntownej modernizacji. Zainwestowanie środków pozwoli na diametralne polepszenie transportu towarów koleją oraz na przywrócenie ruchu pasażerskiego, zawieszono przez Polskie Koleje Państwowe.

Najbliższe lotniska to: komunikacyjne lotnisko Rzeszów-Jasionka (odległość około 50 km), Lotnisko Mielec - na terenie miasta, lądowisko szpitalne dla helikopterów lotniczego pogotowia ratunkowego.

Lotnisko w Mielcu nie jest przystosowane do ruchu pasażerskiego, aczkolwiek proponowano stworzenie tu regionalnego portu lotniczego. Jest ono atrakcyjne dla biznesu, firm lotniczych i szkół pilotażu (obloty fabryczne samolotów i helikopterów, loty czarterowe, szkolne i treningowe), firm przemysłowych i handlowych (lotniczy transport cargo). Gminy miejskie Mielec, Tarnów, Dębica i Dąbrowa Tarnowska przejawiają zainteresowanie w tym, aby lotnisko w Mielcu rozwinęło swoje możliwości i mogło zaspokajać również potrzeby lotnicze nie tylko tych czterech gmin ale również pobliskich powiatów. Lotnisko jest czynne, utrzymywane przez spółkę „Cargo”, lecz wymaga dofinansowania, aby mogło osiągnąć nowoczesną wartość techniczno-eksploatacyjną o znaczeniu ponadlokalnym i np. pełnić funkcję lotniska zapasowego do obsługi ruchu samolotów przez Kielce i Rzeszów.

Zagrożeniem dla Mielca jest pozostawanie poza głównymi arteriami komunikacyjnymi w układzie ponadwojewódzkim, brak połączenia z planowanym systemem autostrad i dróg ekspresowych, położenie poza siecią kolejową, brak mostu na Wiśle.

Geograficznie Mielec położony jest w części Kotliny Sandomierskiej, na zachodzie przylega do prawego brzegu Wisłoki w dolnym biegu rzeki. Znaczny wpływ na dobre warunki klimatyczne ma duży kompleks leśny (południowo-zachodnia część Puszczy Sandomierskiej), stanowiący naturalną osłonę miasta od północy i wschodu.

Z funduszy na projekty przeciwpowodziowe lat 2010-2013 Unia Europejska, Ministerstwo Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, województwo podkarpackie i miasto Mielec zainwestowały 107 mln zł w hydrotechniczny system ochronny obszarów nad rzeką Wisłoką. Wzdłuż zachodniej granicy Mielca na prawym brzegu Wisłoki powstał nowy wał przeciwpowodziowy ze śluzami, urządzono poldery zalewowe. Znaczącej modernizacji poddano również stary wał Wisłoki lewobrzeżnej.

Wyniki analiz zawartych w ekspertyzie „Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym” – wskazują, iż Mielec najsilniejsze ciężenia ma z: Rzeszowem, Dębicą, Krakowem, Tarnowem, Warszawą, Tarnobrzegiem, Kielcami, Stalową Wolą, Lublinem i Ropczycami. Zasięg oddziaływania miasta na sąsiednie gminy ze względu na dojazdy do pracy obejmuje kilka gmin. Liczba mieszkańców zaplecza ciężącego do miasta Mielca wg dojazdów do pracy (w 2006 r.) wynosiła 70 817 tys., natomiast całkowita liczba ludności ciężająca do Mielca wg dojazdów do pracy łącznie z mieszkańcami miasta stanowiła 131 933 tys.¹²⁷

Pozostałe bieguny wzrostu

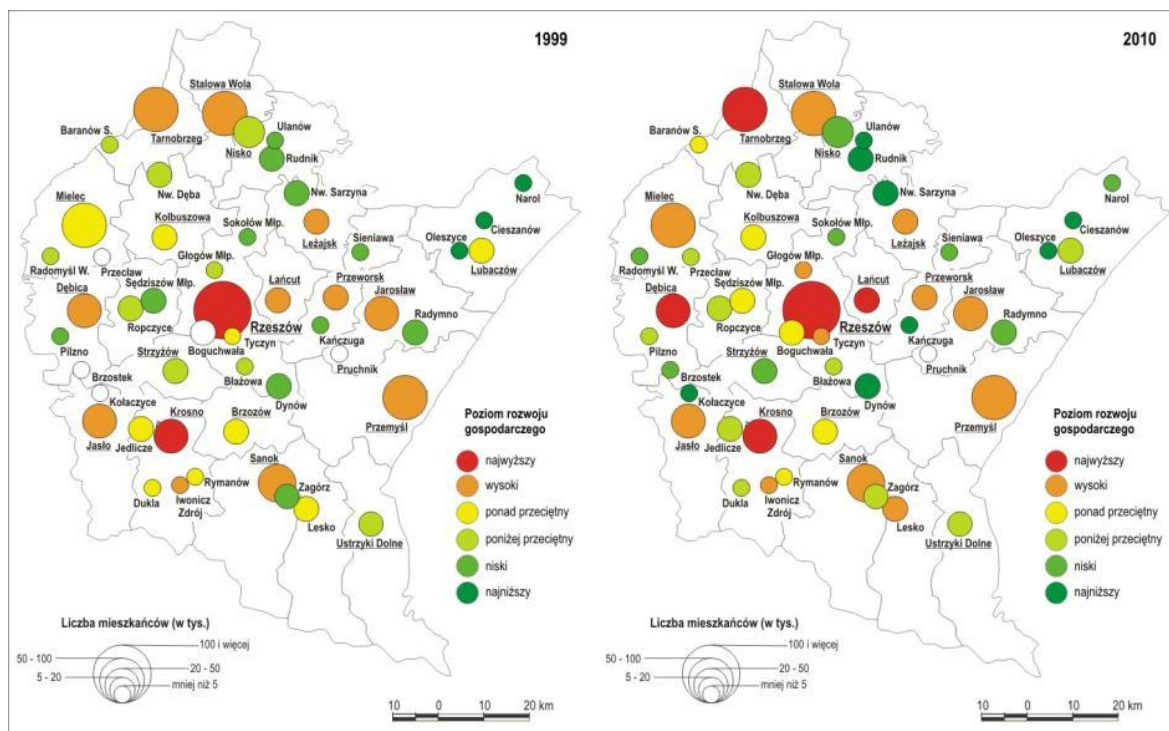
Oprócz ww. ośrodków subregionalnych na terenie województwa podkarpackiego zlokalizowane są miasta koncentrujące istotne funkcje gospodarcze i społeczne oraz posiadające potencjał rozwojowy.

O randze miast stanowi m. in.: wyposażenie w usługi dla biznesu, lokalizacja instytucji oświatowych i szkół wyższych, instytucji świadczących usługi publiczne, poziom rozwoju gospodarczego, potencjał rozwojowy miast, rynek pracy, zdolności finansowe czy też dostępność komunikacyjna.

Ważnym czynnikiem rozwojowym jest istniejący potencjał gospodarczy (obecność większych zakładów przemysłowych) jak również kompleksowo przygotowana oferta inwestycyjna, dostępność wolnych terenów i obiektów z przeznaczeniem na działalność gospodarczą. Powyższe czynniki występują w funkcjonujących na terenie województwa podkarpackiego strefach przemysłowych oraz podstrefach specjalnych stref ekonomicznych.

¹²⁷ Uniregio Centrum Studiów Regionalnych, Kraków 29 października 2012 r., *Znaczenie projektów realizowanych w ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpackiego*, s. 87

Mapa 126. Poziom rozwoju gospodarczego miast województwa podkarpackiego

Źródło: opracowanie K. Gwosdz na podstawie danych GUS, z opracowania - Uniregio Centrum Studiów Regionalnych, Kraków 29 października 2012 r., Znaczenie projektów realizowanych w ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpackiego

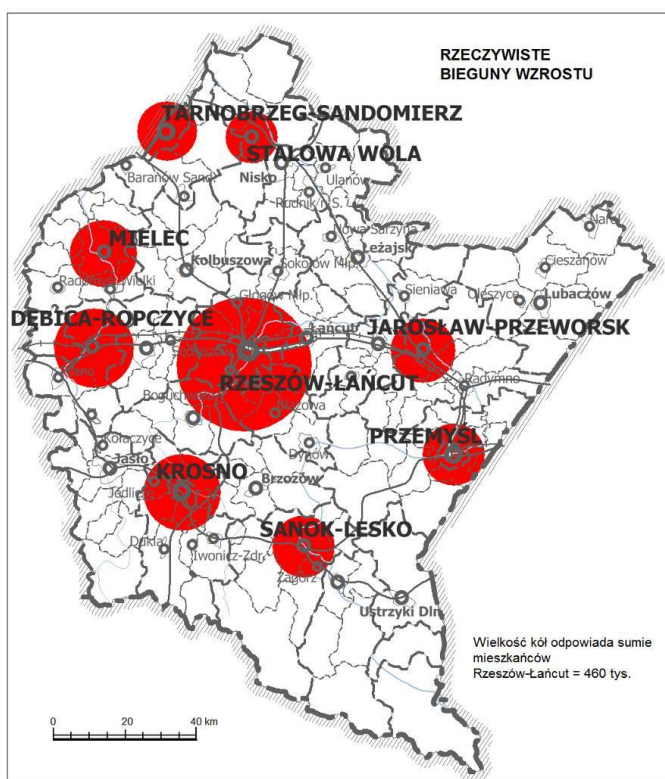
Dla województwa podkarpackiego poza Rzeszowem (który zaliczony został w KPZK 2030 jako ośrodek krajowy pełniący niektóre funkcje metropolitalne) oraz ośrodkami subregionalnymi - istotne znaczenie posiadają również pozostałe miasta.

Na potrzeby aktualizacji *Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020* opracowana została, przez pracowników Polskiej Akademii Nauk Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, ekspertyza pn. „Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym”. Jednym z głównych celów ekspertyzy było wyznaczenie biegunów wzrostu w podkarpackiej sieci miejskiej (w tym układów wielobiegunowych) oraz dokonanie typologii miast województwa. Do wyznaczenia biegunów wzrostu wykorzystano wybrane zmienne społeczno-ekonomiczne oraz wyniki badań powiązań społeczno-gospodarczych i ciężarów grawitacyjnych. Zastosowano 7 zmiennych tj: ludność w wieku produkcyjnym, napływ migracyjny, powierzchnia mieszkań oddanych do użytku, ludność z wyższym wykształceniem, liczba podmiotów gospodarczych, liczba podmiotów gospodarczych w sektorze usług wyższego rzędu, przychody największych spółek. Przeprowadzona w ekspertyzie analiza pozwoliła ostatecznie na wydzielenie 9 biegunów wzrostu. Są to następujące MOF lub pary MOF:

- Rzeszów-Łańcut (biegun o znaczeniu krajowym)
- Krosno
- Dębica-Ropczyce
- Przemyśl
- Mielec
- Tarnobrzeg-Sandomierz
- Jarosław-Przeworsk
- Sanok-Lesko

- Stalowa Wola.¹²⁸

Mapa 127. Rzeczywiste bieguny wzrostu

Źródło: „Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym”. Polska Akademia Nauk, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Warszawa 2012,

Ponadto jako ośrodek wymagający interwencji w zakresie wsparcia funkcji ponadlokalnych został wskazany (w ww. ekspertyzie) Lubaczów.

Wstępnie określone w ekspertyzie bieguny wzrostu wraz z otaczającymi je terenami będą w sensie przestrzennym utożsamiane z Miejskimi Obszarami Funkcjonalnymi wyznaczonymi w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego. Miejskie Obszary Funkcjonalne każdorazowo składać się będą z rdzenia - miasta głównego, strefy podmiejskiej oraz strefy zewnętrznej.¹²⁹

Niektóre wyznaczone w ekspertyzie bieguny wzrostu stanowią jednocześnie ośrodki subregionalne – wyróżnione w Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030.

Te same zmienne zostały zastosowane przy dokonywaniu typologii miast, której podlegał zbiór gmin miejskich i miejsko-wiejskich województwa. Podczas dokonywania typologii miast dla pozostałych jednostek przyjęto dodatkowo następujące kryteria:

- posiadanie statusu ośrodka powiatowego,
- położenie w obrębie obszaru funkcjonalnego jednego z wybranych biegunów wzrostu,
- podstawy rozwojowe określone na podstawie analogicznych zmiennych.

Zbiór miast został podzielony na dwie części w oparciu o medianę, wskazując umownie jednostki o dobrych i zagrożonych podstawach rozwoju.¹³⁰

¹²⁸ Por: Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym. Warszawa 2012, Polska Akademia Nauk, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, s. 46,

¹²⁹ J.w., s. 36.

¹³⁰ „Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym”. Warszawa 2012, Polska Akademia Nauk, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, s. 103

Tabela 85. Typologia miast województwa podkarpackiego

	O dobrych podstawach rozwoju	O zagrożonych podstawach rozwoju
Rdzeń bieguna wzrostu I rzędu	Rzeszów-Łańcut	
Rdzenie biegunów wzrostu II rzędu	Krosno Dębica-Ropczyce Przemyśl Mielec Tarnobrzeg-Sandomierz Jarosław-Przeworsk Sanok-Lesko Stalowa Wola	
Inne miasta powiatowe	Brzozów Jasło Kolbuszowa Lubaczów Nisko Strzyżów	Leżajsk Ustrzyki Dolne
Pozostałe ośrodki w obszarach funkcjonalnych BW	Baranów Sandomierski Boguchwała Dukla Głogów Małopolski Iwonicz Zdrój Kołaczyce Przeclaw Tyczyn	Błażowa Brzostek Jedlicze Pilzno Radomyśl Wielki Rymanów Sędziszów Małopolski Sokołów Małopolski Ulanów Zagórz
Pozostałe ośrodki poza obszarami funkcjonalnymi BW	Sieniawa	Cieszanów Kańczuga Narol Nowa Dęba Nowa Sarzyna Oleszyce Rudnik nad Sanem Radymno Dynów

Zródło: „Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym”, Polska Akademia Nauk, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Warszawa 2012 r.

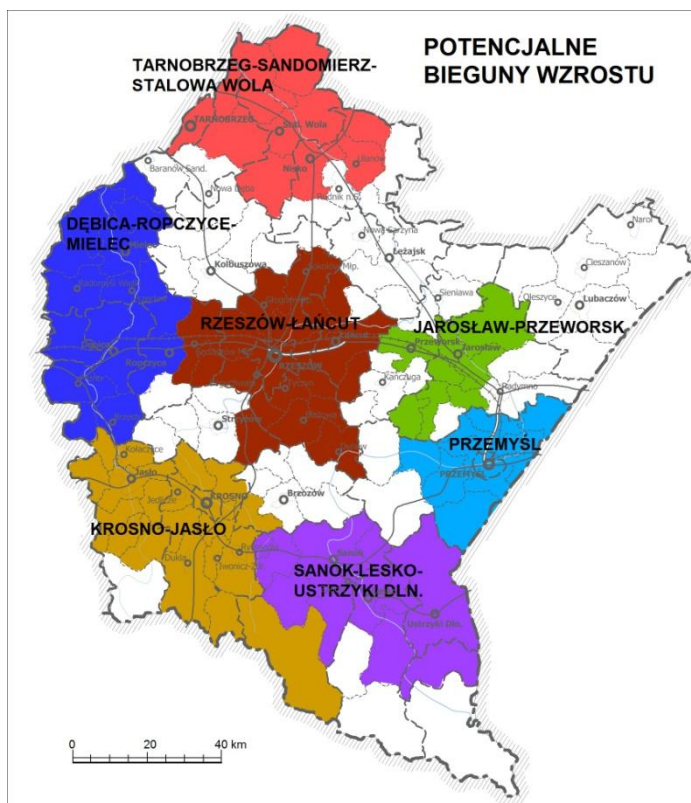
Przeprowadzona typologia wskazuje na charakterystyczne prawidłowości odnośnie zróżnicowań potencjału rozwojowego miast województwa. Funkcja powiatowa powoduje w większości przypadków zwiększenie tego potencjału. Tylko dwa ośrodki powiatowe Leżajsk i Ustrzyki Dolne znalazły się w grupie miast o zagrożonych podstawach rozwojowych. Jednocześnie silnym elementem prorozwojowym jest także położenie w obrębie obszarów funkcjonalnych biegunów wzrostu. Blisko połowa miast znajdujących się w tych obszarach odznacza się mocnymi podstawami rozwojowymi. Koncentracja małych miast o dobrej sytuacji ekonomicznej ma miejsce przede wszystkim w centralnej części województwa w obrębie MOF Rzeszów-Łańcut oraz w zachodniej części regionu w pasie od Krosna przez Dębicę po Mielec i Tarnobrzeg. Jednocześnie najwięcej miast zagrożonych znajduje się na północy i północnym-wschodzie województwa. Największymi miastami o słabych podstawach rozwojowych są Nowa Dęba, Rudnik i Nowa Sarzyna. W tej samej kategorii znalazły się także małe ośrodki z powiatu lubaczowskiego oraz Radymno. Na uwagę zasługuje również Dynów, który mimo pozornie centralnego położenia jest jednym z miast o zagrożonych podstawach rozwoju. Przyczyn tego stanu rzeczy doszukiwać się można w złej dostępności transportowej, szczególnie na kierunku aglomeracji rzeszowskiej. Specjalnego zainteresowania ze strony polityki regionalnej wymagają dwa wspomniane wyżej zagrożone ośrodki powiatowe, czyli Leżajski i Ustrzyki Dolne. Wsparcia dla Ustrzyk doszukiwać można się w integracji z MOF Sanok-Lesko oraz korzyściach z rozwoju funkcji turystycznych oraz obsługi ruchu granicznego. W przypadku Leżajska wskazane jest wzmacnianie jego funkcji na drodze rozwoju infrastruktury (powiązania z sąsiednimi MOF) lub poprzez poszukiwanie nowych funkcji o charakterze endogenicznym.¹³¹

¹³¹Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym. Warszawa 2012, Polska Akademia Nauk, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, s. 105-106

Jako układ docelowy, którego stworzenie powinno stanowić jeden z celów polityki regionalnej i przestrzennej województwa, dojść musi do silniejszej integracji sąsiednich ośrodków, czego efektem byłoby istnienie 7, w większości bi- lub multipolarnych biegunów wzrostu:

- Rzeszów - Łańcut (biegun o znaczeniu krajowym)
- Krosno – Jasło
- Dębica – Ropczyce - Mielec
- Przemyśl
- Tarnobrzeg – Sandomierz - Stalowa Wola
- Jarosław - Przeworsk
- Sanok – Lesko - Ustrzyki Dolne.¹³²

Mapa 128. Potencjalne bieguny wzrostu

Źródło: „Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym, Polska Akademia Nauk, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania.

W układzie docelowym istotną (i wymagającą wsparcia) rolę odegrać muszą także układy pasmowe. Są to dwa równoleżnikowe pasma o wysokim poziomie urbanizacji (Tarnów-Dębica-Rzeszów-Łańcut i Gorlice-Jasło-Krosno) oraz strefy intensywnych powiązań transgranicznych z Ukrainą (Przeworsk-Jarosław-Przemyśl) i Słowacją (Krosno).¹³³

¹³²dem., s. 47

¹³³„Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym”. Polska Akademia Nauk, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Warszawa 2012, s.47

2. Funkcje obszarów wiejskich

Niezależnie od przyjętej definicji w odniesieniu do obszarów wiejskich, pełnią one rolę o fundamentalnym znaczeniu dla zrównoważonego rozwoju zarówno regionu jak i kraju. Poza faktem, iż zajmują przeważającą część obszaru województwa, są miejscem życia pracy i wypoczynku dla znacznej jego części ludności.

Zatem spośród wielu funkcji można obszarom wiejskim kilka o zasadniczym znaczeniu z pośród których najbardziej powszechna jest funkcja rolnicza. Jednocześnie, w aspekcie społecznym pełnią funkcje osiedleńcza, będąc miejscem zamieszkania dla przeważającej części mieszkańców województwa podkarpackiego.

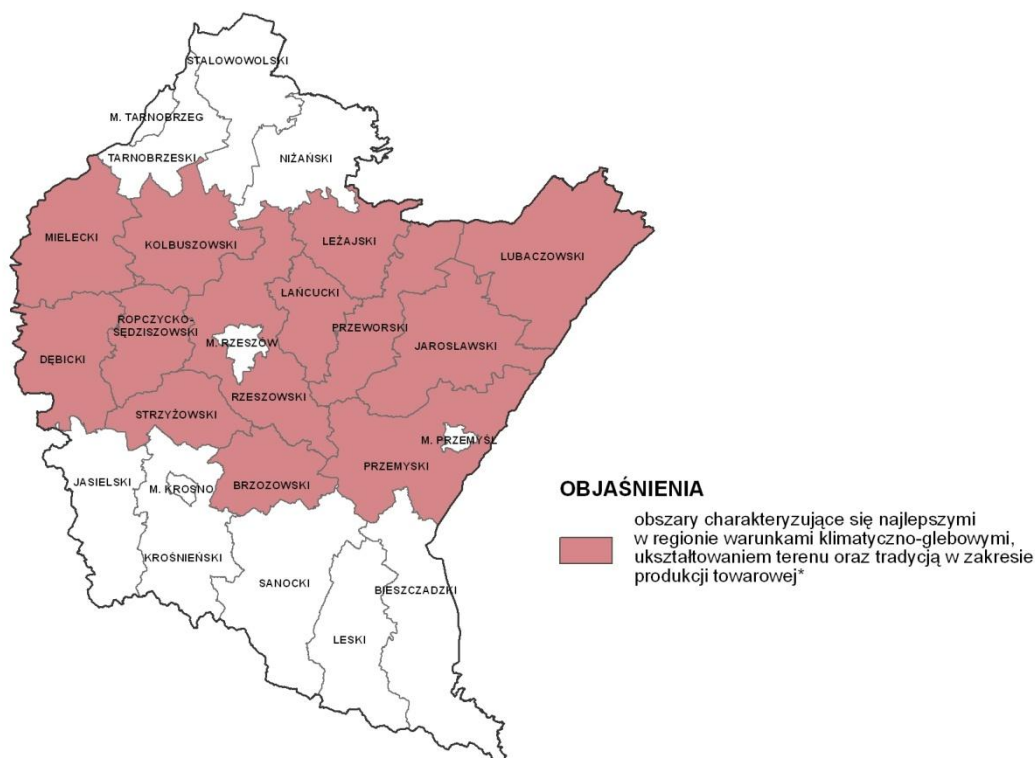
Obszary wiejskie dla znacznej części społeczeństwa są (i będą) miejscem pracy zarówno w rolnictwie, a coraz częściej poza nim. Na obszarach tych znajduje się zdecydowana większość form ochrony przyrody co w połączeniu ze zróżnicowaniem krajobrazowym pozwala przypisać obszarom wiejskim funkcję turystyczną i uzdrowiskową.

Podkarpacka wieś często zróżnicowana kulturowo, a przez to bogata w obrzędowość pozostaje depozytariuszem niepowtarzalnych zasobów oraz wartości składających się na jakość życia nie zawsze dostępną w miastach.

2.1. Funkcja rolnicza

Z uwagi na warunki społeczno-gospodarcze występujące w przeszłości, rolnictwo województwa podkarpackiego posiada własną specyfikę wyróżniającą się przede wszystkim dużym rozdrobnieniem agrarnym, nadmiarem zasobów siły roboczej oraz niską towarowością produkcji rolnej. Znaczne zróżnicowanie warunków przyrodniczo-glebowych sprawia, że produkcja rolnicza prowadzona jest często w skrajnie różnych warunkach biorąc pod uwagę zarówno jakość gleb, klimat oraz wysokość nad poziomem morza i ukształtowanie terenu. Obszary charakteryzujące się najlepszymi w regionie warunkami klimatyczno – glebowymi, ukształtowaniem terenu oraz tradycją w zakresie produkcji towarowej przedstawia poniższa mapa.

Mapa 129. Obszary charakteryzujące się najlepszymi w regionie warunkami klimatyczno – glebowymi, ukształtowaniem terenu oraz tradycją w zakresie produkcji towarowej

* źródło: Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego

Powierzchnia użytków rolnych w 2010 r. wynosiła 693,1 tys. ha, tj. 38,8% ogólnej powierzchni województwa (w Polsce – 15503,0 tys. ha, tj. 49,6% powierzchni kraju), z których 52,3% stanowiły grunty orne (w kraju – 70,2%, sady – 2,0% (w kraju – 2,4%), łąki i pastwiska trwale zajmowały 30,7% użytków rolnych (Polska – 21,2%), a pozostałe użytki rolne (tj. użytki rolne nie użytkowane i nie będące w dobrej kulturze rolnej, które w razie zmiany decyzji można przywrócić do produkcji rolniczej przy wykorzystaniu zasobów gospodarstwa) – 13,6% użytków rolnych (Polska – 5,8%). Powierzchnia gruntów ugorowanych w 2010 r. wyniosła 52,9 tys. ha (w kraju – 449,8 tys. ha). Udział ugorów w gruntach ornych wyniósł 14,6% (w kraju – 4,1%).

W 2010 r. nastąpiła zmiana w strukturze gospodarstw według wielkości użytków rolnych. Ogólna liczba indywidualnych gospodarstw rolnych wynosiła 261,3 tys. i zmniejszyła się o 35,1 tys. gospodarstw (o 11,8%) w porównaniu z 2009 r. Gospodarowały one na 779777 ha (w roku 2009 – 850053 ha), z których 82% stanowiły użytki rolne. Największą grupę w ogólnej liczbie gospodarstw indywidualnych stanowiły gospodarstwa o powierzchni 1-5 ha UR (45,6%). Udział gospodarstw o powierzchni powyżej 10 ha UR wynosi 2,3%. Wzrosła również liczba gospodarstw o powierzchni UR powyżej 15 ha o 11 %. Gospodarstw o powierzchni 100 ha i więcej było tylko 186, co stanowiło 0,1%.

W 2010 r. liczba gospodarstw rolnych indywidualnych powyżej 1 ha UR wynosiła 145,0 tys. co stanowiło 55,5% wszystkich gospodarstw indywidualnych i w porównaniu z 2009 r. odnotowano spadek o 32,2 tys. tj. o prawie 20%. Zajmowały one 700804 ha, z czego 591147 ha stanowiły użytki rolne. Średnia powierzchnia użytków rolnych w indywidualnym gospodarstwie rolnym o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych wynosiła w 2010 r. 4,08 ha (w kraju - 8,60 ha) i w porównaniu z 2009 r. zwiększyła się o 11,5% a w kraju o 7,5%.

Liczba gospodarstw indywidualnych o powierzchni do 1 ha UR wynosiła 116,3 tys. (44,5% wszystkich gosp. indywidualnych) i w porównaniu z 2009 r. obniżyła się o 2,9 tys. (o 2,5%). We władaniu tych gospodarstw znajdowało się 78973 ha (użytki rolne – 60,7%).

Negatywny wpływ na kształt obecnej struktury obszarowej gospodarstw, a tym samym na funkcjonowanie gospodarstw rolniczych na Podkarpaciu wywiera niekorzystny rozłóg gospodarstw – przeciętne gospodarstwo składa się z kilku do kilkunastu działek, których wielkość nie przekracza 0,35 ha.

Według Powszechnego Spisu Rolnego w 2002 r. co trzecie (33,6%) gospodarstwo indywidualne z użytkami rolnymi położone było tylko na 1 działce. Największy odsetek (37,8%) stanowiły gospodarstwa składające się z 2-3 działek, a 2,8% gospodarstw składało się z ponad 10 działek.

Natomiast Według Powszechnego Spisu Rolnego przeprowadzonego w 2010 r. tylko prawie co czwarte gospodarstwo indywidualne z użytkami rolnymi (tj. 27,5% wszystkich gospodarstw rolnych) położone było na 1 działce.

Przeważały gospodarstwa składające się z 2-3 działek które stanowiły 33,4% ogółu gospodarstw rolnych. Znaczny odsetek – 31,4% - stanowiły także gospodarstwa składające się od 4 do 9 działek. Gospodarstw składających się z 10 i więcej działek było 7,7% ogółu gospodarstw rolnych.

Tabela 86. Gospodarstwa indywidualne o powierzchni powyżej 1ha użytków rolnych według grup obszarowych w 2010 r.

Wyszczególnienie	Ogółem	O powierzchni użytków rolnych				
		1-2 ha	2-5 ha	5-10 ha	10-15 ha	15 ha i więcej
Gospodarstwa w liczbach bezwzględnych						
Polska	1558413	342189	519252	351461	152173	193338
Podkarpackie	145002	53471	65754	19494	3233	3050
w odsetkach						
Polska	100,0	22,0	33,3	22,6	9,8	12,4
Podkarpackie	100,0	36,9	45,3	13,4	2,2	2,1
Powierzchnia użytków rolnych w hektarach						
Polska	13404083	500256	1687551	2501035	1847422	6867820
Podkarpackie	591147	77762	206588	129490	38518	138789
w odsetkach						
Polska	100,0	3,7	12,6	18,7	13,8	51,2
Podkarpackie	100,0	13,2	34,9	21,9	6,5	23,5
Średnia powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwie w ha						
Polska	8,60	1,46	3,25	7,12	12,14	35,52
Podkarpackie	4,08	1,45	3,14	6,64	11,91	45,50

Źródło: Główny Urząd Statystyczny

Podstawy trwałości obecnej struktury agrarnej:

- „Strukturę obszarową gospodarstw rolniczych na Podkarpaciu cechuje pewna stabilność. Nieczęsto zdarzają się przypadki zmiany powierzchni, jednak można zauważyć pewne pozytywne trendy koncentracji ziemi w gospodarstwach obszarowo większych”.
- Na małe zainteresowanie obrotem gruntami rolnymi wpływa m.in. cena. W ocenie rolników z jednej strony – ziemia jest zbyt droga, aby warto było w nią inwestować, a powiększenie gospodarstwa o jedną czy dwie działki w niczym nie zmieni jego sytuacji. Z drugiej strony – ziemia jest zbyt tania, ażeby się jej pozbywać i uzyskana suma nie wystarczy na rozwiązanie problemów rodziny, np. stworzenie alternatywnego miejsca pracy. Istotnym elementem są często nieuregulowane sprawy własnościowe.
- Trwałość obecnej struktury obszarowej wynika również z funkcji, jakie pełnią drobne gospodarstwa:
 - produkcja na samozaopatrzenie rodziny, mającej także inne źródła dochodów pieniężnych,
 - blisko 30% drobnych gospodarstw, a w przedziale 1 - 2 ha połowa, nie sprzedaje wytworzonych w nich produktów. Według PSR 2002 spośród gospodarstw indywidualnych, których użytkownicy deklaruje prowadzenie działalności rolniczej (realizowanej wyłącznie lub jednocześnie z działalnością pozarolniczą) 98 656 gospodarstw (41,8%) produkowało wyłącznie na własne potrzeby. Spośród gospodarstw małych tj. do 1 ha UR 61,8% gospodarstw produkowało wyłącznie na własne potrzeby, natomiast o powierzchni 1-2 ha UR - prawie połowa (48,8%) gospodarstw. Także wśród gospodarstw dużych o powierzchni 20 ha i więcej UR 4,3% produkowało wyłącznie na własne potrzeby, gospodarstwo zabezpiecza minimum żywnościowe na wypadek utraty pracy oraz stanowi źródło dodatkowego (zazwyczaj niewielkiego) dochodu pochodzącego z dopłat bezpośrednich.

Nie bez znaczenia jest również specyficzny dla naszego województwa czynnik tradycyjnego przywiązania do posiadanej ziemi czyli do tzw. „ojcowizny”. Szczególnie widoczne jest to wśród rolników starszego pokolenia. W takich przypadkach proces zmiany mentalności jest bardzo długotrwały, a czasami okazuje się wręcz niemożliwy. Podstawowym zabiegiem kompleksowo urządzającym rolniczą przestrzeń produkcyjną jest scalanie gruntów. W warunkach podkarpackiego rozdrobnionego rolnictwa scalenia gruntów są najbardziej sprawnym instrumentem dokonywania przemian w strukturze agrarnej i w tworzeniu racjonalnie ukształtowanych gospodarstw rolnych. Prowadzenie prac scaleniowych można podzielić na 3 okresy tj.: wykonane do 1945 roku, wykonane w latach 1946-1989 oraz wykonane po 1990 roku. Poniższa tabela odzwierciedla wykonane scalenia w województwie podkarpackim.

Tabela 87. Wykonane scalenia na Podkarpaciu

Ilość powiatów, w których przeprowadzono scalenia	Ilość gmin, w których przeprowadzono scalenia	Liczba obiektów scaleniowych	Obszar objęty scaleniem w ha	Powierzchnia scalona w latach		
				do 1945 r	1946-1989	po 1990r.
2	3	4	5	6	7	8
18	78	316	266 761	8770	206 828	51 163 *

*- należy dodać jeszcze powierzchnie około 20 000 ha wykonanych scaleń związanych z budową autostrady A- 4
 Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Należy zaznaczyć, że podstawowym źródłem finansowania przeprowadzanych scaleń są środki Unii Europejskiej tj.: Sektorowego Programu Operacyjnego Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich na lata 2004-2006 oraz Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. (łącznie ponad 10 000 ha)

Obok tych scaleń prowadzone są również scalenia związane z budową odcinka autostrady A-4 (łącznie powierzchnia około 20 000 ha)

Oczekiwania społeczności wiejskiej zmierzają do wielofunkcyjnego urządzenia obszarów, polegającego przede wszystkim na:

- scaleniu lub wymianie gruntów
- urządzeniu głównych dróg transportu rolnego
- lokalnych regulacji stosunków wodnych
- rekultywacji gruntów zdewastowanych i zdegradowanych
- zalesianiu gruntów nieefektywnych dla produkcji rolniczej

- budowie lub modernizacji infrastruktury technicznej i społecznej
- stworzeniu warunków do inwestowania w lokalne usługi oraz przetwórstwo miejscowych surowców.

W województwie podkarpackim nie występuje w zasadzie problem braku siły roboczej.

Analizując dane statystyczne odnoszące się do warunków produkcji rolniczej i struktury agrarnej w województwie podkarpackim należy zauważyć tendencje spadkową w zakresie ogólnej powierzchni użytków rolnych przy jednoczesnym, nieznacznym wzroście powierzchni sadów. Analogicznie wzrosła powierzchnia gruntów ugorowanych i tych nieużytkowanych ze względu na ich niską kulturę rolną.

Znacząco, bo przeszło o ok. 12 % spadła liczba indywidualnych gospodarstw rolnych, przy jednoczesnym, niewielkim wzroście średniej powierzchni gospodarstw rolnych.

Bardzo znacząco spadła liczba gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha (*według danych statystycznych pomiędzy latami 2009-2010 spadek ten wyniósł ponad 18%*). Jednakże wzrosła liczba gospodarstw rolnych o powierzchni 15 ha i więcej (o 11%), ale ich udział w ogólnej liczbie gospodarstw powyżej 1 ha był niewielki i wynosił 2,1 %.

Liczba gospodarstw do 1 ha zmniejszyła się o 3%.

Mając na uwadze powyższe należy zauważyć, iż zmiany w strukturze agrarnej zachodzące na Podkarpaciu wskazują na zwiększanie udziału gospodarstw obszarowo większych kosztem gospodarstw obszarowo mniejszych. Z punktu widzenia mikroekonomicznej efektywności gospodarowania proces ten należy uznać za korzystny.

Dane statystyczne w tym zakresie wykazują występowanie podobnych tendencji w odniesieniu do całego kraju.

Struktura poziomu wykształcenia ogólnej osoby kierującej gospodarstwem rolnym w 2007 r. przedstawiała się następująco:

- wyższe – 6,6% (Polska 6,8%)
- policealne – 1,4% (Polska 1,2%)
- średnie zawodowe – 21,4% (Polska 23,4%)
- średnie ogólnokształcące – 5,6% (Polska 4,8%)
- zasadnicze zawodowe – 35,7% (Polska 37,5%)
- gimnazjalne, podstawowe – 26,4% (Polska 22,9%)
- podstawowe nieukończone i bez wykształcenia szkolnego – 2,9% (Polska 3,3%).

Niestety niekorzystnym zjawiskiem jest spadek liczby osób posiadających wykształcenie rolnicze, które w znacznym stopniu może mieć wpływ na poziom gospodarowania. Powiązać to należy ze spadkiem zainteresowania kształceniem na kierunkach „czysto” rolniczych i wzrostem zainteresowania takimi kierunkami jak np. architektura krajobrazu.

2.2. Funkcja osiedleńcza

Warunki społeczno-ekonomiczne, zatrudnienie w rolnictwie, migracje na obszarach wiejskich.

Dostępne dane statystyczne w zakresie warunków społeczno- ekonomicznych, zatrudnienia w rolnictwie i migracji na obszarach wiejskich pozwalają zaobserwować niewielki spadek udziału mieszkańców zamieszkujących obszary wiejskie. Jednakże jest to wynik włączania do miast części wsi bądź całych wsi(do Rzeszowa i Przemyśla), a także uzyskaniem przez miejscowości wiejskie statusu miasta (Boguchwała, Brzostek, Kołaczyce, Przecław, Pruchnik).

Tendencją natomiast jest (podobnie jak w kraju), jak wynika z danych w przeciągu ostatnich lat, wzrost napływu ludności na wieś. (Największe nasilenie przepływu ludności z miasta na wieś widoczne jest w powiatach rzeszowskim, stalowowolskim oraz mieleckim. Największe zaś odpływy ludności ze wsi notowane są w powiatach brzozowskim, lubaczowskim i strzyżowskim.)

Obserwuje się również spadek liczby osób opuszczających wieś podkarpacką z tytułu wyjazdu za granicę na stałe i wzrost osiedlających się na stałe obywateli innych państw o czym świadczy dodatnie saldo migracji zagranicznych.

Tabela 88. Migracje na obszarach wiejskich 2006-2010 (w powiatach województwa podkarpackiego).

Wyszczególnienie	Migracje wewnętrzne napływ	Migracje zagraniczne imigracja	Migracje wewnętrzne odpływ	Migracje zagraniczne emigracja	Saldo migracji stałej	Saldo migracji zewnętrznej
Obszar wiejski	10684	423	9981	698	428	-275
bieszczadzki	131	6	141	6	-10	0
brzozowski	361	17	432	50	-104	-33
dębicki	711	32	613	45	85	-13
jarosławski	583	20	622	22	-41	-2
jasielski	608	21	577	57	-5	-36
kolbuszowski	313	36	323	32	-6	4
krośnieński	845	40	795	54	36	-14
leżajski	319	16	340	20	-25	-4
lubaczowski	259	5	394	32	-162	-27
łańcucki	506	9	379	13	123	-4
mielecki	657	37	527	57	110	-20
niżański	300	13	321	21	-29	-8
przemyski	703	30	710	22	1	8
przeworski	459	5	471	13	-20	-8
ropczycko-sędziszowski	323	26	323	58	-32	-32
rzeszowski	1827	58	1335	52	498	6
sanocki	429	11	368	9	63	2
stalowowolski	562	20	320	58	204	-38
strzyżowski	310	5	456	22	-163	-17
tarnobrzeski	238	9	316	48	-117	-39
leski	240	7	218	7	22	0

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

W 2010 r. obszary wiejskie województwa podkarpackiego zamieszkiwało 58,6% ogólnej liczby mieszkańców (w kraju – 39,1%). W strukturze zatrudnienia na obszarach wiejskich szczególna rolę odgrywa rolnictwo zapewniające najwięcej miejsc pracy i absorbujące część bezrobocia ukrytego. W niektórych regionach województwa pewne ilości miejsc pracy zapewnia również gospodarka rybacka.

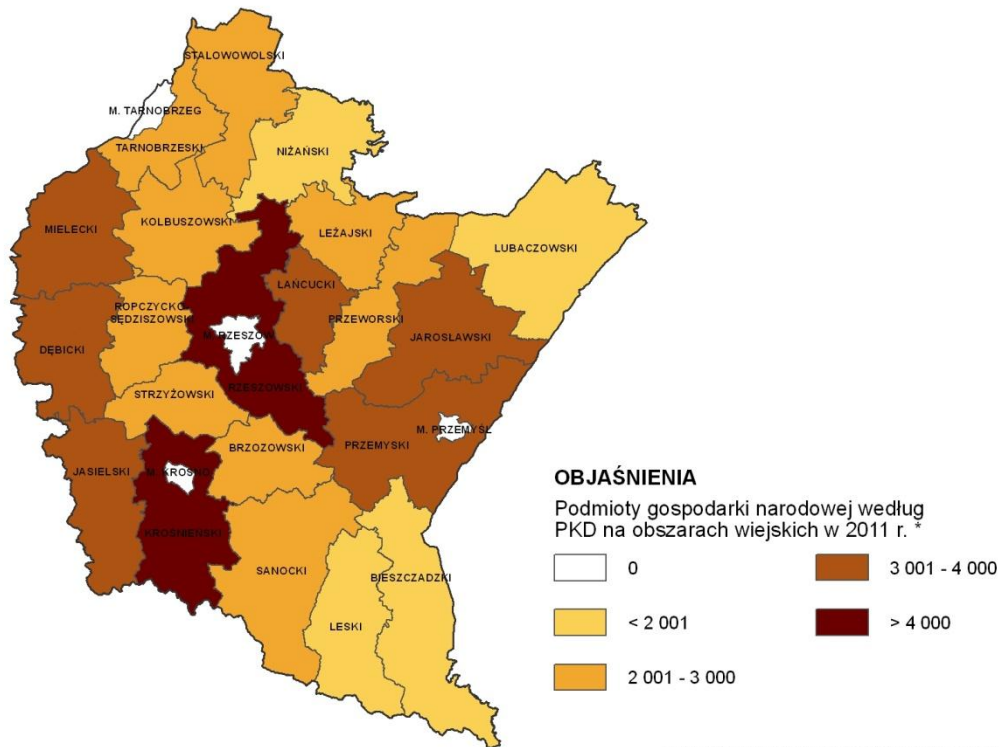
W 2007 r. w województwie podkarpackim i kraju struktura gospodarstw indywidualnych według głównego źródła dochodu gospodarstwa domowego przedstawiała się następująco:

- z działalności rolniczej – 7,5% (Polska – 25,3%)
- z działalności rolniczej i pracy najemnej – 1,1% (Polska – 1,2%)
- z pracy najemnej – 37,6% (Polska – 31,6%)
- z pracy najemnej i działalności rolniczej – 7,8% (Polska – 4,3%)
- z działalności pozarolniczej – 2,9% (Polska – 4,9%)
- z emerytury i renty – 34,7% (Polska – 24,1%)
- z niezarobkowych źródeł utrzymania – 0,9% (Polska – 1,1%)

Dla 7,5% (Polska – 7,5%) ogółu gospodarstw domowych użytkujących gospodarstwo rolne, żadne z powyżej wymienionych źródeł dochodów nie przekroczyło 50% dochodów ogółem.

Mały obecnie udział działalności pozarolniczej w kształtowaniu struktury zatrudnienia ludności wiejskiej jest pochodną wielu czynników, spośród których do najważniejszych zalicza się brak pozarolniczych miejsc pracy na obszarach wiejskich.

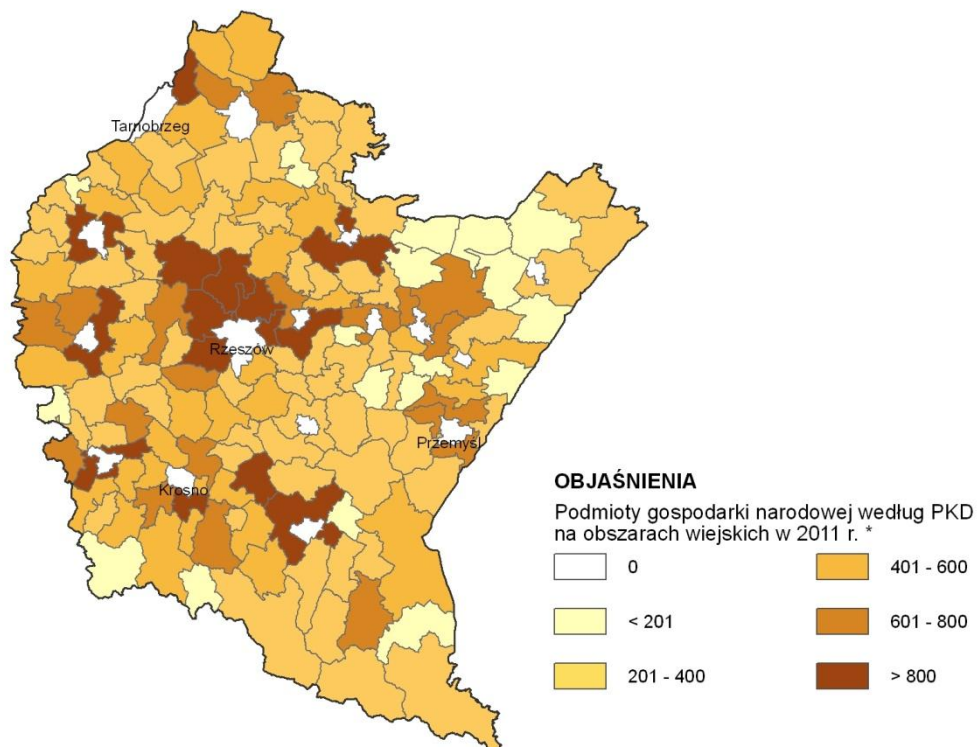
Mapa 130. Podmioty gospodarki narodowej według PKD na obszarach wiejskich ogółem w 2011 r. (w powiatach województwa podkarpackiego)

* źródło: Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego

Źródło: Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego

Mapa 131. Podmioty gospodarki narodowej według PKD na obszarach wiejskich ogółem w 2011 r. (w gminach województwa podkarpackiego)

* źródło: Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego

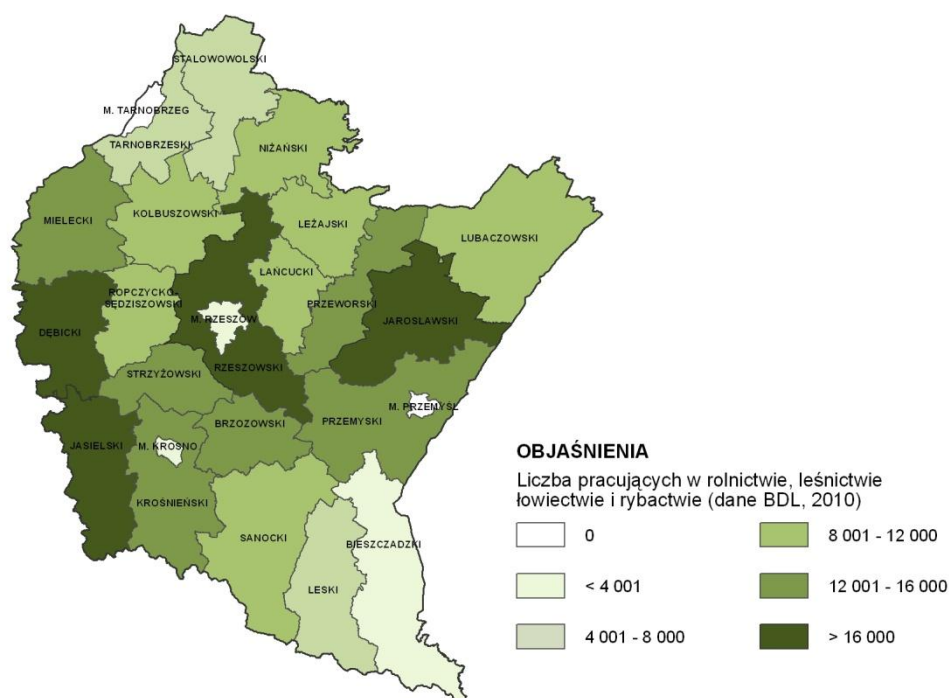
Źródło: Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego

Tabela 89. Podmioty gospodarki narodowej według sekcji polskiej klasyfikacji działalności (PKD) na obszarach wiejskich w 2011 r.

wyszczególnienie	ogółem	w tym								
		rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	przemysł		budown ictwo	handel, napraw a pojazdó w samoch odowyc h	zakwater owanie i gastro nomia	transport i gospodar ka magazyn owa	działalno ść finansow a i ubezpiec zeniowa	działalno ść profesjon alna, naukowa i techniczn a
			razem	w tym przetwórs two przemysł owe						
podkarpackie	63477	2818	8040	7644	10705	16808	1762	5278	1463	2888
bieszczadzki	1064	321	89	80	100	155	89	71	8	29
brzozowski	2891	93	333	316	732	654	55	243	63	137
jasielski	3806	123	512	486	565	1160	98	305	70	180
krośnieński	5744	214	727	700	914	1630	152	425	148	281
leski	1955	293	149	143	202	387	330	93	24	63
sanocki	2688	286	247	236	426	639	99	219	50	108
jarosławski	3300	113	329	297	556	1004	55	307	91	149
lubaczowski	1489	99	170	165	255	392	39	86	34	51
przemyski	3670	200	324	298	457	1112	113	247	106	159
przeworski	2239	57	273	264	327	650	40	196	55	89
kolbuszowski	2358	78	275	261	569	561	44	223	42	85
łańcucki	3405	102	476	452	503	918	62	323	75	207
ropczycko- sędziszowski	2415	80	299	291	464	620	34	301	56	87
rzeszowski	7940	168	1269	1236	1295	2084	150	712	208	455
strzyżowski	2669	85	338	322	523	688	45	172	49	120
dębicki	3749	93	511	465	556	960	76	429	84	202
leżajski	2093	58	291	284	503	492	53	150	36	93
mielecki	3392	96	586	560	568	856	61	273	83	155
niżański	1937	85	298	282	420	479	45	111	45	73
stałowowolski	2404	99	306	287	394	722	64	153	69	87
tarnobrzeski	2269	75	238	219	376	645	58	239	67	78

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Mapa 132. Liczba pracujących w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie w województwie podkarpackim w 2010 r.

Źródło: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego

Istotny wpływ na funkcję osadniczą obszarów wiejskich wywiera wiele wskaźników wśród których wyróżnić można dostęp do podstawowej infrastruktury takiej jak sieć wodociągowa, sieć kanalizacyjna sieć drogowa.

Sieć wodociągowa

Pomimo, iż liczba osób zamieszkujących obszary wiejskie korzystających z dostępu do sieci wodociągowej systematycznie rośnie to jednak wskaźnik procentowego udziału mieszkańców korzystających z sieci wodociągowej jest nadal niższy od wskaźnika krajowego.

Tabela 90. Liczba ludności zamieszkującej obszary wiejskie korzystająca z dostępu do sieci wodociągowej w układzie Polska – Województwo Podkarpackie

Jednostka terytorialna	2005	2006	2007	2008	2009	2010
	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba
Polska	59,2%	59,8%	60,3%	61,0%	61,5%	62,1%
Podkarpackie *	50,4%	51,3%	52,2%	53,8%	54,9%	56,9%
Polska - gminy miejsko-wiejskie	47,9%	48,8%	49,3%	50,0%	50,5%	51,1%
Polska - gminy wiejskie	20,7%	21,8%	23,1%	24,4%	25,5%	26,9%
Podkarpackie - gminy miejsko-wiejskie	36,1%	38,1%	38,9%	41,6%	43,0%	44,4%
Podkarpackie - gminy wiejskie	31,2%	32,0%	33,4%	35,1%	37,0%	40,3%

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Tabela 91. Procent ludności zamieszkującej obszary wiejskie korzystająca z dostępu do sieci wodociągowej w układzie Polska – Województwo Podkarpackie

Jednostka terytorialna						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba
Polska	86,1%	86,4%	86,7%	87,0%	87,3%	87,5%
Podkarpackie *	74,0%	74,4%	74,8%	75,2%	75,5%	75,7%
Polska - gminy miejsko-wiejskie	83,4%	83,6%	83,9%	84,3%	84,4%	84,6%
Polska - gminy wiejskie	72,0%	72,7%	73,5%	74,2%	74,9%	75,4%
Podkarpackie - gminy miejsko-wiejskie	64,3%	64,9%	66,5%	68,1%	67,5%	67,4%
Podkarpackie - gminy wiejskie	64,5%	64,9%	65,2%	64,9%	65,9%	66,6%

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Tabela 92. Korzystający z instalacji wodociągowej w % ogółu ludności w województwie podkarpackim w 2010 r. według powiatów

Wyszczególnienie	Ogółem	w miastach	na wsi
	w %		
podkarpackie	75,7	91,8	64,4
bieszczadzki	64,0	95,4	40,7
brzozowski	23,9	79,6	16,6
jasielski	43,7	85,7	22,6
krośnieński	42,8	57,1	40,9
sanocki	60,1	89,9	34,2
leski	57,6	83,6	50,5
jarosławski	88,3	94,2	84,8
lubaczowski	88,8	96,4	84,8
przemyski	52,7	0,0	52,7
przeworski	84,3	95,7	80,2
kolbuszowski	90,0	96,4	88,8
łańcucki	89,6	98,7	86,8
ropczycko-sędziszowski	74,3	92,7	65,9
rzeszowski	70,4	84,6	67,6
strzyżowski	60,0	77,8	57,0
dębicki	73,4	90,9	61,6
leżajski	90,5	93,2	89,3
mielecki	94,1	98,1	90,2
niżański	75,8	66,0	81,1
stalowowolski	88,7	96,1	77,9
tarnobrzeski	93,1	98,4	91,5

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Sieć kanalizacyjna

Zdecydowanie lepiej na tle kraju wypadają obszary wiejskie w jeżeli chodzi o dostęp i korzystanie z sieci kanalizacyjnej. Dotyczy to zwłaszcza gmin wiejskich gdzie wskaźnik procentowego udziału ludności zamieszkującej te obszary jest niemal dwukrotnie wyższy od wskaźnika krajowego.

Tabela 93. Liczba ludności zamieszkującej obszary wiejskie korzystająca z dostępu do sieci kanalizacyjnej w układzie Polska – Województwo Podkarpackie

Jednostka terytorialna	ludność korzystająca z sieci kanalizacyjnej					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba
Polska	22586814	22796459	22987914	23249315	23474454	23737822
Podkarpackie *	1056553	1076868	1094721	1128500	1154511	1197195
Polska - gminy miejsko-wiejskie	4043615	4123772	4187275	4265820	4334555	4418064
Polska - gminy wiejskie	2225657	2351401	2485899	2631240	2754868	2897934
Podkarpackie - gminy miejsko-wiejskie	161203	170551	174211	194282	205710	218789
Podkarpackie - gminy wiejskie	300359	307059	319690	329044	343181	366905

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Tabela 94. Procent ludności zamieszkującej obszary wiejskie korzystająca z dostępu do sieci kanalizacyjnej w układzie Polska – Województwo Podkarpackie

Jednostka terytorialna	procent ludności korzystająca z sieci kanalizacyjnej					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba
Polska	59,2%	59,8%	60,3%	61,0%	61,5%	62,1%
Podkarpackie *	50,4%	51,3%	52,2%	53,8%	54,9%	56,9%
Polska - gminy miejsko-wiejskie	47,9%	48,8%	49,3%	50,0%	50,5%	51,1%
Polska - gminy wiejskie	20,7%	21,8%	23,1%	24,4%	25,5%	26,9%
Podkarpackie - gminy miejsko-wiejskie	36,1%	38,1%	38,9%	41,6%	43,0%	44,4%
Podkarpackie - gminy wiejskie	31,2%	32,0%	33,4%	35,1%	37,0%	40,3%

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Sieć drogowa

Analizując sieć połączeń drogowych na obszarach wiejskich województwa podkarpackiego można zauważyć, iż wartości podstawowych wskaźników tj.: km bieżących dróg na 100 km² oraz kilometrów dróg na 100 tys. mieszkańców są wyższe niż średnie wartości tych wskaźników w kraju.

Niestety ilość kilometrów dróg nie zawsze przekłada się na ich jakość. Wiele odcinków dróg wymaga remontów lub poprawy parametrów.

Tabela 95. Liczba km dróg na 100 km² na obszarach pozamiejskich

Jednostka administracyjna	2005	2006	2007	2008	2009	2010
	km	km	km	km	km	km
Polska	57,3	57,9	58,8	59,6	62,0	63,1
Województwo podkarpackie	58,7	59,1	60,6	61,4	63,0	64,5

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Tabela 96. Drogi publiczne powiatowe i gminne w 2010 r. na 100 km²

Wyszczególnienie	Drogi powiatowe w km wg typu nawierzchni			Drogi gminne w km wg typu nawierzchni w powiecie		
	o nawierzchni twardej	o nawierzchni twardej ulepszonej	o nawierzchni gruntowej	o nawierzchni twardej	o nawierzchni twardej ulepszonej	o nawierzchni gruntowej
	na 100 km ²					
PODKARPACKIE	35,7	34,6	2,0	34,7	30,0	16,8
bieszczadzki	15,8	15,5	1,9	7,1	6,5	2,2
brzozowski	45,6	40,8	0,2	21,4	19,5	21,5
jasielski	45,8	44,4	1,4	37,5	35,3	12,3
krośnieński	39,3	38,5	0,0	39,8	37,4	6,9
sanocki	19,0	18,9	1,3	18,8	18,7	17,5
leski	16,5	16,0	1,2	10,9	8,8	6,8
jarosławski	38,7	37,2	2,2	39,1	29,0	12,1
lubaczowski	28,8	27,5	1,2	13,2	11,7	5,3
przemyski	35,9	33,4	4,0	20,6	17,0	42,3
przeworski	42,8	40,9	3,9	41,1	33,2	22,7
kolbuszowski	39,4	37,7	2,2	26,7	20,6	16,7
łańcucki	47,3	46,8	0,2	49,9	42,2	9,2
ropczycko-sędziszowski	43,3	41,9	1,2	47,4	45,2	23,4
rzeszowski	42,9	42,8	4,7	46,8	40,0	23,0
strzyżowski	39,7	39,7	0,4	47,4	45,1	14,8
dębicki	46,7	46,0	3,0	70,7	52,3	18,6
leżajski	43,6	41,7	1,3	24,4	23,0	7,3
mielecki	45,9	44,5	1,4	64,1	57,9	19,1
niżański	31,7	31,7	2,2	31,7	26,4	19,7
stalowowolski	21,4	21,3	2,0	31,0	26,6	23,1
tarnobrzeski	30,6	30,1	2,0	55,7	44,1	31,1

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Tabela 97. Drogi publiczne o nawierzchni twardej w województwie podkarpackim w 2010 r.

Wyszczególnienie	ogółem	krajowe	wojewódzkie	powiatowe	gminne
w km	15008,2	771,7	1667,2	6368,6	6200,7
na 100 km ²	84,1	4,3	9,3	35,7	34,7

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Tabela 98. Liczba km dróg na 100 tys. mieszkańców

Jednostka administracyjna	2005	2006	2007	2008	2009	2010
	km	km	km	km	km	km
Polska	46,9	47,5	48,3	48,8	50,8	51,6
Województwo podkarpackie	49,9	50,3	51,5	52,2	53,8	54,7

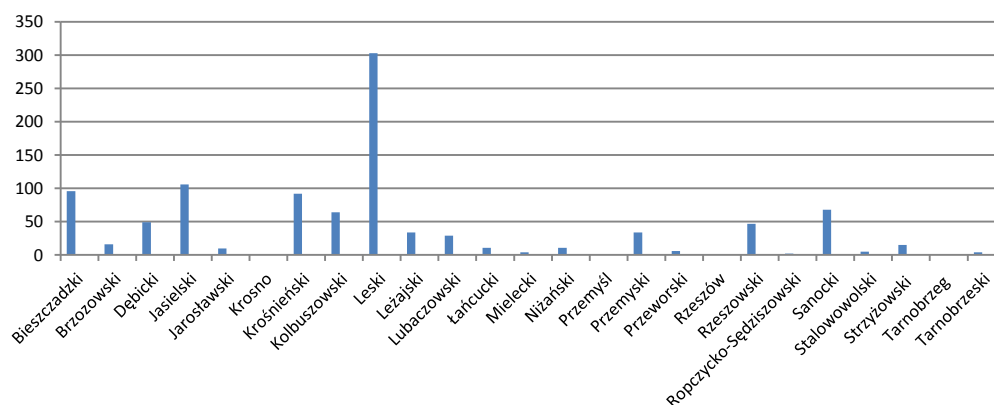
Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Jednym z czynników społecznych rzutujących na funkcję osiedleńczą obszarów wiejskich jest poziom aktywności zamieszkującej te obszary ludności. Dobrą informacją wydaje się być niemal dwukrotny wzrost na przestrzeni ostatnich 10 lat liczby organizacji pozarządowych funkcjonujących na obszarach wiejskich. Świadczy to o wzroście aktywności mieszkańców co może znaleźć odzwierciedlenie w absorpcji środków przeznaczonych na tzw. działania miękkie dedykowane tym organizacjom oraz znacznie większym udziale czynnika społecznego w kreowaniu rozwoju „małych ojczyzn” a tym samym wzrost liczby miejsc pracy w tym zwłaszcza poza rolnictwem. Wzrost kapitału społecznego związany np. z procesem odnowy wsi, wyrażający się rozwojem organizacji pozarządowych i przyjmowaniem przez nie roli instytucji rozwoju lokalnego powinien sprzyjać realizacji wielu innych działań, w szczególności wymagających kooperacji osób lub środowisk. W tym kontekście tworzy się dobry klimat do implementacji najlepszych rozwiązań europejskich i krajowych służących stymulowaniu rozwoju obszarów wiejskich poprzez kreowanie modelu ich wielofunkcyjnego rozwoju. Ważne jest również wykorzystanie tendencji do stosowania funkcjonującego podejścia typu LEADER będącego elementem rozwoju obszarów wiejskich w całej UE.

2.3. Funkcja turystyczna i uzdrowiskowa

Mając na uwadze atrakcyjność krajobrazową województwa podkarpackiego obszarom wiejskim bezsprzecznie można przypisać pełnienie funkcji turystycznych. Naturalne zasoby krajobrazowe w połączeniu z antropogenicznymi, kulturowe i społeczne tworzą doskonałe warunki dla rozwoju tej funkcji. Do atrakcji naturalnych regionu należą tereny górskie występujące w południowej jego części. Wzbogacają one krajobraz oraz zapewniają ekspozycję atrakcyjnych panoram górskich, szczególnie z łąk zwanych połoninami. Tereny te sprzyjają wędrownikom i spacerom górskim oraz innym formom turystyki aktywnej np. rowerowej, narciarskiej, konnej czy coraz popularniejsze nordic walking. Z racji cennych walorów przyrodniczych na obszarze województwa wyznaczono tereny wchodzące w skład 2. parków narodowych, 10. parków krajobrazowych, 94. rezerwatów przyrody i inne liczne formy systemu ochrony przyrody. Należą do nich także 62 obszary zaliczone do europejskiej sieci ekologicznej „Natura 2000”. Łącznie ponad 44 % terenu województwa jest objęte różnymi formami ochrony przyrody, co plasuje województwo na 5 miejscu w kraju. Znaczna część Bieszczadów oraz przygraniczne obszary Słowacji i Ukrainy chronione przyrodniczo, tworzą Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie” wpisany na listę światowego dziedzictwa przyrody UNESCO. Oprócz Bieszczadów, tereny o najwyższej jakości środowiska przyrodniczego obejmują Beskid Niski oraz Roztocze. Wysoka lesistość województwa (ponad 37% obszaru – 2. pozycja w kraju) oraz atrakcyjność przyrodnicza sprzyjają pobytom wypoczynkowym i krajoznawczym. Wody mineralne, torfy lecznicze oraz specyficzne cechy mikroklimatu stały się podstawą do prowadzenia lecznictwa uzdrowiskowego w 4. kurortach tj. Iwoniczu-Zdroju, Rymanowie-Zdroju, Polańczyku i Horyńcu-Zdroju. Na obszarach wiejskich zlokalizowana jest spora liczba indywidualnego zakwaterowania do których zalicza się także gospodarstwa agroturystyczne. W 2011 roku było ich w województwie 989 (dane WUS). Tak więc pod względem liczby gospodarstw agroturystycznych, województwo można zaliczyć do wiodących w Polsce.

Wykres 140. Gospodarstwa agroturystyczne w woj. podkarpackim w 2010 roku w układzie powiatów.

Źródło: <http://www.monitoruj.podkarpackie.pl> na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

2. 4. Funkcja kulturowa

Województwo podkarpackie cechuje bogactwo dziedzictwa kulturowego głównie z uwagi na wieloetniczność pogranicza oraz unikatowe walory przyrodnicze. Dziedzictwo kulturowe regionu nobilituje obecność obiektów drewnianego budownictwa sakralnego na liście światowego dziedzictwa UNESCO. Zabytkowe zespoły miejskie, zamki, pałace, dwory, a także obiekty architektury sakralnej (w tym liczne drewniane).

Równocześnie zdecydowana większość zasobów kulturowych, zwłaszcza tych niematerialnych (np. związanych z obrzędowością) zakorzeniona jest na obszarach wiejskich i związana ze zróżnicowanym etnicznie folklorem i organizowanymi w ramach tych odrębności wydarzeniami kulturalnymi.

Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich uwzględniający między innymi zachowanie dziedzictwa kulturowego nie jest możliwy bez bezpośredniego i szerokiego udziału społeczności lokalnych, które przejmują odpowiedzialność za przyszłość wsi, wykorzystanie miejscowych zasobów, ukierunkowanie lokalnych inicjatyw poprzez uspołecznienie procesu planowania rozwoju miejscowości.

Podkarpacka wieś na przestrzeni najbliższych lat będzie ulegać przemianom. Rozwój obszarów wiejskich odbywał się do tej pory na zasadzie przenoszenia rozwiązań miejskich w zakresie infrastruktury, budownictwa, stylu życia. Skutkiem takiego postępowania w wielu przypadkach jest zanik indywidualności i tożsamości wsi oraz alienacja i zanik poczucia wspólnoty jej mieszkańców. Wieś jako mini-miasto obecnie nie stanowi poważnej alternatywy dla życia miejskiego. W przyszłości wieś może wygenerować ofertę jakości życia niedostępną w miastach oraz posiadać zasoby produktów budzących zainteresowanie, a także stać się depozytariuszem niepowtarzalnych zasobów oraz wartości, które składają się na specyficzną jakość życia.

Zaspokojenie potrzeb społecznych i kulturalnych mieszkańców wsi powinno być odpowiedzią na ich zaangażowanie w rozwój miejscowości. Wszelkie działania prowadzone w ramach wspomnianych wyżej inicjatyw powinny być ukierunkowane na zachowanie walorów krajobrazowych i kulturowych i wzmocnienie ich potencjału w celu wykorzystania ich jako bazy służącej do zaspokojenia oczekiwań i aspiracji mieszkańców. Przedsięwzięcia te w dalszym etapie służyć mają wygenerowaniu produktów wsi (np. wioski tematyczne, szlaki tematyczne), a w konsekwencji powstawanie nowych miejsc pracy w rolnictwie i poza nim (w tym działalność niszowa w rolnictwie, tj. rolnictwo ekologiczne, winiarstwo, pszczelarstwo itp. oraz usługi socjalne i rzemiosło, handel, przetwórstwo produktów rolnych, agroturystyka, rękodzieło itp.). Wspierane przedsięwzięcia powinny skupiać między innymi na upowszechnianiu regionalnego dziedzictwa kulturowego wsi poprzez kultywowanie tradycyjnych wartości, muzyki charakterystycznej dla danego regionu, tradycyjnych strojów, zawodów i potraw, eksponowania charakterystycznej architektury, miejsc historycznych i kulturowych.

Ważnym jest aby realizacja wielu zadań w tym zakresie powinna uwzględniać również projekty architektoniczne, nawiązujące do charakteru budownictwa regionalnego.

VII. ANALIZA SWOT

PRZEMYSŁ

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • wysokokwalifikowane kadry, • potencjał istniejących uczelni technicznych zapewniających wykształconą kadrę, • dywersyfikacja struktury gałęziowej podkarpackiego przemysłu, • relatywnie wysoki poziom nakładów przedsiębiorstw przemysłowych na działalność innowacyjną, • wysoka pozycja woj. podkarpackiego pod względem poziomu współpracy przedsiębiorstw w zakresie działalności innowacyjnej (2. pozycja w kraju w 2010 r.), • wysoka pozycja woj. podkarpackiego pod względem wielkości nakładów na działalność B+R ponoszonych przez przedsiębiorstwa, liczonych na 1 mieszkańca (3. pozycja w kraju w 2010 r.), • funkcjonowanie specjalnych stref ekonomicznych, parków technologicznych i inkubatorów przedsiębiorczości, • rozwinięta infrastruktura techniczna terenów przewidzianych pod nowe inwestycje produkcyjne, • funkcjonowanie klastrów tematycznych, • powstające nowe inicjatywy powiązań sieciowych, • tradycje COP w strategicznych branżach przemysłu woj. podkarpackiego. 	<ul style="list-style-type: none"> • niski poziom przedsiębiorczości mierzony ilością firm w stosunku do ilości mieszkańców, • zbyt niski poziom współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami a nauką, przejawiający się małą liczbą wspólnych projektów o charakterze innowacyjnym, • nie w pełni dostosowana struktura szkolnictwa, w tym wyższego, do struktury nowoczesnego przemysłu, • niewielkie możliwości finansowania przez samorząd regionalny i samorządy lokalne polityki wspierania rozwoju innowacyjności ze środków własnych, • brak instrumentów finansowych wspierania działalności innowacyjnej w inkubatorach technologicznych, parkach technologicznych i innych instytucjach wspierających rozwój przedsiębiorczości, • brak dobrze rozwiniętego systemu wspierania finansowego przedsięwzięć innowacyjnych charakteryzujących się wysokim ryzykiem, • zbyt mała ilość finalnych produktów i usług wykonywanych w oparciu o własne rozwiązania konstrukcyjne i projektowe, • mało efektywne kanały wymiany informacji na temat innowacji, • niska kultura innowacyjna społeczeństwa, • brak tradycji współpracy powiązań sieciowych podmiotów gospodarczych.
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • przewaga konkurencyjna regionu w obszarach: przemysł lotniczy oraz IT, wynikająca z zaangażowania się koncernów międzynarodowych, • wzrost zainteresowania lokowaniem inwestycji w istniejących strefach ekonomicznych i parkach technologicznych, • silne międzynarodowe powiązania kooperacyjne (zewnętrzny transfer postępu technologicznego), • potencjał B+R podkarpackich uczelni oraz Regionalnych Centrów Transferu Nowoczesnych Technologii Wytwarzania, • sprawna absorpcja środków UE, • rozwój sieci komunikacyjnej, • konkurencyjne koszty pracy. 	<ul style="list-style-type: none"> • peryferyjne położenie województwa oraz słabe skomunikowanie z resztą kraju, • pogłębiający się dystans ekonomiczny i społeczny regionu w odniesieniu do średniej UE i kraju, • narastanie dysproporcji pomiędzy poziomem rozwoju województwa a szybciej rozwijającymi się regionami kraju, • nasilanie się procesów migracji poza województwo.

NAUKA, BADANIA I SZKOLNICTWO WYŻSZE

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • znaczący ośrodek akademicki w regionie z dwoma wiodącymi uczelniami publicznymi tj.: Uniwersytetem Rzeszowskim i Politechniką Rzeszowską oraz dwoma niepublicznymi tj. Wyższą Szkołą Informatyki i Zarządzania oraz Wyższą Szkołą Prawa i Administracji, • wysoka aktywność Politechniki Rzeszowskiej w sferze innowacyjnych badań związanych z przemysłem lotniczym, chemicznym, elektrotechnicznym i budowlanym, • wysoki w skali kraju udział finansowania własnych ośrodków badawczo-rozwojowych przez sektor prywatny, • wysokie w relacji ogólnopolskiej wykorzystanie funduszy unijnych przeznaczonych na finansowanie infrastruktury badawczo – rozwojowej, • najwyższy w Polsce wskaźnik liczby studentów, przypadających na 1 tys. mieszkańców w rzeszowskim ośrodku akademickim.. 	<ul style="list-style-type: none"> • zbyt wysoki odsetek studentów na kierunkach humanistycznych i społecznych, nie identyfikowanych jako wysokowykwalifikowane wsparcie dla specjalizacji regionalnych, • niska aktywność w sferze badawczo-rozwojowej uczelnianych ośrodków naukowo - badawczych, • brak działań uczelni wyższych Rzeszowa na rzecz integracji i wzmocnienia rzeszowskiego ośrodka akademickiego, • dublowanie kierunków studiów, • brak współpracy w zakresie wykorzystania kadry i infrastruktury badawczej, • mała aktywność środowiska akademickiego w zakresie tworzenia wspólnych zespołów badawczych, w tym międzynarodowych, • małe uczestnictwo i aktywność w międzynarodowych programach i projektach badawczych, • niska efektywność wykorzystania potencjału i infrastruktury badawczo-rozwojowej uczelni oraz wysokie koszty jej utrzymania, • nieliczne kadry o znaczącym dorobku naukowym zarówno w skali kraju jak również w relacjach współpracy międzynarodowej, • niewystarczająca liczba samodzielnych pracowników naukowych, • brak infrastruktury dla planowanego wydziału lekarskiego, • słabe efekty komercjalizacji badań, • niewystarczająca skuteczność działalności uczelnianych centrów transferu technologii, • znacznie niższa niż średnia dla kraju liczba zgłaszanych patentów.
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • reformy systemowe w zakresie szkolnictwa wyższego, • wybudowana nowoczesna infrastruktura badawcza, • liczna kadra z tytułem doktora nauk, stanowiąca dobry potencjał dalszego rozwoju naukowo-dydaktycznego uczelni, • fundowanie stypendiów habilitacyjnych przez władze regionalne, • wzrost zapotrzebowania gospodarki regionalnej na usługi badawcze, wzmocniające regionalne przewagi konkurencyjne, • dalsze utrzymywanie się wysokiego w skali kraju udziału wydatków sektora prywatnego na badania rozwojowe, • wzrost efektywności wykorzystania realizowanych w ramach wsparcia unijnego projektów badawczych w kluczowych dla regionu branżach, • rozwój współpracy międzynarodowej uczelni z regionu, • wzrost umiędzynarodowienia studiów, co wymaga 	<ul style="list-style-type: none"> • pogłębianie się negatywnych tendencji w zakresie budowania międzyuczelnianej sieci współpracy, osłabiających konkurencyjną pozycję regionalnego ośrodka akademickiego, • obniżający się poziom kształcenia w zakresie przedmiotów ścisłych i matematyczno-przyrodniczych na poziomie szkolnictwa gimnazjalnego i ponadgimnazjalnego, • utrzymanie się systemu finansowania szkolnictwa wyższego opierającego się na wskaźnikach ilościowych, a nie jakościowych, • wzrost atrakcyjności innych ośrodków akademickich, zarówno krajowych jak i zagranicznych, • narastająca migracja studentów do innych ośrodków akademickich, • negatywne procesy demograficzne oddziałujące na popyt na szkolnictwo wyższe, • starzejąca się samodzielna kadra naukowa, • brak samodzielności decyzyjnej oddziałów firm zagranicznych w zamawianiu badań naukowych.

<p>rozwijania oferty dydaktycznej w języku angielskim,</p> <ul style="list-style-type: none"> • konsekwentne wzmocnienie rzeszowskiego ośrodka akademickiego poprzez rozwijanie nowych kierunków studiów, w tym m. in. kierunku medycznego, • rozwijanie współpracy dydaktycznej między Rzeszowem, a ośrodkami subregionalnymi, w których zlokalizowane są uczelnie i wydziały zamiejscowe lub filie, • wzrost popularności kierunków technicznych i matematyczno-przyrodniczych oraz podejmowane lokalne i regionalne działania popularyzujące naukę i technikę. 	
--	--

TURYSTYKA

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • przygraniczne położenie województwa z przebiegającymi międzynarodowymi szlakami komunikacyjnymi, • atrakcyjne krajobrazowo tereny górskie, o wysokim stopniu lesistości oraz z licznymi formami ochrony przyrody, • Bieszczady jedną z najlepiej rozpoznawalnych marek turystycznych w kraju, • rozwinięty całoroczny ruch turystyczny w uzdrowiskach oraz w Rzeszowie i otoczeniu, • obecność zabytkowych miast i obiektów o ponadregionalnej randze turystycznej, • zachowane i eksponowane historyczne, wielonarodowe, wielokulturowe i wielowyznaniowe dziedzictwo obszaru, • rozwinięta sieć szlaków i tras dla turystyki pieszej górskiej oraz dla turystyki rowerowej, • rozwinięta baza noclegowa dla turystyki wiejskiej. 	<ul style="list-style-type: none"> • uciążliwy i czasochłonny dojazd z terenu Polski oraz wewnątrz regionu do atrakcyjnych turystycznie obszarów i miejscowości województwa, • braki informacji turystycznej, niski stan estetyczny i higieniczno-sanitarny w miejscach koncentracji ruchu turystycznego, • słaba ekspozycja turystyczna części zasobów województwa, • niska konkurencyjność rynkowa części produktów turystycznych, • brak współczesnych atrakcji turystycznych o znaczeniu ogólnopolskim lub ponadregionalnym, • brak oferty pobytowej dla turystów krajowych i zagranicznych, o wysokich wymaganiach co do jakości i gamy oferowanych usług, • dominacja sezonowości w przyjazdowym ruchu turystycznym do regionu, • mała ilość wysoko wykwalifikowanych kadr do zarządzania oraz obsługi ruchu turystycznego, • słaba współpraca podmiotów branży turystycznej oraz około turystycznej na rzecz rozwoju turystyki w regionie.
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • rosnący popyt na usługi turystyczne w Polsce i na świecie, • sukcesywna poprawa dostępności komunikacyjnej regionu oraz postępująca modernizacja wewnętrznej sieci drogowej i kolejowej, • działalność nowoczesnego portu lotniczego „Rzeszów – Jasionka”, • budowa wysoko standardowych, wielofunkcyjnych kompleksów rekreacyjno-wypoczynkowych, • rozwój oferty pakietowych i zintegrowanych produktów turystycznych, • wzrastająca ilość młodych ludzi z praktyką zawodową w zagranicznych obiektach usług turystycznych, • rozwój inicjatyw lokalnych i regionalnych, 	<ul style="list-style-type: none"> • dalszy brak poprawy gospodarki wodno-ściekowej w otoczeniu największych zbiorników wodnych i związanych z nimi cieków, • niedostatek instrumentów prawnych służących ochronie ładu przestrzennego oraz standardów estetycznych w obszarach o rozwiniętych funkcjach turystycznych, • ryzyko kolizji pomiędzy działaniami służącymi rozwojowi gospodarki turystycznej, a funkcją ochronną przyrody, • utrwalanie negatywnego stereotypu województwa, w myśl którego atrakcyjność turystyczna regionu ogranicza się do Bieszczadów, zaś infrastruktura i usługi turystyczne reprezentują niskie standardy jakościowe, • wysoka wrażliwość sektora turystycznego na zmiany w koniunkturze gospodarczej,

<p>służących turystyce przyjazdowej do województwa,</p> <ul style="list-style-type: none"> • liczna Polonia wywodząca się z regionu oraz rozwinięta współpraca ze środowiskami polonijnymi na świecie, • rozwój inicjatyw obejmujących organizację dużych, ogólnopolskich i międzynarodowych konferencji, kongresów, imprez kulturalnych i sportowych. 	<ul style="list-style-type: none"> • ryzyko niskiego poziomu wsparcia rozwoju turystyki w województwie środkami zewnętrznymi, w tym Unii Europejskiej,
--	---

ROLNICTWO

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • korzystne warunki do prowadzenia działalności rolniczej • wysoka jakość produktów rolno-spożywczych • rozwinięty sektor przetwórstwa rolno-spożywczego • duży potencjał rolnictwa ekologicznego oraz rozwój innych systemów specjalistycznej produkcji rolniczej, np. winiarstwo, pszczelarstwo, zielarstwo • istnienie gospodarstw rolniczych o wysokim stopniu zaawansowania technicznego • duże doświadczenie rolników i przedsiębiorstw rolno-spożywczych w efektywnym wykorzystaniu funduszy strukturalnych UE • rozwijające się spółdzielcze formy gospodarowania w obszarze produkcji rolnej • nowoczesnie wyposażone jednostki naukowo-badawcze w obszarze sektora rolno-spożywczego • wysoki potencjał przyrodniczy do prowadzenia gospodarstw agroturystycznych 	<ul style="list-style-type: none"> • wysokie bezrobocie długotrwałe i ukryte • niekorzystna struktura wieku i wykształcenia pracujących w rolnictwie • rozdrobniona struktura agrarna gospodarstw rolnych, • niski poziom innowacyjności sektora rolno-spożywczego • niska towarowość i produktywność produkcji rolnej • przewaga gospodarstw rolniczych o charakterze socjalnym • niska mobilność zawodowa mieszkańców wsi • rozdrobniona podaż produktów rolniczych • słabo zorganizowany rynek sprzedaży bezpośredniej produktów rolniczych • mała liczba grup producentów rolnych • słaba dostępność komunikacyjna obszarów wiejskich • niski poziom dochodów rolniczych generowanych przez gospodarstwa rolnicze • niska zdolność kredytowa gospodarstw rolniczych oraz przedsiębiorstw rolno-spożywczych • zły stan infrastruktury melioracyjnej w gospodarstwach rolnych
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • rozwój gospodarstw rolnych w oparciu o ich modernizację, innowacyjność, wykorzystywanie nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych • zwiększenie powierzchni gospodarstw • wprowadzenie specjalizacji produkcji • utrzymanie gruntów rolnych w dobrej kulturze rolnej • wzrost rentowności produkcji rolnej • wzrost innowacyjności przetwórstwa rolno – spożywczego • rozwój doradztwa w sektorze rolno – spożywczym • środki krajowe i unijne wspierające rozwój rolnictwa oraz ich efektywne wykorzystanie • poprawa systemu sprzedaży produktów rolnych, skrócenie kanałów dystrybucji poprzez ograniczenie liczby pośredników • wzrost produkcji żywności wysokiej jakości: ekologicznej, tradycyjnej i regionalnej. • duży krajowy rynek wewnętrzny na produkty spożywcze 	<ul style="list-style-type: none"> • niekorzystny wpływ zmian klimatu na produkcję rolną • rosnące koszty jednostkowe w produkcji rolniczej i przetwórstwie rolno-spożywczym • depopulacja obszarów wiejskich • duża migracja osób młodych z terenów wiejskich do obszarów zurbanizowanych • ograniczony dostęp do usług publicznych • bariery legislacyjne i administracyjne działalności rolniczej • znaczne nasilenie szkód łowieckich • spadek różnorodności biologicznej na obszarach wiejskich • wprowadzenie i upowszechnianie upraw GMO w regionie

<ul style="list-style-type: none"> • duży zagraniczny rynek na produkty spożywcze oraz bliskie sąsiedztwo Ukrainy i Słowacji • wzrost popytu międzynarodowego na ekologiczne produkty rolno-spożywcze • potencjał przyrodniczy umożliwiający dalszy rozwój agroturystyki • wzrost świadomości ekologicznej społeczeństwa • udział podkarpackiego rolnictwa ekologicznego w klastrze „Dolina Ekologicznej Żywności” • możliwość wykorzystania rolnictwa do produkcji roślin na cele energetyczne 	
---	--

INSTYTUCJE OTOCZENIA BIZNESU

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • stosunkowo duża liczba IOB na terenach uprzemysłowionych województwa, • odpowiednio przygotowany potencjał kadrowy, • dobra baza lokalowo-sprzętowa, • różnorodny, szeroki zakres usług. 	<ul style="list-style-type: none"> • brak powiązań sieciowych pomiędzy IOB działającymi na terenie województwa, • niespójne i nieskoordynowane działania IOB, • niedostateczny poziom finansowania przedsięwzięć IOB, • niedostatecznie rozwinięta współpraca IOB z uczelniami wyższymi, • niewystarczające wsparcie IOB w zakresie innowacyjności, • niewystarczająca promocja oferty IOB, • stosunkowo niskie płace personelu IOB i związana z tym nadmierna rotacja pracowników.
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • wsparcie instytucjonalne IOB, • pomoc finansowa z budżetu województwa oraz funduszy UE, • wsparcie działań IOB kierowanych do sektora MMŚP, • zwiększenie elastyczności współpracy z firmami sektora MMŚP w zakresie wzmacniania ich przewag konkurencyjnych, • stworzenie szerokiej platformy współpracy pomiędzy IOB, uczelniami i innymi instytucjami, służącej komercjalizacji badań. 	<ul style="list-style-type: none"> • pogorszenie możliwości wsparcia finansowego kierowanego do IOB, • niekorzystne regulacje prawne w zakresie funkcjonowania IOB pogarszające ich atrakcyjność dla przedsiębiorców, • brak stabilnej sytuacji finansowej IOB w zakresie bieżącej działalności, • nadmierna konkurencja przy jednoczesnej niedostatecznej współpracy pomiędzy IOB, • spadek zainteresowania usługami świadczonymi przez IOB.

EDUKACJA

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • potencjał demograficzny (wyższy niż średnio w kraju odsetek ludności w wieku przedprodukcyjnym), • wysoki udział uczniów i studentów w liczbie ludności ogółem, • wyższy od przeciętnej krajowej wskaźniki skolaryzacji dla szkolnictwa gimnazjalnego; • dobre i szybko poprawiające się wyposażenie szkół podstawowych i gimnazjów w komputery, • wysokie ambicje i aspiracje mieszkańców województwa w zakresie edukacji i podnoszenia kwalifikacji, • nowoczesna infrastruktura edukacyjna służąca kształceniu praktycznemu i modułowemu młodzieży oraz osób dorosłych w ramach sieci 	<ul style="list-style-type: none"> • mała liczba przedszkoli oraz mała liczba dzieci objętych edukacją przedszkolną na obszarach wiejskich, • niskie kompetencje uczniów w zakresie języków obcych, • niezadowolająca jakość praktycznej nauki zawodu, • niski udział mieszkańców w kształceniu ustawicznym, • oferta edukacyjna niedostosowana do potrzeb nowoczesnej gospodarki regionu, • niewystarczająca współpraca pomiędzy jednostkami edukacyjnymi a pracodawcami w zakresie praktycznej nauki zawodu, • niewystarczająca ilość doradców metodycznych na każdym etapie nauczania i w zakresie wszystkich

<p>regionalnych centrów transferu nowoczesnych technologii.</p>	<p>przedmiotów,</p> <ul style="list-style-type: none"> • niewystarczający dostęp uczniów i rodziców do informacji w zakresie perspektyw na rynku pracy, • brak rozwiązań w zakresie pozyskiwania informacji o sytuacji zawodowej absolwentów na regionalnym rynku pracy, • niska świadomość społeczna w zakresie doradztwa edukacyjno-zawodowego oraz niewystarczająca ilość badań predyspozycji zawodowych dzieci i młodzieży, • niewystarczająca ilość klas akademickich i językowych, • dysproporcje w zakresie wyników egzaminów pomiędzy poszczególnymi obszarami województwa (miasto tereny pozamiejskie), • niedostateczne systemowe wsparcie uczniów o szczególnych potrzebach edukacyjnych. • brak indywidualnych autorskich programów nauczania, w tym zwłaszcza adresowanych do osób szczególnie uzdolnionych. • niewykorzystywanie edukacji na odległość (z użyciem Internetu)
<p>Szanse</p>	<p>Zagrożenia</p>
<ul style="list-style-type: none"> • możliwość współfinansowania działań w zakresie edukacji ze środków unijnych, • współpraca zagraniczna szkół, placówek oświatowych oraz uczelni (kadry oraz uczniów), • możliwość współpracy między szkołami różnego typu a uczelniami, • nowatorskie programy kształcenia, • rozwój różnych form kształcenia podczas zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych, • wsparcie kształcenia ustawicznego i uczenia się przez całe życie, • cyfryzacja szkół i placówek oświatowych 	<ul style="list-style-type: none"> • wzrost migracji, tak zagranicznych jak i międzywojewódzkich, w tym zwłaszcza najzdolniejszych uczniów • prognozowany spadek liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym oraz w grupie potencjalnych studentów (19-24 lat) • słaba dostępność komunikacyjna powodująca ograniczenia w dostępie do edukacji, szczególnie mieszkańców obszarów wiejskich • zróżnicowanie w dostępie do edukacji z powodów ekonomicznych i utrzymujący się niski poziom wykształcenia mieszkańców zwłaszcza obszarów wiejskich • niedostateczny system wsparcia kształcenia ustawicznego i praktycznego na różnych etapach życia • niewystarczająca ilość środków finansowych będących w dyspozycji samorządów w zakresie realizacji zadań oświatowych,

KULTURA I DZIEDZICTWO KULTUROWE

<p>Mocne strony</p>	<p>Słabe strony</p>
<ul style="list-style-type: none"> • duża liczba instytucji kultury oraz umiejscowienie najważniejszych spośród nich w kluczowych miastach regionu; • duży zasób obiektów i zespołów obiektów o znacznych wartościach historycznych, artystycznych i naukowych oraz o cennych walorach krajobrazowych: w tym obiektów wpisanych i pretendujących do wpisu na listę unesco oraz pomników historii oraz wyjątkowy w skali europejskiej zasób sakralnej architektury drewnianej i budownictwa drewnianego; • zaawansowanie procesu digitalizacji zbiorów 	<ul style="list-style-type: none"> • utrudniony lub niewystarczający dostęp do zasobów kulturalnych, zwłaszcza kultury wysokiej, w środowiskach małych miast i wsi; • niedostosowanie oferty kulturalnej do zmieniających się wzorców spędzania wolnego czasu; • brak jednolitej bazy skupiającej informacje o zasobach, twórcach, wydarzeniach kulturalnych • niski udział wydatków finansowych na kulturę i dziedzictwo narodowe w strukturach samorządów terytorialnych i niska absorpcja środków pozabudżetowych; • mała liczba wyróżniających się na tle kraju instytucji

<p>bibliotecznych i muzealnych i ich powszechnego udostępnienia (wirtualne muzea podkarpacia, podkarpacka biblioteka cyfrowa);</p> <ul style="list-style-type: none"> • bogata i różnorodna kultura ludowa, ciągle kultywowane zwyczaje i tradycje – festiwale folklorystyczne, rękodzieło, lokalne produkty żywnościowe jako produkty regionalne. • prężnie działający amatorski ruch artystyczny 	<p>kultury i przedsięwzięć kulturalnych;</p> <ul style="list-style-type: none"> • niewystarczająca współpraca z instytucjami kultury unii europejskiej; • zły stan techniczny znacznej części obiektów zabytkowych, niewystarczająca ochrona obiektów zabytkowych, brak ustalonych praw własności, w szczególności do zabytków architektury dworskiej i rezydencjonalnej; • słaba promocja walorów kulturowych i turystycznych regionu oraz brak koordynacji w tym zakresie; • słaba współpraca samorządów różnych szczebli w zakresie działalności kulturalnej
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • wykorzystanie bogatego dziedzictwa kulturowego, zasobów przyrodniczych i krajobrazowych do rozwoju województwa w różnych aspektach i dziedzinach życia społeczno-gospodarczego (np. turystyka, handel, usługi, rzemiosło, rolnictwo); • wzrost nakładów finansowych pochodzących z różnych źródeł na zachowanie dziedzictwa kulturowego regionu; • rozwój inicjatyw służących podnoszeniu świadomości znaczenia dziedzictwa kulturowego • rozwój innowacyjnych form upowszechniania i promocji kultury (np. digitalizacja); • współpraca transgraniczna w zakresie promocji dziedzictwa kulturowego oraz wymiany kulturalnej; • budowanie wspólnej tożsamości kulturowej i historycznej pogranicza polsko-słowackiego i polsko-ukraińskiego. 	<ul style="list-style-type: none"> • postępująca degradacja zasobu dziedzictwa kulturowego regionu, niewystarczająca ochrona prawna obiektów zabytkowych, także będących poza rejestrem, i ich otoczenia; • pogłębiający się zanik tradycyjnych krajobrazów kulturowych; różnorodności kulturowej, w tym etnograficznej i architektonicznej; • spadek zainteresowania ofertą kulturalną z powodu stałego obniżania się stopy życiowej mieszkańców regionu; • niedostateczna edukacja kulturalna i niski poziom świadomości znaczenia dziedzictwa kulturowego oraz zawartego w nim potencjału rozwojowego • pauperyzacja pracowników instytucji kultury i wynikające z niej obniżenie prestiżu, standardów pracy i etosu zawodowego; • niekorzystne tendencje demograficzne peryferyjne położenie regionu;

SPOŁECZEŃSTWO OBYWATELSKIE

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • zaangażowanie mieszkańców w sprawy społeczne i odpowiedzialność za sprawy publiczne (wyrażające się wyższą od przeciętnej frekwencją wyborczą), • duża aktywność społeczna mieszkańców regionu (wyższe niż przeciętne w kraju zaangażowanie członków i wolontariuszy w działalność organizacji pozarządowych) • znaczna różnorodność organizacji pozarządowych - szerokie spektrum ich działania (turystyka, sport, kultura i sztuka, rozwój lokalny, pomoc społeczna) • duża liczba organizacji pozarządowych, stopniowy choć systematyczny wzrost liczby organizacji • duże poczucie lokalnej tożsamości 	<ul style="list-style-type: none"> • niedostateczny poziom dialogu obywatelskiego i debaty publicznej (np. w zakresie <i>stanowienia</i> i realizacji polityk publicznych i regulacji prawnych) • niski poziom zaufania społecznego, w tym do organizacji społecznych (szczególnie fundacji) oraz pomiędzy NGO a instytucjami publicznymi • uzależnienie organizacji pozarządowych od środków publicznych i niska zdolność do generowania własnych środków • słaby dostęp do infrastruktury oraz usług wspierających organizacje pozarządowe i aktywność obywatelską, • słaba i stale pogarszająca się kondycja finansowa organizacji pozarządowych, przejawiająca się m.in. w niższym niż średnio w kraju udzialem podmiotów zatrudniających pracowników • brak systematycznych badań sektora NGO, uniemożliwiający monitorowanie ich kondycji,
Szanse	Zagrożenia

<ul style="list-style-type: none"> • zmiany systemowe w zakresie wzmocnienia roli sektora pozarządowego w państwie i społeczeństwie • możliwość korzystania ze środków europejskich i innych źródeł finansowania • rozwój nowoczesnych systemów komunikowania się z społeczeństwem • rozwój nowatorskich form aktywności obywatelskiej, • zmiany wzorców uczestnictwa w życiu społecznym sprzyjające partycypacji i współdziałaniu w szczególności wśród młodych osób • rosnąca popularność mechanizmu 1%, stanowiącego źródło finansowania działalności organizacji pożytku publicznego 	<ul style="list-style-type: none"> • wzrost emigracji młodych ludzi • brak systemowej edukacji obywatelskiej w szkołach • wzrost poziomu przestępczości • ubożenie społeczeństwa • brak partnerskiej równowagi i uzależnienie organizacji pozarządowych od władz różnego szczebla • pogłębiające się rozwarstwienie sektora NGO • brak regulacji prawnych w zakresie tworzenia i działania partnerstw publiczno-społecznych • niedostateczna realizacja misji publicznej mediów
--	---

WŁĄCZENIE SPOŁECZNE

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • relatywnie korzystna struktura demograficzna na tle kraju • zaangażowanie instytucji pomocy społecznej i rynku pracy w realizację zadań w zakresie aktywizacji społecznej i zawodowej mieszkańców przy dużym wykorzystaniu środków zewnętrznych • wysoka mobilność przestrzenna mieszkańców województwa • zmiany w strukturze zatrudnienia mieszkańców na korzyść sektora usług w tym usług społecznych zwłaszcza w obszarze turystyki • duża aktywność młodzieży w zakresie zdobywania wykształcenia • niski poziom przestępczości 	<ul style="list-style-type: none"> • jedna z najwyższych w kraju liczba osób zagrożonych ubóstwem oraz wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem • wzrastająca liczba osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością • niespełnienie standardów ustawowych w zakresie zatrudniania pracowników socjalnych oraz mała liczba pracowników posiadających kwalifikacje z zakresu pracy z rodziną i terapii rodzin oraz pracy środowiskowej • niewystarczająca dostępność do leczenia i terapii osób uzależnionych • brak systemu środowiskowej opieki psychiatrycznej • wzrost liczby rodzin objętych pomocą społeczną z powodu: ubóstwa, bezrobocia, przemocy w rodzinie i rodzin niepełnych • słabo rozwinięty system pomocy i wsparcia dla osób starszych • brak rodzinnych domów pomocy • niski poziom wykształcenia osób niepełnosprawnych • ujemne saldo migracji zewnętrznej – odpływ ludności z województwa – szczególnie młodych i dobrze wykształconych • niższe niż w pozostałych regionach średnie wynagrodzenie • wysoka stopa bezrobocia absolwentów • większe niż w innych regionach kraju bezrobocie ukryte, które dotyczy głównie terenów wiejskich oraz obszarów o słabym stopniu urbanizacji • niski poziom wiedzy na temat możliwości ekonomii społecznej wśród mieszkańców województwa,
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • tworzenie zróżnicowanych programów wsparcia rodziny i alternatywnych form zatrudnienia • możliwość korzystania ze środków europejskich i innych źródeł finansowania zewnętrznego 	<ul style="list-style-type: none"> • marginalizacja regionu w polityce społeczno-gospodarczej państwa • brak skutecznej polityki fiskalnej i płacowej wspierającej rozwiązywanie problemu bezrobocia

<ul style="list-style-type: none"> wykorzystanie tradycji wzajemnej współpracy społeczności lokalnych oraz organizacji pozarządowych do podejmowania inicjatyw samopomocowych nowe formy aktywizacji społecznej i zawodowej rozwój wspólnych przedsięwzięć z udziałem samorządu i przedsiębiorców w oparciu o istniejące i tworzone specjalne strefy ekonomiczne oraz podmioty ekonomii społecznej tworzenie systemu preferencji dla pracodawców do szkolenia i kształcenia pracowników oraz współpracy ze szkołami i uczelniami przy opracowaniu programów nauczania praktycznego przygotowanie bazy i produktów turystycznych poprzez funkcjonowanie spółdzielni socjalnych 	<ul style="list-style-type: none"> zjawisko „szarej strefy” tj. nielegalnego zatrudnienia brak stabilności funduszy na aktywizację zawodową negatywne trendy demograficzne i ekonomiczne, w tym starzenie się społeczeństwa utrwalanie biernych postaw w związku z otrzymywaniem pomocy materialnej oraz dziedziczenie biedy niewystarczająca ilość środków finansowych będących w dyspozycji samorządów w zakresie realizacji wzrastającej liczby zadań zleczanych i własnych rozwarstwienie społeczeństwa dyskryminacja na rynku pracy ze względu na płeć i wiek brak skutecznych narzędzi wsparcia dla młodych rodzin z dziećmi
--	--

ZDROWIE PUBLICZNE

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> jedna z niższych w UE i Polsce liczba zgonów na 10 tys. ludności systematyczny wzrost liczby specjalizujących się podmiotów leczniczych; koncentracja kadry medycznej w dużych ośrodkach miejskich; właściwa korelacja pomiędzy rozmieszczeniem podmiotów leczniczych, a zagęszczeniem ludności (baza); występowanie naturalnych tworzyw leczniczych i opartego na nich lecznictwa uzdrowiskowego; korzystne działanie czynników środowiskowych - dużo terenów zielonych, stosunkowo niezanieczyszczonych. 	<ul style="list-style-type: none"> stałe zadłużanie się podmiotów leczniczych; niedostateczny związek liczby i struktury kontraktowanych świadczeń z potrzebami zdrowotnymi populacji; niska efektywność systemu ochrony zdrowia, w tym przypadki nieracjonalnego wydatkowania środków publicznych, np. zakupy nieefektywnie wykorzystywanego sprzętu i aparatury medycznej i bazy dydaktycznej; brak kierunku lekarskiego na Uniwersytecie Rzeszowskim - trudności z pozyskaniem specjalistycznej kadry medycznej; mała liczba lekarzy w przeliczeniu na ilość mieszkańców – niższa niż średnia krajowa; niedostateczna wiedza społeczeństwa na temat profilaktyki, szczególnie na terenach wiejskich; brak wysokospecjalistycznych centrów diagnostyczno-leczniczych; brak oddziałów specjalistycznych w zakresie onkohematologii dziecięcej, alergologii, anestezjologii i intensywnej terapii dziecięcej, brak regionalnego centrum koordynującego działania na gruncie polityki zdrowotnej oraz zwiększające współpracę; niedoinwestowana infrastruktura wymagająca modernizacji: (np. w zakresie chorób zakaźnych, itp.).
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> możliwość aplikowania o zewnętrzne środki pieniężne; wzrastająca świadomości społeczeństwa w zakresie profilaktyki zdrowia oraz zdrowego trybu życia; wpracowanie skutecznego i efektywnego systemu ochrony zdrowia; rozwój infrastruktury ochrony zdrowia, zwłaszcza w zakresie lecznictwa specjalistycznego i 	<ul style="list-style-type: none"> niekorzystne zmiany demograficzne i cywilizacyjne - szybko zwiększająca się liczba osób starszych, choroby cywilizacyjne; zwiększone zagrożenie epidemiologiczne spowodowane przygranicznym położeniem województwa; duża konkurencyjność podmiotów aplikujących o środki zewnętrzne z innych województw; migracja pacjentów poza województwo;

<ul style="list-style-type: none"> • uzdrowiskowego; • możliwość kształcenia lekarzy we własnym ośrodku regionalnym. 	<ul style="list-style-type: none"> • niedoinwestowanie infrastruktury ochrony zdrowia; • ograniczenia dla publicznych podmiotów leczniczych w zakresie niepublicznych źródeł finansowania – niekonkurencyjność na rynku w stosunku do prywatnych jednostek; • limitowanie liczby świadczeń zdrowotnych wielkością kontraktu; • emigracja personelu medycznego poza granice państwa i do innych województw spowodowane niskim wynagrodzeniem; • wzrastająca liczba zachorowań na choroby i zaburzenia psychiczne • wzrastająca liczba osób uzależnionych (od alkoholu, narkotyków, substancji psychoaktywnych, itp.)
--	---

DOSTĘPNOŚĆ KOMUNIKACYJNA

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • Przebieg III korytarza europejskiego TEN-T (autostrada A4, droga krajowa nr 4 i linia kolejowa E 30) • Gęsta sieć drogowa o równomiernym rozłożeniu na obszarze województwa • Zlokalizowanie w centrum województwa Międzynarodowego Portu Lotniczego „Rzeszów-Jasionka”, • Przygraniczne położenie i rozbudowany system sieci osadniczej przy głównych trasach komunikacyjnych • Korzystne rozmieszczenie sieci infrastruktury kolejowej w stosunku do sieci osadniczej i centrum województwa • Linia kolejowa LHS (szczególne znaczenie dla transportu towarowego w relacji powiązań międzynarodowych), 	<ul style="list-style-type: none"> • Brak bezpośredniego połączenia drogowego i kolejowego ze stolicą kraju • Niewystarczająca ilość planowanych połączeń węzłów autostrady A4 i drogi ekspresowej S19 z drogami krajowymi nr 4 i nr 19 o tonażu zapewniającym możliwość przejazdu między tymi drogami • Zbyt niskie nasycenie obszaru województwa siecią dróg krajowych i ich duże obciążenie • Mała ilość obwodnic miast • Znaczny procent dróg o złym stanie nawierzchni • Obszary o trudnej dostępności komunikacyjnej w południowej i północno-wschodniej części województwa • Zbyt mała liczba przejść granicznych dla ruchu ciężkiego • Zły stan techniczny linii kolejowych powodujący znaczne ograniczenia prędkości w ruchu kolei • Słabe skomunikowania kolejowe ośrodków subregionalnych ze stolicą województwa • Brak połączenia kolejowego lotniska Rzeszów – Jasionka z centrum Rzeszowa • Trudności inwestycyjne oraz wyższe koszty realizacji inwestycji komunikacyjnych związanych z występowaniem znacznej ilości obszarów chronionych, górzystych, podmokłych i osuwiskowych
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • Położenie geograficzne województwa- sąsiedztwo z Ukrainą i Słowacją • Bezpośrednie połączenie stolicy województwa ze stolicą oraz głównymi ośrodkami krajowymi poprzez budowę dróg ekspresowych S74 oraz S19 (część szlaku transportowego „Via Carpatia”) • Rozbudowa systemu logistycznego obsługującego przejścia graniczne i transport międzynarodowy • Utworzenie nowego połączenia drogowego z centrum kraju poprzez most w Połańcu na Wiśle • Utworzenie bezpośredniego połączenia 	<ul style="list-style-type: none"> • Postępująca marginalizacja regionu w skali kraju związana z brakiem inwestycji w modernizację układu komunikacyjnego • Opóźnienie budowy dróg ekspresowych • Budowa drogi S19 jako drogi jednojezdniowej • Rozwój lotnisk sąsiednich (Lublin, Kraków)

<p>kolejowego ze stolicą kraju dzięki elektryfikacji linii kolejowej Rzeszów – Ocice oraz zakończeniu modernizacji linii kolejowej na terenie woj. świętokrzyskiego</p> <ul style="list-style-type: none"> • perspektywa rozwoju sieci lotnisk lokalnych 	
---	--

DOSTĘPNOŚĆ TECHNOLOGII INFORMACYJNYCH

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • potencjał demograficzny (duży odsetek ludzi młodych o wysokim potencjale rozwojowym) • duży potencjał firm w obszarze nowoczesnych technologii powodujący wysoki popyt na specjalistów i usługi • rozwój firm informatycznych zrzeszonych w klastrze „Informatyka Podkarpacka” • potencjał uczelni wyższych w zakresie kształcenia specjalistów w obszarze wysokich technologii 	<ul style="list-style-type: none"> • duża liczba miejscowości województwa o ograniczonej dostępności do podstawowej infrastruktury szerokopasmowej, (tzw. obszary białe i szare) • niewystarczający stan infrastruktury telekomunikacyjnej na części obszaru województwa, w tym kanalizacji teletechnicznej, oraz kabli światłowodowych, które mogłyby utworzyć kompletną warstwę fizyczną sieci szerokopasmowej • niedostateczna infrastruktura łączności podmiotów systemu bezpieczeństwa • niższa niż w innych regionach opłacalność inwestycji w infrastrukturę teletechniczną (zwłaszcza w części południowej województwa) wynikająca m.in. z rozproszenia zabudowy i ukształtowania terenu. • występowanie na części obszaru województwa podkarpackiego braku dostępności do telefonii mobilnej o parametrach umożliwiających korzystanie z usług świadczonych za pośrednictwem szybkiego Internetu - dotyczy to zwłaszcza stref przygranicznych • niezadowalający poziom digitalizacji zasobów muzealnych i bibliotekarskich oraz dorobku kultury • mała ilość usług świadczonych drogą elektroniczną przez administrację publiczną • niski stopień korzystania z nowoczesnych technologii IT przez mieszkańców z przedziału wieku 50+
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • realizacja projektu Sieć Szerokopasmowa Polski Wschodniej (SSPW), w wyniku którego powstanie szkieletowa sieć światłowodowa spełniająca wymogi stawiane sieciom nowej generacji (NGN¹³⁴) • systematyczny wzrost zapotrzebowania na usługi świadczone z wykorzystaniem technologii ICT¹³⁵ • wzrost podaży usług świadczonych on-line w wyniku realizacji przez samorządy gminne i powiatowe oraz samorząd województwa wielu projektów informatycznych (np. typu: PSIM, PSeAP, Cyfrowa Szkoła, projekty budowy infrastruktury informacji przestrzennej, itp.) 	<ul style="list-style-type: none"> • opóźnienie w realizacji kluczowych dla kraju projektów informatycznych skutkujące brakiem możliwości uruchomienia usług na poziomie regionalnym • opóźnienie w realizacji przez samorządy województwa projektów informatycznych z zakresu działania administracji i usług medycznych • niespójne i nieprzystające do obecnych warunków rozwoju społeczno-gospodarczego przepisy prawa, skutkujące trudnościami w realizacji inwestycji i utrudniające rozwój usług elektronicznych

¹³⁴ Według definicji ITU-T Next Generation Network (NGN), sieć następnej generacji jest to sieć pakietowa realizująca usługi telekomunikacyjne i wykorzystująca wiele szerokopasmowych technik transportowych z gwarancją jakości usług (QoS), i w której funkcje usługowe są niezależne od wykorzystywanych technik transportowych.

¹³⁵ ICT (akronim od ang. Information and Communication Technologies) – dział telekomunikacji i informatyki, zajmujący się technologią przesyłu informacji oraz narzędziami logicznymi do sterowania przepływem oraz transmisją danych za pomocą różnych medium

<ul style="list-style-type: none"> • budowana od podstaw szkieletowa infrastruktura światłowodowa stwarza szansę optymalnego rozmieszczenia przestrzennego i zastosowania najnowszych rozwiązań technologicznych • korzystne położenie geograficzne województwa sprzyjające rozbudowie międzynarodowych linii telekomunikacyjnych 	
---	--

FUNKCJE METROPOLITALNE RZESZOWA

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • największy ośrodek gospodarczy w regionie; • koncentracja międzynarodowych firm przemysłu lotniczego; • siedziba kilku klastrów przemysłowych; • rozbudowane funkcje przemysłowe miasta – siedziba wielu firm z różnych branż; • istnienie i działalność na obszarze funkcjonalnym Rzeszowa Podkarpackiego Parku Naukowo-Technologicznego i specjalnych stref ekonomicznych; • ważny ośrodek akademicki z silnymi tradycjami związanymi z lotnictwem (Politechnika Rzeszowska); • współpraca uczelni z ośrodkami zagranicznymi, postępujące umiędzynarodowienie uczelni; • istniejąca baza naukowa – badawcza przy uczelniach wyższych; • pełnione funkcje okołobiznesowe, usługowe i administracyjne; • wysoki kapitał społeczny oraz duży potencjał ludzki – w szczególności kadry specjalistycznej; • najwyższe w Unii Europejskiej nasycenie miasta studentami w przeliczeniu na 1000 mieszkańców; • rosnąca liczba mieszkańców obszaru funkcjonalnego Rzeszowa; • atrakcyjna relacja między kosztami życia w mieście a jakością życia (względnie niskie koszty życia, wysoka jakość życia, wysokie poczucie bezpieczeństwa mieszkańców miasta); • czystość, bezpieczeństwo, ład estetyczny; • Międzynarodowy Port Lotniczy Rzeszów-Jasionka; • istniejąca infrastruktura kolejowa na obszarze funkcjonalnym Rzeszowa; • korzystne położenie na skrzyżowaniu szlaków transportowych (III Paneuropejski Korytarz Transportowy – A4, droga krajowa nr 4, linia E30), droga ekspresowa S-19 (część szlaku „Via Carpatia”), droga krajowa nr 9. 	<ul style="list-style-type: none"> • brak aktywnej polityki w przygotowaniu większych obszarowo terenów pod inwestycje w obszarze funkcjonalnym Rzeszowa; • brak wielofunkcyjnych obiektów odpowiedniej skali służących realizacji funkcji metropolitalnych, w tym m. in. umożliwiających imprezy sportowe, kulturalne, wystawiennicze; • brak centrum logistyczno – dystrybucyjnego o odpowiedniej skali; • niedostateczna oferta atrakcji/wydarzeń kulturalnych, sportowych, targowych miasta o znaczeniu międzynarodowym; • brak sprawnego i bezpiecznego układu komunikacyjnego Rzeszowa, niska zewnętrzna dostępność komunikacyjna miasta, niska przepustowość odcinków wylotowych głównych dróg; • zły stan infrastruktury kolejowej na obszarze funkcjonalnym i jej niedostateczne wykorzystanie; • brak połączenia kolejowego z portem lotniczym; • brak partnerskiej współpracy Rzeszowa z samorządami gminnymi położonymi w obrębie jego obszaru funkcjonalnego; • nieskoordynowany rozwój obszaru funkcjonalnego (rosnący chaos przestrzenny); • brak planu zagospodarowania przestrzennego obszaru funkcjonalnego Rzeszowa; • brak infrastruktury cargo na lotnisku.
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • krajowa polityka miejska państwa wzmacniająca funkcje regionotwórcze miast wojewódzkich; • dalszy rozwój parku technologicznego i SSE 	<ul style="list-style-type: none"> • rosnąca atrakcyjność innych ośrodków metropolitalnych i potencjalna marginalizacja Rzeszowa, m. in. w wyniku wyprowadzania do

<ul style="list-style-type: none"> • oraz firm skupionych w klastrach; • rozwój uczelni i ośrodków naukowo – badawczych związany umiędzynarodowieniem badań przy wykorzystaniu nowo wybudowanej infrastruktury i wyposażonych laboratoriach; • umiędzynarodowienie studiów na uczelniach rzeszowskich; • skoordynowanie polityki przestrzennej w ramach rzeszowskiego obszaru funkcjonalnego umożliwiające m. in. lepsze wykorzystanie przestrzeni; • stworzenie zintegrowanego systemu transportu publicznego, łączącego różne rodzaje transportu (drogowy i kolejowy) i pozwalający w sposób kompleksowy zarządzać transportem publicznym w Rzeszowie i jego obszarze funkcjonalnym; • partnerska współpraca z ościennymi gminami na rzecz rozwiązywania wspólnych problemów rozwojowych; • wzmocnienie powiązań funkcjonalnych z Warszawą, Krakowem, Lublinem, Białymstokiem, Kielcami, Lwowem i Koszycami. 	<p>innych ośrodków miejskich instytucji i organizacji gospodarczych o znaczeniu ponadregionalnym lub krajowym;</p> <ul style="list-style-type: none"> • odpływ młodych, wykształconych mieszkańców do większych ośrodków miejskich; • opóźnienia i przesunięcia inwestycji finansowanych ze środków zewnętrznych – droga ekspresowa S19, A4; • istnienie konkurencyjnych europejskich szlaków komunikacyjnych.
---	---

FUNKCJE OBSZARÓW WIEJSKICH

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • bogata sieć małych i bardzo małych miast stanowiących lokalne ośrodki rozwoju i koncentracji usług dla otaczających je terenów; • bogactwo i zróżnicowanie środowiska przyrodniczego; • dobry stan czystości środowiska naturalnego; • relatywnie korzystna sytuacja demograficzna; • bogate zasoby dziedzictwa kulturowego oraz zróżnicowany folklor kulturowy; • bogata oferta turystyczna na obszarach wiejskich; • występowanie naturalnych tworzyw leczniczych pozwalających na rozwój lecznictwa uzdrowiskowego; • bogate zasoby surowcowe: drewno, kruszywa; • aktywność organizacji pozarządowych funkcjonujących na obszarach wiejskich; • relatywnie wysoki kapitał społeczny • możliwość zaoferowania spokojnego, zdrowego, tradycyjnego życia na obszarach wiejskich; • korzystne warunki dla rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej na terenach wiejskich; • duża liczba produktów tradycyjnych zarejestrowanych w rejestrze Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi. 	<ul style="list-style-type: none"> • niska jakość dróg na obszarach wiejskich; • niewystarczający dostęp do podstawowej infrastruktury technicznej, ekonomicznej i społecznej, w szczególności do oświaty, kultury, usług zdrowotnych i szerokopasmowej sieci internetowej; • rozproszone formy zabudowy osadnictwa wiejskiego; • słabo wykorzystana rolnicza przestrzeń produkcyjna; • niska mobilność mieszkańców; • znaczny udział obszarów górskich, gdzie koszty produkcji rolnej są wyższe; • rozdrobnienie agrarne i niekorzystny rozkład gospodarstw rolnych przy jednoczesnym przywiązaniu do ziemi; • nadmierna liczba ludzi pracujących w rolnictwie indywidualnym i niska jakość zasobów pracy, ukryte bezrobocie agrarne; • niska świadomość potrzeby modernizacji i dywersyfikacji gospodarstw, zdobywania kwalifikacji rolniczych i ciągłego kształcenia oraz niedostateczne wsparcie w tym zakresie; • charakter socjalny gospodarstw rolnych i produkcja rolnicza na samozaopatrzenie; • słabo rozwinięty system integracji rolnictwa z operatorami rynku rolnego; • niewystarczająca ilość pozarolniczych miejsc pracy na terenach wiejskich; • niewystarczająca infrastruktura przeciwdziałająca zagrożeniom naturalnym.
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • postępujący wzrost prowadzonych prac scaleniowych; 	<ul style="list-style-type: none"> • spadek poziomu dochodów gospodarstw domowych na obszarach wiejskich skutkujący słabnącym

<ul style="list-style-type: none"> • korzystne trendy koncentracji ziemi w gospodarstwach rolnych; • wzrost aktywności demograficzno – kulturowej na obszarach wiejskich • rozwój i wdrażanie rozwiązań w zakresie polityki rozwoju obszarów wiejskich sprzyjających rozwojowi małych gospodarstw rodzinnych, wzmocnienia funkcji turystycznej i wypoczynkowej oraz aktywizacji społeczeństwa na rzecz wszechstronnego wzrostu życia na wsi • rozwój funkcji związanej z ochroną środowiska i konserwacją przyrody • korzystne warunki dla tworzenia nowych produktów wsi dających miejsca pracy (wszelkiego rodzaju usługi regionalne oparte na wykorzystaniu regionalnego dziedzictwa kulturowego wsi); • oczekiwania związane z zapewnieniem bezpieczeństwa żywnościowego i trendy związane z poszukiwaniem wysokiej jakości żywności • rozwój wiosek tematycznych 	<p>tempem podnoszenia standardu życia mieszkańców wsi;</p> <ul style="list-style-type: none"> • wzrost dysproporcji pomiędzy miastem a wsią w zakresie dostępności do podstawowych usług na wielu płaszczyznach życia (edukacyjnej, społecznej, medycznej, socjalnej); • niedostateczne tempo rozwoju infrastruktury technicznej, ekonomicznej i społecznej na obszarach wiejskich; • niedostateczne wsparcie (finansowe) przeznaczane na rozwój obszarów wiejskich • starzenie się mieszkańców wsi – odpływ ludzi aktywnych (młodych, wykształconych) do miast oraz poza granice województwa i państwa • brak stosownego ustawodawstwa regulującego powstawanie planów zagospodarowania przestrzennego skutkujący nieracjonalnym gospodarowaniem przestrzenią • zanik indywidualności i tożsamości wsi na skutek lansowania niewłaściwych wzorców rozwojowych;
--	---

Spójność przestrzenna i wzmocnianie funkcji ośrodków subregionalnych

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • dobrze wykształcona i równomiernie rozmieszczona struktura hierarchiczna miast z niewielką przewagą największego ośrodka • występowanie atrakcyjnych obszarów i obiektów turystycznych, duża ilość zabytków, co umożliwia rozwój funkcji obsługi turystów w ośrodkach subregionalnych, • istnienie zróżnicowanego i dającego możliwość specjalizacji przemysłu w miastach subregionalnych • utrwalone i specyficzne funkcje wyróżniające poszczególne ośrodki subregionalne • skoncentrowanie oddziaływania ośrodków subregionalnych wzdłuż ciągów komunikacyjnych • bogata baza techniczna, doświadczona kadra oraz tradycje przemysłowe i znane marki w wiodących sektorach gospodarki regionu (m.in. lotnictwa, przemysłu maszynowego, szklarskiego, naftowego, meblarskiego, chemicznego, budownictwa, elektroniki, informatyki) • dobrze funkcjonujące specjalne strefy ekonomiczne oraz współpracujące klastry branżowe i podmioty gospodarcze, rozmieszczone w ośrodkach subregionalnych oraz w ich obszarach oddziaływania • względna odporność ośrodków subregionalnych na kryzys ekonomiczny i gospodarczy, której przyczyną jest ich wielofunkcyjność • rozwinięta baza szkół wyższych w miastach subregionalnych województwa 	<ul style="list-style-type: none"> • brak dostatecznej integracji ośrodków subregionalnych z ich obszarami funkcjonalnymi oraz ze stolicą województwa ze względu na niewystarczającą ilość powiązań komunikacyjnych • brak biegunu wzrostu położonego na północny-wschód od Rzeszowa • niski poziom wykorzystania transportu kolejowego w obszarach funkcjonalnych ośrodków subregionalnych • niedostateczna przepustowość sieci infrastruktury transportowej niedostosowana do rosnących potrzeb oraz znaczna degradacja istniejącej sieci w obszarach funkcjonalnych biegunów wzrostu • zbyt mała liczba obwodnic miast oraz stały wzrost natężenia ruchu tranzytowego • niskie dochody samorządów ograniczające możliwości finansowania budowy infrastruktury technicznej • wyłączenie z zabudowy dużych powierzchni terenów miejskich, narażonych na osuwiska lub zalewanie wodami powodziowymi • brak wystarczającej współpracy miast powiązanych układami funkcjonalnymi (w tym z sąsiednich województw) • konkurencja i niewielka współpraca ośrodków szkolnictwa wyższego, objawiająca się dublowaniem kierunków i brakiem specjalizacji • utrudniony dostęp oraz niewystarczająca jakość usług publicznych • ograniczenia w możliwości rozszerzania granic miast • zjawisko niekontrolowanej, chaotycznej suburbanizacji wokół ośrodków miejskich blokujące

	<p>naturalny rozwój struktur miejskich, stwarzające utrudnienia komunikacyjne, powodujące nieład przestrzenny</p> <ul style="list-style-type: none"> • zdegradowane i wymagające rewitalizacji obszary miast • duże zasięgi dojazdów do pracy do głównych ośrodków miejskich.
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • poprawa dostępności komunikacyjnej miast subregionalnych spowodowana m.in. budową autostrady A4 oraz dróg ekspresowych S19 i S74 • poprawa stanu technicznego istniejącej infrastruktury kolejowej oraz uruchomienie szybkich połączeń pomiędzy miastami subregionalnymi i Rzeszowem • rozwój współpracy przedsiębiorstw działających w ośrodkach subregionalnych, w ramach inicjatyw klastrowych • specjalizacja ośrodków subregionalnych w nowoczesnych dziedzinach przemysłu i usług • uzbrajanie kolejnych dobrze skomunikowanych terenów inwestycyjnych w obszarach funkcjonalnych ośrodków subregionalnych • usieciowienie funkcji metropolitalnych Rzeszowa w powiązaniu z ośrodkami subregionalnymi • rozwój współpracy międzynarodowej w ramach Euroregionu Karpackiego • gospodarcze wykorzystanie przygranicznego położenia województwa • rozwój powiązań gospodarczych i partnerstw gospodarczo-społecznych miast subregionalnych z ośrodkami Ukrainy i Słowacji • bliskość zasobów kapitału ludzkiego Zachodniej Ukrainy oraz możliwość jego wykorzystania w gospodarce regionu • efektywna krajowa polityka miejska wobec ośrodków subregionalnych 	<ul style="list-style-type: none"> • degradacja ośrodków subregionalnych i osłabienie warunków ich rozwoju na skutek pogarszania sytuacji społeczno-ekonomicznej województwa podkarpackiego • brak odpowiednich instrumentów wspierania roli ośrodków subregionalnych • wstrzymanie, spowolnienie i ograniczenie inwestycji infrastrukturalnych, warunkujących dostępność transportową województwa • zmniejszenie potencjału demograficznego (m in. migracje ludności poza teren województwa) i miejsc pracy w ośrodkach subregionalnych • konkurowanie ośrodków subregionalnych w obszarach, które powodują wzajemne osłabienie potencjałów rozwojowych • ograniczenie potencjału rozwojowego miast spowodowane nadmierną ilością obszarów chronionych przyrodniczo

ZAPOBIEGANIE I PRZECIWDZIAŁANIE ZAGROŻENIOM ORAZ USUWANIE ICH NEGATYWNYCH SKUTKÓW

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • istniejące i funkcjonujące: System Wczesnego Ostrzegania (SWO), System Wczesnego Alarmowania (SWA) oraz Lokalne Systemy Ostrzegania Powodziowego (LSOP). • doświadczenie osób i służb podejmujących decyzje i akcje ratownicze wynikające z (cyklicznie) powtarzających się zdarzeń kryzysowych. • zorganizowane i funkcjonujące jednostki Państwowej Straży Pożarnej (PSP) i Policji, obejmujące swoim zasięgiem przeważającą część terenu województwa. • zorganizowany w PSP system analizy występujących zagrożeń i adekwatnych możliwości ratowniczych obejmuje lokalizację i 	<ul style="list-style-type: none"> • specyfika regionu - niekorzystne warunki geograficzno - hydrologiczne – stosunkowo duży procent województwa narażony na powódzie, w tym o charakterze górskim, zjawisko osuwisk, susze, huragany oraz inne zjawiska atmosferyczne. • zbyt mały obszar województwa objęty miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego uwzględniającymi tereny zagrożone powodzią i osuwiskami. • istniejąca zabudowa na terenach zalewowych i osuwiskowych. • funkcjonowanie systemów SWA i SWO w oparciu o przestarzałe technologie i urządzenia oraz brak tych systemów na niektórych obszarach województwa.

<p>organizację podmiotów Krajowego Systemu Ratowniczo Gaśniczego (KSRG) oraz wyposażenie i wyszkolenie ratownicze.</p> <ul style="list-style-type: none"> • zaangażowanie społeczeństwa i samorządów lokalnych w zakresie utrzymania i wspierania wolontariatu oraz organizacji pozarządowych, w szczególności OSP, działających na rzecz bezpieczeństwa lokalnych społeczności. 	<ul style="list-style-type: none"> • niedocenywanie rangi zarządzania kryzysowego i niedostateczna wielkość środków planowanych na ten cel w budżetach samorządów. • niski poziom retencji wód powierzchniowych, brak dużych i małych zbiorników retencyjnych oraz polderów. • zły stan zabudowy regulacyjnej rzek. • stały przyrost powierzchni utwardzonych z których woda odprowadzana jest bezpośrednio do cieków wodnych,. • niewłaściwe parametry budowli komunikacyjnych wybudowanych na ciekach wodnych. • niedobór środków finansowych na utrzymanie budowli wodnych i przeciwpowodziowych • obwałowania mniejszych rzek wymagające przebudowy lub modernizacji. • brak wystarczającej ilości środków na konserwację oraz utrzymanie drożności rzek oraz potoków. • brak rozbudowanego, nowoczesnego systemu wczesnego ostrzegania w przypadku zagrożeń. • niedoinwestowanie „programu ochrony przed powodzią w dorzeczu górnej Wisły” • niedostateczna w odniesieniu do potrzeb ilość i jakość infrastruktury technicznej związanej z transportem materiałów niebezpiecznych. • brak adekwatnej do zmieniających się zagrożeń sieci podmiotów ratowniczych i interwencyjnych odpowiedzialnych za reagowanie na zagrożenia oraz niedostateczne wyposażenie i wyszkolenie jej elementów. • braki w specjalistycznym wyposażeniu sprzętowym policji, związane przeciwdziałaniem zagrożeniom społecznym. • słaba infrastruktura obiektów sportowych w zakresie bezpieczeństwa. • braki w wyszkoleniu i usprzętowieniu podmiotów realizujących zadania związane z bezpieczeństwem na obiektach sportowych. • niewłaściwa dystrybucja pierwszej pomocy materialnej dla poszkodowanych w wyniku klęsk żywiołowych. • niski stan bezpieczeństwa na terenach turystycznych i rekreacyjnych. • niedostateczna ilość ładowisk przyszpitalnych .
<p>Szanse</p>	<p>Zagrożenia</p>
<ul style="list-style-type: none"> • rozpoczęcie realizacji Programu „Ochrony przed powodzią w dorzeczu górnej Wisły” • ograniczenie zagrożenia powodziowego w oparciu o planowanie przestrzenne (tworzenie MPZP) • zwiększanie naturalnej retencji wody poprzez powiększanie powierzchni leśnych i mokradeł. • stworzenie spójnego systemu ratowniczo – interwencyjnego mającego możliwości szybkiego reagowania na powstałe zdarzenia i utrzymywanie go na wysokim poziomie sprawności. 	<ul style="list-style-type: none"> • nieprzewidywalność występowania negatywnych zdarzeń . • brak metod skutecznej ochrony obszarów zagrożonych osuwiskami. • intensywnie postępująca zabudowa na terenach zalewowych i osuwiskowych. • niewystarczająca współpraca województw oraz regionów państw sąsiednich z województwem podkarpackim w zakresie ochrony przed zagrożeniami oraz niewystarczająca spójność ich działań. • niezrealizowanie zadań programu „ochrony przed

<ul style="list-style-type: none"> • zwiększona świadomość obywateli dotycząca powodzi, akcji ratunkowej oraz sposobów ograniczania skutków tego typu zdarzeń. • lokalne inicjatywy mieszkańców i samorządów na rzecz poprawy bezpieczeństwa. • prowadzenie szkoleń dla dzieci i dorosłych z terenów zagrożonych. 	<p>powodź w dorzeczu górnej wisły”, przewidzianego na okres do 2020 r.</p> <ul style="list-style-type: none"> • ograniczona wiedza społeczeństwa w zakresie zagrożeń oraz sposobów przeciwdziałania zagrożeniom. • brak uregulowań prawnych narzucających obowiązek współpracy i przepływu informacji w służbach publicznych w zakresie eliminowania zagrożeń. • brak uregulowań prawnych na szczeblu krajowym mówiących o obowiązku sporządzania MPZP na obszarach zagrożonych warunkami naturalnymi. • brak powszechności wśród obywateli ubezpieczeń od zdarzeń kryzysowych.
--	---

OCHRONA ŚRODOWISKA

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • duża różnorodność biologiczna na terenie województwa; • wysoka lesistość, w tym duży udział lasów będących własnością skarbu państwa, w których prowadzona jest racjonalna gospodarka leśna; • występowanie zwartych i wielkopowierzchniowych obszarów cennych przyrodniczo; • duża różnorodność biologiczna ekosystemów leśnych, łąkowych i polnych; • niski poziom stężeń zanieczyszczeń w większości obszarów województwa, • niewielka emisja zanieczyszczeń przemysłowych z terenu województwa; • pozyskiwanie odpadów o jakości pozwalającej na ich odzysk, w tym recykling; • stosunkowo duże zasoby gazu ziemnego; • przebieg tranzytowych linii kolejowych z dala od terenów przeznaczonych pod zabudowę mieszkaniową; • niski poziom pól elektromagnetycznych; • niski poziom stężeń zanieczyszczeń w zakresie so₂, co oraz metali w pyłe. 	<ul style="list-style-type: none"> • niewielki procent terenu województwa objęty miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego, co wobec dużej ilości konfliktów przestrzennych związanych z potrzebami gospodarki komunalnej, potrzebami ochrony powietrza (gospodarka energetyczna niepowiązana z potrzebami ograniczenia niskiej emisji), ochrony przyrody, zabudową dolin rzecznych - stwarza problemy skutecznego zarządzania jakością środowiska; • utrzymywanie się tendencji dalszego rozpraszania zabudowy jednorodzinnej, w szczególności na terenach cennych przyrodniczo; • brak planów ochrony dla różnych form ochrony przyrody oraz środków na ich realizację; • niewystarczający rozwój sieci kanalizacyjnej w stosunku do wykonanej sieci wodociągowej, bariera jest czynnikiem ekonomicznym na obszarach o rozproszonej budowie przy jednoczesnej potrzebie ochrony wód powierzchniowych oraz wód podziemnych w szczególności czwartorzędowego poziomu wodonośnego tych wód; • niespełnianie standardów jakości powietrza na niektórych obszarach zurbanizowanych w zakresie pm 10, pm 2,5, b(a)p, • stosunkowo duży napływ zanieczyszczeń z terenów krajów sąsiednich i z innych województw w szczególności z terenów województwa małopolskiego, świętokrzyskiego oraz śląskiego; • niewystarczające moce przerobowe instalacji do zagospodarowania odpadów ulegających biodegradacji; • brak w regionie wystarczającej ilości instalacji o odpowiednim poziomie technologicznym do zagospodarowania niektórych surowców wtórnych; • brak nowoczesnych instalacji do energetycznego wykorzystania odpadów w kogeneracji; • zanieczyszczenie środowiska poprzez spalanie odpadów na zewnątrz oraz w domowych

	<ul style="list-style-type: none"> • paleniskach; • przekraczanie dopuszczalnego poziomu hałasu przy głównych drogach oraz lokalnie zwłaszcza na terenach zurbanizowanych; • zły stan techniczny znacznej ilości pojazdów poruszających się po drogach województwa oraz szybki wzrost ruchu komunikacyjnego zwłaszcza na obszarach miejskich, • niezadowalający stan nawierzchni dróg województwa skutkujący zwiększoną emisją zanieczyszczeń do powietrza i hałasu; • małe zasoby wód podziemnych; • małe zasoby niektórych kopalin i mała ich różnorodność; • duże obciążenie powodziowe podkarpackich rzek; • niska świadomość społeczeństwa w zakresie negatywnych skutków spalania odpadów i paliw niskiej jakości w nieprzystosowanych do tego instalacjach domowych. • nadmierne przekształcanie dolin rzecznych poprzez ich zabudowę i eksploatację surowców.
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • redukcja zanieczyszczeń poprzez między innymi realizację wojewódzkiego planu gospodarki odpadami; • realizacja strefowych programów redukcji zanieczyszczeń, w tym hałasu; • realizacja Krajowego Programu Oczyszczania, dotyczącego aglomeracji powyżej 2000 rlm - równoważnej liczby mieszkańców; • rozwój zakładów produkujących pojazdy z napędem alternatywnym; • redukcja emisji na terenach sąsiadujących z podkarpaciami skutkować będzie zmniejszeniem napływu zanieczyszczeń z zewnątrz; • zmiana przepisów prawa w zakresie szerokokorozumianej ochrony środowiska i planowania przestrzennego – doprecyzowanie ich oraz ujednolicenie; • powstanie i realizacja planów ochrony dla różnych form ochrony przyrody; • rozpowszechnienie się mody na zachowania „pro środowiskowe” (ekologiczne) wśród mieszkańców województwa; • zmniejszające się ceny kosztownych rozwiązań technologicznych w zakresie ochrony środowiska sprzyjąc będą powszechniejszemu ich stosowaniu. • wykorzystanie odpadów o jakości pozwalającej na ich odzysk, w tym recykling. 	<ul style="list-style-type: none"> • brak skutecznych narzędzi realizacji programów ochrony powietrza oraz programów ochrony środowiska przed hałasem; • brak korzyści z wydobycia gazu ziemnego, ze względu na transfer wpływów poza województwo. w województwie pozostaje tylko część opłaty eksploatacyjnej; • zubożenie społeczeństwa sprzyjające spalaniu paliw niskiej jakości oraz odpadów a także niewielka świadomość społeczeństwa w zakresie zagrożeń z tego wynikających; • zagrożenie przestępczością w zakresie gospodarowania odpadami spowodowane nieprecyzyjnymi przepisami prawa oraz praktycznie brakiem możliwości egzekwowania jego zapisów; • niski poziom współfinansowania ze środków unii europejskiej regionalnych instalacji do zagospodarowania odpadów realizowanych na terenie województwa; • brak planów i funduszy dla realizacji infrastruktury gospodarki ściekowej na terenach o niskiej koncentracji ludności, w szczególności obejmujących obszary źródliskowe, cenne przyrodniczo oraz atrakcyjne turystycznie; • niewłaściwa eksploatacja oczyszczalni ścieków, w szczególności trudnych do nadzoru przydomowych oczyszczalni oraz małych oczyszczalni gminnych położonych w niewielkich zlewniach; • występowanie niezidentyfikowanych źródeł zanieczyszczeń wód podziemnych, szczególnie w rejonie dawnego cop-u; • niestabilność i zła jakość prawa w zakresie ochrony środowiska, • szybki wzrost ruchu komunikacyjnego zwłaszcza na obszarach miast, (w okresie 2005-2010 ruch pojazdów silnikowych na

	<p>sieci dróg krajowych w mieście rzeszowie zwiększył się o 30 % przy średnim wzroście krajowym o 22 %, wg. danych gddkia);</p> <ul style="list-style-type: none"> • niski stan świadomości społecznej w zakresie ochrony środowiska. • zmiana struktury własności gruntów będących we władaniu państwowego gospodarstwa leśnego lasy państwowe.
--	--

Bezpieczeństwo energetyczne i racjonalne wykorzystanie energii

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • możliwość zwiększenia niezależności energetycznej województwa podkarpackiego w oparciu o własne zasoby gazu ziemnego oraz odnawialne źródła energii; • możliwość dywersyfikacji energetycznej dzięki połączeniom sieciami przesyłowymi z Ukrainą i Słowacją; • rozwijający się sektor wysokich technologii w województwie podkarpackim w zakresie wykorzystania OZE zwiększa ich dostępność; • potwierdzone występowanie zasobów gazu ziemnego, • istniejący potencjał do wytwarzania energii z alternatywnych w tym odnawialnych źródeł to: energetyka wodna, wiatrowa, wykorzystująca biomasę, energię pochodzącą z przetwarzania odpadów, biogazowni, energię słoneczną i geotermalną; • dostępność terenów możliwych do wykorzystania pod inwestycje w źródła kogeneracyjne w okolicach dużych i średnich miast; • potencjał badawczo - rozwojowy podkarpackich uczelni w zakresie energetyki w tym OZE; • stosunkowo dobrze rozwinięty system elektroenergetyczny w części środkowej województwa; • możliwość zapewnienia dostaw energii elektrycznej dla istniejących odbiorców. 	<ul style="list-style-type: none"> • obawy społeczeństwa przed negatywnym oddziaływaniem energetyki wiatrowej na środowisko i zdrowie ludzi powodujące protesty przy budowie nowych inwestycji ; • przestarzała infrastruktura energetyczna – zwłaszcza dotyczy to linii energetycznych niskiego napięcia na obszarach wiejskich; • sieci elektroenergetyczne nie zapewniające wyprowadzenia mocy wytwórczych w tym OZE oraz ze źródeł pracujących w kogeneracji, • zwłaszcza w południowej części województwa, bardzo rozproszona zabudowa, która spowodowała powstanie długich ciągów linii przesyłowych średniego i niskiego napięcia, powodujących duże straty przesyłowe energii oraz niestabilność zasilania; • niewystarczająca infrastruktura, zwłaszcza elektroenergetyczna, niedostosowana do wzrastającego zapotrzebowania związanego z rozwojem społeczno - gospodarczym regionu; • brak powiązań transgranicznych sieci elektroenergetycznej wysokiego napięcia; • poza elektrownią solina brak alternatywnych źródeł wytwórczych na wypadek black-out'ów zdolnych do odbudowy systemu elektroenergetycznego; • brak wdrożonego oprogramowania inteligentnego sterowania siecią elektroenergetyczną; • zdekapitalizowane ciepłociągi oraz ciepłownie w miastach; • brak rozwoju systemów ciepłowniczych i nowych sieci ciepłych; • dominacja indywidualnych rozproszonych i przestarzałych źródeł ciepła opartych na węglu zarówno na terenie wiejskim jak i w miastach; • niski stopień wykorzystania odnawialnych źródeł energii we wszystkich sektorach (publicznym, gospodarce, komunalnym, transporcie); • niewielkie wsparcie instytucjonalne na szczeblu wojewódzkim oraz lokalnym dla rozwoju odnawialnych źródeł energii; • niewielka ilość gmin posiadających miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, a plany które istnieją w niewielkim stopniu uwzględniają inwestycje w OZE; • niskie zainteresowanie wśród potencjalnych inwestorów inwestycjami w oze na terenie

	<p>województwa podkarpackiego;</p> <ul style="list-style-type: none"> • brak przemysłu wytwórczego działającego w sektorze OZE; • brak rozwoju systemów ciepłowniczych i nowych sieci ciepłych; • niski potencjał ekonomiczny i produkcyjny jako konsekwencja rozdrobnienia gospodarstw rolnych stanowi barierę do tworzenia indywidualnych mikrogeneracji wykorzystujących OZE.
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • rozwój współpracy energetycznej z Ukrainą, • wdrożenie nowych przepisów unijnych promujących OZE oraz efektywność energetyczną; • przyjęcie krajowych uregulowań prawnych wspierających rozwój OZE; • spadające ceny rozwiązań z zakresu OZE oraz efektywności energetycznej; • rozwój badań oraz pojawienie się nowych rozwiązań o wysokiej sprawności i efektywności w zakresie energetyki; • pojawienie się nowych instrumentów wsparcia finansowego dla OZE oraz efektywności energetycznej, w tym dla indywidualnych inwestorów (osób fizycznych); • wycofywanie z rynku energochłonnych urządzeń; • uproszczenie procedur inwestycyjnych; • wymuszenie przez wysokie ceny uprawnień do emisji stosowania czystych technologii w energetyce; • stabilny lub dynamiczny rozwój gospodarczy województwa i Polski. 	<ul style="list-style-type: none"> • wzrost zależności energetycznej od surowców zewnętrznych; • niejasne i niestabilne prawo krajowe zwłaszcza brak uregulowań dotyczących OZE; • brak inwestycji w infrastrukturę sieciową związaną z energetyką; • ograniczenia inwestycyjne związane z uwarunkowaniami środowiskowymi; • opór społeczny przed wdrożeniem nowych technologii z zakresu OZE i efektywności energetycznej z powodów zdrowotnych oraz ekonomicznych; • uzależnienie całkowite od obcych rozwiązań technicznych i związane z tym wysokie koszty technologii oraz dominacja obcego kapitału (odpływ kapitału na zewnątrz); • polityka energetyczna Rosji i omijanie obszaru Polski jako miejsca lokalizacji inwestycji przesyłowych.

SPIS MAP

Mapa 1. Zmiany PKB per capita w PPS w latach 2004-2010.	11
Mapa 2. Przedsiębiorstwa, które wprowadziły innowacje w % ogółu przedsiębiorstw.	20
Mapa 3. Atrakcyjność dla działalności przemysłowej w roku 2011.	24
Mapa 4. Atrakcyjność podregionów dla działalności usługowej w 2011 r.	24
Mapa 5. Atrakcyjność dla działalności zaawansowanej technologicznie w roku 2011.	25
Mapa 6. Rozmieszczenie podstref SSE Euro-Parka Mielec.	26
Mapa 7. Lokalizacja podstref Tarnobrzeskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej,	26
Mapa 8. Napływ i dynamika bezpośrednich inwestycji zagranicznych na mieszkańca 2007–2010 (lewa strona - napływy, prawa strona - dynamika).	27
Mapa 9. Podmioty z kapitałem zagranicznym w województwie podkarpackim w latach 2005-2010.	28
Mapa 10. Eksport w 2009 r. wg powiatów.	32
Mapa 11. Powiaty zagrożone negatywnym wpływem globalnych zjawisk ekonomicznych.	33
Mapa 12. Gęstość podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON w 2010 r.	35
Mapa 13. Nasylenie podmiotami gospodarczymi w gminach województwa podkarpackiego w 2011 r.	36
Mapa 14. Podmioty REGON na 10 tys. ludności w powiatach województwa podkarpackiego w 2005 r. (woj. podkarpackie =100).	37
Mapa 15. Podmioty REGON na 10 tys. ludności w powiatach województwa podkarpackiego w 2010r. (woj. podkarpackie =100).	37
Mapa 16. Procentowa zmiana w podmiotach REGON na 10 tys. ludności w powiatach województwa podkarpackiego w latach 2005-2010.	37
Mapa 17. Wartość nakładów inwestycyjnych na 1 mieszkańca w powiatach województwa podkarpackiego w 2005 r.	39
Mapa 18. Wartość nakładów inwestycyjnych na 1 mieszkańca w powiatach województwa podkarpackiego w 2010 r.	39
Mapa 19. Procentowa zmiana w wartości nakładów inwestycyjnych na 1 mieszkańca w powiatach województwa podkarpackiego w latach 2005-2010.	39
Mapa 20. Inicjatywy klastrów na Podkarpaciu – wg lokalizacji siedziby.	41
Mapa 21. Lokalizacja firm należących do Stowarzyszenia Grupy Przedsiębiorców Przemysłu Lotniczego Dolina Lotnicza.	41
Mapa 22. Rozmieszczenia członków Klastra Lotnictwa Lekkiego i Ultralekkiego - Podkarpackie Powiązanie Kooperacyjne.	42
Mapa 23. Centralny Okręg Przemysłowy.	46
Mapa 24. Produkcja sprzedana przemysłu w zł na 1 mieszkańca powiatu w 2009 roku.	47
Mapa 25. Pracujący w sektorze przemysłowym na 100 osób w wieku produkcyjnym w 2009 roku.	48
Mapa 26: Udział działalności wysokiej i średnio-wysokiej techniki w ogólnej liczbie podmiotów (A) i produkcji sprzedanej (B) w sekcji przetwórstwo przemysłowe w 2009 r.	49
Mapa 27. Potencjał przemysłowy – obszary aktywności gospodarczej.	51
Mapa 28. Potencjał przemysłowy – branże przemysłu w województwie podkarpackim.	52
Mapa 29. Delimitacja regionów dojazdów do pracy w województwie podkarpackim w 2006 r.	53
Mapa 30. Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej województwa podkarpackiego.	57
Mapa 31. Wybrane obiekty i obszary o charakterze atrakcji turystycznych.	63
Mapa 32. Noclegi udzielone w hotelach i na kempingach w regionach Unii Europejskiej w 2009 roku.	67
Mapa 33. Funkcja turystyczna w układzie powiatów w województwa podkarpackiego.	71
Mapa 34. Gęstość zaludnienia według województw w 2011 r.	75
Mapa 35. Przyrost naturalny na 1000 ludności w województwie podkarpackim według powiatów w 2011 r.	76
Mapa 36. Udział ludności według ekonomicznych grup wiekowych - Wiek przedprodukcyjny.	77
Mapa 37. Udział ludności według ekonomicznych grup wiekowych - Wiek produkcyjny.	78
Mapa 38. Udział ludności według ekonomicznych grup wiekowych - Wiek poprodukcyjny.	78
Mapa 39. Dynamika zmiany liczby ludności w latach 2000-2009.	79
Mapa 40. Typologia zmian zaludnienia powiatów województwa podkarpackiego w latach 2002-2009.	80
Mapa 41. Saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych na pobyt stały na 1000 ludności w województwie podkarpackim według podregionów i powiatów w 2011 r.	81
Mapa 42. Miernik prężności demograficznej w powiatach województwa podkarpackiego.	82
Mapa 43. Odsetek dzieci w wieku przedszkolnym uczęszczających do przedszkola.	85
Mapa 44. Zróżnicowanie przestrzenne szkolnictwa na poziomie ponadgimnazjalnym z wyłączeniem szkół wyższych.	87
Mapa 45. Słuchacze studiów podyplomowych w Polsce w układzie województw w 2010 roku.	94
Mapa 46. Nasylenie zabytkami nieruchomymi.	95
Mapa 47. Instytucje kultury w województwie podkarpackim stan na 2012 r.	97
Mapa 48. Stopa bezrobocia rejestrowanego według powiatów w 2012 r.	102
Mapa 49. Średnie miesięczne wynagrodzenie brutto w powiatach w odniesieniu do województwa (województwo podkarpackie=100) w 2010 r.	105
Mapa 50. Udział korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem oraz udział gospodarstw beneficjentów w gospodarstwach ogółem według województw w 2010 r.	110
Mapa 51. Frekwencja w wyborach prezydenckich (2010 r.)	118
Mapa 52. Liczba podmiotów trzeciego sektora w podziale na województwa w liczbach bezwzględnych (lewa) oraz w przeliczeniu na 10 000 mieszkańców, REGON 2007 rok (prawa).	118
Mapa 53. Frekwencja wyborcza w wyborach samorządowych w województwie podkarpackim - listopad 2010 r.	119
Mapa 54. Liczba organizacji pozarządowych w powiatach województwa podkarpackiego w 2010 r. w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców.	122

Mapa 55. Zachorowalność dzieci i młodzieży będących pod opieką lekarza POZ w 2010 r. w powiatach – wskaźnik na 100 tys. ludności.....	126
Mapa 56. Zachorowalność ludności w wieku 19 lat i więcej będącej pod opieką lekarza POZ w 2010 r. w powiatach – wskaźnik na 100 tys. ludności.....	127
Mapa 57. Zarejestrowane zachorowania na nowotwory złośliwe w 2009 r. wg powiatów – wskaźnik na 100 tys. ludności (lewa mapa – mężczyźni, prawa mapa – kobiety).....	128
Mapa 58. Zgony niemowląt w 2010 r. wg powiatów- wskaźnik na 1 tys. urodzeń żywych.....	129
Mapa 59. Zgony w 2010 r. wg powiatów – wskaźnik na 1 tys. ludności.....	130
Mapa 60. Funkcjonujące szpitalne oddziały ratunkowe w województwie podkarpackim.....	135
Mapa 61. Hospitalizacje leczonych w szpitalach uzdrowiskowych w 2010 roku wg powiatów – wskaźnik na 10 tys. ludności.	138
Mapa 62. Członkowie klubów sportowych w 2010 r.....	139
Mapa 63. Przesłanki stwierdzone w zakończonych postępowaniach przygotowawczych na 1 tys. ludności w 2011 r.	140
Mapa 64. Wskaźnik wykrywalności sprawców przestępstw stwierdzonych w 2010 r.....	141
Mapa 65. Dostępność potencjałowa do ludności (2012 r.).....	142
Mapa 66. Sieć dróg krajowych – stan na 31.12.2011 r.	143
Mapa 67. Zewnętrzna dostępność transportowa województwa	144
Mapa 68. Szlak drogowy „Via Carpatia”.....	144
Mapa 69. Nowa sieć transportowa TEN-T w Polsce wg wytycznych KE z dnia 19.10.2011 r.....	145
Mapa 70. Dostępność drogowa i kolejowa do Warszawy w roku 2008.....	146
Mapa 71. Czasowa dostępność przestrzenna Rzeszowa, 2012 r. (lewa mapa), Czasowa dostępność przestrzenna wybranych biegunów wzrostu, 2012 r. (prawa mapa)	148
Mapa 72. Czasowa dostępność przestrzenna miast powiatowych, 2012 r.....	149
Mapa 73. Dostępność komunikacyjna transportem zbiorowym Rzeszowa oraz wybranych biegunów wzrostu – miast subregionalnych wskazanych przez KPZK 2030.....	150
Mapa 74. Infrastruktury drogowej w województwie podkarpackim.	152
Mapa 75. Średniodobowe natężenie ruchu pojazdów silnikowych na drogach krajowych i wojewódzkich w 2010 r.	153
Mapa 76. Maksymalne prędkości rozkładowe na torach linii znaczenia państwowego.....	157
Mapa 77. Średniodobowa liczba przejazdów pociągów pasażerskich na liniach zarządzanych przez PLK [szt.], dane za 2010 r.	159
Mapa 78. Średniodobowa liczba przejazdów pociągów towarowych na liniach zarządzanych przez PLK – [szt.] – dane za 2010 r.	160
Mapa 79. Linie kolejowe w województwie podkarpackim.	162
Mapa 80. Przebieg linii hutniczej szerokotorowej LHS na terenie województwa podkarpackiego.....	163
Mapa 81. Porty lotnicze w Polsce w 2011 r.	164
Mapa 82. Lotniska i lądowiska w Polsce.....	165
Mapa 83. Lotniska i lądowiska w województwie podkarpackim (stan na 2012 r.)	166
Mapa 84. Procent gospodarstw domowych z dostępem do internetu w województwach.....	170
Mapa 85. Stan szkieletowych sieci informatycznych w województwie podkarpackim (stan na 2011 r.).....	174
Mapa 86. Przebieg sieci planowanej do realizacji w ramach projektu SSPW oraz lokalizacji węzłów w województwie podkarpackim (zgodnie z kryterium NGA).	174
Mapa 87. Stan światłowodowych linii informatycznych podwieszanych na liniach NN i SN w województwie podkarpackim.....	175
Mapa 88. Rozkład lesistości Polski według województw.....	182
Mapa 89. Powierzchniowe formy ochrony przyrody w województwie podkarpackim	184
Mapa 90. Obszary Natura 2000.....	186
Mapa 91. Zagrożenie gruntów erozją wodną powierzchniową w Polsce.....	188
Mapa 92. Zagrożenie gruntów erozją wąwozową powierzchniową w Polsce.....	189
Mapa 93. Lokalizacja poszczególnych stanowisk pomiarowych w 2011r. wraz z zakresem pomiarowym.	196
Mapa 94. Rozkład stężeń 24-godzinnych pyłu PM10 w Rzeszowie w 2008 r.....	200
Mapa 95. Rozkład stężeń średniorocznych pyłu PM10 w Rzeszowie w 2008 r.	200
Mapa 96. Stężenia pyłu zawieszonego PM10 o okresie uśredniania wyników 24h w strefie podkarpackiej pochodzące z łącznej emisji wszystkich typów w 2011 r.....	202
Mapa 97. Stężenia pyłu zawieszonego PM10 o okresie uśredniania wyników rok w strefie podkarpackiej pochodzące z łącznej emisji wszystkich typów w 2011 r.....	203
Mapa 98. Stężenia pyłu zawieszonego PM2,5 o okresie uśredniania wyników rok w strefie podkarpackiej pochodzące z łącznej emisji wszystkich typów w 2011 r.....	204
Mapa 99. Stężenia B(a)P o okresie uśredniania wyników rok w strefie podkarpackiej pochodzące z łącznej emisji wszystkich typów w 2011 r.	205
Mapa 100. Jakość wód powierzchniowych wykorzystywanych do zaopatrzenia ludności w wodę przeznaczoną do spożycia w województwie podkarpackim w 2010 r.	208
Mapa 101. Zaopatrzenie w wodę w województwie podkarpackim.....	210
Mapa 102. Ludność korzystająca z oczyszczalni ścieków w 2009 roku w %.....	213
Mapa 103. Składowiska odpadów komunalnych na terenie województwa podkarpackiego (stan 2010r.)	215
Mapa 104. Tereny Polski narażonych na niebezpieczeństwo powodzi	220
Mapa 105. Obszary zagrożone podtopieniami w województwie podkarpackim	221
Mapa 106. Obszary osuwiskowe w województwie podkarpackim.	223
Mapa 107. Obszary działania Zakładów Energetycznych na terenie województwa podkarpackiego.....	227

<i>Mapa 108. Infrastruktura techniczna- gazownictwo.....</i>	<i>232</i>
<i>Mapa 109. Rozmieszczenie podziemnych magazynów gazu.....</i>	<i>232</i>
<i>Mapa 110. System przesyłowy gazu.....</i>	<i>233</i>
<i>Mapa 111. Infrastruktura techniczna - ciepłownictwo w województwie podkarpackim.....</i>	<i>235</i>
<i>Mapa 112. Zasoby energii odnawialnej województwa podkarpackiego na tle Polski.....</i>	<i>238</i>
<i>Mapa 113. Produkcja energii elektrycznej ze źródeł odnawialnych – województwo podkarpackie na tle kraju.....</i>	<i>239</i>
<i>Mapa 114. Biogaz z produkcji rolnej i oczyszczalni ścieków.....</i>	<i>241</i>
<i>Mapa 115. Energia odnawialna – biopaliwa w województwie podkarpackim.....</i>	<i>242</i>
<i>Mapa 116. Energetyka wiatrowa w województwie podkarpackim.....</i>	<i>243</i>
<i>Mapa 117. Energetyka wodna w województwie podkarpackim.....</i>	<i>244</i>
<i>Mapa 118. Temperatury zasobów geotermalnych Polski na głębokości 3 000 m.....</i>	<i>245</i>
<i>Mapa 119. Geotermia w województwie podkarpackim.....</i>	<i>246</i>
<i>Mapa 120. Energia odnawialna – warunki solarne.....</i>	<i>247</i>
<i>Mapa 121. Struktura osadnicza Polski.....</i>	<i>255</i>
<i>Mapa 122. Rozmieszczenie ludności w województwie podkarpackim.....</i>	<i>257</i>
<i>Mapa 123. Powiązania miast województwa podkarpackiego w świetle dojazdów do pracy.....</i>	<i>263</i>
<i>Mapa 124. Przyjazdy do pracy najmniej na 1 000 mieszkańców w wieku produkcyjnym w 2006 r.....</i>	<i>274</i>
<i>Mapa 125. Wskaźniki potencjału finansowego miast województwa podkarpackiego.....</i>	<i>291</i>
<i>Mapa 126. Poziom rozwoju gospodarczego miast województwa podkarpackiego.....</i>	<i>295</i>
<i>Mapa 127. Rzeczywiste bieguny wzrostu.....</i>	<i>296</i>
<i>Mapa 128. Potencjalne bieguny wzrostu.....</i>	<i>298</i>
<i>Mapa 129. Obszary charakteryzujące się najlepszymi w regionie warunkami klimatyczno – glebowymi, ukształtowaniem terenu oraz tradycją w zakresie produkcji towarowej.....</i>	<i>299</i>
<i>Mapa 130. Podmioty gospodarki narodowej według PKD na obszarach wiejskich ogółem w 2011 r. (w powiatach województwa podkarpackiego).....</i>	<i>304</i>
<i>Mapa 131. Podmioty gospodarki narodowej według PKD na obszarach wiejskich ogółem w 2011 r. (w gminach województwa podkarpackiego).....</i>	<i>304</i>
<i>Mapa 132. Liczba pracujących w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie w województwie podkarpackim w 2010 r.....</i>	<i>306</i>

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1. PKB województwa na 1 mieszkańca w 2010 r.	12
Wykres 2. Dynamika realnego PKB w województwie podkarpackim i Polsce w latach 2000-2009(%).....	12
Wykres 3. Procentowe odchylenie wartości PKB na mieszkańca w stosunku do średniej krajowej w 2007 i 2010 roku.	13
Wykres 4. Wartość dodana brutto (ceny bieżące w mln zł) – (pkd 2007) w województwie podkarpackim	13
Wykres 6. Struktura branżowa tworzenia wartości dodanej brutto w województwie podkarpackim.	14
Wykres 7. Struktura sektorowa wartości dodanej brutto w województwie podkarpackim i w Polsce w latach 2006 i 2010.....	14
Wykres 8. Produktywność pracy w sektorach gospodarki województwa podkarpackiego w odniesieniu do średniej dla Polski, 2009 r.	15
Wykres 9. Dynamika realnego PKB w podregionach województwa podkarpackiego.	15
Wykres 10. Struktura sektorowa wartości dodanej w podregionach województwa podkarpackiego w 2005 i 2009 r.	16
Wykres 11. Nakłady na działalność innowacyjną przypadające na jedno przedsiębiorstwo prowadzące działalność innowacyjną według województw (w zł)- przedsiębiorstwa przemysłowe.....	18
Wykres 12. Nakłady na działalność innowacyjną przypadające na jedno przedsiębiorstwo prowadzące działalność innowacyjną według województw (w zł)- przedsiębiorstwa z sektora usług	18
Wykres 13. Udział przychodów ze sprzedaży produktów nowych lub istotnie ulepszonych w przychodach ogółem w przedsiębiorstwach przemysłowych według województw.	19
Wykres 14. Udział przychodów ze sprzedaży produktów nowych lub istotnie ulepszonych w przychodach przedsiębiorstw w sektorze usług według województw.	19
Wykres 15. Nowe wnioski patentowe w EPO na milion mieszkańców w latach 2004-2007	23
Wykres 16. Wynalazki w przeliczeniu na 100 pracowników naukowo-badawczych w województwie podkarpackim w 2007 roku ..	23
Wykres 17. Wielkość BIZ napływających do Polski i województw w milionach euro w latach 2007–2010 w mln euro.....	28
Wykres 18. Wartość eksportu polskich województw w latach 2008–2010 (mln euro).	29
Wykres 19. Wartość importu polskich województw w latach 2009–2010 (mln euro)	29
Wykres 20. Relacja wartości eksportu do produktu krajowego brutto w latach 2005 i 2008.	30
Wykres 21. Udział eksportu w produkcji sprzedanej przemysłu w latach 2005 i 2009.....	30
Wykres 22. Struktura branżowa eksportu województw Polski Wschodniej w 2009 r.	31
Wykres 23. Struktura przeciętnego zatrudnienia w sektorze przedsiębiorstw wg sekcji w 2011r.	37
Wykres 24. Realne nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach na osobę w województwie podkarpackim i Polsce w latach 2002-2010 (zł z 2000 r.)	38
Wykres 25. Wysokość zebranych przez urzędy skarbowe w woj. podkarpackim podatków w latach 2005-201.....	40
Wykres 26. Forma organizacyjno-prawna instytucji otoczenia biznesu.....	44
Wykres 27. Zakres działania badanych Instytucji w ujęciu procentowym.	44
Wykres 28. Udział grup beneficjentów korzystających z usług IOB w 2010 roku [w %].	45
Wykres 29: Zatrudnienie, specjalizacja gałęziowa i jej zmiany w województwie podkarpackim 2002 -2009.....	48
Wykres 30. Struktura podmiotów przetwórstwa przemysłowego według poziomu techniki	50
Wykres 31. Wielkość użytków rolnych w tys. ha w poszczególnych krajach UE w 2010 r.	54
Wykres 32. Liczba gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą i liczba pracujących wyłącznie lub głównie w tych gospodarstwach (niezależnie od formy prawnej gospodarstwa) wg województw.....	55
Wykres 33. Struktura wielkości gospodarstw rolnych w Polsce i województwie podkarpackim w 2010 r.....	55
Wykres 34. Udział gruntów o powierzchni do 10 ha według województw w 2009 r.	56
Wykres 35. Wartość dodana w sektorze rolnictwa na jednego pracującego w 2009 r.....	56
Wykres 36. Wartość skupu produktów rolnych na 1 ha użytków w 2010 r. według województw	57
Wykres 37. Struktura skupu produktów rolnych w województwie podkarpackim w 2010 r.	57
Wykres 38. Procentowa zmiana w wartości skupu na 1 ha użytków rolnych w latach 2005-2010 według województw	58
Wykres 39. Udział towarowej produkcji rolniczej w produkcji końcowej w 2009r.....	58
Wykres 40. Liczba producentów ekologicznych według województw w 2011 r.	58
Wykres 41. Procentowa zmiana w liczbie producentów ekologicznych w latach 2008-2011 według województw	58
Wykres 42. Ilość gospodarstw ekologicznych w województwie podkarpackim	61
Wykres 43. Liczba miejsc noclegowych w turystycznych obiektach zbiorowego zakwaterowania w układzie powiatów	64
Wykres 44. Gospodarstwa agroturystyczne w woj. podkarpackim w 2010 roku w układzie powiatów	64
Wykres 45. Liczba noclegów udzielonych w woj. podkarpackim w latach 2007-2010	68
Wykres 46. Cudzoziemcy korzystający z noclegów w woj. podkarpackim w 2010 roku w %.	68
Wykres 47. Noclegi udzielone turystom w układzie powiatów woj. podkarpackiego w 2010 roku.....	69
Wykres 48. Frekwencja w atrakcjach turystycznych regionu w 2011 roku w układzie powiatów.....	70
Wykres 49. Przyrost naturalny na 1000 ludności w latach 2005 - 2011 w województwie podkarpackim	76
Wykres 50. Przeciętna długość życia w Polsce w latach 2006-2010.....	79
Wykres 51. Procentowy udział uczniów obowiązkowo uczących się języka angielskiego w szkołach podstawowych i gimnazjach.	86
Wykres 52. Zdawalność egzaminu maturalnego w typach szkół w procentach w województwie podkarpackim.	88
Wykres 53. Procent nauczycieli w pełnym wymiarze zatrudnienia w podziale na stopnie awansu zawodowego.....	91
Wykres 54. Jednostki kształcące na poziomie wyższym w miastach regionu.....	92
Wykres 55. Stopa bezrobocia rejestrowanego 2004-2011.....	102
Wykres 56. Oferty pracy zgłoszone do powiatowych urzędów pracy w latach 2005-2011	103

Wykres 57. Odsetek mieszkańców Polski żyjących w 2010 r. poniżej minimum egzystencji, relatywnej granicy ubóstwa oraz ustawowej granicy ubóstwa.....	106
Wykres 58. Udział osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym w populacji ogółem.....	106
Wykres 59. Udział osób w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem – 2010 r.	108
Wykres 60. Udział osób w gospodarstwach domowych żyjących poniżej minimum egzystencji – (%) – 2010 r.	109
Wykres 61. Frekwencja wyborcza.....	120
Wykres 62. Liczba fundacji i stowarzyszeń ogółem (lewy panel) i w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców (prawy panel).....	121
Wykres 63. Udział podatników przekazujących 1% podatku na rzecz OPP.....	123
Wykres 64. Współczynnik umieralności ogółem.....	124
Wykres 65. Przeciętne dalsze trwanie życia mężczyzn (lewy panel) i kobiet (prawy panel) w chwili urodzin.....	124
Wykres 66. Przeciętne dalsze trwanie sprawnego życia (lata życia w zdrowiu) mężczyzn (lewy panel) i kobiet (prawy panel) w chwili urodzin w latach.	125
Wykres 67. Ludność oceniająca swoje zdrowie poniżej oceny dobrej według województw w 2009 r. (w %).....	125
Wykres 68. Zachorowalność dzieci i młodzieży będących pod opieką lekarza POZ w latach 2008-2010 wg rozpoznania – wskaźnik na 100 tys. ludności.....	126
Wykres 69. Zachorowalność ludności w wieku 19 lat i więcej będącej pod opieką lekarza POZ w latach 2008-2010 wg rozpoznania – wskaźnik na 100 tys. ludności.....	127
Wykres 70. Przyczyny zgonów w województwie podkarpackim w 1999 r. (lewy panel) i w 2009r. (prawy panel).....	131
Wykres 71. Śmiertelność z powodu chorób układu krążenia na 100 tys. mieszkańców (lewy panel). Śmiertelność z powodu chorób nowotworowych na 100 tys. mieszkańców (prawy panel).	131
Wykres 72. Liczba ludności na łóżko w szpitalach ogólnych.....	134
Wykres 73. Zespoły ratownictwa medycznego i zespoły wyjazdowe na 100 tys. ludności (lewy panel). Udział przypadków stwierdzenia zgonu przed podjęciem czynności ratunkowych w stosunku do ogółu wyjazdów na miejsce zdarzenia (prawy panel).	135
Wykres 74. Dzieci w wieku 0-4 lata przypadające na 1 miejsce w żłobku.....	84
Wykres 75. Ocena województw pod względem bezpieczeństwa powszechnego.....	140
Wykres 76. Dostępność Rzeszowa z wybranych miast Polskich.....	146
Wykres 77. Dostępność (w km) Rzeszowa do miast powiatowych województwa podkarpackiego.....	147
Wykres 78. Dostępność (w min.) Rzeszowa do miast powiatowych województwa podkarpackiego.....	147
Wykres 79. Udział gałęzi transportu w rynku pasażerskim w krajach UE w 2009r.....	155
Wykres 80. Liczba pasażerów w kolejowych przewozach osób w krajach UE w latach 2000 – 2010.....	155
Wykres 81. Dynamika kolejowych przewozów pasażerskich w krajach UE w 2010 roku.....	156
Wykres 82. Gęstość sieci kolejowej w Polsce (km / 100 km ²) w latach 2004–2010.....	156
Wykres 83. Udział przewoźników pasażerskich w rynku wg liczby pasażerów w 2010 roku.....	157
Wykres 84. Udział liczby pasażerów w poszczególnych województwach w 2010 roku (wg liczby odprawionych pasażerów).....	158
Wykres 85. Udział województw wg liczby pasażerów rozpoczynających podróże w relacjach międzynarodowych w 2010 roku. ..	158
Wykres 86. Przewozy towarów koleją w Polsce w latach 1997 – 2010.....	160
Wykres 87. Rozkład ruchu lotniczego w latach 2008 – 2010 na lotnisku Rzeszów Jasionka.....	166
Wykres 88: Tonaż obsłużonego cargo (w tym poczty) w kg latach 2008-2010 w polskich portach lotniczych.....	167
Wykres 89. Procent gospodarstw domowych z dostępem do internetu w przekroju wojewódzkim w 2007 r. i dodatkowy procent gospodarstw z dostępem do internetu w latach 2009 i 2011.	171
Wykres 90. Procent osób w wieku 16+ lat korzystających z internetu w poszczególnych województwach w 2007 r. i procent nowych osób korzystających latach 2009 i 2011.	171
Wykres 91. Przedsiębiorstwa z szerokopasmowym dostępem do internetu według województw (w %).	172
Wykres 92. Przedsiębiorstwa posiadające własną stronę internetową według województw (w %).....	172
Wykres 93. Porównanie poziomu zaawansowania i dostępności usług e-administracji z ich wykorzystaniem wśród obywateli UE w 2010 r.....	178
Wykres 94. Bariery załatwiania spraw urzędowych przez Internet według internatów [w%].	178
Wykres 95. Bariery w wykorzystaniu platformy ePUAP z perspektywy urzędów w 2011 r.	179
Wykres 96. Urzędy wyposażone w elektroniczny system zarządzania dokumentacją w 2011 r. – porównanie w województwach.	180
Wykres 97. Pozyskiwanie danych przestrzennych przez urzędy w 2011 r.	180
Wykres 98. Powierzchnia występowania erozji wietrznej zagrażającej gruntom rolnym w województwie podkarpackim [%].....	190
Wykres 99. Stopień zakwaszenia gleb w powiatach województwa podkarpackiego w latach 2009-2010.....	191
Wykres 100. Struktura gruntów rolnych wyłączonych z produkcji rolniczej w województwie podkarpackim w 2009 r.....	191
Wykres 101. Zanieczyszczenia wyemitowane do atmosfery (bez CO ₂) z zakładów szczególnie uciążliwych w województwie podkarpackim w 2011 r.	193
Wykres 102. Emisja zanieczyszczeń gazowych (bez CO ₂) z zakładów szczególnie uciążliwych w Polsce w latach 2009-2011.....	193
Wykres 103. Emisja zanieczyszczeń pyłowych z zakładów szczególnie uciążliwych w Polsce w latach 2009-2011.....	194
Wykres 104. Emisja zanieczyszczeń gazowych (bez CO ₂) z zakładów szczególnie uciążliwych w powiatach województwa podkarpackiego w latach 2009-2011.	194
Wykres 105. Emisja zanieczyszczeń pyłowych z zakładów szczególnie uciążliwych w powiatach województwa podkarpackiego w latach 2009-2011.	195
Wykres 106. Stężenia średnioroczne pyłu zawieszonego PM10 na stanowiskach pomiarowych w województwie podkarpackim w 2011 r.	197

Wykres 107. Przekroczenia dobowe pyłu zawieszzonego PM10 na stanowiskach pomiarowych w województwie podkarpackim w 2011 r.	198
Wykres 108. Trendy zmian w zanieczyszczeniu powietrza pyłem PM10 w województwie podkarpackim na przykładzie badań przeprowadzonych w latach 2005-2011 w Rzeszowie i w Przemyśle	198
Wykres 109. Stężenia średnioroczne pyłu zawieszzonego PM2.5 na stanowiskach pomiarowych w woj. podkarpackim w 2011 r.	198
Wykres 110. Stężenia średnioroczne B(a)P na stanowiskach pomiarowych w województwie podkarpackim w 2011 r.	199
Wykres 111. Trendy zmian w zanieczyszczeniu powietrza benzo(a)pirenem w województwie podkarpackim w latach 2008-2011	199
Wykres 112. Udział poszczególnych źródeł w emisji pyłu PM10 w Rzeszowie w 2008 r.	201
Wykres 113. Klasyfikacja stanu/potencjału ekologicznego jednolitych części wód rzecznych badanych w województwie podkarpackim w 2010 r.	206
Wykres 114. Ogólna klasyfikacja wód podziemnych województwa podkarpackiego w 2010 r.	208
Wykres 115. Odsetek ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków w województwie podkarpackim w latach 2006-2009	211
Wykres 116. Masa zbieranych odpadów komunalnych (bez opakowań z grupy 15) w zależności od typu zabudowy	213
Wykres 117. Ilość odpadów komunalnych wytworzonych w powiatach województwa podkarpackiego w 2010 r. na tle liczby ludności	214
Wykres 118. Ilości wytworzonych i wyselekcjonowanych odpadów komunalnych w powiatach województwa podkarpackiego w 2010 r.	215
Wykres 119. Zagospodarowanie odpadów z grup 01-19 na terenie województwa podkarpackiego w 2010r.	217
Wykres 120. Ilość wytwarzanych odpadów przemysłowych w województwie podkarpackim w latach 2007-2010 w mln ton.	217
Wykres 121. Ilość zagospodarowanych odpadów z grup 01-19 w województwie podkarpackim w latach 2007-2010	218
Wykres 122. Dynamika produkcji energii elektrycznej w woj. podkarpackim i Polsce w latach 2006-2010 (2005=100)	228
Wykres 123. Zmiana zużycia energii elektrycznej (na niskim napięciu) na jednego mieszkańca w województwach i Polsce w 2010 r. (2005=100)	228
Wykres 124. Produkcja energii elektrycznej (łącznie ze wszystkich źródeł) w województwie podkarpackim w latach 2007-2010 w GWh	229
Wykres 125. Produkcja energii elektrycznej (łącznie ze wszystkich źródeł) w Polsce w latach 2007 – 2010 w GWh	229
Wykres 126. Ogólne zużycie energii elektrycznej w województwie podkarpackim w latach 2007 – 2010 (w tym w gospodarstwach domowych)	229
Wykres 127. Zużycie energii elektrycznej z sieci rozdzielczej o niskim napięciu w gospodarstwach domowych na wsi i w miastach województwa podkarpackiego w latach 2005-2010 [GWh]	230
Wykres 128. Sprzedaż energii ciepłej w województwie podkarpackim na potrzeby komunalne, w tym dla budynków mieszkalnych w latach 2007 – 2010.	236
Wykres 129. Zmiany długości sieci ciepłej w przeliczeniu na 100 km ² w latach 2002-2010 (lewa skala, 2002=100) oraz wartość wskaźnika na koniec 2010 r. (prawa skala)	237
Wykres 130. Integracja wszystkich użytkowników do inteligentnej sieci	252
Wykres 131. Zmiany w liczbie mieszkańców miasta Przemyśla w latach 1994–2010.	266
Wykres 132. Poziom stopy bezrobocia w Przemyśle w latach 2004-2011	267
Wykres 133. Procentowy poziom stopy bezrobocia	267
Wykres 134. Przekrój rodzajów działalności gospodarczej prowadzonej w Przemyśle.	268
Wykres 135. Podmioty gospodarcze wg rodzaju prowadzonej działalności stan na dzień 31.12.2011.	280
Wykres 136. Struktura ludności wg ekonomicznych grup wieku	284
Wykres 137. Struktura zatrudnienia w 2010 r.	285
Wykres 138. Kolejność miast co najmniej powiatowych województwa podkarpackiego pod względem wielkości wskaźnika rangi migracyjno-osadniczej w 2009 r.	289
Wykres 139. Ludność Mielca w latach 1999-2012	290
Wykres 140. Gospodarstwa agroturystyczne w woj. podkarpackim w 2010 roku w układzie powiatów.	310

SPIS TABEL

Tabela 1. Wskaźniki i stopień innowacyjności gospodarki Podkarpacia na tle regionów Europy i Polski	16
Tabela 2. Relatywne nakłady na B+R	17
Tabela 3. Nakłady wewnętrzne na działalność B+R [tys. PLN]	20
Tabela 4. Nakłady na działalność B+R w sektorze przedsiębiorstw do PKB [%]	21
Tabela 5. Relatywne nakłady na B+R w sektorze szkolnictwa wyższego [mln PLN]	22
Tabela 6. Liczba osób zatrudnionych w działalności B+R według poziomu wykształcenia i województw - stan w dniu 31.12.2008 r.	22
Tabela 7. Struktura wartościowa eksportu do grup krajów odbiorców w 2010 r. (na poziomie Polski i województw)	31
Tabela 8. Struktura wartościowa polskiego importu w 2010 r. z uwzględnieniem źródła.	31
Tabela 9. Liczba przedsiębiorstw ogółem na 1000 mieszkańców w podziale na województwa.	34
Tabela 10. Liczba przedsiębiorstw w województwie podkarpackim wg liczby zatrudnionych	35
Tabela 11. Podmioty niefinansowe prowadzące działalność gospodarczą (aktywne) w województwie podkarpackim w latach 2005-2010	36
Tabela 12. Dynamika zebranych podatków w województwie podkarpackim w latach 2005 – 2011 (rok poprzedni =100%)	40
Tabela 13. Innowacyjność przedsiębiorstw przemysłowych w województwie podkarpackim na tle kraju.	49
Tabela 14. Udział Polski w produkcji produktów rolnych UE-27 w 2010 r.	54
Tabela 15. Udział produkcji sprzedanej przemysłu spożywczego ^a w produkcji sprzedanej przemysłu ogółem ^a (w procentach).	59
Tabela 16. Udział zatrudnienia w przemyśle spożywczym ^a w zatrudnieniu w przemyśle ogółem ^a (w procentach).	59
Tabela 17. Produkcja sprzedana artykułów spożywczych przeciętne zatrudnienie w sektorze oraz wynagrodzenia w województwach Polski Wschodniej	60
Tabela 17. Gęstość zaludnienia w województwie podkarpackim wg. powiatów.	75
Tabela 18. Udział ludności według ekonomicznych grup wiekowych wg. województw w 2011 r.	77
Tabela 19. Prognoza ludności Polski według województw do 2035 r.	82
Tabela 20. Liczba dzieci i młodzieży w szkołach/ placówkach w latach 2008- 2010.	83
Tabela 21. Liczba szkół	83
Tabela 22. Średnie wyniki uczniów w powiatach oraz liczby szkół z wynikiem niskim, średnim i wysokim (rok 2012)	87
Tabela 23. Zdawalność w powiatach - zdający maturę pierwszy raz w terminie głównym. Dane dla absolwentów 2011 r., którzy przystąpili do wszystkich egzaminów obowiązkowych	89
Tabela 24. Najczęściej wybierane zawody na egzaminie w zasadniczych szkołach zawodowych w 2011 r. i ich zdawalność	89
Tabela 25. Najczęściej wybierane zawody na egzaminie w technikum w 2011 r. i ich zdawalność	90
Tabela 26. Kształcenie ustawiczne osób w wieku 25-64 lata (%)	90
Tabela 27. Uczestnictwo w kulturze (frekwencja w latach 2005-2011 w poszczególnych typach instytucji kulturalnych – teatry, muzea, kina, biblioteki)	98
Tabela 28. Aktywność ekonomiczna ludności w latach 2005-2010	100
Tabela 29. Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15-64 lata i stopa bezrobocia w województwach w 2010 r. (BAEL, %)	100
Tabela 30. Wybrane kategorie bezrobotnych województwie w podkarpackim w latach 2005-2010 (w %)	101
Tabela 31. Ranking 15 najbardziej deficytowych zawodów według wskaźnika intensywności deficytu w pierwszym półroczu 2010 r.	104
Tabela 32. Ranking 15 najbardziej nadwyżkowych zawodów, według wskaźnika intensywności deficytu w pierwszym półroczu 2001 r.	104
Tabela 33. Liczba jednostek wykonujących zadania z zakresu pomocy społecznej w powiatach i gminach województwa podkarpackiego	109
Tabela 34. Liczba ośrodków interwencji kryzysowej oraz liczba osób korzystających z pomocy w tych ośrodkach w woj. podkarpackim	111
Tabela 35. Rodziny zastępcze w woj. podkarpackim w latach 2008-2010	112
Tabela 36. Liczba osób objętych wsparciem/pracą przez ośrodki adopcyjno-opiekuńcze prowadzące pracę z rodziną naturalną, zastępczą i adopcyjną	112
Tabela 37. Jednostki organizacyjne pomocy społecznej o zasięgu lokalnym i ponadgminnym – finansowane z budżetu gminy i powiatu ze środków na pomoc społeczną w woj. podkarpackim	112
Tabela 38. Domy pomocy społecznej w powiatach woj. podkarpackiego. Stan na 31.10.2011 r.	114
Tabela 39. Liczba orzeczeń o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności wydanych przez powiatowe zespoły do spraw orzekania o niepełnosprawności w woj. podkarpackim w latach 2009-2010.	114
Tabela 40. Liczba oddziałów integracyjnych wg powiatów i typów szkół woj. podkarpackiego (dane SIO 30 września)	114
Tabela 41. Środowiskowe domy samopomocy w woj. podkarpackim	115
Tabela 42. Usługi opiekuńcze, poradnictwo specjalistyczne, interwencja kryzysowa, praca socjalna – wybrane formy pomocy świadczone przez gminy w latach 2008-2010 jako zadanie własne	116
Tabela 43. Zakłady aktywności zawodowej w woj. podkarpackim i liczba osób w nich zatrudniona. Stan na 31.12.2010 r.	116
Tabela 44. Warsztaty terapii zajęciowej w woj. podkarpackim	117
Tabela 45. Łóżka na oddziałach neonatologicznych w szpitalach ogólnych woj. podkarpackiego w latach 2009-2010 (*suma łóżeczek i inkubatorów)	130

Tabela 46. Udział zgonów z powodu nowotworów złośliwych w ogólnej liczbie zgonów (%)	131
Tabela 47. Łóżka rzeczywiste w zakładach długoterminowej, stacjonarnej opieki zdrowotnej w latach 2005-2010 w województwie podkarpackim	132
Tabela 48. Prognoza ludności województwa podkarpackiego według biologicznych grup wieku (w tysiącach) – dane wg prognozy GUS na lata 2008-2035	132
Tabela 49. Liczba lekarzy przypadających na 10 tys. ludności.	134
Tabela 50. Dynamika liczby łóżek w szpitalach uzdrowiskowych.....	136
Tabela 51. Kuracjusze stacjonarni w zakładach lecznictwa uzdrowiskowego według województw w 2010 r.	136
Tabela 52. Kluby sportowe w województwie podkarpackim.....	138
Tabela 53. Obciążenia ruchem sieci dróg krajowych w 2010 roku z uwzględnieniem podziału funkcjonalnego dróg oraz podziału administracyjnego kraju na województwa.....	154
Tabela 54. Wskaźniki gęstości sieci dla państw Europy środkowej.....	155
Tabela 55. Dostępna infrastruktura i wyposażenie Centrum Logistycznego Medyka – Żurawica.....	161
Tabela 56. Liczba obsługiwanych pasażerów oraz wykonanych operacji lotniczych w ruchu regularnym i czarterowych w polskich portach lotniczych w latach 2010 – 2011.	165
Tabela 57. Rejestr lotnisk cywilnych na terenie województwa podkarpackiego	167
Tabela 58. Stan infrastruktury telekomunikacyjnej w powiatach województwa podkarpackiego	176
Tabela 59. Bilans emisji b(a)p dla strefy miasto Rzeszów w 2011 r.	201
Tabela 60. Bilans emisji pyłu PM10 dla strefy podkarpackiej, w 2011 r.....	202
Tabela 61. Bilans emisji pyłu PM2,5 dla strefy podkarpackiej, w 2011r.....	203
Tabela 62. Bilans emisji B(a)P dla strefy podkarpackiej, w 2011 r.	204
Tabela 63. Charakterystyka głównych miast województwa podkarpackiego oraz ilości ścieków oczyszczonych w miastach w 2010 r.	212
Tabela 64. Ilość zebranych odpadów komunalnych w 2010r. przypadających na 1 mieszkańca w województwie podkarpackim oraz województwach sąsiednich.	214
Tabela 65. Wytworzone i zagospodarowane odpady komunalne w województwie podkarpackim oraz województwach sąsiednich odpadów komunalnych w 2010 r.	214
Tabela 66. Sposób zagospodarowania zebranych ogółem w 2010 r. niesegregowanych odpadów komunalnych:	215
Tabela 67. Szacowana masa odpadów ulegających biodegradacji powstających na obszarze województwa podkarpackiego w 2010 roku.....	216
Tabela 68. Sposób zagospodarowania odpadów przemysłowych wg danych z 2010 r.....	217
Tabela 69. Zużycie energii elektrycznej wg sektorów ekonomicznych w województwie podkarpackim w latach 2007 – 2010.	230
Tabela 70. Przyłącza elektroenergetyczne w woj. podkarpackim w latach 2007 – 2010.....	230
Tabela 71. Podstawowe dane dot. gazownictwa w woj. podkarpackim w latach 2007 i 2010.....	234
Tabela 72. Emisja zanieczyszczeń pyłowych i gazowych do powietrza w latach 2007 – 2010.....	235
Tabela 73.. Podstawowe dane o systemach ciepłowniczych w woj. podkarpackim	236
Tabela 74. Zestawienie elementów infrastruktury energetycznej związanej z odnawialnymi źródłami energii elektrycznej w woj. podkarpackim wg stanu na 31.12.2011 r.	239
Tabela 75. Zmiany w liczbie ludności Rzeszowa w latach 2006 – 2011.	259
Tabela 76. Liczba studentów studiujących na uczelniach wyższych w Rzeszowie w roku akademickim 2009/2010.....	261
Tabela 77. Liczba zakładów opieki zdrowotnej z podziałem na publiczne i niepubliczne w województwie podkarpackim (2012r.).....	262
Tabela 78. Wybrane dane statystyczne dotyczące miasta Przemyśla.....	266
Tabela 79. Podstawowe dane demograficzne Tarnobrzega w latach 2004 – 2011.	275
Tabela 80. Migracje wewnętrzne ludności w Tarnobrzegu w latach 2004-2011.....	276
Tabela 81. Stopa bezrobocia na koniec lipca 2012r.....	280
Tabela 82. Osoby bezrobotne wg wykształcenia – stan na dzień 31.08. 2012 r.....	280
Tabela 83. Użytki rolne oraz leśne w mieście (dane w ha) stan na 01.01.2012r.	284
Tabela 84. Hierarchia migracyjno-osadnicza miast województwa podkarpackiego oraz wybranych ośrodków sąsiadujących w 2009 r.	289
Tabela 85. Typologia miast województwa podkarpackiego.....	297
Tabela 86. Gospodarstwa indywidualne o powierzchni powyżej 1ha użytków rolnych według grup obszarowych w 2010 r.....	300
Tabela 87. Wykonane scalenia na Podkarpaciu	301
Tabela 88. Migracje na obszarach wiejskich 2006-2010 (w powiatach województwa podkarpackiego).	303
Tabela 89. Podmioty gospodarki narodowej według sekcji polskiej klasyfikacji działalności (PKD) na obszarach wiejskich w 2011 r.	305
Tabela 90. Liczba ludności zamieszkującej obszary wiejskie korzystająca z dostępu do sieci wodociągowej w układzie Polska – Województwo Podkarpackie	306
Tabela 91. Procent ludności zamieszkującej obszary wiejskie korzystająca z dostępu do sieci wodociągowej w układzie Polska – Województwo Podkarpackie	307
Tabela 92. Korzystający z instalacji wodociągowej w % ogółu ludności w województwie podkarpackim w 2010 r. według powiatów	307
Tabela 93. Liczba ludności zamieszkującej obszary wiejskie korzystająca z dostępu do sieci kanalizacyjnej w układzie Polska – Województwo Podkarpackie	308
Tabela 94. Procent ludności zamieszkującej obszary wiejskie korzystająca z dostępu do sieci kanalizacyjnej w układzie Polska – Województwo Podkarpackie	308
Tabela 95. Liczba km dróg na 100 km ² na obszarach pozamiejskich	309

<i>Tabela 96. Drogi publiczne powiatowe i gminne w 2010 r. na 100 km².....</i>	<i>309</i>
<i>Tabela 97. Drogi publiczne o nawierzchni twardej w województwie podkarpackim w 2010 r.</i>	<i>309</i>
<i>Tabela 98. Liczba km dróg na 100 tys. mieszkańców</i>	<i>309</i>

BIBLIOGRAFIA

1. *Agriculture in the European Union Statistical and Economic Information 2011*, European Commission, Eurostat,
2. *Analiza rynku transportu lotniczego w Polsce w 2011 r.*, Urząd Lotnictwa Cywilnego, 2012 r.
3. *ARC Rynek i Opinia na zlecenie MSWiA*
4. *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2012
5. *Beneficjenci pomocy społecznej i świadczeń rodzinnych w 2010 r.*, Urząd Statystyczny w Krakowie, Kraków 2011 r.
6. *Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym*, Ekspertyza wykonana w ramach prac nad aktualizacją i uzupełnieniem Strategii Rozwoju Województwa Podkarpackiego 2007-2020.
7. *Diagnoza społeczna 2011, Warunki i jakość życia Polaków*, pod. red. Czapiński J., Panek T., Warszawa 2011 r.
8. *Domański B. „Znaczenie przemysłu dla „inteligentnego i trwałego” rozwoju regionu Polski Wschodniej oraz podejmowanych działań dotyczących jego restrukturyzacji i modernizacji”*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Kraków 2011 r.
9. *Działalność innowacyjna przedsiębiorstw w latach 2006-2009*, Urząd Statystyczny w Szczecinie, Warszawa 2010 r.
10. *Energia ciepła w liczbach – 2010*, Urząd Regulacji Energetyki, Warszawa 2011
11. *Friedberg J., „Dostępność terytorialna Polski wschodniej i korytarze krajowe wiążące ten region z Europą oraz prowadzące do dostępności przestrzennej wszystkich ośrodków powiatowych*, Warszawa 2008 r.
12. *Gaczek W. M., Matusiak M. „Innowacyjność gospodarek województw Polski Wschodniej – ocena, znaczenie, perspektywy*, Poznań, listopad 2011 r.
13. *Grzesik A. , Woźniak L., Woźniak M., „Podstawy innowacyjności sektora B+R oraz regionalny kapitał ludzki na tle kraju- analiza danych statystycznych”*, Rzeszów 2011 r.
14. *Gwosdz K., Znaczenie projektów realizowanych w ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpackiego*, Kraków 2012 r.,
15. *Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2010 r.*, AGERON Polska, Kraków 2011 r.
16. *Jagiello-Kotwica J., Zięba H., Sytuacja demograficzna i stan zdrowia ludności w województwie podkarpackim w latach 2008-2010.*, Rzeszów 2011 r.
17. *Janiec M. Lewandowska A., Pater R., Studia nad innowacyjnością woj. podkarpackiego. Diagnoza innowacyjności woj. podkarpackiego na tle regionów Polski i Unii Europejskiej”*, Rzeszów 2011 r.
18. *Kierunki rozwoju Kolei Dużych Prędkości w Polsce*, PKP PLK.S.A. Centrum Kolei Dużych Prędkości, Warszawa 2011 r.
19. *Klaster Lotnictwa Lekkiego i Ultralekkiego - Podkarpackie Powiązanie Kooperacyjne - opr. własne*, Rzeszów 2012 r.
20. *Klasy w województwie podkarpackim*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości S.A., Warszawa 2012 r.
21. *Klimczak P., Czaplinski P., Zintegrowana analiza ekonomiczna gospodarki województwa podkarpackiego*, Rzeszów 2011 r.
23. *Komornicki T., Śleszyński P., Siłka P., Stępiak M., Wariantowa analiza dostępności w transporcie lądowym*, Warszawa 2008 r.
24. *Komornicki T., Szejgiec B., Handel zagraniczny. Znaczenie dla gospodarki Polski Wschodniej*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania Polska Akademia Nauk, Warszawa 2011 r.
25. *Komunikat o sytuacji społeczno – gospodarczej województwa – XII 2011 r.*, GUS, Rzeszów 2011 r.
26. *Komunikat o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa podkarpackiego – kwiecień 2012 r.*, GUS, Rzeszów 2012 r.
27. *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2012 r.
28. *Konkurencyjność i znaczenie rolnictwa oraz sektora rolno-spożywczego w województwach Polski Wschodniej*, Ekspertyza
29. *opracowana na zamówienie Ministra Rozwoju Regionalnego*, Warszawa 2011 r.
30. *Kotarski H., Zasoby i poziom kapitału ludzkiego mieszkańców województwa podkarpackiego*, Rzeszów 2011 r.
31. *Lecznictwo uzdrowiskowe w Polsce w latach 2000 – 2010*, Urząd Statystyczny w Krakowie, Kraków 2011 r.
32. *Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Sprawozdania za lata 2008-2010*, Warszawa
33. *Nauka i technika w Polsce w 2008 r.*, GUS, Warszawa 2010 r.
34. *Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy*, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012 r.
35. *Okręgowa Komisja Edukacyjna Kraków „Sprawozdanie ze sprawdzianu w szóstej klasie szkoły podstawowej w 2012 roku*
36. *Pierwotne badania pilotażowe w zakresie – analiza infrastruktury wsparcia innowacji w ramach projektu systemowego „Wzmocnienie instytucjonalnego systemu wdrażania Regionalnej Strategii Innowacji w latach 2007 – 2013 w województwie podkarpackim*, pod red. Tabisz G., Rzeszów 2011 r.
37. *PKB Rachunki regionalne w 2010 r.*, GUS, Raport Roczny, Warszawa 2010 r.
38. *Program ochrony powietrza dla strefy miasto Rzeszów*, Rzeszów 2010 r.
39. *Program ochrony powietrza dla strefy podkarpackiej*, Rzeszów 2012 r.
40. *Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2009-2010*, IJHARS, Warszawa 2011,
41. *Raport pokrycia terytorium Rzeczypospolitej Polskiej istniejącą infrastrukturą telekomunikacyjną*, UKE, Warszawa 201
42. *Raport Polska 2011, Gospodarka – Społeczeństwo - Regiony – Ministerstwo Rozwoju Regionalnego*, Warszawa 2011 r.
43. *Raport z badania „E-administracja w oczach internatów”*, Polskie Badania Internetu Sp. z o.o. dla MSWiA, 2010 r.
44. *Raport z wyników Powszechny Spis Rolny 2010 r.*, GUS, Warszawa 2011 r.,
45. *Roczniki statystyczne województw 2006-2011*, GUS, Warszawa 2011 r.
46. *Rolnictwo ekologiczne w Polsce, raport 2007-2008*, IJHARS, Warszawa 2009 r.
47. *Rosik P., Komornicki T., Pomianowski W., Stępiak M., Śleszyński P., (IV edycja Konkursu Dotacji), Narzędzie ewaluacyjno-badawcze dostępności transportowej gmin w podukładach wojewódzkich; Raport końcowy. Projekt Ministerstwa Rozwoju Regionalnego*, Warszawa 2011 r.
48. *Sektor spożywczy w Polsce Wschodniej*, Polska Agencja Informacji i Inwestycji Zagranicznych, Warszawa 2011 r.

49. Śleszyński P.. Raport wprowadzający MRR na potrzeby przeglądu OECD polityki miejskiej w Polsce, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa 2010
50. Społeczeństwo Informacyjne w liczbach, MAiC, Warszawa 2012,
51. Statystyczne Vademecum Samorządowca 2011, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Rzeszów 2011 r.
52. Strategia Rozwoju Odnawialnych Źródeł Energii w Województwie Podkarpackim, Podkarpacka Agencja Energetyczna Sp. z o.o., Rzeszów 2011 r.
53. Strategia wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego na lata 2009-2015”, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2008 r.
54. Szacunek PKB per capita i bezpośrednich inwestycji zagranicznych w województwach oraz wskaźniki wyprzedzające koniunktury, Biuro Inwestycji i Cykli ekonomicznych, Warszawa 2011 r.
55. Województwo Podkarpackie: podregiony, powiaty, gminy 2011, pod red. Cierpiał – Wolan M., Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Rzeszów 2011 r.
56. Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011. Podstawowe informacje o sytuacji demograficzno-społecznej ludności Polski oraz zasobach mieszkaniowych, GUS, Warszawa 2012 r.
57. Zawody deficytowe i nadwyżkowe w 2011 r., Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2012 r.
58. Znaczenie projektów realizowanych ramach RPO WP dla rozwoju miast województwa podkarpackiego, Uniregio Centrum Studiów Regionalnych, Kraków 2012